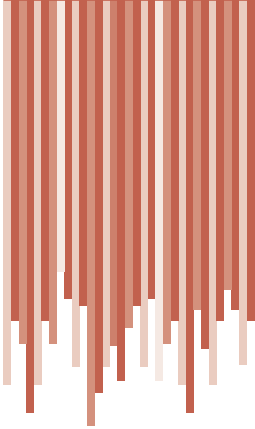

2013

Türk Dış Politikası Yıllığı

Editörler: Burhanettin Duran, Kemal İnat, Ali Balcı

TÜRK DIŞ POLİTİKASI YILLIĞI
2013

TÜRK DIŞ POLİTİKASI YILLIĞI

2013

EDİTÖRLER

BURHANETTİN DURAN
KEMAL İNAT
ALİ BALCI

SETA Yayınları 46
ISBN: 978-605-4023-xx-x
© 2014 SETA Vakfı İktisadi İşletmesi
1. Baskı: Aralık 2014, İstanbul

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Düzeltili: Mehmet Akif Memmi
Uygulama: Ümare Yazar / Songül Eryiğit
Kapak: Songül Eryiğit
Baskı ve Cilt: Turkuvaz Matbaacılık Yayıncılık A.Ş., İstanbul

İletişim: SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara
Tel: +90 312.551 21 00 | Faks : +90 312.551 21 90
www.setav.org | kitap@setav.org

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BAĞIMSIZ MAKALELER

ORTADOĞU'DA YENİ DURUM VE TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ HASAN BASRİ YALÇIN	13
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ OSMANLILIK TARTIŞMALARI ENES BAYRAKLI	43
TÜRKİYE'DE KÜRT HAREKETİNİN AB POLİTİKASI: MUHALİF BİR ETNİK BLOĞUN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE ANALİZ ALİ BALCI	61
AK PARTİ DÖNEMİ DIŞ POLİTİKADA DEVLET KİMLİĞİ VE "YUMUŞAK GÜÇ" ERMAN AKILLI	89

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ 2013 YILI GELİŞMELERİ

TÜRKİYE'NİN İRAN POLİTİKASI KEMAL İNAT	115
TÜRKİYE'NİN İRAK POLİTİKASI ALİ BALCI	143
TÜRKİYE'NİN SURİYE POLİTİKASI NEBİ MİŞ	161
TÜRKİYE'NİN MİSİR POLİTİKASI İSMAİL NUMAN TELCİ	187
TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ VE ÜRDÜN POLİTİKASI MUHİTTİN ATAMAN VE İSMAİL AKDOĞAN	209
TÜRKİYE'NİN KUZAY AFRIKA POLİTİKASI RAMAZAN ERDAĞ	237
TÜRKİYE'NİN İSRAİL-FİLİSTİN POLİTİKASI YILDIRIM TURAN	253
TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKASI ALİ RESUL USUL	265

TÜRKİYE'NİN ABD POLİTİKASI EYÜP ERSOY	279
TÜRKİYE'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI EMRE ERŞEN	303
TÜRKİYE'NİN DOĞU ASYA POLİTİKASI KADİR TEMİZ	323
TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASI NAZİF MANDACI	337
TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA POLİTİKASI KILIÇ BUĞRA KANAT	363
TÜRKİYE'NİN KIBRIS POLİTİKASI SİBEL AKGÜN	379
TÜRKİYE'NİN SAHRAALTI AFRİKA POLİTİKASI ABDURRAHİM SIRADAĞ	393
TÜRKİYE'NİN LATİN AMERİKA POLİTİKASI MUSTAFA YETİM	415
TÜRKİYE'NİN AFGANİSTAN VE PAKİSTAN POLİTİKASI SALİH DOĞAN	429
TÜRKİYE'NİN GÜNEYDOĞU ASYA POLİTİKASI ÜMİT ALPEREN	445
TÜRKİYE'NİN RUSYA POLİTİKASI FATİH ÖZBAY	461

ÖNSÖZ

Yıllık çalışmasının temel motivasyonu Türkiye dış politikasını daha iyi anlama noktasında pratiklerin depolandığı bir arşiv ortaya koymaktır. Bu doğrultuda yayınlanan *Türk Dış Politikası Yıllığı* bu sayı ile birlikte beşinci kitabına ulaştı. Daha önceki yıllıkların gördüğü ilgi bize çalışmanın temel amacı olan Türk dış politikasına ilişkin arşiv oluşturma çabasının değerli ve karşılığı olan bir hedefe sahip olduğunu gösterdi.

Arap Devrimleri ile başlayan bölgesel istikrarsızlığın yeni güvenlik riskleri oluşturması nedeniyle 2013 yılı Türkiye dış politikası açısından gerilimli geçmiştir. Arap Devrimleri'nin Suriye'de sekteye uğramasıyla birlikte başlayan yeni bölgesel dinamikler Türkiye'nin daha önceki dönemlerde uyguladığı politikalarda ciddi değişikliklere gitmesini kaçınılmaz kılmıştır. 2008 ve sonrasında Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz ve etkileri ile birlikte düşünüldüğünde Arap Devrimleri'nin otoriter sistemlere geri dönüş çizgisine kayması, Avrupa Birliği'nin Rusya sınırlarına dayanmasıyla ortaya çıkan güç mücadelesi, ABD'nin işgal ettiği Irak'tan çıkarken bıraktığı yapay siyasi yapılar nedeniyle bölgenin bir istikrarsızlık sarmalına sürüklenmesi ve bununla birlikte harekete geçen Sünni-Şii gerilimi Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları önemli ölçüde değiştirmiştir. Değişen bu yeni koşullara birçok nedenden dolayı uyum sağlamakta zorlanan Türkiye, 2013 yılında ciddi dış politika krizleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Dış politik alanda yaşanan bu “kriz” sarmalına Türkiye iç siyasetinde yaşanan iki önemli kriz de katkıda bulunmuş ve dış siyasetteki krizi daha da derinleştirmiştir. 2003 yazında Gezi Parkı ekseninde yaşanan gelişmeler ve 2013 Aralık ayında hükümete ve başbakana yönelik olarak başlatılan “yolsuzluk davası” görünümü altındaki “darbe girişimi” bir taraftan dış politikanın üzerine inşa edildiği ekonomik güce zarar verirken diğer taraftan da Türkiye'yi dışarıda düzeltmesi gereken bir imaj sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu imaj sorunu Batı için Ankara'ya yönelik eleştirinin temel zeminini oluştururken, Doğu için Türkiye'nin modellik seçeneğini tartışmalı hale getirmiştir. Üstelik her iki kriz ve etraflarında yaşanan diğer gelişmelerin Türkiye'de iç siyasal istikrarı tehlikeye atmasından ve hükü-

metin dikkatini içeriye çevirmesine yol açmasından dolayı dış politikadaki aktivizm yerini bir ölçüde savunmacı bir çizgiye bırakmıştır.

Ortadoğu özelinde Mısır'da yapılan darbe, Suriye'de iç savaşın yoğunlaşarak devam etmesi, İran'ın Suriye'de ve Irak'ta müdahaleci bir politika izlemesi gibi çok sayıda dinamik, Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını zorlaştırmıştır. Bu olumsuz görünüme karşılık Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile geliştirilen yakın ilişki Türkiye için olumlu sayılabilecek bir dinamik olarak değerlendirilebilir. Özellikle Türkiye'nin Kürt meselesini sona erdirmek için başlattığı çözüm sürecinde IKBY'nin katkısı göz önüne alındığında bu ilişkinin Türkiye iç politikasını da etkileyen bir boyutu olduğu söylenebilir. Avrupa Birliği ile ilişkilerde 2008 yılından beri yaşanan durgunluk 2013 yılında atılan adımlarla aşılmaya çalışılmış ve Kasım ayında yeni bir fasılın müzakereye açılması sağlanmıştır.

Çalışmanın 2013 gelişmelerine ayrılan bölümünde bu dinamiklerin nasıl şekillendiği detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Türkiye'nin Ortadoğu politikasından AB ile ilgili yaşanan gelişmelere, ABD ile ilişkilerden Uzak Doğu'ya ve Afrika'ya yönelik politikasına kadar birçok alanı kapsayan bu bölümler 2013 yılının bütün boyutlarıyla anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Dolayısıyla, çalışmanın bir başka katkısı da, dış politikanın küçük bir parçasına odaklanmak yerine genel olarak değerlendirilmesine imkan sağlamaktır.

Kitabın ilk bölümünde Türk dış politikasına ilişkin bağımsız makaleler yer almaktadır. "Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlılık Tartışmaları" başlıklı makale Enes Bayraklı, "Türkiye'de Kürt Hareketinin AB Politikası: Muhalif Bir Etnik Bloğun Dış Politikası Üzerine Analiz" başlıklı yazı Ali Balcı ve "AK Parti Dönemi Dış Politikada Devlet Kimliği ve 'Yumuşak Güç'" başlıklı makale de Erman Akıllı tarafından kaleme alınmıştır.

İkinci bölümde ise Türkiye'nin 2013 yılında dünyanın değişik bölgelerine yönelik politikasında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelik politikası Kemal İnat, Ali Balcı, Muhittin Ataman, İsmail Akdoğan, Nebi Miş, İsmail Numan Telci, Yıldırım Turan ve Ramazan Erdağ tarafından kaleme alınan yedi ayrı makalede analiz edilmiştir. ABD ile ilişkiler Eyüp Ersoy, AB ile ilişkiler Ali Resul Usul, Doğu Asya'ya yönelik Türkiye politikası

Kadir Temiz, Güneydoğu Asya'ya yönelik politikası ise Ümit Alperen tarafından yazılmıştır. Kafkasya politikası Emre Erşen, Balkanlar politikası Nazif Mandacı ve Orta Asya politikası Kılıç Buğra Kanat tarafından kaleme alınmıştır. Kıbrıs'ı Sibel Akgün, Rusya'yı Fatih Özbay, Latin Amerika'yı Mustafa Yetim, Afganistan-Pakistan'ı Salih Doğan ve Sahra-Altı Afrika politikasını da Abdurrahim Sıradağ yazmıştır.

Elbette böyle bir çalışmanın ortaya çıkması kolektif çabanın bir ürünüdür. Bu kolektif çabada en büyük pay elbette bölümleri ve makaleleri yazarak elinizdeki kitabın ortaya çıkmasına imkan sağlayan yazarlara aittir. Yine yazıların hakemliğini yaparak ya da yazıların son okumasını gerçekleştirerek vakit harcayan arkadaşlarımıza da teşekkür borçluyuz. Ayrıca kitabın yayınlanması sürecinde emek veren SETA ekibine de teşekkür ederiz.

Ankara, Aralık 2014

Burhanettin Duran

Kemal İnat

Ali Balcı

1. BÖLÜM TÜRK DIŞ
POLİTİKASI
ÜZERİNE
BAĞIMSIZ
MAKALELER

ORTADOĞU'DA YENİ DURUM VE TÜRKiYE'NİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ

HASAN BASRİ YALÇIN

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye tarihinin en önemli dönemeçlerinden birini geçerken, hem iç hem de dış siyasi olaylar birbiri ardına geliyor. Gündem öylesine hızlı akmakta ki, son bir yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre bile ele alındığında, birçoğumuz önemli gündem maddelerini sırasıyla saymakta zorlanabiliriz. Böylesi bir karmaşa, ortaya çıkan olayların her birini değerlendirmeye yeterince zaman ayırmadan başka bir gündem maddesine geçilmesine neden oluyor. Sonuç olarak bir gündem maddesi üzerine yapılan değerlendirmelerin birçoğu bir başka gündem maddesinde neredeyse hiç konuşulmaz hale geliyor. Bu çerçevede soğukkanlı değerlendirmelerin yerini siyasi reflekslere dayalı sert, acımasız ve dolayısıyla da faydasız tartışmalar alıyor. Yapılan bu tartışmalar bir sonuç almak yerine içinden geçtiğimiz süreci tek tek ele alarak ayrıntılarda boğmakta ve büyük resmi görmeye engel olmaktadır.

Türk dış politikası üzerine yapılan gündem değerlendirmeleri bu tür bir tartışma üslubunun en belirgin biçimde ortaya çıktığı alanların başında gelmektedir. Özellikle son üç yıl gibi bir süre içerisinde öylesine çok krizle karşı karşıya kalındı ki, genel gidişatı görebilmek zorlaştı. Ortadoğu'da ilk başlarda "Arap Baharı" şeklinde adlandırılan gelişmeler sonrasında Türk dış politikasının yeni yeni yerleşmekte olan unsurları tartışmaya açıldı. Bu bağlamda, "komşularla sıfır sorun", "ritmik diplomasi", "yumuşak güç" gibi dış politika kavramlarının her biri her yeni gündemle birlikte sürekli değerlendirmelere tabi tutularak bu değerlendirmelerden genele dair sonuçlar çıkarma eğilimi tartışmaların ana gündem maddesini oluşturdu. Fakat tüm bu değerlendirmeler gündem maddelerini tek tek ele aldığından ve dolayısıyla değerlendirme kriterlerini net bir biçimde ortaya koymadığından genel olarak yetersiz kalmaya devam ediyor.¹

Kısaca belirtmek gerekirse, Türk dış politikasında yaşanan son gelişmelerin nedenlerine dair genel bir teorik değerlendirmede bulunmadan, bu dış politika gündemini tutarlı biçimde analiz etmek ve bunlardan sonuç çıkarmak pek mümkün değildir. Dolayısıyla tek tek olaylara odaklanarak yapılacak okumalar eksik kalmaya mecburdur ve ideolojik tartışmalara saplanması kaçınılmazdır. Bu çalışma, bir değerlendirme kriteri sunup bu kriterden hareketle Türk dış politikasının önümüzdeki dönemde alabileceği siyasi pozisyonların neler olabileceğine yönelik öngörüler üretmeyi hedeflemektedir. Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin en temel sebebinin Amerika'nın Irak işgalinin fiili anlamda son bulmasının ardından bölgede ortaya çıkan yeni güç boşluğundan kaynaklandığı, bunun da Türkiye'nin de bu yeni bölgesel gerçekliğe uyum sağlama aşamasında olması nedeniyle "karmaşık" bir görüntü verdiği iddiasına dayanmaktadır.

Bu iddia üzerine inşa edilen analiz Ortadoğu'nun önümüzdeki dönemde sıcak çatışma alanları gibi çok daha ciddi krizlerden geçebileceği öngörüsünü de üretmektedir. Özellikle Amerikan güvenlik şemsiyesinin ortadan kalktığı yeni dönemde Türkiye'nin on yıldır ürettiği söylemi ve gerçekleştirdiği eylemleri devam ettirmesinin zorluklarına işaret edilecektir. Türkiye'nin komşularla iyi ilişkiler politikası tek taraflı bir politika olmaktan ziyade komşularla beraber yürütülebilecek bir stratejiye dayanıyordu.² Fakat şimdilerde Türkiye'nin komşularında yaşanan büyük krizler göz

önüne alındığında ve bu ülkelerin neredeyse ortak bir akılla yönetilmeyen siyasal süreçleri düşünüldüğünde Türkiye için yeni durumun bir tercih değil, bir “zorunluluk” olduğu ortaya çıkacaktır. Bu çerçevede Türkiye’nin de kendisine yeni tercihler yelpazesi oluşturma yoluna gitmesi yakın gelecekte muhtemeldir.

Bu çalışma her ne kadar Ortadoğu’da yeni güç denkleminin dolayı daha kesif bir güvenlik sorununun ortaya çıktığını dile getirirse de, uluslararası ilişkilerin uluslararası boyutunu göz ardı etmenin doğru olmayacağı fikrine de sahiptir. Sadece bölgesel güvenlik sorunlarına odaklanacak bir Türk dış politikasının momentumunu kaybedebileceği kaygısı dile getirilmektedir. Türkiye’nin bölgesel krizlere rağmen, bu krizlerin üzerinden atlayarak hızlı ilerlemesini sürdürülebilmesinin mümkün olabileceği iddia edilmektedir.

Takip eden bölüm Ortadoğu bölgesinde son üç yıldır ortaya çıkan krizler zincirinin sebeplerine dair genel bir değerlendirmeden oluşmaktadır. Burada bölgede oluşan yeni şartların Türkiye’nin tavır değişikliğinden değil, Ortadoğu’da Obama yönetiminin dış politika stratejisinin bir gereği olarak Irak’tan dolayısıyla Ortadoğu’dan askeri olarak çekilmesi nedeniyle ortaya çıkan güç boşluğundan kaynaklandığı iddiası üretilecektir. Üçüncü bölümde, Türkiye’nin dış politikasının bu yeni dönemde nasıl sınırlı bir alan içinde hareket etmek zorunda kalacağına ilişkin bir öngörü dile getirilecektir. Dördüncü bölümde, Türkiye’nin bu yeni duruma karşı nasıl bir tutum takınabileceği ve bu dönemi en az hasarla nasıl geçirebileceğine dair iddialar geliştirilecektir. Beşinci bölümde, Ortadoğu’da çatışmalardan kaçınma stratejisinin Türkiye için ne kadar sürdürülebilir olduğu tartışılacaktır. Sürdürülebilirlik iddiası ise altıncı bölümde ele alınan Obama stratejisinin sınırları gösterilerek savunulacaktır. Son bölümde ise kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

ORTADOĞU’DA AMERİKAN GÜVENLİK ŞEMSIYESİ

Türk dış politikasında son dönemde karşılaşılan sorunların ve ortaya çıkan yeni davranış tarzının sebebi, Ortadoğu’da meydana gelen güç dengesi değişimiyle doğrudan ilgilidir. 2003 yılında Irak’ın işgaliyle bölgeye askeri varlığıyla giren Amerika, Ortadoğu’da bölge ülkeleri arasındaki güvenlik

kaygılarını ortadan kaldırmış bunun yerine Türkiye gibi bazı Ortadoğu aktörlerinin güvenlik dışı politika eğilimlerine yönelmesini kolaylaştırmıştı.³ Amerika yüksek askeri kapasitesiyle Irak'ta iken, diğer bölge ülkeleri arasında doğabilecek güvenlik ikilemini ortadan kaldırıyordu.⁴ Dolayısıyla İran, Suriye, Irak, Türkiye gibi bölgesel aktörlerin birbirlerine karşı güvenlik çekinceleri en alt düzeye iniyordu. 2010 yılında Amerika'nın bölgeden çekilmesi tipik güvenlik ikilemi düzenine dönüş anlamına geldi.⁵ Uluslararası hegemonun bölgeden çekilmesinin yarattığı güvenlik boşlukları ve fırsat alanları bugün bölge aktörlerince dolduruluyor. Dolayısıyla bölge ülkeleri arasında işbirliği yerine çekişmeye dayalı ve çatışmaya açık bir döneme girilmiş durumda.

O tarihten bu zamana Ortadoğu'da suların durulması bir kenara, sürekli ve artan şiddette krizler birbirini izliyor. Bütün aktörler, birbirlerine daha şüpheli yaklaşmak zorunda kaldıkları ve ortaya çıkabilecek herhangi bir çatışma durumunda kendi imkânlarıyla yüzleşmek mecburiyetinde oldukları için artan şüphelilik, güvensizlik ortamı ve dolayısıyla da çatışma ihtimali sürekli yeniden üretiliyor. Bu yeni dönemde sadece Türkiye değil, tüm bölgesel aktörler daha savunmacı tavırlar geliştirmek mecburiyetinde kalıyor.

Irak, Amerikan işgali altındayken, bölgedeki birçok devletin Amerikan işgalinden rahatsız olduğunu söylemek mümkündür.⁶ İran gibi Amerika ile çok temel güvenlik ve ideolojik sorunları bulunan bir ülkenin, Amerika'yı komşusu Irak'ta görmek istememesi kadar doğal bir tutum olamaz. Uranyum zenginleştirme meselesinden yıllara dayalı Amerikan karşıtlığına ve karşılıklı "şeytanlaştırmaya", Ortadoğu'daki Amerikan varlığı kadar çok az durum İran'ı rahatsız edebilirdi. Yine Suriye gibi Amerika ile ilişkileri her zaman sorunlu olmuş bir ülkenin de Amerikan varlığından rahatsız olması kaçınılmazdı.

Amerikan varlığına doğal olarak karşı çıkacak bu ülkelere ilaveten Amerika ile yakın işbirliği tarihine sahip ülkeler için bile, Amerika'nın Ortadoğu'daki varlığının çok memnuniyetle karşılandığını söylemek mümkün değildir. Bu tür ülkelere en güzel örnek ise Türkiye'dir. 2003 Irak Savaşı'ndan bu yana Türkiye'de hem kamuoyu düzleminde hem de siyasi liderlikler düzleminde Amerikan varlığına yönelik rahatsızlık oldukça belirgindi.⁷ Türkiye'nin 1 Mart tezkeresindeki tavrı Amerika'nın bölgeye

gelişinin nasıl bir şüpheyle karşılandığını ve Amerika'nın Irak'taki on sene-ye yakın varlığı boyunca ne tür sorunlarla karşılandığını biliyoruz. Hatta o dönem yapılan birçok kamuoyu anketinde Türkiye, Amerikan karşıtlığına diğer birçok ülkeye oranla başı çekmekteydi.⁸ Özellikle 2003 sonrası PKK'nın artan etkinliği ve Kuzey Irak'ta gelişmekte olan “bağımsız Kürdistan” gerçeği Türk toplumunda ve siyaset yapıcılarında son derece derin rahatsızlıklara neden oluyordu.

Bunun yanında Amerika ile geliştirdikleri özel ilişkileri ve bölgesel etkinliğini sürdürmek için Amerikan gücüne ihtiyaç duymaları nedeniyle Suudi Arabistan gibi ülkelerde siyasal liderlik düzeyinde Amerikan varlığından memnun olanlar mevcuttu. Bu tür ülkelerin varlığına rağmen genel olarak Ortadoğu'daki Amerikan varlığı bölgede bir işgal havası yaratması bakımından rahatsızlık vericiydi.

Fakat Amerika'nın Irak'tan çekilişi bir nevi gelen gideni aratur durumu yarattı.⁹ Bölgede o tarihten bu zamana meydana gelen olaylara bakıldığında, tüm bölge ülkelerinin nasıl sarsıldığı ve nasıl klasik güvenlik meselelerinin içine savrulduğu ortaya çıkacaktır. Her ne kadar Amerikan varlığı rahatsız edici olsa da, bölgede bir istikrar üretici konumundaydı.

Amerika Irak'ta iken, Türkiye ve İran birbirlerinden yüksek güvenlik tehditleri algılamıyordu. Her ne kadar Maliki liderliğindeki Irak merkezi hükümetiyle Türkiye'nin ilişkileri sık sık gerginlik düzleminde seyreliyor olsa da ne Türkiye ne Irak birbirlerinden doğrudan bir güvenlik tehdidi hissetmiyordu. Hatta Türkiye için Irak içindeki farklı gruplarla işbirliği imkânları sunuyordu.

Suudi Arabistan ve İran arasında da benzer bir durum söz konusuydu. Bölgedeki Amerikan varlığı Suudi Arabistan için herhangi bir İran tehdidi-ne ve/veya yayılcılığına karşı en büyük engeldi. Eğer Suudi Arabistan'ın silah harcamalarının son dönemdeki korkunç artışı göz önünde bulundurulacak olursa,¹⁰ Amerika'nın Irak'tan çekilme kararı aldığı günden bu yana Suudi Arabistan'ın ne tür bir güvenlik kaygısı yaşadığı daha açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Diğer taraftan Amerika'nın Irak'taki varlığı İran için ciddi bir tehditmiş gibi görünmesine karşın esasen İran bu dönemde Irak'ta etkinliğini artıran en önemli aktörlerden biri haline gelmişti. Amerikalıların milyar dolarlar harcayarak yaptıkları savaşın Amerika'dan ziyade

İran'ın işine geldiği iddiası o dönemlerde sık sık dile getiriliyordu.

Amerikan varlığının ikili iyi ilişkilere katkısının en net biçimde ortaya çıktığı örnek hiç şüphesiz Türkiye-Suriye ilişkileriydi.¹¹ Suriye ile ticaret ve karşılıklı diplomatik ziyaretler artmış ve hatta Türkiye ve Suriye ortak kabine toplantıları düzenleyebilecek konuma gelmişti.¹² Neredeyse hiçbir bölge ülkesi çevre ülkeleriyle bir tehdit algısına sahip değildi. Bölgede Amerikan askeri varlığı diğer bölge ülkeleri arasında karşılıklı tehdit algısını zayıflatıyordu. Bu sürecin iki şekilde işlediği düşünülebilir: Birincisi, Amerika'nın askeri hegemonyası klasik güvenlik tehditlerini ortadan kaldırması bakımından bölge ülkeleri arasında işbirliği imkânları yaratıyordu. İkincisi, Amerika'nın varlığı bölgede yapılacak hesapları kolaylaştırıyordu. Bölgedeki uzak ara en güçlü aktörün niyet ve davranışlarına odaklanmak bölgesel belirsizliği azaltıcı bir etkide bulunuyordu. Doğabilecek herhangi bir istikrarsızlık durumu Amerika'yı da doğrudan etkileyebileceğinden, Amerika'nın tavrının ne olacağını kestirebilmek tutarlı öngörüler üretilebilmesine yardımcı olurdu.

Fakat her şey Amerika'nın Irak'tan çekilme kararı alması ve bu kararın altında yatan Obama tarzı dış politika stratejisinin tam anlamıyla uygulanmasıyla değişti. Bush yönetiminin özellikle Ortadoğu'da uyguladığı mace-racı ve masraflı dış politika stratejisine bir alternatif olarak gelen Obama yönetimi Amerika'nın dış politika önceliklerini ve hedeflerini değiştirme yoluna gitti.¹³ Obama Amerikalılar için oldukça tanıdık olan *izolasyoncu* bir dış politika stratejisi çerçevesinde, Ortadoğu'da hem yüksek masraflara sebep olan hem de Amerikan imajını ağır şekilde bozan müdahaleci tavrın yerine, en azından söylem düzleminde de olsa, Amerika'nın önceliklerini Uzak Asya'ya çevirerek, Amerika'nın Ortadoğu'da daha az müdahaleci bir tavrı benimsemesini sağladı. Bunun için atılması gereken en önemli somut adımlar bazı anahtar bölgelerdeki Amerikan askeri varlığına son vermek ve bu bölgelerde ihtiyaç hissedilen istikrarın maliyetini yerel unsurlara yüklemektir.

Amerika ilk olarak Afganistan'dan çekilmeyi gündeme aldı. Belki de Bush yönetimi tarafından belirlenen hedeflerin birçoğuna ulaşmadan Amerika Afganistan'daki kara askeri varlığını yok denebilecek bir düzleme indirdi. İkinci ve belki daha önemlisi, Amerika'nın Irak meselesiydi. Afga-

nistan'daki varlığından çok daha ciddi eleştirilere neden olan Irak işgalini sonlandırmak bozulan Amerikan imajı ve verilen Amerikan kayıpları için çok daha önemliydi. Yine Bush döneminin Irak adına belirlenmiş hedefleri tam anlamıyla gerçekleştirilememiş olmasına rağmen, Obama yönetimi Irak'tan çekilme hedefini de gerçekleştirdi. Böylelikle Amerika hem ciddi masraflardan kurtulmuş oluyor hem de işgalci imajından sıyrılıyordu. Obama yönetimi de Amerikan askerlerini evine döndürmeye yönelik vaatlerini yerine getirmiş oluyordu. Ayrıca Obama yönetiminde yeniden belirlenen Amerikan öncelikleri çerçevesinde, Amerika'nın dikkat ve kaynakları Uzak Doğu'ya yönlendirilebilecekti.

Önceleri Amerika'nın Irak'tan ve dolayısıyla da Ortadoğu'dan fiili olarak çekilmesi çok şaşırtıcı bulunmadı ama bunun ne gibi sonuçlar doğurabileceğine dair değerlendirmeler yapıldığını söylemek pek de mümkün değil. Obama iktidara gelirken bu ve benzeri hedeflerini dile getiriyordu. Fakat özellikle Irak'ta Amerika'nın gerçekleştirmek istediği devlet inşasını bir türlü tamamlayamaması, bunun da ötesinde siyasal istikrarı bile sağlayamamış olması nedeniyle buradan çok kolay çekilebileceği hesaplanamamış olabilir. Nasıl Bush yönetimi Irak'a plansız bir giriş yaptıysa, Obama yönetimi de Irak'tan plansız bir çıkış yapmakta sorun görmedi. Ancak Irak'ta hiçbir şeyin yerine oturmadığı, eskisine oranla çok daha kötü bir durumda olduğu özellikle son gelişmelerden sonra anlaşıldı. Fakat Amerikan yönetimini ilgilendiren kısmıyla Irak'ta artık bir siyasal otorite en azından oluşturulmuş, seçimler yoluyla iktidar değişimi sağlanmış gibi görünüyordu. Esas itibarıyla Obama yönetiminin duruma yeterli dikkat ayırdığını söylemek bile oldukça zor. Zira Obama'nın verilmiş sözleri ve Amerikan dış politikası adına farklı hesapları vardı. Tüm bunlar bir araya gelince Amerika Irak işgaline son verdi ve arkasında kaynayan bir Irak ve daha önemlisi karmakarışık bir Ortadoğu bıraktı.

Irak gibi Ortadoğu'nun prototipi olduğu sıkça söylenen bir ülkenin bu haliyle terkedilmesinin, bölgedeki diğer aktörler için birer güvenlik zaafı oluşturmasından daha doğal bir şey olamazdı. Özellikle Irak nüfusunun Şii, Sünni, Kürt unsurları ve bu unsurlarla ilgilenen bölgesel aktörlerin Irak'a bakışı göz önünde bulundurulduğunda, Amerika'nın Irak'tan çekilmesinin bir "vakum" yarattığı oldukça açık bir biçimde ortaya çıkar.¹⁴

Öncelikle, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölgenin önemli aktörleri için Irak hem bir fırsat hem de bir tehdit alanı olarak ortaya çıktı.¹⁵ Amerika'nın ayrılmasının ardından Irak'ın kendisi için fırsat olabileceğini düşünen bu aktörler için bile bir güvenlik tehdidinin doğuşu kaçınılmazdı. Çünkü Suudi Arabistan ve Türkiye açısından bakıldığında Maliki yönetiminin İran'a olan yakınlığı, İran tarafından bakıldığında da Türkiye ve Suudi Arabistan'ın Irak'taki diğer unsurlara olan ilgisi bir fırsat olarak bile görülebilecek Irak boşluğu bütün aktörlerde tehdit algısı üretmeyi başardı.

Fakat mesele sadece Irak'la da sınırlı değildir. Irak, Amerikan işgalinin bölgede son bulmasının yarattığı istikrarsızlık durumunun örneklerinden yalnızca bir tanesidir. Benzer bir durum Suriye'de de ortaya çıktı. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri bir yanda, Türkiye bir yanda, İran öbür tarafta bütün aktörler için Suriye hem tehdit hem de fırsatlar sunuyordu. Kendisi için fırsat olabilecek bu durumun başkaları için de fırsat olabileceğini bilen bölgesel aktörler istemeseler dahi bir yarışa tutuşmak zorunda kaldılar. İran tüm varlığını Esed'e bağlarken, Türkiye ve Suudi Arabistan, Esed'in iktidardan uzaklaşması gerektiğini düşünüyor.¹⁶ Mısır'da yaşanan gelişmeler de çok farklı değil. Mısır'da iktidara gelen Mursi'nin en yakın destekçisi Türkiye olurken, Mursi sonrası darbe yönetiminin en yakın destekçisi Suudi Arabistan oldu.

Esas itibarıyla bu örnek yukarıdaki iki örnekle mukayese edildiğinde meselenin yalnızca bir mezhep gerginliği olmadığını ve çok daha reel politik gerekçeler taşıdığını göstermesi bakımından da ilginçtir. Zira Türkiye ve Suudi Arabistan, Suriye meselesinde birbirine yakın durmasına karşın, Mısır söz konusu olduğunda taban tabana zıt bir yaklaşıma girmek mecburiyetinde kalıyorlar. Basitçe söylemek gerekirse, Türkiye'nin ve Suudi Arabistan'ın bölge tahayyülleri arasında uzlaşması oldukça güç bir stratejik farklılık mevcuttur. Türkiye son on yılda izlediği dış politikanın bir devamı olarak demokratikleşmeden ve bölgede normalleşmeden yana tavır alırken Suudi Arabistan için Mısır'ın Mursi idaresinde bölgede yaratabileceği değişim dalgası hayati bir tehdit olarak görülüyordu.

Tüm bu farklılaşmaların altında bölgede uzun süredir bahsedilen mezhep geriliminin olduğu iddiası dile getirilebilir ancak bu iddia mezhep üzerinden ortaya çıkan bu çekişmelerin örneğinin neden beş yıl önce bu

kadar gergin olmadığını ve her kriz alanında ortaya çıkmadığını açıklamakta yetersiz kalır. Bugün bakıldığında tüm bölge ülkelerinin mezhepsel fay hatlarını dikkate aldığı görünmektedir. Fakat bu mezhepsel fay hatları böylesi bir etkinliğe ancak Amerikan işgalinin ortadan kalkmasıyla kavuştu. O zamana kadar bulunan mezhepsel gerginlikler bir şekilde diplomatik yöntemler devreye sokulup yumuşatılabiliyorken,¹⁷ Amerikan işgalinin son bulmasının ardından tüm bölge ülkeleri savunmacı mekanizmalar geliştirerek kendilerinin doğal müttefikleri olduğunu varsaydıkları gruplara destek olma eğilimine girmek mecburiyetinde kaldılar.

Aslen bu kriz alanlarını tek tek ele almak da durumun gerçek nedenini tespit etmek için yeterli değildir. Evet, bu krizlerin her biri hem bir fırsat hem de bir tehdit alanı olarak ortaya çıkmış olması nedeniyle bölge ülkeleri arasında birer rekabet alanı olmuşlardır fakat bu krizlerin her birindeki fırsat ve tehdit algılarını üreten daha genel sebebe bakıldığında, Ortadoğu'da klasik bir güvenlik ikilemi meselesinin doğduğu görülecektir. Sevilsede nefret edilse de Amerika'nın bölgedeki varlığı bir istikrar unsuruydu. Bir battaniye etkisi gösteren Amerikan varlığı diğer bölge aktörleri arasındaki rekabeti hem gölgede bırakıyor hem de gereksiz hale getiriyordu.

Amerika bölgedeyken, İran için birincil tehdit Türkiye'nin veya Suudi Arabistan'ın elde edeceği kazanımlar veya bu ülkelerden kendisine yönelebilecek bir güvenlik tehdidi değildi. İran için en büyük sorun Amerika idi. Yine Türkiye ve Suudi Arabistan gibi ülkeler için her ne kadar Amerika hareket alanlarını kısıtlayan bir aktör olarak görünse de, diğer bölge ülkelerinin herhangi birinden gelebilecek hayati bir güvenlik tehdidinin önündeki en büyük engeldi.

Bu çerçevede Amerikan varlığının bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere müspet katkı sunduğu bile düşünülebilir. İran ve Türkiye'nin nükleer müzakereler sürecinde takınabildikleri tavır ve geliştirdikleri yakın işbirliği bu durumun en iyi örneklerinden biridir.¹⁸ Türkiye BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a yönelik uygulamalara karşı ret oyu kullanabiliyor ve İran'la geliştirdiği ekonomik işbirliğinden faydalanabiliyordu. Ekonomik işbirliği ancak acil güvenlik tehditlerinin ortadan kalktığı durumlarda mümkündür.¹⁹ Amerika'nın bölgedeki mevcudiyeti ironik bir şekilde tam da bu imkânı yaratıyordu.

Bu tür bir analizde karşı çıkılabilecek en temel iddia bu krizleri ortaya çıkardığı düşünülen süreçleri göz ardı etmesidir. Buna göre sıkça tekrarlanan bir alternatif açıklama biçimini ele almak gerekir. Süreç odaklı bu açıklamalar Ortadoğu'da meydana gelen bu yeni krizler sürecinin nedenini Arap Baharı'na ve bölge ülkelerinin Arap Baharı çerçevesinde aldıkları karşılıklı tavırlara bağlamaktadır.²⁰ İlk bakışta bu iddia geçerli ve yeterli bir izahat gibi görünmesine rağmen, yüzeysel olması sebebiyle durumun anlaşılmasına yeterince katkı sunduğu söylenemez.

Basitçe açıklamak gerekirse bu tür bir analiz sonsuz sayıda geri gidiş gerektirmesi bakımından meselenin kolayca kavranmasını engellemektedir. Örneğin, Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin Arap Baharı'ndan sonra bozulmasını izah etmek için her bir krize tek tek odaklanmak gerekir. "İran ile Türkiye neden işbirliğini koruyamadı" sorusuna verilen cevaplar sonsuz şekilde uzayıp gider. "İlişkiler bozuldu çünkü artık Türkiye İran'ın Suriye'deki bir takım davranışlarını tehdit olarak algılamaktadır" cevabı "neden bu tehdit algısı ortaya çıktı" sorusunu doğuracaktır. Bu tehdit algısının doğuşuna sebep olarak gösterilebilecek "Esed-İran yakınlaşması" cevabı "neden bu yakınlaşmanın doğduğu" sorusunu getirecektir. Buna cevaben, "çünkü Türkiye Kürecik'e füze kalkanı yerleştirilmesi yoluna gitti" cevabı ise "neden Türkiye füze kalkanı yerleştirilmesi yoluna gitti" sorusunu doğurur. Buna verilecek "çünkü Türkiye İran'dan ve Suriye'den tehdit algılamaya başladı" cevabı başladığımız yere geri dönmek anlamına gelecek ve konuyu anlamak için faydalı bir bilgi biçimi üretmeyecektir. En nihayetinde gelinen nokta iki tarafın da birbirlerinden tehdit algılaması noktası olur fakat bu tehdidin nerede başladığı ve hangi tarafın sorumlu olduğu soruları bir türlü cevaplanamaz.

Bu açıklama biçimi yalnızca bir örnektir. Krizler üzerinden yapılacak benzer tüm süreç analizleri aynı kısır döngüye dönüşmek zorunda kalacağından aslen bu durumu üreten sebebe dair iddialı bir önerme üretmez. Ortada iddialı bir önerme olmadığında ise üretken bir tartışma doğmaz. Üretken tartışma yapılmadığında ise Türkiye'nin dış politikasında böylesi bir duruma nasıl cevap üretilebileceğine dair net bir strateji bulunması oldukça zordur. Bu çıkmazdan kurtulmak için genelde başvurulan "Arap Baharı" tanımlaması da aynı sorunla karşı karşıyadır. Dolayısıyla bölgede

son dönemde ortaya çıkan resmin asıl sebebi gerçekte Arap Baharı denilen süreç olsa dahi bizzat Arap Baharı'nın kendisi açıklanmaya muhtaçtır. Eğer Ortadoğu'daki tüm bu krizlerin sebebi Arap Baharı ise Arap Baharı'nı doğuran şey nedir?

Süreç içerisinde bu soruyu cevaplamaya çalışan çeşitli analizler var. Bunların bazıları yeni kitle iletişim araçlarının sosyal olgulara etkisi, bazıları ise Arap ülkelerinde tarihin biriktirdiği bir sürecin sonucu gibi açıklamalar yapmaktadır. Görülebileceği gibi esasen bu iddialar da gündem üzerinden yapılan süreç değerlendirmeleridir. Arap Baharı gerçekten Arap ülkelerindeki siyasal tarihin getirdiği bir sonuçsa, bu eylemler neden şimdi ortaya çıkmıştır da beş yıl önce çıkmamıştır. Diğer taraftan kitle iletişim araçları üzerinden yapılan değerlendirmeler de teknolojinin tarih üzerindeki etkisini abartarak konuya yaklaşmaktadır. İlk planda sosyal medya sokak eylemlerini tetiklediği için bu durum Arap Baharı'nın üretici sebebi olarak görülebilecekken, sonraki gelişmelerle birlikte kitle iletişim araçlarının devrim ve demokrasi getirmekteki yetersizlikleri de ortaya çıkmıştır. Mısır'dan Suriye'ye kadar birçok örnekte yeterli iç ve dış siyasi destek olmadan sosyal medyanın yeterli bir açıklama biçimi olmadığı görüldü.

Bu analizde dile getirilen Ortadoğu'daki güç boşluğunun bu krizler sürecini doğurduğuna dair iddiaya dönersek, Arap Baharı'nın ortaya çıkması bile Ortadoğu'da ortaya çıkan güç boşluğuyla ilişkilendirilebilir. Ortadoğu rejimlerinin anti-demokratik yapısı yeni bir olgu değildi. Arap gençleri bu rejimlerle ilk kez sorun yaşamıyordu. Tunus örneğindeki kendini ateşe veren işsiz genç Arap coğrafyasındaki ilk örnek değildi. Zaten onlarca yıldır bu tür sorunlarla karşı karşıya bulunan Arap coğrafyasında Amerika'nın bölgeden çekilişinin ardından Arap Baharı'nın birden patlak vermesi basit bir tesadüf olamaz.

Tunus, Mısır, Libya ve Suriye örnekleri tek tek ele alınacak olursa, bunlardaki ayaklanmaların oldukça düzenli çıktığı görülecektir. Arap rejimlerinde çıkan benzeri ayaklanmalar polisiye tedbirlerle hızlı ve kanlı bir şekilde bastırılabilirdi. Ancak Tunus örneğini hatırlayacak olursak, Bin Ali göstericilere karşı sert tedbirler almaya hazırlanırken, Obama'dan gelen telefon askerin sokağa çıkarılmasını engelleyince Bin Ali'nin Tunus'u terk etmekten başka seçeneği kalmıyordu. Mısır'da Hüsnü Mübarek orduyu

harekete geçirmekte o kadar çaresiz kaldı ki, Kahire sokaklarına bulabildiği develi muhafızları gönderdi. Amerika ile yakın işbirliği her zaman bilinen ordunun Mübarek'i yalnız bırakması Mübarek'in düşüşünü getirdi. Mursi iktidarı sırasında ise süreç tam tersi şekilde izledi. Mursi iktidarının muktedir olmaya yönelik teşebbüsleri ve Müslüman Kardeşler üzerine üretilen korku dilinin ardından ortaya çıkan gelişmeler de başta Amerika olmak üzere Batılı ülkelerin tavırlarında oldukça belirleyici oldu. Sokaklarda adam öldüren Mübarek'e karşı sessiz kalan ordu, Mursi'ye ortada ciddi bir şiddet durumu olmadan dahi müdahale edebildi. John Kerry'nin darbeyi destekleyen açıklamalarının ardından Arap sokaklarında darbe karşıtı eylemler sürmesine rağmen etkisiz kaldı. Libya'da Kaddafi'yi devirmek için yerel güçler yetersiz kaldığında uluslararası operasyon devreye girdi. Suriye'de ise Esed'in alternatifi yeterince sevimli bulunmadığından olsa gerek uluslararası operasyon için birçok sebep ortaya çıkmış olmasına rağmen gerçekleştirilmedi. Tüm bunlar bir araya getirildiğinde, Arap Baharı denilen sürecin sonunda geldiğimiz nokta Amerika'nın bölgesel dengeler açısından oldukça önemli bir aktör olduğunu göstermektedir.

Bu şekilde ele alındığında, Amerika'nın aktif olmasa da pasif olarak bölgeyi idare etmeye yönelik çabası da ortadadır. Zaten Obama'nın Ortadoğu'dan çekilme stratejisinin ardında aktif ve askeri bir müdahaleden uzak dururken, bölge dinamiklerini bölgedeki yerel unsurlar üzerinden yürütmeye yönelik bir tutum bulunmaktadır. Suriye örneğinde Amerika her türlü müdahaleden sonuna kadar kaçınırken, Türkiye'yi neredeyse adım atmaya zorlaması bu tavrın açık göstergelerinden biridir. Bu nedenle, Washington yönetimi mümkün olduğunca bölgesel ve yerel unsurlara dayalı bir aktivite izlemektedir.

Kısaca toparlamak gerekirse, Ortadoğu'da 2003 ve 2010 arası dönemle kıyaslandığında yeni bir düzen mevcuttur. Güç boşluğuna dayalı istikrarsızlık ve güvensizlikle karakterize edilebilecek bu durum sadece Türkiye değil tüm bölge ülkelerinin dış politika tercihlerinde etkili olmaktadır.

DIŞ POLİTİKA TERCİHLERİNİN SINIRLARI

Türk dış politikasının son birkaç yıldır Ortadoğu'da oluşan bu yeni duruma alışma aşamasında olduğunu söyleyebiliriz. Yeni şartların Türki-

ye'nin on yıldır üretmeye çalıştığı söylemi derinden etkilediği açıkça ortadadır. En önemli mesele de Türkiye'nin yıllardır inşa etmeye çalıştığı iyi ilişkilere dayalı bölgesel politikalarının yeni dönemde ciddi bir baskıyla karşı karşıya olmasıdır.²¹ Bu durum ister istemez, yeni dönemde Türkiye'nin bulunabileceği tercihlerde bir sınırlama ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla Türk dış politikasının günümüzde aldığı şekli değerlendirirken, bu sınırlara odaklanmayan analizler doğru zemine oturmaz.²² Ancak bir sonraki bölümde ele alınabileceği gibi bu sınırlar da iyi ayarlanmış bir strateji ile esnetilemeyecek sertlikte ve kalınlıkta değildir.

Bahsi geçen yapısal sınırlandırmalar her krizde kendini oldukça açık bir şekilde hissettirdi. Bunu birkaç örnekle göstermek gerekirse, Türkiye'nin İran, Irak, Suriye ve Mısır ile olan ilişkileri ele alınabilir.

Mısır, Arap Baharı çerçevesinde ilk kriz alanı olmamasına rağmen, Mısır'ın bölgedeki yeri nedeniyle en etkili olanı görülebilir. Tunus ve Libya'da gerçekleşenler Türkiye adına Mısır için de oldukça iyimser bir resim ortaya koyuyordu. Tunus'ta iç dinamiklere dayalı bir geçiş olurken, Libya'da iç dinamiklerin yetersiz kaldığı anda uluslararası müdahalenin ardından iktidar değişimi sağlanıyordu. Dolayısıyla Mısır'da sokak eylemleri başladığında olayların akış sürecine bakıldığında iç dinamikler sayesinde olmazsa bile dış dinamikler sayesinde Mübarek'in iktidardan uzaklaştırılabileceğine dair bir öngörü üretmek ve buna göre tavır almak oldukça kolaydı. Bu çerçevede Türkiye erken bir dönemde Mısır'daki sokak eylemlerini sahiplendi. Mübarek yönetimi belli bir süre direnmesine rağmen, sonunda düştü ve Türkiye ile daha iyi ilişkilere sahip olabileceği düşünülen bir iktidar zamanla ortaya çıktı. Buraya kadar her şey istenildiği gibi giderken, özellikle Batı'nın Mısır'da Mursi yönetimine sahip çıkmak yerine Mursi'yi deviren darbeye sahip çıkması Türkiye'yi zor durumda bıraktı.

Diğer tarafta Suriye daha çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Suriye'deki sokak eylemleri gündeme geldiğinde Türkiye bugün konuşulanan aksine başlarda oldukça ihtiyatlı bir tutum sergiledi. Suriye'de yumuşak bir geçiş imkânını sonuna kadar zorladı çünkü elindeki en iyi şans buydu. Fakat böylesi bir karmaşa ve güvensizlik döneminde Esed sonuna kadar direnme yolunu seçti. Bu çerçevede krizin ilk uğrak yeri olacak olan Türkiye de benzer güvenlik endişelerine düştü. Özellikle devlet ve devlet dışı, bölgesel

ve bölge dışı aktörlerin bir oyun alanı haline gelen Suriye'de, Türkiye de oyuna girmek mecburiyetinde kaldı. Bu çerçevede yine herkesin bugün çok açık bir gerçekmiş gibi bahsediyor olmasına rağmen, o günlerde Suriye rejiminin böylesi bir direniş sergilemesi beklenmiyordu. Tunus, Libya ve Mısır örnekleri göz önünde bulundurulduğunda Esed'in de düşmesi kimseyi şaşırtmazdı. Dolayısıyla yapılan tercih oldukça rasyonel bir tercihti fakat süreç odaklı olduğundan süreç evrildikçe yeni boyutlar aldı. Bugün geldiğimiz noktada Türkiye'nin tek başına yapabileceklerinin sınırlı olduğu anlaşılabilir durumda ve Türkiye de kendisini bu duruma göre ayarlamaktadır.

Irak örneğine bakacak olursak, burada da Türkiye'nin tercihlerinde bir dizi sınırlama ortaya çıktı. Maliki yönetimiyle yaşanan sorunlar, İran'la "örtülü gerginlik" ve benzeri gelişmeler Irak'ta ortaya çıkan güç boşluğunda Türkiye'yi belli tercihlere yönelmek zorunda bıraktı.²³ Daha önce Irak'taki tüm aktörlerle sıcak münasebetler kuran tek ülke olan Türkiye, Amerika çekildikten sonra ortaya çıkan güvensizlik ortamında taraf olmak zorunda kaldı. Hem Suriye hem de Irak konusunda ortaya çıkan mezhep çekişmesi iddiası da esas itibarıyla meseleyi tam anlamıyla ifade edemez. Bugün tarafların her biri bir diğerini mezhepçilikle suçluyor olmasına rağmen, bu meselede tüm günahı tek bir tarafa yüklemek mümkün değil. Amerikan işgali Irak'ta devam ederken, İran'a karşı oluşabilecek bir Sünni ittifakı bozmak için elinden geleni yapabilen Türkiye'nin yeni dönemde tüm aktörler gibi güvensizlik hissiyatına kapılıp kendi tarafını tahkim etmeye yönelmesi bir tercih değil oldukça doğal bir sonuçtur.

İran'la ilişkilerin seyri de bölgede son dönemde ortaya çıkan güvenlik ikilemini göstermesi açısından son derece iyi bir örnektir. Nükleer müzakerelerde İran'ı da gözetken bir tavır takınabilen Türkiye'nin ABD bölgeden ayrıldıktan sonra Kürecik'e kalkan yerleştirilmesine müsaade etmesi gibi bir ani dönüşün başka sebebi olamayacağını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.²⁴ Birbirine bu kadar yakın bir duruş sergileyebilen iki komşu ülkenin bir anda bu konuma gelmesini açıklarken kronolojik bir sıralama vermek yeterli değildir.²⁵ Gerginliği kimin başlattığı, gelinen noktadan kimin sorumlu olduğu tartışması faydasızdır ve taraflarda korku ve nefreti körüklemekten başka işe yaramamaktadır. Bu durumdan sıyrılmak iyi niyetle ve diplomatik görüşmelerle halledilebilecek gibi durmadığı için

karşılıklı güvensizlik üretmeye de devam edecektir.

Sonuç olarak günümüzde yaşanan dış politika gelişmeleri esasen yeni bir güç boşluğuna dayanmaktadır. Son on yılda izlenen dış politika ise farklı bir dönemin gerçekliğine dayanmaktaydı. Dolayısıyla bir önceki dönemin zihni ve parametreleriyle Türkiye'nin tercihlerini değerlendirmek ve varacağı noktayı öngörmek doğru değildir. Bu stratejik anlamda Türkiye'nin dış politika hedeflerini değiştirmek anlamına gelmez. Aksine yeni dönemin şartlarına uygun yöntemler izlenmesi ve sınırlarını göz önünde bulundurması Türkiye'nin dış politika hedeflerini elde etmesi için kaçınılmazdır.

AKTİF KAÇINMA: ALTERNATİF BİR DIŞ POLİTİKA STRATEJİSİ

Tüm bunlar Türk dış politikasının önümüzdeki dönem vizyonu için ne anlama gelebilir? Eğer bölgedeki istikrarsızlığın temel sebebinin bölgede oluşan yeni güç dengesi olduğu ve Amerika'ya dayalı istikrar sisteminin ortadan kalktığı iddiası kabul edilecek olursa, Türkiye'nin bu yeni döneme kendisini adapte edebilmesi gerekecektir.

Bu çerçevede Türkiye'nin artan sayı ve şiddette bölgesel krizlerle yüze kalacağını ileri sürmek abartılı bir yaklaşım olmaz. Her bir kriz bir öncesinden daha şiddetli gelebilir ve Türkiye'yi bölgesel bir çatışmaya sürükleme ihtimali her zaman olabilir. Ankara'nın tam da bu noktada dış politika uygulamalarına oldukça hassas bir ayar yapması gerekecektir. Krizler Türkiye'yi sürekli müdahil olmaya davet edecek ve hayati gereklilikler gibi görünecektir. Fakat hâlihazırdaki denge göz önünde bulundurulacak olursa, Türkiye için en büyük tehdit bölgesel çekişmelere ve hatta çatışmalara sürüklenmesi ihtimalidir.

Böylesi bir çatışma durumu Türkiye'nin on yıldır biriktirdiği enerjiyi riske etmesi anlamına gelebilir. Böylesi bir boşluk ve çatışmaya savrulmak istemeyen Türkiye'nin tam da bu anlamda on yıldır inşa etmeye çalıştığı dış politika perspektifine sarılarak bölgedeki krizlerin üzerinden atılmasını becerebilmesi büyük önem arz eder. Bölgesel dengeler doğal olarak bunu oldukça güçleştirecektir. Fakat başarılı bir şekilde bu krizlerde gereksiz müdahalecilikten uzak durabilecek bir Türkiye, enerjisini bölge dışına aktarabilme şansına sahip olur. Belki yakın komşularla pürüzsüz ilişkiler sürdürmek bu şartlar altında hiç mümkün olmayacaktır ancak etkinlik alanlarını

sürdürmeye yönelik politikalarını devam ettirme imkânına hala sahiptir. Tabi bunun için birinci şart Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki krizlerin "üzerinden atlayabilmesi" ve buradaki krizlere müdahil olma mecburiyetini diğer bölgesel ve bölge dışı aktörleri de dahil edecek şekilde onların da üzerine yükleyebilmesidir.

Dile getirilen bu iddia dış politika yapımında uluslararası krizlerin maliyetini diğer aktörlerin üzerine yüklemek anlamına gelir. Pasif bir dış politika davranış biçimi gibi görünmesine rağmen asıl itibarıyla "en hırslı" dış politika tercihi olarak bile adlandırılabilir.²⁶ Bölgesel veya küresel bir kriz durumunda istikrarı bozan devlete karşı diğer devletlerin dengeleme işlevi göreceği yaygınca üretilen bir iddiadır. Örneğin, Almanya uluslararası sistemi tehdit ettiğinde diğer Avrupalı devletler Almanya'ya karşı bir araya gelir. Veya sistemi Napolyon tehdit ederse bu durumda Avrupalı devletler Fransa'ya karşı bir araya gelir. Bu klasik anlamda güç dengesi siyaseti olarak adlandırılır. Fakat güç dengesi siyaseti adından da anlaşılabilen gibi izleyen devlet için avantajlı olmaktan ziyade var olanı korumaya yönelik biraz da abartılmış korkularca üretilen bir dış politika davranışdır. Buna göre bir devlet daha avantajlı dış politika ihtimallerini bir kenara bırakarak sırf abartılmış korkular nedeniyle her krize sert yanıt üretme yoluna gider. Ürettiği her yanıt esasen yeni bir krize de neden olabileceğinden uluslararası güvenlik düzleminde güvensizlik sarmalına neden olmaktadır. Ayrıca dengeleme görevini üstlenen bütün aktörler için hiçbir avantajlı sonuç üretmediği de bilinir.

Bu çerçevede gereksiz dengeleme politikalarına en iyi örnek Soğuk Savaş döneminde bulunabilir. ABD'nin Soğuk Savaş stratejisine bakıldığında sınırlandırma kavramı çok merkezi bir rol oynamıştır.²⁷ Fakat sınırlandırma politikası öncelikli olarak Sovyetler Birliği'ni yalnızca Avrupa'da sınırlandırma eğilimindeyken, sonraları dünyanın dört bir tarafına yayılmıştır. Amerikan karar vericileri Soğuk Savaş esnasında öylesine abartılı korkulara kapılmışlardır ki, Sovyetler Birliği'nin mümkün olan her noktada önünü kesme eğilimine girmişlerdir.²⁸ Sınırlandırma politikasının sınırları Avrupa'dan Ortadoğu'ya oradan Güney ve Uzak Asya'ya oradan da Afrika'ya uzanmıştır. Tüm bu yayılma sırasında Amerikalı liderlerin domino etkisi gibi bir duruma inanması oldukça etkin olmuştur.²⁹ Korkular abartıldığın-

da Vietnam sanki Amerikan güvenliğinin kaçınılmaz bir parçasıymış gibi algılanmaya başlamış ve Amerika'nın tüm enerjisini tüketen bir mücadele alanı haline dönüşmüştür. Bunun benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür. Fakat kısaca belirtmek gerekirse, dış politikada dengeleme stratejisi sadece rakibi değil aktörün kendisini de tüketme eğilimindedir. Gereksiz kaynak israfı ve çatışma anlamına gelir. Müdahaleden mümkün olduğunca uzak durulması dengeleme ile mukayese edildiğinde çok daha avantajlıdır ve özellikle Türkiye gibi güç temerküzü oluşturmak isteyen ülkelerin ilk tercihidir. Eğer ortada yükselen bir güç varsa dengeleme stratejilerine girişmek ve çevresindeki krizlerde sorumluluk almak bu ülkenin temel beklentilerinin tam aksine sonuçlar üretecektir. Bu tür aktörler için böylesi bölgesel şartlar altında güç dengesi nedeniyle dengelemeye yönelmeleri şaşırtıcı değildir. Çünkü rekabet içinde oldukları diğer aktörler ile gerilimli ilişkiler yaşayacaktır.

Fakat başarılı bir strateji bu sistemik zorunlulukları aşabilecek cesaret ve soğukkanlılığı gerektirir. Tüm krizleri kendi yaşamsal çıkarlarını tehdit eden olgular olarak değerlendirmeye “yönelik korkular üretmek” böylesi bir stratejinin üretilmesini güçleştirecektir. Dolayısıyla bu korkuların bir kenara bırakılıp dengeleme sorumluluğunun başka aktörlere devredilmesi gerekir. Buna benzer birkaç dış politika örneği vermek gerekirse, İngiltere ve Amerika dış politikalarından pek çok örnek bulunabilir. Bahsi geçen Amerikan izolasyonculuğu tam bu durumun en iyi örneklerindedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları gibi çok ciddi uluslararası krizlerde dahi Amerika'nın savaş sahnesine oldukça geç çıkması diğer devletler birbirlerini tüketirken Amerika'nın güç biriktirmesine yaramıştır. Yine İngiltere'nin tarihi boyunca Avrupa'daki krizlere en son müdahil olan ülke olması ve özellikle yıpratıcı müdahalelerden uzak durmaya çalışması aynı stratejinin ürünüdür. Bu ülkeler son kertede birçok olayda müdahil olmak zorunda kalmış olabilirler ancak dengeleme görevini başkalarının üzerine yıkma imkânı bulunduğu müddetçe açıkça müdahil olmaktan uzak durmuşlardır.

Bu stratejinin mantığına göre, yükselen ve tehdit oluşturan Prusya'yı dengeleyecek bir Avusturya olduğu müddetçe Fransa için birinci tercih dengeleme görevini Avusturya'nın üzerine yıkmaktır. Avusturya devre dışı kaldığında bu sefer Prusya'yı Fransa dengelerken Rusya kenarda bekleme

yolunu tercih etmiştir. Rusya bu görevi devralmak zorunda kaldığı anda ise İngiltere kenarda bekleme şansını göz ardı etmemiştir. İngiltere'den sonra Amerika'ya kadar her devlet sırasıyla ilk tehdit altındaki bu görevi üstlenmesine müsaade etme şansını bırakmamıştır. Hatta bu kenarda bekleme stratejisi öylesine hırslı uygulanmıştır ki savaş esnasında bile devletler müttefiklerini rakipleriyle baş başa bırakmaktan geri durmamıştır. Bu durumun en güzel örneği de İkinci Dünya Savaşı'dır. Savaşın erken dönemlerinde Stalin, Hitler tehdidini dengeleme görevini diğer Avrupalı devletlerin üzerine yıkmaktan uzak durmamıştır. Fakat Stalin, Hitler'le savaşırken ve Rusya Stalingrad'da korkunç kayıplar vermeye devam ederken bile Amerikalılar Avrupa'da Hitler'e karşı ikinci bir cephe açmayı mümkün olduğunca geciktirmişlerdir. Hatta Stalin'e göre artık Hitler'in Sovyetler Birliği karşısında tutunacak gücü kalmadığı anda Amerikalılar ikinci cepheyi Sovyet ilerlemesine karşı bile açmış olabilir.³⁰ Tüm bu örneklerde gösterilmeye çalışıldığı gibi esasında "kenarda beklemek" ilk ve en avantajlı tercihtir, ta ki bekleme imkânı bitene kadar.

AKTİF KAÇINMA SÜRDÜRÜLEBİLİR Mİ?

Bu iddiaya karşı dile getirilebilecek en ciddi eleştiri bu tür bir strateji izlemenin mümkün olup olamayacağı konusundadır. Hemen sınır komşularında bu kadar ciddi krizler arka arkaya patlarken, Türkiye nasıl olur da bu tehditleri göz ardı edebilir? Buna göre Türkiye yakın çevresinde tehditlere cevap üretmek zorundadır aksi takdirde çok daha ciddi sorunlarla karşılaşabilir. Fakat bu eleştiri esas itibarıyla bölgesel dinamiklere odaklanırken, küresel dinamikleri göz ardı etmenin bir sonucudur. Bölgenin bu haliyle istikrarsızlığa yatkın olması bir çatışma ve çekişme ihtimalinin çok yakın olduğunu öngöreceğinden buna bir cevap üretmek daha makul olabilir. Ancak bölgenin dışına çıkan bir bakış açısı geliştirildiğinde uluslararası sistemdeki Amerikan güvenlik şemsiyesinin mevcudiyeti düşünülürse bölgede çıkacak ve uluslararası bir krize dönüşecek herhangi bir olayın isteksiz olsa da Amerika'yı bölgeye müdahil olmaya zorlayacağı da görülecektir. Amerika her ne kadar Ortadoğu'daki krizlere müdahil olmayacağı imajı verse de bunun bir sınırı vardır. Ve bu sınır krizlerin uluslararasılaşmasından geçmektedir. Amerikan hükümeti Ortadoğu'da meydana gelebilecek

bir bölgesel çatışma durumunda izolasyoncu stratejisinden ödün vermek mecburiyetinde kalacaktır. Şu an olduğu gibi krizler çeşitli ülkelerin iç meseleleri olduğu müddetçe Amerikan müdahalesi beklenemez ancak bölgesel bir savaş ihtimali ise Amerikan müdahalesini kaçınılmaz kılacaktır. Dolayısıyla bölgede çıkacak hiçbir kriz Türkiye için hayati ve geri dönülemez sonuçlar doğurmayacaktır.

Bu öngörü oldukça iddialıdır ve çok riskli görünmektedir. Fakat dış politika yapım süreçlerinin hepsinde risk olduğu düşünülecek olursa en azından bu kördüğümü aşmaya yönelik oldukça güvenli olduğu da düşünülebilir. Zaten bölge ülkeleri arasında çıkabilecek bir çatışma bölge ülkelerinin kendi kaynaklarıyla yönetemeyecekleri cinsten olacağından, esas itibarıyla bu stratejinin tek yöntem olduğu bile düşünülebilir. Sonuç olarak bölgede çıkacak hiçbir kriz Türkiye için “geri dönülmez güvenlik sorunu” yaratmayacağından kenarda bekleme imkânı sonuna kadar sürdürülebilir.

Kenarda bekleme imkânı oldukça kritik bir noktaya temas eder. Özellikle kriz zamanlarında devlet liderleri önemli gördükleri alanlarda çıkarlarının tehdit altında olduğu fikrine kapılırlar. Çoğu zaman da bu korku başka faktörlerin devreye girmesiyle birlikte abartıldığı için çatışmalara girildiği bilinmektedir. Örnek olarak Birinci Dünya Savaşı hâlihazırda kamplaşmış bir Avrupa’da ufak bir kıvılcımın taraflarda yarattığı güvensizlik hissi ve seferberlik stratejileri nedeniyle içinden çıkılmaz hale gelmiş belki de rasyonel tutumlar sergilense engellenemeyecek olsa dahi kısıtlanabilecek bir çatışma durumu dünya savaşına dönüşmüştür. Askeri seferberliği ilk ilan eden tarafın savaşı kazanacağı korkusu yüzünden, çıkarsa bile yerel kalabilecek bir çatışma Birinci Dünya Savaşı halinde ortaya çıkmıştır. Halbuki Avusturya-Macaristan Sırbistan’a ultimatoma verdikten sonra Rusya, Almanya ve Fransa birbirlerini tetikleyen seferberlik ilanlarında bu kadar aceleci olmasaydı krizin kontrol altına alınması ihtimali ortaya çıkabilirdi.³¹

Benzer endişelerin günümüzde de Ortadoğu’daki devletler tarafından hissedilmesi beklenebilir. Bu çerçevede bakıldığında esasen Ortadoğu hâlihazırda bir barut fıçısı gibi durmaktadır. Dolayısıyla da bölgede bir çatışma çıkma ihtimali hiç de uzak değildir. Bir çatışma ihtimaline odaklanan bir stratejinin ise bahsi geçen kenarda durma yöntemini kullanabilmesi şansı

sınırlanmaktadır. Buna dayanarak iddia edilebilir ki, bahsi geçen stratejinin özellikle günümüzde Ortadoğu'da uygulanma şansı yoktur, çünkü Türkiye Amerika veya İngiltere gibi kriz bölgelerinden korunmuş bir coğrafyada bulunmadığından krizlerden ilk etkilenen ülkelerden birisi olmaktadır. Sonuç olarak Türkiye'nin uzun müddet kenarda beklemesi pek mümkün gibi görünmeyebilir.

Bir örnekle açıklamak gerekirse, Fransa, İngiltere'nin sahip olduğu jeopolitik konuma sahip olamadığından herhangi bir Alman saldırganlığının ilk hedefi haline gelmekte ve dolayısıyla diğer aktörlerden daha önce Almanya'yla çekişme ve çatışmaya girmek mecburiyetinde kalmaktadır. Bu analiz doğru gibi görünmesine karşın eksiktir. Sadece bölgesel dinamiklere yönelik bir okuma olduğundan, bölge dışı aktörlerin muhtemel tavırlarını göz ardı etmektedir. Her ne kadar Ortadoğu mevcut güç dengesi nedeniyle istikrarsız bir bölge olarak durmaktaysa da, uluslararası güç dengesi göz önüne alındığında özellikle Amerika'nın bölgesel bir çatışmaya kayıtsız kalamayacağı da açıktır. İran, Türkiye ve Suudi Arabistan gibi kilit ülkelerin karışabileceği bir çatışma, Amerika'nın uzaktan izleme şansına son verecektir. Daha önce de belirtildiği üzere Amerika uzun süredir tüm baskı ve krizlere rağmen bölgesel olaylara müdahil olmayacağını defalarca göstermesine rağmen, bu durum uluslararasılaşmış bir çatışmada hiç test edilmemiştir. Bu noktadan bakıldığında Amerika'nın kenarda bekleme stratejisinin de bir sınırı olması nedeniyle hiçbir bölgesel krizin Türkiye için hayati olmayacağı sonucu çıkar. Dolayısıyla Türkiye en büyük krizleri bile cesaretle geçiştirebilir ve müdahil olma yükünü başkalarının sırtına yükleyebilir.

Tüm bu ifadeler kesinlikle Ortadoğu politikalarından uzaklaşmak anlamını içermez. "Ortadoğu bataklığı" gibi siğ ve anlamsız bir kavramsallaştırmaya dayalı görmezden gelme politikası kesinlikle değildir. Aksine bölge gelişmelerinin diplomatik anlamda çok yakından takip edilmesi ve bölgeye yönelik angajmanın artırılması anlamına gelir. Burada bahsi geçen kenarda bekleme stratejisi herhangi bir silahlı çatışma durumunu kast etmektedir. Baştan beri Türkiye bu tür bir silahlı çatışma riskinden uzak durabilmeyi büyük baskılara rağmen başarmış gibi görünmektedir. Özellikle Suriye'de Türkiye defalarca bir askeri müdahale ihtimalini konuşmak mecburiyetin-

de kaldı. Fakat Türkiye özellikle NATO ve BM gibi uluslararası kurumları devreye sokarak kendi üzerine kalabilecek bir yükü Amerika'nın üzerine bırakma gayreti gösterdi. Son olarak IŞİD'in (İslam Devleti) Suriye ve Irak'taki ilerlemesi de basında sanki sadece Türkiye'nin sorunuymuş gibi algılandı ve algılatıldı. IŞİD gibi Şii karşıtlığı ile hareket eden bir örgüt- le Türkiye'nin karşı karşıya gelmesinin hiçbir nedeni yokken, Türkiye'de IŞİD'in Musul'u işgali sanki Türkiye'nin bir toprak parçasını işgal etmiş gibi sunuldu. Bugün benzer bir romantik sembolizasyon maalesef Kobane üzerinden yürütülmektedir.

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere kriz dolu Ortadoğu gündemine anlık tepkilerle yaklaşmak esasında Türkiye için tehdit oluşturmayacak bir olgu üzerinden bile korku üretebilir. İşte tam bu gibi durumlarda Türkiye'nin doksanlı yıllarındaki gibi korku odaklı dış politikasına dönüş yapması bu zamana kadar elde ettiği tüm avantajların erimesine neden olur. Bölgede hiçbir kriz yoktur ki, yalnızca Türkiye'nin sorunu olsun. Sürdürmek çok zor olsa da, krizleri geçiştirme yönteminde korkusuzca ısrarcı olmak bu tür maliyetleri Türkiye'nin rakipleri üzerine yükleyecektir. Böylesi durumlarda esasen Türkiye hem pozisyonu hem de kabiliyetleri nedeniyle en az zafiyete sahip ülkedir. Bölgede çıkabilecek bir uluslararası çatışmada en fazla riske edecek çıkarı olan hala uluslararası sistemin en büyük aktörü olan Amerika'dır ve böylesi bir durumda maliyeti üstlenmek zorunda kalacaktır.

OBAMA STRATEJİSİNİN SINIRLARI

Tam bu noktada dile getirilen iddianın merkezinde yer alan Obama stratejisinin ne anlama geldiğini Amerikan "beleşçiliğinin" (*free rider*) sonuna kadar sürdürülebilir olmadığını göstermek adına daha incelikli biçimde ele almakta fayda var. Eğer tüm bu krizler süreci yukarıda iddia edildiği gibi Amerika'nın çekilmesinin bir sonucu ise bu stratejinin sınırlarını ve doğasını tartışmadan Türkiye'nin yeni dönemde nasıl yol alacağını veya alması gerektiğini tartışmak mümkün değil.

Soğuk Savaş sonrası dönemde birçok farklı biçime bürünen Amerikan dış politikası Obama döneminde de yeni bir hale girmiş gibi görünmektedir. Baba Bush'un dönemi "yeni dünya düzeni" kavramsallaştırması gibi parametreleri çok da iyi belirlenmemiş, yöntemleri pek de ince hesaplan-

mamış bir söylemden ibaretti.³² Takip eden Clinton yönetimi ise Soğuk Savaş sonrası düzene Bush döneminden daha hazırlıklıydı. Clinton'ın izlediği dış politika “liberal kurumsalcılık” tonu oldukça ağır basan bir stratejiydi. Bu çerçevede Clinton yönetimi özellikle “insani yardım”, “demokratikleşme” ve “seçici müdahalecilik” gibi kavramlar üzerinden dış politikayı yürütmeyi ve dünya siyasetine bu anlamda bir düzen vermeyi deneri.³³ Clinton stratejisinin bu anlamda oldukça başarılı olduğu düşünülebilir. Amerika ekonomik büyümesini oldukça istikrarlı bir şekilde sürdürürken bir yandan da dünyanın dört bir tarafındaki krizlere uluslararası kurumları harekete geçirerek cevaplar üretmeyi ve uluslararası istikrarı sürdürmeyi başardı. Bosna, Kosova, Somali ve benzeri krizleri yönetirken Amerika'nın çeşitli masraflarına rağmen bu krizleri çok da ağır hasar almadan geçiştirdiğini söylemek mümkündür.

Amerika'nın Clinton döneminde dış politika davranışları her zaman olmasa da tahmin edilebilir durumdaydı. Örneğin, Bosna'da uluslararası toplumu harekete geçirmek için oldukça fazla beklemiş ve meseleyi Avrupalıların omuzlarına yükleme eğilimi göstermiş olmasına rağmen günün sonunda Avrupalıların doğru müdahaleyi yapamaması/yapmaması nedeniyle kendisi harekete geçmişti. Bosna'da uluslararası kamuoyunu oldukça geciktirmiş olmasına rağmen, Kosova'da uluslararası kamuoyu harekete geçmediği bir anda bile NATO'yu devreye sokarak bir anlamda kendi yakın müttefikleri aracılığıyla meseleye çözüm getirme gayretine girdi. Irak'ta ise 1991 Körfez Savaşı'nın kurmuş olduğu statükoyu bozmadan Irak'ı çevreleyerek sınırlandırma politikasını sürdürmeyi tercih etti.³⁴ Filistin meselesinde özellikle Clinton'un son dönemindeki kısıtlı çabaları da genel Clinton tarzı dış politika perspektifinin bir sonucu olarak görülebilir. Tüm bu örnekler baktığımızda Clinton döneminde Amerikan dış politikasının geçici müdahale ve statükoyu korumaya yönelik arzusu ön plana çıkmaktadır.

Bush dönemi ise Amerikan stratejisinde keskin bir dönüş gibi algılanmaktadır. Bush yönetimi özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası sistemi Clinton gibi sadece muhafaza yerine dönüştürmeye yönelik ve kesin sonuçlar almayı hedefleyen bir dış politika stratejisi uygulama yoluna gitmiş gibi görünmektedir.³⁵ Afganistan ve Irak savaşları bu tavrın en somut örnekleridir. ABD Bush döneminde uluslararası kurumlara

dayanan ve yalnızca Amerikan güvenliği ve çıkarları için önemli sayılan bölgelere müdahil olma hedefindeki Clinton stratejisinin yerine, tek taraflı ve doğrudan müdahale ve işgale dayalı bir stratejiye geçiş yapmıştır. Bush tarzı dış politika o günden bugüne önemli tartışma konusudur ve doğrudan doğruya Obama'nın stratejisinin şekillenmesinde de etkiye sahiptir.

Bütün bunlarla kıyaslandığında Obama'nın dış politika stratejisinin Clinton dış politikasından bile daha ihtiyatlı olduğu düşünülebilir.³⁶ Esasen Obama dönemi Bush döneminin tam tersi olarak kurgulanmıştır. Amerika'yı dünyanın dönüştürücü jandarması konumundan kenarda bekleyen ve uluslararası istikrarı sürdürme sorumluluğunu bölgesel aktörlere yükleyen bir yaklaşıma geçiş olarak görülebilir.³⁷ Obama yönetimi zaten stratejisinin mümkün olduğunca tek taraflılıktan uzak olduğunu göstermek için elinden geleni yapmaktadır.³⁸ Dolayısıyla bu mesele genellikle çok tartışılmadan kabul edilmektedir. Bu okumadan hareketle artık Amerika'nın bölgesel krizlere müdahil olmayacağı imajı yaygınlık kazanmaktadır. Henüz elimizde belli kanıtlar olmasa da muhtemelen diğer uluslararası aktörler de kendilerini bu yeni duruma göre konumlandırıyor olabilir. Özellikle Ortadoğu'da Türkiye, İran, Suriye, İsrail, Suudi Arabistan gibi yerel aktörler hatta Rusya ve Avrupa ülkeleri gibi bölge dışı aktörler Obama'nın bu dış politika tarzını verili olarak kabul ediyor gibi görünmektedir. Özellikle Rusya'nın Suriye örneğinde bu durumu birkaç kez test etme şansına sahip olduğunu düşünmek oldukça yaygın bir kanı. Bu kanıdan hareket eden birçok uzman Rusya'nın Ukrayna'daki yayılcılığını Amerika'nın Suriye örneğinde sergilediği tavrın bir sonucu olarak görüyor.

Mesele bu çerçevede okunduğunda Amerika'nın Obama yönetimindeki bu tavrının diğer Soğuk Savaş sonrası Amerikan dış politika tarzlarından farklı olduğu ve devam edebileceği düşünülüyor olabilir. Birçok analizde de Amerika'nın en azından Obama yönetimi devam ettikçe krizlere müdahaleden uzak duracağı dolayısıyla da diğer ülkelerin kendi başlarının çaresine bakması gerektiği dile getiriliyor.³⁹ Fakat bu analizlerin birçoğu Obama yönetiminin tercih ettiği stratejinin üzerindeki sistemik zorunlulukları göz ardı etmektedir. Washington böylesi bir uluslararası sistemin içinde pek tabii ki diğer ülkelere kıyasla tercihlerini sürdürmekte çok daha ayrıcalıklı bir pozisyona sahiptir. Özellikle Amerika'nın Afro-Avrasya ana-

karasına olan uzaklığından kaynaklanan kendi jeopolitik özellikleri de göz önüne alındığında tercihli dış politika pozisyonunun sürdürülebilir olduğu düşünülebilir. Bu durum Amerika'ya tarihi boyunca büyük bir manevra kabiliyeti sunmuştur. İzolasyoncu dış politika gibi bir tercih şansı her ülkenin sahip olabileceği bir özgürlük değildir. Fakat Amerika'nın hem kendi özelliklerinden hem de uluslararası sistemdeki avantajlı konumundan kaynaklanan bu özgürlüğün de bir sınırı olduğunu ve tarihin belli evrelerinde Amerikan yönetimlerinin bu tür meydan okumalarla karşı karşıya kaldıklarında manevra alanlarının daraldığını ve mecburi müdahalelere girişmek zorunda kaldığını da biliyoruz. Hatta birçok Amerikalı uzman Amerikan dış politika yapımcılarının gereksiz yere müdahaleciliği kendisine bir alışkanlık haline getirdiğini bile dile getirmiştir.⁴⁰

Yine biliyoruz ki, oldukça izolasyoncu bir tavırla görev başına gelen bazı Amerikan başkanları en aktif müdahaleciler haline de dönüşmüştür. Bunun aslında en güzel örneklerinden biri Afganistan ve Irak savaşlarını yapan Bush'un iktidarının erken dönemlerinde izlediği dış politika stratejisidir. Bush yönetiminin belirlediği erken dış politika stratejisi hemen ardından geldiği Clinton yönetiminin stratejisinden çok büyük farklılıklar içermiyordu. 11 Eylül saldırılarının ardından, bildiğimiz anlamdaki Bush stratejisi ortaya çıkmıştır. Yine başka bir örnek, İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde Amerikan başkanı olan Truman'ın müdahaleci bir arzuya hiçbir zaman sahip olmadığı sık sık dile getirilir. Fakat Truman Soğuk Savaş'ın erken döneminde Amerikan silahlanmasının ve müdahaleciliğinin simge isimlerinden biri haline dönüşmüştür.⁴¹

Bu tür dönüşümler oldukça yavaş gerçekleşebileceği gibi, sadece bir uluslararası krizin ortaya çıkması da yeterli olabilir. Dolayısıyla da Obama tarzı dış politikanın sonsuza kadar süreceğini varsaymak mümkün değildir. Önemli olan hangi şartlar altında böylesi dönüşümlerin meydana geldiğini tespit edebilmektir. Örneğin Suriye'de yaşanan iç savaş Obama'yı çizgisinden döndürmek için yeterli olmamıştır. Hatta kırmızı çizgiler olarak belirlenmiş olan kitle imha silahları kullanımının dahi Obama yönetimi tarafından geçiştirildiğini biliyoruz. Aynı şekilde Ukrayna'da da Amerika'nın Rusya'ya doğru düzgün bir cevap üretebildiğini ve hatta üretmek istediğini bile söylemek zor. Dolayısıyla bu zamana kadar yaşanan krizlerin

Obama yönetiminin ısrarını değiştirmedeği düşünülebilir.⁴² Ancak IŞİD'in özellikle Irak merkezli şaşırtıcı ilerlemesinin Obama yönetimini daha farklı davranmaya sevk etmiştir.

Ancak dikkat etmek gerekirse bahsi geçen tüm bu krizlerin uluslararası kriz olduğunu söylemek mümkün değildir. Hepsinin uluslararası boyutları bulunmasına karşın, genellikle iç karışıklıklardan doğan ve uluslararasılaşmasının çok etkili olmadığı örneklerdir. Asıl itibarıyla biraz derinden baktığımızda bahsi geçen bu krizlerde Amerikan müdahalesini gerekli kılacak yeterli sebep hiçbir zaman bulunmadı.

Suriye örneğini ele alacak olursak, Suriye'de ortaya çıkan iç çekişme reelpolitik bir perspektiften değerlendirildiğinde, Amerikan hükümeti için istese bile, kendi eliyle kuramayacağı kadar avantajlı bir düğümlenmeye girmiş durumda. Dünyanın dört bir tarafından "aşırı gruplar" 2003 ve 2010 arası Amerikan anakarası için zararsız kalacakları Irak'ta toplanmıştı. Yine de burada Amerikan askerleri savaşmak mecburiyetinde kalıyordu. Fakat Suriye'deki durum bir taşla birden fazla kuş vurulması anlamına geliyor. Bu sefer ABD'nin bir numaralı güvenlik tehdidi olarak gördüğü gruplar Suriye'ye toplanmış durumda ve Amerikalılarla değil de İran destekli Suriye rejimi ile savaşmaktadırlar. Buna ilaveten yakın müttefikleri olarak dile getirdiği Türkiye ve Suudi Arabistan gibi zaman zaman sorunlar çıkarabilen ülkeleri de meşgul ederek sorun çıkaramaz hale getiriyorlar. Bölgedeki karmaşadan rahatsızlık duyan Amerika'nın müttefikleri Amerika'ya daha fazla yaklaşmak ve daha az sorun çıkarmak durumunda kalıyorlar.⁴³ Sonuç olarak bu örneklerin hiçbirinde Amerika'yı müdahil olmaya itecek bir gerekçe yoktu. Dolayısıyla bu tür ampirik örnekler üzerinden Amerika'nın müdahil olmaktan sonuna kadar kaçınacağı sonucunu çıkarmak yanlış olacaktır. Uluslararası sistemin en büyük ve Ortadoğu'dan en fazla faydalanan aktörü bölgede çıkabilecek bir istikrarsızlığa müdahil olması uzun sürmeyecektir. Türkiye'nin de bu teorik öngörüyü ciddiye alarak cesaretle hareket etmesinde güvensizlik kaygılarına dayalı güvensizlik üretimiyle kıyaslandığında daha güvende olacağı söylenebilir.

SONUÇ

Ortadoğu'nun son yıllarda artan sayı ve nitelikte krize sahne olması ve dolayısıyla Türkiye'nin de bu yeni şartlara uyum sağlarken dış politika tercihlerinde çok daha gergin sonuçlara neden olacak tavırlar takınmak zorunda kalışı bir tesadüf olamaz. Ne İran ne Türkiye ne Suudi Arabistan ne Suriye ne Mısır ne de diğerleri durduk yere birbirleriyle daha gergin ilişkilere girmeyi tercih etmedi. Bu durum bölgedeki güç dengesinin değişmesiyle alakalıdır. Bölgede gücüyle istikrarı sağlayan aktörün bölgeden çıkışıyla doğan güç boşluğu otomatik olarak istikrarsızlık doğurmuştur. Bu yeni istikrarsız bölgede aktörlerin tümü güvenliği ön plana çıkararak dış politika davranışlarına sürüklenmiştir. Bu durum istikrarsızlığı ve güvensizliği yeniden ve yeniden üretmekte ve bölgede çekişmeci bir ilişki izlemek durumunda kalan aktörlerin enerjisini tüketmektedir.

Bu cendereden kurtulmanın tek yolu ise bu güvensizlik hissini üzerinden atabilmektir. Dolayısıyla Türkiye'nin bölgedeki güvenlik meselelerini geçiştirebilmenin yollarını bulması gerekir. Böylesi istikrarsız bir bölgede riskli gibi görünen bu strateji esasen güvenli tek yoldur. Klasik güvenlik ikileminin üzerinden atlamak çatışmadan uzak kalmanın tek yoludur. Bu strateji güvenlidir çünkü bölgede bir güç boşluğu olmasına karşın uluslararası sistemin merkezi aktörü olan Amerika'nın bölgesel bir çatışmaya sessiz kalması mümkün değildir. Bölgede çıkabilecek herhangi bir uluslararası çatışmaya uluslararası müdahalenin kaçınılmaz bir şekilde geleceği varsayılırsa bölgede çıkan hiçbir krizin hayati tehdit oluşturmayacağı öngörüsü üretilebilir ve "korku temelli ve çatışma üreten gerginlik politikası" yerine cesur ve yumuşak bir politika izlemek mümkün olabilecektir.

Bu çalışma ilk bakışta oldukça riskli gibi görünebilecek provokatif bir iddiayı statik bir şekilde ele almıştır. Süreç odaklı gündelik savrulmalar yerine teorik bir perspektiften bir noktaya sabitlenerek "güvensizlik hissini" göz ardı edilip çatışmacılık ve çekişmecilikten uzak kalınması gerekliliğini dile getirmiştir. Bunu kasten iddialı bir dille ve statik bir analizle yapmıştır ki, duruş sahibi iddialar arasında doğabileceği düşünülen üretken bir tartışma çıksın. Umulur ki, bu tartışmalardan daha güçlü analiz ve stratejiler doğsun.

NOTLAR

1. Philip Robins, "Turkish Foreign Policy since 2002: Between a "Post-Islamist" Government and a Kemalist State," *International Affairs*, Cilt 83, Sayı 1, (2007), ss. 289-304; Morton Abramowitz, ve Henri Barkey, "The Turkish-American Split," *The National Interest*, 17 Haziran 2010.
2. Ahmet Sozen, "A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges," *Turkish Studies*, Cilt 11, Sayı 1, (Mart 2010), ss. 103-123.
3. Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State," *New Perspectives on Turkey*, Cilt 40 (2009), ss. 29-57.
4. Robert Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma," *World Politics*, Cilt 30, Sayı 2, (Ocak 1978), ss. 167-214; John H. Herz, "Idealist Internationalism and the Security Dilemma," *World Politics*, Cilt 2, Sayı 2, (1950), ss. 157-180; Charles L. Glaser, "The Security Dilemma Revisited," *World Politics*, Cilt 50, Sayı 1, (October 1997), ss. 171-201.
5. Amerika'nın Irak'tan çekilmesi 2009 yılında başlamış ve tam anlamıyla 2011 Aralık ayında tamamlanmış. Fakat 2010 yılı itibariyle son tugayın da çekilmesiyle artık Amerika'nın Irak'tan fiili olarak çekilmiş olduğu kabul edilebilir.
6. Raymond Hinnebusch, "The American Invasion of Iraq: Causes and Consequences," *Perceptions*, Cilt 12, Sayı 1, (Bahar 2007), ss. 9-27.
7. Meliha Benli Altunışık, "Turkey's Security Culture and Policy Towards Iraq," *Perceptions*, Cilt 12, Sayı 1, (Bahar 2007), ss. 69-88.
8. Mustafa Aydın, "Reconstructing Turkish-American Relations: Divergences versus Convergences," *New Perspectives on Turkey*, Cilt 40, (2009), ss. 127-148.
9. Burada dile getirilen görüş Amerika'nın varlığının ahlaki anlamda doğru olduğu ve Amerikan işgalinin bölge için faydalı olduğu anlamına kesinlikle gelmiyor. Aksine Amerika'nın Irak işgali başta olmak üzere işgalden on yıllar öncesine kadar Ortadoğu'ya yönelik tavrı bölgede yaşanan sorunlara hep katkı sunmuştur. Irak'ta yaşanan istikrarsızlık, Filistin olayına yönelik yıllardır geliştirmiş olduğu tavır herkesin malumudur. Burada ifade edilen görüş ileride daha ayrıntılı biçimde ele alınacağı gibi yalnızca ehvenişerri ilgilendirmektedir. Amerika'nın Irak'tan çekilmesinin bölgedeki ülkelerin dış politikalarına yansımaları bakımından bir değerlendirme olduğundan yalnızca 2011 öncesi ile 2011 sonrası birbirleriyle mukayese edilerek Amerika'nın dengeleri alt üst ettiği bölgeden dengeleri daha da bozarak çıkmasının bir sonucu olarak gelenin gidene arattığı ifadesi dile getirilmiştir.
10. Carina Solmirano ve Pieter D. Wezeman, "Military Spending and Arms Procurement in the Gulf States," *SIPRI Fact Sheet*, (Ekim 2010).
11. F. Stephen Larrabee, "Turkey Rediscovered the Middle East," *Foreign Affairs*, 86, no. 4 (2007).
12. Tayyar Arı ve Ferhat Pirinççi, "Turkey's New Foreign Policy Towards the Middle East and the Perceptions in Syria and Lebanon," *Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 7, 2010.

13. Amir Steplak ve Rachel Whitlark, "The Battle over America's Foreign Policy Doctrine," *Survival*, Cilt 54, Sayı 5, (2012), ss. 45-66.
14. H. Sönmez Ateşoğlu, "Security of Turkey with Respect to the Middle East," *Perceptions*, Cilt 16, Sayı 2, (2011), s. 100.
15. Sabri Sayarı, "New Directions in Turkey-USA Relations," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Cilt 15, Sayı 2, (Haziran 2013), ss. 129-142.
16. Ahmet K. Han, 'Paradise Lost: A Neoclassical Realist Analysis of Turkish Foreign Policy and the Case of Turkish-Syrian Relations' içinde Raymond Hinnebusch and Özlem Tür (der.), *Turkey-Syria Relations: Between Enmity and Amity*, Farnham: Ashgate (2013).
17. Ramazan Gözen, "Turkish - American Relations in 2009," *Perceptions*, Cilt 15, Sayı3-4, (2010), s. 69.
18. İlater Turan, "Turkey's Iran Policy: Moving away from Tradition?" *GMF Analysis on Turkey Series*, 25 June (2010).
19. Michael Mastanduno, "Economic Statecraft, Interdependence, and National Security: Agendas for Research," *Security Studies*, Cilt 9, Sayı 1, (Ağustos 1999), ss. 288-316.
20. Jason Pack ve Martin Van Creveld, "In the Arab Spring, Watch Turkey", *The New York Times*, 5 Ocak 2012, <http://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/in-the-arab-spring-watch-turkey.html?pagewanted=all>.
21. Ian O. Lesser, "Turkey, Syria and the Western Strategic Imperative," *Global Turkey in Europe*, Commentary (02, July 2012); Cook, Steven A. "The USA, Turkey, and the Middle East: Continuities, Challenges, and Opportunities," *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 4, (Aralık 2011), ss. 717-726.
22. Talha Köse, "Türkiye'nin Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgesindeki Gücü: Zorlayıcı Olmayan Gücün İmkân ve Sınırları," *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 11, Sayı 41 (Bahar 2014), ss. 29-61.
23. Sean Kaye, "The Coming Turkish-Iranian Competition in Iraq," *US Institute of Peace Special Report*, Sayı. 276, 2011.
24. Sıtkı Egeli ve Serhat Güvenç, "NATO'nun Füze Savunma Sistemi ve Türkiye," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 4, Sayı 40, (Nisan 2012), ss. 19-30.
25. F. Stephen Larrabee, "The Turkish-Iranian Alliance That Wasn't: How the Two Countries Are Competing After the Arab Spring" *Foreign Affairs*, (11 Temmuz 2012).
26. John J. Mearsheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, New York: W.W. Norton & Company Inc., 2001.
27. John. L. Gaddis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*. (Oxford University Press, New York: 1982).
28. Deborah. W. Larson, *Origins of Containment: A Psychological Explanation*, Princeton University Press, Princeton, 1985.

29. Robert Jervis, "War and Misperception", *Journal of Interdisciplinary History*, Cilt 18, Sayı 4, (1988), 675-700.
30. Vojtech Mastny, *The Cold War and Soviet Insecurity: The Stalin Years*, Oxford: Oxford University Press, 1996.
31. Jack Snyder, *Myths of Empire*, Ithaca: Cornell University Press, 1991; Stephen Van Evera, "The Cult of the Offensive and the Origins of the First World War," *International Security*, Cilt 9, Sayı 1, (Yaz 1984), ss. 58-107.
32. Joseph S. Nye, Jr, "What New World Order," *Foreign Affairs* Bahar, 1992.
33. Clinton döneminin stratejisi için bakınız: http://nssarchive.us/?page_id=91.
34. Stephen M. Walt, "Beyond bin Laden: Reshaping U.S. Foreign Policy," *International Security*, Cilt 26, Sayı 3 (Kış 2001/2002), ss. 56-78.
35. Bush dönemi ulusal güvenlik stratejisi için bakınız: http://nssarchive.us/?page_id=29.
36. Paul Miller, "Five Pillars of American Grand Strategy," *Survival*, Cilt 54, Sayı 5, 2012, ss. 7-44.
37. Obama dönemi ulusal güvenlik stratejisi için bakınız: http://nssarchive.us/?page_id=8.
38. Maliyeti çok-taraflı bir stratejiyle bölgesel aktörlerle paylaşma yöntemi için, bakınız: Charles Kupchan, "After Pax Americana: Benign Power, Regional Integration and the Sources of a Stable Multipolarity," *International Security*, Cilt 23, Sayı 2, (Güz 1998), ss. 40-79.
39. Michael A. Cohen, "Obama's Understated Foreign Policy Gains", 9 Temmuz 2014, <http://www.nytimes.com/2014/07/10/opinion/obamas-understated-foreign-policy-gains.html?partner=rssnyt&emc=rss>.
40. Robert Jervis ve Jack Snyder (Der.), *Dominoes and Bandwagons: Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland*, Oxford University Press, New York, 1991.
41. Melvin A. Leffler, *A Preponderance of Power: National Security, the Truman Administration, and the Cold War*, (Stanford University Press, Stanford: 1992).
42. Vali R. Nasr, "Iran, Turkey's New Ally?" *The New York Times*, 29 Aralık 2013 http://www.nytimes.com/2013/12/30/opinion/nasr-iran-turkeys-new-ally.html?_r=0.
43. Jashua W. Walker and Emiliano Alessandri, "Turkey's Emergence as a Middle Eastern Stakeholder and what this Means for the West," *GMF Analiz*, 10 Ekim 2011.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA YENİ OSMANLILIK TARTIŞMALARI

ENES BAYRAKLI

Yrd. Doç. Dr., Türk-Alman Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

“Ortadoğu’da bir hayalet dolaŐıyor. Osmanlının hayaleti... hatta Ortadoğu’yu aŐıp İslam dünyasını boydan boya kat ediyor”.¹ *Newsweek* dergisinde yayınlanan Osmanlı’nın hayaleti adını taşıyan bir makale bu cümlelerle başlıyor. Turgut Özal’ın cumhurbaşkanlığı döneminde Türk siyasi hayatına giren Yeni Osmanlılık kavramı, son on yılda Türk dış politikasıyla ilgili ya da ilgisiz hemen her konuda, birbirinden farklı aktörler tarafından, Türkiye’nin takip ettiği aktif dış politikayı emperyal ve yayılcı bir dış politika olarak mahkûm etmek üzere öne sürülmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin birçok devlet gibi kendi kültürünü ve dilini yurt dışında tanıtmak üzere kültür merkezleri açması, merkezi bir planlama olmadan tamamen Türk medya sektöründeki gelişmelere paralel olarak Türk dizilerinin Ortadoğu ve Balkanlarda popülerlik kazanması, Türkiye’nin Suriye muhalefetine destek olması gibi birbiriyle alakasız hemen hemen her konu Yeni Osmanlıcı Türk dış politikasına kanıt olarak

öne sürölmekte ve bu yolla son on yıldaki aktif diş politikası itibarsızlaőtırılmaya alıőtılmaktadır.

Siyasi karar vericilerin ideolojileri gibi özne odaklı açıklamalara mesafeli olan bu alıőtma, Yeni Osmanlılık söylemlerinin ve pratiklerinin ortaya ıkıőtına neden olan toplumsal, siyasi ve entelektöel arka planın yanı sıra Türk siyasi hayatında Osmanlı tarihinin normalleőtmesini analiz etmektedir. Bu ereve de son dönemde AK Parti iktidarıyla birlikte Türk diş politikasında yaőtanan geliőtmelerin Yeni Osmanlılık çerçevesinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği de bu alıőtmada ele alınmaktadır.

OSMANLILIK

Yeni Osmanlılık ve Osmanlı tarihinin normalleőtmesinin ne olup olmadığı ve bunları doğuran sebepler üzerinde durmadan önce kısaca Osmanlılık kavramının ne olduğunu hatırlamamız gerekiyor. Osmanlılık, Fransız Devrimi sonrası baőtlayan milliyetçilik akımlarının Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin geleceğini tehdit etmeye baőtlanmasıyla birlikte 1808-1839 yılları arasında hüküm süren II. Mahmud zamanında doğan bir fikir akımıdır. Bu fikir akımı bir Osmanlı milleti yaratmak isteyen Tanzimat dönemi (1839-1878) aydınları tarafından geliőtirilerek Ali ve Fuad Paőtalar döneminde en yüksek seviyesine ulaőtmiştir. Batı'da ırka dayalı millet anlayıőtının geliőtmeye baőtlanması² ve 1877-1878 yıllarında yaőtanan Osmanlı-Rus Harbi sonunda birçok farklı milletin Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanması sonucunda Osmanlılık akımının etkisi iyice azalmıştır. Osmanlılık, kısaca, bir Osmanlı milleti oluőturtmak demektir. Buna ulaőtmak için Osmanlı Devleti'nde yaőtayan herkes dini ve etnik kökenine bakılmaksızın haklar ve ödevler bakımından eőtit duruma getirilecektir. Böylece ortak bir vatan kavramı etrafında bir Osmanlı milleti inőt edilme ye alıőtılmıştır.³ Bu yeni kimlik ve vatandaşlık tanımıyla devletin bölünmesi engellenmeye alıőtılırken aynı zamanda o devirde Avrupa'da yükselen değerlerle uyumlu bir politika geliştirilmeye alıőtılmıştır.

YENİ OSMANLILIK VE OSMANLI TARİHİNİN NORMALLEŞMESİ

Türkiye'nin daha önce terk ettiği Osmanlı coğrafyasına költörel ve ekonomik olarak yeniden dönmesi ve Osmanlı geçmişti ile barıőtması gerektiğini öne süren bir akım olan Yeni Osmanlılık Soğuk Savaőt sonrası dö-

nemde Türk siyasi hayatına Turgut Özal ile birlikte girmiş bir kavramdır. Bazı akademisyenler yeni Osmanlıcılığın temellerinin 1980'den itibaren geliştirilmeye çalışılan Türk-İslam sentezinde yattığını iddia etseler de⁴ onu doğuran sebepler çok daha karmaşık ve incelenmeye muhtaçtır.

Çetinsaya'ya göre, Osmanlı devrindeki Osmanlıcılık düşüncesinden ayrı olarak Cumhuriyet devrinde Osmanlıcılık denilince üç farklı gruptan söz edilebilir: Osmanlı saltanatını geri getirmek isteyenler, Osmanlı geçmişini yücelten ve öven muhafazakâr milliyetçi aydınlar ve Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikada yeni Osmanlıcılığı savunan kesimler. Çetinsaya Cumhuriyet devrindeki bu üç yaklaşımı da Osmanlıcılık başlığı altında değerlendirmektedir.⁵ Fakat bize göre Osmanlı'nın son dönemindeki Osmanlıcılık akımıyla karıştırmamak adına Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin Osmanlı geçmişiyle barışması gerektiğini iddia eden aydınların başlattığı tartışmayı Osmanlı tarihinin normalleşmesi olarak nitelenmek daha doğru olacaktır. Bu bağlamda Cumhuriyet döneminde yaşanan tartışmalarda İmparatorluk geçmişine sahip birçok toplumda görülen ve daha çok tarihsel geçmişe karşı duyulan özlem olarak nitelendirilebileceğimiz Osmanlı nostaljisinden beslenen Osmanlı tarihinin normalleşmesi etrafında yaşanan tartışmaları dış politikada yayılmacı bir gündem takip ettiği iddia edilen yeni Osmanlıcılık tartışmalarından farklı olgular olarak ele almanın daha doğru bir yaklaşım olacağı açıktır. Burada ayrıca şunu belirtmek gerekir ki üçüncü grubu oluşturan ve Osmanlı saltanatını geri getirmek isteyenler çok marjinal bir grup olduğundan dolayı⁶ bu makalede incelenmeyecektir. Sonuç olarak Osmanlıcılık etrafında yaşanan esas tartışma Osmanlı tarihinin normalleşmesi ve yeni Osmanlıcılık olguları etrafında şekillenmesi denilebilir.

Bu çalışmada Türk siyasi hayatında Osmanlı tarihinin normalleşmesi ve Türk dış politikasında yeni Osmanlıcılık fikrinin ortaya çıkışı üç ana dönem olarak incelenecektir.

Birinci dönem 1945'ten 1990'a kadar yaşanan demokratikleşme, sanayileşme ve kentleşme süreciyle birlikte Osmanlı'ya ve geçmişe yönelik akademik ve entelektüel tartışmaların ön plana çıktığı bir dönemdir. Osmanlı tarihinin normalleşmesi bu dönemde başlamış ve bu süreç bugün de devam etmektedir.

İkinci dönem ise 1990 sonrası ekonomide liberalleşme ve dışı açılım sürecine paralel olarak Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde ortaya çıkan yeni Osmanlıcı dışı politika anlayışı ve popüler kültürde yoğun bir biçimde ortaya çıkan Osmanlı nostaljisi ile belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte yeni coğrafyaların Türkiye'nin gündemine girmesi ve Balkanlarda, Kafkaslarda ve Ortadoğuda yaşanan çatışmalar Türkiye'yi Osmanlı mirasıyla yüzleşmeye mecbur etmiştir.

Üçüncü dönem ise AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk dışı politikasında yaşanan gelişmeler etrafında şekillenmektedir. Bu dönemde Ahmet Davutoğlu'nun çerçevesini çizmiş olduğu *Stratejik Derinlik* ve bunun pratikteki yansıması olan komşularla sıfır sorun politikası sonucunda Türkiye'nin Osmanlı'nın hakim olduğu bölgelerde ekonomik, kültürel ve siyasi olarak daha fazla görünür hale gelmesi bazı çevrelerde yoğun bir yeni Osmanlılık tartışması başlatmıştır.

1945-1990 OSMANLI TARİHİNİN NORMALLEŞMESİ:

MAZİ İLE ALAKAYI YENİDEN KURMAK

Turgut Özal döneminde ortaya çıkan yeni Osmanlılık fikri birdenbire ortaya çıkmış bir olgu değildir. Bu fikrin doğuşuna etki eden en önemli etkenlerden birisi 1945 sonrası Türkiye'de yaşanan sanayileşme-kentleşme-demokratikleşme sürecidir. Sanayileşme sonucunda daha önce köylerde ikamet eden kitleler kentlere akın etmiştir. Bu kitlelerin en önemli özelliği Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yaşanan devrimlere büyük oranda yabancı ve siyasi hayatın dışında kalmış olan muhafazakâr kitleler olmalarıdır. Eğitim sürecinden geçen ve demokratikleşme sonucu siyasi hayata giren bu kitleler gittikçe artan bir oranda etkinlik kazanmaya başlamışlardır. 1945-1990 arasında yaşanan bu süreç çok çalkantılı fakat entelektüel manada çok zengin bir süreç olmuştur. Hem sağ hem de sol cenahta bulunan entelektüeller devletin dayattığı resmi tarih tezine güçlü eleştiriler getirmişlerdir.

Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulan birçok devlet gibi yeni bir ulusal kimlik-tarih-kültür inşası sürecine girmiştir. Yine Balkanlar ve Ortadoğudaki diğer örneklerde görüldüğü

gibi bu yeni kimlik-tarih-kültür inşa süreci başlangıcını Osmanlı geçmişi reddederek ve onu karalayarak yapmıştır. Bu reddediş ve Osmanlı coğrafyasına sırtını dönüş öyle radikal olmuştur ki, Kemalist elitler adeta Osmanlı geçmişini ve coğrafyasını hafızalarından silmiştir. Bunun sonucu olarak Cumhuriyet döneminde, Türklerin geçmişinin Sümer ve Hititler gibi eski Anadolu uygarlıklarına dayandığı iddia edilerek yeni bir Türk tarihi inşa edilmeye çalışılmıştır.

Harf devrimi sonrasında tüm dillerin Türkçe'den doğduğunu iddia eden Güneş Dil Teorisi ve Türkçe'den Arapça ve Farsça kelimelerin çoğunu atarak yapılan dilde sadeleştirme çalışmalarıyla yeni bir Türk dili inşa edilmeye çalışılarak toplumun geçmişi ile olan bağları koparılmak istenmiştir. Bunun sonucunda Cumhuriyet döneminde yetiştirilen yeni nesiller eski kültürden dolayısıyla Osmanlı coğrafyasından tamamen kopmuşlardır. İşte bu eksikliğe dikkat çeken kimi aydınlar Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren tarihten ve kültürel coğrafyasından kopuk bir milletin hayatını idame ettiremeyeceğini iddia etmişlerdir.

Özellikle harf devrimi etrafında yaşanan tartışmalar bu manada önemlidir. Muhafazakâr milliyetçi aydınlar başlangıçta üstü örtülü olarak, 1980 sonrasında ise Türkiye'de yaşanan demokratikleşmeyle birlikte daha açık olarak harf devrimini eleştirmeye başlamışlardır. Örneğin Teoman Duralı *Omurgasızlaştırılmış Türklük* adlı kitabında harf devrimini kültürel-toplumsal soykırım olarak nitelendirmekte ve bunun dirimsel soykırımdan daha ağır sonuçları olduğunu ifade ederek sert bir biçimde eleştirmektedir. Duralı bu düşüncesini şöyle temellendirmektedir: “İnsan bireyinin iki çeşit hafızası bulunur: Genetik kalıtım ile toplum mirası; Hatırlama-çağırışım... İmdi dirimsel-türsel kalıtım ‘gen’ aracılığıyla olurken, toplumsal-millî miras ‘yazı’ yolundan gerçekleşir. Şu durumda ‘gen’i değiştirirseniz, beşerin türe dayalı bireysel dünyasını bozarsınız. ‘Yazı’yı başkalaştırırsanız, insanın bireysel ve/ya toplumsal varlığını dumura uğrattırsınız. Tarihi-millî yazının iptali; toplumu oluşturan bireylerin maşeri (collectif) bunaması demektir. Bunamış birey ve/ya toplum, mevttir. Kişiyi bunattınız, cinayet; toplumun yahut milletin bunatılmasıysa, kültürel-toplumsal soykırım”⁷ “Dirimsel soykırımın mı yoksa kültürel olanın mı sonuçları daha ağırdır, sorusunun cevabı ikincisidir.”⁸

Çetinsaya'ya göre Osmanlı geçmişini yücelten muhafazakâr-milliyetçi düŐüncenin ana kaynağı Yahya Kemal Beyatlı ve onun tarih görüŐüdür. Fransız milliyetçiliğinin “Fransız toprağı bin senede Fransız milletini yarattı” fikrinden etkilenen Yahya Kemal Beyatlı milliyeti coğrafya ve tarih üzerinden açıklamaktadır. 1945 sonrasında Türk milliyetçiliğinde hâkim olan ve Anadoluculuk olarak adlandırılan bu izgi Osmanlı'yı Türk tarihinin zirvesi olarak görmekte ve yüceltmektedir. Ziya Gökalp, Yahya Kemal'in Osmanlı tarihine düŐkünlüđünü “Gzn mazidedir ati değilsin” diyerek eleştirmiş, Yahya Kemal de buna cevaben muhafazakâr milliyetçi kesimin Őiarı olacak “Kk mazide olan atiyim” cevabını vermiştir. Bu cevap muhafazakâr milliyetçi kesimin geçmiş olmadan geleceğin inşa edilemeyeceğine dair olan inancının veciz bir ifadesidir. Yahya Kemal'in bu izgisi Ahmet Hamdi Tanpınar, Nihat Sami Banarlı, Süheyl nver, Nurettin Topçu, Münevver AyaŐlı, Dündar TaŐer, Nevzat Köseoğlu, Cemil Meriç ve Samiha Ayverdi gibi aydınlar tarafından devam ettirilmiştir. Bu alıŐma sırasında bir örnek olmak üzere bu isimlerden sadece birkaç tanesi üzerinde durulacaktır.⁹

Yahya Kemal'in ğrencisi olan Ahmet Hamdi Tanpınar *Huzur* adlı romanında daha 1949 gibi erken bir tarihte geçmişin reddedilmesi konusuna dikkat çekerek Şöyle demektedir: “Mazi ile Alakamızı yeni baştan kurmamız lazım.(...) Maziyi ihmal edersek hayatımızda ecnebi bir cisim gibi bizi rahatsız eder, terkinin içine ister istemez sokacağız. O, kendisinden gelmemiz lazım gelen bir Őeydir. Bu devam fikrine bir vehim de olsa muhtacız. Kaldı ki, dn doğmadık. En etin realitemiz budur.(...) Biz Şimdi bir akslamel devrinde yaŐıyoruz. Kendimizi sevmiyoruz. Kafamız bir yığın mukayeselerle dolu; Dede'yi Wagner olmadığı için, Yunus'u, Verlaine, Baki'yi Goethe ve Gide yapamadığımız için beğenmiyoruz. Uçsuz bucaksız Asya'nın o kadar zenginliği içinde, dünyanın en iyi giyinmiŐ milleti olduğumuz halde ırcıplak yaŐıyoruz. Coğrafya, kültür, her Şey bizden yeni bir terkip bekliyor; biz misyonlarımızın farkında değiliz.”

1960'larda Osmanlı tarihçiliğinde yaşanan devrimle¹⁰ birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun akademik manada daha ayrıntılı incelenmeye başlanması Tanpınar'ın deyiŐiyle mazi ile olan alakanın yeniden kurulması sürecini hızlandırmıştır. Bu süreç içerisinde Muhafazakâr-milliyetçi kesim tarihle

Fethi Gemuhluoğlu'nun "On milyon kilometre karemiz nerede?"¹¹ sorusunda anlamını bulan bir hesaplasmaya başlamıştır. Bu bağlamda muhafazakâr milliyetçi camianın önde gelen düşünürlerinden biri olan Nurettin Topçu hatasıyla sevabıyla geçmişin kabullenilmesi gerektiğini şöyle dile getirmektedir: "Tarih gözlerimizin önüne bütün bir mesuliyet manzarası sermektedir. Bir milletin hayatı, bir medeniyetin eserleri gelecek nesillerin mesuliyetli ellerine emanet ediliyor. Ecdadının hatasından da mesul olan biziz. Tarihe bir kader gibi varis olmak demek, geçen nesillerin, iyi ve fena bütün hareketlerinin mesuliyetini omuzlarına yüklemek demektir... Toprağın ve tarihin size yüklediği, maddede ve ruhta anane haline gelmiş bin bir mesuliyet omuzlarınızda ağırlaşıyor... Hakiki vatandaş bir vatanın tarihiyle beraber bütün mesuliyetini üzerine almak iradesini yaşıtan insandır."¹²

Turgut Özal döneminde ortaya çıkan yeni Osmanlıcılığın Türkiye'deki kimlik tartışmalarında öne sürdüğü en önemli argüman Türkiye'nin tarihiyle barışması gerektiği söylemidir. Yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılacağı üzere bu argüman 1945 sonrası muhafazakar milliyetçi kesimin Osmanlı tarihi ile alakalı ana argümanı olmuş ve Turgut Özal'ın dış politikadaki yeni Osmanlıcılık düşüncesine zemin hazırlamıştır. Fethi Gemuhluoğlu 1975 gibi erken bir tarihte yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin Osmanlı tarihi ve coğrafyasıyla barışması gerektiğini gündeme getirerek şöyle demektedir: "Coğrafyaya dost olmak, tarihe dost olmak... Size coğrafyaya da dost olmadığınız için, Anadolu Beylerbeyliğini de artık çok görüyorlar. Hanedanı Ali Osman'ın mülkünü particilik yaparak 1912 den 1920 ye kadar bitirdiniz. Eskiden vali gönderdiğiniz yerlere şimdi sefir-kebir gönderiyorsunuz... Sefir gönderiyorsunuz, utanmıyorsunuz. Çünkü kendinize de dostluğunuz yok."¹³

Yukarıdaki tartışmalardan da görülebileceği üzere çok partili hayata geçiş sonrası yaşanan göreceli demokratikleşmeyle birlikte Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kemalist elitler tarafından Osmanlı geçmişi karalanarak ve reddedilerek oluşturulmuş olan tarih yazımı ciddi biçimde eleştirilmeye başlamıştır. Bu tartışmalarla birlikte Osmanlı tarihi akademik düzeyde ele alınmaya başlamış ve gittikçe artan bir biçimde Türkiye Osmanlı geçmişiyle yüzleşmeye başlamıştır. Bu tartışmaların en önemli sonucu Osmanlı tarihinin normalleşmesi olmuştur. Özal döneminde ortaya çıkan yeni

Osmanlılık düşüncesinin doğuşunda Osmanlı tarihinin normalleşmesinin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Osmanlı'nın hakimiyetinde bulunan bölgelerin yeniden Türk dış politikasının gündemine girmesinin önemli etkileri olmuştur.

1990 SONRASI: ÖZAL VE YENİ OSMANLILIK

Yeni Osmanlılık kavramı ilk defa 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Türkiye'nin bu operasyonla irredentist bir yeni Osmanlılık politikası takip ettiğini ileri süren Yunanistan tarafından kullanılmıştır.¹⁴ Buna rağmen yukarıda da belirtildiği gibi yeni Osmanlılık kavramı Türk siyasi hayatına Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde "Adriyatik'ten Çin Seddine Türk Dünyası" ve "21. yüzyıl Türk yüzyılı olacak" gibi iddialı sloganlarla girmiş olan bir kavramdır. Buna göre Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistemde ve Türkiye'de yaşanan değişimlerin sonucunda Türkiye daha önce terk ettiği Osmanlı coğrafyasına kültürel ve ekonomik olarak yeniden dönmeli ve Osmanlı geçmişi ile barışmalıdır. Turgut Özal, Cengiz Çandar, Graham Fuller, Alan Makovsky gibi isimler tarafından öne sürülen ve geliştirilen bu akım "tarihle ve coğrafyayla barışmak" sloganını kullanarak Türkiye'nin emperyal bir vizyona sahip olması gerektiğini savunmaktaydı. Burada dikkat çekici bir nokta ise bu kavramın ortaya çıkışının doğrudan Soğuk Savaş sonrası dünyadaki yeni dengelerle alakalı olduğu gerçeğidir. Özellikle ABD, Türkiye'nin tarihi kültürel bağlarını kullanarak Orta Asya ve Balkanlar gibi bölgelerde etkin olmak istemekteydi. Bu bağlamda ABD'nin ve Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu Türkiye'nin çıkarlarının keşiştiği rahatlıkla söylenebilir.

Yeni Osmanlılık muhafazakar milliyetçi kesimlerin Osmanlı tarihiyle barışılması gerektiğiyle ilgili argümanları kullanarak Türk toplumunun Osmanlı'yla kültürel bağlarını tamamen koparmayı hedeflemiş olan Cumhuriyet devrimlerini eleştirmektedir. Buna göre bu devrimler tepeden inmece bir nitelikte olup Türklerin tarihleriyle olan bağlarını koparmıştır. Kemalist seçkinlerce topluma katı bir biçimde dayatılan laiklik ve buna bağlı olarak din-devlet ve din-toplum ilişkileri yeniden yorumlanmalıdır. Türkiye'nin etnik ve dinsel problemlerinin çözümünde Osmanlı modeli örnek alınmalıdır.¹⁵

Davutoğlu'na göre ise aradaki farklara rağmen, Turgut Özal'ın Türkiye'yi Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan hızlı dönüşüme adapte etmeye çalışan yeni Osmanlıcılık politikası ile Tanzimat dönemindeki Osmanlıcılık arasında bazı ortak noktalar bulunmaktadır;

- “Devletin Uluslararası Konjonktüre uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılması,
- Her iki dönemde de devletin bütünlüğünü tehdit eder şekilde yükselen milliyetçi akımların tesirini de gözetecek şekilde yeni bir siyasi kimlik ve kültür oluşturma çabası,
- Bu yeni Siyasi kültür arayışında Batılı değerlerle geleneksel değerler arasında uyum kurmaya çalışan eklektik bir tavrın benimsenmesi,
- Tanzimat döneminde 1815'te Viyana Kongresi ile oluşan Avrupa Sistemine, Soğuk Savaş sonrası dönemde de derinliğine bütünleşme trendine giren AB sistemine entegre olma çabası,
- Viyana Kongresinin getirdiği güçler dengesi sisteminde yükselen güç olan İngiltere ile Soğuk Savaş sonrası dönemde de tek süper güç konumunu kazanan ABD ile uyumlu stratejik arayışlar içinde olunması.”¹⁶

Yeni Osmanlıcılık, Atatürkçü dış politikanın temeli sayılan Misak-ı Milli sınırlarına bağlılık ve statükoculuğun yanlış yorumlandığını zamanın ve şartların değiştiğini öne sürerek bu değerlere körü körüne bağlılığın Türkiye'yi Anadolu'ya hapsedmek demek olacağını iddia etmektedir. Bu söylemin Türk dış politikasına yansımaları ise özellikle Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Balkan, Ortadoğu, Kafkas ve Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde Osmanlı geçmişine atıfta bulunarak bu ülkelerin hamiliğine soyunmak şeklinde kendisini göstermiştir.

1980'lerden sonra Türkiye'nin siyasi ve ekonomik düzlemde yaşadığı büyük dönüşüme paralel olarak Turgut Özal'ın iktidarıyla birlikte yeni Osmanlıcılık dış politika anlayışı devletin üst kademelerine taşınmıştır. “Yeni Osmanlıcılık” düşüncesi özellikle Turgut Özal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde etkisini hızla arttırmıştır. Bu bağlamda Erbakan'ın başbakanlığı döneminde de yeni Osmanlıcılık söylem etkisini devam ettirmiştir. Duran'a göre hem Özal'ın hem de Erbakan'ın yeni Osmanlıcılık anlayışı “eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında bölgesel olarak egemen ve lider bir Türkiye” söylemine dayandığından dolayı tek taraflı bir hegemonya ilişkisini çağrıştırmaktadır.¹⁷

Bu dönemde Osmanlı tarihine karşı duyulan ilginin artmasıyla ortaya çıkan kültürel canlanma sürecinin yarattığı Osmanlı nostaljisi ve soğuk savaş sonrası ortaya çıkan yeni jeopolitik denge Osmanlı geçmişini git-tikçe artan oranda siyasi tartışmaların merkezine taşımıştır. Söz konusu Osmanlı nostaljisi siyasetteki yeni Osmanlıcı düşünceleri desteklemiştir. 1980'lerden günümüze kadar yaşanan bu sürece etki eden siyasi ve kültürel faktörleri Şu şekilde özetleyebiliriz;

- Türkiye'nin 1980 sonrası dönemde ekonomik, siyasi ve kültürel olarak dışa açılması,
- Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlarda ve Kafkaslarda yaşanan değişimlerin ardından bölgede ortaya çıkan yeni ülkelerde bulunan Müslüman azınlıkların katliamlara (Bosna, Kosova ve Çeçenistan) maruz kalmasının Türk halkının ilgisini bu bölgelere çekmesi,
- Özellikle Türkiye'de bulunan Balkan ve Kafkas kökenli insanların toplumu mobilize edip, dış politika karar vericileri üzerinde bir ka-muoyu baskısı oluşturarak adeta bir diaspora rolü oynaması,
- Artan özel televizyon kanalları ve basın yayın organları ile Türk hal-kına uzun dönemden beri unuttuğu bu bölgelerle tarihsel bağlarını hatırlatan yayınlar yapılması,
- Osmanlı tarihi ile ilgili popüler ve akademik yayın sayısının artması (kendisi de Osmanlı tarihi ile ilgili kitaplar yazan Mustafa Arma-ğan'a göre Türkiye'de 2005'ten beri bir Osmanlı Tusunamisi yaşan-maktadır).
- Devletin 1999 yılını Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. Kuruluş yıl-dönümü olarak ilan ederek âdeta Osmanlı tarihi ile barıŐtığı mesa-jını vermesi,
- Osmanlı coğrafyasına ilginin artmasının sonucu olarak bu bölgelere yönelik kültür turizminin artması,
- Tarihe olan ilginin artmasıyla beraber daha önce küçümsenen Os-manlı geleneksel sanatlarının (hat, ebru, tezhip vd.) canlanması,
- Sanayileşme, ilgisizlik ve çarpık yapılaŐma sonucunda tahrip olan Osmanlı mimari mirasını korumaya yönelik restorasyon, rekon-strüksiyon çalışmaları sonucu Osmanlı tarihsel mirasının görünür hale gelmesi.

Yukarıda zikredilen gelişmeler sonucunda Kemalist seçkinlerce unutturulmak istenen Osmanlı geçmişi popüler kültürden akademiye, şehir mimarisinden yemek kültürüne kadar gittikçe artan bir oranda görünür hale gelmeye başlamıştır.

Kimi akademisyenlere göre Özal döneminde yeni Osmanlıcılık geleneksel dış politikaya bağlı dışişleri bakanlığından ve silahlı kuvvetlerden bazı kesimlerin bu yöndeki girişimlere karşı koyması nedeniyle bazı gazetecilerin yanı sıra özellikle muhafazakar çevrelerin bir fikir jimnastiği olarak kalmış ve resmi dış politikaya yansımamıştır. Bu akademisyenlere göre bu durumun en somut örneği Özal'ın yayımlacı Musul politikasını protesto için Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay'ın görevinden istifa etmesi olmuştur.¹⁸

Hakan Yavuz 1998 yılında yazdığı bir makalede, yeni Osmanlıcı söylemin henüz uyumlu bir doktrin olarak ortaya konulmadığını ama Kemalist seçkinlerin ifade ettiği Avrupalılaşıma idealinin çeşitli nedenlerden dolayı parçalandığını, buna karşın İslamcı akımın yükselmesi bakımından gelecekte daha fazla İslamcı öğeler taşıyan yeni Osmanlıcı bir dış politikasının görülebileceğini belirtmektedir.¹⁹

AK PARTİ DÖNEMİ: YENİ OSMANLILIK YA DA ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKA

Kimilerine göre 1998'den bugüne kadar yaşanan gelişmeler yukarıdaki tahminin doğruluğunu ortaya koymuştur. Bazı akademisyenler Ahmet Davutoğlu'nun, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adlı kitabını yeni Osmanlıcılığın manifestosu olarak değerlendirmekte ve yeni Osmanlıcılığın ilk defa tutarlı bir fikirler bütünü olarak bu kitapta ortaya konulmuş olduğunu iddia etmektedir.²⁰ Buna rağmen yukarıdaki iddiaların aksine Ahmet Davutoğlu geniş hacimli eserinde yeni Osmanlıcılığa sadece Türk siyasi hayatına etki eden akımlar çerçevesinde kısa bir şekilde değinmektedir. Yine bu eserde bizatihi Davutoğlu'nun kendisi Özal'ın yeni Osmanlıcı çizgisini teorik yetersizliği ve pragmatik tavrı nedeniyle jurnalistik bir düzeyde kalmış olmakla eleştirmektedir.²¹ Davutoğlu, bu eserinde özetle jeopolitik teoriye dayanarak Türkiye'yi merkez ülke olarak tanımlamakta ve Türkiye'nin yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzalarına yönelik bütüncül bir dış politika stratejisi geliştir-

mektedir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide “Kendinizi bir Neo-Osmanlıcı olarak tanımlar mısınız? Bu bağlamda, *Stratejik Derinlik* kitabınızı da bu akımın manifestosu olarak nitelemek mümkün müdür?” şeklindeki bir soruya Davutoğlu’nun verdiği cevap şöyledir:

“Biz konjonktürel olarak belli bir dönemde çıkmış, Şartların empoze ettiği ve Şartlara bağlı ortaya çıkmış bir ulus-devlet değiliz... Yani biz eğer sıradan bir ulus-devlet olsaydık, aramıza dört tane daha devletin girdiği bir Bosna-Hersek’le böyle yoğun ilgilenmezdik... Türkiye’nin yakın kara havzası dediğim bölgeler, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu’ya sırtını dönmek, gelişmeleri takip etmemek gibi bir lüksü yok. Bunu 50 sene önce belki kısmen yapabiliirdik ama iletiőimin bu kadar arttığı, karő bağımlılık ilişkisinin yođunlaőtıđı, ekonomik ilişkilerin geliştiği bir dönemde biz buralarla ilgileneceğiz.”²²

Yukarıdaki cümlelerden de anlaşıldığı gibi, Davutoğlu Türkiye’nin Osmanlı geçmişini reddetmeden Osmanlı’dan Türkiye Cumhuriyeti’ne kalan sorumlulukların üstlenilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Burada özellikle Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni jeopolitik dengeler sonucu Türkiye’nin Osmanlı toprakları üzerinde kurulan devletlerle ilişkilerini geliştirmesi Türkiye’nin milli menfaatleriyle uyumlu olacağına da işaret edilmektedir. Fakat Davutoğlu’nun bu yaklaşımı Osmanlı İmparatorluğu’nun yeniden diriltilmesi gibi irrasyonel bir hedeften ziyade Türkiye’nin çeşitli soft power enstrümanlarını kullanarak bu bölgelerde ekonomik ve kültürel olarak etkin olmasına dayanan rasyonel bir politikaya dayanmaktadır. Buna rağmen yeni Osmanlılık kavramının Türkiye’nin yakın çevresindeki ölkelerde neden olacağı muhtemel negatif etkilerin farkında olan Ahmet Davutoğlu takip ettiği politikaların yeni Osmanlıcı olarak adlandırılmasını Şiddetle reddetmektedir. Davutoğlu birçoğ konuşmasında bu kavramı reddetmiő²³ ve bunun yerine merkez öлке, çoğ boyutlu dış politika ve komşularla sıfır sorun gibi kavramları kullanmıştır. Davutoğlu’na göre yeni Osmanlılık kavramı AK Parti dönemindeki “aktif dış politikayı bir tehdit olarak algılayanlar tarafından üretilmiő ve temelde “Balkanlar’da, Ortadoğu’da, Kafkaslar’da, ‘Osmanlı havası’, yani ‘Türkiye yeniden hegemonya kurmak istiyor’ gibi bir hava” oluőturulmasına hizmet etmektedir”²⁴

Türkiye’nin son on yılındaki dış politika hamlelerinin yeni Osmanlı-

cılık kavramı altında değerlendirilmesi birçok sebepten dolayı mümkün gözükmemektedir. Öncelikli olarak her ne kadar yeni Osmanlıcılıkta olduğu gibi Davutoğlu'nda da tarihi referanslar önemli bir yer tutsa da, Davutoğlu'nun tarihsel ve coğrafi perspektifinin Osmanlı hinterlandı ile sınırlı olmaması önemli bir fark olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Davutoğlu'nun Özal'ın yeni Osmanlıcı çizgisinden ziyade daha çok muhafazakâr milliyetçi aydınların Osmanlı geçmişiyle barışık olmayı önemseyen çizgisine daha yakın olduğuna dikkat edilmelidir. Davutoğlu yönetiminde Türk dış politikasının Osmanlı coğrafyasına ek olarak Osmanlı coğrafyasını aşan Sahra altı Afrika, Latin Amerika, Asya Pasifik gibi bölgelere yönelmesi, Davutoğlu'nun merkez ülke ve çok boyutlu dış politika anlayışına bağlı olarak Özal'ın Balkanlara ve Orta Doğu'ya yoğunlaşan yeni Osmanlıcı çizgisinden farklı bir anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Duran'a göre Davutoğlu'nun Türk dış politikasına kazandırmış olduğu medeniyet perspektifi sonucu karar vericilerin kimlik ve benlik algılamasında bir değişim yaşanmış, bunun sonucu olarak "sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olan bölgelerin değil, yakın kara, deniz ve kıta havzalarının Türkiye'nin sorumluluğunda içinde olduğu"²⁵ anlayışı son on yıl içinde Türk dış politikasına yansımıştır. Sonuç olarak Özal'ın yeni Osmanlıcılığıyla kıyaslandığında Davutoğlu'nun daha küresel bir vizyona sahip olduğu ve bu vizyon sonucu olarak Türkiye'yi doğu ve batı arasında köprü ülke olarak değil de merkez ülke olarak tanımlaması en önemli fark olarak ön plana çıkmaktadır.

Bütün bunlardan ayrı olarak Türk dış politikasına hakim olan Kemalist kimliğin son on yılda gerilemesiyle birlikte yeni kimliklerin ön plana çıkmasının Türkiye'nin milli çıkarlarını nasıl tanımladığını değiştirdiğini ve bunun sonucunda da bir kültürel dönüşümün yaşandığı gözden kaçırılmamalıdır. Türk dış politikasına Cumhuriyet tarihi boyunca hâkim olan rekabete, çatışmaya ve düşmanlığa dayalı "Lockean" kültür 1980 sonrası yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmeler ve özellikle son on yıldaki gelişmelerle birlikte yerini işbirliğine ve dostluğa dayalı "Kantian" kültüre bırakmaktadır. Bu değişimin soğuk savaşın sona ermesi, globalleşme, Avrupa Birliği süreci gibi birçok dış ve 1980 sonrası liberal ekonomik düzene geçiş, yeni elitlerin yükselişi ve AK Parti'nin iktidara gelmesi gibi birçok iç

sebebi bulunmaktadır. Sonuçta Türkiye son on yılda dış politikada dört tarafı düşmanlarla çevrili, Türk'ün Türk'ten başka dostunun olmadığı inancına dayalı ve sadece batı eksenli dış politika paradigmasını terk etmiştir. Bunun yerine komşularla sıfır sorun politikasında anlamını bulan işbirliğine dayalı ve aynı anda birçok bölge ile ilişkilerini geliştirmeyi hedefleyen çok boyutlu bir dış politika paradigması benimsenmiştir.²⁶

Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlamak ve ekonomik kalkınmasını sürdürmek adına bölge ülkeleri ile ilişkilerini maksimum düzeye çıkarması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden diriltilmesi gibi irrasyonel bir hedeften ziyade rasyonel olarak anlaşılabilir bir politikaya işaret ettiği açıktır.²⁷ Türkiye'nin bu yeni aktivizminin bölgedeki bazı rakip aktörler tarafından karalanması ve yeni bir emperyalizm olarak sunulması, çıkarları zedelenen bu aktörler açısından anlaşılabilir bir durumdur. Buna rağmen Türkiye'nin Balkanlarda Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerini açmasının yeni Osmanlılık olarak görülüp, aynı bölgelerde Goethe Enstitüsü'nün yahut British Council'in faaliyetlerinin normal kültürel faaliyetler olarak lanse edilmesinin bilimsel ciddiyetten uzak yaklaşımlar olduğu gayet açıktır.

YENİ OSMANLILIKIĞIN HANDİKAPLARI

İlk olarak yeni Osmanlılık kavramı açık ve net bir anlama sahip değildir ve literatürde farklı akademisyenler tarafından birbiriyle çelişen şekillerde tanımlanmaktadır. Yeni Osmanlılık kavramını eleştiren bir kısım akademisyen haklı olarak yeni Osmanlı dış politika gütmeyen ulus devletler çağında Osmanlı coğrafyasında kurulmuş olan bütün devletlerde büyük tepki ve kuşku yaratacağını gündeme getirmişlerdir.²⁸ Yeni Osmanlılığa karşı yöneltilen diğer eleştiriler ise yeni Osmanlılığın ulus devlet çağında tarihsel bir anakronizm olduğu ve saldırgan ve yayılmacı bir dış politikayı teşvik ettiği iddialarıdır.

Fakat öte yandan Hakan Yavuz gibi bazı akademisyenlere göre ise yeni Osmanlılık emperyalist bir ideoloji değildir. Aksine, yeni Osmanlılık Osmanlı tecrübesindeki gibi, farklılıklar ve azınlıklar için daha fazla siyasal ve kültürel hoşgörü, Balkan, Kafkas ve Ortadoğu ülkeleri ile ekonomik sınırların kaldırılması, komşu ülkelerin sınırlarına ve bağımsızlıklarına saygı ilkelerini içermektedir.²⁹ Hakan Yavuz'un iddia ettiği gibi yeni Os-

manlılığın emperyalist bir ideoloji olmadığını kabul etmek bile, Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan ve bütün tarih yazımlarını Osmanlı geçmişini karalayarak oluşturmuş olan Ortadoğu'daki Müslüman ve Balkanlardaki Ortodoks devletlerin Osmanlı'ya pozitif olarak bakmaları pek mümkün gözükmemektedir.

Buna rağmen Osmanlı'nın hâkim olduğu bölgelerden çekilmeye zorlanması sonucu bu bölgelerde oluşan güç boşluğunun hala doldurulamamış olması gerçeğine dikkat çeken yeni Osmanlılık düşüncesi, Pax Ottomanica'nın Balkanlarda ve Ortadoğu'da zulüm gören halklar tarafından hasretle anıldığını ve bu düzene dönmek yolunda talepleri olduğunu iddia etmektedir. Tabii burada yeni Osmanlılık düşüncesini savunanların gözden kaçırdıkları en önemli husus, dönmesi talep edilen şeyin Osmanlı İmparatorluğu'nun bizatihi kendisi değil bölgede bir zamanlar bulunan barış ve refah ortamıdır.

Bütün bu tartışmalara ek olarak Türkiye'de yeni Osmanlılığın kolayca manipüle edilebileceği ve çığırından çıkarılabileceği bir siyasal ve kültürel yapının var olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca uluslararası alanda da yeni Osmanlılığı manipüle edip kendilerine çıkar sağlamak isteyen çeşitli güçler olabileceği de açıktır. Bu noktada George Friedman'ın Türkiye'nin 2040 yılında Osmanlı topraklarının üzerinde yeniden hâkim olacağı öngörüsü dikkat çekicidir. Buna göre "Türkiye, Osmanlı'nın sahip olduğu topraklara yeniden hükmedecek. Elbette, Osmanlı'dan çok farklı bir formda yapılanma olacak. Türkiye, bölge ülkelerine valiler atayacak veya 'Türkiye Birliği' adında bir örgütlenmeye gidecek. Nasıl bir örgütlenme kurulacağını süreç gösterecek."³⁰

Özellikle muhafazakâr kesimin Osmanlı nostaljisi nedeniyle realist bir temele dayanmayan böyle bir hayale kolayca kapılması mümkün gözükmektedir. Burada önemli olan husus Türkiye'nin bir tür anakronizme saplanıp ideal olanla pratiği karıştırmaması, kendi gerçekliğinden kopup başkalarının projelerine alet olmaması ve kültürel-stratejik imkânlarına yaslanıp kendini abartmadan etkisinin nerelere uzanabileceğini bilmesidir. Aksi takdirde Türkiye'nin imkânlarının farkında olan başka güçlerin gidişatını Türkiye'nin belirlemediği bir projede Türkiye'yi kullanmak isteyecekleri açıktır.

SONUÇ

Türk dış politikasında yeni Osmanlılık tartiőmalarını ele alan bu çalışmada ortaya çıkan sonuçları Şu Şekilde özetleyebiliriz. Öncelikle Cumhuriyet dönemi boyunca Osmanlılık etrafında yaşanan tartiőmaları Osmanlı tarihinin normalleşmesi ve Türk dış politikasında yeni Osmanlılık olmak üzere iki ayrı olgu olarak ele almak gerekmektedir.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Kemalist elitler tarafından Osmanlı geçmişi reddedilerek ve karalanarak yapay bir Şekilde yeni bir tarih, kültür ve kimlik inşa edilmeye çalışılmıştır. Çok partili hayata geçiş sonrası başlayan ve günümüze kadar devam eden demokratikleşme reformları sonucunda bu tarih yazımı toplumun farklı kesimleri tarafından eleştiriye tabi tutulmuŐtur. Bu süreç içerisinde Türk toplumu geçmişi ile yüzleşmeye başlamış ve Osmanlı geçmişi tekrar görünür hale gelmeye başlamıştır. Bugün de devam eden bu süreci Osmanlı tarihinin normalleşmesi olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır.

Yeni Osmanlılık kavramı ise Osmanlı tarihinin normalleşmesi tartiőmaları çevresinde geçmişle barışılması gerektiğini iddia eden muhafazakar aydınların ortaya attığı kimi argümanları dış politika sahasına taŐımuŐtur. Bu noktada en önemli rolü Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile daha önceden Türkiye ile ilişkileri en düşük seviyede olan Balkanlar, Ortadoğu ve Orta Asya gibi bölgelerin yeniden Türk dış politikasının gündemine girmiş olması oynamıştır. Yeni Osmanlılık özellikle zal'ın cumhurbaşkanlığı döneminde Türk dış politikasında etkili olmuştur. Necmettin Erbakan'ın dış politika söylemlerinde de yeni Osmanlıcı izlere rastlamak mümkün olsa da, bu söylem 28 Şubat sonrasında etkisini iyice kaybetmiştir.

Yeni Osmanlılık kavramının etkisini kaybetmesinin ve savunucularının az olmasının en önemli nedenlerinden birisi de çok tartiŐmalı ve sorunlu bir kavram olması ve açık net bir tanımının bulunmamasıdır. Her ne kadar kimi çevreler yeni Osmanlılığın Türkiye'nin hegemonyasını amaçlayan emperyalist bir ideoloji olmadığını iddia etseler de, kavramın ilk defa Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi sonrası Yunanistan'da ortaya çıkmış olmasını göz ardı etmemek gerekiyor.

Bütün bunlar göz önüne alındığında AK Parti döneminde Davutoğlu'nun çerçevesini çizdiği dış politika anlayışını yeni Osmanlılık olarak

nitelendirmek mümkün gözükmemektedir. Öncelikli olarak Davutoğlu'nun çerçevesini çizdiği vizyon tek taraflı bir hegemonyadan ziyade karşılıklı bağımlılığa ve iyi ilişkilere vurgu yapmaktadır. Bu vizyon Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden diriltilmesi gibi duygusal ve irrasyonalist hedeflerden ziyade Türkiye'nin küresel bir güç olabilmesi için yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzalarıyla ve ötesindeki bölgelerle olan ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerini çeşitli soft power enstrümanlarını kullanarak geliştirmeyi hedeflemektedir. Sonuç olarak Özal'ın yeni Osmanlılığı ile karşılaştırıldığında, Davutoğlu'nun Türkiye'yi merkeze alan ve Osmanlı sınırlarını aşan küresel bir vizyona sahip olduğu söylenebilir.

Yukarıdaki tartışmalarda görüldüğü gibi, yeni Osmanlılıktan farklı farklı manalar çıkarılabilmekte ve esas tartışma yayılcı bir dış politikayı teşvik edip etmediği ve dışarıda nasıl algılanacağı sorusu etrafında dönmektedir. Buna rağmen yeni Osmanlılık kavramının Türk dış politikası için sorunlu bir kavram olduğu gayet açıktır. Karar vericilerin ve siyasetçilerin bu kavramı kullanması ve Osmanlıya aşırı vurgu yapması, yakın çevresiyle kültürel ve ekonomik ilişkileri arttırmayı hedefleyen Türkiye'nin önünde çok ciddi sorunlar çıkaracaktır. Bundan dolayıdır ki, bu bölgelerde Türkiye ile rekabet halinde olan bazı ülkeler yeni Osmanlılığı Türkiye'nin etkisini sınırlandırmak adına kullanmaktadırlar. Ahmet Davutoğlu'nun bu kavramı birçok defa reddetmesi karar vericilerin bu durumun farkında olduğuna bir işarettir.

NOTLAR

1. Yenal Bilgici vd., "Osmanlının hayaleti", *Newsweek Türkiye*, Şubat 2009, <http://www.newsweekturkiye.com/haberler/detay/25603/Osmanli-nin-hayaleti?reload=true>.
2. Yusuf Akçura, "Üç Tarzı Siyaset", Ankara, TTK Basımevi, 1991, s.20
3. Age., s.19.
4. İlhan Uzgel, "Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlılık", Baskın Oran (der.), *Türk Dış Politikası II*, İstanbul, İletişim, 2006, s.514.
5. Gökhan Çetinsaya, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Osmanlılık", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* Cilt 5, İstanbul, İletişim, s. 362-363
6. Age., s. 361.
7. Teoman Duralı; *Omurgasızlaştırılmış Türklük*, İstanbul, Dergah, 2010, s. 16.
8. Age., s. 106.

9. Gökhan Çetinsaya, “Cumhuriyet Türkiyesinde Osmanlılık...” s. 362-363.
10. “İlber Ortaylı ile Tarih Dersleri”, NTV, 27 Şubat 2009, <http://fotogaleri.ntvmsnbc.com/VideoGaleri/Default.aspx>.
11. Nuri Pakdil, “Bağlanma”, Ankara, Edebiyat Yayınları, 1979, s. 41.
12. Nurettin Topçu, “*Yarınki Türkiye*”, İsmail Kara, “İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz: Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Bir Kaç Not”, İstanbul, Dergah, 2013, s.61.
13. Fethi Gemuhluoğlu, “*Dostluk Üzerine*”, İstanbul, İstanbul Yayınları, 2001, s.16-17
14. Kemal Karpat, “Studies on Turkish Politics and Society”, *Studies on Ottoman Social and Political History*, *Selected Articles and Essays*, Boston, Brill, 2004, s. 641.
15. İlhan, Uzgel, “Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlılık”..., s.514.
16. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul, Küre, 2001, s.85.
17. Burhanettin Duran, Türk Dış Politikası Ortadoğululaşiyor mu?, Kemal İnat (der), *Ortadoğu Yılığ*, İstanbul, Küre, 2008, s. 397.
18. İlhan Uzgel, “Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlılık”... s.514.
19. Hakan Yavuz, “Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism”, *Critique*, Spring 1998, s 1941.
20. Alexander Murinson, “The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy”, *Middle Eastern Studies*, November 2006, Vol. 42, No. 6, s. 961.
21. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik...*, s. 90.
22. Ahmet K. Han, “Ahmet Davutoğlu ile röportaj”, *Turkish Time*, 15 Nisan-15 Mayıs 2004, http://kitapyorumu.blogcu.com/is-dunyasi-artik-politikanin-oncuklerinden_1974912.html.
23. “I am not a Neo-Ottoman, Davutoglu says”, *Today's Zaman*, 25.11.2009, <http://www.todayzaman.com/news-193944-i-am-not-a-neo-ottoman-davutoglu-says.html>.
24. Murat Yeşiltaş, Ali Balcı; “AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, *Bilgi* (23) , 2011 Kış, s. 28-29.
25. Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşiyor mu?”..., s. 390.
26. Enes Bayraklı, “*The Emergence of Kantian Culture in Turkish Foreign Policy (1980-2012) A Holistic Constructivist Approach*”, Saarbrücken, Lambert Academic Publishing, 2012.
27. Hajrudin Somun, “Turkish Foreign Policyin the Balkans and “Neo-Ottomanism: A Personal Account”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 3, s. 33-41.
28. İlhan Uzgel, “Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlılık”..., s.514.
29. Yavuz, Hakan, “Turkish Identity and Foreign Policy in Flux”..., s. 1941
Türkler tarih sahnesine imparatorluk olarak dönecek”, *Zaman*, 4 Mart 30 2009, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=821494&keyfield=47656F-7267652046726965646D616E>

TÜRKİYE'DE KÜRT HAREKETİNİN AB POLİTİKASI: MUHALİF BİR ETNİK BLOĞUN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE ANALİZ*

ALİ BALCI

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Kürt hareketinin dış politikasına yönelik yapılmış analizler görece yeni¹ ve bu konuyu ele alan çalışmalar da oldukça nadirdir. Son yirmi yıllık süreçte Türkiye'nin Kürt meselesine ve bu konunun uluslararası boyutlarına karşı yoğun bir akademik ilgi olmasına rağmen, yapılan çalışmalarda Kürtlerin bağımsız bir aktör olarak sahip olabilecekleri kaygılar ve dış politika seçenekleri büyük ölçüde gözden kaçırılmıştır. Dış politika konusunda farklı alternatifler sunmalarına rağmen Kürtler ve kaygıları, dikkate değer bazı istisnalar dışında Türkiye'nin dış politikasını ele alan akademik yazınlarda uzun süre ihmal edilmiştir. Kürt hareketinin akademik yazınlardaki bu susturulmuşluğu/suskunluğu, hegemon iktidarın Kürtlerle olan ilişkisinde oldukça keskin çizgilerle belirlenmiş dış politika pratikleri çerçevesinde stratejiler izlemesi ile ilişkilidir. Zira geleneksel olarak Türkiye'de uygulanan resmi dış politika, Kürtlerin etnik ve kültürel farklılıklarının Türk kimliği içerisinde asimile edildiği yerel he-

* Çevirenler: Rümeyza Eldoğan ve Cüneyt Doğrusözlü.

gemon düzenin normalleştirilmesi işlevini görmektedir.² Devletin bu hegemonik söylemi, nihai dış politika tercihlerinin pratik tekrarları ve söylemleri aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilmiştir. Dış politikanın sözlü ifadesi üzerinden hegemonik söylemin bu (yeniden) üretiminde, farklı bir etnik varlık olarak Kürtlere hiçbir yer verilmemiş; ayrıca Kürtler hem resmi dış politikalar hem de akademik metinler tarafından uluslararası arenada sessizliğe mahkûm edilmişlerdir.

Bu çalışma, Türkiye'deki Kürtleri ve Kürt sorununun bölgesel boyutlarını karmaşık bir tarih ile ele alan analizleri bir kenara bırakarak tarihsel bir paradoksu irdelemeyi amaçlamaktadır: Soğuk Savaş'ın bitimini izleyen 20 yıllık süreçte Kürt hareketinin Avrupa Birliği politikasını nasıl okuyabiliriz? Yasadışı bir parti olarak PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ile meşru olan Kürt partileri ve sivil toplum kuruluşlarını içeren Kürt hareketi, Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren AB kurumları ve Avrupadaki devlet dışı birlikler ile aktif bir ilişki izlemiştir. Kürt hareketi bazı kırılmalara ve ihanet algılarına rağmen genel olarak Türk politikasında AB yanlısı bir tutum sergilemiştir. Bu çalışma, Kürt hareketinin AB politikasında görülen sürekliliğin yanı sıra yaşanan kopuşları ve değişimi post yapısalcı bir dış politika okuması üzerinden anlama girişimidir/çabasıdır. Nitekim post-yapısalcılık sadece muhalif güç odaklarının dış politika analizinde yararlı kavramlar sunmakla kalmaz aynı zamanda, muhalifleri çözümleme yoluyla hegemon iktidarın dış politikasının daha iyi anlaşılmasını sağlar. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse post yapısalcı yaklaşım, muhalif unsurların dış politikada sergilemiş olduğu söylem ve politikalar ile iktidar ilişkilerinin işleyişine yapmış olduğu etkiyi irdeleyerek böylelikle var olan iktidar ilişkilerinin ve dış politikanın bu ilişkilerin pekiştirilmesinde oynadığı rolün anlaşılmasında daha açık bir anlayış ortaya koymaktadır.³

Kürtlerin AB yanlısı politikalarını konu edinen çalışmalarda bu konunun daha çok kimlik temelli açıklamalara dayandırıldığı görülmektedir. Baskın olan bu açıklamalara göre, Kürt hareketi, Türkiye'nin AB'ye üyelik başvurusunu kendi kimlik talepleri doğrultusunda devletin reformlar yapmaya ve fırsat alanları yaratmaya zorlandığı bir süreç olarak görmektedir.⁴ Fakat burada dikkat çekilmesi gereken husus dış politika analizinde kimliği başat unsur olarak ele alan teoriler,⁵ dış politika tercihlerinde ortaya çıkan

değişim ve kırılmaların anlaşılmasında büyük bir zafiyete sahiptir. Daha da önemlisi realist gelenek nedensellik bağlamında kimlik temelli açıklamalar ile aynı zafiyete sahiptir; zira realist gelenek uluslararası sistem (neo-realist) ve ulusal çıkarları (realist) önceleyerek bunların dış politikadan bağımsız olduğuna yönelik bir görüşü savunurken kimlik temelli yaklaşımlar ise kimliği dış politikayı yönlendiren ana etken olarak görmektedir. Bu sebeplerden ötürü realist gelenek ya da kimlik temelli yaklaşımlar, var olan kimlikten bağımsız olarak meydana gelen değişim ve kırılmalar sonrasında dış politikada devam eden süregelenliğin anlaşılmasında yetersiz kalmaktadır. Sistemik değişimler davranışları etkilemek için bir temsil, isimlendirme ve doğrulama sürecine gereksinim duyarken bunun karşısında kimlikler ise keyfi olup istikrarlı bir yapıyı içermemektedir, çünkü kimlikler farklılığa ve bu farklılık temelinde oluşan “ötekileştirme” ye dayalıdır. Dolayısıyla bu çalışma, uluslararası sistemi temsil üzerinden, yerel kısıtlamaları “ötekileştirme ilişkisi” üzerinden ve kimliği fark üzerinden yeniden-okumayı amaçlamakla birlikte “ötekilerin eylemleri üzerinde etkili olmanın bir yolu” olarak iktidar ilişkilerini de gündeme getirmektedir.⁶ Bahsi geçen bu değişkenlerden özellikle iktidar ilişkilerinin ele alınması daha zorlayıcı gözükmektedir, nitekim iktidar ilişkileri dış politikada sabit bir özün varlığını reddederek farklı dış politika seçeneklerini tarihselleştirebilen bir değişken olduğu kadar aynı zamanda diğer değişkenleri de içerisinde barındırması ile ayrı bir öneme sahiptir.⁷

Bu çalışma dış politika seçeneklerinin, ne önceden var olan kimlik ve çıkarlara bağlı olduğu ne de uluslararası yapının bir ürünü olarak şekillendiği görüşü üzerine kurulmadığı gibi, dış politikanın, rasyonel ve önceden belirlenmiş aktörlerin çevrelerine karşı bir karşılık ve tepki olarak okunmaması gerektiğini de savunmaktadır.⁸ Bu bağlamda çalışmanın temel aldığı tez, dış politika seçeneklerinin; uluslararası sistem, yerel sistem/düzen, kimlik ve iktidar ilişkilerinin yeniden üretiminde birlikte yer aldığı bir ortamda oluşmuş olduğudur. Biraz daha basitleştirilerek açıklanacak olursa uluslararası sistem (ya da sistemli baskın söylemin), algı ve politikaların oluşturulması ve yönetilmesinden bağımsız düşünülmeceği gibi onun daha çok koşulların ve kurucu ötekinin meşrulaştırılması ve iktidar ilişkilerinin sürekli olarak yeniden üretilmesinde fonksiyon sahibi

olduğu söylenmelidir. Bu durumda uluslararası sistemin, yapısal bütünlükten bağımsız olarak iktidar ilişkileri ile politik tercihlerin oluştuğu bir temsil sürecine oldukça açık olduğu görülmektedir.⁹ Bu çerçevede yerel kısıtlamaların ise kimlikler üzerinde iktidar ilişkileri ve mücadelelerinin bir tezahürü olduğu ve böylelikle bu ilişkilerden doğan koşulları yansıttığı söylenmelidir. Kanunlar ve kurumsal baskılar gibi yerel sınırlamalar iktidar ilişkileri tarafından üretilirken aynı zamanda devamlı olarak bu ilişkilerde mücadelenin süregitmesinde rol oynarlar. Bunun yanı sıra kimliklere bağlı olmuş sınırları da kontrol eden yerel sınırlamalar kimlik ve farklılığa bağlı oluşumların özünde yer almaktadır. Bu sebeplerden ötürü “bir dizi dış kısıtlama” olarak sistemik ve yerel değişkenler dış politika seçeneklerinin meşrulaştırıldığı, marjinalleştirildiği, açıkça belirtildiği yahut bastırıldığı bir söylemsel alanın oluşumunda etkin rol almaktadır.¹⁰

Analizin merkezine iktidar ilişkilerini koyan bu çalışma, kimliği farklılığa bağlı sürekli üretilen bir değişken olarak almak ve uluslararası sistemi temsil referanslı; yerel kısıtlamaları da iktidar ilişkileri ve kimliğe bağlı olarak okumak kaydıyla Kürt hareketinin AB politikasında son yirmi yılda meydana gelen değişimleri ve süreğenlikleri/süreklilikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda da çalışmanın iddiası, Türkiye'nin değişken bir sorunu olarak Kürt meselesinin yıldan yıla daha da etikleştiği bu 20 yılda,¹¹ Kürt hareketinin AB'ye (ya da Türkiye'nin AB üyeliği başvurusuna) karşı git gide daha bağımsız bir tavır takınmış olduğudur. Kürt hareketinin iki dönemde anlaşılabilir olan bu tutumu, ilk olarak 1990'ların başından 2005'e kadar AB yanlısı bir duruş ile şekillenmiş olup 2005'ten sonra ise AB karşısında daha ortada bir pozisyon ile tanımlanabilmektedir. Bu çalışmada da söz konusu iki farklı periyodun analizinde uluslararası sistemin, yerel kısıtlamaların, kimlik/farklılık ve güç ilişkilerinin Kürt hareketinin AB politikasının şekillenmesindeki rolü sorulacaktır.

KÜRTLERİN AB YANLISI POLİTİKASININ OLUŞUMU

Bu kısımda Kürt hareketinin 1990'lardaki AB politikasının arkasında yatan sebepler analiz edilerek 1990 yılını izleyen 10 yıllık süreçte meydana gelen ve oldukça değişken bir seyir izleyen gelişmelerin Kürtlerin bu politi-

kasının şekillenmesinde rol oynadığı savunulacaktır. Buna göre ne uluslararası fırsatlar ne de yerel kısıtlamalar ve kimliksel mücadeleler, tek başına Kürtlerin AB algısını ve bu algıdaki değişiklikleri anlamaya yeterli olacaktır. Dolayısıyla bu değişkenliklerin iktidar ilişkilerine özel referans yapılarak okunması, Kürt hareketlerin AB politikasının tam olarak resmini sunacaktır.

DIŞSAL BİR FIRSAT OLARAK AB

Soğuk Savaş'tan sonra demokrasi teşviki ve insan haklarına dayalı söylemler Batılı siyasiler tarafından sıkça dile getirilmiştir. Amerikalı siyasiler, Bill Clinton döneminde dış politikalarının merkezinde demokrasinin teşvikinin yer aldığını belirtirken; AB, 1993 Kopenhag Zirvesi'nde almış olduğu kararlar ile üye ülkelere demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü zorunlu koşullar haline getirmiştir. Türkiye'nin 1987 yılında Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurusundan ve 1990'ların başında AB ile Gümrük Birliği sürecinin yeniden canlanmasından sonra AT/AB'nin Türk politikası üzerindeki etkisi istikrarlı bir şekilde artış göstermiştir. Fakat bu süreçte ne Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Türkiye'de insan haklarının ihlalleri konusundaki önermeleri ne de Avrupa Topluluğu'nun diğer kurumlarının 1980'li yıllarda Türkiye'ye yönelttiği eleştiriler, Kürt kökenli insanların problemlerine direkt olarak değiniyordu. Fakat 1980'li yılların aksine 1990'lı yılların başından itibaren ise özellikle AP, Türkiye'deki Kürt problemine karşı yoğun bir ilgi göstermeye başlamıştır.

Avrupa Parlamentosu 1992 yılının Mart ayında en az 90 sivilin öldürüldüğü Nevruz kutlamalarında aşırı güç kullanıldığı gerekçesi ile Türkiye'yi suçlamış ve bu suçlamayı "Türkiye'nin güneydoğusunda güvenlik güçleri tarafından yapılan belirli eylemlere" karşı güçlü eleştiriler yükselterek "demokratik devletlerde terörist provokasyonlara verilen tepkinin hukukun üstünlüğü ile çizilen sınırlar dahilinde kalması" gerektiği uyarısında bulunan Avrupa Parlamenterler Meclis Konseyi'nin suçlamaları takip etmiştir.¹² Bununla birlikte 1994 yılında Kürt yanlısı profile sahip DEP (Demokrasi Partisi) parlamenterlerinin gözaltına alınmaları ve tutuklanmaları, Kürt meselesini AB'nin Türkiye'ye insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile ilgili yönelttiği eleştirilerin merkezine oturmuştur. Kürt meselesi merkezinde AB-Türkiye arasındaki bu gerginlik DEP üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ve partinin kapatılması ile artmış ve bu da

28 Mart 1994 yılında AB-Türk Ortak Parlamento Komitesi faaliyetlerinin dondurulmasına sebep olmuştur. Bu durum Kürtler tarafından AB'nin aday ülkeler için oluşturduğu koşulların Kürtlerin Türk siyasi hayatına mobilizasyonunda işlevsel kılınabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Benzer şekilde Kemalist rejimin, var olan politik sistemde Kürt mobilizasyonuna hiçbir şekilde fırsat vermeme kararlığının Kürtler tarafından görülmesi, Kürtlerin Türkiye'nin AB üyeliğine başvurusunu Türkiye'yi reformlar yapmaya zorlayacak bir fırsat olarak görmelerini sağlayan önemli bir etken olmuştur. AB ve Kemalist devletin Kürt hareketi içerisinde sırasıyla dost ve düşman olarak iki yönlü bir temsil çerçevesinde yorumlanması da Kürt hareketinin AB yanlısı politikasının oluşumundaki başlıca etkendir.

Daha sonra AP, AB ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği anlaşma taslağına binaen "Gümrük Birliği öneri taslağı uyarınca AB ve Türkiye arasındaki anlaşmanın sağlanması açısından Türkiye'deki insan hakları durumunun çok vahim" olduğunu bildirmiştir. AP ayrıca Avrupa Konseyi'ni Türkiye ile Gümrük Birliği müzakerelerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi Kürt kökenli milletvekillerinin yargılanması meselesini dikkate almaları hususunda uyarmıştır.¹³ Avrupa Parlamentosu tarafından yapılan bu uyarı ve baskılar 1995 yılında AP'nin Gümrük Birliği onayından önce sonuç vermiş ve Türkiye'de anayasal bir reform ile siyasi partilerin kapatılma gerekçeleri sınırlandırılmıştır. Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği üzerine yapılan bu müzakere süreci AB'nin dış aktör olarak Türk politik hayatında Kürtlerin lehine olacak birtakım gelişmelerde etkili olabileceğini göstermiştir. Diğer bir deyişle Türkiye'nin hem AB'nin çeşitli kurumları (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Adalet Divanı gibi) ile artan entegrasyonu hem de AB üyelik süreci AB'nin Türk siyasi hayatındaki dönüştürücü rolünü arttırmıştır.¹⁴ Bu konuda önemli bir diğer gelişme 1997 yılında Lüksemburg Zirvesi ile yaşanmış, bu zirvede AB'nin Türkiye'yi genişleme planına dâhil etmemesi ve Türkiye'nin Kürt vatandaşların durumlarının geliştirilmesi için adım atması gerektiğinin bildirilmesi bir kez daha Kürtler tarafından dış dayanak olarak AB'nin sahip olduğu önemin görülmesini sağlamıştır.

AB, ilk kez 1998 Türkiye İlerleme Raporu'nda dile getirdiği "Güneydoğu sorunu için askeri olmayan siyasi bir çözüm" bulunmasına yönelik

ikazını ara ara yinelemiştir. Söz konusu raporda Kürt sorunu ile ilgili özellikle üstünde durulan hususlarda ise “uygulanacak olan sivil çözümün, Kürt kültürel kimliğinin belirli biçimleri ile bu kimliğin ifade yollarına daha fazla hoşgörü tanınmasını içermesi ve bölücülük ile terörizmi desteklemekten de uzak olması gerektiğine” yönelik ifadeler dikkat çekmektedir.¹⁵ AB’nin Kürt sorunu karşısında bu net pozisyonunu “Güneydoğu’da tüm vatandaşlar için ekonomik, sosyal ve kültürel olanakların artırılmasına dayalı bir bakış ile bölgedeki durumun geliştirilmesi ve iyileştirilmesi” çağrısı yapan Katılım Ortaklığı Belgeleri takip etmiştir.¹⁶ Böylelikle başta yalnızca AP tarafından dile getirilen Kürt meselesi 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde Türkiye’nin AB üyeliği için tüm AB kurumları tarafından sık sık gündeme gelen bir konu haline gelmiştir. Daha da önemli bir gelişme ise Aralık 1999’da Helsinki Zirvesi ile yaşanmış, Türkiye’nin AB’ye aday ülke olarak ilan edilmesi AB’nin Kürt meselesi hakkındaki taleplerinin kurumsal bir temel kazanmasına sebep olmuştur. Netice olarak AB’nin Türkiye’de Kürt meselesine karşı yürüttüğü politika ve bu politikalar ile oluşan söylem alanı ile AB’nin önemli bir dış aktör olarak yeniden yorumlanması Kürtlerin AB yanlısı duruşuna dayanak oluşturan etkenler olmuştur. Başka bir deyişle Kürt hareketinin 1990’lı yıllarda AB yanlısı politikasının AB’nin politikalarının bir ürünü değil, aksine Kürtler için AB’nin faaliyetleri, AB ve Türkiye’deki Kürtler arasındaki siyasi ve sosyal etkileşime bağlı olarak anlam kazanmıştır.

AB VE YEREL KISITLAMALAR

Hegemonik iktidar için yerel kısıtlamalar, devletin kimliğinin belirlenmesi ve bu kimliğe ait sınırların çizilmesinde işlev gören temel mekanizmalardır. Diğer bir deyişle kimliğin oluşumunda kısıtlama ve dışlama, merkezi bir öneme sahiptir; zira dışarıda bırakılan, “öteki” taraf olarak belirtilen aynı zamanda kimlik için belirlenmiş mutlak sınırların ortaya konulmasında işlev görmektedir.¹⁷ Bu bağlamda yerel kısıtlamalar ve kimliğin üretimi muhalif güç bloğu açısından düşünüldüğünde de yerel kısıtlamalara dayalı süregiden bu mücadele hegemon güç ile muhalif blok arasında daima bir “sınır” üretimi vazifesi görmektedir. Bu durum Kürt hareketi açısından düşünüldüğünde ise öncelikle Kemalist devlet kimliğinde anayasal olarak Kürtler konusunda ciddi bir kısıtlamanın söz konusu olduğu söylenmelidir.¹⁸

Kemalist devlet anlayışında kimliğe dair bu kısıtlamalar devletin Kürt hareketi konusundaki tavrını da doğrudan etkilemiştir ve Kürtlerin etno-politik ayaklanmaları başlangıçtan itibaren Türk ulus kimliğinin korunması açısından devletin de birincil önem atfettiği bir konu olmuştur. Fakat 1984 yılında bölücü PKK örgütünün kurulması ile devletin Kürtlere karşı izlediği politika zorlu bir sürece girmiş ve 1990 yılının Haziran ayında ilk Kürt partisinin kurulmasıyla da durum daha da karmaşıklaşmıştır. Devletin Kürt gruplar arasındaki bu önemli hareketlenmeler karşısındaki tutumu ise etno-politik olarak farklılaş(tırıl)an Kürt “öteki” için kısıtlamaları daha da arttırmak olmuştur. Özellikle 1990’lı yıllarda yasal iddianameleler, gözaltı ve tutuklamalar Kürt hareketi üzerinde ortak bir uygulama pratiğine dönüşmüştür. İlk Kürt partisi Halkın Emek Partisi (HEP) “devletin bölünmezliğine karşı eylemlere karışmak” iddiasıyla 14 Temmuz 1993’te kapatılmış, bir yıl sonra da ikinci Kürt partisi olan DEP yine aynı sebeple kapatılarak bazı milletvekilleri de tutuklanmıştır.

Türkiye’de devletin Kürt meselesi karşısındaki tavrı özellikle de Kürt partilerin kapatılması ve milletvekillerinin tutuklanması, AB’nin insan haklarının ihlali konusunda Türkiye’ye yapmış olduğu uyarı ve baskıların temel sebebini oluşturmuş bu durum da AB’nin Kürt politikacıların gözünde Türk politik sistemi üzerinde baskı kuracak önemli bir araç olarak görülmesine yol açmıştır. Bu sebeple DEP’in kapatılmasından sonra Kürt politikacı ve aktivistler ulusal amaçlarını temel insan haklarından biri olarak yeniden tanımlamışlar¹⁹ ve AB kurumları ve önemli Avrupalı politikacılar ile iyi bir ilişki geliştirmeye çalışmışlardır. AB kurumları ile girmiş olduğu bu ilişkilerle Türk politik sisteminde onlar üzerinde baskı kuran iklimin değişimi için dış aktörlerin etkisinden yararlanmayı amaçlayan²⁰ Kürt hareketi, kurmuş olduğu yakın ilişkiler kapsamında Türkiye’nin AB sürecine vermiş olduğu desteği ilan etmiştir. Örneğin politik alanda her ne kadar Kürt siyasiler ve aktivistler Gümrük Birliği’nin Türkiye’deki ekonomik yansımaları karşısında eleştirel bir tutuma sahip olsalar da, anlaşmanın Türkiye’de demokrasi ve insan haklarının gelişimini destekleyecek bir gelişme olmasını daha çok önemsemişlerdir.²¹ Ayrıca yine bu konu kapsamında Kürt Avrupa diasporası da Türkiye’deki Kürtlerin haklarının ihlali konusunda Avrupa hükümet temsilcilerini ve hükümetler arası kurumları

ikna etmek için önemli rol oynamışlardır. Bu bağlamda diaspora topluluğu Türkiye’de Kürt politikacılar üzerindeki yasal kısıtlamaların kaldırılması ve Kürt örgütler ve partiler için fırsat alanları, kaynak ve sığınma oluşturulması için AB kurumlarına lobi yapmışlardır.²²

1999 yılına kadar Kürtlerin AB ile girmiş olduğu bu yakın ilişkilerinin Türkiye’nin AB üyeliği üzerine kurulu olmadığı, bunun daha çok Türk devletini reforma zorlayacak dış bir güç olarak görüldüğü söylenmelidir. Kürt hareketinin Türkiye’deki mobilizasyonu açısından AB’ye atfettiği bu önemi etkileyen unsurlardan ilki PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalanması, diğeri ise Helsinki Zirvesi’nde Türkiye’nin aday ülke olarak kabul edilmesi olmuştur. Bu tarihlerden sonra gerek Kürt hareketinin askeri kanadı olan PKK, gerekse de yasal Kürt politik gruplar Türkiye’nin AB üyeliği sürecine desteklerini ilan etmişlerdir. 29 Kasım 1999 yılında Helsinki Zirvesine PKK başkanlık konseyi tarafından iletilen bir mektupla, hareketin yeni stratejisinin “AB’nin Türkiye’de demokrasi, özgürlük ve insan hakları konusundaki amaçlarına katılmak ve Türkiye’de Kopenhag Kriterlerinin yerine getirilmesini onaylamak” olduğu bildirilmiştir.²³ PKK’nın bu desteğinin arkasında ise bilhassa Öcalan’ın yakalanmış olması önemli bir role sahiptir, çünkü Öcalan’ın yakalanmasından sonra örgütün, faaliyetlerinin devamı için faydalanabileceği fırsat alanları ile birlikte Türkiye’de “tamamıyla yeni bir yapılanma içerisine girmesi” gerektiği düşünülürse AB’ye vermiş olduğu desteğin de bir nevi mecburiyet içerdiği söylenmelidir.²⁴ Bu çerçevede Türkiye’nin AB üyeliğine güçlü bir desteğinin olduğunu bildiren Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) bu desteğin meşrulaştırılmasında “AB ile kurulan bağın Türkiye’de Kopenhag Kriterlerine uyulması manasına geleceğine” yönelik ifadeler kullanmıştır.²⁵ Kürt partisine ait bu resmi ifadelerin yanı sıra, güneydoğu bölgesinde 36 HADEP’li belediye başkanı; demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi Kopenhag Kriterlerine uyulmasının altını çizen bir deklarasyon yayınlayarak Türkiye’nin AB üyeliğine vermiş oldukları desteği vurgulamışlardır.²⁶

Kürt hareketi, AB’nin aday ülkelerden istediği önkoşulların Türk politik sisteminde Kürtlerin mobilizasyonu için gerekli adımların atılmasını sağlayacak etkili birer reform aracı olduğuna inanmıştı. Bu inancın yansıtılması bakımından Leyla Zana’nın önce Pat Cox’a sonrasında ise AP’nin

başkanına yazmış olduğu şu satırlar oldukça anlamlıdır: “AB ile üyelik müzakeresinde olan bir ülkede tutuklu olmak, üyeliği yasaklanmış olan bir ülkede özgür olmaktan çok daha iyidir.”²⁷ Kürt hareketinin insan haklarına dayalı söylemlerle AB ile kurmuş olduğu bu ilişkinin Türk devleti ile ilişkisindeki yansımaya bakılacak olursa devlet ile Kürt hareketi arasındaki ötekileştirmenin git gide artmış olduğu belirtilmelidir. Zira özellikle Avrupa kurumları tarafından da Kürtler konusunda Türkiye'nin insan haklarını ihlal ettiğinin onaylanması Kürt hareketinin kendi seçmenlerinin gözünde devlet dışı muhalif kimliğini normalleştirmeyi başardığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca AB yetkililerinin Türk temsilciler yerine bizzat Kürt liderler ile temasa geçmesi²⁸ artık Avrupalı yetkililerin Kürt halkının temsilcisi olarak Türk yetkilileri es geçtiklerini göstermiştir. Bu durumun Türkiye'de Kürt meselesi bağlamında yol açtığı en önemli sonuç ise, Türkiye'de Türk devleti ve Kürt hareketi olmak üzere birbirine rakip iki siyasi yapının oluşmuş olmasıdır.

KİMLİK/FARKLILIK KONUSUNDA AB'İN ROLÜ

Dış politika, “kimlik inşa eden birçok politik eylemden biri”²⁹ olarak işlev görmesinden itibaren hegemon iktidarın olduğu kadar muhalif grupların da önem verdiği bir alan olmuştur. Dış politika, iktidar bloğu açısından karşıt söylemleri susturması ve var olan hegemon kimliğinin sınırlarını belirlemesi bağlamında “çifte dışlama” işlevi görmektedir. Bu bağlamda dış politika, içeride muhalif sesleri bastırmak ve marjinalleştirmek amacıyla olan iktidar bloğu açısından hâkim söylemini normalleştirme ve karşıt söylemleri dışlama işlevi gören önemli bir güç kaynağıdır.³⁰ Dış politikanın iktidarın hâkimiyetinde sahip olduğu bu rolün muhalif bloktaki karşılığı ise, iktidarın uygulamış olduğu politikalara karşı gösterilen çifte dirençtir. Zira muhalif güçlerin dış ilişkiler konusundaki görüşlerinin söylem düzeyinde anlam kazanması, dış politika ile bu güçlerin sahip olduğu farklılık ve kimliğin bir kez daha onaylanması ve böylelikle iktidar karşısında konumlandıkları pozisyonun da pekişmesi anlamına gelmektedir. Dış politika tercihleri konusundaki farklılıklar, farklı güç bloklarının hayata geçirdiği kimliklerin de özüne yansımaktadır. Dolayısıyla kimlik ve farklılığa dayalı unsurları da beraberinde getiren bu politika pratikleri iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülemez bir yapıya sahiptir.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türk devletinin karakteri büyük ölçüde Batılı değerleri, sekülerizmi ve ulus devlet anlayışını öne çıkararak Batılılaşmayı temel alan Kemalist ideolojiye göre şekillenmişti. Bu ideolojiye bağlı olarak da 1990'lı yıllarda AB'nin azınlık hakları kapsamında Kürt kimliği konusunda yapmış olduğu uyarı ve açıklamalar Türkiye'de bilhassa Kemalist bloğu oldukça rahatsız etmişti; nitekim Kürt kimliğinin tanınması Kemalist ideolojinin temel dayanaklarından biri olan ulus devlet anlayışını tehdit eder nitelikteydi. Dolayısıyla Kemalist blok, Kürt azınlık haklarının AB'ye katılım için şart koşulmasını reddetmiştir. Örneğin bu konuda Genelkurmay Başkanı'nın Kürtlerin kültürel ve dilsel hak talepleri için, bu çabaların "ülkede bölücü terörü canlandırmaya" yönelik olduğuna dayanan ifadesi dikkate değerdir.³¹ Kemalist bloğun AB'ye karşı bu şüpheli duruşunun en önemli çıktısı ise, AB'nin Kürt hareketi için sınır üreten bir referans kaynağı haline getirmesi olmuştur. Nitekim hegemon güç bloğu ulus devlet kimliği temelinde çifte dışlama insiyatifini kaybederken, Kürt hareketi ise AB'yi referans olarak Kemalist blok karşısındaki direnişi bağlamında dış bir dayanak elde etmiştir. Böylelikle AB'nin insan hakları ve demokrasiye dayalı söylemleri Kürt hareketinin devlet karşısındaki mücadelesinde hegemon gücün baskın söylemi karşısında kendisine bir yer açmasını sağlamıştır.

Kürt hareketinin AB yanlısı duruşu yalnızca Kürt kimliğinin farklılığını ve Kürtlerin Kemalist blok karşısındaki karşıt konumunu sağlamlaştırmakla kalmamış, aynı zamanda ulus devlet mantığı karşısındaki direnişlerinde de harekete dış dayanak sağlamıştır. Kürt hakları temelli kimlik taleplerinde AB Kürtler için dış bir onay kaynağı olmuştur. Ayrıca 1990'lı yıllarda parlamentodaki Kürt partileri politikalarında ağırlıklı olarak kimlik hakları, demokrasi ve insan hakları üzerinde durmuşlar ve bu bağlamda AB yanlısı tutum almaları Kürt hareketinin hak temelli kimliklerinin çifte onayı şeklinde işlev görmüştür. Diğer bir deyişle özellikle 1990'ların ikinci yarısından sonra Kürt hareketinin kimlik temelli haklar talebine bağlı olarak iç politikadaki söylemleri için AB yanlısı pozisyonu önemli bir unsurdur. Kürt hareketinin dış politika kapsamında değerlendirilebilecek olan bu tercihinin en önemli getirisi hem kendi kimliğinin hegemonik devletten farklılığına hem de kendi kimliğinin yeniden inşasına katkısı

olmuştur. Kısacası AB yanlısı tutum, Kürt hareketi için Kürt kimliğinin ayrımı noktasında bir işaret ve yeniden üretiminde de önemli bir dış referans olarak işlev görmüştür. Böylelikle Kürt hareketi sahip olduğu bu çifte onaylanmış kimlik ve farklılığı ile Kürt seçmenler arasındaki pozisyonunu güçlendirmiş; bu durum da 2002 yılındaki seçimlerde Kürt partisinin o güne kadar almadığı bir oy oranı ile (yüzde 6,2) önemli bir başarı elde etmesine katkıda bulunmuştur.

Kürt hareketinin AB yanlısı duruşu ve Kürt kimliğinin yeniden inşası bağlamında dikkat çeken en önemli nokta, bu inşanın PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasından sonra açık bir şekilde gerçekleşmiş olmasıdır. Kürt hareketinin AB karşısındaki bu olumlu tutumu PKK'nın bölücü bir örgütten hakların savunuculuğunu yapan bir örgüte geçişini kolaylaştırmıştır. Diğer bir ifadeyle AB dış bir referans kaynağı olarak yurtdışında bahsi geçen geçiş durumunun gerçekleşmesi için uygun bir ortam sağlamıştır. Örneğin Öcalan Kürt sorunu için demokratik çözümler sunan bildirisinde –PKK'nın geçiş sürecindeki ana metni– bu geçişi açıklayan meşrulaştırıcı bir referans kaynağı olarak sık sık AB'yi göstermiştir. Fakat PKK'nın bu dönüşümünü salt AB'nin baskın söyleminin bir ürünü olarak açıklamak doğru değildir, PKK'nın yüklenmiş olduğu hak temelli kimlik daha çok Kürt hareketinin AB yanlısı tutumunun bir ürünü olmuş ve bu kimliğin onaylanmasında işlev görmüştür. Kimliklerin sahip olduğu ilişkisel karakter çerçevesinde açıklanacak olursa, PKK'nın bu geçişi ve dönüşümü kimlik bağlamında ayrımın bir işareti olmuştur ve bu sebeple de dış bir referans kaynağı olarak AB'nin PKK'nın kimliğinin yeniden inşasındaki rolü, Kemalist devlet tarafından PKK'nın talepleri ve AB'nin istekleri bağlamında PKK ile AB arasında düzenlenen gizli bir anlaşma olarak algılanmıştır.

AB'NİN İKTİDAR İLİŞKİLERİNDEKİ ROLÜ

1920'lerin ortalarından 1980'lere kadar Türk devletinin Kürtler konusundaki tutumu, Kürtlerin ayrı bir etnik kimlik olarak sahip olabileceği mobilizasyon alanlarının imhasına dayanıyordu. Bu çerçevede gelenek, çevresel ekonomi, din gibi sosyal ilişkiler bağlamında Kürtlerin etno-politik olarak ayrı bir kimlik oluşturabileceği alanlarda Kürtlerin mobilizasyonu devlet tarafından engellendi.³² Böylelikle Kürt kimliğini ve ulusalcı-

lığını devletin resmi ideolojisi için tehdit olarak algılayan Kemalist devlet mobilize olanaklarının kısıtlanması amacıyla Kürtlere karşı ciddi bir baskı ve asimile politikası izlemiştir. Bu sebeple de Kürt hareketinin 1980'lere kadar iktidar ilişkilerinde etkin bir konuma sahip olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Kürt hareketinin Türkiye'de alternatif bir güç bloğu üretmesi 1980'lerin ikinci yarısı ve özellikle 1990'ların başlarına tekabül eden süreçte siyasi bir oluşum olarak PKK'ya bağlı direnişin ortaya çıkması ile mümkün olmuştur. Özellikle de aynı dönemde Kürt sorunu bağlamında Avrupa Kürt diasporasının önemli bir boyut kazanması Türkiye'de Kürt güç bloğunun oluşmasında oldukça etkili olmuştur.

Ulus devlet anlayışı temelinde Kemalizmin baskın olduğu bir devlet bürokrasisince, Kürtlerin mobilizasyonuna bağlı olarak gelişen bu yeni durum oldukça ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu sebeple de Kemalist devletin en temel muhafızı olan ve Kürt sorununun etnik boyutunu reddeden ordu, Kürtlerin artan mobilizasyonu karşısında 1990'lı yıllarda olağanüstü askeri önlemler almıştır. Örneğin, Nisan 1991 tarihinde Terörle Mücadele kapsamında yürürlüğe giren 3713 sayılı kanun ile Kürtlerin günlük hayattan yasal parti kurmak gibi siyasi alana kadar tüm mobilize alanları güvenlik güçleri tarafından daraltılmıştır. Bu sebepten ötürü 1990'lı yıllarda Kürt hareketinin başlıca rakibi Kemalist devleti ve hareketin varlığını sürdürebilmesinin en temel yolu da devlet karşısında mobilizasyon alanlarını genişletmesinden geçiyordu. Aynı şekilde 1990'lı yılların önemli bir özelliği, Kemalist devlet karşısında "bölücü Kürtler" ile "gerici İslamcılar" arasındaki ittifaka şahit olmasıdır.³³ Kemalist devlet ideolojisinin iki temel düşmanı olan bu gruplar her ne kadar Kürt seçmenden destek konusunda rekabet etseler de Kemalizm karşısındaki duruşları siyasi olarak bu iki grubun birbirine yakın kulvarlarda yer almasına yol açmıştır.

1990'lı yıllarda farklı gruplar arasındaki bu mücadele ortamında AB, Kürt güç bloğu için yararlı bir dış müttefik olarak ortaya çıkmıştır. Bu durumun ortaya çıkışında özellikle AB'nin pozitivist ve ulus devlete dayalı yapısının çok kültürlü bir yapıya dönüşümü etkili olmuştur; çünkü bu durum ulus devlet ideolojisine dayalı Kemalist devlet söylemi karşısında en çok Kürtlerin elini güçlendirmiştir. AB'deki bu geçiş Kürt hareketine mevcut güç ilişkilerinde üstünlük sahibi olan Kemalist ideoloji ile

mücadelesinde önemli bir alan açmıştır. Bu bağlamda Kürt hareketinin mobilizasyon alanlarının sürdürülebilirliğinde AB'nin rolünün hayati bir öneme sahip olduğunu söylemek oldukça yerinde olacaktır. Nitekim kendilerine karşı uygulanan baskı ve sindirme politikalarına rağmen PKK ile paralel olan Kürt grupların Türkiye'deki devamlılığı büyük ölçüde AB'nin Türkiye'ye yapmış olduğu baskılar ile sağlanmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllarda Türkiye'de Kürtler lehine yapılmış olan reformlarda da AB'nin, özellikle de Türkiye'nin üyeliği açısından, sahip olduğu etkin rol oldukça önemlidir.

1990'lı yıllarda AB yanlılığına dayalı söylem, Kürt hareketine önemli bir siyasi alan sağlamıştır. Bunun en önemli göstergesi belediye ve sivil toplum örgütleri gibi Kürt hareketine bağlı kurumların Avrupalı temsilciler tarafından ziyareti ve AB tarafından finanse edilmesidir. AB'nin Türk hükümetine baskısının yanı sıra Kürtlere sağlamış olduğu bu finansal desteği ile AB-Kürt temsilcileri arasındaki karşılıklı ziyaretler Kürt hareketinin ayrı bir güç bloğu olarak ortaya çıkışını hızlandırmıştır. Bu bağlamda özellikle de "kültürel hayatı canlandırmasının yanı sıra Kürt halkına önemli bir politik alan açan" belediyeler önemli bir katalizör olma işlevi görmüştür.³⁴ Kürt halkına siyasi ve kültürel olarak kazanılmış bir alan sunan belediyeler,³⁵ bu işlevleri ile AB'nin de sunmuş olduğu destekten yararlanarak hegemon devlet söylemi ile mücadelede ve Kürt hareketinin seferberliğinde hayati bir rol üstlenmiştir. Ayrıca Kürt hareketi AB yanlısı tutumu ile bu kurumsal kazanımlara ek olarak, Türkiye'nin AB üyeliğini destekleyerek AB normları gereği Kürt kimliğinin tanımlanması ve böylelikle Kemalist bloğun marjinalleştirilmesinde önemli bir başarı elde etmiş, bu durum da Kemalist devletin Kürtlere yönelik söylemlerinin (medenileşmemiş, Batılılaşmamış) etkisizleştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu noktada kimliğin, marjinal ve ayrıcalıklı olan arasında mutlak bir sınır dâhilinde ortaya çıktığı düşünülürse, AB yanlısı duruşa dayalı olarak Kürt kimliğinin tanımlanması ile de Kemalist güç bloğunun zayıflatıldığı söylenmelidir.

KÜRTLERİN AB YANLILIĞI VE ŞÜPHECİLİĞİ ARASINDAKİ KONUMU

2000'li yılların ilk on yılında Kürt hareketinin AB'ye karşı tutumunun yeniden şekillenmesinde etkili olması bakımından üç önemli gelişmeden

söz edilmelidir. Bunlardan ilki, AB'nin PKK'yı terör listesine alması ve Kürt partilere de PKK ile bağlantılarını kesmeleri yönünde çağrıda bulunmasıdır. Bir diğer gelişme, İslami bir profile sahip ve AB yanlısı olan AK Parti'nin iktidara gelmesidir ve son gelişme ise demokratik sistemi vesayet rejimi ile gölgeleyen orduya karşı yürütülen Ergenekon soruşturmasından sonra iktidar ilişkilerinde Kemalist bloğun değişen konumu olmuştur.³⁶ Söz konusu gelişmeler Kürt hareketinin AB'ye karşı tutumu bakımından değerlendirilecek olursa, ilk gelişme Kürtler arasında AB'ye karşı bir güvensizliğin doğmasına sebep olurken, son iki gelişme de Kürt hareketinin AB politikasını yine AB'ye bağlı kalacak şekilde yeniden şekillendirmesine yol açmıştır.

DIŞ KISITLAMA VE FIRSAT OLARAK AB

11 Eylül saldırılarından sonra “terörle savaş” iklimi PKK'yı da etkilemiş ve Avrupa ülkelerinin terör listesinde PKK terörist bir organizasyon olarak yer almıştır. AB kurumları tarafından PKK'ya karşı gösterilen toleransın sona ermesi ve Avrupa'da PKK'nın faaliyetlerine karşı bir denetim sürecinin başlatılması, örgüt içerisinde AB'ye yönelik bir güvensizliğin doğmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan 2002 yılının bahar döneminde ilk defa AB Konseyi'nde PKK, “terör eylemlerine karışması” ile ele alınmıştır.³⁷ Fakat PKK hakkında yapılan bu tanımlamaya rağmen 2005 Gelişme Raporuna kadar AB, Türkiye'nin güneydoğusundaki saldırı eylemlerinden PKK'yı direkt olarak suçlu tutmamıştır. AP'nin “terörle savaşta Türkiye ile dayanışma halinde olacağına” yönelik bildirisi ile AB, PKK konusunda bir adım daha atarak 2007 Türkiye Gelişme Raporu'nda PKK'ya “acil olarak koşulsuz ateşkes ilan etmesi” yönünde çağrıda bulunmuştur.³⁸ Ayrıca yine 2007 Gelişme Raporunda AB'nin, Kürt parti üyelerine PKK ile bağlantılarını kesmeleri yönünde uyarıda bulunması Kürt hareketi içerisinde AB'nin ihaneti olarak yorumlanmıştır.³⁹

AB'nin PKK'ya karşı bu değişen tutumu bağlamında Emrullah Uslu AB'nin Eylül 2005 Gelişme Raporu'nun, PKK'nın Türkiye'nin AB üyeliğine karşı destekleyici duruşu konusunda önemli bir dönüm noktası olduğunu söyler. Zira 2005 yılından itibaren PKK'nın Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki tavrı daha çok sürecin baltalanması yönünde olmuştur. Fakat PKK ile AB arasına giren bu soğukluğa rağmen bu süreçte Kürt hareketi-

nin AB'yi konumunu değiştirmesi için ikna etmeye çalışması, AB'nin de Kürtlerin sosyal, ekonomik, kültürel hakları konusunda Türk hükümetine baskı yapmaya devam etmesi bu sürecin anlaşılmasında atlanılmaması gereken önemli noktalar. Kürt etnik bloğu her ne kadar AB'ye karşı ciddi eleştiriler yöneltse de AB kurumları ve siyasilere ile ilişkilerini tamamıyla koparmamaya gayret etmiştir.⁴⁰ Benzer şekilde AB, PKK'ya karşı değişen politikasına rağmen Türkiye'de Kürtlerin kültürel ve dilsel haklarının garanti altına alınmasına yönelik ısrarlı tutumunu sürdürmüştür. Toparlanacak olursa 2005 yılından itibaren Kürt bloğun AB karşısındaki tavrı şüpheli ve destekçi olma arasında kalmış bir pozisyon ile tanımlanabilmektedir. Nihayetinde Kürt hareketi ihanete uğradığı düşüncesi ile AB'ye karşı güçlü eleştiriler yöneltse de AB'nin "şehirdeki tek oyun" olduğunun ve bu sebeple de AB ile ilişkilerini sürdürmesindeki gerekliliğin farkındadır.

Kürtlerin AB'ye karşı şüpheli bakış açılarının artmasının bir diğer sebebi de Türkiye'de siyasi sistemin değişiminde AB'nin etkinliği konusunda sahip oldukları inancın zayıflaması olmuştur. 2005 yılında Türkiye'de hem AB süreci hem de Kürt meselesi konusunda reformların zayıflamaya başlaması Kürtlerin, AB'nin Türk devleti üzerinde etkili olan tesirine yönelik güvenlerinin azalmasına yol açmıştır.⁴¹ Bu iki gelişme neticesinde Kürt hareketi, gerek AB (PKK konusundaki kararına vurgu yaparak) gerekse Türkiye'nin AB üyeliği (Türkiye'nin dönüşümünde AB'nin etkisiz kaldığına vurgu yaparak) konusunda sahip oldukları şüpheli dile getirmiştir. Netice olarak PKK'nın AB konusundaki şüpheli söylemleri hızla Kürt hareketi içerisindeki diğer aktörlere de yayılmış ve Kürt siyasi partisi olan Demokratik Toplum Partisi (DTP) 2006 yılının Haziran ayında düzenlenen ilk toplantıda PKK ile arasında mesafe koymayacağını ilan etmiştir.⁴²

Kürt hareketi içerisinde 2005 yılından itibaren AB'ye karşı hızla şüpheli bir tavrın yaygınlaşmasının yanı sıra Kürtler yine de Türkiye'nin AB üyeliği ile Türkiye'deki politik sistemin değişeceğine yönelik inançlarını korumaya devam etmişlerdir.⁴³ Kürtlerin AB konusundaki bu arada kalmış pozisyonu en net ifadesini DTP yönetim kurulu başkanı Aysel Tuğluk'un şu demecinde bulmaktadır:⁴⁴

"Türkiye'de Kopenhag Kriterlerine entegre olacak yeni bir anayasa ile Kürt meselesinin çözümü mümkün olabilir... Fakat bu konuda AB'nin istekli

tavrı yetersiz kalmaktadır... Eğer biz de Hıristiyan olsaydık AB yine böyle umursamaz olabilecek miydi? Biz hala AB üyeliği konusunda reform sürecine devam etmeliyiz.”

Netice olarak Kürt hareketinin Kürt meselesinin çözümü konusunda yüzünü Brüksel yerine Ankara'ya çevirmesi, Kürtlerin tamamıyla AB'den kopuşu olarak yorumlanamaz. Tam tersine Kürt hareketi hegemon iktidar güç ilişkilerinde ve AK Parti'nin sahip olduğu ayrıcalıklı konum karşısındaki mücadelesinde yine AB'den yararlanmaya devam etmiştir. Bu sebeple Kürt hareketi AB karşısında eleştirel olma ve destek çıkma seçeneklerinden birini seçmek zorunda kaldığında tavrı, günlük siyasette AB'yi eleştirmek; fakat genel olarak da Avrupa değerleri ile uyumluluğunu sürdürmekten yana olmuştur.⁴⁵

AB VE YEREL KISITLAMALAR

2001 ve 2009 yılları arasında Kürt hareketi üzerindeki yerel kısıtlamalar, AB ile bağlantılı demokratikleşme süreci ve PKK'nın güneydoğu bölgesindeki etkisinin zayıflaması ile 1990'lı yıllara kıyasla görece azalmıştır. Olağanüstü halin kaldırılması, otoriter politikadaki rahatlama, Kürt mahallelerinden derin devlet güçlerinin çekilmesi, önemli Kürt siyasilerin hapisten çıkarılması, Kürtçenin kullanımı konusundaki yasağın kaldırılması ve Kürtlere yönelik gözetim ile tutuklamalardaki düşüşü gibi önemli gelişmeler Kürt hareketi ve Kemalist devlet arasındaki “ötekileştirmeye dayalı ilişkinin”⁴⁶ dinamizminin yitirilmesine neden olmuştur. Daha da önemlisi AK Parti'nin Türkiye'de hızla yükselişi ve güç ilişkilerinde hegemon konuma gelmesi ile muhalif güç blokları için kurucu öteki olan Kemalist devlet, 2000'li yılların ilk on yılının ikinci yarısında toplum içinde ötekileştirmenin ilişkileri konusunda farklı bir yol açmıştır. Kemalist ideoloji kaynaklı olarak Kürtler üzerindeki kısıtlamaların azalmasına paralel bir şekilde AB'nin de Kürtler konusundaki kısıtlamalara yönelik Türkiye'ye yapmış olduğu baskılarda düşüş yaşanmıştır. Türkiye'de Kürtler konusunda yaşanan bu değişim ve gelişmelerin bir neticesi olarak 2004 yılında tekrardan tırmanan şiddet karşısında AB bu kez Kürt hareketini sorumlu tutmuş, Kürtlerin kolektif haklarının dile getirilmesinde de eskiye nazaran daha az ısrarcı bir tutum sergilemiştir.

DTP belediye başkanları ile işbirliğinin yapılmaması ve 2007 seçim-

lerinden sonra Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın DTP milletvekilleri ile tokalaşmayı reddetmesi gibi resmi olarak Kürtlere yönelik bir ayırım sürdürülmüş olsa da yerel kısıtlamalar konusunda 2009 yılı önemli değişimlere şahit olmuştur. 2007 seçimlerine kıyasla Mart 2009 yerel seçimlerinde DTP'nin oylarında bariz bir artış yaşanması AK Parti hükümetini alarma geçirmiş ve bu konuda AK Parti ve devlet iki yönlü bir tavır sergilemiştir. AK Parti, bir taraftan demokratik açılım sürecini başlatarak Kürt kimliği önündeki engellerin kaldırılmasını hedeflemiş ve diğer taraftan da Kürt hareketindeki seferberliği sınırlayıcı önlemler almaya başlamıştır. Sonrasında Anayasa Mahkemesi 11 Aralık 2009 tarihinde DTP'yi kapatma kararı almış ve Ahmet Türk ile Aysel Tuğluk'un da içlerinde olduğu 37 parti üyesi hakkında da beş yıllık siyasi yasak kararı verilmiştir.

Öte yandan Kürt hareketinin seçimlerdeki başarısı büyük ölçüde Koma Civaken Kurdistan (KCK) [Kürdistan Topluluklar Birliği] örgütü altında Kürtlerin güçlü bir şekilde mobilizasyon imkânı elde etmiş olmalarından kaynaklanmıştır. Yerel düzeyde konseyler, mahkeme ve komiteler ile KCK bu süreçte güneydoğu bölgesinde devlet içinde devlet olmak gibi bir işleve sahip olmuş ve bu sebeplerden ötürü de 2009 yılının ikinci yarısından sonra KCK üyelerine karşı yoğun bir tutuklama dalgası başlatılmıştır. KCK ile bağlantısı olduğu iddia edilen BDP belediye başkanlarının ve diğer parti temsilcilerinin 2009 yılının Nisan ve Aralık ayındaki tutuklanmaları ve 2010 yılının Şubat ayında da birtakım BDP'li yöneticilerin gözaltına alınması, Kürt hareketlerini yine mobilize olanakları konusunda kısıtlama ile karşı karşıya bırakmıştır. Kürt hareketine yönelik yerel kısıtlamalar konusunda yaşanan bu gelişmeler, AK Parti ve Kürt hareketi arasında ötekileştirmeye dayalı yeni bir ilişki sürecini başlatmıştır.

Kürt hareketine yönelik yasalar üstü olarak tanımlanabilecek önlemler her ne kadar azaltılmış da olsa yerel kısıtlamalarda hukuki baskıya dayalı olarak yeniden bir canlanma yaşanması AB'nin de Türkiye'ye karşı Kürtler konusunda takındığı eleştirel tutumuna geri dönmesine sebep olmuştur. Türkiye'nin 2011 Gelişme Raporunda AB, "yargı denetimi yerine sık sık tutuklamaların olması, dosyalara sınırlı erişim koyulması ve tutukluluk kararlarında ayrıntılı bilgi verilmemesi" gibi hususları eleştirmiş, anti-terör yasasındaki değişiklikler ile "Türk ceza adalet sisteminin uluslararası stan-

dartlara uyumlu hale getirilmesi” yolunda çağrıda bulunmuştur.⁴⁷ Ayrıca Kürtçe gazetelerin yasaklanması ve Kürt gazeteciler hakkında tutukluluk kararının çıkarılması da AB’nin eleştirdiği konulardandır.⁴⁸ AB’nin Türk hükümetine yönelttiği bu eleştirilerin Kürt hareketi cephesindeki yansıması ise, AK Parti’ye yönelik suçlamaların normalleştirilmesi ve AK Parti’nin Kürtlere yönelik çevreleme politikasının değiştirilmesi için Kürtlerin AB’yi dış bir baskı aracı olarak görmeleri olmuştur. Dolayısıyla 2000’li yılların ikinci on yılının başlangıcında Kürtlerin AB konusundaki desteklemeye ve şüpheli olmaya dayalı arada kalmış pozisyonları daha çok destekleme yönüne evrilmeye başlamıştır. Fakat bu kez Kürt hareketi için kendisini sınırlandırmalar üzerinden ortaya koyan Öteki AK Parti hükümeti olduğu için, Kürt hareketi iktidardaki AK Parti’nin kısıtlamalarına karşı AB’den gelene eleştirileri öncelikle ve dolaşıma sokmuştur. Bu durum da Kürtlere yönelik kısıtlamaların Türkiye’de geleneksel olarak hegemon iktidardan kaynaklandığı gerçeğinin yerine yapılan bütün kısıtlamaların AK Parti’ye, yeni ötekiye, atfedilmesine sebep olmuş ve AB’den gelen eleştiriler Kürt hareketi tarafından “AK Parti rejimini” mahkûm etmek için kullanılmıştır.

KİMLİK/FARKLILIK KONUSUNDA AB’NİN ROLÜ

Kimliğin inşasında temel ve belirli bir eylemden ziyade zaman ve mekânın değişen özel şartları çerçevesinde “tekrar eden eylemlerin biçimlendirilişi” hayati bir önem taşımaktadır.⁴⁹ Bu bağlamda Kürt hareketinin “öteki”ne bağlı olarak inşa edilen Kürt kimliği oluşumunda özellikle 2000’li yılların ilk on yılının sonlarına doğru gözle görülür bir değişim yaşanmıştır. Ayrıca kimlikler, eylemlerin gelişigüzel bir şekilde gerçekleşmesi ve ilişkilerin de belli bir düzen seyrinden ziyade sürekli değişken olan doğası gereği daima yeniden üretim ihtiyacı içerisindedir. Bu sebeple değişken koşullar (krizler/ kesintiler) kimliklerin de bu koşullara bağlı olarak yeni söylem ve pratik alanları çerçevesinde yeniden üretimini gerektirmektedir.

Kimlik konusunda yapılan bu açıklamalar doğrultusunda Türkiye’de AK Parti’nin iktidar olduğu son on yıl göz önüne alındığında AK Parti ve Kürtlerin seçimler hususunda güçlü birer rakip oldukları söylenmelidir.⁵⁰ Bundan dolayı 2007 seçimlerinden sonra Kürt partisinin seçmenlerinin önemli ölçüde AK Parti’ye kayması Kürt partisinin, kendilerinin Kürt halkının gerçek temsilcisi olduklarına yönelik söylemine zarar vermiş; bu du-

rum da Kürt hareketinin AK Parti'yi başlıca rakip olarak görmesine sebep olmuştur.⁵¹ İki blok arasındaki bu rekabet 2009 yılında KCK'ya yönelik tutuklamaların AK Parti hükümeti tarafından başlatılmasıyla daha da derinleşmiştir. Tüm bunların yanında daha da önemlisi AK Parti iktidarı ve Türkiye'de gelişen yeni koşullar ile Kürt hareketi, Kemalist rejimin etnik politikalar ile Kürtleri asimile ettiğine yönelik söylemini AK Parti'nin "dini kullanarak Kürtlerin asimilasyonunu gerçekleştirdiğine" yönelik söylem ile değiştirmiştir.⁵² Bu çerçevede AK Parti'yi ideolojik öteki ve rakip olarak kuran bu söylem ile Kürt hareketi AK Parti'nin dini öne çıkaran söylem ve politikalarına karşılık olarak resmi camilerin dışında sivil/alternatif Cuma namazları düzenlemiştir.

Kürt hareketi AK Parti karşısındaki konumunu, AK Parti'yi Kürt kimliği için tehdit olarak tanımlamak ve Kürtler konusunda kötü bir geçmişe sahip olan Türkiye'deki devlet sisteminin merkezine de AK Parti iktidarını yerleştirmek suretiyle belirlemiştir. Bu konum "AK Parti rejimi"nin devlet gücünü kötüye kullanması ile tanımlanmasını beraberinde getirirken Kürt hareketini de Kürt haklarının başat temsilcisi olarak ortaya çıkarmıştır. Kürt hareketi ile AK Parti arasındaki bu konumlan(dırıl)ma ve buna bağlı olarak kimliklerin ortaya çıkışında kimliklerin çifte onaylanmasında işlev gören dış politika seçeneklerinden de bahsedilmesi elzemdir. Zira AK Parti'nin iktidara geldiği ilk yıllarda AB yanlısı duruşu ile İslami bir partiden liberal bloğa geçişini onaylayan söylemleri,⁵³ Kürt hareketinin AB'ye yönelik yeni söylemler üretmesi ve böylelikle kendini AK Parti'den farklılaştırmasını gerekli kılmıştır. Fakat tam da bu noktada Kürt hareketini bekleyen ciddi bir ikilem söz konusu olmuştur. Bir taraftan AK Parti'nin AB yanlısı tutumu ile 11 Eylül'den sonra AB'nin PKK'ya yönelik tavrı Kürt hareketi içerisinde AB karşısındaki destekleyici tavır konusunda şüpheler oluşturmuş, diğer taraftan da hareketin AB karşısındaki bu şüphecî duruşunun onu Türkiye'deki Kemalist bloğun konumuna sürükleyeceği kuşkusuna düşürmüştür. Bu durum da Kürt hareketinin bu ikilemden çıkışı ise AB karşısında kendini "arada" bir pozisyonda konumlandırarak AK Parti ve Kemalist bloktan farklılığını ortaya koymak suretiyle gerçekleşmiştir. Böylelikle Kürt hareketi Kürt hakları konusunda ulusal self determinasyonu (demokratik özerklik) önceleyen yeni bir söylem geliştirmiş ve AB norm-

larını da bu yeni söylem ve söyleme bağlı oluşan kimlik merceğinden yeni bir okumaya tabi tutmuştur.

Kürt hareketinin yasal cephesinden AB'ye yönelik en önemli eleştiri Kürtlerin politik ve sosyal hakları konusunda olmuştur. Kürt hareketinin eleştirilerinin daha çok sosyal ve politik alanı kapsamaması onu AB politikalarında Kürt meselesinde demokratikleşme süreci ile daha çok kültürel ve bireysel hakların iyileştirilmesini önceleyen AK Parti'den farklılaştırmıştır. Örneğin 2007 yılı Eylül ayında DTP'li lider AB konusunda eleştirilerini şu sözlerle ifade etmiştir: “Biz AB tarafından önerilen çözümler konusunda AB ile aynı fikirde değiliz; çünkü AB'nin çözüm önerileri yalnızca bireysel hakları önceleyerek politik ve sosyal hakları dışarda bırakmaktadır.”⁵⁴ Kürt hareketinin AB'nin Türkiye politikası karşısında takındığı bu yeni eleştirel (ya da destekleyici) tutumun en önemli işlevi harekete hem yeni mobilize olanakları sunması hem de kendisinin AK Parti'den farklılığını ortaya koyması olmuştur. Kısaca toparlamak gerekirse Kürtlerin bu eleştirel duruşu AB'den kopuşun bir işareti olmayıp daha çok AB ile ilişkilerin, Avrupa normlarının Kürt hareketinin yeni kimliğine uyarlanması ile oluşturulan farklı bir söylem ile sürdürüldüğünün bir göstergesidir.

AB'NİN İKTİDAR İLİŞKİLERİNDEKİ ROLÜ

2007 seçim sonuçları, AB'nin azınlık hakları konusundaki ısrarcılığının ve AK Parti'nin AB istekleri doğrultusunda reformunun Kürt hareketine büyük bir seçmen kaybı yaşattığını oraya koymuştur. Bu seçimlerde AK Parti'nin oy oranı Kürtlerin yoğun olduğu yerlerde yükselme gösterirken Kürt partisinin 2002'de yüzde 6,2 olan toplam oyu yüzde 3,8'e düşmüştür. 2007 seçimlerindeki bu sonuca dair bir işaret olması bağlamında yine aynı yıl yapılmış olan beşinci Dünya Değerleri Anketi önem taşımaktadır. Kendilerini açık bir şekilde Kürt kimliği ile tanımlayan kişiler arasında yapılan anket sonuçları, Türkiye'deki demokrasi ve insan hakları standartları konusunda ciddi bir memnuniyetin olduğunu göstermiş ve bu durum Kürt seçmenlerin Kürt partisine oy vermede düşüş yaşanması ihtimalini ortaya çıkarmıştır.⁵⁵ AK Parti'nin AB'nin demokrasi ve insan hakları konusundaki ajandasına gerek söylem gerekse de eylem alanında sahip çıkması demokratikleşme sürecinde Kürt hareketinin sahip olduğu toplumsal tabanın parçalanmasına ve Kürt partisinin kendi seçmeni konusunda da

AK Parti ile mücadele içerisinde girmesine sebep olmuştur.⁵⁶ Bu nedenle Kürt hareketi yaşamış olduğu düşüşü telafi etmek adına yeni bir stratejiye gereksinim duymuştur. Öcalan'ın "Kürt illerin sessizce yeniden fethi"⁵⁷ olarak tanımladığı bu yeni stratejinin temelinde ise AB'nin Türkiye'deki dönüşümdeki rolünün kabul edilmesi fakat AK Parti'nin AB yanlısı tutumundan da Kürt hareketinin farklılaştırılması yer almaktadır.

Kürt hareketi iktidar ile mücadelesinin bir parçası olarak AK Parti ve AB ile ilişkilerinde yeni bir söylem geliştirmiş ve bu söyleminde AK Parti'nin Kürt hareketini yok etmek için "gizliden gizliye bir asimilasyon politikası" izlediğini ve bu konudaki gerçek niyetini örtmek adına da AB'den yararlandığı iddiasını öne çıkarmıştır.⁵⁸ "AK Parti rejimi" kavramsallaştırması ve buna yüklenen gizli asimilasyon politikasına yönelik yaftaların Türkiye'de Kürt meselesi bağlamında en önemli çıktısı ise 24 saat Kürtçe yayın yapan TRT 6 kanalının açılması, Kürt vilayetlere Kürtçe isimler verilmesi, ilköğretilere Kürtçe seçmeli ders koyulması gibi reformların gözden düşürülmesi olmuştur. Kürt hareketinin 'AK Parti rejimi' kavramsallaştırması temelinde ürettiği bu söylemin en önemli yönü ise AB'nin Kürtlere olan tavrını direk olarak suçlamadan ya da AB'ye yönelik açık bir şüpheyi ortaya koymadan Kürtlere aynı zamanda AB'yi de eleştirme olanağı sunmasıdır. Bu konuya örnek oluşturması açısından PKK'lı üst düzey komutan Duran Kalkan'ın "AKP rejimi ile Kürt sorunu konusunda bir önceki hükümet döneminde elde edilmiş kazanımların da yitirildiği; çünkü AK Parti'nin temeldeki hedefinin Kürt hareketini alttan alta yok etmek" olduğuna yönelik söylemleri önemlidir.⁵⁹ "AK Parti rejimi"ne yönelik ciddi suçlamaların bir ifadesi olan bu ve benzeri söylemler ile Kürt hareketi AB kurumlarını AK Parti'nin AB'yi kendi amaçları doğrultusunda kullandığını kabul etmeye ve AK Parti'ye karşı tavrı olarak "Türk hükümetinin uyguladığı zulme" seyirci kalmamaya çağırılmaktadır.⁶⁰

Kürt hareketinin uygulamış olduğu bu yeni strateji ile AB kurumları ve politikacıların Kürt meselesi konusunda Türkiye'ye yapmış olduğu eleştirileri Kürt hareketine iktidar karşısında "çifte direniş" imkânı sunmuştur. Ayrıca AB'den gelen eleştiriler doğrultusunda Kürt hareketi, AK Parti'nin Kürtlere karşı 'gizli asimilasyon politikası yürüttüğü' ve KCK tutuklamaları ile bir 'polis devletine' dönüştüğü yönündeki söylemlerini de normalleş-

tirme/onaylama olanağı elde etmiştir.⁶¹ Kürt hareketi içerisinde PKK örgütünden yasal Kürt partilere kadar tüm oluşumlar da AB'nin AK Parti'ye yönelttiği bu eleştirilerin yayılması, tekrar tekrar üretilmesi ve gündeme getirilmesinde etkin rol almıştır. AB'den gelen bu eleştirilerle birlikte Kürt hareketi aynı zamanda AB politikasının AK Parti'nin AB yanlısı politikasından farklı olduğunu da yeniden gösterme imkânı bulmuştur. Ayrıca Kürt hareketinin AK Parti'nin AB yanlısı politika ile aslında gizli bir asimile politikası takip ettiğine yönelik söylemlerinin AB'nin resmi belgeleri ve Avrupalı politikacılar tarafından onaylanması Kürt hareketi için AB bağlamında önemli bir avantaj olmuştur. Fakat tüm bu gelişmelere rağmen Kürt hareketi için bu yeni strateji çok da kazançlı olmamıştır; çünkü AB, 1990'larda Kemalist rejime karşı olan sert tutumundan farklı olarak her fırsatta AB yanlısı olduğunu dile getiren ve AB'nin istekleri doğrultusunda devrim niteliğinde önemli reformlar yapan bir hegemon gücün eleştirilmesinde çok da güçlü bir aktör değildir.

SONUÇ

Bu makale; sistemli eğilimler, yerel ve maddi sınırlamalar, kimlik/farklılık ve iktidar ilişkilerinden oluşan farklı değişkenlerin birlikte oluşturduğu koşullar altında Kürt hareketinin AB politikasının değiştiğini, kopuşlar yaşadığını ve yeniden üretildiğini göstermiştir. Bir başka deyişle Kürt hareketinin kurumsal olarak bir dış politika üretmek gibi yetkisi olmadığı için AB bağlamındaki yanlı ya da arada kalmış pozisyonu ancak AB politikalarının üretimi (ya da yeniden üretiminde) işleyen temsil süreçlerine, ötekileştirme yollarına, kimlik/farklılık konularına ve iktidar ilişkilerine odaklanılarak anlaşılabilir. Türkiye'de Kürt hareketinin AB politikasını teorik olarak çalışmak ilginç bir alana girişi sağlarken aynı zamanda bu yönde üç önemli katkı da sunmaktadır. İlk olarak, sistemli eğilimler ve yerel kısıtlamaların güncel dış politika seçeneklerinden bağımsız olan nedensel değişkenler olmadığını söylemek gerekmektedir. Temsil yoluyla sistemik eğilimler, ötekileştirmeye dayalı ilişkilerle de yerel kısıtlamalar dış politika seçeneklerinin üretimi ve yeniden üretiminde önemli bir rol alır. Daha da önemlisi temsil süreçleri ve ötekileştirmeye dayalı ilişkinin çözümlenmesi, kimlik ve iktidar ilişkileri arasında var olan bağlantının ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla Kürt hareketinin AB politikasındaki

süreçlilik ve kopuşların tam bir resminin ortaya koyulması için sistemik eğilimler ve yerel kısıtlamalarla birlikte kimlik ve iktidar ilişkileri değişkenlerinin de dikkate alınması gerekmektedir.

İkinci olarak uluslararası literatürde kimlik politikalarının iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülmesine dayalı olarak ortaya çıkan mevcut saplantının yarattığı tehlikeye dikkat çekmek gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışma dış politika analizinde kimlik/farklılık konusu ile iktidar ilişkileri arasındaki kombinasyonun üzerinde ısrarla durmaktadır. Zira dış politika tercihleri için kimliklerin üretim ve yeniden üretimine duyulan ihtiyaç ne kadar süreklilik arz ediyorsa, aynı şekilde konumlanma ve yeniden konumlanmaya dayalı olarak iktidar ilişkilerindeki süreçlilik de dış politikanın belirlenmesinde büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca iktidar ilişkilerinin yalnızca konumunu güçlendirmek bağlamında hegemon güç için geçerli olduğu düşünülmemelidir, muhalif güçlerin de hegemon blok ile mücadelesinde iktidar ilişkileri üzerindeki rolü oldukça önemlidir. Son yirmi yılda Kürt hareketinin AB politikasındaki kopuş ve sürekliliklerin analizi neticesinde ortaya çıkan sonuç iktidar ilişkilerinin diğer tüm değişkenler üzerinde etkin olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede bu çalışma da Kürt hareketinin AB politikasının oluşumunda iktidar ilişkilerinin ortaya konulmasını amaçlayan bir analiz olarak okunmalıdır.

Üçüncü ve son olarak ise muhalif güç bloğunun dış politika seçeneklerini çalışmak hegemon iktidarın oldukça net bir biçimde tanzim edilmiş dış politika pratiklerinin ilişkisel karakterine dikkat çekmektir. Hegemon güç dış politikasını muhalif güçlerin dışlanması ve marjinalleştirilmesi üzerine kurmuştur ve bu ilişkilerde aleyhine bir gelişme olduğunda da ilişkilerin yeniden düzenlenmesi yoluna gitmektedir. 1990'lı yılların sonunda Kemalist bloğun AB'ye karşı şüpheli bir pozisyona kayması ile politikasının değişmesi örneğinde görüldüğü gibi dış politikadaki değişim ve kopuşlarda kimlik/farklılık ve iktidar ilişkilerine bağlı değişkenlerin rolü oldukça büyüktür. Benzer şekilde 2000'li yılların başında da Kürt hareketinin AB politikasındaki değişim, iktidar ilişkilerinde etkin bir konuma yükselen AKP karşısında Kürt hareketinin AK Parti'den farklılığını ortaya koymak bağlamında yeni bir kimlik inşa etme çabası çerçevesinde değerlendirilmiştir. Fakat tam da bu noktada 2013 yılının başı itibariyle Türkiye'de Kürt

meselesi konusunda yaşanan gelişmelerin bu meselede önemli birtakım değişme ve gelişmelere de gebe olduğunun altını çizmek gerekmektedir. 21 Mart 2013 tarihinde PKK'nın tutuklu lideri Abdullah Öcalan tarafından ilan edilen ateşkes ve Öcalan'ın İslam bayrağı altında Türk-Kürt arasında ittifak yapılması doğrultusundaki önerisi Kürt hareketinin gerek AKP gerekse de AB'ye yönelik politikasında birtakım değişiklikler olacağı öngörüsünü de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla bu çalışma Kürt hareketi ve onun AB ile ilişkisi konusunda daha çok çalışma yapılması gerektiğinin de bir göstergesi olarak okunmalıdır.

NOTLAR

1. Marlies Casier, "Designated terrorists: the Kurdistan worker's party and its struggle to (Re)gain political legitimacy", *Mediterranean Politics*, sayı 15, no.3, 2008; Emrullah Uslu, "The Kurdistan workers' party turns against the European Union", *Mediterranean Quarterly*, sayı 19, no.2, 2008.
2. Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası, İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim, 2013.
3. Micheal Foucault, "The subject and power", *Critical Inquiry*, sayı 8, no.4, Yaz 1982.
4. Aliza Marcus, *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*, New York: New York University Press, 2007, s. 302; İbrahim Saylan, "The Europeanization process and Kurdish nationalism in Turkey: the case of the democratic society party", *Nationalities Papers*, sayı 40, no.2, 2012; Ziya Öniş, "Contesting for Turkey's Political 'Centre': Domestic Politics, Identity Conflicts and the Controversy over EU Membership", *Journal of Contemporary European Studies*, No. 3, Sayı 18, 2010, s. 369.
5. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University, New York, 1999, ss.224-25.
6. A.g.e., Foucault, s. 789.; Barry Hindess, "Politics as government: Michel Foucault's analysis of political reason", *Alternatives*, sayı 30, no.4, 2005, s. 392.
7. Foucault, a.g.e.
8. Ali Balcı, "Foreign policy as politicking in the Sarıkız coup plot: Cyprus between the Coup plotters and the JDP", *Middle East Critique*, sayı 21, no. 2. 2012; David Campbell, *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1998; Lene Hansen, *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*, Londra: Routledge, 2006.
9. R. Ashley, "Foreign policy as political performance", *International Studies*, Notes 13, 1987, s.51-54.
10. Hansen, a.g.e., s.26.

11. Ahmet İcduygu, David Romano ve İbrahim Sirkeci, "The ethnic question in an environment of insecurity: the Kurds in Turkey", *Ethnic and Racial Studies*, sayı 22, no. 6, 1999, s. 993.
12. Parlamento Toplantısı, "On the situation of human rights in Turkey, the Council of Europe Parliamentary Assembly", *Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi Raporu*, Doc. 6553, Raportörler: Mrs Lentz-Cornette ve Mrs Baarveld-Schlaman, 1992.
13. Parlamento Toplantısı, *Resolution on the Draft Agreement on the Conclusion of a Customs Union Between the EU and Turkey*, Avrupa Parlamantosunu, 16 Şubat 1996; Yasemin Çongar, "Meclis DEP'e Kapandı, Avrupa da Ankara'ya", *Milliyet*, 22 Aralık 1994.
14. Bahar Rumelili, B. İsyar ve Fuat Keyman, "Kurdish acts of European citizenship", *ENACT*, http://www.enacting-citizenship.eu/index.php/sections/deliverables_item/ (10 Eylül 2010).
15. Avrupa Komisyonu, *Türkiye'nin Katılım Sürecindeki Düzenli İlerleme Raporu*, Brüksel, 1998, s. 20.
16. Avrupa Konseyi, "Türkiye: 2000 katılım ortaklığı", *Official Journal of the European Communities*, Ek, L. 85, 2001, s. 17.
17. Micheal Foucault, *The History of Sexuality: An Introduction*, New York: Vintage Books, 1990, s.27; Judith Butler, *Bodies That Matter*, Tekrar Yayınlanan Baskı, Londra: Routledge, 2011, XII ve XVII.
18. Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
19. N.F. Watts, *Activists in Office: Kurdish Politics and Protest in Turkey*, Washington: University of Washington Press, 2010, s. 139.
20. "PKK 5 Kongre Kararları", 2. Baskı, Sayı 72, Weşanen Serxwebun, 1995, s.219.
21. "Gümrük Birliği DEP'lileri Böldü", *Milliyet*, 12 Nisan 1995; "ANAP Kötülerin Anası", *Milliyet*, 21 Aralık 1995.
22. Vera Eccarius-Kelly, "Political Movements and Leverage Points: Kurdish Activism in the European Diaspora", *Journal of Muslim Minority Affairs*, sayı 22, no.1, 2002.
23. Abdullah Öcalan, "Kürt krizinde çözüme doğru veya komploya yanıt", *Özgür İnsan Savunması*, (ed) A. Badiki, 2003, s. 1-46; "Letter of PKK to Helsinki Summit", PKK Presidential Council, 29 Kasım 1999.
24. "To the European Union, Kurdish and Turkish People", *PKK Presidential Council*, 11 Aralık 1999.
25. Aylin Güney, "The People's Democracy Party", *Turkish Studies*, sayı 3 no.1, 2002, s.134; "HADEP Parti Programı", 5 Nisan 2001.
26. "HADEP'ten AB ortaklık belgesine geçer not", *Hürriyet*, 13 Kasım 2000.
27. "Türkiye'ye 'müzakere tarihi verin' mektubu", *Hürriyet*, 28 Şubat 2004.
28. Watts, a.g.e., s. 140.
29. Cambell, a.g.e., s. 65.
30. A.g.e., s.63.
31. "HADEP'ten AB ortaklık belgesine geçer not", *Hürriyet*, 13 Kasım 2000.

32. Yeğen, a.g.e., s.225.
33. Burhanettin Duran, "Approaching the Kurdish question via adil düzen: an Islamist formula of the welfare party for ethnic coexistence", *Journal of Muslim Minority Affairs*, sayı 18, no.1, 1998, s.111.
34. Zeynep Gambetti, "The conflictual (trans)formation of the public sphere in urban space: the case of Diyarbakır", *New Perspectives on Turkey*, no.32, 2005, s. 53.
35. Öcalan, a.g.e., s.288.
36. Ali Balcı ve Tim Jacoby, "Guest editors' introduction: debating the Ergenekon counterterrorism investigation in Turkey", *Middle East Critique*, sayı 21, no.2, 2012, ss.137-144.
37. Marlies Casier, "Designated terrorists: the Kurdistan worker's party and its struggle to (Re)gain political legitimacy", *Mediterranean Politics*, sayı 15, no.3, 2010, s.400.
38. "European Parliament resolution of 21 May 2008 on Turkey's 2007 progress report (2007/2269(INI))", *Official Journal of the European Union*, 2008, s. 57-64.
39. A.g.e.
40. Casier, a.g.e.; Isyar ve diğerleri, a.g.e.
41. Isyar ve diğerleri, a.g.e., s.9; Marcus, a.g.e, s.302.
42. Utku Çakırözer, PKK ile aramıza mesafe koyamayız' diyen DTP'ye yanıt: En büyük zararı yine Kürtler görür, *Milliyet*, 27 Haziran 2006; Uslu, a.g.e., s. 109.
43. N. Düzel, "AB, biz Kürtler için yeterli değil", *Radikal*, 17 Nisan 2006; Osman Baydemir, *Urban and Regional Socio Economic Problems Democratization in Turkey and the Kurdish Question: Suggestions for and Expectations from the Turkey-EU Negotiating Process*, Diyarbakır: Diyarbakır Metropolitan Municipality, 1 Eylül 2005.
44. Aysel Tuğluk, "Kürt sorununun geleceği", *Radikal*, 22 Ekim 2007.
45. Isyar ve diğerleri, a.g.e., s.22-23 ve 25.
46. Bahar Rumelili, "Constructing identity and relating to difference: understanding the EU's mode of differentiation", *Review of International Studies*, sayı 30, no.1, 2004, s.34.
47. EC, *Turkey 2010 Progress Report*, Brüksel: Avrupa Komisyonu, 9 Kasım 2010; *Turkey 2011 Progress Report*, Brüksel: Avrupa Komisyonu, 12 Ekim 2011; *Turkey 2012 Progress Report*, Brüksel: Avrupa Komisyonu, 10 Ekim 2012.
48. EC, *Turkey 2010 Progress Report*, Brüksel: Avrupa Komisyonu, 9 Kasım 2010.
49. Judith Butler, "Performative acts and gender constitution: an essay in phenomenology and feminist theory", *Theatre Journal*, sayı 40, no.4, 1988, s.519-531.
50. Güneş Murat Tezcür, "When democratization radicalizes: the Kurdish nationalist movement in Turkey", *Journal of Peace Research*, sayı 47, no.2, 2010, s.775-789; Yeğen, a.g.e.
51. Tezcür, a.g.e, s.776 ve 784.
52. "Kürtler AKP ve Gülenli imamların arkasında namaz kılmamalı", *ANF*, 27 Ekim 2010.

53. Burhanettin Duran ve Kemal İnat, "AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama", *Demokrasi Platform*, sayı 4, no.1, s.201; Tuncay Kardas, "Turkey: secularism, Islam, and the EU", (ed) Stig Jarle Hansen, Atle Mosey ve Tuncay Kardas, *The Borders of Islam: Exploring Samuel Huntington's Faultlines, from Al-Andalus to the Virtual Ummah*, Londra: Hurst and Company, 2009, s. 201.
54. "Barroso'nun Kürt Sorunu'na Yaklaşımı Eksik. . .", *Bianet*, 11 April 2008; Tezcür, a.g.e., s.782; Faruk Ekmekçi, "Understanding Kurdish ethno-nationalism in Turkey: socio-economy, religion, and politics", *Ethnic and Racial Studies*, sayı 34, no.9, 2011, s. 782.
55. Ekmekçi, a.g.e., s.1611.
56. Tezcür, a.g.e., s.776.
57. A.g.e, s.781.
58. Selahattin Demirtas, "Başbakan'dan umutlu olmak saflıktır", *Fıratnews*, 14 Haziran 2012; Duran Kalkan, "1 Haziran hamlesi karşı direniştir", *Fıratnews*, 2 Haziran 2012.
59. Kalkan, a.g.e.
60. "Demirtas: European institutions are a party to Turkey's crime", *Fıratnews*, 18 Nisan 2012.
61. "BDP Eşbaskanı Koçali: Ordu artık AKP demektir", *Fıratnews*, 1 Ağustos 2011.

AK PARTİ DÖNEMİ DIŞ POLİTİKADA DEVLET KİMLİĞİ VE “YUMUŞAK GÜÇ”

ERMAN AKILLI

Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikası, devletin kurulduğu 29 Ekim 1923'ten hassaten Sovyetler Birliği'nin çözüldüğü 1990'ların başına kadar realist bakış açısı çerperinde şekillenmiştir. Elbette söz konusu bakış açısının nüvesini, Mustafa Kemal Atatürk'ün fikir, ilke ve felsefesi üzerine inşa edilen “Batıcılık” devlet kimliğinin oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira Türkiye Cumhuriyeti Devleti 29 Ekim 1923'te kurulduğunda, kuruluşunu ifa eden ilkeleri ve prensipleri ne ise iç ve dış politikasını da aynı ilkelerle inşa etmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet kimliği, söz konusu ilkeler zemininde yükselmiştir. Bu bağlamda, Batıcılık devlet kimliği olarak adlandırılan ilkeler bütünü, yetmiş yıl boyunca Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasının rotasını belirleyen yegâne yönelim ve gaye olmuştur.

Öyle ki, Batıcılık devlet kimliği hem Batı ile ortak hareket etmeyi hem de Batılı olmayı hedef olarak kabul etmekte; yani söz konusu kimlik tasav-

vuru temelinde ben idrakinin kabulü ve bu kabulü sağlamak için gereken şekilde hareket etmeyi ifade etmektedir. Belki de bu sayede Osmanlı İmparatorluğu mirası olan coğrafyalardan, daha doğru bir deyişle Osmanlı havzasından, iki kutuplu dünya düzeninin nihayetlendiği döneme kadar uzak durulmuş; süreç içerisinde Osmanlı İmparatorluğu öteki damgası ile mühürlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulduğu 29 Ekim 1923 tarihinden Soğuk Savaş'ın nihayetlendiği 31 Aralık 1991 tarihine kadar Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikasında yaklaşık yetmiş yıllık bir süre boyunca etkin olmuş olan Batıcılık devlet kimliği; Soğuk Savaş'ın ardından revize edilme gereği görülmüş, Avrasyacılık, Neo-Osmanlıcılık ve İslamcılık devlet kimliği tasavvurları ile ikame edilmeye çalışılmıştır.¹

Turgut Özal'ın neferliğini yaptığı Avrasyacılık ve Neo-Osmanlıcılık devlet kimliği tahayyülleri 1993 yılında Turgut Özal'ın vefatına kadar Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasında ve Türkiye'nin gündeminde önemli bir yer tutmuştur. Benzer şekilde, Necmettin Erbakan'ın önderliğinde İslamcılık devlet kimliği tasavvurunun Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasına hâkim olması arzulanmış, bu amaca yönelik adımlar atılmaya çalışılmış ancak 28 Şubat süreci neticesinde bir yıl iktidarda kalmış olan Refah-Yol Hükümeti'nin istifasıyla da söz konusu kimlik tasavvurundan vazgeçildiği görülmektedir. Elbette söz konusu üç farklı devlet kimliği tasavvurlarından hiçbirisi, Batıcılık devlet kimliğine alternatif bir destinasyon oluşturabilecek kadar dış politikada etkin olamamışlardır.

Bununla birlikte 2003 yılından itibaren iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) hükümetleri boyunca dış politikada izlenen yönelim, araç ve ideolojiler neticesinde Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasında inşa edilen devlet kimliği tasavvuru; Batıcılık devlet kimliği ile çizilen dış politika destinasyonları ile çatışmayan bilakis söz konusu ABD ve Batı/Avrupa Birliği destinasyonlarını çeşitlendiren bir anlayışın yattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte şüphesiz bu tasavvurun özünü, Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasında giderek zemin kazanan yumuşak güç konsepti ve bu bağlamda etkin biçimde kullanılan yumuşak güç araçları oluşturmaktadır.

AK Parti dönemi Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasına hâkim olan devlet kimliği yapısı; ne 1923-1991 yılları arasında izlenen "her

şeye rağmen” Batıcılık kimlik yapısı ile aynıdır ne de Soğuk Savaş sonrası 1991-2003 yılları arasında izlenen “alternatiflere rağmen” Batıcılık devlet kimliği yapısı ile aynıdır. AK Parti dönemi Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikası ne her şeye rağmen Batıcı ne de her şeye rağmen Doğucu bir yapı arz etmektedir. Söz konusu yeni davranış kalıp ve/ya kalıpları ise yumuşak güç enstrümanları üzerinden şekillendirilmekte ve son dönem Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasına yön veren devlet kimliği bu sayede oluşturulmaktadır. Şaban Kardaş’ın² da vurguladığı üzere, AK Parti’nin son on yılda dış politika minvalinde inşa ettiği devlet kimliği tasavvuru, reel politik ve idealist değerlerin iç içe geçmesinden oluşan nevi şahsına münhasır bir yapıdır. Çalışmanın özünü, söz konusu nevi şahsına münhasır devlet kimliğinin oluşumunda hangi enstrümanların kullanıldığı ve bu enstrümanların dış politika inşasına etkileri oluşturmaktadır.

CUMHURİYETİN KURULUŞUNDAN SOYETLERİN ÇÖZÜLMESİNE UZANAN SÜREÇ

İki kutuplu dünya düzenin sonlanması ile Cumhuriyet’in kurulması arasında cereyan eden yetmiş yıllık süre boyunca Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasına yön veren Batıcılık devlet kimliği Şaban H. Çalılış’a göre, Türkiye Cumhuriyeti devletinin iç ve dış politikasının vazgeçilmez bir ilkesidir; ancak bu durum, zaman zaman Batıyla olan ilişkilerde duygusal gel-gitler yaşanmasına da engel teşkil etmemektedir.³ Bununla birlikte Çalılış, Türkiye Cumhuriyeti devletinin Batılılaşma kimliğinin mi-ladını, Mustafa Kemal Atatürk’ün 1919’da Samsun’a ayak basması olarak belirtmekte ve bu modernleşme/Batılılaşma sürecinin ise 1920’li ve 1930’lu yıllarda gerçekleştirilen devrimler sayesinde başta siyasal iktidar olmak üzere hukuki yapı ve sosyal alanda kendine uygulama alanı bulduğunu vurgulamaktadır. Diğer taraftan Metin Aksoy ve Murat Çemrek ise söz konusu kimlik tasavvurunun aslında, öz olarak, Mustafa Kemal Atatürk’ün düşünce ve felsefesini⁴ içeren ilkeler minvalinde yükseldiğini ve bu ilkeler bütünü çerçevesinde iç ve dış politikadaki pratiklerin şekillendirildiğini vurgulamaktadırlar.⁵

Zira Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikasının en büyük hedefi Türkiye Cumhuriyeti devletini “muasır me-

deniyetler seviyesine erişmek” hasebiyle Batıya entegre etmek olmuştur.⁶ Bu gayenin en önemli belirtileri olarak; Batı odaklı dış politika takip edilmesi, Batı menşeli uluslararası kurumlara mümkün mertebe dâhil olunması, dışarıdan kaynaklanan tehditler karşısında Batıdan yardım istenmesi, Türkiye’yi içinde bulunduğu coğrafyada Batı’nın en ideal temsilcisi rolüne sokulması ve Batı’nın değerlerinin bu coğrafyalarda taşeronluğunun yapılması örnek olarak gösterilebilir.⁷ Ayrıca Demokrat Parti döneminde NATO üyeliği uğruna Kore Savaşı’na asker gönderilmesi, NATO üyeliğinin ardından Ortadoğu’da tamamen Batı endeksli politikalar izlenmesi neticesinde Müslüman coğrafya ile ilişkilerin zayıflaması bu anlayışa örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte Kafkaslar ve Merkezi Asya’dan⁸ aynı Ortadoğu’dan olduğu gibi uzak durulduğu da bir gerçektir. Erel Tellal’a göre, Batıcılık devlet kimliği tasavvurunun yön verdiği dış politika rotasında, Kafkaslar ve Merkezi Asya’ya kasten yer verilmemiş, bir anlamda özenle ilgisiz durulmuş ve bu bölgelere yönelik Sovyet denetimi kabul edilmiştir. Öyle ki, Sovyetlerin bölge ülkelerine yönelik fiziki eylemleri dahi Sovyetlerin “iç işleri” olarak tanımlanmış ve Sovyetlerin dağılmasına kadar bu bölge ve orada var olan ülkeler Ankara’nın ilgi alanının dışında kalmıştır.⁹

Tarık Oğuzlu’ya göre bu yaklaşımın temelinde Türkiye’nin, Osmanlı İmparatorluğu’nun doğal mirasçısı görünümünden kurtulma gayesi (aksi halde bu mirasın, aynı Osmanlı İmparatorluğu’na olduğu gibi Batının gazabını çekeceği endişesi) yatmaktadır; bu yaklaşımı benimseyen iktidarın bilinçaltında, Türkiye’nin Batılı kimliğinin Batılılarca kabul edilmesi sayesinde Türkiye’nin ulusal güvenliğinin sağlanacağı algısı yatmaktadır.¹⁰ Zira Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinde soğukluk yaşanması ve/ya Batı tarafından reddedilmesi, bir başka deyişle duygusal git-geller yaşanması, yani Türkiye’nin sonunun Osmanlı İmparatorluğu’nun kaderine benzeyeceği endişesi açısından önemlidir.¹¹ Batı menşeli uluslararası kurum ve kuruluşlara –özellikle AB ve NATO gibi– dâhil olunmasının, Türkiye’nin Batılı kimliğini perçinleyeceğini ve bu sayede söz konusu endişelerin bertaraf edileceği ve ayrıca, Türkiye’yi uluslararası yalnızlıktan da kurtaracağı inancı hâkim olmuştur.¹²

Bununla birlikte Türkiye, Soğuk Savaş döneminde tabiri caizse kendisini Batı dışı coğrafyalardan tecrit etmiş, bu dönem içerisinde Ortadoğu’daki

gelişmelere müdahil olmanın ve/ya Batı haricindeki coğrafyalarda aktif bir siyasa izlemenin Türkiye'nin perçinlenmeye çalışılan Batılı kimliğini zedeleyebileceği endişesi neden olmuştur. Zira kurulduğu ilk dönemlerde Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı (eski adıyla İslam Konferansı Örgütü) üyeliğine çekimser kalması, söz konusu Batılı kimliği perçinleme çabasının bir başka örneğidir.¹³ Yukarıdaki satırlarda da değinildiği üzere, Batıcılık kimlik tasavvurunun belki de hareket noktası olarak anti-Osmanlıcılık görülebilir; zira Osmanlı hatırasına ve/ya coğrafyasına yönelik her türlü eylem ve eğilimden bilerek uzak durulmasının nedeni söz konusu kimlik tasavvurunun Osmanlı İmparatorluğu'nu "öteki" damgası ile mühürlendiğinden ileri gelmektedir.

Bu bağlamda Çalış'a göre, Batıcılık kimlik tasavvuru gereği ve Mustafa Kemal Atatürk dönemi Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikası şu ilkeler çerperinde şekillenmiştir: (1) Türkiye Cumhuriyeti devletinin laik ve seküler yapısı gereği Türkiye, temeli dine dayalı ne bir organizasyona katılmış (İslam İşbirliği Teşkilatı gibi) ne de ittifaklara ilgi duymuştur. Bu ilke bölge ve İslam ülkeleriyle olan ikili ilişkilerde de belirleyici olmuştur; (2) Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikasına realist bir algı hâkim olmak ile birlikte, izlenen siyasararın temelini statüko ilkesi oluşturmuştur; (3) Batı ile entegre olma gayesi çerperinde Yunanistan da dâhil olmak üzere tüm Batıya sempati ve dostça yaklaşmış, Osmanlı ve Kurtuluş Savaşı'nın tabiri caizse kan davası güdülmemiştir; (4) Batı dünyası ile sıkı bağlar kurmaya ve bu dünya ile entegre olmaya çalışılmıştır.¹⁴

Ramazan Gözen ise 1923-1991 yılları arasındaki Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikasını üç temel düzeyde analiz etmektedir: (1) Uluslararası sistem içerisindeki konum ve yönelim; (2) dış politikanın teorik ve felsefi altyapısı; (3) dış politikanın araç ve yöntemleri.¹⁵ Söz konusu üç analiz düzeyini de Batıcılık çerperinde ele alan Gözen, "uluslararası sistem içerisinde konum ve yönelim" düzeyini Türkiye'nin kuruluşundan 1991 yılına kadar olan dönem içerisinde incelemektedir. İki dünya savaşı arası dönemde Batı ile kader birliği yapılmış ve gerekli durumlarda (İngiltere ve Fransa ile yaşanan sorunlarda Sovyetler Birliği'ne yakınlaşılması gibi) Batı, Batıyla dengelenmiş ve sonrasında Soğuk Savaş döneminde Batı bloku içerisinde özellikle ABD ve NATO'ya, nispeten de Avrupa ile paralel/

uyumlu politikalar izlenmiştir.¹⁶ Görüleceği üzere, “uluslararası sistem içerisinde konum ve yönelim” bağlamında Türkiye, kendisini Batı içerisinde bir Batılı olarak algılamış ve bu minvalde hareket etmiştir. Öyle ki, hem Batı dünyası içerisindeki politikalarını hem de Batı dünyası politikalarını bir Batılı gibi ele almış ve yürürlüğe geçirmiştir. Elbette söz konusu dönem içerisindeki bu algının kaynağını Batı olarak tanımlanan devletler (ve fikirler) topluluğunun Türkiye Cumhuriyeti devletine dair davranış ve eğilimleri de etkilemiştir. Bir başka deyişle, birey düzeyinde açıklanacak olursa, bir bireyin ben idraki ancak başkalarının gözünden mümkündür ve söz konusu dönem içerisinde Batıların gözünde Türkiye; bir *uç karakol* ve *müttefik* olarak benliği sorgulanmayacak kadar Batılı bir ülkedir. Gözen’in Batıcılık zemininde ele aldığı bir diğer analiz düzeyi olarak “dış politikanın teorik ve felsefi altyapısı” açısından ise Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikası, 1923-1991 dönem içerisinde modernleşme, ulus-devlet ve egemenlik gibi Batılı ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Bununla birlikte özellikle Soğuk Savaş döneminde, realist kuram ve söz konusu kuramın alamet-i farikası olan “güç dengesi” stratejisi, Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikası’nda etkin olmuştur.¹⁷

Gözen’in ele aldığı bir diğer analiz düzeyi olan “dış politikanın araç ve yöntemleri” açısından ise söz konusu zaman diliminde daha çok askeri siyasi ve ideolojik yöntem ve araçlara ağırlık verildiğini belirtmektedir. Zira hem Soğuk Savaş döneminin paranoyak yapısı hem de bir “Kurtuluş Savaşı” neticesinde özgürlük ve yaşam hakkını elde eden bir ülke olarak Türkiye Cumhuriyeti devleti, varoluşsal gerçekler ve konjonktürün etkisiyle, doğal olarak, dış politikasında realist şüphecilik ve sert güç (hard power) araçlarına ağırlık vermiştir. ABD ve NATO paralelinde izlenen siyasaların da neden olduğu bu sert güç araçlarına yönelim trendi, şüphesiz sadece askeri, siyasi ve güvenlik politikaları olan yüksek politikalar (high politics) ile sınırlı kalmamış aynı zamanda ekonomi ve ticaret gibi süfli politikalarda da (low politics) etkisini göstermiştir. Zira söz konusu dönem içerisinde sürekli olarak yüksek ve süfli politikalar örtüşmüş, her iki tarz politikaların yapım ve uygulaması Batıcılık devlet kimliği minvalinde gerçekleşmiştir.¹⁸ Özetlenecek olursa, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşundan günümüze sabit destinasyonlarından birisi her zaman Batı ve bu minvalde ABD-NATO

ve Avrupa ile ilişkiler olmuştur. Bu bağlamda da Türkiye'nin özellikle ABD ve NATO zemininde izlediği dış politika yönelim, araç ve ideolojinin neticesinde bir eksen kaymasından söz etmek mümkün değildir.

SOVYETLERİN ÇÖZÜLMESİNDEN AK PARTİ İKTİDARINA UZANAN SÜRECİ

Sovyetlerin çözülmesinin ardından oluşan siyasi iklim içerisinde Türkiye Cumhuriyeti devletinin sınırlarına yakın coğrafyalarda jeopolitiğin yeniden çiziliyor oluşu ve bu çerpe Türkiye'nin alacağı pozisyon gereği, dış politikada mevcut olan kimlik yapısının revizesi ve belki de yeniden inşası gerekmiştir.¹⁹ Bu anlayış ve gaye çerçevesinde dış politikada, 1991-2002 yılları arasında çeşitli devlet kimliği modelleri (Avrasyacılık, Neo Osmanlılık²⁰ ve İslamcılık) tahayyül edilmiş ancak hiçbirisi 2002 yılında iktidara gelen AK Parti ile dış politikada cereyan eden niteliksel ve niceliksel dönüşümü tetikleyecek kadar tesirli olamamışlardır. Soğuk Savaş döneminde Batılı, demokratik ve liberal olarak tanımlanan Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet kimliği²¹ Graham Fuller'in de dediği gibi Soğuk Savaş dönemi içerisinde muhteva etmiş olduğu anlam zemininde miadını doldurmuştur; bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni dünya düzeni içerisinde alacağı pozisyonun ve ihtiva edeceği kimlik yapısı belirsizlik içermektedir.²² Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye Cumhuriyeti devleti, "elin aynasında",²³ yani uluslararası sistem yapbozu içerisinde nereye koyulacağı, Batılılarca, kestirilemeyen²⁴ bir kimliğe sahiptir.

Türkiye'nin, 1987 yılında Turgut Özal tarafından Avrupa Topluluğu'na yapılan üyelik başvurusunun, 1989 yılında yani Sovyetlerin "Berlin Duvarı"nın yıkıntıları altında kaldığı dönemde üstü kapalı bir ret ile cevaplanması, Türkiye'nin Avrupalı müttefiklerince artık pek de Avrupalı görülmediğinin ve bu minvalde Türkiye'nin uluslararası siyasada ciddi bir değer kaybına uğradığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.²⁵ Batıcılık kimlik tasavvurunun hâkim olduğu, neredeyse, yetmiş yıl boyunca (1923-1991) Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikasının yönü büyük oranda Batı'ya doğru olmuştur.²⁶ Zira Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurulduğu günden itibaren ve dünyanın içerisinde bulunduğu konjonktüre binaen I. ve II. Dünya Savaşı arası dönemde Moskova ile işbirliği sayesinde "Batıya

Karşı Batı”²⁷ dengelenmiştir. II. Dünya Savaşı sırasındaki “denge” ise Sovyetler ile işbirliğinden ziyade Berlin ile ve/ya diğer Batılı devletler ile kader birliği yapmak konusunda yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde ise Türkiye, Sovyet tehdidine karşı Batı ile kader birliği yapmış ve blok politikalarını benimsemiştir. Sovyetlerin çözülüp, Soğuk Savaş’ın nihayetlenmesinin ardından ise Türkiye, dış politikasında yeni açılımlara gitmek durumunda kalmıştır.²⁸

Bu bağlamda Sungur Savran, artık yetmiş yıldır süre gelen “yurtta sulh, cihanda sulh” (yani statükoculuk) ilkesinin Sovyetlerin dağılmasının ardından değiştiğini ve oluşan yeni dış politikanın iki temel direk üzerinde yükseldiğini savunmaktadır: Avrasyacılık ve Neo-Osmanlılık.²⁹ İslamcılık ile birlikte diğer iki sacayağını oluşturan söz konusu kimlik tasavvurlarına dair Savran’ın bu yorumu şüphesiz, Soğuk Savaş’ın sona erdiği ve yeni dünya düzeninin inşa edildiği dönemde Türkiye’de söz konusu bölgelerde yeni keşfedilen “kardeşlere” duyulan heyecana atıfta bulunmaktadır.

Batı Bloku bakış açısıyla, Soğuk Savaş döneminin “büyük kötüsü” olan Sovyetler Birliği’nin dağılmasının Türkiye için sıkıntılı günlerin habercisi olduğunu söylemek, tam anlamıyla doğru olmayacaktır.³⁰ Zira Sovyetler sonrasında Kafkaslar ve Orta Asya’da kurulan Türkî Cumhuriyetler, Türkiye için yeni ortaklık alanları doğurmuş; 1990’ların başında patlak veren I. Körfez Savaşı ile birlikte de Türkiye’nin, hassaten Adana İncirlik Üssü bağlamında ABD için, hala önemli bir müttefik olduğunu gözler önüne sermiştir.³¹ Bununla birlikte Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması* isimli eserinde Türkiye’nin, Sovyetlerin çözülmesi sonrasında Kafkaslar ve Orta Asya’da oluşan bağımsız Türkî cumhuriyetlere liderlik edebileceğini; bu nedenle de rotasını Batı’dan ve İslam dünyasından ziyade söz konusu ülkelere çevirmesi gerektiğini savunmuştur.³² Sonraları Avrasyacılık olarak adlandırılacak bu arayış, Rusya Federasyonu’nun hala bölgede etkili bir güç olarak nüfuzunu devam ettirmesi³³ ve bölge ülkelerinin, yıllardır Sovyet Rusya ile tecrübe ettikten sonra yeni bir “hami” isteme hususunda pek de hevesli olmamalarından ötürü istenilen sonuca ulaşamamıştır.³⁴ Her ne kadar söz konusu Türkî cumhuriyetlerin konuya bakış açısı aynı paralellikte olmasa da dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın; “Gelecek yüzyıl, yani 21. yüzyıl Türklerin yüzyılı olacaktır”³⁵ sözlerinden hareketle gelişen

Avrasyacılık, Türkiye gündemini uzun bir süre meşgul etmiştir.

1990'ların başında Balkanlar'da ortaya çıkan kriz ortamı ve bu kriz ortamına Türkiye'nin yaklaşımı da yukarıdaki satırlarda değinilen arayışlardan biri olarak değerlendirilebilir; zira kimi çevrelerce³⁶ "Neo-Osmanlılık" olarak da adlandırılan bu arayış, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in, farklı siyasi görüşlerine rağmen paylaştıkları ortak hayal, "Adriyatikten Çin Denizine Türk Dünyası"³⁷ söylemi çerperinde yükselmiştir. Balkan krizleri boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nin iktidar naipleri, Balkanlar'daki Müslüman halk ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasındaki kardeşlik ve ortak tarih bağı zemininde vurgularda bulunmuşlardır.

Zira dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Kosova'da yaşanan kriz ile ilgili olarak; "Kosova, Türkiye'nin kalbinde özel bir yere sahiptir ve Kosovalılar bizim kardeşlerimizdir" demiştir. Yine bir başka konuşmasında ise Demirel, Bosna için; "...Bosna'da yapılan katliamı ve Bosnalı kardeşlerimizin yaşadığı insanlık dramını yer aldığım her uluslararası platformda... dile getireceğim" demiştir. Yine Demirel bir konuşmasında; "Bosna'da 500 yıllık bir Osmanlı varlığı mevcutken, kendi de Osmanlı İmparatorluğu postundan çıkmış bir Türkiye, Bosna'da yaşanan sorunlara nasıl ilgisiz kalabilir?" demiştir. Benzer şekilde dönemin TBMM Başkanı Hikmet Çetin; "Türk ile Balkan halkaları arasında derin bir bağ bulunmaktadır; zira iki halk 500 yıl beraberce yaşamışlardır ve bu nedenle de Türkiye için Balkanlar çok özel bir önem arz etmektedir" demiştir.³⁸

Dış politika bağlamında bunlar yaşanırken, 1994 seçimlerinde iktidara gelen Necmettin Erbakan liderliğindeki Refah Partisi, Türkiye'de siyasal İslam'ın uyanışını resmetmiş ve bu bağlamda, diğer bir arayış olarak nitelendirilebilecek, İslamcılık yaklaşımını ortaya atmıştır³⁹. Bu bağlamda istenilenlerin; Müslüman ülkeler, hassaten de Arap Ortadoğusu ile ilişkilerin geliştirilmesi olarak özetlenebilir.

Yukarıdaki satırlarda değinilen kimlik arayışları olan Avrasyacılık, Neo Osmanlılık ve İslamcılıktan hiçbiri, Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikasının nüvesini oluşturan statüko eğiliminin aksi olacak bir çizgide cereyan etmemiştir. Bir diğer deyişle Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikası Soğuk Savaş'ın ardından irrendantist⁴⁰ ve revizyonist bir şekilde evirilmemiş ancak söz konusu kimlik kalıpları çerperinde de bir kimlik

arayışında olmuştur. İşte dış politikadaki söz konusu kimlik arayışlarının 2002 genel seçimleri ile iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi ile son bulduğu söylenebilir⁴¹.

AK PARTİ İKTİDARI DÖNEMİ

3 Kasım 2002 tarihinde iktidara gelen AK Parti ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasında yeni bir anlayış ve dinamizm vücut bulmuştur.⁴² Aşağıdaki satırlarda detaylıca değinileceği üzere, söz konusu yeni dış politika anlayışı esas olarak önce dışişleri başdanışmanı ardından Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu'nun ortaya koyduğu "Stratejik Derinlik" doktrini minvalinde yükselmekle birlikte; kendi uygulama alanını ise yeni kavramsal anlayışlar çerperinde inşa etmiştir. Ahmet Davutoğlu'nun 2009 yılında dışişleri bakanı olmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasına yönelik kısa, orta ve uzun vadeli hedefler ve yeni prensipler kabul edilmeye başlanmıştır. Baskın Oran, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikasının üç temel metodolojik ve beş temel operasyonel ilkesi olduğunu belirtmektedir; Oran'a göre söz konusu metodolojik ilkeler: "(1) Vizyon Sahibi Dış Politika-bunalım patlak verdikten sonra onu çözmeye yönelmek yerine, henüz bunalım gerçekleşmemişken, çıkmasına engel olmaya çalışmaktır. Bunun için de Türkiye, uluslararası ve bölgesel çatışma durumlarında hemen rol alacaktır, (2) Tutarlı ve Sistematik bir Çerçeve-her bölgede aynı temel ilkelere bağlı bir politika izlenecektir, (3) Türk Yumuşak Gücünü bölgede yayacak yeni bir diplomasi ve söylem".⁴³ Söz konusu operasyonel ilkeleri ise Dışişleri Bakanı Davutoğlu şöyle sıralamaktadır: (1) Ülke içerisinde güvenlik ile demokrasi arasında bir denge kurmak ve bölgesinde etkin olmak; (2) Komşular ile sıfır sorun politikasını tesis etmek; (3) Balkanlar, Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi komşular ve ardındaki bölgelerdeki ülkelerle ilişkileri geliştirmek; (4) AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerle birbirlerinin politikalarına zarar vermeksizin bir uyum sağlanarak çok boyutlu bir dış politika yürütmek; (5) Uluslararası örgütler de kullanılmak suretiyle etkin ve aktif bir ritmik diplomasi stratejisi benimsemektir.⁴⁴

Oran, yukarıdaki satırlarda değinilen operasyonel ilkeler ile ulaşılmak istenen beş farklı dış politika amacı olduğunu belirtmektedir; bunlar: "(1)

2023 yılında AB üyeliği, (2) güvenlik ve ekonomik işbirliği bağlamında bölgesel entegrasyon, (3) bölgesel çatışmaların çözümünde etkili rol oynamak, (4) bütün küresel arenalarda yer almak, (5) uluslararası örgütlerde önemli rol almak ve dünyanın önde gelen on ekonomisinden bir tanesi olmaktadır”.⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti devleti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun kaleme aldığı *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu* adlı eserinin de adında geçen “Stratejik Derinlik” doktrini, öz olarak, Türkiye’nin jeo-politik, jeo-stratejik ve jeo-kültürel düzeylerde sahip olduğu konumun, dünya siyaseti ve uluslararası sistemin dönüşümü açısından oldukça önemli olduğu; bu nedenle de yeni Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasının, Türkiye’nin sahip olduğu tarihsel ve coğrafi derinliğin kullanımı üzerine odaklanmaktadır.⁴⁶ Kavram olarak “Stratejik Derinlik” ise Türkiye’nin tarihsel, coğrafi ve kültürel olarak hem bölgesel hem de küresel ölçekte uluslararası sistemin “merkez ülkesi” olduğu anlamında kullanılmaktadır.⁴⁷ Dışişleri Bakanı Davutoğlu’na göre “Türkiye’yi çevreleyen yakın kara, yakın deniz ve yakın kıta havzaları, coğrafi olarak dünya ana kıtasının merkezini, tarihi olarak da insanlık tarihini ana damarının şekillendiği alanları kapsamaktadır”.⁴⁸ Tarık Oğuzlu ise “Stratejik Derinlik” doktrinini, Türkiye’nin bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu tarihsel-kültürel miras neticesinde asla tek taraflı ve tek boyutlu bir dış politika izlemesi mümkün olmayan, ulusal çıkarlarını tanımlarken kendisini daima merkezde konumlandırması üzerine odaklanan bir anlayış olduğunu savunmaktadır.⁴⁹ Bu bağlamda Türkiye, kendisini belirli bir merkeze anjaje etmeye zorlayacak stratejik bir sığınak içerisinde bulunamaz; tek yönlü yaklaşımlar ve başkalarını merkez olarak oluşturulan politikalar, Türkiye’yi başkalarının gözünde araçsallaştıran Türkiye’yi otonom bir aktör olmaktan uzaklaştıran durumlar doğuracaktır.⁵⁰

Öyle ki, Soğuk Savaş’ın ardından 1990’ların başında yaşanan siyasi ve fiziki çatışmalar artık Soğuk Savaş zamanının güç dengesi politikalarının karşılık veremediği yeni bir ortamın da habercisi olmuştur. Zira eski Yugoslavya topraklarında yaşanan şiddet olayları, artık devlet merkezli politikaların ve/ya ikili anlaşmaların çatışmaları önlemede pek de etkili olamadığını gözler önüne sermiştir. İşte böyle bir ortamda Türkiye, dış politikasında yer olan güç unsurlarına ek olarak, bölgesel ve uluslararası

iş birliğini taçlandırarak yeni kuruluşlara da yer verme gayesiyle adımlar atmıştır. Bununla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasına hâkim olan yeni seyrin hayata geçebilmesinin biricik yolu, Türkiye'nin sahip olduğu “Yumuşak Güç” kapasitesini rasyonel biçimde yürütebilmesine bağlıdır.⁵¹ Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı İbrahim Kalın, dış politikanın klasik tanımının artık günümüzde hükmünü yitirdiğini savunmaktadır. Kalın'a göre, devletlerin ve diplomatların inşa ettiği ve uyguladığı “ulusal çıkar” merkezli politikalar artık uluslararası ilişkilerin çerçevesini belirlememektedir; zira dış politika ve uluslararası ilişkiler, artık devletler ve diplomatların yanı sıra iş adamlarını, sivil toplum kuruluşlarını, aydınları, kanaat önderlerini, gazetecileri, düşünce kuruluşlarını, insani yardımları ve uluslararası hukuku da kapsayan geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Ayrıca Kalın, küresel ölçekte bir güç olma gayesi taşıyan Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikası sadece Dışişleri Bakanlığı tarafından inşa edilmemektedir; ayrıca TİKA, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Anadolu Ajansı, Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Yunus Emre Vakfı, TRT, Kızılay ve AFAD gibi kurumlar da dış politikaya doğrudan katkılar sağladığını ve dış politikanın çeşitlenmesine ve tematik derinlik kazanması imkân sağladığını vurgulamaktadır.⁵²

Kalın, “Yumuşak Güç” kavramının dış politikanın diplomasi, kültür, diyalog, işbirliği, karşılıklı ekonomik bağımlılık ve tarihsel birikim gibi unsurlar üzerine kurulu bir anlayışa işaret ettiğini vurgulamaktadır.⁵³ Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise “Yumuşak Güç” kavramını, sert gücü tamamı ile göz ardı etmekten ziyade hem sert hem de yumuşak gücün dengeleneceği bir anlayış üzerine kurulu bir yaklaşım olarak nitelemektedir; uygulama alanı olarak ise Türkiye Ortadoğu ve periferinde yer alan coğrafyaya yönelik dış politika eylemlerini ifade etmektedir.⁵⁴ Bununla birlikte “Yumuşak Güç” kavramı; bölge ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağlantılar, demokratik gelenek ve kurumlar ve gelişen serbest piyasa ekonomisi gibi üç temel üzerine inşa edilmiş; önceki yıllarda sıklıkla dile getirilen askeri güç (sert güç) söylemini geri plana itilmesini öngören diplomasi yöntemi olarak vücut bulmaktadır.⁵⁵ Kalın'a göre kavramın Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasındaki yorumu ise “adil, rasyonel ve inandırıcı” siyasalar izleyerek

diğer ülkeleri ikna etmek şeklindedir.⁵⁶ Baskın Oran'a göre Türkiye'nin sahip olduğu "Yumuşak Güç", Türkiye'nin ekonomik ve kültürel gelişiminin sonucudur.⁵⁷ Tarık Oğuzlu ise Türkiye'nin yumuşak gücünün analizinin, son dönem Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasının seyrini anlamlandırmanın kilit noktasını oluşturduğunu savunmaktadır.⁵⁸

TÜRKİYE'NİN DEVLET KİMLİĞİ: YUMUŞAK GÜÇ

İbrahim Kalın, Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak güç potansiyelinin sahip olduğu tarihsel ve kültürel derinliğin bir tezahürü olduğunun altını çizerek: "Balkanlarda başlayıp Orta Asya'nın içlerine kadar uzanan Türkiye'nin ince güç potansiyeli, askeri yahut teknolojik üstünlükten ziyade, miras kalan tarih ve kültür derinliğinden kaynaklanmaktadır" demektedir.⁵⁹ Ayrıca Kalın, Türkiye'nin içerisinde yer aldığı coğrafyada temsil ettiği değerlerin, sahip olduğu tarihi birikim ve kültürel derinliğin, hem bölgesel dinamiklerin harekete geçirilmesinde, hem de yeni etkileşim alanlarının oluşturulmasında büyük katkılar sağladığını da vurgulamaktadır; öyle ki Kalın, Balkanlar'dan Ortadoğu'ya ve Asya'nın içlerine uzanan geniş coğrafya içerisinde Türklerin, Kürtlerin, Boşnakların, Arnavutların, Çerkezlerin, Abazaların, Arapların, Azerilerin, Kazakların, Kırgızların, Özbeklerin, Türkmenlerin ve diğer etnik grupların bulunduğu yegâne noktanın "tarih kardeşliği" olduğu yani Osmanlı mirasının olduğunu belirtmektedir.⁶⁰

Osmanlı mirasının birleştirici nosyon olduğunu belirtmekle beraber Kalın, bu Osmanlı mirası söyleminin Batılı devletler tarafından fütühatçılık minvalinde vurgulanan "Yeni Osmanlıcılık" söylemi ve çağrıştırdığı emperyalist yaklaşımlar ile uzaktan yakından ilgisi olmadığını altını çizmektedir; Kalın, bu birleştirici nosyonun bilakis ülkelerin tarihleri ile barışık hale gelmesinden ve ülkeler arasındaki hasmane davranışlardan topyekûn vazgeçilmesinin önünü açacak bir barış dalgasının özünü oluşturduğunu da belirtmektedir.⁶¹ Meliha Benli Altunışık ise bu minvalde Türkiye'nin Ortadoğu'da bir çekim merkezi haline geldiğini vurgulayarak Türkiye'nin bölgedeki askeri ve ekonomik faaliyetlerinin ve etkinliğinin çekim merkezi olmasından ötürü genişleyen yumuşak güç potansiyeli tarafından desteklendiğini vurgulamaktadır.⁶² Hakan Altınay ise Türkiye'deki elitler ve toplum tarafından Türkiye'nin içinde yer aldığı coğrafyada ve

periferinde giderek bir çekim merkezi haline geldiğinin idrak edilmesi gerektiğini vurgulamakta ve sahip olunan cazibe minvalinde Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesinin hacim kazandığından bahsetmektedir;⁶³ diğer taraftan Kalın göre Türkiye'nin cazibe merkezi haline gelebilmesi ise özgürlük-güvenlik dengesini tutarlı bir şekilde kurabilmesine ve demokratik fırsat alanlarını genişletebilmesine bağlıdır.⁶⁴

Tuba Çavuş ise Türkiye'nin yumuşak güç faaliyetleri incelendiğinde, kültürel etkileşim faaliyetlerinin önem kazandığını belirtmektedir; dış politikada barışçıl yöntemler kullanmak ve aktif bir politika izleyerek gündemi belirlemek yumuşak güç kullanımının örneklerinden olduğunu belirtmektedir.⁶⁵ Her ülkenin, ülke olmanın gereği olarak sahip olduğu milletine dair kültürel yapı, gelenek görenekler, değerler ve normlar minvalinde sahip olduğu bir yumuşak güç potansiyeli vardır. Sahip olunan bu değerler bütünü, ekonomik güç ve siyasi irade ile birleşimiyle o ülke, yumuşak gücünü kullanma yetisine kavuşur. Türkiye örneğinde ise bu durum daha bir önem kazanmaktadır. Zira Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu gibi köklü bir tarihsel mirasa, Anadolu gibi dünyanın farklı kültürlerine beşiklik etmiş bir coğrafyaya sahiptir. Diğer taraftan güçlü ekonomisi, hem içeride hem de dışarıda izlediği politikalarda iktidar sahibi tek partinin olmasının verdiği avantajla tek ses ile istikrarlı biçimde davranabilmesi, Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak güç potansiyelini ortaya çıkarmakta ve bu potansiyelin etkili biçimde kullanımını oldukça kolay hale getirmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak güç kaynakları, Nye'in metodolojik olarak sıraladığı ve bir önceki başlık altında yer verildiği üzere, ilk olarak Türkiye'nin sahip olduğu "değerleri" ile "iç ve dış politikasıdır". Nitekim Türkiye Cumhuriyeti devleti, sahip olduğu köklü mirasın yanında kuruluşundan günümüze süre gelen hem laik bir demokrasiye sahip olması hem de Müslüman bir ülke olması özellikleri sayesinde özellikle periferi bağlamında önemli bir yumuşak güç potansiyeli taşımaktadır. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise "Türkiye'nin en önemli yumuşak gücü, demokrasisidir" demiştir.⁶⁶ Diğer taraftan Fuat Keyman'a göre Türkiye, Müslüman ülkeler arasında laik bir demokrasiye sahip en başarılı ülke olduğu için küresel anlamda pozitif bir imaja sahiptir ve bu bağlamda kuvvetli bir yumuşak güç potansiyeline sahiptir.⁶⁷ Diğer taraftan

Türkiye Cumhuriyeti devletinin gerek iç politikada gerekse dış politikada attığı istikrarlı adımlar neticesinde sahip olduğu yumuşak güç uluslararası arenada söz sahibi olmasının yolunu da açmıştır; zira iç politika açısından insan hakları ve hukukun üstünlüğü, idam cezasının kaldırılması, ana dilde eğitim hakları, azınlıklar statüsünde atılan adımlar dünya kamuoyu tarafından olumlu karşılanmaktadır. Dış politika açısından ise gerek uluslararası hukukun üstünlüğünü şiar edinen bir anlayış ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun "sathı diplomasi" anlayışı minvalinde inşa edilen dış politika eylemleri sayesinde Türkiye küresel bir aktör profili çizmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu yumuşak güç kaynaklarından bir diğeri ise sahip olduğu "tarih" ve "kültür"dür. Bu bağlamda Türkiye oldukça zengindir zira Osmanlı İmparatorluğu gibi köklü bir tarihsel mirasa, Anadolu gibi dünya kültürlerine beşiklik etmiş bir coğrafyaya sahiptir. Bu nedenle Türkiye'nin var oluşundan gelen bir yumuşak güç kapasitesine sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nye, bir ülkenin sahip olduğu tarihsel ve kültürel derinliğin, o ülkeye dair yumuşak güç kapasitesinin biricik öğeleri olduğunu vurgulamaktadır. Zira Nye, bir ülkenin kültürü, evrensel değerler içeren politikaları, başkalarının da paylaştığı değerlere ve çıkarlara hizmet ettiğinde yarattığı sorumluluk ve çekicilik ilişkileri sebebiyle, istediği sonuçları elde etme olasılığını arttırdığını da vurgulamaktadır.⁶⁸ Diğer taraftan Phar Kim Beng ise Türkiye'nin Avrupa ile olan ilişkilerinin yanında eski Osmanlı havzası olarak sayılabilecek Balkanlar, Ortadoğu ve Sovyet sonrası dönemde büyük önem kazanan Orta Asya ve Kafkaslar'da izlediği politikaların özünde tarih ve kültür nüvelerini yeşermesi, Türkiye'nin bu coğrafyalarda yumuşak gücünü etkin bir şekilde kullandığının işareti olduğunu belirtmektedir.⁶⁹

Türkiye'nin sahip olduğu bir diğer yumuşak güç kaynağı ise 'ekonomik gücüdür'. Habibe Özdal ve arkadaşlarına göre 2000'li yıllarda dünyanın ilk yirmi ekonomisi içerisine giren Türkiye'nin, cumhuriyetin ilk yılları ve Soğuk Savaş dönemi ile kıyaslandığında günümüzde çok daha güçlüdür; ayrıca Özdal ve arkadaşları, ekonomik veriler doğru okunduğunda Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda dünyanın en güçlü ilk on ekonomisinin içerisine gireceği ve daha güçlü bir devlet olarak dünya sahnesinde boy göstereceğini vurgulamaktadırlar.⁷⁰ Bununla birlikte Çavuş, Türkiye'nin

yumuşak gücünün artmasını sağlayan en büyük etkenlerden biri olarak dış ticareti dile getirmekte ve yabancı ülkelerde bulunan Türk mallarının, Türkiye'nin tanınması, bilinmesi ve imajı için önemli bir yer teşkil ettiğini savunmaktadır.⁷¹ Bu yargıya paralel olarak Kemal Kirişçi, Türkiye'de üretilen dış ticaret malları; 1950 yılında yüzde 1,4 oranında iken 1970 yılında yüzde 18,4 oranına yükselmiş, 2003 yılında ise büyük bir sıçrama gösterecek yüzde 94,2 oranına ulaştığını vurgulamaktadır; nitekim Kirişçi, bu gelişmeler neticesinde Türkiye'nin dış ticaret hacminin doğal olarak arttığını ve komşu ülkelerle, yani Ortadoğu ve Balkan coğrafyasındaki ticareti 2008 yılı itibariyle 82 milyar dolara yükselmiştir.⁷² Bu bağlamda Türkiye'nin söz konusu coğrafyada yumuşak gücünün daha da zemin kazandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin sahip olduğu bir diğer yumuşak güç kaynağı ise, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sıkça üzerinde durduğu, "coğrafi" ve "jeopolitik" konumdur. Zira Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi ve jeopolitik derinlik, Türkiye'yi hem Asya hem de Avrupa ile bağlamak ile birlikte, şayet Ankara sıfır noktası olarak alınacak olursa 3000 km çapı içerisinde Türkiye'nin 23 farklı ülke ile komşu olduğu görülecektir. Etrafının bu denli geniş bir yelpazeden din, dil ve ırk ile çevrelenmiş olması, Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesinin söz konusu çeper üzerinden tüm dünyaya ulaşmasına imkân tanıyacak fırsatlara sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasındaki düzen kurucu-arabulucu rol, diğer ülkeler ile girilen kültürel etkileşim faaliyetleri ve ekonomik-insani yardımlar Türkiye'nin yumuşak güç politikaları olarak sayılabilir. Nitekim Soğuk Savaş sonrasında Huntington tarafından ortaya atılan ve 11 Eylül saldırıları ile doruk noktasına ulaşan "Medeniyetler Çatışması" anlayışı, Türkiye'nin sahip olduğu coğrafi, tarihsel ve kültürel derinlik sayesinde ve –bir önceki bölümün son başlığında yer verilen– Medeniyetler İttifakı Girişimi içerisindeki lider rolünü daha da önemli kılmaktadır. Zira Türkiye, Batı ve Doğu medeniyetleri arasında düzen kurucu ve arabulucu aktör rolünü üstlenmekte ve bu sayede küresel anlamda yumuşak gücünü pratiğe dökme fırsatı yakalamaktadır. Nitekim son yıllarda Türkiye'nin, İran ile ABD-Batı, Suriye-İsrail, Afganistan-Pakistan arasındaki sorunlarla ilgilendirilip aktif ve yapıcı bir dış politika izleyerek arabuluculuk yapması Türki-

ye'nin sahip olduğu yumuşak güç potansiyelinin eseridir.⁷³

Ancak Türkiye'nin yumuşak güç kapasitesi ile bütünleşmesi, Tarık Oğuzlu'ya göre üç farklı boyutta yaşanan gelişmelere binaen gerçekleşmiştir;⁷⁴ Oğuzlu'ya göre birinci boyut iç etkenlerdir; AB üyeliği sürecinde gerçekleştirilen yasal reformlar, insan hakları ve özgürlükler bağlamında atılan adımlar ilk boyutu oluşturmaktadır. Oğuzlu'ya göre ikinci boyut ise dış etkenlerdir; 11 Eylül sonrasında Ortadoğu'da yaşanan gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin bölgedeki hem stratejik hem de laik, liberal demokrasiye sahip Müslüman bir ülke olarak öneminin artması, İslam Konferansı Örgütü içerisindeki doğrudan etkisi (Türkiye'den bir genel sekreterin seçilmesi) ile söz konusu boyutun ikinci adımını oluşturmuştur. Oğuzlu'ya göre üçüncü ve son boyut ise Batı boyutudur. Türkiye'de demokrasi anlamında yaşanan gelişmeler ve Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada elde ettiği etkinin Batı'daki yansıması olumlu biçimde olmuştur. Toparlanacak olursa Türkiye'nin yumuşak güç minvalinde inşa ettiği yeni devlet kimliği, küresel anlamda yankı bulmuştur.

AK PARTİ İKTİDARI DÖNEMİNDE DIŞ POLİTİKADA YUMUŞAK GÜÇ PRATIĞI

Son dönem Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasında giderek sıkça kullanılmaya başlanan yumuşak güç enstrümanları; artık Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasında inşacı kuramın taçlandığı bir paradigma değişimi olduğunu göstermektedir. Yukarıdaki satırlarda da detaylıca değinildiği üzere son dönem Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasında değer ve normların ön planda tutulduğu bir anlayış söz konusudur. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti devleti dış politikasında etkin olan yumuşak güç enstrümanlarının, inşacı kuramın da öngördüğü üzere son dönem dış politikasına etki eden devlet kimliğinin kurulumunda büyük öneme sahip oldukları görülmektedir.

Nitekim TİKA, kurulduğu dönemde Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasına hakim olan realist ve statükocu anlayıştan farklı olarak 2003 sonrasında inşacı anlayış minvalinde daha da aktif ve etkili bir kurum haline dönüşmüştür. İnşacı kurama göre, sosyal yapılar ve aktörler arasında bir karşılıklı inşa ilişkisi söz konusudur. Sosyal yapılar, sosyal

bir kimlik vermek suretiyle aktörleri inşa ederken, aktörler de interaktif eylemleri ve günlük yaşamlarıyla bu yapıları yeniden üretebilmekte ve değiştirebilmektedirler. Tuncay Kardaş ve Ramazan Erdağ'ın da belirttiği üzere Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasının yeni ilgi alanları ve hedefleri doğrultusunda kendisine yeni çalışma alanları oluşturan TİKA farklı bölge ve ülkelerdeki proje ve faaliyetleri ile aynı zamanda yeni sosyal ve kültürel yapılar üretmektedir. TİKA'nın proje ve faaliyet yürüttüğü ülkelerde toplumlar ve devletler sosyal ve kültürel temelli projeler ile yakınlaşmış ve bir anlamda ortak kültür oluşturulmuştur. Böylelikle devletler yani Türkiye ile proje ve faaliyet gerçekleştirilen ülkeler yakınlaşmış ve ortak paydada buluşmuşlardır. Afrika açılımı bu anlamda en önemli göstergidir: TİKA'nın yürüttüğü proje ve faaliyetlerinde katkısıyla Türkiye'nin dış politika açılımı neticesinde gerek Türkiye'den Afrika ülkelerine gerekse Afrika ülkelerinden Türkiye'ye devlet ya da hükümet başkanları düzeyinde birçok ziyaret gerçekleştirilmiştir. Bu açılım Türkiye'nin bölge ülkeleri ile yakınlaşmasına olanak sağlamıştır.⁷⁵

Bununla birlikte devletlerin dış politika davranışları ile devlet kimlikleri arasında organik bir bağ bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda Türkiye'nin TİKA'nın faaliyetleri sayesinde temasa geçtiği bölge ve ülkelerin uluslararası alanda sorunlu bölgeler olarak algılanmasına rağmen bu bölge ya da ülkelerin Türkiye açısından bir fırsat olarak algılanması bölgede yürütülen faaliyet ve projelerin gerçekleşmesine olanak sağlamıştır. Zira bu minvalde işlevselliği artırılmış, kurumsal yapısı güçlendirilmiş ve uluslararası alanda rekabet edebilecek bir konuma getirilmiş olan TİKA, inşacı kuramın iddia ettiği, sadece somut güçten ibaret olmayan ve değerler üzerine ikili ilişkilerin inşasını sağlayan aktörlere örnek olarak gösterilebilir. Kardaş ve Erdağ'a göre Afrika'ya yapılan diplomatik açılım ve bu paralelde TİKA'nın bölgedeki faaliyetleri realistlerin iddia ettiği gibi Türkiye'nin Afrika'nın yeraltı zenginliklerinde gözü olduğuna dair herhangi bir eylem ya da söylem içermemektedir. Aksine; yaşanan felaketler ve insanlık dramları karşısında Türkiye bölgeye yardım elini uzatarak oluşturduğu sosyal, kültürel ve insani etkileşim ile bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmayı başarabilmiştir. Aynı şekilde bölge ülkeleri Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile olan bu yeni dönem ilişkilerinde çoğu ülkelerin gözettiği

gibi herhangi bir menfaat gözetmeksizin TÜRKSOY ve Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri'nin gerçekleştirdiği kültürel amaçlı proje ve faaliyetlerini kendi egemenliklerine karşı bir tehdit olarak algılamamışlardır.⁷⁶

Benzer şekilde Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü ile Türkiye, uluslararası sistemde kendisine ait olumlu imajı ihraç etme imkanı yakalamıştır. Bununla birlikte söz konusu kurumların Türkiye'nin dünya kamuoyundaki saygınlığının ve tanınırlığının artırılması çalışmaları sayesinde Türkiye'ye yöneltilen kimi iddiaların bertaraf edilmesinde rolleri büyüktür. Zira bir ülkeye ait devlet kimliği, o ülkenin kendisini ne olarak tanımladığı ile alakalı olduğu gibi dünyanın geri kalanının söz konusu ülkeyi ne olarak algıladığından da etkilenmektedir. Bu bağlamda toparlanacak olursa söz konusu devlet kurumları zemininde ve inşacı kuram bakış açısında Türkiye Cumhuriyeti devletinin devlet kimliği son dönemde dış politika yumuşak güç enstrümanları üzerinden inşa edilmektedir.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti devletinin son dönem dış politikasına hâkim olan devlet kimliği olan “Yumuşak Güç” kimliği konsepti, Türkiye'nin giderek güçlenen ekonomisi, ülke içerisindeki siyasi istikrar ve sahip olduğu TİKA, TÜRKSOY, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, Yunus Emre Enstitüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı gibi yumuşak güç araçlarının etkin kullanılması ile taçlanmaktadır. Zira Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ünlü ok ve yay metaforundan yola çıkarak; söz konusu enstrümanları oka benzetecek olursak, Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış politikasının etkinliğini yaya benzetebiliriz. Nitekim yay ne kadar güçlü olursa, okun gideceği mesafe daha ileri olacak ve hedefine daha güçlü bir şekilde isabet edebilecektir. Zira Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun “Stratejik Derinlik” doktrini ile ilmik ilmik işlediği oyanın bütünü söz konusu yumuşak güç enstrümanları minvalinde gerçekleştirilen faaliyetlerin Türkiye'ye uluslararası arenada geri dönüşleri oluşturmaktadır. Soğuk Savaş döneminin çevre ülkesinden, ölçeğini küresel vizyona yükselten ve uluslararası sistemin merkez ülke payesini kendisine şiar edinen Türkiye; nerede yardıma ihtiyaç varsa TİKA ile dost elini uzatacak, kendisine ait kültürel motifleri TÜRKSOY ile

ABD'den Çin Halk Cumhuriyeti'ne kadar tüm dünyaya yayacak; Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ile kendi hikâyesini karşı tarafa doğru bir biçimde anlatacaktır.

NOTLAR

1. Söz konusu devlet kimliği sınıflandırmaları üzerine detaylı bir okuma için bkz. Erman Akıllı, *Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika*, 1. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi, 2013.
2. Şaban Kardaş, "Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 5, Sayı 2, 2011, s. 22.
3. Şaban H. Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt 4, Sayı 13, Ankara, 1999, ss. 17-18.
4. Bu bağlamda daha fazla bilgi için bkz: Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı 2011.
5. Metin Aksoy – Murat Çemrek, "Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunsalı", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, (der.) Cüneyt Yenigün-Ertan Efeğil, Ankara: Nobel Yayın, 2010, ss. 151-169.
6. Tarık Oğuzlu, "İnşacı Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi", *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği*, (ed.) Ertan Efeğil ve M. Seyfettin Erol, Ankara: Barış Platin Yayınları, 2012, ss. 21-48.
7. Oğuzlu, *a.g.m.*, s. 37.
8. Erel Tellal, SSCB sonrasında bağımsızlığını kazanan beş Türki Cumhuriyet olan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı ifade etmek için "Merkezi Asya" teriminin daha doğru olduğunu belirtmektedir. Zira Orta Asya terimi söz konusu devletlerin yanı sıra Afganistan ve Doğu Türkistan'ı da içermektedir. Kaynak: Tellal, Erel, "Türk Dış Politikası'nda Avrasya Seçeneği", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 5, 2005, s. 49-70.
9. Tellal, *a.g.m.*, ss. 50-51.
10. Tarık Oğuzlu, "The Clash of Security Identities: The Question of Turkey's Membership in the European Union", *International Journal*, Vol. 57, No. 4, 2002, s. 581.
11. Oğuzlu, "İnşacı Uluslararası...", s. 37.
12. Mehmet Seyfettin Erol-Emre Ozan, "İdeoloji ve Dış Politika: Dış Politikada İdeolojinin Rolü", *Dış Politika Analizinde Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği* (ed.) Ertan Efeğil ve M. Seyfettin Erol, Ankara: Barış Platin Yayınları, 2012, s. 368.
13. Oğuzlu, "İnşacı Uluslararası...", s. 38.
14. Çalış, *a.g.e.*, s. 18.
15. Ramazan Gözen, "Türkiye'nin Değişen Dış Politikası", *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası*, (der.) Cüneyt Yenigün-Ertan Efeğil, Ankara: Nobel Yayın, 2010, ss. 22-23
16. Gözen, *a.g.m.*, s. 22.
17. Gözen, *a.g.m.*, s. 22.

18. Gözen, *a.g.m.*, s. 23.
19. Hasan Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalisation*, New York: Palgrave Macmillan, 2011, s. 117.
20. 'Yeni Osmanlılık' yerine 'Neo Osmanlılık' kavramının tercih edilmesinin nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ortaya çıkan ve imparatorluğun dağılmasının önlemeyi amaçlayan düşünce ile söz konusu kimlik tasavvurunun karıştırılmaması içindir. Ancak 'Neo-Osmanlılık' tercih edilirken, 'Neo Osmanlılık' ve 'Nev-Osmanlılık' yani 'Neo' ve 'Nev' arasında süregelen Frenk ve Farisi dil tercihleri üzerine inşa edilmiş olan tanımsal sıkıntılara revan olmak da istenmemektedir. Zira çalışmanın amaç ve kapsamı, söz konusu kimlik tahayyülünün kavramsal adlandırılması üzerine yürütülmüş olan tartışmalara zemin olma gayesinden azadedir. Bu tartışmanın detayları için bkz. Şaban H. Çalıış, *Hayalet Bilimi ve Hayali Kimlikler: Neo Osmanlılık, Özal ve Balkanlar*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2001, s. 155-158.
21. Birgül Demirtaş, *Turkey, Germany and the Wars in Yugoslavia: A Search for Reconstruction of State Identities*, Berlin: Free University, Logos Verlag, , 2005, s. 2.
22. Hakan Yavuz, "Turkish-Israeli Relations Through the Lens of the Turkish Identity Debate", *Journal of Palestine Studies*, Vol. 27, No. 1, Autumn, 1997, s. 34.
23. Ertuğrul Aydın, *Elin Aynasında Yeni Türk Dış Politikası I*, İstanbul: Dünya Bülteni Araştırma Masası-DÜBAM, 2011.
24. Demirtaş, *a.g.e.*, s. 2.
25. Demirtaş, *a.g.e.*, s. 3.
26. Bu seyrin tam anlamıyla Batı'ya doğru olduğunu söylemek eksik olacaktır, bu bağlamda 1923-1991 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti Devletinin dış politikasının aldığı seyrin detaylı bir tasnifi için bkz. Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 1. Basım, 2013.
27. Selim Deringil, *Denge Oyunu*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5. Basım, 2012.
28. Tellal, *a.g.m.*, s. 50.
29. Sungur Savran, *Avrasya Savaşları*, İstanbul: Belge Yayınları, 2002, s. 232.
30. Demirtaş, *a.g.e.*, ss. 2-3.
31. Morton Abramowitz, "Amerika'nın Türkiye Politikasının Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler", *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, (ed.) Morton Abramowitz, Ankara: Liberte Yayınları, 2001, ss. 227-228.
32. Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, (çev.) Mehmet Turan ve Cem Soydemir, İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2002, s. 48.
33. Eric Cornell, *Turkey in the 21th Century, Oppurtunities, Challenges, Threats*, Great Britain: Curzon, 2001, s. 42.
34. Demirtaş, *a.g.e.*,s. 3.
35. Demirtaş, *a.g.e.*,s. 6.
36. Turgut Özal'dan Doğu Perinçek'e, Mete Tuncay'dan Abdurrahman Dilipak'a ka-

- dar, bu projeye destek veren veya karşı çıkan, pek çok kesimden siyasetçi, düşünür, yazar ve bilim adamının bu konudaki görüş ve eleştirileri için bkz. Metin Sever ve Cem Dizdar; *Yeni Arayışlar Yeni Yönelimler: 2. Cumhuriyet Tartışmaları*, İstanbul: Başak, 1993; aktaran Çalış, *a.g.e.*, s. 154, 231. dipnot.
37. Şaban H. Çalış, "The Turkish State's Identity and Foreign Policy Decision-Making Process", *Mediterranean Quarterly*, Vol 6, No 2, Spring 1995, s. 153.
38. Bu kısımdaki söylemleri aktaran bkz. Demirtaş, *a.g.e.*, ss. 6-7.
39. Demirtaş, *a.g.e.*, s. 5.
40. İrredantizm, Uluslararası İlişkiler literatürüne 1890'lı yıllarda girmiş olup, İtalya'daki milli birliğin sağlanmasından sonra ulusal topraklar dışında kalan ve İtalyanca konuşulan toprakların da İtalya'ya katılması yönünde İtalyan milliyetçileri tarafından savunulan doktrindir. Bunun sonucu olarak dil ve kültür olarak aynı değerlere sahip unsurların anavatana katılmasını benimseyen yaklaşıma İrredantizm denilmektedir. Kaynak: Ercüment Tezcan, "Dönemin Dış Politika Sorunları", *Türk Dış Politikası (1919-2008)*, (ed.) Haydar Çakmak, 1. Basım, Ankara: Platin, 2008, s. 733, 5. dipnot.
41. Elbette bu noktada değinilen tarih AK Parti iktidarını temsil etmektedir, kimi yaklaşımlara göre 2007 veya 2011 tarihleri şeklinde de kabul görmektedir.
42. Ahmet Sözen, "A Paradigm Shift in Turkish Foreign Policy: Transition and Challenges", *Turkish Studies*, Vol. 11, No. 1, 2010, s. 104.
43. Baskın Oran, "Dönemin Dış Politikası: AKP ve Dış Politika-Yeni Dış Politikanın Temel Unsurları", *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt III:2001-2012*, (der.) Baskın Oran, , 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 139.
44. Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007", *Insight Turkey*, Cilt 10, Sayı 1, 2008, ss. 79-84.
45. Oran, *a.g.m.*, s. 140.
46. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 35. Baskı, 2009, ss. 8-10.
47. Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita: Kavramsal Bir Harita", *Bilgi*, Sayı 23, Kış 2011, s. 12.
48. Davutoğlu, *a.g.e.*, ss. 9-10.
49. Tarık Oğuzlu, "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 1, Sayı 9, Ankara, 2009, s. 44.
50. Oğuzlu, *a.g.m.*, ss. 44-45.
51. Oran, *a.g.m.*, s. 140.
52. İbrahim Kalın, "Türkiye Artık Ölçek Küçülmez", 22 Ocak 2013, *Yeni Şafak*, (Erişim: 14.02.2013).
53. İbrahim Kalın, "Türkiye'nin İnce Gücü", 23 Ocak 2010, *Sabah*, (Erişim: 26.02.2013).
54. Davutoğlu, "Turkey's Foreign Policy Vision...", s. 86.

55. Yeşiltaş ve Balcı, *a.g.m.*, s. 14.
56. İbrahim Kalın, “Kamu Diplomasisi İçin Mola”, 27 Mart 2010, *Sabah*, (Erişim: 27.02.2013).
57. Oran, *a.g.m.*, s. 139.
58. Oğuzlu, *a.g.m.*, s. 81.
59. İbrahim Kalın, “Soft Power and and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions*, Vol. 16, No. 3, 2011, s. 10.
60. Kalın, *a.g.m.*, s. 11.
61. Kalın, *a.g.m.*, s. 11.
62. Meliha Benli Altunışık, “The Possibilities and Limits of Turkey’s Soft Power in the Middle East”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 2, 2008, s. 53.
63. Hakan Altınay, “Turkey’s Soft Power: An Unpolished Gem or an Elusive Mirage?”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 2, 2008, s. 64.
64. Kalın, *a.g.m.*, s. 11-12.
65. Tuba Çavuş, “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, *Kabraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 2012, s. 27.
66. Ahmet Davutoğlu, “Turkey’s Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007”, *Insight Turkey*, Cilt. 10, Sayı 1, 2008, s. 80.
67. Fuat Keyman, “Globalization, Modernity and Democracy: Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond”, *Perceptions*, Vol. XV, No. 3-4, Autumn-Winter 2010, s. 10, (Erişim), http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2011/12/efuat_keyman.pdf, 08.03.2013.
68. Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*, (Çev.) Rayhan İnan Aydın, Ankara: Elips Kitabevi, 1. Baskı, Ekim 2005, s. 20.
69. Phar Kim Beng, Turkey’s Potential as a Soft Power: A Call for Conceptual Clarity”, *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 2, 2008, s. 38.
70. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçel, Mehmet Yeğin, *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 1*, Ankara: USAK Yayınları, 2009, önsöz.
71. Çavuş, *a.g.m.*, s. 30.
72. Kemal Kirişçi, “Turkey’s Demonstrative Effect and the Transformation of the Middle East”, *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 2, 2011, s. 37, (Erişim), http://file.insightturkey.com/Files/Pdf/insight_turkey_vol_13_no_2_2011_kirisici.pdf, 08.03.2013.
73. Burhanettin Duran, “Türk Dış Politikası Ortadoğululaşılıyor Mu?”, *Ortadoğu Yıllığı 2008*, (ed.) Kemal İnat ve Muhittin Ataman, İstanbul: Küre Yayınları, 2010, (Erişim), http://www.ortadoguyilligi.com/giris/makaleler/Turk_Dis_Politikasi_Ortadogululasiyor_mu.pdf, 27.02.2013, s. 389.
74. Oğuzlu, *a.g.m.*, ss. 88-91.
75. Tuncay Kardaş – Ramazan Erdağ, “Bir Dış Politika Aracı Olarak TİKA”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2012, s. 167-194.
76. Kardaş-Erdağ, *a.g.m.*, s. 185.

2. BÖLÜM TÜRK DIŞ
POLİTİKASININ
2013 YILI
GELİŞMELERİ

TÜRKİYE'NİN İRAN POLİTİKASI

KEMAL İNAT

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Cumhuriyetin 100. yılını kutlayacağı 2023 için kendisine çok iddialı hedefler belirleyen Türkiye açısından, bütün komşularıyla olduğu gibi İran ile ilişkileri de çok büyük önem taşımaktadır. Çünkü en büyük komşusu olan İran ile ilişkileri, diğer dünya ülkeleriyle ilişkileri gibi Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşması konusunda belirleyici olacaktır. 2023 yılında, İran gibi büyük bir komşusuyla ticaretini 100 milyar doların üzerine taşıyamayan bir Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşması neredeyse imkânsız olacaktır. Çünkü Türkiye'nin hedeflerinden biri dünyanın en büyük 10 ekonomisi arasına girmektir ki, komşularıyla ticaret hacmi çok sınırlı düzeylerde kalmış bir ülkenin böyle bir başarıyı göstermesi mümkün olmayacaktır. En azından bu nedenle Türkiye'nin İran ve diğer komşularıyla karşılıklı ekonomik bağımlılığa dayalı ve işbirliği eksenli ilişkiler geliştirmesi zorunludur. Bunun için de İran ile ilişkilerimizin iç politikadaki üstünlük mücadelesinin bir aracı olmaktan çıkarılması ve olabildiğince rasyonel bir düzlemde yürütülmesi gereklidir.

Aslında Türkiye 2000'li yılların sonlarına doğru İran'la gerçekten karşılıklı çıkarların gözetildiği rasyonel bir ilişki kurma konusunda önemli ilerlemeler sağlamıştı. Hatta gelinen noktanın iki ülke arasında bir "güven" ilişkisi olarak tanımlanmasına varan yorumlar yapılıyordu. Ancak 2010'lu yıllarda yaşanan gelişmeler Ankara ile Tahran arasında gerçek bir güven ilişkisi kurmanın ne kadar zor olduğunu gösterdi. Önce NATO'nun Füze Savunma Sistemi kapsamında Türkiye'de kurulan radar üssü çerçevesinde sorunlar yaşamaya başlayan ilişkiler, ardından Arap Devrimleri'nin Suriye'ye sıçramasıyla bu ülkedeki gelişmeler konusunda Türkiye ve İran'ın pozisyonlarının birbirine ters düşmesiyle iyice gerginleşti. Irak konusunda iki ülkenin politikalarının uyuşmaması da bu gerginliği artıran başka bir unsur oldu.

İşte tam da bu noktada, Türkiye ile İran ilişkilerinde oluşan çatlakları bir daha onarılması mümkün olmayacak büyük uçurumlara nasıl dönüştürebiliriz arayışı içerisinde olan çevreler yeniden devreye girdiler ve İran'la ilişkiler meselesini yeniden Türkiye'nin iç siyasetine malzeme yapmaya başladılar. 17 Aralık 2013 tarihinde başlatılan operasyon bu çerçevede, bütün yıl boyunca yürütülen kapsamlı bir algı operasyonunun sonucunda, bir yandan İran ile yürüttüğü ilişkiler üzerinden Türkiye hükümetini zayıflatmayı amaçlarken, diğer yandan da Türk-İran ilişkilerinde tamir edilmez boyutlarda hasarlar oluşturma potansiyeli taşımaktaydı. 17 Aralık'ta başlatılan hükümeti devirme operasyonuna, İran ile ciddi sorunları olan Batılı ülkelerin yanında Türkiye'deki iç kamuoyunun da destek vermesi arzu edilmekteydi ve bunun için İran ve Türk-İran ilişkilerini hedef alan yayınlar yıl içerisinde giderek artırılmıştı.

Her ne kadar yıl ortasında İran ile ona baskı yapan Batılı ülkelerin nükleer sorun konusunda geçici bir anlaşma yapması bu operasyonun Türk-İran ilişkileri üzerinden yürütülmesini zora soksa da, olumsuz algı oluşturulması hedefi çerçevesinde yapılan yayınların yıpratıcı etkisi kalıcı olmuştur. 2013 yılında ve onun öncesinde, İran konusunda ve Türkiye hükümetinin bu ülke ile yürüttüğü ilişkiler hakkında yürütülen olumsuz propaganda, Ankara ile Tahran arasında Suriye ve Irak konusunda yaşanan sorunlarla birleşince Türk-İran ilişkilerinin atmosferi iyice bozulmuştur. 2010 yılında iki ülke arasında oluşan olumlu hava sonucu Türkiye'deki ge-

rek iş çevrelerinde ve gerekse akademik camia ve toplumun diğer kesimlerinde İran'ı tanıma, bu ülkede iş yapma, oradaki eğitim kurumlarıyla işbirliği yapma gibi istekler 2013 yılında yerini endişeye bırakmıştır. Türk-İran ilişkilerinde artık işbirliği ve ortaklıktan çok casusluk ve güvenlik tehditleri gibi konulardan bahsedilmesi iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak girişimlerde bulunmayı arzu eden bütün kesimlerde endişe ve çekingenliğe yol açmıştır. Hükümet üyelerinin bile İran ile yürütülen ilişkilerden dolayı suçlanıp siyasi kariyerlerini bitirecek saldırılara maruz bırakılmaları bu endişelerin artmasına yol açmıştır.

Almanya ile Fransa arasında toplumun bütün katmanları arasında her yıl gerçekleştirilen sayısız işbirliği ve ortaklık faaliyeti (öğrenci-öğretim üyesi değişimi, STK'lar arasındaki ortak toplantılar, iş dünyası mensuplarının ortaklıkları ve siyasetçi-bürokrat düzeyinde temaslar vb.) düşünüldüğünde, Türkiye ile İran arasında zaten çok sınırlı sayıda olan bu tür yakınlaştırmacı faaliyetlerin artık iyice zehirlenen atmosferde artırılması ve hatta mevcut düzeyde sürdürülmesi çok zorlaşmıştır. Bundan her iki ülkenin de ciddi zararlar göreceği açıktır. Çünkü toplumun değişik düzeylerinde yürütülen bu tür yakınlaştırmacı faaliyetlerin hem siyasi sorunların azaltılmasında hem de ekonomik işbirliğinin ve özellikle ticaretin artırılmasında önemli bir yeri vardır. Bu nedenle 2023 hedeflerine ulaşmak isteyen Türkiye'nin, komşularıyla ve diğer dünya ülkeleriyle arasındaki atmosferi zehirlemeyi amaçlayan bu türden yıkıcı algı çalışmalarına karşı tedbirler alması büyük önem taşımaktadır.

TÜRK-İRAN İLİŞKİLERİNDE ALGI SORUNU

Türkiye-İran ilişkilerinde genel olarak gerek politikacılar gerekse halklar düzeyinde yaygın şekilde görülen bir algı sorununun olduğu görülmektedir. Bu algı sorununun yalnızca tarihin doğal akışı içerisinde kendiliğinden ortaya çıkmış ve gelişmiş bir mesele olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Çünkü propaganda ve algı inşası gibi kavramlar uluslararası ilişkiler biliminin önemli inceleme alanları arasında yer almaktadır ve bu çerçevede yapılan çalışmalardan biliyoruz ki, halkların ve toplumun değişik katmanlarının birbirleri hakkındaki algıları doğal süreçlerden çok politik mühendislik çalışmalarının ürünüdür. İletişim araçları ve onlar arasında en fazla

öne çıkan medyanın bu mühendislik çalışmalarında çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. 1999 yılında Türkiye ve Yunanistan'da yaşanan deprem felaketleri sonrasında iki ülke kurtarma ekiplerinin karşılıklı yardımları sonrasında medyanın yaptığı olumlu yayınlarla Türk-Yunan ilişkilerine ilişkin algının hızlı şekilde düzelmesi medyanın bu konudaki gücünü bize hatırlatır. Ancak medyanın diğer birçok konuda olduğu gibi devletler arasındaki ilişkileri konu alan yayınlarını da her zaman tarafsızlık içerisinde ve asli görevi olarak bilinen “bilgilendirme” işlevi çerçevesinde yapmadığının altını çizmek gerekiyor. Bu konudaki yayınlar çoğu zaman aktörü ve hedefi gizli bir propagandanın ürünü olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Ancak dikkatli bakan gözlerin bu yayınların arkasındaki aktörü ve onun hedefini görebileceğini, halkın genelinin algısının ise genellikle bu propagandanın hedefi doğrultusunda şekillendiğini tespit etmek mümkündür.

İşte Türk-İran ilişkileri de Türk dış politikasında en fazla algı operasyonuna uğrayan alanlardan biridir. Bunun iki önemli nedeni vardır.

İlk olarak, Türkiye ve İran gibi iki önemli Ortadoğu ülkesinin sıkı bir işbirliği içerisinde olması bölge içerisinde ve dışından bazı devletleri rahatsız etmektedir. Çünkü Ankara ile Tahran arasındaki böyle bir ortaklık birçok bölge sorununun İsrail ve ABD gibi devletlerin istemediği şekilde çözülmesi anlamına gelecektir. Bu yüzden bu ve benzeri kaygıları taşıyan devletler Türk-İran ilişkilerini etkilemeye yönelik olarak ulusal ve uluslararası düzeyde olumsuz algı oluşturmak için ciddi bir faaliyet içerisindeyler.

İkinci olarak, Türkiye ve İran içerisindeki değişik kesimler de Türkiye ve İran halkları arasında karşılıklı olarak olumsuz bir algı oluşturma çabası içerisindeyler. Bunların neden böyle bir çaba içerisinde oldukları incelendiğinde, hedeflerinin farklılık gösterdiği görülmektedir. Bazen milliyetçi ya da mezhepçi asabiyeleri yüzünden böyle bir tutum takınmakta, bazen ise başka uluslararası aktörlerin manipülasyonları sonucunda bozulan kendi yanlış algıları nedeniyle bu şekilde hareket etmektedirler. Bunların bu olumsuz algı oluşumuna katkıda bulunurken niyetleri farklılaşsa da ortak bir yönleri vardır ki, o da genellikle bu tutumlarıyla her iki ülkeye de aynı anda büyük zararlar verdiklerinin farkında olmamalarıdır.

“İran'ın Türkiye'deki Alevileri Şiileştirme planı”,¹ “İran, Şah'ın 500 yıl önceki planını mı uyguluyor?”,² “Alevi katliam iddiası İran casuslarının

işi!”,³ “Ajan iddiasıyla tutuklanan İranlıya cezaevinde başkonsolos ziyareti”,⁴ “Hatay’daki dört Alevi lideri İran’da misafir edildi”,⁵ “700 Alevi dedesini Hamaney’e götürdüler”,⁶ “İran’la anlaşma Türkiye için risk”,⁷ “Türkiye’nin İran’la imzaladığı endişe veren eğitim anlaşması”,⁸ “AK Parti içindeki İran böcekleri”,⁹ “Erzin bombacısı, İran ajanı olduğunu itiraf etti”,¹⁰ “Türkiye’nin attığı bu adım İran’ı çıldırttı”,¹¹ “PKK’ya en çok militan kazandıran ülke İran”,¹² “İbrahim Güçlü: PKK, İran ve Suriye müsaade etmeden müzakereye oturmaz”,¹³ “PKK bu iki ülke izin vermezse müzakereye oturmaz”,¹⁴ “PKK saldırılarının arkasında İran olabilir’ iddiası”,¹⁵ “Ortadoğu’da saflar netleşirken Türkiye-İran ilişkileri”¹⁶ gibi başlıklar altında yapılan haberler ve yazılan yazıların bir kısmında İran’a karşı var olan şüpheler, korkular ve endişeler dile getirilmiş, bazılarında ise Türkiye kamuoyunda bu ülkeye karşı doğrudan korku ve şüphe oluşturulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de medyanın bir kısmının İran konusundaki olumsuz yayınları bu ülkenin Türkiye Büyükelçisi Bahman Hüseyinpour tarafından, görev süresinin bitiminde gazetecilere verdiği resepsiyonda özellikle eleştirilmiştir. Hüseyinpour, *Todays Zaman* gazetesi muhabirinin resepsiyon sırasındaki bir sorusu üzerine bu yayın grubuna yönelik tepkisini şu ifadelerle dile getirmiştir: “Sizin gazeteniz İran’la ilgili hep asılsız haber yapıyor. Birçok kere gazeteye tezkip verdik. Ama gazeteniz meslek etiğine uymayarak tekziplerimizi yayınlamadı. Biz bu gazetenin nereden direktif aldığını biliyoruz.”¹⁷

Ancak İran Büyükelçisi’nin Türkiye medyasına yönelik bu eleştirilerinin aynısının İran tarafında da yapılması gerekmektedir. Çünkü Türkiye medyasında olduğu gibi, İran medyasında da Türkiye ve Türk-İran ilişkileri konusunda çok olumsuz yayınların olduğunun altını çizmek gerekir. Orada da aynı Türkiye’de olduğu gibi, bu yayınların bir kısmı Türkiye’ye karşı önyargı ve yanlış bilgidan kaynaklanmakta, bir kısmı mezhepsel veya etnik asabiyete dayalı olumsuz bakış açısından, bazıları ise farklı çıkar hesaplarına dayalı siyasal tercihlerin sonucu olan düşmanlıklardan kaynaklanmaktadır. Bu arada, özellikle İran tarafında, devletin değişik kademelerinde sorumluluk üstlenmiş siyasetçi ya da bürokratların zaman zaman Türkiye hakkında yaptıkları sert açıklamalarla her iki ülke medyasının bir kısmının yürüttüğü olumsuz algı inşasına malzeme verdiğinin de altını çizmek gerekir.

Türk-İran ilişkilerinin sorunlu olması ve Almanya ile Fransa arasındaki-

ne benzer bir “güven” anlayışı üzerine oturmaması her iki ülkenin de çıkarlarına zarar verdiğine göre neden bu şekilde yayınlar yapıp bu güvensizliğe ve gerginliğe katkı sağlandığı sorusuna cevap aradığımızda şu tespitleri yapmak mümkündür: İki ülke ilişkilerinin bu şekilde sorunlu olması belki hem Türkiye hem de İran'ın genel olarak zararına yol açmaktadır, ancak her iki ülkede de gerginlikten beslenen kesimler vardır ve bu güvensizlikten çıkar sağlamaktadırlar. Aynı şekilde bu kesimler Türk-İran ilişkilerinin sorunlu olmasını kendi çıkarları açısından faydalı gören bazı bölgesel ve küresel aktörler tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak desteklenmektedirler. Çünkü Türkiye ile İran arasında güvene dayalı bir işbirliği ilişkisinin geliştirilebilmesi küresel aktörlerin Ortadoğu bölgesine nüfuz etme imkânlarını azaltacak ve onlara endeksli politikalar izleyen bölge ülkelerinin de etkinliğine zarar verecektir. Bölge dışı aktörlerin Ortadoğu ülkeleri arasında işbirliği temeline dayalı bir ilişki geliştirilmesini engellemeyi hedefleyen politikaları kısmen anlaşılabilir bir durumdur, ancak bölge ülkelerinin Ortadoğu'da kendileri dışında kurulan işbirliklerini kendileri açısından tehdit olarak görmeleri ve buna karşı bir tutum içerisinde olmaları çok zararlı ve anlaşılmaz bir yaklaşımdır. Burada sadece diğer bölgesel aktörlerin Türkiye ile İran arasındaki işbirliğini kendileri açısından tehdit olarak görmeleri değil, aynı zamanda bu iki ülkenin de kendileri dışında kurulan bölgesel işbirliği girişimlerini sorun olarak algılamalarının yanlış olduğunun altını çizmek gerekir. Aynı şekilde, Türkiye ile İran arasında sağlanacak yakınlaşmanın bölge barışına ne kadar katkısı olacaksa, bu iki ülkenin diğer bölge ülkeleriyle yakınlaşmalarının da barışı güçlendirecek ve kalıcı kılacak gelişmeler olacağını vurgulamak gerekir. Bunun önündeki en büyük engel bölge ülkeleri arasında çoğu zaman yapay bir şekilde oluşturulmak istenen olumsuz algılardır ki, bu konuda en fazla saldırıya maruz kalan Türk-İran ilişkileridir. Bütün bu olumsuz algı inşa girişimlerinin farkında olmak ve bunlara karşı gerekli tedbirleri almak Ortadoğu'da çok uzun zamandır beklenen barışın en önemli şartıdır.

SURİYE SORUNU

Suriye meselesi 2013 yılında da bir önceki yılda olduğu gibi Ankara ve Tahran arasındaki ilişkileri zehirlemeye devam etti.¹⁸ İşbirliği yapmaları

durumunda bu sorunun rasyonel çözümü konusunda en fazla imkâna sahip olan Türkiye ve İran, 2013 yılında da karşı saflarda yer almaya devam ettiler ve Suriye iç savaşının farklı taraflarını desteklemeyi sürdürerek birbirlerine karşı yürüttükleri dolaylı mücadeleyi devam ettirdiler. Bu tutumlarıyla, kazananı olmayan bu iç savaşın kaybeden aktörleri arasına isimlerini yazdırdılar. Arap Devrimleri öncesinde Ortadoğu'da en etkin aktörler arasında gösterilen bu iki ülke, bölgeyi kasıp kavuran bu fırtınaya karşı ortak hareket etmek yerine, başta Suriye olmak üzere birçok sorunda ayrı düşerek hem kendi etkinliklerinin giderek erimesine sebep oldular, hem de bu fırtınanın oluşturduğu kaos ortamında ortaya çıkan IŞİD gibi tehditler karşısında kendi güvenliklerini riske atmış oldular. İşbirliği yapmaları durumunda bölgeye şekil verme potansiyeline sahip olan bu iki ülke, birbirleriyle rekabet ve çatışma yolunu seçtikleri için kendi güvenliklerini sağlama konusunda bile sıkıntıya düşen bir konuma geldiler. Ankara ve Tahran'ın Suriye ve diğer bölge sorunları konusunda işbirliği yapamamalarının her iki ülkeye ve bütün Ortadoğu bölgesine zarar verdiği kesin bir gerçekliktir, ancak bu işbirliğinin sağlanamamasında hangi ülkenin daha çok suçlanması gerektiği ve hangi faktörlerin etkili olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Türkiye ve İran, Suriye Krizi konusunda karşı taraflarda yer almalarına rağmen hiçbir zaman bu konuda doğrudan çatışma içerisine sürüklenecek bir tutum içerisinde olmadılar. Zaman zaman birbirlerinin Suriye politikasına eleştiriler yönelttiler, ancak en azından resmi düzeyde bu eleştirilerin belli bir sınırı geçmemesine dikkat ettiler. Bunun yanında zaman zaman da Suriye savaşına çözüm bulma konusunda işbirliği yapmaları gündeme geldi, bu yönde karşılıklı beyanatlar verildi ancak bunun somut sonuçlar üretmesi mümkün olmadı. Buna karşılık Suriye'de yaşanan bazı rehine olaylarında Türk ve İranlı rehinelere serbest bırakılması konularında Ankara ve Tahran'ın ortak hareket etmesinin olumlu sonuçları görülmüştür.

Yıl içerisinde birkaç defa yaşanan rehine krizlerine yönelik ilk işbirliği Ocak ayında yaşanmıştır. 9 Ocak tarihinde önce Türkiye ve Katar'ın arabuluculuğuyla yaklaşık 5 aydır Suriyeli muhaliflerin elinde esir bulunan 48 İran vatandaşı serbest bırakıldı.¹⁹ Bu gelişmenin hemen ardından Suriye yönetimi Tahran'ın etkisiyle muhaliflerin isteklerini yerine getirerek 2.130

sivil tutukluyu serbest bırakmıştır.²⁰ Ülkede yaşanan iç savaşın en büyük mağdurları olan sivil insanların, tarafların birbirlerine yönelik taleplerini gerçekleştirmek için rehin alınmaları sık rastlanan bir durum olmuştur. Türkiye, Katar ve İran'ın Suriye'de kendi destekledikleri aktörler üzerindeki etkilerini kullanarak bu sivil rehinelere kurtarılmasına aracı olmaları hem bu ülkelerin Suriye'deki etkinliklerini göstermekte, hem de yaşanan bütün çatışma ve gerginliklere rağmen kendi aralarındaki diyalog kanallarının açık olduğuna işaret etmektedir.

Türkiye ve İran'ın adının geçtiği bir başka rehine kurtarma ve takas operasyonu Ekim ayında yaşanmıştır. Bu defa Tahran, Türk rehinelere kurtarılması konusunda Suriye ve Lübnan üzerindeki etkisini kullanmıştır. Ağustos ayında Lübnan'da Şii bir silahlı grup tarafından kaçırılan iki Türk pilotu Türkiye, İran ve Katar arasında yürütülen uzun ve başarılı görüşmeler sonucunda 20 Ekim tarihinde serbest bırakılmışlardır. Pilotları kaçıran "İmam Rıza'nın Ziyaretçileri" isimli Lübnanlı Şii grup pilotların serbest bırakılmaları için, İran'daki dini mekânları ziyaretten dönerken 22 Mayıs 2012 tarihinde "Kuzey Fırtınası Tugayı" adlı Suriyeli muhalif grup tarafından Suriye'nin Azez şehrinde kaçırılan 11 Lübnan sivilin serbest bırakılmasını şart koşmuştu. Bu Suriyeli grup ise söz konusu Lübnanlıları Esed Yönetimi elinde tutuklu bulunan kadınların serbest bırakılmasını sağlamak için bir baskı aracı olarak kaçırmıştı. Bu durumda Türk pilotların serbest bırakılması için önce Suriyeli muhalif grubun isteğinin yerine getirilmesi, ardından da onları kaçıran Lübnanlı grubun talebinin karşılanması gerekiyordu. İran'ın desteğiyle Suriye yönetimi ve Lübnanlı Şii grup, Türkiye ve Katar'ın aracılığıyla da Suriyeli muhalif grup ellerindeki rehinelere bıraktılar ve bu karmaşık takas işlemi Ekim ayı içerisinde başarıyla sonuçlandı.²¹

Suriye iç savaşının önemli bölgesel aktörleri arasında yer alan Türkiye, İran ve Katar'ın savaşın doğrudan parçası olan aktörler üzerindeki etkilerini kullanıp sivil rehinelere kurtarılması konusundaki bu başarıları, aslında bu ülkelerin Suriye'de yaşanan iç savaşta yüzbinlerce sivilin hayatını kaybetmesindeki dolaylı sorumluluklarını da göstermektedir. İşbirliği yapılmaları durumunda sınırlı sayıda rehinenin hayatını kurtarmaları, aslında işbirliği yapabilselerdi bu ülkede yaşanan bütün ölümleri engelleyebileceklerinin işaretidir. Çünkü rehinelere kurtarılması konusundaki oynadıkları

rol iç savaşın aktörleri üzerindeki etkilerinin güçlü olduğunu göstermektedir. Ancak savaşın giderek uzaması ve daha çok yıkıma ve acılara yol açması bu ülkelerin etkilerini sınırlandıracak ve kontrol edilmesi çok zor silahlı gruplar ortaya çıkaracaktır. Yani bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye iç savaşını sona erdirmeye yeteneği savaşın bilançosunun artmasına ters orantılı olarak azalmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, savaşı durdurabilme kapasitesine sahip bölgesel aktörlerin hangisinin yaşanan ölümlerden ne kadar sorumlu olduğu sorusu ayrı bir tartışma konusudur. Bu sorunun cevabı, Suriye’de iç savaşını engelleyecek şekilde halkın özgürlük taleplerine olumlu tepki verecek demokratik bir dönüşümün yaşanması konusunda kimlerin işbirliğine yanaştığı ve kimlerin yanaşmadığı konusuyla ilgilidir.

Rehinelerin kurtarılması konusunda işbirliği yapabilen Türkiye ve İran yönetimleri 2013 yılı içerisinde Suriye konusunda zaman zaman birbirlerine karşı ağır suçlamalar yöneltmişlerdir. İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdî’nin Mayıs ayı içerisindeki açıklamaları bu suçlamalara örnek olarak gösterilebilir. İran Meclisi’nin resmi internet sitesinde yer alan açıklamalarında, Türkiye’nin Suriyeli muhaliflere desteğini “Türkiye’nin masum insanları öldüren teröristlere verdiği destek utanç vericidir” ifadeleriyle eleştiren Burucerdî, Türkiye’yi Suriye’de barış ve huzurun sağlanması için İran ile işbirliği yapmaya çağırmıştır. Ancak bu işbirliği çağrısına rağmen Ankara’yı kızdıracak şekilde PKK ile Esed rejimine karşı mücadele eden muhalifler arasında benzerlik olduğunu ima etmekten de geri durmamıştır: “Suriye yönetiminin silahlı muhaliflere karşı uyguladığı politika yanlışsa o zaman Ankara’nın da silahlı PKK’lıları hava ve füze saldırılarıyla öldürmesi yanlıştır.”²²

Burucerdî’nin bu açıklamalarından kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun 24 Mayıs tarihinde bir grup gazeteciyle yaptığı bir görüşmede, “Beşşar Esed’in bütün Suriye’ye hakim olamayacağını anlayınca İran ve Hizbullah’ın desteğiyle Bekaa’ya kadar uzanan bir Nusayri-Şii kuşağı oluşturma çabası içerisine girdiği” ifadeleriyle Tahran ve Şam yönetimlerini mezhepçi politika izlemekle suçlaması²³ İran tarafında büyük tepkiyle karşılanmıştır.²⁴ İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Irakçı, “Sayın Davutoğlu’ndan bu tip iddiaları kullanmasını beklemiyorduk” sözleriyle tepkisini dile getirip bu iddiaların “hayal ürünü” olduğunu ileri

sürmüştür.²⁵ İran Meclis Başkanı Ali Laricani de, Davutoğlu’nun İran’ın Suriye iç savaşındaki rolüne dair iddialarının “gerçek dışı” olduğunu söyleyip Türkiye’nin kendi hatalarını İran’a yüklememesi gerektiğini ifade etmiştir: “Türkiye, yanlış hesaplamalarla Suriye’yle çatıştı ve çatışmaktadır. Türkiye’nin yaptığı hesaplamalar yanlış çıktıysa bunun faturasını İran ve Hizbullah’a yüklemesin.”²⁶

Türkiye ile İran arasındaki ilişkiler bu karşılıklı açıklamalarla gerginleşirken yine aynı günlerde Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ’ın Hizbullah hakkındaki açıklamaları gerginliğin daha çok artmasına yol açmıştır. Ankara’da bir dini vakıf tarafından düzenlenen “İslam Dünyasının Problemleri ve Çözüm Yolları” konulu bir konferansta 26 Mayıs tarihinde konuşan Bozdağ, Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah’ın bir gün önce yaptığı konuşmasında “bu bizim savaşımızdır” ifadeleriyle Esed Yönetimine destek açıklamasını eleştirerek, bu tavır içerisinde olan Hizbullah’ı “hizbüşşeytan” olarak nitelendirmiştir: “Adını da Hizbullah’ın değiştirmesi lazım, hizbüşşeytan yapması lazım. Hem adınıza Hizbullah diyeceksiniz, hem de tanımadığınız bilmediğiniz masum kadınları, çocukları, yaşlıları öldürmek için harp ilan edeceksiniz. Böyle saçmalık olabilir mi? Böyle bir anlayış olabilir mi?” Başbakan Yardımcısı Bozdağ ayrıca mezhepçi politikalar konusunda İran ve Irak yönetimlerini uyarmıştır: “Mezhepçilik konusunu hepimizin iyi anlamamız lazım. İran’ın durduğu noktayı da iyi görmesi lazım, Maliki’nin de durduğu noktayı iyi görmesi lazım, Türkiye’yi de birilerinin çektiği noktayı hepimizin iyi görmesi lazım. Bütün mezhepler sadece Kuran’ı ve sünneti anlama gayretlerinin somut örneğidir.”²⁷

Bu açıklamalardan bir gün sonra Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bülent Arınç’ın Bakanlar Kurulu toplantısının ardından benzer ifadelerle Hizbullah’ı suçladığı görüldü. Özellikle Banyas katliamında Hizbullah’ın büyük rolü olduğunu ileri süren Arınç “bu tür katliamların, bu tür sivil ve masum insanların ölümüne yol açacak bir çatışmanın hiçbir zaman isminde Allah lafzını taşıyan bir kuruluşa yakıştırmamanın mümkün olmadığını” ifade etmiştir.²⁸

Arınç’ın açıklamalarından kısa bir süre sonra diğer Başbakan Yardımcısı Ali Babacan’dan İran’ın Suriye politikasına yönelik eleştiriler gelmiştir. 30 Mayıs tarihinde bir OECD toplantısı için gittiği Paris’te gazetecilere

konuşan Babacan, “İran’ın Suriye konusundaki tutumunun Ankara için tam bir hayal kırıklığı” olduğunu ifade ederek, Türkiye’nin İran’a sahip çıktığını, bütün dünyada neredeyse avukatlığını yaptığını, buna karşılık Tahran’ın Suriye’deki katliamlara destek olduğunu ileri sürmüştür: “Nasıl oluyor da böylesi bir rejime destek veriyorlar anlamak mümkün değil. İran rejiminin, devriminin kodlarına bakıyoruz, bir İslam cumhuriyeti. Ama nasıl oluyor da sivil, kadın, çocuk demeden her gün katleden bu rejime destek veriyorlar hayret ediyoruz doğrusu.”²⁹

Ağustos ayı ortasında Suriye’de Şam’ın Doğu Guta bölgesinde gerçekleştirilen kimyasal silah saldırısında binden fazla insanın hayatını kaybetmesi sonrasında uluslararası alanda oluşan büyük tepkinin ardından,³⁰ bu saldırıyı gerçekleştirmekle suçlanan Esed yönetimine karşı uluslararası bir müdahale gerçekleştirilmesinin gündeme gelmesi Türkiye ile İran arasındaki Suriye gerginliğinin artmasına yol açmıştır. Türkiye’nin Esed yönetimine karşı müdahale talebinde bulunan ülkeler arasında ön sıralarda yer alması, böyle bir müdahaleye kendi Suriye politikası açısından karşı çıkan ve söz konusu kimyasal saldırıyı Esed güçlerinin yaptığının ispatlanmadığını ileri süren Tahran yönetimini rahatsız etmiştir.

İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Irakçi yaptığı basın açıklamasında, Suriye’de gerçekleştirilen kimyasal silah saldırısının Esed yönetimine bağlı güçler tarafından değil, “teröristler tarafından” yapıldığını, ülkesinin kitle imha silahlarının kullanılmasına şiddetle karşı çıktığını ifade ettikten sonra “bazı ülkelerin Suriye rejiminin kimyasal silah kullandığını iddia ederek ülkeye dış müdahale ortamı yaratmaya çalıştıklarını” iddia etmiştir. Irakçi ayrıca, İran’ın Suriye’ye olası bir saldırı halinde nasıl bir tepki vereceği sorusuna, tüm tarafları Suriye’ye olası bir askeri müdahalenin tehlikeli sonuçlarının Suriye ile sınırlı kalmayacağı konusunda uyararak cevap vermiştir: “Umarız krizin daha fazla kontrolden çıkmasına yol açarak bölge ve uluslararası toplum için ağır sonuçlar doğuracak girişimlerde bulunulmaz. Suriye’ye askeri müdahaleyi gündeme getiren ABD’li ve bazı Avrupalı liderlerin yeterince mantıklı davranabilmelerini ve BM Güvenlik Konseyi’nin bu konu hakkındaki görüşünü dikkate almaların umuyoruz.”³¹

İran Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney de “ABD’nin müdahalesi bölge ülkeleri için facia olur. Bölge şu an barut gibi ve geleceği kimse göre-

miyor” ifadeleriyle Suriye’ye yapılması düşünülen müdahalenin sonuçları konusunda uyarılarda bulunmuştur.³² Daha alt düzeyli İranlı yetkililerden ise daha sert açıklamalar gelmiştir. İran Devrim Muhafızları Komutanı Muhammed Ali Caferi, Suriye’ye yapılacak olası bir saldırıda ABD’nin yanında yer alacak ülkelerin ulusal güvenlik bakımından buhranla karşılaşacaklarını ileri sürerek, “Savaş ve istikrarsızlık, kontrol edilemez ve kaygan olgulardır. Siyonist rejimin kenarında yapılacak bir savaş, krizin bu rejimin içine çekilme olasılığını da arttıracaktır” ifadeleriyle böyle bir müdahalenin Suriye iç savaşını bütün bölgeye yayacağı uyarısında bulunmuştur.³³ İran Genelkurmay Başkanı Hasan Firuzabadi de bundan önce yaptığı açıklamada, çatışmaların İsrail’e sıçrayacağını ve Suriye’nin ABD için ikinci bir Vietnam olacağını iddia etmiş ve müdahaleye katılacak ülkeleri uyarıyordu: “ABD, İngiltere ve diğer müttefikleri, Suriye’ye ve bölgeye ordularını göndererek, kayıplar verecektir.”³⁴

Türkiye konusunda sürekli olarak sert açıklamalarıyla bilinen İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Sözcüsü Hüseyin Nakavi Hüseyini de, “Bölgedeki kimyasal silahlar kontrol altına alınacaksa o zaman Türkiye, Siyonist rejim (İsrail) ve Suudi Arabistan gibi ülkeler de bu tip silahlarını teslim etmeliler” şeklindeki ifadeleriyle Esed yönetiminin kimyasal silahları nedeniyle baskı altına alınmasına karşı çıkmış ve Suriye’nin kimyasal silahlarını teslim etmesi için ABD’nin bu ülkeye saldırmayacağına dair garanti vermesi gerektiğini ileri sürmüştür.³⁵ Ankara kitle imha silahları konusunda imzalanan sözleşmelere taraf olmasına rağmen, Türkiye’nin bu tür silahlara sahip olduğu ileri sürülerek Suriye üzerindeki baskının hafifletilmesi amaçlanmıştır.

Suriye sorunu konusunda Türkiye ile İran arasında sadece karşılıklı suçlamalar söz konusu olmamış, zaman zaman iki ülkeden bu sorunun çözümü için ortak hareket edilmesi gerektiğine dair olumlu mesajlar da gelmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Şubat ayının ilk haftasında İslam İşbirliği Teşkilatı’nın (İİT) zirve toplantısı için gittiği Mısır’da yaptığı açıklamalar buna örnek olarak gösterilebilir. Suriye sorununun ancak bölge ülkeleri arasındaki işbirliği yoluyla çözülebileceğini ifade eden Gül, İİT çerçevesinde Türkiye, İran ve Mısır dışişleri bakanları tarafından başlatılan ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen bir inisiyatif ile soruna

çözüm aranmasının bu konuda atılmış önemli bir adım olduğunu dile getirmiştir. Türkiye ve İran'ın Suriye konusunda farklı tarafları desteklediğini de söyleyen Gül, buna rağmen çözüm konusunda her şeyi açık bir şekilde konuşabildiklerini belirtmiştir.³⁶

İran'ın yeni Türkiye Büyükelçisi Ali Rıza Bigdeli de Haziran ayı başında *Milliyet* gazetesinden Fikret Bila'ya verdiği mülakatta, "Artık Suriye sorunu için askeri bir çözüm yolu mevcut değildir. İki tarafa da diyalog sürecine girmeleri için yardımcı olmamız gerekiyor" ifadeleriyle Türkiye ve İran'ın sorunun çözümü konusunda işbirliği yapmaları gerektiğinin altını çizmiştir.³⁷ Ağustos ayının ilk haftasında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun İran ziyareti sırasında yaptığı görüşmelerde de sıcak mesajlar verilmiştir. Davutoğlu İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ile yaptığı görüşme sonrasında, "Türkiye ile İran arasında son 10 yılda sağlanan ilişkinin Türkiye'nin İran'a verdiği özel önemin göstergesi olduğunu" ifade ederken, Ruhani'nin de Türkiye'yi yoğun ilişkiler içine girmek istedikleri "yakın bir dost" olarak tanımladığını açıklamıştır.³⁸ Bu açıklamalardan bir hafta sonra, görevini yeni dışişleri bakanına devredecek olan İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihî'nin, görev süresi boyunca en fazla Türk meslektaş Davutoğlu ile görüştüğünü ve Suriye konusundaki görüş ayrılıklarına rağmen Tahran ile Ankara arasındaki ilişkilerinin iyi olduğunu ifade etmesi³⁹ Türkiye ile İran'ın yaşanan sorunların iki ülke arasında doğrudan bir çatışmaya dönüşmemesi konusunda dikkatli davrandıklarını göstermektedir. Ağustos ayı sonunda İran'ın Türkiye Büyükelçisi Ali Rıza Bigdeli Anadolu Ajansı'na yaptığı açıklamalarda, Ortadoğu'da yaşanan sorunlara çözüm bulunması konusunda Türkiye ile İran'ın birlikte hareket etmeleri çağrısını yinelemiştir: "Biz birlikte batılıların, bölgenin düzenini bozan komplolarını da bozabiliriz. Diğer taraftan da Müslümanların arasını açmak, o yöndeki projeleri de gün yüzüne çıkarıp bertaraf edebiliriz. Biz onların İslam dünyasını zayıf düşürmekte kendilerine eşlik etmemeliyiz."⁴⁰

Eylül ayında resmi bir ziyaret kapsamında İran'a giden TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in temasları sırasında da karşılıklı olarak olumlu mesajlar verilmiştir. Bu temaslar çerçevesinde Çiçek'le görüşmesi sonrasında bir açıklama yapan İran Cumhurbaşkanı Ruhani, Türkiye ve İran'ın bölgede etkili iki ülke olduğu ifade ederek Ankara ve Tahran'ın yakın işbirliği için-

de olarak bölge sorunlarının çözümü konusunda etkili rol oynamaları gerektiğini söylemiştir: “İki ülkenin bu konudaki (Suriye) yaklaşımları farklı olsa da hedef ve menfaatleri aynıdır. Bu yüzden Tahran ve Ankara açıkça bu konularda birbiriyle diyalog ve istişare içinde olmalıdır”.⁴¹ İran Meclisi Başkanı Ali Laricani ile görüşmesinde Cemil Çiçek, ziyaretinin Türkiye ve İran arasındaki dostluk ve kardeşlik esasına dayanan ilişkileri geliştirme kararlığının göstergesi olduğunu ifade ederken, Laricani de Türkiye ve İran’ın Suriye’de kan dökülmesinin önlenmesi, terörizmle mücadele edilmesi demokrasinin teşvik edilmesi konusunda ortak görüşte olduklarını dile getirmiştir: “İran ve Türkiye, Suriye’de demokrasinin gerektirdiği reformların gerçekleştirilmesi ve siyasi bir çözüm yolunun sürdürülmesi konusunda aynı fikirdedir. Suriye’de şiddete ve akan kana en kısa zamanda son verilmelidir”.⁴² Cemil Çiçek’in Tahran temasları sırasında İranlı yetkililerin Suriye sorununun çözümü konusunda Türkiye, İran ve Irak’ın ortak hareket etmesini öngören bir plan sundukları ve Türkiye’nin bu konuda desteğini istedikleri öne sürülmüştür.⁴³

Eylül ayı sonunda BM Genel Kurul toplantılarına katılmak üzere gittikleri New York’ta gerçekleşen Türkiye ve İran cumhurbaşkanları görüşmesinde de en önemli konu Suriye meselesi olmuştur. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül görüşmede, Türkiye ve İran’ın Suriye krizi konusunda bölgenin iki önemli aktörü olarak çok yakın ve yapıcı bir işbirliğinde bulunması gerektiğini ifade ederek İran’da yeni cumhurbaşkanı seçilen Ruhani’nin verdiği pozitif mesajların önemli olduğunu ve devamının gelmesinin İran ile ilgili olarak uluslararası alanda çok daha yapıcı yaklaşıma neden olabileceğini dile getirmiştir.⁴⁴

Yıl sonuna doğru Türkiye ile İran arasında Suriye sorununun çözümü konusunda işbirliği yapılmasına yönelik girişimler artmıştır. Kasım ayı başında Türkiye’ye gelen İran Dışişleri Bakanı ile Davutoğlu arasında yapılan görüşmede, Suriye’deki bütün kesimlere insani yardım yapılması ve ülkede serbest ve demokratik seçimlerin gerçekleştirilmesi konusunda mutabakat içerisinde oldukları duyurulmuştur.⁴⁵ Bu mutabakatın ardından Davutoğlu ve Zarif soruna kalıcı çözüm bulunması konusundaki çabalarını artırmışlar, Kasım ayı sonunda Tahran’da gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bakanlar kurulu toplantısı sırasında yaptıkları ikili görüşme

sonrasında düzenledikleri basın toplantısında Suriye’de “göreceli bir ateşkes sağlanması konusunda hemfikir” olduklarını açıklamışlardır.⁴⁶ Ancak bütün bu iyi niyetli girişimlere rağmen Suriye’deki çatışmaların sürmesi engellenememiş ve bu sorunun Türkiye-İran ilişkileri üzerindeki olumsuz etkisi 2014 yılına taşınmıştır.

PKK/PJAK SORUNU

Önceki yıllarda olduğu gibi 2013 yılında da PKK konusu Türk-İran ilişkilerini olumsuz olarak etkilemeye devam etmiştir. İran’ın PKK’ya destek verdiği dair iddialar Türk medyasında yer almaya devam etmiş, bu konuda ciddi bir kafa karışıklığı oluşmuştur. Bir yandan yılın başında üç PKK’lı kadının Paris’te öldürülmesinde İran’ın parmağı olduğu iddiaları ortaya atılırken, diğer taraftan İran ile PKK’nın bu ülkedeki kolu PJAK arasında çatışmaların yeniden başladığı haberleri yer almıştır.⁴⁷ Bir taraftan Türkiye hükümetinin PKK ile çözüm süreci çerçevesinde görüşmeler yürüttüğüne dair haberler verilirken, diğer yandan Cemil Bayık’ın KCK Yürütme Kurulu eşbaşkanı olmasıyla PKK’nın kontrolünün İran’a geçtiği ve Tahran’ın PKK’nın Türkiye’den çekilmesini istemediği ve silahlı mücadelesine devam etmesini arzu ettiğine dair yorumlar yer almıştır.⁴⁸

Ocak ayında Paris’te üç PKK’lının öldürülmesi Türkiye iç siyaseti açısından çok olumsuz bir gelişme olarak tartışmalara konu olmuş ve bu olayın faileri konusunda birçok başka aktörün yanında İran da gündeme getirilmiştir. Türkiye’nin PKK sorununun görüşmeler yoluyla çözümü konusunda başlattığı demokratik açılım sürecine zarar verecek ve PKK terörünü devam ettirecek bir gelişme olarak nitelendirilen bu olay bazı kesimler tarafından PKK içi bir hesaplaşma olarak değerlendirilmiş, bazıları Türkiye istihbaratını sorumlu tutarken, bazıları Fransa, ABD ve Almanya gibi ülkelerin istihbarat teşkilatlarının bu olayın arkasında olduğunu ileri sürmüşler, bazı çevreler ise İran ve onunla birlikte Suriye ve Rusya’yı suçlamışlardır.

AK Parti Diyarbakır Milletvekili Galip Ensarioğlu Paris cinayetlerinin arkasında, Türkiye’nin terör sorununu çözüp bölgenin büyük gücü olmasını istemeyen İran ve Rusya’nın olabileceğini ileri sürerken,⁴⁹ BDP Eşbaşkanı Gültan Kışanak ve bağımsız Milletvekili Ahmet Türk, İran ve Suriye’nin bu saldırıların arkasında olduğuna yönelik düşüncelerini dile getir-

mişlerdir.⁵⁰ Bu iddiaları yalanlayan İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ramin Mihmanperest, “İran, hükümetler ve halklar arasında barış sağlanmasını sürekli desteklemiştir. Türkiye’de başlayan süreci de desteklemektedir” ifadeleriyle çözüm sürecine desteğini ifade etmiş ve Türkiye ile iyi ilişki arzu ettiklerini tekrarlamıştır: “İki ülke arasındaki ilişkiler her zaman karşılıklı saygı ve iyi komşuluk üzerine olmuştur. İran, Türkiye’nin istikrar, güvenlik ve toprak bütünlüğünü kendi istikrar ve güvenliği olarak görüyor.”⁵¹

Ancak İran bir yandan Türkiye ile dostluğa ilişkin bu açıklamaları yaparken, bir taraftan da PKK’lıların Türkiye’den çekilip Irak’a geçmelerinin şekline ilişkin eleştirilerde de bulunmuştur. PKK’nın çekilmesi konusunda sadece Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin onayının alınmasını eleştiren İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Irakçı, Irak Merkezi Hükümetinin de izninin istenmesi gerektiğini savunmuştur: “Sınırlarda birtakım hareketler olduğunda veya kuvvetler kaydırıldığında, bunlar kesinlikle İran ve Irak gibi merkezi hükümetlerin de onayı alınarak yapılmalıdır.”⁵²

Temmuz ayında PKK lider kadrosunda yapılan değişiklik sonucu üstlenmiş olduğu KCK Yürütme Kurulu eşbaşkanlığı göreviyle pratikte Kandil’deki PKK örgütlenmesinin yeni başkanı olan Cemil Bayık’ın İran’a yakın olduğu ve bu gelişmeyle birlikte İran’ın PKK üzerindeki etkisinin arttığı yorumları yapıldı.⁵³ Çözüm sürecine daha olumlu bakan Murat Karayılan’ın yerine gelen Bayık’ın silahlı eylemlerin sürdürülmesinden yana biri olarak bilinmesi ve İran’la yakın ilişki içerisinde olduğunun iddia edilmesi Türkiye-İran ilişkilerini olumsuz etkileyen bir başka gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Ağustos ayı başında İran’daki PKK’lıların Suriye’nin kuzeyinde El-Kaide’nin bir kolu olarak görülen Nusra Cephesi’ne karşı savaştan PYD’ye yardıma gittiği haberleri de Türkiye’de bazı çevrelerde PKK-PYD ilişkisi nedeniyle İran’ın PKK’ya desteği olarak algılanmıştır. Aslında Kuzey Suriye’de çatışmaların şiddetlenmesi üzerine PKK ve KYB’nin çağrısı üzerine Türkiye dahil bölgedeki bütün ülkelerdeki Kürt silahlı güçlerinin PYD’ye yardım etmek amacıyla illegal yollardan bölgeye gitmesi söz konusu olmuştur.⁵⁴

Türkiye’nin de engelleyemediği, Suriye’deki savaştan taraflara katılmak üzere silahlı militanların bu ülkeye geçişi nedeniyle İran’ın suçlanması doğru bir eleştiri değildir. İran ile PKK arasındaki ilişkinin Türk medyasın-

da ileri sürüldüğü gibi bir işbirliği ilişkisi olmadığını gösteren bir gelişme yine Ağustos ayında yaşanmıştır. Ay sonunda İran'ın Kürdistan bölgesinde PJAK ile İran Devrim Muhafızları askerleri arasında yaşanan çatışmalarda 7 asker ile 2 PJAK militanının hayatını kaybetmesi PKK/PJAK'ın İran için de bir tehdit olmaya devam ettiğini göstermiştir.⁵⁵ Tahran yönetimi zaman zaman PJAK ile ateşkes kararlaştırırsa da bu ateşkesin PJAK tarafından değişik zamanlarda bozulması bu örgütün ve bağlı olduğu PKK'nın İran için ciddi bir tehdit olarak kalacağını göstermektedir. Ekim ve Kasım aylarında İran'ın iki PJAK ve bir Komala üyesini idam etmesi de üst düzeyli PKK ve PJAK yöneticileri tarafından Tahran yönetiminin PKK sorunu konusunda Türkiye'ye yaklaşma çabası olarak değerlendirilmiştir.⁵⁶

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte yıl sonuna kadar İran yönetimiyle PJAK arasında yeni çatışmalar çıkmış ve hayatını kaybeden asker ve teröristlerin sayısı artmıştır.⁵⁷ Türkiye'de PKK ile çözüm süreci ilerlerken ve PKK silahlı eylemsizlik politikasını sürdürürken İran'da uzunca süren bir ateşkesin ardından çatışmaların yoğunlaşması Türk medyasında, İran'ın PKK'nın Türkiye'den çekilmesinden rahatsız olduğu yorumlarının artmasına sebep olmuştur.⁵⁸ Ancak PKK/PJAK'ın her iki ülkenin güvenliği açısından bir tehdit oluşturduğu ve bu tehdidin başarılı bir şekilde ortadan kaldırılmasının ancak iki ülkenin ortak hareket etmesiyle mümkün olacağı açıktır. Bu ortak mücadelenin de, soruna barışçı çözüm bulma yolundaki çabaların artırılmasına odaklanması gerekmektedir.

EKONOMİK İLİŞKİLER

İran ile Batılı ülkeler arasında yaşanan nükleer sorun nedeniyle bu ülkeye karşı uygulanan ağır ekonomik yaptırımlar Türkiye-İran ekonomik ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemeye devam etmiştir. 2012 yılında Türkiye'nin İran'dan satın aldığı petrol ve doğalgazı bu ülkeye sattığı altın ile ödemesi nedeniyle Türkiye-İran dış ticaret hacmi gerçekte olduğundan çok daha fazla bir rakama ulaşmıştı. 2013 yılında Türkiye'nin İran'a yönelik ihracatında altın ve değerli taşların payının azaldığı ve bu ülkeye toplam ihracatı içerisinde yaklaşık yüzde 38'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2012'de bu oran yüzde 67'lere kadar ulaşmıştı. Bu azalışta İran'a karşı yaptırımlara uyması konusunda Batılı ülkelere Türkiye'ye yönelik

baskının giderek artmasının etkisi büyük olmuştur. ABD'de 6 Şubat 2013 tarihinde resmen yürürlüğe giren yeni bir yaptırım kararına göre, İran'dan alınan petrol ve doğalgazın altın ve değerli taşlarla ödenmesi yasaklanmakta ve bu ithalatın karşılığı olan paranın İran'ın sadece yasal mal veya hizmetleri satın alabileceği bir hesaba yatırılmasına izin verilmekteydi. Türkiye, BM'nin İran konusundaki yaptırımlarına uyduğunu ve ABD'nin Türkiye'nin çıkarlarına zarar verecek bu ek yaptırımlarına uymayacağını açıklasa da bu ABD yaptırımları Türkiye-İran ticaretini olumsuz etkilemiştir.⁵⁹ Yaptırım kararının uygulanmaya başlandığı tarihten bir gün sonra Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan yaptığı açıklamalarla Türkiye'nin İran'a altın satışına devam edeceğini ve başka ülkelerin aldığı tek taraflı yaptırım kararlarının kendilerini bağlamayacağını ifade etmiştir: "Bu yıl içinde altın ihracatımızı talep olduğu müddetçe kim isterse istesin satmaya devam edeceğiz. Bu konuda bir kısıtlamamız yok. Bir başkasının aldığı kısıtlama da bizi bağlamaz. Türkiye'nin uluslararası yükümlülükleri ne ise Türkiye onu yapar. Bugün İran'a ambargo koyanlar, İran'a ürün ihracatını yasaklayan ülkelerin şirketleri başka şapkalar altında İran'ın bütün ihracatını yapıyor. Bizim yaptığımız ihracat son derece sınırlı. Geri kalan yüzde 90'lık ithalatı İran kimlerden yapıyor?" Ancak Bakan Çağlayan, "Sanki bu yıl biraz daha geçen yıla nazaran talepte bir azalma olacağını öngörüyorum" ifadeleriyle altın satışında azalma olacağını işaretlerini de vermiştir: "Diğer bankaların birçoğunun yurt dışı bağlantıları var. İster istemez Amerikalılardan gelen baskı üzerine bu konuda geri adım attılar. Ama Halkbankası bu işi yapacak, niye yapmasın?"⁶⁰

Türkiye'de 17 Aralık Süreci olarak adlandırılan hükümeti devirme girişiminde ve bunun altyapısının oluşturulmaya çalışıldığı öncesindeki dönemde İran ile ticarete yönelik suçlamalar da Türkiye-İran ticaretini engelleyen unsurlar arasında yer almıştır. Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği petrol ve doğalgazın karşılığını altın olarak ödemek suretiyle bu ülkeye karşı ABD tarafından uygulanan ekonomik yaptırımları delmesi konusunun medyada işlenmesi suretiyle içeride yapılmak istenen darbe girişimine dış destek sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak Kasım ayı içerisinde İran ile 5+1 Grubu arasında İran nükleer sorununun çözümü konusunda imzalanan geçici anlaşma bu konuda beklenen dış desteğin istenildiği düzeyde gelmesini

engellemiştir. Bu anlaşmayla birlikte İran'a karşı yaptırımlar hemen kaldırılmasa da, darbe girişiminde bulunanlar tarafından Türkiye'nin "İran'a karşı yaptırımları delen bir ülke olarak" sunulması dış dünyada beklenen "infiali" oluşturmamıştır. İran'la yapılan ticarete Türkiye ve bu ülkeye karşı ABD yaptırımlarını delen Hindistan gibi bazı başka ülkelerin ödeme trafiğini yürüten Halkbank da hem içeride hem de dışarıdaki bazı çevrelerin hedefi olmuştur. Bu çevreler 2013 yılında Halkbank'ın bu ödeme trafiğinde elde etmiş olduğu gelirleri engellemeye yönelik olarak ciddi bir çaba içerisine girmişlerdir. Yukarıda değinilen 6 Şubat yaptırım düzenlemesiyle İran'ın Türkiye ve diğer ülkelere satmış olduğu petrol ve doğalgazın karşılığında bu ülkelerin Halkbank'a yatırdıkları parayı altın olarak alması da yasaklanıyordu. Yaptırımlar nedeniyle bu parayı altın ya da nakit olarak çekemeyecek olan İran'ın, sadece gıda, ilaç ve diğer tüketim malları şeklinde bu tahsilatı yapmasına izin veriliyordu.⁶¹ Bu düzenleme Türkiye ile İran arasındaki ticaret hacmini genel olarak, İran'ın Türkiye'ye yaptığı ihracatın karşılığını nakit olarak alamamasından dolayı olumsuz etkiliyordu, ancak Türkiye'den İran'a yönelik ihracatın artmasını da sağlıyordu.

2013 yılında İran'a karşı uygulanan yaptırımların Türkiye ile İran arasındaki ticarete olumsuz etkisi sadece İran'dan enerji ithalatında değil, diğer alanlarda satın alınan ürünlerde de yaşanmıştır. Polimeks İnşaat isimli şirketin Şubat ayı içerisinde, İran'dan gerçekleştirdiği ithalatın karşılığında bu ülkeye Türkmenistan üzerinden göndermeye çalıştığı yüklü miktarda altının İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı'nda yakalanması ve el konulması olayı bunun tipik örneklerinden biri olmuştur.⁶² ABD'nin İran'a karşı yaptırımlarına uymadıkları için bu ülkenin finansal müeyyidelerine maruz kalmak istemeyen bu şirketler İran'la ticaretlerinde bu tür yolları kullanarak risk almışlardır. Bu tür riskleri herkesin üstlenmek istememesi Türkiye-İran ticaretine olumsuz yansımıştır. Amerikan yaptırımlarının olumsuz etkisine bir başka örnek Onur Air şirketinin yaşadığı zorluklarda kendisini göstermiştir. İran asıllı Dubaili bir işadamı olan Mehdi Şems'in ortak olması nedeniyle Onur Air'e karşı yaptırım uygulayan Amerikan yönetimi bu şirketin ABD'den uçak yedek parçaları temin etmesine engel olmuştur. Amerikan yönetimi, bu ambargonun kaldırılması için söz konusu şahsın Onur Air yönetim kurulu üyeliğinden ayrılması, bu şirketin İran'a sefer

yapmaması ve İran'a sermaye transferi ve uçak gibi ürünlerin aktarılması şartlarını koşturmuştur. Bu ambargo karşısında çok zor durumda kalan şirket, Eylül ayı içerisinde Mehdi Şems'in yönetim kurulu üyeliğinden ayrılmasına rağmen toparlanamamış ve Türk Hava Kurumu'na satışı gündeme gelmiştir.⁶³

Haziran ayında Ankara İran'a karşı Amerikan yaptırımlarının etkisini hafifletmek üzere daha önce Türkiye'ye tanınan muafiyetin uzatılması için girişimde bulunmuştur. İran'a karşı istediği yaptırımlara uymayan ülkelere karşı finansal müeyyide uygulamayı kararlaştıran Amerikan yönetimi, İran'dan yaptıkları ithalatta düşüş gösteren ülkelere 180 günlük yaptırım muafiyet süreleri tanımaktaydı. Türkiye de bu çerçevede İran'dan satın aldığı enerji kaynaklarının miktarını azaltma karşılığında Aralık 2012'de ABD'den 180 günlük yaptırım muafiyeti elde etmişti. İran'a karşı uygulanan Amerikan yaptırımlarının Türkiye-İran ticaretine etkisini Türkiye'nin bu ülkeden ithal ettiği petrol miktarındaki azalışta görmek mümkündür. Aralık 2012-Mayıs 2013 arasındaki altı aylık dönemde Türkiye'nin İran'dan ham petrol ithalatı günlük ortalama 106 bin varil düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu miktar Aralık 2011-Mayıs 2012 döneminde günlük ortalama 178 bin varil civarındaydı.⁶⁴ Bu durum Türkiye'nin her ne kadar ABD'nin İran'a karşı yaptırımlarını "tek taraflı" yaptırımlar olarak nitelendirse de, Washington yönetimi ile ciddi sorunlar yaşamamak için İran'dan aldığı petrolün miktarını önemli oranda azalttığını göstermektedir.

2013 yılının ikinci yarısında İran ile P5+1 Grubu'nun nükleer soruna çözüm bulma konusunda yaptığı görüşmede ilerlemeler sağlansa da, bu ülkeye karşı ABD'nin tek taraflı olarak aldığı yaptırım kararlarını sürekli olarak sıkılaştırması Türkiye dahil pek çok ülkenin İran'la ticaretini olumsuz etkilemeye devam etmiştir. Bu kararlarla İran'ın petrol ihracatının daha fazla kısıtlanması, Tahran yönetiminin denizaşırı döviz rezervlerine erişimine limit getirilmesi ve kara listeye alınan İranlı şirketlerin sayısının artırılması söz konusu olmuştur.⁶⁵

Kasım ayı sonunda İran ile P5+1 Grubu arasında nükleer görüşmelerde başarıya ulaşılması ve Cenevre'de bir geçici anlaşmaya varılması İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımların gevşetilmesi ve sonra da tamamen kaldırılması ihtimalini ortaya çıkarmış ve Türkiye ile birlikte aralarında Batılı

devletlerin de bulunduğu çok sayıda ülkenin İran ile ekonomik ilişkilerini sıkılaştırma konusunda adımlar atmasına yol açmıştır. Türk medyasında İran'la olan ticaretin, bu ülkeden ithal edilen petrolün miktarının ve Türkiye'nin İran'daki yatırımlarının artacağına dair beklentilerin dile getirildiği haberler yer almıştır.⁶⁶

Ancak yukarıda da değinildiği gibi, Türkiye'de 17 Aralık'ta başlayan ve hükümeti yıkmayı amaçlayan operasyonlarda Halkbank üzerinden İran ile yapılan ticarete ilişkin para trafiği bir araç olarak kullanılınca, Türkiye-İran ekonomik ilişkilerinin canlanacağına dair bu beklentiler gerçeğe dönüşmemiştir. İtalya, Fransa ve Birleşik Krallık gibi ülkeler hızla İran'la ekonomik ilişkilerini geliştirmeye dönük adımlar atarken, 17 Aralık süreci Türkiye ile İran arasındaki ekonomik ilişkilerin ve Halkbank'ın bu konuda oynadığı rolün medya tarafından yoğun bir şekilde sorgulandığı bir dönem olmuştur. Bu konuda yapılan haberlerde Reza Zerrab ve Babek Zencani gibi İranlı şahsiyetlerin, Amerikan ambargosuna rağmen İran'dan yapılan ithalatın gerçekleştirilmesinde ödeme aracı olan altın ticaretinde oynadıkları rol ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Ancak bu konudaki eleştiriler, söz konusu bu şahsiyetlerin bu ticaretteki rollerini oynarken yaptıkları iddia edilen birtakım usulsüzlükleri hedef almakla yetinmemiş, genel olarak hükümetin İran politikasını ve Türk-İran ilişkilerini sorgulamaya yönelmiştir. Türk-İran ilişkilerinin iyi olmasını başta ideolojik bakışları olmak üzere değişik sebeplerle istemeyen çevreler bu süreci bir fırsat olarak değerlendirmeye çalışmış ve Türkiye'de iş yapan İranlı firma sayısındaki artış gibi konuları bile sorun olarak ileri sürmeye çalışmışlardır.⁶⁷ Ankara'nın ABD tarafından İran'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımların hem Türkiye'ye de büyük zararlar vermesini engellemek amacıyla Türkiye-İran ekonomik ilişkilerini ve ticaretini sürdürmenin yollarını araştırması ve bu çerçevede Türkiye'de yeni İranlı şirketlerin kurulmasına izin vermesi rasyonel bir politikanın ürünüdür. Bu girişimlerin ABD'ye şikâyet gibi aktarılması ve hükümetin ABD'nin tek tarafı yaptırım kararlarına rağmen İran'la ticareti devam ettirmek için başvurmuş olduğu yolların ifşa edilmesi suretiyle Amerikan yönetiminin Türkiye'de başlatılan darbe girişimine destek vermesinin sağlanmaya çalışılması ise hem rasyonel değildir hem de ulusal çıkarlara darbe vuracak bir girişimdir. Bu arada İran'a karşı uygulanan yap-

tırımlara rağmen Fransa ve Almanya başta olmak üzere birçok Batılı ülke şirketinin bu ülkeyle milyarlarca dolarlık ticaret yapmaya devam ettiğini, ABD'nin de örneğin Türkiye'de kurduğu veya ortak olduğu şirketler üzerinden İran'la ticareti sürdürdüğünün de altını çizmek gerekir.⁶⁸

Türkiye ile İran arasındaki ticaretin gelişimine baktığımızda ise, 2013 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin 14,5 milyar dolara düştüğü görülmektedir. 2012 yılına göre bu rakam yaklaşık yüzde 32'lik bir düşüğe işaret etse de, 2012 yılındaki toplam ticaretin yaklaşık üçte birinin Türkiye'den İran'a yönelik altın satışının oluşturduğu düşünüldüğünde ve altın ihracatı çıkarıldığında bu düşüşün fazla olmadığı görülür. Ancak 2013 yılında da Türkiye'nin İran'a altın satışının iki ülke arasındaki ticaretin yaklaşık yüzde 11'lik kısmını oluşturduğu düşünülürse, 2013 yılında Türkiye-İran dış ticaret hacminin bir önceki yıla göre altın satışından arındırılmış haliyle de yaklaşık olarak yüzde 15 kadar azalması söz konusudur.

Şekil 1: Türkiye'nin İran ile Ticaretinde En Fazla Öne Çıkan Ürün Grupları (2013-)\$

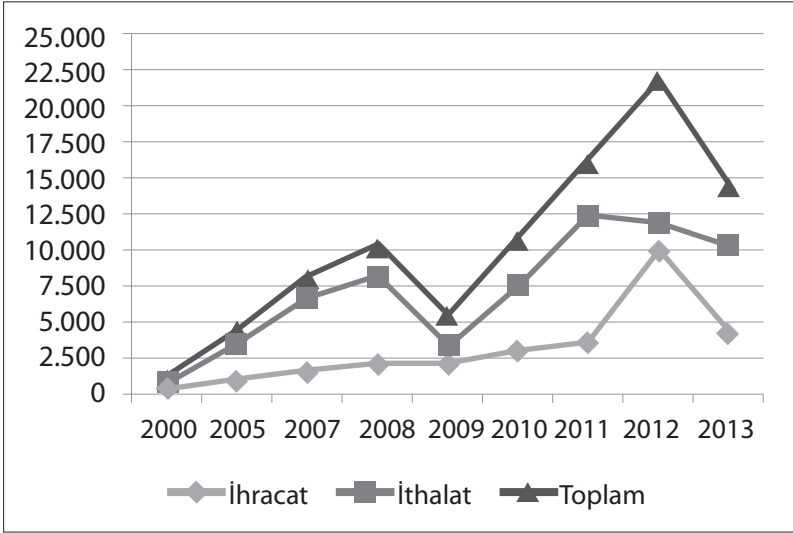
Ürün Grupları	İhracat	İthalat
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve ürünler	11.393.583	9.124.623.653
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar	1.679.050.218	4.575
Plastik mamulleri	208.616.493	520.557.016
Kazan makina ve cihazlar, aletler, parçaları	349.318.936	11.580.567
Elektrikli makina ve cihazlar, aksam ve parçaları	144.410.547	2.481.287
Ağaç ve ağaçtan mamul eşya, odun kömürü	129.624.067	181.112
Demir ve çelik	111.552.131	59.271.942
Demir veya çelikten eşya	107.308.521	2.326.982
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	113.004.685	843
Kâğıt ve karton, kâğıttan veya kartondan eşya	112.281.022	639.991
Organik kimyasal ürünler	15.931.284	124.084.841
Toplam İhracat ve İthalat	4.192.511.353	10.383.216.706

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin İran'dan ithalatı açısından bakıldığında ise, 2000'li yıllarda bu konuda yaşanan hızlı artışın kesildiği ve son iki yılda azalma yönünde bir eğilim ortaya çıktığı görülür. 2009 yılında yaşanan dünya ekonomik krizinin etkisi nedeniyle Türkiye'nin ihracatında genel olarak yaşanan önemli düşüşe paralel azalış bir kenara bırakıldığında, AK Parti iktidarı döneminde Türkiye'nin İran'dan ithalatı sürekli olarak artış göstermişti. Son dönemde hem ithalatta hem de ihracatta yaşanan düşüşler iki ülke liderlerinin zaman zaman yaptıkları dış ticaret hacminin artırılmasına yönelik açıklamalarının gerçeğe dönüşmesinin zorluğunu göstermektedir.

Ankara ve Tahran'ın bütün çabalarına rağmen ABD gibi ülkelerin İran'a karşı ağır yaptırım politikaları ve Suriye krizi çerçevesinde yaşanan sorunlar Türkiye-İran ekonomik ilişkilerini önemli oranda olumsuz etkilemiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacminin artış göstermeyerek aynı kalması bile Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşmasını zorlaştıracakken, son dönemde yaşanan azalış çok olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 1: Türkiye'nin İran'la Dış Ticareti 2000-2013 (Milyon\$)

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Türkiye'nin İran'la Dış Ticareti 2000-2013 (Milyon \$)

Yıl	İhracat	İthalat	Toplam
2000	235	815	1.051
2005	912	3.469	4.382
2007	1.441	6.615	8.056
2008	2.029	8.199	10.229
2009	2.024	3.405	5.430
2010	3.044	7.645	10.689
2011	3.589	12.461	16.050
2012	9.921	11.964	21.885
2013	4.192	10.383	14.575

Kaynak: TÜİK verilerinden derlenmiştir.

SONUÇ

Türkiye bugün İran'la Suriye ya da Irak konusundaki politikalarının çatışması nedeniyle sorunlar yaşayabilir ancak devletler arasında yaşanan sorunların sonsuza kadar devam etmeyeceğinin farkında olarak hareket edilmesi gerekir. Bu çerçevede Ankara, bir yandan İran'a karşı Suriye ve Irak'ta kendi haklı politikasını sürdürürken, diğer yandan da bu olumsuz dönemleri fırsat bilerek Türkiye'nin İran ya da diğer komşularıyla arasındaki sorunları mezhep çatışması ya da rejim kavgası gibi boyutlara çekip büyütme isteyenlere karşı dikkatli olmalıdır. Çünkü komşularıyla sürekli çatışma ve gerginlik içerisinde olan bir ülkenin dünyanın ilk on ekonomisi arasına girme şansı olmayacaktır. Türkiye yönetimi bugüne kadar, çatışmaların daha da büyütülüp mezhep çatışması ya da etnik savaflara sürüklenmesinin önlenmesi konusunda elinden geleni yapmaktadır. İran tarafının da kendi ülkesindeki çatışma taraftarlarının etkisine karşı direnmesi bu açıdan önemlidir. Çünkü Ortadoğu'da son dönemde artan savaşların neden olduğu ölümlerin ve diğer insani maliyetlerinin önlenmesi konusunda en fazla etkili olabilecek iki ülke Türkiye ve İran'dır. Bugüne kadar bu potansiyellerini olumlu yönde kullanma konusunda başarılı olamayan bu iki ülkenin artık işbirliğine yönelmeleri hem kendileri hem de bölge açısından faydalı olacaktır.

KRONOLOJİ

- 9 Ocak Türkiye ve Katar'ın arabuluculuğuyla yaklaşık 5 aydır Suriyeli muhaliflerin elinde esir bulunan 48 İran vatandaşı serbest bırakıldı.
- Ocak Paris'te üç PKK'lının öldürülmesi olayının faileri konusunda birçok başka aktörün yanında İran'ı da suçlayan haberler basında yer aldı.
- Mayıs İran Meclisi Milli Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerci, İran Meclisi'nin resmi internet sitesinde yer alan açıklamalarında, Türkiye'nin Suriyeli muhaliflere desteğini "utanç verici" olarak eleştirdi.
- 24 Mayıs Ahmet Davutoğlu bir grup gazeteciyle yaptığı bir görüşmede, "Beşşar Esed'in bütün Suriye'ye hakim olamayacağını anlayınca İran ve Hizbullah'ın desteğiyle Bekaa'ya kadar uzanan bir Nusayri-Şii kuşağı oluşturma çabası içerisine girdiği" ifadeleriyle Tahran ve Şam yönetimlerini mezhepçi politika izlemekle suçladı.
- 25 Mayıs İran Meclis Başkanı Ali Laricani, Davutoğlu'nun İran'ın Suriye iç savaşındaki rolüne dair iddialarının "gerçek dışı" olduğunu söyleyip Türkiye'nin kendi hatalarını İran'a yüklememesi gerektiğini ifade etti.
- 26 Mayıs Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Hizbullah Lideri Hasan Nasrallah'ın bir gün önce yaptığı konuşmasında "bu bizim savaşımızdır" ifadeleriyle Esed Yönetimine destek açıklamasını eleştirerek, bu tavır içerisinde olan Hizbullah'ı "hizbuşşeytan" olarak nitelendirdi.
- 27 Mayıs Başbakan Yardımcısı ve Hükümet Sözcüsü Bülent Arınç Banyas katliamında Hizbullah'ın büyük rolü olduğunu ileri sürerek "bu tür katliamların, bu tür sivil ve masum insanların ölümüne yol açacak bir çatışmanın hiçbir zaman isminde Allah lafzını taşıyan bir kuruluşa yakıştıranın mümkün olmadığını" ifade etti.
- Temmuz Cemil Bayık'ın KCK Yürütme Kurulu eşbaşkanlığı görevini üstlenmesiyle birlikte İran'ın PKK üzerindeki etkisinin arttığı yorumları yapıldı.
- Ağustos İran'ın Kürdistan bölgesinde PJAK ile İran Devrim Muhafızları askerleri arasında yaşanan çatışmalarda 7 asker ile 2 PJAK militanının hayatını kaybetmesi PKK/PJAK'ın İran için de bir tehdit olmaya devam ettiğini gösterdi.
- 21-22 Eylül Resmi bir ziyaret kapsamında İran'a giden TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in temasları sırasında Suriye sorununun çözümü konusunda karşılıklı olarak olumlu mesajlar verildi.
- 20 Ekim Ağustos ayında Lübnan'da Şii bir silahlı grup tarafından kaçırılan iki Türk pilotu Türkiye, İran ve Katar arasında yürütülen uzun ve başarılı görüşmeler sonucunda serbest bırakılmışlardır
- 27 Kasım Türkiye ve İran dışişleri bakanları Tahran'da gerçekleştirilen Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bakanlar kurulu toplantısı sırasında yaptıkları ikili görüşme sonrasında düzenledikleri basın toplantısında Suriye'de "göreceli bir ateşkes sağlanması konusunda hemfikir" olduklarını açıkladılar.

NOTLAR

1. *Zaman*, 22 Haziran 2013.
2. *Aktif Haber*, 31 Mayıs 2013.
3. *Aktif Haber*, 31 Mayıs 2013.
4. *Hürriyet*, 25 Mart 2013.
5. *Aktif Haber*, 16 Mayıs 2013.
6. *Aktif Haber*, 19 Haziran 2013.
7. *Bugün*, 25 Haziran 2013.
8. *Aktif Haber*, 24 Haziran 2013.
9. *Türkiye*, 17 Eylül 2013.
10. *Zaman*, 9 Ocak 2013.
11. *Milliyet*, 20 Kasım 2013.
12. *Zaman*, 25 Mart 2013.
13. *Zaman*, 5 Ocak 2013.
14. *Milliyet*, 5 Ocak 2013.
15. *Zaman*, 9 Mart 2013.
16. *Zaman*, 21 Haziran 2013.
17. “İran’dan Zaman’a fırça”, *Vatan*, 21 Şubat 2013.
18. İran’ın Ankara Büyükelçisi Ali Rıza Bigdeli’nin bir mülakatındaki “Suriye aramızda yararlı” şeklindeki sözleri Türk-İran ilişkilerinde Suriye’nin etkisini açık bir şekilde gösteren bir örnektir: Fikret Bila, “Suriye aramızda yararlı”, *Milliyet*, 6 Haziran 2013.
19. “İran’dan Türkiye, Katar ve Suriye’ye teşekkür”, *Yeni Şafak*, 9 Ocak 2013.
20. “Şam’da dev takas”, *Milliyet*, 9 Ocak 2013.
21. “Özgürlük için film gibi üçlü takas”, *Milliyet*, 20 Ekim 2013; Suriye’de 48 kadın tutuklu daha serbest”, *Hürriyet*, 24 Ekim 2013.
22. “Tahran’dan Türkiye’ye PKK göndermesi”, *Akşam*, 14 Mayıs 2013.
23. <http://turkish.farsnews.com/printable.aspx?nn=9202245388>
24. “Türkiye İran’ı çok kızdırdı”, *Milliyet*, 28 Mayıs 2013.
25. <http://www.yirmidorthaber.com/dunya/irandan-davutogluguna-tepki/haber-758169>
26. “Davutoğlu’na İran’dan sert tepki”, *Milliyet*, 26 Mayıs 2013.
27. Kadri Gürsel, “Ankara Şii Hizbullah’ı şeytanleştiriyor”, *Al-Monitor*, 28 Mayıs 2013.
28. Kadri Gürsel, “Ankara Şii Hizbullah’ı şeytanleştiriyor”, *Al-Monitor*, 28 Mayıs 2013.
29. Şükrü Andaç, “İran büyük hayal kırıklığı”, *Milliyet*, 1 Haziran 2013.
30. “Kimyasal katliam! Yüzlerce ölü var”, *Sabah*, 21 Ağustos 2013.
31. “İran’dan Suriye’ye olası askeri müdahale için uyarı”, *Yeni Şafak*, 27 Ağustos 2013.
32. “Ali Hamaney: Felaket olur”, *Hürriyet*, 29 Ağustos 2013.
33. “İran, müdahaleye katılacak ülkeleri uyardı”, *Milliyet*, 2 Eylül 2013.
34. “İran’dan Suriye için büyük gözdağı”, *Hürriyet*, 29 Ağustos 2013.
35. “Türkiye de kimyasal silahlarını teslim etsin”, *Milliyet*, 17 Eylül 2013.
36. “Gül: ‘Suriye sorununu ancak bölge ülkeleri çözebilir’”, *Milliyet*, 8 Şubat 2013.

37. “Suriye aramızda vardır”, *Milliyet*, 6 Haziran 2013.
38. “Dışişleri Bakanı Davutoğlu İran’da”, *Sabah*, 5 Ağustos 2013.
39. “Suriye meselesine rağmen, Türkiye ile...”, *Milliyet*, 12 Ağustos 2013.
40. “İran’dan Türkiye’ye sürpriz teklif”, *Yeni Şafak*, 30 Ağustos 2013.
41. “Ruhani’den şaşırtan Türkiye açıklaması”, *Milliyet*, 22 Eylül 2013.
42. “Çiçek, İran Meclisi Başkanı Laricani ile görüştü”, *Yeni Şafak*, 21 Eylül 2013.
43. “Suriye için 3’lü ittifak arayışı”, *Milliyet*, 24 Eylül 2013.
44. “Gül, Ruhani görüşmesine Suriye damgasını vurdu”, *Zaman*, 26 Eylül 2013.
45. “Suriye için İran’la 3 mutabakat”, *Hürriyet*, 3 Kasım 2013.
46. “Türkiye ve İran’dan önemli hamle”, *Habertürk*, 27 Kasım 2013.
47. “İran’da iki yıl sonra PJAK ile çatışma”, *Hürriyet*, 26 Ağustos 2013.
48. Aslı Aydıntaşbaş, “İran’dan Kandil’e ‘çekilmeyin’ baskısı”, *Milliyet*, 29 Nisan 2013.
49. “Paris’in ardından Rusya-İran çıkabilir”, *Hürriyet*, 15 Ocak 2013.
50. “Ahmet Türk: İnfazlar İran işi olabilir”, *Radikal*, 16 Ocak 2013.
51. “İran: Sürece destek veriyoruz”, *Zaman*, 18 Ocak 2013.
52. “İran’dan PKK tepkisi”, *Milliyet*, 22 Mayıs 2013.
53. “Cemil Bayık İran’dan destek alıyor”, *Zaman*, 11 Temmuz 2013.
54. “İran’daki PKK’lılar PYD’ye desteğe gidiyor”, *Milliyet*, 5 Ağustos 2013.
55. “İran’daki ateşkes kanlı bitti: 9 ölü”, *Milliyet*, 27 Ağustos 2013.
56. Mahmut Hamsici, “İran, son idamlarla Türkiye’ye mesaj mı veriyor?”, *BBC Türkçe*, 8 Kasım 2013.
57. “PJAK, İran askerleri ile çatıştı”, *Zaman*, 1 Kasım 2013.
58. “Türkiye’nin attığı bu adım İran’ı çıldırttı”, *Milliyet*, 20 Kasım 2013.
59. Bu konuda bkz. Seda Kırdar, “ABD’nin İran’a Uyguladığı Altın Yaptırım ve Olası Sonuçları”, *Tepav*, Nisan 2013.
60. “Halkbank bu işi yapacak, niye yapmasın”, *Hürriyet*, 7 Şubat 2013.
61. Merve Erdil, “Biz parayı yatırırız gerisi İran’a kalmış”, *Hürriyet*, 22 Ocak 2013.
62. “Altınları ticaret için kullanacaktık”, *Akşam*, 25 Şubat 2013.
63. “Onur Air’e ambargo kalkıyor”, *Hürriyet*, 29 Eylül 2013; “Türk Hava Kurumu, Onur Air’e talip”, *Radikal*, 22 Şubat 2014.
64. Merve Erdil, “Petrol müzakeresi yeniden”, *Hürriyet*, 5 Haziran 2013.
65. “ABD’de İran’a yeni yaptırım paketi”, *Yeni Şafak*, 23 Mayıs 2013; “İran’a yeni yaptırım Türkiye’yi zorlayacak”, *Hürriyet*, 1 Ağustos 2013; “İran’a yeni yaptırımlar geliyor”, *Finans Gündem*, 30 Ekim 2013.
66. “Ambargo müjdesi”, *Sabah*, 25 Kasım 2013; “Anlaşma en çok Türkiye’ye yarar”, *Habertürk*, 26 Kasım 2013; “İran’la para takası başlayacak”, *Yeni Şafak*, 27 Kasım 2013.
67. “Türkiye’de kurulan İranlı şirket sayısı patladı”, *Zaman*, 21 Aralık 2013.
68. <http://ekonomi.haber7.com/finans/haber/1113771-iran-ile-ticarette-ne-ol-du-da-isler-tersine-dondu>
69. İki ülke arasındaki ticarete 100 Milyon Doların üzerindeki ürün grupları tabloda gösterilmiştir.

TÜRKİYE'NİN IRAK POLİTİKASI

ALİ BALCI

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

2013 yılı boyunca Türkiye'nin Irak politikası önemli ölçüde 2012'de şekillenen ikili yapının sağlamlaşması şeklinde gelişmiştir. 2011 yılında ABD'nin Irak'tan çekilmesiyle birlikte Irak Kürtleri ve merkezi yönetim arasında yaşanan ikili görüntü Türkiye'nin Irak politikasını şekillendirmiş ve 2012 yılında Ankara, Erbil ve Bağdat'a yönelik iki farklı dış politika izlemeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin 2012 yılı boyunca iki farklı Irak politikası olmuş ve Bağdat'la ilişkiler gerginleşirken, Erbil ile yakın bir ilişki kurulmuştur. Bu iki farklı Irak politikası Suriye'de yaşanan "iç savaş" ve İran'ın Arap Baharı sonrası izlediği politika gibi bölgesel dinamiklerle de sağlamlaşmıştır. Bağdat'ın İran'a yaklaşması ve bunun karşılığında Erbil'in Türkiye'ye yaklaşması iki farklı Irak politikasının hem bir çıktısı hem de bir nedeni olmuştur. 2012 yılında şekillenen bu bölgesel dinamikler 2013 yılında da güçlenerek devam etmiştir.

2013 yılında Türkiye Irak ilişkilerini şekillendiren temel konular önemli ölçüde 2012'nin mirası olduğu kadar, aynı zamanda denkleme dahil olan yeni konular da "iki Irak hikayesi" olarak tanımlanabilecek yapının birer uzantıları olmuştur. 2013 yılı boyunca Türkiye'nin Irak politikasını şekillendiren en önemli konuların başında Kuzey Irak'ın enerji politikası gelmiş ve bu politika ekseninde Erbil ve Bağdat arasında yaşanan gerilim Ankara'nın Irak politikalarını önemli ölçüde şekillendirmiştir. İkincisi, Suriye'de yaşanan iç savaş Ankara ve Bağdat arasında tartışmalı bir konu olmaya devam etmiş ve söz konusu iç savaşta Erbil genel ölçüleriyle bakıldığında Ankara'dan yana tavır almıştır. Üçüncü önemli konu ise İran'ın gerek Bağdat gerekse Şam yönetimi ile yakın ilişkileri olmuş ve bu durum Türkiye'nin özelde Irak genelde bölge politikasını büyük ölçüde etkilemiştir. PKK sorununun çözümü, Bağdat yönetiminin muhalifi olan Iraklı Tarrık El-Haşimi'nin Türkiye'de bulunması gibi çok sayıda ikincil konuda iki ülke arasındaki ilişkileri şekillendiren dinamikler olmuştur.

"İki Irak hikayesi" 2013 yılı boyunca ilişkileri şekillendirmeye devam etse de 2012 yılından farklı olarak 2013'ün sonlarında Ankara ve Bağdat arasında bazı resmi ziyaretlerin gerçekleşmesi ilişkilerde bir esnemenin işareti olmuştur. 2012'de Ankara ve Erbil arasında çok sayıda resmi ziyaret gerçekleşirken Ankara ve Bağdat arasındaki resmi ziyaret sayısı yok denecek kadar azdı. Fakat Eylül 2013'te Irak Meclis Başkanı Usame Nuceyfi'nin Ankara ziyareti ve 21 Ekim'de TBMM Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Volkan Bozkır'ın Bağdat'a giderek Irak Başbakanı Nuri El-Maliki'yi Türkiye'ye davet etmesi Ankara ve Bağdat arasındaki ilişkilerde olası bir yumuşamanın işaretleri olmuştur. Üstelik Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 10 Kasım'da ve TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in 27 Kasım'da Bağdat'ı ziyaret etmeleri bu yumuşamanın somut işaretleri olmuştur. 2013 yılı sona ererken Maliki'nin Ankara'yı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın da Bağdat'ı ziyaret etmesi için yapılan görüşmeler yıl içinde pratiğe dönüşmesi de Ankara ve Bağdat arasındaki mesafeli ilişkinin hakim olduğu 2012 yılı ile kıyaslandığında olumlu adımlar olarak görülebilir.

Fakat bu yumuşama adımlarına rağmen iki Irak hikayesi 2013 yılını da önemli ölçüde şekillendirdiği için 2012 yılındaki gelişmeleri analiz eden yazıda olduğu gibi bu yazıda da Ankara'nın Bağdat ve Erbil ile ilişkileri iki ayrı

başlık altında ele alınacaktır. “Bölgesel Kürt Yönetimi ile İlişkiler” başlığı altında Ankara ve Erbil arasındaki enerji ilişkileri, PKK sorununun çözümüne yönelik atılan adımlar ve Erbil’in Suriye politikası gibi konulara değinilecektir. “Merkezi Irak Yönetimi ile İlişkiler” başlığı altında ise Ankara ve Erbil arasındaki yakınlaşmanın Bağdat ile ilişkilere etkisi, Bağdat’ın Tahran ile yakınlaşmasının Ankara’nın politikalarına etkisi ve Suriye’de yaşanan iç savaşın Ankara ve Bağdat ilişkilerine etkisi gibi konular analiz edilecektir.

BÖLGESEL KÜRT YÖNETİMİ İLE İLİŞKİLER

2013 yılı Ankara ve Erbil arasında ilişkilerin yakınlaşmadan dostluğa ve hatta stratejik yakınlığa doğru dönüştüğü bir yıl olmuştur. Enerji konusunda tarafların karşılıklı olarak attığı stratejik adımlar Ankara ve Erbil arasındaki yakınlığa maddi bir zemin oluştururken, PKK ve diğer bölgesel konularda da her iki taraf ortak politik açıklamalarda bulunmaya başlamışlardır. Kısacası, Arap Baharı’nın tersine çevrildiği bir siyasi iklimde Türkiye Ortadoğu’daki bir çok ülke ile sorunlar yaşarken, Erbil ile ilişkiler bu genel resme güçlü bir istisna oluşturan bir konum kazanmıştır.

ENERJİ SİYASETİ VE YAKINLAŞMA

Kürdistan Bölgesel Yönetimi 2009 yılından itibaren Bağdat’a olan bağımlılığı azaltma politikası kapsamında Bağdat’tan bağımsız bir şekilde yeni bir enerji politikası izlemeye başlamıştı. Bu bağlamda çok sayıda uluslararası enerji firması ile antlaşmalar imzalayan Erbil, 2010 ve 2011 yıllarında Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içinde çok sayıda petrol ve doğalgaz yatağı keşfetmiş ve bunları kısmen çalıştırmaya başlamıştır. Söz konusu petrol ve doğalgazı Bağdat’a bağımlılığı azaltacak şekilde devreye sokabilme imkanının Ankara ile yakınlaşmaktan geçtiğinin farkında olan Erbil yönetimi, 2012 yılından itibaren enerji konularını Ankara ile doğrudan görüşmeye başlamıştır. Erbil’in bu politikası Ankara’nın ucuz enerji bulma, Rusya ve İran’a enerji alanında yaşanan bağımlılığı azaltma ve bölge için enerji transfer merkezine dönüşme siyaseti ile uyumlu bir görüntü sergileyince Türkiye alternatif bir ihrac hedefi ve güzergâhı olarak devreye girmiştir. Üstelik Türkiye’nin tek başına Erbil’in ihracat talebini karşılayacak bir tüketim potansiyeli de sunması,¹ Kürdistan Bölgesel Yönetimi içinde faaliyet gösteren doğalgaz firmalarını da, böylesi bir olasılık karşısında motive etmiştir.

Doğalgazın bu kritik konumu Ankara ve Erbil arasında Bağdat'tan bağımsız doğrudan bir boru hattının döşenmesi düşüncesinde de devreye girmiş ve petrol boru hattının yanı sıra doğalgaz boru hattının da inşası 2012 yılı içinde gündeme gelmiştir. Bu konuda ilk somut adım dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın 21 Mayıs 2012'de Erbil'e gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Türkiye ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi arasında doğrudan bir boru hattının inşa edileceğinin açıklanması olmuştur. Boru hattı inşasının yanı sıra 2012 yılı içinde Bölgesel Kürt Yönetimi içinde çıkarılan petrol tankerlerle Türkiye'ye ve oradan da dünya pazarına ulaştırılmaya başlanmıştır. Kısacası 2012 yılı içinde Ankara ve Erbil enerji konusunda dönüm noktası sayılabilecek çok sayıda görüşme gerçekleştirmiş ve somut adım atmışlardır. Üstelik bu somut adımlar sadece enerji transferi ile ilgili değildi ve Türkiye Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içinde enerji çıkarılması noktasında da inisiyatif almaya başlamıştır.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) bağlı olan fakat daha sonra 2013 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile BOTAS'a bağlanan² Turkish Petroleum International Company, Kuzey Irak bölgesinde yürüteceği petrol ve gaz operasyonları için Fransa'nın kuzeyinde Birleşik Krallığa bağlı Jersey'de 12 Ekim 2012 tarihinde "Salus Energy Company" adında bir şirket kurmuştur. Bu şirket üzerinden Erbil yönetimi ile enerji antlaşmaları imzalanmıştır.³ Daha sonra 31 Temmuz 2013'te "Turkish Energy Company" olarak ismi değiştirilen şirket üzerinden yürütülen görüşmelerin sonucunda Ankara ve Erbil arasında 25 Mart 2013 tarihinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani'nin Ankara ziyareti sırasında "Türkiye tarihinde yapılan en iyi enerji anlaşmalarından biri" olarak değerlendirilen bir enerji antlaşması imzalanmıştır.⁴

Öte yandan 2013 yılı içinde Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içinde faaliyet gösteren uluslararası enerji firmalarının da enerji transferini kolaylaştıracak yeni boru hattı inşasına yönelik baskılar da artmaya başlamıştır. Örneğin, 15 Şubat 2013'te ExxonMobil'in Kuzey Irak'taki petrol sahalarında sondaj yapacağını açıklaması çıkarılan petrolün uluslararası piyasalara nasıl ulaştırılacağı sorununu beraberinde getirmiştir. Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin merkezi yönetimden bağımsız kullanabileceği bir petrol ve doğalgaz boru hattının bulunmaması Türkiye üzerinden inşa edi-

lecek yeni bir boru hattını tartışmaya açmıştır. Kürdistan Bölgesel Yönetimi ve Türkiye arasında direkt bir enerji boru hattının inşa edilmesi ilk kez Neçirvan Barzani'nin Türkiye ziyareti sırasında Mayıs 2012'de gündeme gelmişti.⁵ Bu tarihten sonra Erbil çeşitli vesilelerle boru hattı inşa planlarından bahsetse de, Ankara bu konuda sessiz kalmayı tercih etmiştir.

Söz konusu projenin ilk kez açık bir şekilde dile getirilmesi Kürdistan Bölgesel Yönetimi Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Hawrami'nin Haziran 2013'te Erbil'de gerçekleşen enerji konferansında yaptığı açıklamalar ile olmuştur. Hawrami, Türkiye'ye petrol taşıyacak boru hattının 2013 Eylül'ünde tamamlanacağını ve 2016'da ise Türkiye'ye gaz ihracatına başlanacağını duyurmuştur.⁶ Bu tarihten sonra Bağdat yönetiminin rahatsızlığını gidermek üzere Kürdistan Bölgesel Yönetimi liderleri çeşitli girişimlerde bulunsa da, Bağdat'ı ikna etmek kolay olmamıştır. Henüz Bağdat ikna edilmemişken, Ekim 2013'te Hawrami bir açıklama daha yaparak Bağdat'ta bağımsız ikinci bir alternatif petrol boru hattının Türkiye ve Kürt bölgesi arasında inşa edileceğini duyurmuş, günde 500.000 varillik kapasiteye sahip olan bu hat sayesinde Erbil'in günde 1 milyon varil ihraç kapasitesine ulaşma hedefini gerçekleştirebileceğini açıklamıştır. 2013'ün son günlerinde daha da sıklaşan diplomasi trafiği bağlamında Türkiye'den Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız da Bağdat'a ziyaret gerçekleştirmiştir.⁷ Bağdat bütünüyle ikna edilmese de, Kürdistan Bölgesel Yönetimi petrolünün Türkiye'ye akmaya ve Ceyhan'da depolanmaya başladığına ilişkin haberler 2013'ün Aralık ayında gazetelerde yer almaya başlamıştır.⁸

Kürt doğalgazının Türkiye'ye transferi konusunda da 2013 yılı içinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'deki Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu 12 Eylül 2013'te Siyahkalem Doğalgaz İthalat İhracat ve Ticaret A.Ş.'nin başvurusunu kabul ederek, Kuzey Irak'tan 26 yıllığına gaz ithalatı yapması için yetki vermesiyle gündeme gelen firma uzun bir süre Irak merkezi yönetiminden alım-satım sözleşmesi alamadığı için bekletiliyordu. Bu sözleşmeyi almamasına rağmen, Siyahkalem firmasına 2014 yılı için 0,7 milyar m³, 2015 için 1,5 milyar m³, 2016 için 2,5 milyar m³ ve 2017-2033 yılları için 3 milyar m³ doğalgaz ithalatı izni verilmesi söz konusu firmayı enerji piyasasının en güçlü aktörlerinden birisi haline getirmiştir. Siyahkalem'in Ankara ve Erbil arasındaki enerji ilişkilerinde Türkiye ayağını üst-

lenmesi Kuzey Irak'ta faaliyet gösteren Turkish Energy Company'nin Kürdistan doğalgazını Türkiye'ye getirme konusunda önemli bir aşama kaydettiğini de ortaya koymuştur. Mart 2013'te Erbil ve Ankara arasında yapılan anlaşmayla Turkish Energy Company'nin Kuzey Irak'taki 13 farklı enerji sahasında petrol ve doğalgaz çıkarma izni almış olması ve çıkarılan enerjinin Türkiye'ye ulaştırılması ayağının hayata geçirilmesi Ankara'nın Kuzey Irak enerji piyasasındaki pozisyonunu önemli ölçüde güçlendirmiştir.

Enerji ilişkileri bağlamında 2013'ün son aylarında gündeme gelen bir başka konu ise Türkiye üzerinden transfer edilecek olan enerji parasının hangi bankaya yatırılacağı meselesi olmuştur. Ankara ve Erbil arasında yapılan müzakerelere göre, petrol bedeli Halkbank'a yatacak ve dekontlar düzenli olarak Bağdat ve Erbil'e gönderilecekti. Dolayısıyla, Irak Anayasası'nda öngörülen Irak petrol gelirinin yüzde 83'ünün merkezi yönetime yüzde 17'sinin de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne aktarılması Halkbank üzerinden sağlanacaktı.⁹ Petrol gelirinin Halkbank'a yatırılması konusuna ilk ciddi itiraz Bağdat'tan gelmiştir ve Bağdat Yönetimi, Kürdistan petrollerinden elde edilecek tüm gelirin Kuveyt'e ödenen tazminat gerekçe gösterilerek New York'taki bir bankaya yatırılması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁰ 17 Aralık 2013'te Halkbank Müdürü'nün rüşvet suçlaması ile gözaltına alınması bu tartışmalara yeni bir boyut eklemiş ve Erbil bu durumda 2003 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ABD'nin New York kentindeki JP Morgan Bankası'nda açılan Irak Kalkındırma Fonu hesabına yatırılma seçeneği üzerinde yoğunlaşmıştır. 25 Aralık'ta Kürt Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani ile Irak Başbakanı Nuri el-Maliki'nin Bağdat'ta yaptığı görüşmede petrol sevkiyatı konusunda anlaşma sağlandığının bildirilmesinden kısa bir süre sonra petrol gelirlerinin JP Morgan Bankası'na yatırılacağı basına yansımıştır.¹¹ Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız bir açıklama yaparak Halkbank'ın "içinden geçtiği durumun süreci etkilemeyeceğini" belirtse de,¹² Ankara ve Erbil arasında yapılan görüşmelerin en önemli ayağından birisi olan yıllık 26 milyar dolarlık para akışının Türkiye üzerinden gerçekleşme olasılığı ciddi ölçüde zarar görmüştür.

PKK VE "ÇÖZÜM SÜRECİ"

Aralık 2012'de başlayan ve Diyarbakır'da PKK lideri Abdullah Öcalan'ın mektubunun 2013 Newroz'unda okunmasıyla kamuoyunu ciddi bir

şekilde meşgul eden “çözüm süreci” 2013 yılı boyunca Ankara ve Erbil ilişkilerini şekillendiren ikinci önemli konu olmuştur. Ankara PKK’nın Kandil’i kullanmaya başlamasından itibaren kuzey Irak’taki Kürt gruplarla PKK’ya karşı çeşitli dönemlerde işbirliğine gitse de bunlar büyük ölçüde güvenlik odaklı olmuş ve bunlardan etkin bir sonuç alınamamıştı. İlk kez Erbil, PKK’ya karşı askeri bir mücadelede ortak hareket etme şeklinde değil PKK sorununu barışçıl yöntemlerle çözme noktasında Ankara ile birlikte hareket eden bir konum kazanmıştır. Bu bağlamda Mesut Barzani’nin 20 Nisan 2012’de gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti sırasında kullandığı ifadeler bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir: “Bundan sonra PKK silah yöntemini sürdürürse sonucuna kendi katlanır. Ben PKK’nın Irak Kürdistanı’nda hüküm sürmesine müsaade etmem. Bundan sonraki süreçte savaş Kürt meselesine zarar verecektir. Bu konuyla ilgili PKK beni dinlerse iyi eder”.¹³

Öcalan’ın Newroz’da PKK’ya yaptığı sınır dışına çekilme çağrısının ardından geri çekilmenin yaşanacağı en muhtemel bölge olan Kuzey Irak doğrudan çözüm süreci denkleminde dâhil olmuştu. Bu bağlamda Kürt yönetiminin Başbakanı Neçirvan Barzani’nin 25 Mart tarihinde gerçekleştirdiği Ankara ziyareti kritik bir öneme sahipti. Bu görüşmede PKK’nın geri çekilme alanı olarak Kuzey Irak’ı kullanacağı konusunda taraflar mutabakat sağlamışlardı. Bu görüşmeden kısa süre sonra Mesud Barzani de bir açıklama yaparak çözüm sürecine tam destek verdiklerini beyan etmiştir. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin bu sürece tam destek verdiğinin altını çizen Barzani, sürecin başarıyla sonuçlanması için kendisinin gereken her koşul ve ortamda devreye girmeye hazır olduğunu ifade etmiştir.¹⁴ Dolayısıyla Erbil çözüm sürecini açık bir şekilde desteklemiş ve bu sürecin başarıya ulaşması noktasında inisiyatif almaya başlamıştır. Örneğin, İmralı (Öcalan’ın hapiste bulunduğu ada) ve Kandil arasında iletişimi sağlayan Barış ve Demokrasi Partisi milletvekilleri sürekli bir şekilde Erbil ile temas içinde olmuşlardır. Barış ve Demokrasi Partisi Eşbaşkanı Selahattin Demirtaş Nisan ayının ilk haftasında Kandil’e gerçekleştirdiği ziyaretin ardından şu açıklamayı yapmıştır: Barzani ve hükümeti “bu süreci baştan beri desteklediklerini ve desteklemeye devam edeceklerini belirttiler. Kendilerine bir rol düşerse her an almaya hazırlar. Kürdistan hükümetinin

resmi olarak süreci destekliyor olması, katkı sunmak için bu kadar cesur bir şekilde sürecin içinde olmalarının, çözümü kolaylaştıracağı şeklindeki düşüncelerimizi paylaştık".¹⁵

Erbil hükümetinin kuzey Irak'ı PKK'nın geri çekilme alanı olarak kabul etmesini KCK Yürütme Konseyi Başkanı Murat Karayılan da onaylamış ve bu bağlamda "Biz umut ediyoruz ki Kürdistan bölgesel hükümeti bunu olumlu karşılar ve destek verir. Bu konuda hiçbir kuşku ve kaygımız yoktur" ifadelerini kullanmıştır.¹⁶ Fakat bu gelişmeler yaşanırken, merkezi Irak hükümeti Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'den çekilen PKK'lıların, Irak topraklarına girmesine karşı olduklarını açıklamıştır. Dışişleri Bakanlığı yaptığı yazılı açıklamada "Irak'ın egemenliği, toplum güvenliğinin ve istikrarının sağlanması ve başka ülkelerin iç işlerine karışmama ilkeleri gereğince, Irak hükümeti PKK'lıların Irak topraklarına girmesini kabul etmiyor" ifadelerini kullansa¹⁷ da bu tavır önemli ölçüde Ankara ve Erbil arasındaki ilişkilerde Bağdat'ın "dışlanması" ile ilgili bir tepkiydi. Bağdat'ın bu konuda somut bir adımı olmadığı gibi yapılan açıklama 1980'lerden beri geçerli olan filli durumla yani PKK'nın kuzey Irak'ı kamp ve geri çekilme alanı olarak kullanması ile çelişmekteydi.

Erbil'in çözüm sürecine verdiği desteğin en açık şekilde kendisini gösterdiği gelişme Mesud Barzani'nin Kürt sanatçı Şivan Perver ile birlikte Kasım ayında AK Parti'nin Diyarbakır mitingine katılması olmuştur.¹⁸ Söz konusu ziyaret sırasında Barzani Erbil'in çözüm sürecine desteğinin devam ettiğini bir kez daha tekrarlararken, PKK'lıların dağdan indirilmesi konusunda üzerlerine düşenleri yapmaya hazır olduklarının altını çizmiştir.

SURİYE VE DİĞER BÖLGESEL GELİŞMELER

2012 yazında Suriye'nin kuzeyinde Kürtlerin çoğunlukta olduğu yerlerde Esed'e bağlı ordu birliklerinin bir dizi yerleşimden çekilmesinden sonra Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin lideri Barzani'ye yakın Suriye Kürdistan Demokratik Parti (SKDP) ile PKK'nın Suriye kolu Demokratik Birlik Partisi'nin (PYD) oluşturduğu ortak milis gücü şiddete başvurmadan bu yerlerde kontrolü ele almıştı.¹⁹ Fakat PYD güçleri ile Esed rejim arasında işbirliği olduğu iddialarının ardından Özgür Suriye Ordusu, PYD ile çatışmaya girmiş ve 2012'nin sonunda ateşkese anlaşması imzalanana kadar bu çatışmalar devam etmişti. Bu ateşkesle birlikte ÖSO ve Suriyeli

Kürtler, rejime karşı ortak mücadele kararı almış ve bu yeni karar Türkiye'nin Suriye politikası ile uyumlu bir görüntünün ortaya çıkmasına neden olmuştu. PYD konusunda Türkiye'nin temel politikası PYD'nin Esed rejimine karşı olan muhalif güçlerle birlikte hareket etmesi gerektiği yönündeydi. Örneğin, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Ocak 2013'te Davos'ta Mesut Barzani ile yaptığı bir görüşmede "PYD rejimle arasına mesafe koymalı. Türkiye'de terör örgütünün silahsızlanması söz konusuysa, diğer ülkelerdeki gelişmeleri de etkileyecektir. Suriye'deki Kürt gruplar, Suriye muhalefeti ile ilişkilerini geliştirmeli" ifadelerini kullanmıştır.²⁰

Fakat 2012 yılı içinde yapılan ateşkese rağmen PYD'nin kuzey Suriye'deki politikaları Erbil ve Ankara'yı rahatsız ediyordu. Ankara için PYD PKK'nın bir koluydu ve Özgür Suriye Ordusu ile birlikte hareket etmiyordu. Erbil için SKDP'nin bölgedeki hareket alanını sınırlandıran ve bu örgüte baskı yapan PYD, Suriye'nin kuzeyinde otoriter bir yönetim sergiliyordu. Erbil ve PYD arasındaki gerginlik Ağustos 2013'te Barzani yönetiminin PYD'ye sınırları kapamasıyla zirveye çıkmıştı.²¹ Dolayısıyla bu koşullar altında Ankara ve Erbil PYD konusunda diğer birçok konuda olduğu gibi ortak bir politika izlemeye başlamıştır. Barzani'nin Kasım ayındaki Diyarbakır ziyareti sırasında PYD güçlerinin Esed rejimiyle beraber iş yapmasının kabul edilemez olduğu konusunda mutabık kaldığı gibi, Barzani, Suriye sınırını kapatmalarının temel sebebinin bu olduğunu dile getirmiştir. Yine bu bağlamda Diyarbakır ziyareti sırasında Suriye'nin toprak bütünlüğünü tehlikeye atacak hamlelere karşı ortak nasıl bir yol izlenebileceği ele alınmış ve bu tarihlere Cenevre'ye gidecek Suriye muhalefetinin güçlü bir görüntü verebilmesi için PYD de dâhil bütün tarafların birlikte hareket etmesi konusunda anlaşılmıştır.²²

MERKEZİ İRAK HÜKÜMETİ İLE İLİŞKİLER

2013 yılı özellikle son çeyreğe kadar Ankara ve Bağdat arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında 2012 yılının bir devamı olarak görülebilir. 2011 yılından itibaren Ankara ve Bağdat arasındaki ilişkilerin gergin seyretmesinin yedi önemli nedeni vardı.²³ İlk olarak Türkiye'nin 2010 yılında yapılan seçimlerde birinci olan El-İrakiye'ye yakın bir politika izlemesi seçimlerden ikinci çıkan fakat başbakan olan Nuri El-Maliki'yi rahatsız etmişti. İkinci

olarak Türkiye'nin seçimlerdeki politikası El-Maliki'nin "Türkiye Irak içişlerine karışıyor" söylemine yol açmış ve Maliki çeşitli vesilelerle Ankara'yı içişlerine karışmakla suçlamıştır. Üçüncüsü, Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'nin Türkiye'ye sığınması, Haşimi'yi tutuklamaya çalışan Maliki yönetimini rahatsız etmiştir. Dördüncüsü, Suriye'de yaşanan iç savaş sırasında Ankara Esed rejiminin gitmesi yönünde bir politika izlerken Maliki, Esed'li bir Suriye'yi savunmuştur. Beşincisi, Ankara'nın Erbil ile yakın bir politika izlemesi Maliki'nin Türkiye'yi Irak'ı bölmekle suçlamasının gerekçesi olmuştur. Altıncısı, Türkiye'nin Kuzey Irak enerji kaynaklarına ilgisi ve bu enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırılması politikaları Maliki yönetiminin Ankara'ya tepki göstermesine neden olmuştur. Son olarak Ankara'nın özellikle Suriye'de yaşanan iç savaş nedeniyle Tahran'la ilişkilerinin gerginleşmesi Tahran'a yakın bir politika izleyen Bağdat'ı da etkilemiştir.

2013 yılı Ankara ve Bağdat arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında iki ayrı döneme ayrılabilir. 2013'ün ilk yarısı 2012'deki gerginliğin devam ettiği dönem görüntüsü verirken ikinci yarısında üst düzey görüşmelerin yaşandığı ve yumuşama noktasında adımların atıldığı bir dönem olmuştur.

GERGİNLİK KALDIĞI YERDEN: ENERJİ

Ankara ve Bağdat arasında 2012 yılı boyunca 3 önemli gerginlik alanı mevcuttu: Enerji konusu, Suriye politikası ve Tarık Haşimi'nin Türkiye'ye sığınması. 2013 yılının özellikle ikinci yarısından itibaren son iki gerginlik önemli ölçüde arka planda kalsa da, enerji konusunda Bağdat ve Ankara arasındaki gerginlik yıl boyunca bütün şiddetiyle devam etmiştir. Erbil, özellikle 2009 yılından itibaren Bölgesel Kürt Yönetimi sınırları içinde çıkan petrol ve doğalgazı Bağdat'tan bağımsız bir şekilde uluslararası pazarlara ulaştırma politikası izliyordu ve bu politikada Ankara kritik bir öneme sahipti. Bağdat ise bu politikanın Irak'ın bölünmesine giden süreci başlatacağını ve bunda Türkiye'nin rolü olduğunu savunuyordu. Bu nedenle Bağdat Ankara ve Erbil arasındaki anlaşmalara sert tepki gösteriyordu ve bu tepkiler 2013 yılında da devam etmiştir. Henüz Ocak ayında Irak Petrol Ticaret Kurumu'nun internet sayfasında yayımlanan açıklamada, Bağdat'ın izni alınmadan yapılan petrol ihracatı "uluslararası kaçakçılık" olarak nitelendirilerek, satıcı ve alıcı taraflarla petrol sevkiyatını gerçekleştiren

şirketlere dava açılacağı belirtilmiştir. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Türkiye'ye tek taraflı ham petrol nakliyatına başladığını ilan etmesine tepki olarak siteye konulan bu açıklama Irak'ın milli petrol şirketi SOMO'nun ham petrol, petrol ürünleri ve gaz ihracatı ve ithalatında tek yasal yetkili olduğunu hatırlatmıştır.²⁴

Fakat bu gerginliğe rağmen Bağdat yönetimi kendi onayı olmadan Ankara'nın petrol boru hattı konusunda adım atmayacağına inanıyordu. Nitekim Irak Petrol Bakanı Abdul Kerim Luaibi'ye göre, Ankara kendilerine Bağdat'ın onayı olmadan Kuzey Irak'tan Türkiye'ye boru hattı geçişine izin verilmeyeceği yönünde garanti vermişti.²⁵ Yine Bağdat cephesine göre, Türkiye'nin böyle bir garanti vermesinin arkasındaki temel motivasyon Bağdat ile uzun süredir gergin olan ilişkileri normalleştirmektir. Bağdat'tan gelen bu açıklamalara rağmen 2013 yılı boyunca Erbil ve Ankara arasında boru hattının inşasına yönelik girişimler devam etmiş ve Mayıs ayında boru hattı inşaatına başladığına dair haberler medyaya yansımıştır.²⁶ Ankara'nın bu iki taraflı politikası yani bir yandan Bağdat yönetimi ile ilişkileri yeniden rayına oturtmak için adımlar atarken, diğer yandan da Erbil yönetimi ile petrol işbirliğini derinleştirmesi "çok yönlü politika" olarak adlandırılmıştır.²⁷

Kasım ayında Ankara'da bulunan Neçirvan Barzani'nin "gelecek ay boru hattının açılacağı" yönündeki sözleri merkezi hükümeti rahatsız etmiş ve Irak Başbakanı Maliki'nin sözcüsü Musavi, "Kürdistan'la boru hattı anlaşması imzalanmasına karşı olduğumuzu Türkiye'nin Bağdat Büyükelçisi'ne bildirdik. Böyle bir anlaşma olursa Bağdat-Ankara ilişkileri ciddi şekilde hasar görür" ifadelerini kullanmıştır.²⁸ Aralık ayı içinde Kürt petrolünün Türkiye'ye akmaya başladığına yönelik haberler sıklıkla kamuoyuna yansımaya başlayınca Bağdat yönetimi daha önceki tepkilerden farklı olarak tepkinin dozunu önemli ölçüde yumuşatmıştır.²⁹ Bunda yaklaşan seçimlerinin etkisi olduğu kadar (Maliki'nin Kürtleri karşısına almak istememesi) Ankara ile diplomatik ilişkilerde yaşanan yumuşama da belirleyici olmuştur.

İLİŞKİLERDE YUMUŞAMA

Ankara ve Bağdat arasındaki ilişkilerde 2013 ortalarından itibaren tedrici bir yumuşama dönemi başlamıştır. İki ülkenin Dışişleri Bakanlı-

ğı Müsteşarları arasında Nisan ayında gerçekleşen ilk buluşmadan sonra Temmuz ayında ikinci bir görüşme daha gerçekleşmiştir. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin Ankara'da ve Bağdat'ta yaptığı görüşmelerin ardından, yumuşamaya ilişkin ilk mesaj 6 Nisan'da Maliki'den gelmiş ve Maliki Türkiye ile işbirliğine hazır olduklarını açıklamıştır. Ankara'nın da olumlu karşıladığı bu mesajın ardından 8 Nisan'da Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Feridun Sinirlioğlu ile Maliki'nin en yakın danışmanlarından Ulusal Güvenlik Danışmanı Feyyaz Londra'da bir araya gelmiştir.³⁰ ABD Irak'ın hızla mezhep temelli bir bölünmeye doğru gittiğini ve kuzeydeki Kürtlerin de bu bölünmeyi hızlandırdığı düşüncesindeydi. Bu nedenle Irak'ın bütünlüğünü restore edebilmek noktasında Ankara ve Bağdat'ın gergin olan ilişkilerinin yeniden düzelmesi gerektiğine inanıyordu.

Yine ilişkilerin yumuşaması bağlamında bir başka gösterge ise Irak Parlamento Başkanı Usame Nuceyfi'nin Türkiye ziyareti sırasında Maliki'nin görüşme konusunda istekliliğinin altının çizilmesi olmuştur. Bu açıklamanın ardından Eylül ayında ise New York'ta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hıdır el-Huzai arasında bir görüşme gerçekleşmiştir.³¹ Daha sonra ise TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Volkan Bozkır'ın liderliğindeki bir heyet 22 Ekim'de Bağdat'ta Irak Cumhurbaşkanı Vekili Hıdır el-Huzai, Başbakan Nuri Maliki, Parlamento Başkanı Usame Nuceyfi, Başbakan Yardımcısı Hüseyin Şehristani, Dışişleri Bakanı Hoşyer Zebari gibi üst düzey yetkililerle görüşmelerde bulunmuştur.³² 2013 yılı içinde yaşanan yumuşama sürecinin zirve noktası ise Irak Dışişleri Bakanı Hoşyer Zebari'nin Türkiye ziyareti olmuştur. 25 Ekim'de gerçekleşen söz konusu ziyaret sırasında Davutoğlu'nun yaptığı açıklamalar neden bu ziyaretin yumuşama sürecinde bir kırılma noktasını teşkil ettiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Davutoğlu bu bağlamda “son dönemde bazı konjonktürel gelişmeler nedeniyle maalesef ilişkilerimiz eskisi kadar yoğun olmamıştı. Bu ziyaret durağanlığın bittiği ve önümüzdeki dönemde başta başbakanlar olmak üzere ilişkilerin her düzeyde artacağına ortaya konmasıdır. Çok özlediğim Bağdat'a tekrar kavuşma imkânı bulacağım” ifadelerini kullanmıştır.³³

Zebari de Davutoğlu ile paralel bir açıklama yapmıştır: “İlişkilerimiz son 2 yılda biraz sıkıntılı dönemden geçti. Bu sayfayı kapatıp yeni bir sayfa

açmanın tam zamanıdır. Bazı konularda görüş ayrılığı olsa da aramızda çözülmeyecek problem yoktur. Bunu da diplomasi ve diyalog yoluyla aşabiliriz... İki ülke arasındaki ilişkileri düzeltmek değil yeni ufuklar açma konusunda mutabık kaldık. Irak Türkiye'yi ve Türkiye'nin bu bölgedeki rolünü takdir ediyor. Türkiye'nin rolüne hiçbir tavrımız yok. Kaderimizin ortak olduğuna inanıyoruz... Başlangıç olarak dostum Davutoğlu'nun Bağdat'ı ziyaret edeceği kesindir. Gelecekte ümit ederiz Başbakan, Cumhurbaşkanı düzeyinde ziyaretler olur. Türkiye en büyük ortağımız. Resmi kanallarımız, diplomasi kanallarımız açık. Bunu da basın üzerinden değil aramızda kurulacak mekanizmayla yapmayı kararlaştırdık.”³⁴ Davutoğlu ve Zebari'nin bu ifadeleri üç noktanın altını çizmesi nedeniyle önemliydi. İlk olarak taraflar 2 yıldır ilişkilerin gergin olduğunu kabul ediyor ve bunun bazı konjektürel nedenlerle bu şekilde olduğunu altını çiziyorlardı. İkincisi her iki tarafa da ilişkilerin düzeltilmesi noktasında iradelerini güçlü bir şekilde ortaya koymuşlardır. Son olarak ise ilişkilerin yeniden eski gergin döneme dönmemesi için bazı diplomatik önemlerin alındığı ortaya çıkmıştır.

10 Kasım tarihinde Ahmet Davutoğlu'nun Bağdat'a gerçekleştirdiği ziyaret ve burada Maliki ile gerçekleştirdiği görüşme ise ikili ilişkilerde 2013 yılı içindeki yumuşama döneminin en önemli çıktısı olmuştur. Ziyaret sırasında Davutoğlu açık bir şekilde “Kapatıyoruz o dönemleri. O gerilimlerin sebebi Irak içindeki gruplar arasındaki gerilimlerdi. Türkiye Irak'ta hiç kimsenin dışlanmaması ilkesini benimsedi. Şimdi Irak içinde bir yumuşama var” ifadelerini kullanmıştır.³⁵ Bu ifadeler taraflar arasındaki en önemli gerginlik nedeninin Irak'ta yaşanan guruplar arasındaki bölünmeler olduğunu ve bu bölünmenin yumuşamasının da ikili ilişkilerde yumuşamayla sonuçlandığının bir kabulüydü. Irak'taki 20 Nisan 2013 seçimleri Maliki'ye kendi iktidarına yönelik tehlikenin “güçlü ve örgütlü bir Sünni bloktan” gelmeyeceğini aksine asıl meydan okumanın yine diğer Şii partilerden geleceğini göstermişti.³⁶ Dolayısıyla Maliki yönetimi Sünnilere karşı politikasında çok fazla geri adım atmamasına rağmen bu yeni koşullar Türkiye ile ilişkilerin yeniden restore edilmesine uygun bir zemin hazırlamıştır.

Davutoğlu'nun Bağdat ziyaretinin ardından üst düzey ziyaretler devam etmiş, örneğin TBMM Başkanı Cemil Çiçek 26 Kasım'da, Enerji Bakanı Taner Yıldız da 1 Aralık'ta Bağdat'a gitmiştir. Fakat gerginlik döneminin

bütünüyle arkada bırakılması bağlamında kritik ziyaret olarak görülen Maliki'nin Ankara ya da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Bağdat ziyaretleri 2013 yılı içinde gerçekleşmemiştir. Sinirlioğlu ve Irak Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nizar Hayrullah arasında 5 Aralık 2013 tarihinde Ankara'da yapılan görüşmede Erdoğan'ın olası Bağdat ziyaretinin detayları ele alınsa da³⁷ Aralık ayı içinde Erdoğan'ın Bağdat ziyareti gerçekleşmemiştir.

SONUÇ

2013 yılında Türkiye-İrak ilişkileri 3 temel olgu etrafında gelişmiştir. İlk olarak 2012 yılında etkin bir şekilde ortaya çıkan Erbil ve Bağdat'a yönelik farklı politika 2013 yılında da devam etmiş ve Ankara tek bir Irak politikası değil Erbil ve Bağdat'a yönelik iki ayrı politika izlemiştir. İkincisi, Erbil yönetimi ile girilen enerji ilişkisi Türk dış politikasının genelini etkileyen güçlü bir dinamik olmuştur. Son olarak da enerji dışındaki diğer konularda Ankara ve Bağdat arasındaki sorunlar arka plana atılmıştır. Bu nedenle 2013'ün ikinci yarısı Ankara ve Bağdat arasında tedrici bir yakınlaşmaya tanık olmuştur. Fakat belirtmek gerekir ki, Ankara ve Bağdat arasındaki ilişkiler liderlerin iradesinden daha çok ABD başta olmak üzere küresel güçlerin Irak politikasına, İran ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçlerin politikalarına fazlasıyla bağımlı olduğu gibi, Irak içinde bir türlü istikrara kavuşmayan güç dengelerinden de fazlasıyla etkilenmektedir. Yine Erbil ile girilen enerji ilişkisi Ankara'nın kolay vazgeçebileceği bir şey değildir ve bu da Bağdat ile olan ilişkileri ciddi şekilde etkilemektedir.

Sonuç olarak Ankara-Bağdat-Erbil üçgenindeki ilişkiler 2003 ABD'nin Irak işgali ve 2011'de ABD'nin Irak'tan çekilmesi gibi dışsal bir dinamiğin mirası olan kaygan bir zeminde şekillenmektedir. Söz konusu ilişkilerin istikrara kavuşması Irak'taki ABD işgalinin bıraktığı mirasla yüzleşmeden mümkün olmadığı gibi, bu mirasla yüzleşme ve söz konusu mirası istikrarlı bir Irak ile değiştirmek kısa vadede mümkün gözüküyor.

KRONOLOJİ³⁸

- 18-19 Mart İrakîye Listesi lideri ve Irak eski Başbakanı Ayad Allawi'nin başkanlığındaki İrakîye heyeti Ankara'yı ziyaret etti.
- 25 Mart Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başbakanı Neçirvan Barzani başkanlığındaki IKBY heyeti Ankara'yı ziyaret etti.
- 26 Mart Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Arap Ligi Zirvesi vesilesiyle Irak Cumhurbaşkanı Vekili Hudeyr Huzai'yle ikili bir görüşme gerçekleştirdi.
- 30-31 Temmuz IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani İstanbul ve Ankara'yı ziyaret etti.
- 10 Eylül Irak Meclis Başkanı Usame Nuceyfi, Ankara'yı ziyaret etti.
- 23 Eylül Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, BM temasları çerçevesinde Irak Cumhurbaşkanı Vekili Hudaýr el-Huzai ile görüştü.
- 30 Eylül Ahmet Davutoğlu, Cenevre'de düzenlenen BM Mülteciler Yüksek Komiserliği Yürütme Komitesi'nin 64. İcra Konseyi Toplantısı vesilesiyle Irak Dışişleri Bakanı Hoşyer Zebari ile görüştü.
- 21 Ekim TBMM Dış ilişkiler Komisyonu Başkanı ve AK Parti milletvekili Volkan Bozkır, Bağdat'ı ziyaret etti.
- 24 Ekim Irak Dışişleri Bakanı Hoşyer Zebari Ankara'yı ziyaret etti.
- 10-11 Kasım Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Irak'ı ziyaret etti, Bağdat'ta ve Nəcəf'te üst düzey temaslarda bulundu.
- 30 Ekim-1 Kasım (IKBY) Başbakanı Neçirvan Barzani Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 16 Kasım IKBY Başkanı Mesud Barzani, Diyarbakır'ı ziyaret etti; Başbakan Erdoğan'ın Diyarbakır programına katıldı.
- 26 Kasım Meclis Başkanı Cemil Çiçek, Irak Meclis Başkanı Usame Nuceyfi'nin daveti üzerine Bağdat'ı ziyaret etti.
- 27 Kasım IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani Ankara'yı ziyaret etti.
- 1 Aralık Enerji Bakanı Taner Yıldız, Irak'a gitti; Bağdat'ta Irak'ın enerjiden sorumlu başbakan yardımcısı Hüseyin Şehristani, ardından Erbil'de IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani ve Doğal Kaynaklar Bakanı Aşti Havrami ile görüştü.
- 5 Aralık Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ve Irak Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nizar Hayrullah Ankara'da buluştu.
- 5-6 Aralık Irak Türkmen Cephesi Yürütme Kurulu üyeleri Ankara'yı ziyaret etti.
- 17 Aralık Irak Meclis Başkanı Usame Nuceyfi ve IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın davetine icabetle Konya'da gerçekleştirilen Şeb-i Arus törenlerine katıldılar.

NOTLAR

1. Elliott, Stephen A. ve Louis B. Beryl, "Natural Gas Development in Kurdistan: A Financial Assessment", *Belfer Center for Science and International Affairs*, Harvard University, (August 2012), s. 42. <http://belfercenter.hks.harvard.edu/>
2. "500 milyon dolarlık şirket Botaş'a eklendi", *Hürriyet*, 22 Ocak 2013. Aksi belirtilmediği sürece gazetelerden alınan haberler ilgili gazetelerin web sayfalarından alınmıştır.
3. "İşte Türkiye'nin Kuzey Irak'taki petrol sahası!", *Haber Türk*, 21 Aralık 2013.
4. "Erbil ile tarihe geçecek anlaşma", *Hürriyet*, 26 Mart 2013.
5. Cengiz Çandar, "İşin İçine Kürdistan Petrolü girerse", *Radikal*, 26 Mayıs 2012.
6. "Ucuz gaz müjdesi", *Hürriyet*, 20 Haziran 2013.
7. Erdal Sağlam, "Enerji Bakanı Yıldız'ın daha çok uçması gerekecek", *Hürriyet*, 3 Aralık 2013.
8. "Kürt petrolüne Bağdat hamlesi", *Hürriyet*, 27 Aralık 2013.
9. "Kürt petrolü aktı, akacak", *Hürriyet*, 4 Aralık 2013.
10. Cengiz Çandar, "Kürdistan petrolleri ve Türkiye'nin Tercihleri", *Radikal*, 15 Aralık 2013.
11. "Irak'tan flaş iddia: 'Paralar Halkbank'ta toplanmayacak'", *Hürriyet*, 28 Aralık 2013; "11,5 milyar \$'lık Halk tezgâhı", *Sabah*, 28 Aralık 2013.
12. "Kürt petrolü için yeni adres Halkbank", *Hürriyet*, 28 Aralık 2013 ; "Ali Babacan: Kuzey Irak petrolleri için de Halkbank'ı kullanacağız", T24, 8 Ocak 2014. <http://t24.com.tr>.
13. Ali Balcı, "Türkiye'nin Irak Politikası 2012: İki Irak Hikayesi", *Türk Dış Politikası Yılığ 2012* ve Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş, Ankara: SETA Yayınları, 2013, s. 131.
14. "Barzani: Barış süreci Türkiye'yi uçuracak", *Hürriyet*, 1 Nisan 2013.
15. "Kandil'den dönen Demirtaş'tan açıklama", *Hürriyet*, 7 Nisan 2013.
16. "Kararılan: PKK Güney Kürdistan'a çekilecek", T24, 29 Nisan 2013 <http://t24.com.tr>.
17. "PKK'nın Irak toprağına girmesine karşıyız", *Hürriyet*, 10 Mayıs 2013.
18. Bu ziyaretin önemi ile ilgili bir köşe yazısı için bkz. Cengiz Çandar, "Dış politikaya 'reset', bir tür 'Türk-Kürt ittifakı', bir tür 'Kürt bölünmesi'" *Radikal*, 12 Kasım 2013.
19. PYD ve Suriye'deki etkinliğinin detaylı bir analizi için bkz. "Flight of Icarus? The PYD's Precarious Rise in Syria Crisis Group", *International Crisis Group Middle East Report* No: 151, 8 May 2014.
20. "Irak bölünmesin mutabakatı", *Hürriyet*, 25 Ocak 2013.
21. Hugh Tekin, "Syria: Which Way To Kurdistan?", *The New York Review of Books*, 28 August 2013.
22. "PYD'ye ortak tavır", *Hürriyet*, 18 Kasım 2013.

23. Serhat Erkmen, “Zebari’nin Türkiye Ziyareti: Türkiye Irak İlişkilerinde Yeni Bir Sayfa mı Açılıyor?”, *Ortadoğu Analiz*, Kasım 2013, Cilt: 5, Sayı: 59, ss. 40-41.
24. “Bizden habersiz giden petrole el koyarız”, *Hürriyet*, 11 Ocak 2013.
25. “Türkiye’den Irak’a boru hattı garantisi”, *Hürriyet*, 26 Şubat 2013.
26. “İşte yeni boru hattı”, *Hürriyet*, 25 Mayıs 2013.
27. Zeynep Gürcanlı, “Türkiye’den çok yönlü Irak politikası”, *Hürriyet*, 26 Ekim 2013
28. “Bağdat’tan Ankara’ya uyarı: Kürdistan’la anlaşma imzalamayın”, *Hürriyet*, 28 Kasım 2013.
29. “Kürt petrolüne Bağdat hamlesi”, *Hürriyet*, 27 Aralık 2013.
30. Zeynep Gürcanlı, “İsrail’den sonra şimdi sıra Irak’ta”, *Hürriyet*, 16 Nisan 2013
31. “Cumhurbaşkanı Gül, Ban ve Huzai ile görüştü”, <http://www.trthaber.com/>, 24 Eylül 2013.
32. Erkmen, “Zebari’nin Türkiye Ziyareti...”, a.g.e., s. 41.
33. “Bağdat’a kavuşacağım”, *Hürriyet*, 26 Ekim 2013.
34. “Bağdat’a kavuşacağım”, *Hürriyet*, 26 Ekim 2013.
35. “Sertlik bitti”, *Hürriyet*, 11 Kasım 2013.
36. Erkmen, “Zebari’nin Türkiye Ziyareti...”, a.g.e., s. 42; Fakat öte yandan Maliki yönetimi 2013 yılı içinde Irak’taki Sünnilerin politik ve sosyal hayatlarını sınırlandıran çok sayıda adım atmıştır. Örneğin bkz. “Maliki’nin askerleri Sünni kampını bastı”, *Hürriyet*, 23 Nisan 2013; “44 Sünni milletvekili istifa etti”, *Milliyet*, 31 Aralık 2013.
37. Ufuk Ulutaş, Can Acun ve diğerleri, “2013’te Dış Politika”, *SETA Analiz*, Şubat 2014, No: 85, s. 21.
38. Kronolojinin bir kısmı Ulutaş, Acun vd., “2013’te Dış Politika” raporundan alınmıştır. Diğer veriler de Türk Dışişleri Bakanlığı’nın resmi web sitesinden derlenmiştir. 2013 yılı dış politika gelişmeleri kronolojisi için bkz. <http://www.mfa.gov.tr>.

TÜRKİYE'NİN SURIYE POLİTİKASI

NEBİ MİŞ

Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı sürecinin en uzun ve sancılı tecrübelerinden birisi Suriye'de yaşanmaktadır. Başlangıçta, Türkiye'nin Şam politikası Beşşar Esed'in demokratikleşme yönünde adım atmasını teşvik etmek üzerine bina edilmişti. Bu bağlamda, 2011 yılında Ankara'nın önceliği, rejimin kademeli olarak ve barışçıl şekilde ayaklanmaları yönetmesi ve ülkenin kaosa girmeden dönüşümün sağlanmasında kolaylaştırıcı bir rol oynamaktı. Bu noktada AK Parti hükümeti, Suriye politikasının çerçevesini en genel anlamda şu şekilde belirlemiştir: "Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması, ülkede akan kanın durdurulması ve Suriye halkının meşru taleplerinin karşılanmasına yönelik demokratik reform ve dönüşüm sürecinin barışçıl bir şekilde sonuçlandırılması".¹ Ancak Esed yönetiminin hem uluslararası topluma hem de Türkiye'ye verdiği sözleri tutmayarak ayaklanmalara karşı sert politikalar uygulaması, Türkiye'nin 2000'li yıllarda Şam yönetimi ile geliştirdiği üst düzey ilişkinin de sonunu getirdi.

Çatışmaların yoğunlaşması ve katliamların artmasının ardından sorunun çözümüne yönelik uluslararası ve bölgesel çözüm arayışları 2011 yılının sonuna doğru yoğunlaşmış ve Türkiye bu çözüm arayışlarının başlatılması ve devam ettirilmesinde yoğun diplomasi trafiğini sürdürmüştür. Bu dönemde Arap Birliği'nin Suriye'deki çatışmaları durdurmaya yönelik çabalarında ve ardından meselenin BM'nin gündemine getirilmesinde, Türkiye önemli bir rol oynamıştır.² Bu dönemde Ankara'nın Şam politikası Esed yönetiminin de içinde bulunduğu bir "geçiş hükümeti" temelinde çözüm arayışlarıydı.

2012 yılında, Esed'in sert politikaları daha fazla devreye sokması ve muhalefete yönelik katliamlarını giderek artırması, AK Parti hükümetini barışçıl bir geçişin mümkün olmadığına yönelik bir tutum almaya itmiş ve hükümet Suriye politikasında nitelikli bir değişikliğe gitmiştir. Ankara'nın 2012 yılında uyguladığı politikanın çerçevesini, Esed rejiminin bir an önce devrilmesi için uluslararası ve bölgesel aktörlerin harekete geçirilmesi, yaşanan can kayıplarının azaltılması, Türkiye'ye sığınan mültecilere barınma imkânının sağlanması ve Suriyeli muhalif grupların bir araya getirilmesinde kolaylaştırıcı rol oynanması gibi hususlar belirlemiştir. Yine bu dönemde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye krizini, AK Parti dönemi Türk dış politikasının önemli unsurlarından biri olan "düzen kurucu" rol çerçevesinde "bölgesel sahiplenme" temelinde yürütme konusunda ısrarcı olmuştur. Söz konusu politikaya ilişkin eleştirilere de, sorunlara en başından itibaren "değerler" açısından "istikrarlı" ve "tutarlı"; mekanizmalar açısından "dinamik" bir siyaset bağlamında yaklaşıklarını belirterek cevap vermiştir.³

Bölgesel sahiplenme temelinde, sorunun Arap Birliği'nde ve BM'de ele alınma süreçlerinde Türkiye merkezi bir ülke konumuna gelerek soruna yoğun bir şekilde angaje olmuştur. Bu bağlamda, sorunun çözümüne yönelik çabaların BM'de de sonuçsuz kalmasının ardından, "Suriye'nin Dostları Toplantısı"nın yeni bir inisiyatif olarak başlatılmasında, Türkiye yoğun bir mesai harcamıştır. Ankara ayrıca Cenevre-1 toplantısına dahil olarak, BM Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan'ın altı maddelik barış planına destek vermiştir. Diğer taraftan, Suriye ile Türkiye arasındaki kriz, 22 Haziran tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait RF-4E Phantom keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesinin, 3 Ekim'de Suriye ordusunun ateşlediği

bir top mermisinin Urfa'nın Akçakale ilçesinde bir eve isabet etmesiyle 5 Türk vatandaşın hayatını kaybetmesinin ve birçok kişinin yaralanmasının⁴ ardından bir üst aşamaya yükselmiştir.

2013 yılında, Türkiye'nin Suriye politikasında bir önceki yıl inşa ettiği devamlılık unsurları daha da yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda Ankara, Suriye'de daha etkin bir uluslararası eylemlilik üzerine ısrarını devam ettirmiştir. Suriye muhalefetine daha organize olması için yardımlarını sürdüren AK Parti iktidarı, doğrudan askeri destek için uluslararası topluma çağrılarını yinelemiştir. Türkiye insani yardım koridorunun açılması ve uçuşa yasak bölgenin oluşturulması konularını özellikle gündeme taşıyarak, Suriye'de akan kanın bir an önce durdurulması için yoğun çaba sarf etmiştir. Ankara, Suriye'den gelen mültecilere yönelik açık kapı politikasını devam ettirmiş, bu bağlamda insani krizin hafifletilmesi için istikrarlı bir siyaset izlemiştir. Diğer yandan da Türkiye-Suriye sınırında sıcak çatışmaların beraberinde getirdiği hareketlilik sonucu ortaya çıkan gerilimli süreçle yüzleşen Erdoğan hükümeti, önce Cilvegözü ardından da Reyhanlı'da gerçekleşen patlamalarla birçok insanın hayatını kaybetmesiyle yaşanan krizleri hem iç politik alanda hem de bölgesel düzlemde yönetmeye çalışmıştır. Son olarak Türkiye, Baas rejiminin tüm tacizlerine rağmen sıcak savaşa girmeme konusunda dikkatli bir politika izlemiştir.

Suriye 2013 yılına, BM verilerine göre ordu birlikleriyle silahlı muhalifler arasındaki çatışmalarda en az 70 bin kişinin hayatını kaybettiği, yaklaşık bir milyon sivilin evlerini terk ettiği ve komşu ülkelerdeki kamplarda yaşamaya başladığı, ayrıca iki buçuk milyon kişinin de ülke içinde yer değiştirmek zorunda kaldığı bir atmosferde girmiştir.⁵ Bu rakamlar aynı yılın sonunda çok daha kötü bir hal almıştır. Diğer taraftan ABD, AB ve bölge ülkeleri Esed rejimine karşı ambargolara başlarken, çok sayıda ülke de Şam'la diplomatik ilişkileri kesmiş ve Suriye'nin Arap Birliği üyeliği askıya alınmıştır. Muhalifler örgütlenme konusunda ilerleme sağlasalar da rejime karşı etkin bir muhalefet yapısını oluşturamamıştır. Batılı güçler ise, Suriye muhalefetine silahlandırılmasına yönelik bir tutum geliştirme yönünde ortaklaşamamışlar; Rusya, Çin ve İran ise Şam yönetiminin yanında yer almaya devam etmişlerdir.

ULUSLARARASI KOLEKTİF EYLEMLİLİK VE ESED'SİZ SURIYE ISRARI

Türkiye, Suriye'ye yönelik siyasetinin temelinde yatan “Esed rejiminin devrilmesi” konusunda 2013 yılında da gerekli desteği alamamıştır. Ankara'nın Esed'siz geçiş hükümeti yönünde bir iradenin ortaya çıkması için muhaliflere etkili bir yardımın yapılması politikasına karşı, ABD yönetimi Suriye'de rejimin devrilerek yeni bir düzen kurulmasından ziyade krizin yönetilmesi ve bölgesel etkilerinin sınırlandırılmasına odaklanan bir politika izlemiştir.⁶ Dolayısıyla da ABD zorlayıcı müdahaleye ya da askeri imkanların kullanılmasına yönelik bir tutum geliştiremediği için Türkiye'nin aktif politikası, Suriye krizinde sonuç üretebilecek bir çerçeveye oturtulamamıştır. Diğer taraftan hem Suriye'nin Dostları Grubu'nda hem de Çekirdek Grup'ta, Suriye'de krizin sonlandırılmasına yönelik gündem ve perspektif farklılığı Türkiye'nin diplomatik çabalarını da zorlaştırmıştır. Özellikle Avrupa Birliği ülkelerinin soruna yönelik aktif bir tutum almaları ve sorunun çözümünü zamana yaymaları Esed rejimini katliamlar konusunda cesaretlendirmiştir. İran'ın Suriye'yi bölgede hareket alanını ve nüfuzunu genişleteceği bir ülke olarak görmesi, Baas rejimine yönelik koruyuculuğunu ve desteğini sürekli hale getirmiştir. Rusya Ortadoğu siyasetine müdahil olma konusunda Suriye'yi bir fırsat olarak görmekte, dolayısıyla BM Güvenlik Konseyi'nde Şam yönetimine karşı girişimleri veto etmektedir.

2013 yılına girerken, 6 Ocak'ta Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed, üzerinde baskının artmasıyla, yeni bir barış planını gündeme getirdi. Beş aşamalı bir süreci içeren barış planının ilk aşaması, silahlı muhalefete yapılan uluslararası yardımların durdurulması ve savaş nedeniyle göç eden Suriye vatandaşlarının evlerine dönmesinin sağlanması üzerinedir. İkinci aşamada, özellikle Türkiye sınırından muhalif savaşçıların geçişinin engellenmesi istenmekteydi. Üçüncü aşamada, muhalefet ile görüşmeler başlatılacak ve geniş katılımlı bir konferans ile yeni bir “misak-ı milli” oluşturulacaktı. Dördüncü aşamada, kabul edilen sınırlar üzerinde egemen olacak “Milli Birlik Hükümeti” kurulması halk oyuna sunulacaktı. Son olarak da genel af ilan edilecek ve geçiş dönemi planlanacaktı.⁷

Esed rejimi protestoların başladığı ilk günlerden itibaren halkın tale-

bi olan siyasi reformları gerçekleştirmeyi reddetmiş ve gösterileri askeri müdahale ile bastırmıştı. İki yıl süren kanlı çatışmaların ardından Esed'in vadettiği reformlar her ne kadar yeni anayasa yapımı ve genel af gibi açılımları içerse de kendi iktidarının devamını öngörüyordu. Esed'in reform paketini açıkladığı konuşmasında ülkesinde yaşananları "iç mesele" olarak nitelendirmesi, barış planının "Suriye'ye ihanet etmeyenler" olarak nitelendirdiği muhalefetin sadece bir kısmını kapsıyor oluşu ve Esed'in uluslararası arabuluculuk tekliflerini reddedeceğini bildirmesi, reform paketinin ülkedeki durumu değiştirmeye yönelik bir çabanın ürünü olmadığına bir işareti olarak yorumlandı.⁸

Bu plan Türkiye'de ve uluslararası kamuoyunda Esed rejiminin "zaman kazanma çabası" olarak değerlendirildi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Esed'in asıl amacının "hedef saptırmak" olduğunu belirterek, rejimin tek çaresinin halkın iradesine göre davranmak olduğunu belirtti.⁹ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise, Esed'in reform planını "boş vaat" olarak değerlendirdi ve Suriye muhalefetinin meşru bir aktör olarak tanınmadığı sürece barış için ilerleme sağlanamayacağını altını çizdi.¹⁰ Türkiye'nin barış planına yönelik tutumu Avrupalı aktörlerin tutumu ile örtüşmekteydi. Bu anlamda, Avrupa Birliği Dış Politika Şefi Catherine Ashton Esed'in görevi bırakarak siyasi geçiş sürecinin önünü açmasını isterken, İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague de Esed'in ülkedeki şiddetin sorumlusu olduğunu ve boş vaatlerle kimseyi kandıramayacağını ifade etti.¹¹ Diğer taraftan Suriye muhalefetinin siyasi temsilcilerinden Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu da (SMDK) yaptığı açıklamada Esed'in planının herhangi bir siyasi çözüm getirmekten uzak olduğunu belirtmiş ve Esed'in atması gereken ilk adımın görevden ayrılmak olduğu vurgulamıştır.¹²

Türkiye yıl içinde yapılan tüm uluslararası toplantılarda Suriye'nin geleceğini gündem haline getirmeye çalışmış ve sorunu uluslararası platformlarda sahiplenmeye devam etmiştir. Bu bağlamda Türkiye 1-3 Şubat'ta gerçekleştirilen 49. Münih Güvenlik Konferansı'nda Suriye'nin geleceği ile ilgili Esed'in barış planının bir aldatmacadan ibaret olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.¹³ Ayrıca bölgesel sahiplenme boyutunu da sürekli gündemde tutan Ankara 6-7 Şubat tarihleri arasında yapılan 12. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'ne Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile katılmış, gerçekleş-

tirilen temaslar neticesinde Türkiye, Mısır, İran ve Suudi Arabistan'ın yer alacağı bir mekanizmanın kurulması için Suriye'ye dair bölgesel çözüm geliştirilmesi için çaba sarf edilmesinde öncü rol oynamıştır.¹⁴

CENEVRE-2'YE HAZIRLIK ÇALIŞMALARINDA TÜRKİYE ETKİSİ

Birinci Cenevre Konferansı'nın ardından Mayıs 2013'ten itibaren ikinci konferansın toplanması için çabalar yoğunlaşmış ancak konferansın toplanma tarihi sürekli ertelenmiştir. Toplantının sürekli ertelenmesinde Suriye muhalefetinin toplantıya katılıp katılmayacağı başta olmak üzere, diğer katılımcılarla ilgili bir mutabakatın sağlanamaması etkili olmuştur. Bu anlamda 2013 yılı içerisinde Suriye'nin Dostları Grubu ve Suriye'nin Dostları Çekirdek Grubu toplantılarında Türkiye, Suriye muhalefeti ile diğer uluslararası toplum arasında köprü vazifesi görmüştür. Ankara, taraflar arasında ortak bir tutumun oluşturulabilmesi için yoğun çaba harcamıştır.

Aralık 2011'de Arap Birliği üzerinden devreye sokulan Suriye barış planını sonuç üretemeyince, BM ve Arap Birliği ortaklaşa Annan Planı'nı devreye sokmuştur. Burada çözüme yönelik güçlü bir iradenin ortaya çıkması yeni arayışları da gündeme getirmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin de yoğun çabasıyla, Suriye'nin Dostları Grubu toplantıları gibi oluşumlarla da soruna yönelik çözüm arayışı yoğunlaşmıştır. Bu toplantıların farklı adlar ve çatılar altında yapılmasının en önemli nedenlerinden biri, önce BM nezdinde uluslararası toplumun ortaklaşa bir karar alamaması, ardından da bölgesel inisiyatifler üzerinden yürütülen çabaların Suriye konusunda farklılaşan ajandalarıydı. Diğer taraftan Suriye'nin dostları toplantılarına katılmayan ve Suriye'nin geleceği konusunda Rusya, Çin ve İran gibi ülkelerin de katılabileceği meşruiyeti yüksek bir oluşum için dönemin BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan'ın girişimiyle, 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre'de "Suriye Eylem Grubu" adı altında toplanılmıştı. Birinci Cenevre toplantısı Esed sonrası döneme ait yol haritası oluşturduysa da, çözüm için somut bir çıktı üretememiş ancak Suriye'nin geleceği üzerinde ajandaları birbirinden çok farklı aktörleri bir araya getirmesi açısından ileriki toplantılar için bir beklenti oluşturmuştur.¹⁵

Birinci Cenevre Konferansı'nın ardından Mayıs 2013'ten itibaren ikinci konferansın toplanması için çabalar yoğunlaşmış, hazırlık çalışmalarının

tümüne Türkiye etkin bir şekilde katılmıştır. Ancak Türkiye'nin de yoğun çabasına rağmen, konferansın toplanma tarihi sürekli ertelenmiştir. Sürekli ertelenmesinin en önemli nedenlerinden biri, Suriye muhalefetine dağınlığı ve rejime alternatif oluşturabilecek bir güce ve yapıya ulaşamamasıydı.¹⁶ Diğer önemli bir neden katılımcılarla ilgili bir mutabakatın sağlanamamasıydı. Bu süreçte Ankara'nın belirginleşen rolü, Suriye muhalefeti ni belirli bir ajanda etrafında konsolide ederek, Cenevre-2'ye hazırlamaktı.

Suriye'nin Dostları Grubu'nu ilk başta organize eden ülkelerden biri olan Türkiye, bir önceki yılda olduğu gibi, Suriye'nin Dostları Grubu ve bu grubun içinden daha hızlı hareket etmek ve etkin karar alabilmek için oluşturulan Suriye Halkının Dostları Çekirdek Grubu toplantılarında çözüme yönelik uluslararası toplumun eylemliliğe geçmesi konusunda yoğun bir diplomasi trafiği yürütmüştür. Bu bağlamda, 28 Şubat'ta Roma'da, 21 Nisan'da İstanbul'da, 23 Mayıs'ta Ürdün'de, 22 Haziran'da Katar'da, 26 Eylül'de New York'ta ve 22 Ekim'de Londra'da Suriye'nin Dostları Grubu ya da Çekirdek Grubu toplantıları yapılmış; Cenevre-2'ye hazırlık niteliğinde olan bu toplantıların ana gündemlerini Suriye muhalefetine yardım ve muhalefetin dağınlıklığını gidermeye yönelik çabalar oluşturmuştur. Diğer taraftan, Suriye krizinin bölgeye yayılma riski, Suriye'de ortaya çıkabilecek aşırı akımların nasıl kontrol edileceği gibi konular da bu toplantıların gündemine dahil edilmiştir.

22 Ekim 2013'te Londra'da Suriye'nin Dostları Çekirdek Grubu'nu oluşturan 11 ülkenin dışişleri bakanlarının katılımıyla gerçekleştirilen toplantı diğerlerine göre daha fazla önem arz etmekteydi.¹⁷ Suriye Ulusal Koalisyonu'nun (SUK) toplantıya katılması için Dışişleri Bakanı Davutoğlu özel bir çaba harcamıştır. SUK'un bu toplantıya katılması ve toplantı sonucunda Suriye'de çözümün ortaya çıkarılabilmesi için üç aşamalı bir yol haritasını benimsemesi bu bağlamda önemliydi. Bunlardan ilki, Cenevre-2'ye giderken Suriye muhalefeti ile yapılacak çalışmalardı. Suriye muhalefetine tek çatı altında toplanması ve görüş ayrılıklarının minimize edilmesinde önemli bir mesafe kat edilmişti. İkincisi ise, Cenevre müzakereleri devam ederken tüm farklı aktör ve tarafların ortaklaşa yürüteceği faaliyetlerdi. Bu faaliyetlerin temelinde, pozisyonlardaki farklılıkların en aza indirilmesi birincil amaçtı. Üçüncüsü ise, müzakerelerin sonucunda,

tam yetkiye sahip bir geçiş hükümetinin kurulması ve tüm siyasal temsilin geçiş hükümetine devredilmesi idi.¹⁸

Türkiye, 2013 yılı içerisinde yapılan uluslararası toplantılarda Suriye muhalefeti ile diğer ülkeler arasında kolaylaştırıcı bir pozisyonda iken, diğer taraftan da Cenevre-2 konferansına hazırlık sürecinde, 6 maddeden oluşan beklentilerini deklare ederek konumunu en net ortaya koyan ülke olmuştur. Bu bağlamda, Cenevre-1 Konferansı'nda kabul edilen maddelerin uygulanması, bir an önce Suriye'de yaşanan ölümlerin sonlandırılması, Suriye'de Cenevre Anlaşması'nın hayata geçmesinin ardından iktidarın değişerek tarafların temsil edildiği tam yürütme yetkisine sahip geçici bir hükümetin kurulması, Suriye rejiminin meşruiyetini kaybettiğinin vurgulanması, Suriye'nin toprak bütünlüğü korunması ve Suriye'nin geleceğinin demokratik bir yapı üzerinden inşa edilmesi ve müzakerelerin ucunun açık olmaması Türkiye'nin netleşen pozisyonunun unsurları olarak belirlemiştir. Ayrıca Cenevre-2 görüşmelerinde insani meseleler ve mülteciler konusunun bir parametre olarak tartışılması da Türkiye'nin ısrarıyla masaya getirilmiştir.¹⁹ Bu bağlamda, Türkiye'nin uzun dönemdir dillendirdiği konuların büyük çoğunluğu Cenevre-2 toplantısına gidildiği dönemde, uluslararası toplumun da ortaklaştığı konulardı. Ancak, tüm yoğun çabalara rağmen Cenevre-2 toplantısı 2013 yılında yapılamamış ve bir sonraki yıla kalmıştır.

SURİYE'DE KİMYASAL SİLAH KULLANIMI VE TÜRKİYE'NİN POZİSYONU

Suriye'deki iç savaşın, 21 Ağustos'ta yüzlerce rejim karşıtı Suriyelinin kimyasal silah saldırısıyla öldürülmesinin ardından yeni bir boyuta geçtiği çokça dile getirilmiştir. Olayın ardından Türkiye, Suriye krizi konusundaki haklılığını bir kez daha ortaya çıktığının anlaşılması gerektiğini savundu. Ancak, kimyasal silah kullanımı konusunda uluslararası aktörlerin farklılaşan pozisyonu, beklenenin aksine Esed iktidarına yeni bir manevra alanı açtı. Bu manevra alanının nasıl ortaya çıktığının ve Türkiye'nin bu süreçteki pozisyonunun anlaşılması için uluslararası toplumun konuya yaklaşımına kısaca değinmek gerekir.

Saldırının hemen akabinde, hayatını kaybedenlerin rejim karşıtı olması sebebiyle, olayın sorumlusunun Esed iktidarı olduğuna yönelik güçlü bir

görüş ortaya çıktı. Kimyasal silah saldırısı sonucunda 426'sı çocuk, 1429 kişinin öldürülmesi Suriye'ye yönelik askeri müdahale tartışmalarını yoğunlaştırdı. İddialar üzerine BM, bu iddiaları incelemeye karar verip 13 kişilik bir heyeti Suriye'ye gönderdi.²⁰ ABD yönetimi, bu saldırıların ardından Esed'in "binlerce insanını gaz ile öldüren bir katil ve eşkiya" olduğunu belirterek kimyasal silah kullanımının Washington'un "kırmızı çizgi" sini oluşturduğunu dile getirdi. Böylece ABD, askeri müdahale seçeneğini de gündeme getirmiş oldu.²¹ Ardından da Amerikan Senatosu askeri operasyonu öngören tasarıyı onayladı.²² Ancak izleyen süreçte, Washington müdahale konusunda aceleci davranmayarak BM'nin bölgedeki araştırmalarının neticelerinin beklenmesi gerektiği yönünde bir politika izledi. İngiltere Parlamentosu askeri bir müdahaleyi reddederken,²³ Fransa askeri müdahalenin gerekliliğine dair çeşitli açıklamalar yapsa da müdahaleye gönülsüz yaklaştı.²⁴ Rusya'nın kimyasal silah kullanıldığı yönündeki iddialar için "somut ve ikna edici kanıtlar"ın ortaya çıkarılmasına yönelik tutumu ise, Şam yönetimine zaman kazandırmanın bir yöntemi olarak değerlendirildi.²⁵

Suriye'ye yönelik müdahalenin nasıl yapılacağına yönelik tartışmaların sürdürüldüğü bir dönemde, Rusya ve Çin'in müdahaleye karşı muhalefeti ni netleştirmesi, yeni bir seçeneği gündeme getirdi. Moskova öne sürdüğü yeni bir teklifle, Suriye'nin tüm kimyasal silahlarını devretmesi durumunda, Washington'un müdahale seçeneğini yeniden gözden geçireceğini iddia etti. Böyle bir opsiyonun ortaya çıkmasıyla birlikte Esed, Kimyasal Silahlar Sözleşmesi'ni imzalayacağını uluslararası kamuoyuna duyurdu.²⁶ Ardından da Rusya'nın teklifini kabul etti. Birleşmiş Milletler ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü, Suriye'deki kimyasal silahların imhası için Eylül ayında bir takvim hazırladı. Buna göre kimyasal silah yapımında kullanılabilen tüm maddelerin 31 Aralık 2013 tarihinde Suriye'den çıkartılması karara bağlandı. Ayrıca, 30 Haziran 2014'e kadar ülke genelindeki bütün kimyasal silahların, stoklarının ve üretim tesislerinin imha edilmesi kararlaştırıldı.²⁷

Türkiye'nin Suriye'deki kimyasal silahlar konusundaki tutumu ise ABD, İngiltere ve Fransa'dan farklıydı. Türkiye, sorunun sırf bir kimyasal silah kullanımı sorunu olmadığını konvansiyonel silahlarla Esed rejiminin çok daha fazla insanı katlettiğini gündemde tutarak, uluslararası toplumun bir an önce harekete geçmesi gerektiğinde ısrarcı oldu. Türkiye ayrıca kısa

sürelî ve belirli hedeflere yönelik bir askeri müdahale tartışmalarının da sorunun çözümüne yönelik bir sonuç üretmeyeceğini özellikle vurguladı.²⁸ Ankara, Esed rejiminin kimyasal saldırıdan doğrudan sorumlu olduğuna yönelik hiç bir şüphesinin olmadığını vurgulayarak uluslararası toplumu ikna etmeye çalıştı.²⁹ BM Güvenlik Konseyi'nin 27 Eylül 2013 tarihinde kabul ettiği 2118 sayılı kararın Suriye'de kullanılan kimyasal silahların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğunu teyit etmesinin ardından, TBMM Genel Kurulu Suriye'ye ilişkin olarak, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve buna imkan sağlayan gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından belirlenecek esaslara göre yapılması için hükümete verilen yetkinin süresinin bir yıl daha uzatılmasını kararlaştırdı.³⁰ Türkiye ayrıca, BM'nin daha etkin bir şekilde sorunun üzerine eğilmesi gerektiğini vurgulayarak, Güvenlik Konseyi'nin tepkisiz kalmasının saldırgan rejimleri cesaretlendirdiğini tüm uluslararası platformlarda dile getirdi.³¹

SINIR OLAYLARI

Türkiye-Suriye sınırında sıcak çatışmaların beraberinde getirdiği hareketlilik 2013 yılında da sürdü. Bir yandan savaş öncesinde de sıklıkla yaşanan, izinsiz sınır ticareti yapan gruplar ile güvenlik güçleri arasındaki gerginlik devam ederken; diğer yandan sınırda kimliği belirsiz kişilerce askere ateş açılması, mültecilerin sınırdan geçişi sırasında yaşanan olumsuzluklar ve Suriye rejimine ait uçak ve helikopterlerin Türkiye sınırını ihlal etmesi sebepleriyle çatışmalar yaşandı. Sınırdaki meydana gelebilecek olası saldırılara karşı güvenlik güçleri yıl boyunca tedbiri arttırsa da, sınırın karşı hattındaki otorite kaybından kaynaklanan istikrarsızlık, güvenlikle ilgili problemleri sürekli kılmıştır. Fakat Türkiye-Suriye sınırındaki gerginliği bir üst aşamaya taşıyan olaylar, Şubat ve Mayıs aylarında meydana gelen saldırılardır.

11 Şubat'ta Cilvegözü Sınır Kapısı'nda Suriye plakalı bombalı bir araçla gerçekleştirilen saldırıda 13 kişi hayatını kaybetti. Ekim 2012'de Türkiye-Suriye sınırında yaşanan çatışmalar sırasında Akçakale'ye düşen top mermisinin neden olduğu can kayıplarından sonra Cilvegözü saldırısı Türkiye'ye yönelik en büyük terör eylemiydi. Hükümet tarafından yapılan açıklamalarda ve genel kamuoyu algısında saldırının Baas rejimi tarafından

gerçekleştirildiği ön plana çıktı. Türkiye'nin Suriye politikasından rahatsız olan Esed rejiminden birçok yetkilinin çeşitli zamanlarda, Suriye'deki istikrarsızlığı bölgeye ve Türkiye'ye yayma konusunda dolaylı yollardan tehditkar açıklamaları ve Türkiye'yi çatışmanın içine çekme çabaları bu düşünceyi pekiştirdi. Saldırıdan yaklaşık bir ay sonra yakalanan, olayın Suriyeli failleri, patlamayı Suriye gizli servisi El-Muhaberat'ın yönlendirmesiyle gerçekleştirdiklerini itiraf ettiler.³² Türkiye bu olay karşısında daha önce Akçakale ve F-4 krizinde olduğu gibi uluslararası toplumu Suriye'ye yönelik politikasından daha somut adımlar atılması yönünde harekete geçirmeye çalıştı. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Victoria Nuland Türkiye'nin talep etmesi halinde NATO olarak gereken tüm desteği vermeye hazır olduklarını belirtse de,³³ uluslararası toplum olayı kınamaktan öte bir tavır almamıştır.

İkinci büyük saldırı ise, 11 Mayıs'ta Reyhanlı'da gerçekleşti. İki bomba yüklü aracın birbiri ardına patlatılması sonucu 53 kişi hayatını kaybederken, 100'ün üzerinde kişi yaralandı. Saldırının Suriye rejimiyle bağlantılı kaynaklar tarafından gerçekleştirildiği ihtimali bir hayli güçlü olsa da, rejim ilk başta bunu inkar yoluna gitti. Başbakan Erdoğan'ın "olay rejimle alakalı. Muhaliflerle ilgisi yok. Rejim olayın arkasında. Rejimin Türkiye uzantıları var. Bu konuda da çalışmalar var".³⁴ sözlerine karşılık; Suriye Enformasyon Bakanı Ümran el Zubi "bu Suriye hükümetinin yapacağı türden bir iş değildir, kimse yanlış suçlamada bulunmasın" diyerek olayın faillerinin rejim olmadığı iddiasını ileri sürdü.³⁵ Rejimin hedef saptırmaya yönelik, olayın failleri ile ilgili muhalefet gruplarını işaret etmesi, Türkiye kamuoyu tarafından da iç politik alanda iktidar-muhalefet ilişkilerinin gerginleşmesini beraberinde getirdi. Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay, "saldırıyı düzenleyen örgüt ve mensuplarının Suriye'deki rejim yanlısı El-Muhaberat örgütüyle bağlantılı oldukları belirlenmiştir. Örgüt de bellidir, kişiler de büyük oranda bellidir. Plaka tespitleri vesaire yapılmıştır, hadisenin Suriyeli sığınmacılarla, Suriye muhalefeti ve Suriyeli sığınmacılarla ilgisinin olmadığı kesindir" açıklaması tartışmaları bir nebze azaltmıştır.³⁶ Saldırıyı gerçekleştirenlerin arkasında Banyas katliamının da sorumlusu olan ve Baas rejimi ile birlikte hareket eden Mihraç Ural'ın olduğu sonradan güvenlik güçleri tarafından açıklanmıştır.³⁷

Bölgede yaşanan bu patlamaları Türkiye'ye karşı bir "meydan okuma"

üzerinden değerlendirmek mümkündür. Çünkü saldırının zamanlaması Başbakan Erdoğan'ın ABD ziyareti öncesine denk getirilmişti. Erdoğan'ın ABD'li yetkililerle görüşmesinin birinci gündem maddesini Suriye konusu oluşturmakta ve bu bağlamda uçuşa yasak bölge ilanı, muhaliflere ağır silah yardımı ve doğrudan askeri müdahale seçenekleri bu görüşmede ele alınacak konular arasında bulunmaktaydı.³⁸ Türkiye bu saldırıların ardından 2012 yılında değiştirdiği angajman kuralları çerçevesinde sınırda daha yoğun güvenlik önlemlerini artırdı. Bu güvenlik önlemlerinin en net yan- sıması Eylül ayı içerisinde Suriye'ye ait bir helikopterin sınır güvenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle Malatya'dan havalanan iki Türk jeti tarafından fü- zeyle vurulmasıydı.³⁹ Çünkü değişen angajman kuralına göre, sınırı ihlal eden veya tehdit eden Suriye hava araçlarına ateş edilebilecekti.

MUHALEFETLE İLİŞKİLER

2013 yılına gelindiğinde, söz konusu tarihe kadar Suriye'deki savaş se- bebiyle ölenlerin sayısı BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından 60.000 olarak açıklandı.⁴⁰ Yıkımın boyutlarını da gösteren bu rakam, bir taraftan çözüm arayışlarını hızlandırırken; diğer taraftan da rejime direnç gösterebilecek meşru muhalif yapıların nasıl destekleneceğini de sürekli gündemde tutmuştur. Türkiye'nin Suriye muhalefetine yönelik politika- sının çerçevesini ise, meşru muhalefetin dağınlığının giderilmesi oluş- turmuştur. Bu bağlamda yıl içinde Türkiye, Suriye'de kalıcı barışın sağ- lanması için muhalefet ile görüşmelerinin devam etmesine özel bir önem atfetmiştir.⁴¹ Bu sebeple muhalefetin sivil kanadı ile yapılan görüşmeler en üst düzeyde gerçekleştirilerek, uluslararası platformlarda meşru muhalefe- tin desteklenmesi gerektiği sürekli vurgulanmıştır.

Muhalef ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDK), Suriye mu- halefetesinin sivil kanadı olarak nitelendirilebilecek bir yapılanma olarak Türkiye'nin resmi olarak muhatap aldığı oluşumdur. Türkiye, 19 Ocak'ta İstanbul'da SMDK'nın toplantısına ev sahipliği yaparak, geçiş hükümeti- nin kurulması çalışmalarının tartışılmasını sağlamıştır.⁴² Ancak bu toplan- tıda, SMDK'nın homojen bir yapı olmaması ve grup içindeki çekişmelerin karar alma mekanizmasını yavaşlatması nedeniyle geçici hükümetin kurul- ması ertelenmiştir. Türkiye ayrıca, birçok batılı ülke tarafından Suriye'nin

meşru temsilcisi olarak tanınan SMDK'nın askeri kanadı olan Özgür Suriye Ordusu'na (ÖSO) teçhizat bağlamında yardımda bulunmuştur.

Suriye Ulusal Koalisyonu ile olan ilişkilerdeki en önemli gelişmelerden bir diğeri de koalisyonun Türkiye temsilciliği görevine eski Suriye Enerji Bakanı Abdo Hüsameddin'in atanmasıdır. Koalisyon böylece İstanbul'da bir ofis açarak ikili ilişkilerde daha hızlı görüşme yapabilme şansına kavuşmuştur. Fakat temsilciye, Fransa ve İngiltere'nin yaptığı gibi büyükelçi unvanının verilmemesi ve askeri yetkili atamasına sıcak bakılmaması Türkiye'nin ihtiyatlı bir yol takip ettiğinin de bir işareti olarak yorumlanmıştır.⁴³ Ancak Türkiye yıl içinde birçok Suriye muhalefeti yetkililerini hem Türkiye'de ağırlayarak, hem de uluslararası toplantılara katılmalarını sağlayarak destek vermeye devam etmiştir.

Yıl içinde Suriye muhalefetinin farklı unsurları arasındaki ilişkinin seyrinden de Türkiye, hem uluslararası düzeyde hem de iç politik alanda etkilenen bir konumdaydı. Bu durum, bir taraftan Suriye'nin kuzeyinde "de facto" oluşumlarla PYD (Demokratik Birlik Partisi) ve IŞİD'in (Irak ve Şam İslam Devleti) kendi hakimiyet alanlarını oluşturarak Türkiye sınırında güvensiz bir ortamı oluşturmalarıyla ilgiliyken; diğer taraftan Suriye muhalefetiyle PYD ve IŞİD'in oluşturduğu çatışma dinamiklerinden de kaynaklanmaktadır. PYD, Suriye'de iç savaşın yaşanmasıyla birlikte Baas rejiminin etkili olamadığı ve Kürtlerin yaşadığı bölgelerde özerk bölgeler oluşturarak, kendisine yakın olmayan Kürt muhalefeti başta olmak üzere diğer muhalif unsurları bölgeden dışlamıştır. Aynı zamanda Esed rejimi ile arasına herhangi bir mesafe koymayarak rejimle bir çatışmaya girmemiş, çoğu zaman rejimden destek de görmüştür. Diğer taraftan PYD, El-Kaide ve ardından IŞİD'in bölgede hakimiyet alanını genişletmesinden endişelenen Batı'nın da desteğini arkasına almıştır. Türkiye, PYD'nin PKK'ya yakınlığını da göz önünde bulundurarak bu gruplarla mesafeli bir ilişki yürütmüştür. Ankara, kendi içinde Kürt meselesinin halline dair çözüm sürecini yürütürken; diğer taraftan bu süreçle doğrudan ilgili olan ve süreci kesintiye uğratabilecek Suriye'nin kuzeyindeki otonom yapılanmalarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Kasım ayında PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde özerk yönetim kurduğunu açıklaması, Türkiye tarafından çekince ile karşılanmıştır. Ankara'ya göre, PYD'nin Suriye'de savaş bitmeden böyle bir olu-

şuma gitmesi, Esed'e karşı mücadele eden muhalif yapıları da olumsuz etkileyecektir. Zaman zaman PYD lideri Salih Müslim'le diyalog kanallarını işleten Ankara,⁴⁴ Müslim'den Esed yönetimi ile işbirliğini kesmesi, Suriye Ulusal Koalisyonu'yla entegre olacak şekilde müzakere yürütmesi, seçilmiş Suriye parlamentosu oluşana kadar hiçbir "de facto" oluşuma yönelmemeleri ve terör örgütlerini desteklememesi gibi isteklerde bulunmuştur.

PYD lideri Salih Müslim, çeşitli dönemlerde Türkiyeli yetkilerle görüşmesinin ardından Türkiye'nin hassasiyetlerini gözettiğini belirttiyse de,⁴⁵ özellikle IŞİD'in bölgedeki hakimiyetini gittikçe artırması ve Irak Bölgesel Kürt Yönetimi (IBKY) ile ilişkilerinin gerginleşmesinin ardından, Türkiye'yi bölgede radikal örgütlere destek vermekle suçlamaktan da geri durmamıştır. Bu söylem, hem Türkiye iç muhalefesinde hem uluslararası çevrelerde dillendirilmeye⁴⁶ başlamasının ardından,⁴⁷ hükümet bu konudaki tutumunu netleştiren açıklamalar yapmak zorunda kalmıştır.⁴⁸ Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, buradaki radikalleşmeyi iki nedene bağlamıştır. Bunlardan ilki, uluslararası toplumun en başından itibaren Esed yönetimini gayri meşru ilan etmesine rağmen rejime dönük bir uluslararası yaptırımın uygulanamamış olmasıdır. İkincisi ise, Esed rejiminin uygulamış olduğu politikalar.⁴⁹ Türkiye en baştan itibaren böyle bir oluşumların yaşanabileceğini uluslararası platformlarda dile getirerek uluslararası aktörleri bir an önce harekete geçirmek için çeşitli inisiyatifleri başlatmış, ya da Suriye'ye yönelik çözüm toplantılarında bu inisiyatiflerin daha etkin bir tutum almasına dönük yoğun bir diplomasi içerisine girmiştir. Diğer taraftan Türkiye, Suriye içinden çıkan meşru muhalefetin yani Suriye Ulusal Koalisyonu'nun güçlendirilmesine yönelik yeterince desteklenmediği için ve meşru muhalefetin kimyasal silah başta olmak üzere tüm saldırılara karşı yardım görmediği için buradaki unsurların içerisinde bazı grupların radikalleşmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulayagelmiştir. Bu bağlamda Ankara, radikalleşmenin önüne geçilmesi ve Suriye'nin geleceği için etnik, mezhebi, dini ve kültürel fark gözetmeksizin örgütlenen meşru muhalefetin masada olmasını önemli bir mesele olarak görmektedir.

SURİYELİ MÜLTECİLER VE AÇIK KAPI POLİTİKASININ DEVAMI

Türkiye, Suriyeli sığınmacılara yönelik 2011 yılında başlatmış olduğu geçici koruma rejimini 2013 yılında da devam ettirmiştir. 2001 tarihli AB direktifi üzerinden, bu “geçici koruma” rejimine bir hukukilik kazandıran Türkiye, “geçici koruma” için makul bir süre olan 2 yıl dolsa da, uluslararası hukukun “geri göndermeme” prensibine uyarak, “açık kapı politikası”nı sürdürmüştür. Dolayısıyla sığınmacılarla ilgili “hukuki vasıflandırma” ve “coğrafi sınıflandırma”⁵⁰ konusunda Türkiye kendi pozisyonunu koruyarak yaşanabilecek sıkıntıları aşmak için, resmi olarak “misafir” tanımlaması yaparak, “geçici koruma” statüsü kapsamında süreci yönetmeye çalışmıştır.⁵¹ Ancak mültecilerin uzun dönemli statülerinin ne olacağına yönelik sorular medyada gittikçe daha çok gündem oluşturmaya başlamıştır. Medyadaki tartışmalar daha çok, Güneydoğu illeri başta olmak üzere birçok ilin demografik ve sosyal dokusunun önemli ölçüde değiştiğine yöneliktir.

11 Şubat'ta Cilvegözü'nde yaşanan ve 11 Mayıs'ta Reyhanlı'da 50'den fazla kişinin ölmesiyle sonuçlanan olayların ardından mültecilere yönelik olumsuz tepkiler yükselse de genel olarak Türkiye toplumunda mültecilere yönelik yoğun bir tepkiden bahsetmek mümkün değildir. Ancak yıl içinde, mültecilerin ihtiyaçlarının ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik tartışmalar, aynı zamanda kalıcı bir çözüm olarak entegrasyona yönelik hazırlıkların yapılması fikriyle beraber yürütülmüştür.⁵² Diğer taraftan, mültecilerle ilgili uluslararası dayanışmanın yetersiz olması ve Türkiye'nin mülteciler konusunda yüklenmiş olduğu ekonomik ve sosyal maliyetin sürdürülebilirliği ile ilgili de kamuoyunda endişeler dile getirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin hem sınır bölgesinde, hem kamplarda hem de kamp dışı alanlarda yaptığı yardımlar genel olarak başarılı kabul edilse de, yardımların dağıtımını ile ilgili zaman zaman tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar daha çok kamp dışı alanlardaki mültecilerin sosyal ve ekonomik yaşantıyı olumsuz etkileme potansiyeli üzerine yoğunlaştırılmıştır.

2013 yılı içerisinde savaşın şiddetini arttırması, yalnızca Türkiye'ye değil; Mısır, Ürdün, Lübnan ve Irak'a iltica eden mültecilerin sayısında büyük bir artışa neden olmuştur. BM'nin kayıtlı verilerine göre; 2013 yılı içerisinde bu beş ülkeye toplamda 1.787.921 Suriyeli iltica etmiştir.⁵³ BM raporlarına göre, 16 Aralık 2013 tarihi itibarıyla çatışmaların başladığı günden itibaren

2,3 milyondan fazla Suriyeli ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır.⁵⁴

Türkiye bağlamında bakıldığında, 2013 yılı içerisinde artan mülteci sayısı, kamp sayısının ve kapsamının da arttırılması ihtiyacını beraberinde getirmiştir. AFAD'ın (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) 31 Aralık 2013 tarihinde yayınladığı verilere göre Suriye'den gelenler için kurulan 15 çadır kent, 1 geçici kabul merkezi ve 6 adet konteyner kentte 210.358 Suriye vatandaşı bulunmaktaydı. Kamplar dışında yaşayanların sayısı ise yaklaşık 450 bin olarak belirtilmiştir. 31 Aralık 2013 tarihi itibariyle; Hatay'da 14.999, Gaziantep'te 33.819, Kilis'te 37.372, Şanlıurfa'da 67.389, Kahramanmaraş'ta 15.052, Osmaniye'de 9.098, Adıyaman'da 9.851, Adana'da 11.816, Mardin'de 3.169 ve Malatya'da 7.205 kişi barındırılmaktadır.⁵⁵ Türkiye'ye gelen Suriyeli sığınmacıların yaklaşık yüzde 36'sı 10 kentte bulunan 20 kampa yerleştirilirken, yüzde 64'ü de kampların bulunduğu 10 kentin de aralarında bulunduğu çeşitli şehirlere yerleşmişlerdir. Yine AFAD verilerine göre kamp dışında yaşayan mültecilerin yaklaşık yüzde 20'sinin oturma izni bulunmaktadır.

Ülke	1 Ocak 2013 Suriyeli Mülteci Sayısı	31 Aralık 2013 Suriyeli Mülteci Sayısı
Türkiye	170.912	560.129
Mısır	13.001	131.599
Ürdün	117.312	576.354
Lübnan	129.106	805.835
Irak	67.625	212.000
TOPLAM	497.956	1.787.921

Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik politikası yalnızca sınırları açmak değil; mültecilerin yaşam koşullarını olabilecek en üst düzeyde arttırmaya çalışmak olmuştur. Türkiye, yıl içinde mültecilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik uluslararası toplumu harekete geçirerek ortak bir dayanışmayı mümkün kılmının yollarını aramıştır. Bu anlamda Ocak ayında Başbakan Erdoğan, mültecilerin yaşam koşullarını iyileştirebilmek amacıyla Katar'a ziyarette bulunarak, bu ülkenin yardımını istemiştir.⁵⁶ Ayrıca aynı ay içinde Gaziantep'te bulunan Nizip mülteci kampını ziyaret ederek, mültecilerin sorunlarını yerinde tespit etmiş "Siz, kardeşlerinizin topraklarında kendi evinizdesiniz. Ekmeğimizi, çadırımızı, battaniyemizi

sizlerle paylaşmanın gururu içerisindeyiz” sözleriyle mültecilerin güvende olduğu garantisini vermiştir.⁵⁷ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da, Suriyeli mülteciler meselesinin, ekonomik, rakamsal ya da diğer toplumsal sorunların ötesinde “insani boyutuyla” ele alınması gerektiğini sürekli vurgulayan bir tutum içinde olmuştur.⁵⁸

Bu bağlamda, süreç içerisinde bu anlayışla uyumlu bir biçimde Suriyeli mültecilere yönelik faaliyetlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi AFAD üzerinden gerçekleştirilmiştir. Burada altı çizilmesi gereken bir nokta sorunun aksayan yönleri olduğuna dair eleştirilere rağmen kurumsal bir mekanizma üzerinden koordinasyonun sağlanmasının önemidir. AFAD’ın yürüttüğü faaliyetler arasında kamplarda yaşayanların barınma, sağlık, gıda ve eğitim başta olmak üzere ihtiyaçlarının giderilmesi ve kamplardaki işleyişin düzenli bir şekilde devam etmesi bulunmaktadır. Çocuklar için kreşler kurulması, gerekli tıbbi yardımın sağlanarak sağlık koşullarının kötüleşmesinin önlenmesi ve en nihayetinde Suriyeli mültecilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi bu kurumsal mekanizma üzerinden sağlanmaktadır.⁵⁹ Bunlara ek olarak Türkiye, Suriye’deki saldırılarda yaralananların Türkiye’ye getirilip tedavi edilmesi için gerekli yardımları yapmıştır.⁶⁰ Türkiye’nin insani yardımları yalnızca sınırın kendisine ait tarafına yönelik olmakla kalmamıştır. Ankara, Suriye’ye insani yardım malzemelerinin devlet eliyle ya da sivil toplum kuruluşları aracılığıyla gönderilmesi hususunda da duyarlılığını devam ettirmiştir.⁶¹

İl Adı	Kamplarda Yaşayan Mülteci Sayısı (31 Aralık 2013 tarihinde)
Hatay	14.999
Gaziantep	33.819
Kilis	37.372
Şanlıurfa	67.389
Kahramanmaraş	15.052
Osmaniye	9.098
Adıyaman	9.851
Adana	11.816
Mardin	3.169
Malatya	7.205
TOPLAM	210.358

CHP'NİN SURİYE POLİTİKASI

Suriye krizi, 2013 boyunca iktidar-muhalefet ilişkileri açısından da önemli bir gündem maddesini oluşturmuştur. Ana muhalefet partisi CHP tarafından, meselenin iç politik alanda araçsallaştırılarak bir muhalefet biçimi olarak kullanılması, sorunu bir dış politika sorunu olmanın ötesine taşımıştır. CHP'li yöneticilerin ve milletvekillerinin Beşşar Esed'i Şam'da ziyaret etmesi ve Sosyalist Enternasyonal toplantıları başta olmak üzere uluslararası arenada Baas rejimine yönelik açıklamaları, hükümet tarafından yoğun eleştirileri beraberinde getirmiştir. CHP ise, AK Parti'nin Suriye politikasının, "milli" olmadığına yönelik bir söylem üzerinden eleştirirken,⁶² AK Parti ise CHP'nin Baas rejimine destek vermesini "ideolojik örtüşme" bağlamında değerlendirmiştir. "Ağır insan hakları ihlallerinin olduğu" bir ülke ile CHP'nin mesafe koyamaması ise Türkiye kamuoyunda ciddi tepkileri de beraberinde getirmiştir.⁶³

CHP'nin Suriye politikasının yıl içinde en net çerçevesi, Şubat'ta Portekiz'de yapılan Sosyalist Enternasyonal toplantısında görünür hale gelmiştir. Toplantının sonuç bildirgesinde katılımcıların Beşşar Esed'in olası bir geçiş hükümetinde yer almasına karşı olduklarını ilan etmesi, toplantıya katılan CHP'li yetkililer tarafından engellenmeye çalışılmıştır. CHP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Loğoğlu bildirinin taslak metninde yer alan "Sosyalist Enternasyonal, Birleşmiş Milletler ve Suriye muhalefetinin tutumları ile tutarlı olarak, Beşşar Esed'in bir geçiş hükümetinde rol almasına karşıdır" ifadesinin kabul edilemez olduğunu belirterek, bildiri metnine itiraz etmiştir.⁶⁴ CHP'nin Esed'i doğrudan kınayan tespitler yerine "geçmişle tam bir kopma anlamına gelecek, yeni bir gelecek" gibi muğlak ifadeler kullanmayı teklif etmesi, Esed'in korumaya çalıştığı bir işareti olarak yorumlanmıştır. Öte yandan Ekim 2013'te Suriye muhalefetinden Suriye Muhafif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'nun (SMDK) Sosyalist Enternasyonal Genel Sekreterliği ile görüşmesi göz önünde bulundurulduğunda, CHP'nin Portekiz'deki girişiminin Sosyalist Enternasyonal tarafından benimsenmediğinin bir işaretidir.⁶⁵ CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Brüksel ziyareti sırasında "Esed ile Erdoğan arasında ton farkı var" ifadelerini kullanması üzerine Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Sosyalist Grup Başkanı Hannes Swoboda yazılı bir açıklamayla Kılıçdaroğ-

lu'nun sözlerini düzeltmesini istemesi de, Avrupalı Sosyalistlerin CHP'den farklılaştığının diğer bir işaretiydi.⁶⁶ Bu anlamda, CHP'nin Avrupalı yetkililer tarafından da eleştirilmesi ve Esed yönetimini en başından söz konusu güne kadar kınayamaması da eleştirilerin CHP üzerine yoğunlaşmasının önemli bir nedenidir.⁶⁷

Mart ayında, CHP Milletvekilleri Şafak Pavey, Aytuğ Atıcı, Hasan Akgöl ve Mevlüt Duda'dan oluşan bir heyet, dördüncü kez Beşşar Esed'le görüşme gerçekleştirmiştir. Şubat ayında yayınlanan Birleşmiş Milletler (BM) raporunda Esed rejiminin de Suriye'de yaşanan insanlık suçlarından sorumlu olduğunun belgelendiği⁶⁸ bir dönemde gerçekleşen bu görüşme, CHP'nin Esed'e desteğinin açık bir göstergesi olarak yorumlanmıştır.⁶⁹

Görüşmede yer alan milletvekillerinden Aytuğ Atıcı'nın CHP'nin Türk halkı ile Suriye halkı arasındaki bağlantıyı sağladığını, "Esed'in yanında olmak için değil Suriye halkının yanında olmak için Türk halkının Suriye halkına sempatisini iletmek için"⁷⁰ Suriye'ye gittiklerini açıklasa da, CHP hükümet tarafından sert bir şekilde eleştirilecektir. CHP heyetinin Suriye ziyaretini tartışmalı hale getiren bir başka durum ise Esed'le yapılan görüşmeye katılanlar arasında Reyhanlı saldırısının aktörlerinden olduğu iddia edilen asıl ismi Anas Asalteh olan Ebu Firas kod adlı Suriye vatandaşının olmasıdır. CHP ile Esed arasında yapılan görüşmeyi organize eden bu kişinin Reyhanlı saldırısıyla ilişkili olduğu açıklayan Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, bu durum üzerine Hatay milletvekili Refik Eryılmaz'ın "Evet bu doğrudur, bizi oraya götürenler aslında Türkiye'den Suriye'ye gitmek isteyenlere yardım yapan veya bir şirket olarak adeta bir turizm görevi yapan kişilerdir. Biz onların kim olduğunu bilemezdik" ifadeleriyle olayın doğruluğunu teyit ettiğini bildirmiştir.⁷¹

SONUÇ

Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçramasıyla Türkiye, öncelikle Beşşar Esed'e ülkesinin demokratik dönüşümünü gerçekleştirmesine yönelik atacağı adımlarda yardım vaadinde bulunmuştu. Ancak Esed'in ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastırma yoluna giderek uluslararası topluma verdiği sözden her defasında cayması, Ankara'nın Şam politikasında radikal bir değişikliğin yaşanmasına yol açtı. Suriye'de rejimin sivillere yönelik katli-

amlarının artmasıyla, uluslararası ve bölgesel çözüm arayışları 2011 yılının sonuna doğru yoğunlaşmış ve Türkiye bu çözüm arayışlarının başlatılmasında ve devam ettirilmesinde yoğun diplomasi trafiğini sürdürmüştü. 2012 yılında, Esed'in sert politikaları daha fazla devreye sokması ve muhalefeti kanlı bir şekilde bastırma yoluna gitmesi, AK Parti hükümetini barışçıl bir geçişin mümkün olmadığına dair bir tutum almaya itti. Türkiye bu politika değişikliğinin ardından, Suriye muhalefetine desteğini artırdı. Mültecilere kapılarını açarken, Esed karşıtı siyasi muhalefetin de Türkiye'de çeşitli toplantılar yapmasını kolaylaştırdı. Diğer taraftan da can kayıplarının bir an önce sona erdirilmesi için uluslararası toplumun harekete geçmesi için farklı inisiyatiflerin başlatılmasında sorunu sahiplenici bir dış politika izledi.

2013 yılında Suriye'de krizin gittikçe derinleşmesi üzerine Ankara, Suriye'de daha etkin bir uluslararası eylemlilik üzerine ısrarını devam ettirdi. Suriye muhalefetine daha organize olması için yardımlarını sürdüren AK Parti iktidarı, doğrudan askeri destek için uluslararası topluma çağrılarını yineledi. Türkiye insani yardım koridorunun açılması ve uçuşa yasak bölgenin oluşturulması konularını özellikle gündeme taşıyarak Suriye'de akan kanın bir an önce durdurulması için yoğun çaba sarf etti. Ankara, Suriye'den gelen mültecilere yönelik açık kapı politikasını devam ettirdi. Bu bağlamda insani krizin hafifletilmesi için istikrarlı bir siyaset izledi. Diğer yandan da Türkiye-Suriye sınırında sıcak çatışmaların beraberinde getirdiği hareketlilik sonucu ortaya çıkan gerilimli süreçle yüzleşen Erdoğan hükümeti, önce Cilvegözü ardından da Reyhanlı'da gerçekleşen patlamalarla birçok insanın hayatını kaybetmesiyle yaşanan krizleri hem iç politik alanda hem de bölgesel düzlemde yönetmeye çalıştı. Türkiye, Esed rejimine bir askeri müdahalenin yapılmaması durumunda, mevcut muhalefetin de gittikçe zayıflayacağını ve Esed'in iktidarını sağlamlaştıracağını savundu. Ayrıca meşru muhalefete uluslararası yardımın gelmemesi ve savaşın gittikçe uzaması durumunda, muhalefetin içinden bir takım grupların radikal uçlara savrulacağını birçok kez dile getirdi. Türkiye ayrıca uluslararası toplumun Suriye'nin geleceği konusunda, Esed iktidarının değişerek tarafların temsil edildiği tam yürütme yetkisine sahip geçici bir hükümetin kurulması, Suriye rejiminin meşruiyetini kaybettiğinin ilan edilmesi,

Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve geleceğinin demokratik bir yapı üzerinden inşa edilmesi üzerinden müzakereleri yürütmesi gerektiği yönünde bir pozisyon belirledi.

KRONOLOJİ

- 9 Ocak Baas rejimi, muhaliflerle varılan mutabakat sonucu dört Türkiye vatanndaşının da bulunduğu 2 bin 130 sivil tutukluyu serbest bıraktı. Muhalifler de ellerindeki İranlı 48 kişiyi serbest bıraktı.
- 16 Ocak SMDK "geçiş hükümeti" konusunu tartışmak üzere İstanbul'da toplandı.
- 20 Ocak Suriye Ulusal Koalisyonu (SUK) Türkiye temsilciliği görevine eski Suriye Enerji Bakanı Abdo Hüsameddin'i atadı.
- 21 Ocak SMDK, İstanbul'da gerçekleştirilen toplantı sonucunda, gerekli siyasi ve maddi desteğin sağlanamaması nedeniyle ülkede bir geçiş hükümeti kurma planını ertelediğini açıkladı.
- 28 Ocak Başbakan Erdoğan Suriyeli mülteciler konusunu görüşmek üzere Katar'a bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 6 Şubat CHP, Sosyalist Enternasyonel toplantısının sonuç bildirisinde Esed'e yönelik eleştirilerin bulunduğu kısma itiraz ederek bu bölümü değiştirmeye çalıştı.
- 6-7 Şubat 12. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirvesi'nde Suriye'yi değerlendirmek üzere Türkiye, Mısır, İran ve Suudi Arabistan'ın yer alacağı bir mekanizmanın kurulması kararlaştırıldı.
- 11 Şubat Cilvegözü Sınır Kapısı'nda Suriye plakalı bombalı bir araçla gerçekleştirilen saldırıda 13 kişi hayatını kaybetti.
- 3 Mart Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed, Türkiye'yi, Suriyeli mültecilere terörist ve silah göndermekle suçladı. Esed ülkedeki şiddetin durması için Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile konuşulması gerektiğini belirtti.
- 7 Mart CHP milletvekillerinden oluşan bir heyet Beşşar Esed ile görüştü.
- 11 Mart Hatay ilinin Reyhanlı ilçesindeki Cilvegözü Sınır Kapısı'nda meydana gelen patlamayla ilgili olarak Türk ve Suriye uyruklu sekiz kişi gözaltına alındı.
- 17 Nisan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Rus mevkidaşı Sergey Lavrov Suriye krizini masaya yatırdı. Lavrov, Suriye'de yönetim değişikliğine karşı olduklarını bir kez daha yineledi.
- 21 Nisan Suriye Halkının Dostları Grubu Dışişleri Bakanları Toplantısı İstanbul'da gerçekleştirildi.
- 2 Mayıs Şanlıurfa'daki Akçakale Sınır Kapısı'nda Türkiye'ye girişlerine izin verilmeyen Suriyeliler ateş açarak bir Türk polis memurunun ölümüne sebep oldu.

- 9 Mayıs Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Suriye'de uçuşa yasak bölge ilan edilmesini destekleyeceklerini belirtti.
- 11 Mayıs Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde iki bomba yüklü aracın patlatılması sonucu 53 kişi hayatını kaybederken 100'ün üzerinde kişi yaralandı.
- 13 Mayıs Başbakan Erdoğan Reyhanlı saldırısının ardında Suriye rejiminin olduğunun kesinleştiğini söyledi.
- 14 Mayıs Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye muhalefeti içinde yer alan "Hepimiz Suriyeliyiz" Konferansı'nın Nusayri temsilcileriyle bir araya geldi.
- 16 Mayıs Avrupa Parlamentosu'nun (AP) Sosyalist Grup Başkanı Hannes Swoboda, CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu'nun Brüksel ziyareti sırasında "Esed ile Erdoğan arasında ton farkı var" ifadelerini kullanması üzerine yaptığı yazılı bir açıklamayla Kılıçdaroğlu'ndan sözlerini düzeltmesini istedi.
- 18 Mayıs Başbakan Erdoğan, Suriye ve Reyhanlı konusunu da konuşmak üzere ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 23 Mayıs Suriye'nin Dostları Grubu Çekirdek Toplantısı Ürdün'ün başkenti Amman'da gerçekleştirildi.
- 27 Mayıs İstanbul'da toplantı yapan SMDK, yönetimi genişletme konusunda uzlaşma sağlayamadı.
- 25 Temmuz Demokratik Birlik Partisi (PYD) Eşbaşkanı Salih Müslim Türkiye'ye gelerek Dışişleri Bakanlığı'ndan bazı üst düzey yetkililerle görüşmeler gerçekleştirdi. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye Kürtlerinin Suriye muhalefeti dışında kalmaması gerektiğini dile getirdi.
- 31 Ağustos Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Suriye'ye yönelik uluslararası bir askeri hareketin uzun süreli olması gerektiğini vurguladı.
- 16 Eylül İstanbul'da toplanan Suriyeli Muhafız ve Devrimci Ulusal Güçler Koalisyonu'nun (SMDK) üyeleri geçici başbakan olarak Ahmed Tuma'yı seçti. Başından beri bu oluşumdan uzak duran SKUK (Suriye Kürt Ulusal Konseyi) ise SMDK ile aktif işbirliğine girdi.
- 20 Eylül Suriye'ye ait bir helikopter sınır güvenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle Malatya'dan havalanan iki Türk jeti tarafından füzeyle vuruldu.
- 3 Ekim TBMM, Suriye'ye ilişkin, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve buna imkan sağlayan gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından belirlenecek esaslara göre yapılması için hükümete verilen yetkinin süresinin bir yıl daha uzatılmasını kararlaştırdı.
- 14 Kasım Suriye muhalefeti, İstanbul'daki genel kurul toplantısında geçici kabineyi belirledi.
- 31 Aralık AFAD, Suriye'den gelenler için kurulan 15 çadır kent, 1 geçici kabul merkezi ve 6 adet konteyner kentte 210.358; kamplar dışında ise yaklaşık 450 bin Suriyelin mültecinin bulunduğunu belirtti.

NOTLAR

1. Ahmet Davutoğlu, 2013 Yılına Girenken Dış Politikamız: Dışişleri Bakanlığı'nın 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık, s. 66, Aralık 2012; http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf.
2. Nebi Miş, "Suriye 2011", *Ortadoğu Yıllığı* 2011, Yıl: 7, Sayı: 7, Açılım Kitap, İstanbul, 261-300.
3. Bkz. "Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun TBMM Genel Kurulu'nda Suriye'deki Olaylar Hakkında Yaptığı Konuşma", 26 Nisan 2012", <http://www.mfa.gov.tr/>.
4. "Akçakale'ye Suriye bombası: 5 ölü", *Yeni Şafak*, 4 Ekim, 2012; "Erdoğan'dan Akçakale açıklaması", *Yeni Şafak*, 4 Ekim, 2012.
5. "Suriye'de isyanın ikinci yılı", *Al Jazeera Türk*, 15 Mart, 2013.
6. Richard Price "No Strike, No Problem", *Foreign Affairs*, 5 Eylül 2013.
7. "5 aşamalı plan önerdi", *Anadolu Ajansı*, 6 Ocak, 2013.
8. "Syria's Bashar al-Assad calls on foreign countries to end support for rebels", *The Guardian*, 6 Ocak 2013.
9. "Başbakan: Esed hedef saptırıyor", *Hürriyet*, 7 Ocak 2013.
10. "Esed'in barış planı", *Al Jazeera Türk*, 6 Ocak, 2013.
11. "Syrian opposition, West reject Assad 'peace plan'", *Al Arabiya*, 7 Ocak 2013.
12. "Muhalliflerden Esed'e ret", *Al Jazeera Türk*, 7 Ocak, 2013.
13. "Davutoğlu: Bedelini ödediğimiz her sürecin içerisinde olmalıyız", *Radikal*, 3 Şubat 2013.
14. "Gül: Suriye meselesi içimizi yakıyor", *Star*, 7 Şubat, 2013.
15. Nebi Miş, "Cenevre-2 Suriye İçin Yeni Bir Umut mu?", *Star Açık Görüş*, 11 Ocak 2014.
16. Ali Salih Abdullah, "Cenevre 2... Fırsatlar ve korkular", *Al Jazeera Türkiye*, 11 Kasım 2013.
17. "Give Syria peace, not a process", *The Guardian*, 27 Ekim 2013.
18. "11 ülke Dışişleri Bakanları Londra'da Suriye'deki gelişmeleri değerlendirdi", www.mfa.gov.tr.
19. Nebi Miş, "Suriye'de çözüm hâlâ çok uzakta", *Al Jazeera*, 18 Şubat 2014.
20. "BM ekibi Suriye'den ayrıldı", *Al Jazeera Türk*, 31 Ağustos, 2013.
21. "ABD müdahalede kararlı", *Al Jazeera Türk*, 31 Ağustos, 2013.
22. "Senate committee approves resolution authorizing U.S. strike on Syria", *Washington Post*, 4 Eylül, 2013.
23. "Cameron forced to rule out British attack on Syria after MPs reject motion", *The Guardian*, 29 Ağustos, 2013.
24. "French Release Intelligence Tying Assad Government to Chemical Weapons", *The New York Times*, 2 Eylül, 2013.

25. Obama Calls Russia Offer on Syria Possible 'Breakthrough', *The New York Times*, 9 Eylül, 2013.
26. "Esed'den 'kimyasal' manevra", *Al Jazeera Türk*, 13 Eylül, 2013.
27. "BM'nin yol haritası", *Al Jazeera Türk*, 8 Ekim, 2013.
28. "Erdoğan: Uğra çekil olmaz", *Al Jazeera Türk*, 31 Ağustos, 2013.
29. "Davutoğlu: Şam'daki saldırıyı rejimin gerçekleştirdiği ispatlı", *BBC Türkçe*, 30 Ağustos, 2013.
30. "Suriye tezkeresi kabul edildi", *Radikal*, 3 Ekim, 2013.
31. "BM Güvenlik Konseyi'nin Suriye'deki görevindeki başarısızlığı utanç verici", *T24*, 24 Eylül, 2013.
32. "17 polisle Lazkiye'den aldılar", *Hürriyet*, 13 Mart, 2013.
33. "Türkiye bizden destek istemedi", *CNN Türk*, 13 Şubat, 2013.
34. "Olayın arkasında Suriye rejimi var", *Yeni Şafak*, 13 Mayıs, 2013.
35. "Syria denies Turkey Reyhanli car bombs role", *BBC*, 12 Mayıs, 2013.
36. "Nine Suspects Detained Over Reyhanlı Bombings", *Daily Sabah*, 12 Mayıs, 2013.
37. "Polisten Reyhanlı saldırısı açıklaması", *Hürriyet*, 3 Ekim, 2013.
38. "Başbakan'ın ABD ziyaretinden detaylar", *Sabah*, 17 Mayıs 2013.
39. "Türk jeti Suriye helikopterini vurdu", *ntvmsnbc*, 16 Eylül 2013
40. "BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Açıklaması", 13 Haziran 2013, <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=13447>.
41. "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Beşinci Büyükelçiler Konferansı Kapsamında Verilen Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma, 2 Ocak 2013, Ankara", www.mfa.gov.tr.
42. "Geçiş Hükümeti Ertelendi", *Al Jazeera Türk*, 21 Ocak, 2013.
43. "Suriye muhalefeti Türkiye temsilcisini atadı", *Akşam*, 20 Ocak, 2013.
44. "PYD lideri: 'Türkiye'de barış olursa, biz de Suriye muhalefetine katılırız", *Haber Sol*, 3 Mayıs, 2013.
45. "Salih Müslim: Türkiye Kürtlerin varlığından rahatsız değil", *Radikal*, 27 Temmuz, 2013.
- Al-Qaeda recruits entering Syria from Turkey safehouses", *The Telegraph*, 46 Ekim, 2013
47. "Arms Airlift to Syria Rebels Expands, With Aid From C.I.A.", *New York Times*, 24 Mart, 2013.
48. "El Kaide'yi barındırmamız söz konusu olamaz", *Al Jazeera Türk*, 7 Kasım, 2013.
49. "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun CNNTürk Televizyonuna Verdikleri Özel Mülakat, 3 Ekim 2013, Ankara", www.mfa.gov.tr
50. <http://www.unhcr.org/pages/49da0e466.html>.
51. "Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler", *UNHCR*, http://www.unhcr.org.tr/uploads/root/faq_-_turkish.pdf.

52. Kemal Kirişçi, “Syrian Refugees and Turkey’s Challenges: Going beyond Hospitality”, *Brookings*, 12 Mayıs, 2014.
53. “Syria Regional Refugee Response”, *UNHCR*, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/>.
54. “Suriye Krizi”, *BMMYK*, <http://www.unhcr.org.tr/?content=417>.
55. “AFAD Basın Duyurusu”, 30 Aralık 2013, <https://www.afad.gov.tr/TR/HaberDetay.aspx?ID=12&IcerikID=2668>.
56. “Suriyeli Mülteciler İçin Yardım Görüşmesi”, *Milliyet*, 28 Ocak, 2013.
57. “Erdoğan: Bu zulmün hesabı sorulacak”, *Türkiye Gazetesi*, 20 Ocak, 2013.
58. “Bu paket Türkiye’nin yurtdışındaki itibarına katkı sağlayacak”, *Milliyet*, 30 Eylül, 2013.
59. “Cilvegözü’nde 50 Bin Suriyeli’ye Çocuk Felci Aşısı Yapıldı”, *Haberler.com*, 19 Aralık, 2013.
60. “Suriye’deki bombalı saldırıda yaralananlar Türkiye’ye getirildi”, *Aktif Haber*, 22 Aralık, 2013.
61. “‘Türkiye daha yardımsever’”, *ntvmsnbc*, 22 Nisan, 2014.
62. “Suriye milli politika değildir”, *Habertürk*, 29 Mart, 2013.
63. “Sızdırılanı açıklayın yoksa biz açıklarız”, *ntvmsnbc*, 8 Mart, 2013.
64. “CHP’den Sosyalist Enternasyonel’e Beşşar Esed uyarısı”, *Hürriyet*, 6 Şubat, 2013.
65. “Syrian National Coalition members at SI Secretariat in London”, *socialistinternational.org*, 29 Ekim, 2013.
66. “Kılıçdaroğlu’nun Brüksel çıkarmasında Esed krizi”, *Milliyet*, 16 Mayıs, 2013.
67. Amberin Zaman, “CHP Suriye’de battıkça Batıyor”, *Taraf*, 17 Mayıs, 2013.
68. “BM: İki taraf da savaş suçu işliyor”, *Al Jazeera Türk*, 18 Şubat, 2013.
69. Aslı Aydıntaşbaş, “Esed, CHP’yi Zorlayacak” *Milliyet*, 11 Mart, 2013.
70. “CHP’den Suriye ziyareti için peşpeşe açıklama”, *haber7.com*, 8 Mart, 2013.
71. “CHP’nin başını yakacak o kare”, *Milliyet*, 28 Mayıs, 2013.

TÜRKİYE'NİN MISIR POLİTİKASI

İSMAİL NUMAN TELCİ

Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Muhammed Mursi'nin Haziran 2012'de iktidara gelmesi ile ciddi bir ivme kazanan Türkiye-Mısır ilişkileri 2013'teki askeri darbe ile Mısır'daki iktidar kadrolarının değişmesine paralel olarak kötüleşme sürecine girdi. Öyle ki 2013'ün sonuna gelindiğinde iki ülke ilişkileri, olabilecek en düşük noktaya gelmişti. Bunda askeri darbeye karşı demokrasi yanlıları tarafından olan Erdoğan'ın kararlı duruşunun yanı sıra Mısır'daki askeri yönetimin Türkiye'ye yönelik hasmane bir tavır takınması da etkili olmuştur. Daha geniş bir zaviyeden bakıldığında ise, Arap devrimleri sonrasında Ortadoğu coğrafyasında yeni bir bölgesel yapının kurulmasında önemli stratejik ortaklıklar kurabilecek olan Türkiye ile Mısır'ın nitelikli bir işbirliğinden hızla uzaklaştıkları görülmektedir. Bu durum Mısır'da darbeyi planlayan ve destekleyen bazı iç ve dış aktörlerin tam da arzuladıkları bir sonuç olması hasebiyle önemlidir.

Gelinen noktada Ankara ile Kahire arasındaki diplomatik ilişkiler karşılıklı olarak en düşük seviyeye indirilirken, Mısır'daki siyasi ve entelektüel çevrelerde Türkiye aleyhine yoğun bir propaganda yürütülmektedir. Bununla birlikte Türk dizilerine yönelik boykot, turizm firmalarının turları iptal etmesi, resmi işbirliklerinin durma noktasına gelmesi gibi birçok alanda iki ülke ilişkileri gerilemektedir. Bu derin siyasi krize rağmen ekonomik ilişkilerde ciddi bir gerileme olmaması ve iki ülke halklarının birbirlerine yönelik olumlu görüşlerinde esaslı bir değişimin yaşanmaması sevindirici unsurlardır. Öyle ki Mısır'daki Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri'nde Türkçe öğrenmek üzere kayıt yaptıran öğrenci sayısı artmaya devam etmekte, Mısır televizyonlarının yayınlamama kararı almalarına rağmen Türk dizileri popülerliğini sürdürmektedir. Buna karşın özellikle Mısır'daki darbe yönetimi destekli medya organları, karalama kampanyası yürüterek Türkiye'nin olumlu imajını yıpratmaya çaba göstermektedir.

Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin 2013 yılı içerisindeki seyrinin anlatılacağı bu çalışmada önce karşılıklı ziyaretlerin, görüşmelerin ve diplomatik krizin yer aldığı siyasi ilişkilerin durumu irdelenecektir. Daha sonra ikili ilişkiler bağlamında ekonomik faaliyetlerin ne yönde cereyan ettiği ve Ankara ile Kahire arasındaki krizin ekonomik işbirliğine ne şekilde yansıdığı anlatılacaktır.

SIYASİ İLİŞKİLER

Mısır devriminin ardından bu ülkeye ilgisini ve paralel olarak da ziyaretlerini artıran Türkiye'deki siyasi kadrolar aynı ivmeyi 2013 yılında da devam ettirmek istemiştir. Bu kapsamda Şubat ayında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Mısır'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Her ne kadar temasların odağında İslam İşbirliği Teşkilatı toplantıları olsa da, Gül, Mısırlı mevkidaşı Muhammed Mursi ve diğer siyasal ve toplumsal aktörlerle de görüşmeler gerçekleştirmiştir. Mursi ve Gül görüşmesinde öne çıkan konu Türkiye'nin Arap devrimleri sürecine ve Mısır'daki demokratikleşme sürecine verdiği destek olmuştur. Mursi Ankara'nın bu desteğinden memnun olduklarını belirtmiş, Abdullah Gül de Türkiye'nin Mısır'ın demokratikleşmesine verdiği öneme vurgu yaparak desteklerinin devam edeceğini söylemiştir. Ziyaret kapsamında Muhammed Mursi, Abdullah

Gül ve İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ın bir araya geldiği üçlü bir görüşme gerçekleştirilmiş ve Suriye'deki iç savaşın sonlandırılması konusunda müzakerelerde bulunulmuştur.¹

Bu inisiyatif Kahire, Tahran ve Türkiye'nin birlikte hareket edebilme iradesini göstermesi bakımından önemliydi. Muhammed Mursi liderliğindeki Mısır'ın Türkiye ve İran'la birlikte bölgesel bir eksen oluşturması özellikle Suudi Arabistan liderliğindeki otokratik ve Batı destekli rejimler tarafından tepkiyle karşılanacaktı. Mısır'daki askeri darbeye Riyad yönetiminin tam destek vererek Mursi'nin iktidardan uzaklaştırılmasına öncülük etmesinin arkasında yatan etkenlerden bir tanesinin de böylesi bir bölgesel eksenin oluşmasının önüne geçmek olduğu belirtilebilir.

Mısır Başbakan'ı Hişam Kandil, Mayıs ayında ziyaret ettiği Türkiye'de siyasi liderlerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile İstanbul'da görüşen Kandil, Ankara'nın devrim sürecinde Mısır'a gösterdiği desteğin önemini vurgulamış, Türkiye'nin Mısır'ın demokratikleşmesi yolunda önemli bir örnek teşkil ettiğini belirtmiştir.² Başbakan Erdoğan ile de basına kapalı bir görüşme gerçekleştiren Kandil, Bahçeşehir Üniversitesi'nde Mısır devrimini anlattığı bir konuşma yapmıştır.³

Hişam Kandil'in hemen ardından Mısır Savunma Bakanı Abdülfettah El-Sisi Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş, savunma alanında yapılabilecek ortaklıklar değerlendirilmiştir. Sisi, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından kabul edilmiş, görüşmeler sırasında Eximbank'ın Mısır'a savunma sanayinde kullanması için 250 milyon dolarlık kredi sağlamasına karar verilmiştir. Geziyi ilginç kılan nokta ise, Sisi'nin Ankara ziyaretinin 2 ay sonrasında Mısır'daki askeri darbeyi gerçekleştirmesi ve Erdoğan'la ciddi anlamda karşı karşıya gelmesidir.⁴ Ziyaret sırasında Sisi'nin Ankara ile Kahire arasında uzun vadeli işbirliği planlarını tartışması ise Mısırlı devlet adamının gizli bir ajandasının olduğunu göstermektedir. Nitekim kimi kaynaklara göre⁵, askeri darbenin gerçekleşeceği aylar öncesinden planlanmış; Sisi'nin bu süreçte etkin bir şekilde rol oynayacağına çok öncelerden karar verilmiş ve kendisiyle bu yönde uzlaşmıştır.

İktidar partisinin dışında muhalefet kanadından da Mısır'a ziyaretler gerçekleşmiştir. Saadet Partisi lideri Mustafa Kamalak, Mart ayında Mısır'a gitmiş, ziyaret kapsamında Müslüman Kardeşler hareketinin kurucusu

Hasan El-Benna'nın oğlu Seyfülislam El-Benna ile ve grubun halihazırda ki lideri Muhammed Bedii ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Dört günlük ziyaretinde Mustafa Kamalak diğer sivil toplum kuruluşu temsilcileri ve siyasi figürlerle de görüşerek Mısır'daki dönüşüme dair partilerinin desteğini iletmiştir.⁶

2013'ün ilk altı aylık sürecinde Türk ve Mısır hükümetleri bakanlar düzeyinde birçok ziyaretler gerçekleştirerek işbirliği yolunda müzakereler yürütmüşlerdir. Bunda AK Parti hükümeti ile Mısır'daki Müslüman Kardeşler yönetiminin ortak bölgesel ve uluslararası siyaset yürütme konusundaki iradeleri etkili olmuştur. Bununla birlikte devrim sonrası süreçte iktidara gelen İhvan yönetimi Türkiye örneğinden faydalanmak ve Mısır'ın demokratik bir düzene ulaşmasını sağlamak arzusunda idi. Bu yüzden Ankara ile olan ilişkilere daha da önem atfedilmekteydi. Bu durum 3 Temmuz'da gerçekleşen askeri darbeye kadar bu şekilde devam etti. Hatta öyle ki, askeri darbeye gelinen süreçte MİT Müsteşarı Hakan Fidan Mısır'a giderek Muhammed Mursi ile görüşmüş ve Türkiye'nin desteğini iletmiştir.⁷ Hakan Fidan'ın bu görüşmesi Mısır'daki Müslüman Kardeşler karşıtlarınca öfke ile karşılanmış, Türkiye'nin Mısır'ın içişlerine karıştığı iddiaları kapalı çevrelerde dillendirilmiştir.⁸ Türkiye, her ne kadar darbeyi engellemek ve Mısır'ın demokratik çizgisinden sapmasını önlemek amacıyla bu girişimde bulunduyorsa da, Mısır'daki darbe yanlıları Ankara'ya tepki göstermişlerdir. Bu tepki darbe sonrasında iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olmuş ve son bir sene içerisinde yapılan anlaşmalar ve devam eden projeler durma noktasına gelmiştir.⁹

ASKERİ DARBE, TÜRKİYE'NİN TEPKİSİ VE BOZULAN İLİŞKİLER

30 Haziran'da Müslüman Kardeşler karşıtlığında birleşen kesimlerin organize ettiği protesto gösterileri sürerken Mısır ordusu yayınladığı bir açıklama ile Mursi yönetimini muhaliflerle uzlaşmaya davet etmiş, aksi takdirde müdahale edebileceğini belirtmiştir. Ordunun verdiği 48 saatlik sürenin dolmasının ardından Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi devlet televizyonuna çıkarak Yüksek Askeri Konsey'in yönetime el koyduğunu duyurmuştur. Müdahale öncesinde Sisi, Mursi'ye görevinden is-

tifa ederek Türkiye'ye veya başka bir ülkeye gitmesini telkin etmiş; ancak Mursi bunu sert bir dille reddetmiştir. Darbenin gerçekleştiği 3 Temmuz günü ise, Mursi'ye görevden alındığı tebliğ edilmiş ve diğer bütün İhvan üyeleriyle iletişimi kopararak askeri bir birliğe götürülmüştür.¹⁰

Mursi yönetimi ile yakın ilişkileri olan Erdoğan hükümetinin Mısır'da demokrasiye yapılan bu müdahaleye tepkisi sert olmuş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Türkiye, demokratik seçimlerle işbaşına gelen Mursi yönetiminin Mısır ordusu tarafından görevden alınması karşısında uluslararası platformda en şiddetli tepkiyi veren ülke olmuştur.¹¹ Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bir basın açıklaması yaparak “Demokratik bir seçimle işbaşına gelmiş olan Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin Mısır ordusunun müdahalesiyle görevinden alınması, Mısır devriminin kazanımları ve demokratik süreç açısından son derece kaygı verici bir durumdur. Seçimle başa gelmiş bir yönetimin askeri müdahale ile görevden alınması kabul edilemez” diyerek Türkiye'nin darbe karşısındaki pozisyonunu özetlemiştir.¹²

8 Temmuz'da Mısır ordusunun sivil halka ateş açması sonucu 34 kişiyi öldürmesine Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu twitter üzerinden tepki göstermiştir. Davutoğlu, sabah namazının ardından yapılan saldırıyı “savunageldiğimiz temel insanlık değerleri adına şiddetle kınıyorum” diyerek Mısır'daki darbe yönetimine tepkisini duyurmuştur.¹³ Türkiye'nin tutumuna karşı Mısır'ın tepkisi gecikmemiş, Kahire büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı Mısır Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak Türkiye'nin Mısır'ın içişlerine karışmasından duyulan rahatsızlık iletilmiştir.¹⁴ Daha sonraki süreçte de özellikle Erdoğan hükümeti darbe karşıtı açıklamalarını devam ettirmiş ve Mısır'daki yeni yönetimin gayri meşru olduğunu ve tanımadıklarını belirtmiştir. Böylece ilişkiler günden güne daha da gerilmiştir. Öyle ki, taraflardan gelen gergin açıklamalar üzerine Ankara, Mısır'da bulunan Türk vatandaşlarının ülkeden çıkarılması konusunda acil bir eylem planı dahi yapmıştır. Bu kapsamda ülkedeki tüm Türk vatandaşları yeniden belirlenmiş, adres ve iletişim bilgileri güncellenerek ulaşılabılır halde olmaları duyurulmuştur.¹⁵

Mısır'daki darbe yönetimi 14 Ağustos'ta Rabiatül Adeviye ve Nahda meydanlarındaki demokrasi yanlılarına yönelik bir hareket gerçekleştirmiş

ve yüzlerce sivil öldürmüştür. Bu kanlı baskın Türkiye'de başta hükümet olmak üzere hemen her kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, yaptığı açıklamada Mısır'daki katliamın kabul edilemez olduğunu söylemiş ve darbe yönetiminin kendi halkına karşı tutumunu değiştirmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁶ Başbakanlıktan yapılan açıklamada barışçıl gösterilere yönelik şiddet kullanılmasının ve yüzlerce sivilin öldürülmesinin en sert şekilde kınandığı belirtilmiştir. Yapılan açıklamada Türkiye, ayrıca, Birleşmiş Milletler ve Arap Ligi gibi kurumları da, Mısır'daki darbe yönetiminin katliamlarını durdurması için adım atmaya davet etmiştir.¹⁷

Darbe yönetimin gerçekleştirdiği katliam AK Parti dışındaki siyasi partilerde de kınanmıştır.¹⁸ Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Devlet Bahçeli, Mısır'daki darbe yönetimini gerçekleştiren katliamlardan dolayı kınamış, yönetimin derhal sivillere bırakılması çağrısı yapmıştır.¹⁹ Saadet Partisi lideri Mustafa Kamalak yaptığı açıklamada Mısır'daki darbe yönetiminin katliamına sessiz kalınmaması gerektiğini belirtmiş, olaylarda ABD ve Batı'nın olduğu kadar gerekli tepkiyi vermeyen İslam dünyasının da payının olduğu eleştirisini yapmıştır.²⁰ Yine Saadet Partisi üyesi binlerce kişi farklı şehirlerde toplanarak darbe yönetimini kınamışlardır.²¹

Mısır'daki askeri darbe yönetiminin politikalarına Türkiye'de siyasilerin dışında sivil toplum hareketlerinden de ciddi tepkiler gelmiştir. İstanbul ve Ankara'da, Mısır'daki darbe yönetimi aleyhine geniş katılımı protestolar düzenlenmiştir.²² Mısır'ın İstanbul'daki başkonsolosluğu ve Ankara'daki büyükelçiliği önünde yapılan basın açıklamaları ile darbe yönetimi protesto edilmiştir.²³ Anadolu'nun birçok kentinde Anadolu Gençlik Derneği, İHH ve Özgür-Der gibi sivil toplum kuruluşlarının önderlik ettiği protesto yürüyüşleri düzenlenmiştir.²⁴ Samsun'da her yıl düzenlenen uluslararası folk dansları festivali Mısır'da yaşanan olaylar nedeniyle iptal edilmiştir.²⁵ Türkiye'den bir diğer tepki de akademi camiasından gelmiştir. 18 üniversitenin rektörü yayınladığı ortak bir bildiri ile Mısır'da darbe karşıtlarına yönelik katliamı kınadıklarını belirtmişlerdir.²⁶ Bir grup akademisyen de bir bildiri yayınlayarak darbeden bu yana yaşanan katliamları kınamışlardır.²⁷ Darbeye tepki sanal platformalara da taşınmış, Türkiyeli bir hacker grubu olan "Ayyıldız Tim", Mısır'daki resmi onlarca web sitesini hackleyerek bu

sitelere Mursi ve Türk bayrağı resimleri yerleştirmiş ve 14 Ağustos'ta Mısır ordusunun gerçekleştiği katliamları kınamışlardır.²⁸

Mısır'da darbenin ardından iktidara gelen geçici hükümet, Türkiye ile arasına ciddi anlamda mesafe koymuştur. Öyle ki resmi kanallardan yapılan kimi açıklamalar diplomatik jargon içerisinde kabul edilemeyecek ifadeler şeklinde yer alabiliyordu. Dışişleri Bakanı Nebil Fehmi, bir açıklamasında Türkiye'nin bu süreçte "düşmanca" bir tavır sergilediğini ve AK Parti'nin Mısır siyasetinin yanlışlarla dolu olduğunu belirtmiştir.²⁹ Mısır yönetimi Türkiye karşıtı politikalar izlemekte ısrar etmiştir. Öyle ki turistik Luksor şehrine giden iki Türk turist dahi gözaltına alınmış, büyükelçiliğin girişimi sonrasında serbest bırakılmışlardır. Benzer şekilde Türk gazeteci Metin Turan'ın Kahire'deki olayları takip ederken Fetih Mescidi'nde mahsur kalan grupla birlikte gözaltına alınarak hapse atılması Mısır yönetiminin kötü niyetinin bir başka göstergesiydi.³⁰ Metin Turan ancak dört aylık tutukluluğun ardından Aralık ayında yoğun diplomatik temasların ardından serbest bırakılmıştır.³¹ Türkiye'den Mısır'a atanan üç diplomatik misyon görevlisine gerekli izinlerin verilmemesi,³² TRT'nin ve İhlas Haber Ajansı'nın Kahire'deki ofislerine baskın düzenlenmesi, Türk vatandaşlarına vize uygulamalarının sıkılaştırılması gibi gelişmeler Kahire'deki geçici yönetimin Ankara'ya karşı niyetinin giderek kötüleşeceğini işaretleriydi.³³ Nitekim izleyen süreçte de zaman zaman yapılan açıklamalarla Türkiye hükümeti uyarılmış ve Mısır'ın işlerine karışmaması gerektiği telkinlerinde bulunulmuştur.³⁴

Türkiye'nin Mısır'daki darbe yönetimi ile ilişkilerinin bozulması, birçok alanda etkisini göstermiştir. Temmuz ayının son haftasında Somali'deki Türk büyükelçiliğine yapılan saldırıda yaralanan Türk özel hareket polislerini getirmek için Türkiye'den kalkacak olan ambülans uçağa Mısırlı yetkililer hava sahasını kullanma izni vermeyerek Ankara'ya tepkilerini göstermek istemişlerdir. Yapılan 4 saatlik pazarlığın ardından hava sahası kullanıma açılmış ve Türkiye'nin ambülans uçağı, yaralıları Cibuti'deki havalimanından alabilmiştir.³⁵ Yine Mısır yönetimi Türkiye'den gelenlerin Mısır havalimanlarında vize alabilmesine olanak sağlayan prosedürü tek tarafı olarak iptal ettiğini duyurmuştur.³⁶

Ekonomi alanında da bazı olumsuz gelişmeler yaşanmıştır. Mısır'da

yaklaşık 2 milyar dolarlık yatırımı olan Türk firmaları darbe sonrasında ki belirsizlik ortamında üretimlerini azaltmak durumunda kalmışlardır.³⁷ Türkiye ile Mısır arasındaki Ro-Ro seferleri, Mısırlı yetkililerin çıkardığı zorluklar nedeniyle kısa sürede durma noktasına gelmiştir. Türkiye'den gelen bir gemide kurusıkı ve ses tabancalarının çıktığını iddia eden Mısırlı yetkililer Ankara'ya bu konuda tepki göstermişlerdir.³⁸ Türkiye ise konuyla ilgili iddiaların araştırılmasını talep etmiş, Mısır halkının barış ve güvenliğine yönelik her türlü şiddetin karşısında olacağını vurgulamıştır.³⁹ Ağustos ayında ise yarı resmi *El-Ahram* gazetesi Türkiye'nin Sina yarımadasındaki terör örgütlerine silah servis ettiğini ve İskenderiye limanında Türkiye'den gelen silah dolu bir konteynırın bulunduğunu haberleştirmiştir. Ancak haberde Umman'da çekilmiş bir fotoğrafın üzerinde oynanarak kullanılması ve Mısırlı makamlar dışında herhangi bir doğrulamanın gelmemesi bu konuda şüpheleri artırmıştır.⁴⁰ Benzer bir durumun Aralık ayında da Port Said limanında yaşandığı iddia edilmiş; ancak doğrulanmamıştır.⁴¹ Ankara ile Kahire'nin bozulan ilişkileri nedeniyle 21-28 Ekim 2013'te gerçekleştirilecek olan Dostluk Denizi Tatbikatı Türkiye tarafından iptal edilmiştir.⁴²

Mısır'ın Türkiye'ye olan tepkisi kültür ve sanat alanında da kendisini göstermiştir. Ülkede yoğun bir şekilde izlenen Türk dizilerine karşıtlıklarıyla bilinen Mısırlı dizi ve film oyuncularını Türk dizilerinin boykot edilmesi çağrısında bulunmuşlardır. Mısır Sineması Cemiyeti, yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Mısır'daki gelişmeler karşısında halkın yanında olmadığını öne sürmüş, diktatörce bir rejimi desteklediğinden ötürü Türk dizilerinin izlenmemesi çağrısı yapmıştır.⁴³ Mısırlı Film Yapımcıları Federasyonu da Türkiye'nin devrimlerini darbe olarak görmesine tepki göstermiş ve hükümetin Türk dizilerini resmi kanallardan yasaklamasını talep etmiştir.⁴⁴ Sanatçılardan ve aydınlardan gelen çağrıya uyma kararı alan El-Hayat, El-Nahar ve El-Kahire vel-Nas gibi kanallar dizileri yayından kaldırdıklarını duyurmuşlardır.⁴⁵

Türkiye'nin askeri darbe karşısında tepkili bir tutum sergilemesine karşın Mısır'daki yeni yönetim de Ankara'ya hasmane bir tutum içerisinde olmaya başlamıştı. Öyle ki zaman zaman Mısır basınında yer alan iddialarda Türkiye karalamaya çalışılmış, resmi kanallarla da bu sistematik bir biçimde tatbik edilmiştir. Temmuz ayında Mısır'daki *El-Vatan* gazetesinde

yer alan habere göre Mısır Başsavcısı Hişam Bereket, Türkiye'nin Kahire'deki Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'nın diplomatik dokunulmazlığını kullanarak Müslüman Kardeşler'in paralarını ülke dışına kaçırdığını iddia etmiştir. Ankara'nın konuyla ilgili tepkisi sert olmuş, Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak bu iddianın apaçık bir iftira olduğunu belirtmiştir.⁴⁶

Ankara ile Kahire yönetimleri arasındaki ilişkilerin bozulması Türkiye'deki muhalefet tarafından Başbakan Erdoğan'ın suçu olarak resmedilmektedir. Özellikle Cumhuriyet Halk Partisi kadrolarından, AK Parti'ye, yanlış bir dış politika güttüğü yönünde eleştiriler getirilmektedir. Uzunca bir süredir dış politika alanında zayıf kalmakla eleştirilen CHP, yaşanan gelişmeleri siyasi bir faydacılıkla fırsata çevirmek amacıyla Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirme kararı aldı. CHP Genel Başkan Yardımcısı Faruk Loğoğlu ve İstanbul Milletvekili Osman Korutürk, 10 Eylül'de Mısır'a gittiler.⁴⁷ Ziyaret kapsamında CHP'li vekiller; Dışişleri Bakanı Nebil Fehmi, Mısır Sanayi Bakanı Fahri Abdunnur, El-Ezher Şeyhi Ahmet El-Tayyip⁴⁸, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşlarıyla görüşmeler gerçekleştirdi.⁴⁹ Türkiye'deki resmi hükümetin askeri darbe olarak tanımladığı ve tanımadığı Mısır'daki yeni yönetime gerçekleştirilen bu ziyaretle CHP'nin bir anlamda Mısır'daki darbenin uluslararası meşruiyet kazanmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Kasım ayında iki ülke arasındaki ilişkiler son yıllardaki en düşük düzeyi görmüştür. Diplomatik anlamda verilebilecek en sert tepkilerden biri olan büyükelçinin istenmeyen adam ilan edilmesi seçeneği, Mısır hükümeti tarafından Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'ne uygulanmıştır. Büyükelçi Hüseyin Avni Botsalı, Mısır Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak ülkenin içişlerine karışmakla suçlanmış ve "persona non grata" (istenmeyen adam) ilan edilmiştir. Bu kararın ardından Türkiye de mütekabiliyet ilkesi gereğince Mısır'ın Ankara Büyükelçisi Abdurrahman Salahaddin'i istenmeyen adam ilan etmiştir. Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, ilişkilerin diplomatik anlamda maslahatgüzar seviyesine indirilmesinin tarih öndeki sorumluluğunun Mısır'daki geçici yönetime ait olduğu belirtilirken, Türk ve Mısır halkları arasındaki dostluğun bu karardan etkilenmeyeceği vurgulanmıştır.⁵⁰ Mısır Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada ise, Türk ve Mısır halklarını birbirine yakın tutan bağların olduğu; ancak Er-

doğan hükümetinin tutumunun kendileri için kabul edilemez seviyeye geldiği ve bu kararın alındığı belirtilmiştir. Açıklamada ayrıca Mısır'da yaşayan Türklerin ve Türkiye'de yaşayan Mısırlıların güvenliklerinin iki ülke tarafından da temin edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.⁵¹

EKONOMİK İLİŞKİLER

2013 yılı, Mısır-Türkiye ekonomik ilişkileri bakımından küçük de olsa bir gerilemenin yaşandığı bir süreç olmuştur. Özellikle yılın ilk aylarında hem resmi düzeyde hem de özel sektörden girişimciler tarafından Mısır'la olan ticaret hacmini artırmaya ve bu anlamdaki işbirliklerini geliştirmeye yönelik ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yapılan planlar daha ziyade Mısır'da istihdamın artmasına, sosyal ve kentsel kimi problemlerin çözülmesine yönelik projeleri içermektedir. Bununla birlikte iki ülkeden kamu ve özel sektör girişimcilerinin birbirleriyle ticareti artırarak ülke ekonomilerine olumlu katkılar yapmaları da hedeflenmektedir. Ancak, Mısır'da yaşanan siyasi kriz ve sonrasında iki ülke ilişkilerinin gerilmesi yapılan planların uygulamaya geçişi sürecini tehlikeye sokmuştur. 3 Temmuz'da ordunun iktidarı askeri darbe ile ele geçirmesinin ardından iki ülke ticaretinde kısmi bir gerileme yaşanmıştır.

Tablo: Türkiye ile Mısır arasındaki ticaret

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
İthalat	886	642	926	1.382	1.342	1.629
İhracat	1.426	2.599	2.251	2.759	3.679	3.201
Denge	540	1.957	1.324	1.377	2.337	1.572
Ticaret Hacmi	2.313	3.241	3.177	4.142	5.021	4.830

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri

2013'ün ilk aylarında özellikle resmi düzeyde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve ekonomik ilişkilerle alakalı adımlar atılmıştır. Ocak ayında Mısır İşgücü ve Göç Bakanı Halid El-Ezheri, Türkiye'ye gelerek Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik ile görüşmüştür. El-Ezheri, yaptığı açıklamada, sosyal güvenlik ve istihdam konularında Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanmak amacıyla olduklarını belirtmiş ve ilerleyen süreçte daha sık ziyaretlerde bulunacağını söylemiştir.⁵² Mart ayında Mısır Planlama ve

Uluslararası İşbirliği Bakanı ve beraberindeki heyet, Ankara'da Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'la Türkiye'nin kalkınmaya dair tecrübelerinden faydalanmak amacıyla görüşmüştür.⁵³ Yine Mısır Yatırım Bakanı Üsâme Salih, TOBB'un davetlisi olarak geldiği İstanbul'da Türkiye ile ekonomik ilişkilerin artmasını arzuladıklarını belirtmiş, Mısırlı bankaların Türk yatırımcılar tarafından satın alınmasının iki taraf için de olumlu sonuçlar doğuracağını söylemiştir.⁵⁴ Bu çerçevede daha önce müzakere edilen ve karara bağlanan Mısır ile Türkiye arasında sivil havacılık konusunda işbirliğini öngören anlaşma Mayıs ayında resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Mısır Ulaştırma Bakanı Hatim Abdüllatif, Haziran ayında Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Türk mevkidaşı ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan müzakerelerin ardından iki ülke arasındaki ticareti kolaylaştırmak ve artırmak amacıyla Karayolu Taşımacılık Anlaşması, Denizcilik Anlaşması ve Demiryolları İşbirliği Mutabakatı imzalanmıştır.⁵⁵ Mısır heyeti, İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve İstanbul Deniz Otobüsleri yetkilileri ile de görüşerek, yapılabilecek projeler hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardır.⁵⁶

Resmi ilişkilerin yanında özel sektör yatırımcıları da Mısır'la ticaretin artması için girişimlerde bulunmuşlardır. Mart ayında İnegöl Sanayici ve İşadamları Derneği Kahire'de mobilya forumu düzenleyerek bu alanda Mısırlı firmalarla işbirliği fırsatlarını değerlendirmiştir. Yoğun bir katılımın olduğu forumda mobilya alanındaki iş hacminin kısa vadede 18 milyon dolardan 50 milyon dolara çıkarılması konusunda temaslar gerçekleştirilmiştir.⁵⁷ Mayıs ayında ise Ege ve Batı Akdeniz Sanayici ve İşadamları Derneği (ESİDEF) üyesi 30 işadamı, Mısır'a bir ziyaret gerçekleştirerek farklı alanlarda yeni yatırımlar yapmak üzere anlaşmalar imzalamışlardır.⁵⁸ Mısır iş dünyası da aynı şekilde Türkiye ile ticareti artırmak amacıyla ziyaretler gerçekleştirmiştir. Mısır'ın otomotiv sektöründe önde gelen firmaları Mart ayında Türkiye'ye gelerek Bursa ve Gebze'de temaslarda bulunmuştur.⁵⁹

Türkiye ile Mısır arasındaki ilişkilerin darbenin ardından bozulması, özellikle ekonomik alandaki yansımaları birçok sektörde göstermiştir. İlişkilerin gerilemesinin etkilerinin belirgin bir şekilde hissedildiği başlıca sektör turizmdir. Halbuki 2013'ün başında taraflar turizm konusunda daha fazla işbirliği yapmanın yollarını aramaktaydılar. Öyle ki, bu kapsamda TÜRSAB'dan bir heyet Mısır'ı ziyaret ederek resmi temaslarda gerçekleş-

tirmiş ve Mısırlı yetkililerle karşılıklı turist akışının artırılması için fikir alışverişinde bulunmuşlardır.⁶⁰ Türk Hava Yolları'nın yeni destinasyonlara uçuşlar başlatmasına paralel olarak seyahat acentaları karşılıklı turları artırmış; getirilen vize kolaylıklarıyla iki ülke arasındaki insan akışı hızlanmıştı. Ancak 3 Temmuz'da askeri darbenin gerçekleşmesiyle süreç tam tersi bir boyuta evrildi. Mısır'da yaşanan şiddet olayları ve Kahire yönetiminin vize uygulamalarını sıkılaştırması neticesinde Türkiye'den bu ülkeye yönelik hemen hemen tüm turlar iptal edilmiş, turist akışı durma noktasına gelmiştir.⁶¹ Aynı şekilde Mısır'dan Türkiye'ye gelen uçaklara binen her Mısırlı sorgudan geçirilmiş ve gidişi engellenmeye çalışılmıştır.⁶²

Türkiye'den Mısır'a yapılan ihracatta önemli bir paya (yüzde 15-20) sahip olan tekstil sektörü bu ülkedeki istikrarsızlıktan ve iki ülke ilişkilerinin bozulmasından olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. İstanbul'daki tekstil üreticileri Mısır pazarındaki durgunluğun kendilerine de yansıdığını ve piyasanın daralma yaşayabileceğini belirtmişlerdir.⁶³ İki ülke ilişkileri, tekstil sektörü baz alındığında, gerilese de Mısır'daki karışıklıklar nedeniyle Avrupalı kimi tekstil firmaları siparişlerini Mısır'dan Türkiye'ye kaydırmışlardır.⁶⁴

Darbe sonrası süreçte gündeme gelen konulardan bir diğeri de, savunma alanındaki işbirliğinin devam edip etmeyeceğiydi. Milli Savunma Bakanı Cevdet Yılmaz, yaptığı bir açıklamada, bu bağlamda herhangi bir projenin iptalinin henüz gündemde olmadığını belirtmiştir.⁶⁵ Ancak izleyen dönemde kimi ortak askeri tatbikatlar iptal edilmiş, Mısır yönetiminin savunma sanayi alanında Türkiye'den yaptığı siparişlerin askıya alınması gündeme gelmiştir. Siyasi olduğu kadar ekonomik boyutuyla da öne çıkan savunma sektöründeki işbirliğinin gerilemesinin, iki ülke arasındaki ticaret hacmine olumsuz etkileri söz konusu olacaktır.

Temmuz ayında gerçekleşen askeri darbe, ilk etapta ortaya çıkardığı kaos ortamı nedeniyle Türkiye ile Mısır arasındaki ticareti yavaşlattıysa da⁶⁶ darbe sonrasındaki istikrarsız döneme rağmen iki ülke arasındaki ticaret, önceki senelere paralel bir biçimde gerçekleşmiştir. Bunda Mısır'da faaliyet gösteren 260 civarındaki Türk firmasının büyük etkisi olmuştur. Ekonomi Bakanı Zaffer Çağlayan, Ağustos ayında yaptığı bir açıklamada, Mısır'daki Türk firmalarının kapanmalarının söz konusu olmadığını; ancak olası kötü senaryolarda yatırımcıların zarara uğramaması için tedbirlerin alındığını belirtmiştir.⁶⁷

Darbe sürecinin olumsuz etkilerinin olabileceği düşünülen Mısır'daki Türk yatırımları beklenenin aksine bir performans sergilemiştir. Bu ülkede üretim tesisleri olan ve yerel istihdamın artmasına katkısı bulunan Türk firmalarının operasyonları önceki yıllara oranla aynı seviyede devam etmiştir. Mısır'daki en büyük Türk firmalarından Hayat Kimya, 2013 yılı boyunca üretime devam ederek kağıt ve bazı temizlik ürünlerinde Mısır'daki pazar payını yüzde 20'ye çıkarmıştır. Firmanın genel koordinatörü Orhan İdil, darbe sonrasında iki ülke ilişkilerinin bozulmasının üretimlerini etkilemediğini ifade etmiştir.⁶⁸

İki ülke arasında 2013'ün önemli gelişmelerinden bir tanesi de, BİM mağazalar zincirinin Fas'ın ardından Mısır pazarına da girmeye kararı vermesi olmuştur. Nisan ayında ilk mağazasını Kahire'de açan BİM, kısa sürede 25 mağazaya ulaşmış, yılsonu hedefi olarak belirlenen 30 mağaza sayısını Ağustos ayında revize ederek 50'ye çıkartmıştır.⁶⁹ Ülkede gerçekleşen askeri darbenin ardından yaşanan istikrarsızlık BİM'in hedeflediği büyümeyi yakalamasını engelse de, firma senenin başında belirlediği büyüme hedefine ulaşmıştır.⁷⁰ 2014 itibarıyla Mısır'da 35 şubeye ulaşan BİM, yılsonuna kadar 20 yeni mağaza daha açmayı planlamaktadır.⁷¹

KÜLTÜREL İLİŞKİLER VE SOSYAL İŞBİRLİKLERİ

Türk dış politikasının Ortadoğu'da etkinlik kazanması, AK Parti'nin Mursi yönetimiyle yakınlaşması ve Türk dizilerinin popülerleşmesi gibi faktörler, özellikle son birkaç yıldır Mısır'la Türkiye arasındaki kültürel ve sosyal yakınlığı artırdı. Buna paralel olarak iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin dışında toplumsal ve kültürel alanlarda da yakınlaşma görülmeye başlandı. Mısırlıların artan Türkçe öğrenimi talebi karşısında Kahire'ye Yunus Emre Kültür Merkezi açılmış, iki ülke arasındaki uçuşların artmasıyla karşılıklı turist gidiş-gelişleri yükseliş gösterdi. 2013 yılının ilk aylarında da böylesi bir trend devam etmiş ve iki ülkenin kültürel işbirlikleri devam etme eğiliminde olmuştur.

Mısır'da son yıllarda Türkiye'ye olan ilginin artması neticesinde özellikle Türkçe eğitimi konusunda yoğun bir talep olmuştur. Bu çerçevede Yunus Emre Enstitüsü, Kahire'de 2011 yılında açtığı merkezle başta Türkçe eğitimi olmak üzere Türk kültürünün Mısır'da yayılması yönünde faali-

yetler yürütmüştür. Ülkenin en büyük ikinci kenti olan İskenderiye'de de aynı şekilde artan talebi karşılamak üzere Mısır'ın ikinci Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin açılmasına karar verilmiştir. Hazırlıkların tamamlanmasının ardından 2013'ün Nisan ayında Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, merkezin açılışını yapmıştır. İlk etapta 80 kişiye eğitim veren merkez daha sonra ortaya çıkan taleple birlikte sınıf ve öğretmen sayısını artırmış ve faaliyetlerine devam etmiştir.⁷²

İki ülke arasındaki yakınlaşma sosyal işbirliklerini de gündeme getirmiştir. Mısır'ın gelişmesine ve her anlamdaki sorunlarını çözmesine yardımcı olmak isteyen Türkiye bu konularda Mısırlı yetkililerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler neticesinde ülkedeki en büyük sorunlardan olan çöplerin toplanması probleminin çözülmesi amacıyla Mısır'a 150 adet çöp toplama aracı hibe edilmesine karar verildi. Mayıs ayında imzalanan protokole göre bu araçlar ilk başta Kahire, Giza ve İskenderiye gibi şehirlerde kullanılacaktır.⁷³ Haziran ayında Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar'ın bulunduğu törenle bu araçlar Mısırlı makamlara teslim edilmiştir⁷⁴ ancak 3 Temmuz'da gerçekleşen askeri darbenin ardından Mısır yönetimi bu kamyonların kullanımını durdurmuş, üzerlerindeki Türkiye flamalarını da kazımıştır.

Mısır'la Türkiye arasındaki ilişkilerin askeri darbeden sonra bozulması birçok farklı alanda da ilişkilerin sekteye uğramasına neden oldu. Son birkaç yıldır Mısır'da yoğun faaliyetlerde bulunan Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA)⁷⁵ darbenin ardından Mısır yönetiminin telkini ile ülkedeki aktivitelerinin bir kısmını durdurmak zorunda kalmıştır. 2012 yılında TİKA'nın dış yardımlarının en çok ulaştığı ikinci ülke pozisyonunda olan Mısır'a⁷⁶ 2013 yılında da ciddi bir yardımın ulaştırılmasına dair anlaşma Mayıs ayında resmi gazetede yayımlanarak kabul edilmiştir.⁷⁷ Türkiye'nin bu samimi tavrı Mursi döneminde şükranla karşılanırken darbe sonrasında tersi bir tepki almıştır. Yeni hükümet en fazla ihtiyacı olduğu dönemde TİKA ile ortaklıkları durdurma kararı almış ve Türkiye'den gelecek yardımları kabul etmemiştir. Bu kararın arkasında siyasi nedenlerin yattığı söylenebilir. Nitekim Ankara'nın darbe karşısındaki tutumu ve Mısır devrimine olan desteği, Mısır'da darbeyi gerçekleştiren çevrelerde huzursuzluk yaratmış ve bunun da etkisiyle Türkiye'ye karşı mesafeli bir tutum alınmış-

tır. Mısır başbakanlığının tüm bakanlıklara bir yazı göndererek TİKA ile yürütülen tüm projelerin sonlandırılmasını talep etmesi bu durumun bir göstergesi olarak okunabilir.⁷⁸

Ankara ile Kahire arasında 2013 yılındaki ilişkilerin seyrini kültürle ilgili iki alandan verilebilecek örneklerle açıklamak mümkündür. Dünyanın en büyük ikinci kitap fuarı kabul edilen Kahire Kitap Fuarı'nın 2013 yılında düzenlenen etkinliğinde onur konuğu olarak davet edilen yazarlardan bir tanesi Türkiye'den Ali Ural'dı.⁷⁹ Bununla birlikte Türkiye ile ilgili kitapların fazlalığı da bu anlamdaki ilginin açık bir göstergesiydi.⁸⁰ Ancak bozulan ilişkiler siyasi ilişkilerde olduğu gibi kültür alanında da olumsuz gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Darbeden hemen sonra Mısırlı sinemacılar, Türk dizileri karşıtı açıklamalar yapmış; televizyon kanalları ise Türk dizileriyle ilgili anlaşmalarını iptal etmiştir. Hatta İskenderiye'de gerçekleşen flim festivaline ilk etapta kabul edilen "Lal Gece" isimli Türk filmi, Ankara'nın Mısır hükümetine yönelik tutumundan dolayı yarışma jürisi tarafından festival programından çıkarılmıştır.⁸¹

SONUÇ

2011'de Hüsnü Mübarek'in görevi bırakmak zorunda kaldığı devrimin ardından Mısır, Erdoğan hükümeti için bölgedeki en stratejik ortaklarından biri olarak görülmeye başlandı. Erdoğan yönetiminin bölgedeki politikaları açısından büyük önem atfettiği Mısır, Arap devrimlerinin ardından bölgede kurulabilecek yeni bir düzende en etkin aktörlerden birisi olma potansiyelini taşıyordu. Bu yüzden Ankara, Arap dünyasının bu güçlü aktörü ile işbirliğini ilerletmeyi ve her alanda daha da yakınlaşmayı arzuluyordu. Devrimin hemen sonrasında Türkiye, Mısır'daki yeni yönetime destek vermiş ve demokrasi yolunda bu desteğin sürekli olacağını vurgulamıştır. 2012'de Muhammed Mursi liderliğindeki Müslüman Kardeşler'in iktidara gelmesiyle Mısır ile Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da arttığı bir sürece girilmiştir. Mursi'nin iktidara gelişiyle birlikte Kahire ile Ankara arasında yakınlaşma, hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. 2012 sonuna kadar karşılıklı ziyaretler gerçekleşmiş, işbirliğine dair yeni politikalar geliştirilmiş ve birçok alanda anlaşmalar imzalanmıştır.

2013 yılının ilk aylarında da benzer bir süreç devam etmiştir. Muhammed Mursi bir taraftan içeride kendisine yönelik gelişen muhalefetle başa çıkmaya çalışırken diğer taraftan da özellikle Türkiye gibi kısa vadede Mısır'a destek olacak ülkelerle işbirliklerini geliştirmeye çalışmaktaydı. Bu kapsamda Mısır ve Türkiye'den siyasetçiler ve bürokratlar resmi temaslar çerçevesinde bir araya gelmiş ve işbirliğini artırmaya çabalamışlardır. Bununla birlikte özel sektörün farklı kollarından işadamları ve yatırımcılar da düzenlenen etkinliklerle karşılıklı ticareti artırma çabası içerisinde olmuşlardır. Mısır'da Türkiye'ye karşı ilgi özellikle Türk dizilerinin de giderek popülerleşmesiyle artarken Kahire'den sonra İskenderiye şehrine de Yunus Emre Türk Kültür Merkezi açılmıştır. Tüm bu gelişmeler, iki ülke arasındaki ilişkiler bağlamında en yakın dönemin yaşandığı bir duruma işaret etmekteydi.

Ancak 3 Temmuz'da gerçekleşen askeri darbe olumlu yönde seyreden ilişkileri bir anda tersine çevirdi. Erdoğan yönetimindeki AK Parti hükümeti; askeri darbeye dünya çapındaki en sert tepkiyi veren aktör olurken, uluslararası tepkisizliği de ciddi anlamda eleştirdi. Türkiye'nin Mısır darbesine bu derece sert tepki göstermesi Ankara'nın bölge ülkelerinin demokratikleşmesine verdiği önemden kaynaklanmaktaydı. Arap devrimlerinin en önemli ülkesi olan Mısır'da devrimin geriye giderek başarısız olmasının bölge ülkelerindeki dönüşüm iradesine ciddi bir darbe olacağına farkında olan Ankara askeri müdahaleye karşı çıkararak demokratik seçimle işbaşına gelen Mursi'nin göreve devam etmesi gerektiğini savunmuştur.

Erdoğan'ın ve Türkiye'deki diğer siyasilerin bu çerçevede gelen açıklamaları karşısında Mısır'da yönetimi ele geçiren ordu, Ankara'ya karşı giderek sertleşen bir tutum içerisine girdi. Başbakan Erdoğan'ın "darbe ile işbaşına gelmiş bir yönetimi tanımayacağını" ilan etmesinin ardından Mısır'da Türkiye'ye karşı her düzeyde karalama kampanyası yürütülmeye başlandı. Hemen hepsi darbe destekçisi olan televizyon kanallarında yer alan yanlış haberlerde Türkiye'nin Mısır'da iç savaş çıkarmak istediği suçlamaları yapılırken bir taraftan da siyasi aktörlerin Erdoğan karşıtı açıklamaları Mısır kamuoyunu Türkiye'den soğutmayı hedefliyordu. Sene sonuna doğru Mısır yönetimi Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi'ni istenmeyen adam ilan edince ilişkiler son yıllardaki en düşük seviyesine geriledi.

Gelinen noktada iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler minimum düzeyde seyrederken, ticari anlamda ciddi bir gerileme yaşanmamıştır. İkili ilişkilerdeki gerginlik nedeniyle iki ülke arasındaki turizmde gerileme olurken, özellikle kültürel işbirlikleri süreçten zarar görmüştür. Mısır'daki siyasi, bürokratik ve kültürel elitlerin olumsuz yönlendirmesi, televizyon kanallarının Türk dizilerini yasaklaması ve Erdoğan hükümeti aleyhine yürütülen kara propaganda gibi nedenlerle Mısırlıların özellikle darbeye destek veren kısmında Türkiye karşıtı duyguların arttığı tespiti yapılabilir. Buna karşın özellikle Müslüman Kardeşler başta olmak üzere ülkede darbeye karşı gelen kesimlerde ve yine Erdoğan yönetiminin son yıllarda Araplara arka çıkan politikalarına hayranlık duyan Mısırlıların Türkiye'ye yönelik olumlu düşünceleri değişmemiştir.⁸²

İlişkilerin geleceğine bakıldığında iyimser bir tablo çizmek mümkün gözükmemektedir. Mısır'da askeri darbe tüm acımasızlığıyla süreci devam ettirmekte ve bu yönüyle Türkiye'deki birçok siyasi çevrenin tepkisini çekmektedir. Ankara'nın askeri darbe ile iktidara gelen bir yönetimi tanınamaktaki haklı tutumu her ne kadar Kahire yönetimini öfkelenirse de başlı başına demokratik bir tutumdur. Mısır'da darbeyle yönetime gelenlerin iktidarda olduğu bir ortamda Kahire ile Ankara'nın siyasi bir yakınlaşma içerisine girmesi yakın vadede mümkün gözükmemektedir.

KRONOLOJİ

5-7 Şubat	Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Mısır Devlet Başkanı Muhammed Mursi'nin davetlisi olarak Mısır'ı ziyaret etti. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Zirvesi'ne katılan Gül, Mısırlı makamlarla resmi temaslarda da bulundu.
27 Nisan	Mısır'ın ikinci büyük şehri olan İskenderiye'de Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'nin şubesi açıldı.
5 Mayıs 2013	Mısır Genelkurmay Başkanı Abdül Fettah El-Sisi Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Başbakan Erdoğan ve Savunma Bakanı İsmet Yılmaz ile görüşen Sisi Türkiye ile savunma alanında işbirliği seçeneklerini görüştü.
10 Mayıs	Mısır Başbakanı Hişam Kandil Türkiye'yi ziyaret etmiş, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile görüşü.
9 Haziran	Türkiye'nin Mısır'a hibe ettiği 150 çöp kamyonu teslim edildi.

- 10-11 Haziran Mısır Ulaştırma Bakanı Hatim Abdüllatif'in Türkiye'yi ziyaretinde iki ülke arasında Karayolu Taşımacılık Anlaşması, Denizcilik Anlaşması ve Demiryolları İşbirliği Mutabakatı imzalandı.
- 3-5 Temmuz Mısır'da 3 Temmuz'da gerçekleşen askeri darbe Türkiye'deki siyasilerce kınandı. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı başta olmak üzere birçok siyasi ve sosyal aktör darbeye tepki göstermiştir.
- 14-16 Ağustos Mısır'daki darbe yönetiminin Rabiatül Adeviye ve Nahda meydanlarında gerçekleştirdiği katliam karşısında Türkiye'den sert açıklamalar geldi. Mısır yönetimi de Türkiye'nin içişlerine karışmamasını isteyecek, Ankara'ya tepki gösterdi.
- 16 Ağustos Mısır ve Türkiye'nin 2009'dan bu yana ortaklaşa gerçekleştirdiği ve 21-28 Ekim 2014'te yapılması planlanan Dostluk Denizi tatbikatı iptal edildi.
- 19 Ağustos Mısır'ın önde gelen üç televizyon kanalı (El-Hayat, El-Nahar ve El-Kahire vel Nas) Türkiye'ye tepkilerini göstermek amacıyla Türk dizilerini yayından kaldırdıklarını duyurdular.
- 9-12 Eylül Cumhuriyet Halk Partisi'nden üç milletvekili ve beraberlerindeki heyet Mısır'a giderek temaslarda bulundu. CHP'nin darbe yönetimi temsilcileri ile görüşmesi Türkiye'de birçok kesimin tepkisini topladı.
- 23 Kasım Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı Mısır Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak "istenmeyen adam" ilan edildi. Türkiye'de Mısır'a aynı tepkiyi vererek Ankara Büyükelçisi Abdurrahman Selahaddin'i "istenmeyen adam" ilan ettiğini duyurdu.
- 4 Aralık Türkiye'nin dış yardımlarının en çok ulaştığı ikinci ülke olan Mısır'daki resmi makamlar TİKA ile yapılan tüm projeleri iptal ederek, TİKA'nın ülkedeki faaliyetlerini de durdurma kararı aldı.

NOTLAR

1. "Cumhurbaşkanı Gül Mısır'da", *Hürriyet*, 5 Şubat 2013; "Cumhurbaşkanı Gül, Mısır'a gitti", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, 5 Şubat 2013; "Türkiye ile Mısır'ın sorunlara bakışı aynı", *Yeni Şafak*, 8 Şubat 2013; "Arap uyanışının kıymetini bilelim", *Yeni Şafak*, 8 Şubat 2013.
2. Basil El-Debh, "Qandil travels to Turkey as Al-Sisi returns", *Daily News Egypt*, 10 May 2013; "Türkiye ile Mısır arasındaki işbirliğini her alanda geliştirmeye çalışıyoruz", *T.C. Cumhurbaşkanlığı*, 10 Mayıs 2013.
3. "Mısır Basınında Türkiye (18)", *Ortadoğu ve Afrika Araştırmacıları Derneği*, 12-18 Mayıs 2013.
4. "Türkiye'den Mısır'a savunma sanayi desteği", *Zaman*, 10 Mayıs 2013; Basil El-Dabh, "Qandil travels to Turkey as Al-Sisi returns", *Daily News Egypt*, 10 May 2013.
5. Stephan Roll and Max Gallien, "Egypt: no coup without a plan", *Fair Observer*, 16 July 2013; Charles Levinson and Matt Bradley, "In Egypt, the 'deep state' rises

- again”, *Wall Street Journal*, 19 July 2013; Abigail Haoslohner, “After Morsi’s ouster, Egypt’s old guard is back and Muslim Brotherhood is out”, *The Washington Post*, 19 July 2013; Yuri Barmin, “The Egyptian coup, brought to you by Saudi Arabia”, *Policymic*, 30 July 2013.
6. “SP lideri Kamalak Mısır’da”, *Milliyet*, 6 Mart 2013; “Genel Başkanımız İslam ülkeleri ziyaretleri kapsamında Mısır’da”, *Saadet Partisi*, 7 Mart 2013.
 7. “Bakan Davutoğlu: Mursi için gizli diplomasi”, *Akşam*, 21 Ağustos 2013; “Davutoglu açıkladı, MİT Müsteşarı Mursi ile darbeden önce görüştü”, *Türkiye*, 21 Ağustos 2013.
 8. Mısır’da askeri darbeyi destekleyen ve Müslüman Kardeşlere karşı bazı akademisyen ve sivil toplum örgütü temsilcileriyle yaptığım mülakatlarda Türkiye’nin bu girişimine ciddi anlamda bir tepki vardı.
 9. “Anlaşmalar askıya alınmaya başladı”, *Sabah*, 30 Temmuz 2013.
 10. “Mursi, ‘Türkiye’ye gir’ teklifini reddetmiş”, *Hürriyet*, 5 Temmuz 2013; “Mursi ‘fırar’ suçlamasıyla yargılanacak”, *ntvmsnbc*, 5 Temmuz 2013.
 11. Fahri Yoldaş, “Türkiye - Mısır ilişkileri ve Mısır’daki darbenin etkileri”, *Orsam*, 13 Eylül 2013.
 12. “Türkiye’den darbe tepkisi”, *Deutsche Welle*, 4 Temmuz 2013; “Mısır’daki darbeye dünyada en net karşı çıkış Ankara’dan geldi”, *Milliyet*, 4 Temmuz 2013.
 13. “Türkiye’den ilk tepki”, *Milliyet*, 8 Temmuz 2013.
 14. “Türk büyükelçiyi çağırıp uyardılar”, *Akşam*, 10 Temmuz 2013.
 15. “Mısır’daki Türk vatandaşları tahliye ediliyor”, *Takvim*, 8 Temmuz 2013.
 16. “Şuur kaybedildi!”, *Milliyet*, 17 Ağustos 2013.
 17. “Başbakanlıktan Mısır katliamına kınama”, *TRT Türk*, 14 Ağustos 2013; “Türkiye katliamı ‘en sert şekilde’ kınadı!”, *Vatan*, 14 Ağustos 2013.
 18. “CHP’den ilk Mısır tepkisi!”, *Vatan*, 14 Ağustos 2013.
 19. “Bahçeli’den Mısır çıkışı”, *TRT Haber*, 14 Ağustos 2013.
 20. “Mısır’da darbe karşıtlarına yönelik katliam”, *Anadolu Ajansı*, 14 Ağustos 2013; “Kamalak: hedefte Türkiye var, bunu unutmayın”, *Anadolu Ajansı*, 15 Ağustos 2013.
 21. Ensar Tuna Alatürk, “Saadet Partisi’nden Mısır darbecilerine tepki”, *Cihan Haber Ajansı*, 15 Ağustos 2013.
 22. “Türkiye’den Mursi’ye destek yağıyor”, *Sabah*, 23 Ağustos 2013; “Türkiye Mısır ve Suriye için ayakta”, *Dünya Bülteni*, 23 Ağustos 2013; “Katliama tepki”, *Hürriyet*, 24 Ağustos 2013.
 23. “Mısır’daki katliamlar protesto ediliyor”, *Anadolu Ajansı*, 16 Ağustos 2013; “Türkiye’nin her yerinde Mısır protestosu”, *Posta*, 16 Ağustos 2013.
 24. Oktay Yıldırım, “Katliama kınama Mursi’ye destek”, *Yeni Şafak*, 8 Temmuz 2013; “Türkiye katliama sessiz kalmadı”, *Milat*, 15 Ağustos 2013; Zeki Günel, “Tak-sim’de Mısır protestosu”, *Hürriyet*, 15 Ağustos 2013; “Türkiye ayağa kalktı”, *Milli Gazete*, 16 Ağustos 2013.
 25. “Mısır katliamı uluslararası festivali iptal ettirdi”, *Zaman*, 21 Ağustos 2013.

26. "Rektörlerden Mısır açıklaması", *Anadolu Ajansı*, 20 Ağustos 2013.
27. "Fel Yaskut Ennizam!", *Star Açık Görüş*, 17 Ağustos 2013.
28. Yalçın Kaya, "Türk hackerlardan Mısır devlet sitelerine siber saldırı", *Zaman*, 15 Ağustos 2013.
29. "Mısır Dışişleri Bakanı, "Türkiye düşmanca bir tavır sergiledi", *Türkiye*, 19 Ağustos 2013.
30. Burcu Karakaş, "Kahire elçiliği: İşkence yok, Turan'ın sağlığı iyi", *Milliyet*, 20 Ağustos 2013.
31. "TRT Muhabiri serbest bırakıldı", *Sabah*, 9 Aralık 2013.
32. "Türk diplomatlara El Ezher şeyhi resti", *Milliyet*, 29 Ağustos 2013.
33. Uğur Ergan, "Türk turistler serbest bırakıldı", *Hürriyet*, 21 Ağustos 2013; "Mısır'daki darbe yönetimi İHA Kahire Büro Şefini gözaltına aldı", *Hürriyet*, 20 Ağustos 2013; "TRT'nin Kahire ofisinde arama", *Sabah*, 11 Eylül 2013.
34. "Mısır'ın Türkiye'ye sabrı tükeniyor", *Milliyet*, 1 Eylül 2013.
35. "Türk uçağına izin vermedi", *Yeni Şafak*, 29 Temmuz 2013.
36. "Mısır'dan Türkiye hakkında şok karar!", *Habertürk*, 28 Temmuz 2013; "Mısır vize kolaylığını tek taraflı iptal etti", *Sabah*, 29 Temmuz 2013.
37. "Mısır'da üretimi durdurdu", *Milliyet*, 15 Ağustos 2013.
38. "Mısır televizyonunda 'Türkiye'den gelen gemide, silah ele geçirildi' iddiası", *T24 Haber*, 18 Temmuz 2013; "Mısır ticaretine kurusıkı darbe", *Milliyet*, 23 Temmuz 2013.
39. "Dışişleri'nden 'ses tabancası' iddiasına açıklama", *Akşam*, 18 Temmuz 2013.
40. "Mısır gazetesinden akılalmaz suçlama", *Milliyet*, 26 Ağustos 2013.
41. "Mısır'dan cevap istendi", *Milliyet*, 17 Aralık 2013.
42. "Türkiye, Mısır'la tatbikatı iptal etti", *Sabah*, 17 Ağustos 2013.
43. "Mısır'da Türk dizilerine boykot çağrısı", *Milliyet*, 13 Temmuz 2013.
44. "Türk dizilerine boykot çağrısı!", *Vatan*, 13 Temmuz 2013; "Türk dizilerine boykot çağrısı", *Hürriyet*, 6 Ağustos 2013.
45. "Mısır'da Türk dizileri kaldırıldı", *Radikal*, 19 Ağustos 2013.
46. "Türk büyükelçi, paraları diplomatik çantayla kaçırdı iddiasına sert yanıt", *Milliyet*, 26 Temmuz 2013.
47. "CHP heyeti Mısır'a gitti", *Radikal*, 10 Eylül 2013.
48. "CHP heyeti Mısır'da", *Radikal*, 12 Eylül 2013.
49. "Mısır çantasında 'demokrasi' vurgusu", *Milliyet*, 5 Eylül 2013; Kadri Gürsel, "CHP'den Kahire'ye onarım seferi", *Milliyet*, 11 Eylül 2013; "CHP heyeti Mısır'dan döndü: AKP'yi şikâyet etmedik", *Radikal*, 12 Eylül 2013.
50. "Türkiye-Mısır ilişkileri 'istenmeyen' noktada!", *Radikal*, 23 Kasım 2013; "Mısır, Türkiye ile ilişkileri koparıyor", *Haber 7*, 23 Kasım 2013.
51. "Mısır'dan Türkiye'ye diplomatik 'darbe'", *Hürriyet*, 23 Kasım 2013.52. "Bakan Çelik, Mısır İş Gücü ve Göç Bakanı el-Ezheri ile görüştü", *T24 Haber*, 24 Ocak 2013.

53. “Türkiye, Mısır’a kentsel dönüşümü anlattı”, *Zaman*, 27 Mart 2013.
54. “Türk bankalara Mısır’dan davet”, *Yeni Şafak*, 6 Nisan 2013; “Mısır’daki bankalar Türk alıcıları bekliyor”, *Diş Ekonomik İlişkiler Kurulu*, 12 Nisan 2013.
55. “Mısır ile taşımacılıkta ‘serbest’ dönem başlıyor”, *Dünya*, 13 Haziran 2013.
56. Ahmet Şinorfoğlu, “Türkiye, Mısır ile ulaşım anlaşmaları imzaladı”, *Zaman*, 11 Haziran 2013.
57. “Türk Mobilyacılar Mısır’da lojistik merkezi kuracak”, İhlas Haber Ajansı, 4 Mart 2013; “Mısır’da İnegöl mobilya rüzgârı esti”, *Genç Gazete*, 5 Mart 2013.
58. Şafak İnce, “Ege’nin ‘kaybedeni olmayan’ yatırımı”, *Yeni Asır*, 16 Mayıs 2013; “ESİDEF, Mısır’dan anlaşmalarla döndü”, *Zaman*, 18 Mayıs 2013.
59. “OİB rotayı Mısır’a çevirdi”, İşte Bursa, 11 Mart 2013, <http://www.istebursa.com/bursa-yerel/oib-rotayi-misira-cevirdi-h325.html>, “OİB rotayı Mısır’a çevirdi”, *Sabah*, 15 Mart 2013.
60. Esin Kaya, “Turizmciler, rotayı Mısır’a çevirdi”, *Zaman*, 17 Şubat 2013.
61. “Mısır turları iptal”, *Milliyet*, 21 Ağustos 2013; Mısır’daki “darbe” turizmi de vurdu, *Dünya*, 22 Ağustos 2013.
62. Benim bizzat tanıdığım kişiler bu problemleri yaşamışlardır. Bir bayan öğrencim Türkiye’den Mısır’a dönüşünde havaalanında gözetim altına alınmış ve güçlükle salıverilmiştir. Yine bir arkadaşım bir televizyon kanalında çalışmak üzere Türkiye’ye geleceken havaalanında pasaportuna el koyulmuş ve yurtdışına çıkma yasağı konulmuştur.
63. “Mısır’daki olaylar tekstil piyasasını vurdu”, *İhlas Haber Ajansı*, 22 Ağustos 2013.
64. “Mısır siparişi Türkiye’ye kaydı”, *Sabah*, 21 Temmuz 2013.
65. “Mısır ile işbirliğini iptal etmeyeceğiz”, *Milliyet*, 21 Ağustos 2013.
66. Abit Kızılcı, “Mısır’daki darbe ihracatı da vurdu”, *Zaman*, 4 Temmuz 2013.
67. “Bakan Çağlayan: ‘Mısır’la ticarete sorun yok”, *Hürriyet*, 16 Ağustos 2013.
68. Eylem Türk, “Mısır’ı Hayat’a bağlayacak”, *Milliyet*, 10 Eylül 2013.
69. “Mısır’da üretimi durdurdu”, *Milliyet*, 15 Ağustos 2013.
70. “BIMAS 30.09.2013 Mali Tablosu Bilgilendirme Notları”, *Bizim Menkul Değerler A.Ş.*, 19 Kasım 2013, http://www.bmd.com.tr/content/userfiles/files/BIMAS_Bilgi_Notu____nc_Ceyrek_2013.pdf
71. “BİM Hisse Yorumu – Şeker Yatırım”, *Para & Borsa*, 26 Şubat 2014.
72. Kazım Canlan, “Türkçe’yi ‘sit-com’ öğretecek”, *Yeni Şafak*, 30 Nisan 2013; “İsken deriye Yunus Emre Türk Kültür Merkezi Açıldı”, www.yee.org.tr
73. “Mısır’a 150 çöp kamyonu hibe etik”, *Anadolu Ajansı*, 25 Mayıs 2013.
74. “Mısır’a 150 adet çöp toplama kamyonu”, *Hürriyet*, 9 Haziran 2013.
75. “İmam Hüseyin Camii ve El-Ezher Camii’nin Restorasyonu TİKA Tarafından Yapılacak”, <http://www.tika.gov.tr/duyuru/imam-huseyin-camii-ve-el-ezher-camiinin-restorasyonu-tika-tarafindan-yapilacak/51>; “Türkiye’den 121 ülkeye yardım”, *Milliyet*, 27 Ekim 2013.

76. “Ülke ülke Türkiye'nin eli TİKA'nın projeleri”, <http://www.ensonhaber.com/ulke-ulke-turkiyenin-eli-tikanin-projeleri-2013-04-10.html>, 10 Nisan 2013; “TİKA raporunda çarpıcı rakamlar”, *Hürriyet*, 28 Ekim 2013.
77. “Türkiye'den 6 ülkeye hibe”, *A Haber*, 16 Mayıs 2013.
78. “Mısır'dan TİKA'ya yasak”, *Dünya Bülteni*, 4 Aralık 2013; “Mısır, Türk büyükelçiden sonra TİKA'yı da istemiyor”, *Zaman*, 1 Aralık 2013. “Mısır'dan TİKA'ya yasak”, *Dünya Bülteni*, 4 Aralık 2013.
79. “Uluslararası Kahire Kitap Fuarı'nın onur konuğu Ali Ural”, *Zaman*, 1 Şubat 2013.
80. Kahire'de bulunduğum dönemde gerçekleşen bu fuara birkaç kez gittiğimde bu durumu yerinde gözlemlemişim.
81. “Darbeci Mısır Geceyi kararttı”, *Akşam*, 25 Ağustos 2013.
82. Bu tespiti Mısır'da Kasım 2012-Temmuz 2013 ayları arasında gerçekleştirdiğim anket çalışmasının sonuçlarına ve diğer gözlemlerime dayanarak yapıyorum.

TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ VE ÜRDÜN POLİTİKASI

MUHİTTİN ATAMAN

Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

İSMAİL AKDOĞAN

Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

Geçen on yıl içinde Türkiye'nin altı Körfez ülkesi Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Kuveyt, Bahreyn ve Umman ile ilişkilerinde son derece önemli bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. İhracata dayalı ekonomik büyüme politikası ve hedefleri nedeniyle Türkiye, Körfez ülkelerine ayrı bir önem atfetmektedir. Türkiye ve Körfez ülkeleri arasında ekonomik alanda başlayan işbirliği, karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde süratle güçlenerek farklı alanlara yayılmış, siyasal ve askeri boyutları da olan stratejik işbirliği seviyesine yükselmiştir. İlişkilerin bu türden bir vaziyet almasında etkili olan en önemli unsur, tarafların birbirlerine dair geleneksel yanlış anlamaları bir tarafa bırakmak suretiyle ilişkilerinde karşılıklı saygı ve güven ortamının inşa edilmesidir. Türkiye, son on yılda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) kanalıyla kurumsal yaklaşımında ya da ayrı ayrı ikili ilişkilerinde ortaya koyduğu tutum ve davranışlarıyla, dış politika söylem ve eylemleriyle Körfez ülkeleri nezdinde güvenilir ve

pek çok alanda işbirliği yapılabilir bir ülke konumuna yükselmiştir.

Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerinin bu seviyeye yükselmesinde 2002-2012 yılları arasındaki önemli birtakım gelişmeler neden olmuştur. Bu dönemde meydana gelen gelişmelerden özellikle ikisi ilişkilerin seyrini hızla dönüştüren gelişmeler olarak görülebilir. Birincisi, Bahreyn'in başkenti Manama'da 30 Mayıs 2005'te Türkiye ile KİK arasında Ekonomik İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşması imzalanmasıdır. Söz konusu anlaşmayla Türkiye'nin KİK ile kurumsal ilişkisi tesis edilmiş, ekonomik işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla yeni işbirliği alanlarının belirlenmesi kararı alınmıştır.¹ Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerindeki ikinci önemli dönüm noktası ise 2 Eylül 2008'de Cidde'de yapılan Türkiye-KİK Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda taraflar arasında stratejik diyalog mekanizmasının kurulmasını öngören bir Mutabakat Muhtırası'nın imzalanmasıdır.² Aynı toplantıda KİK Dışişleri Bakanları Türkiye'yi stratejik ortak ilan etmiş;³ böylece Türkiye, KİK'in Körfez dışındaki ilk stratejik ortağı haline gelmiştir. Ekonomi, siyaset, savunma, güvenlik ve kültür alanlarında taraflar arasında periyodik Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Toplantıları yapılması kararı alınmış, birincisi 2009'da yapılmış ve her yıl düzenli olarak yapılan toplantılardan sonuncusu ve dördüncüsü 2012 yılında gerçekleştirilmiştir.⁴

2012 yılına gelindiğinde, KİK üzerinden kurumsal düzeyde ve üye ülkelerle münferiden imzalanan anlaşmalarla Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında ekonomi alanında gelişen işbirliği siyasi, kültürel ve güvenlik alanlarına da taşınmıştır. Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerinin stratejik ortaklık boyutu ekonomik ve siyasal işbirliği olmak üzere temelde iki sütun üzerine kurulmuştur. Bu stratejik ortaklığın pek çok alanda taraflara sağladığı faydaya bakıldığında, her şeyden önce ekonomik ve ticari alanda büyük ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, gelişen ekonomisi nedeniyle Körfez bölgesinin hem petrol ve doğal gaz kaynaklarını hem de pazar ve sermayesini bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Artan enerji ihtiyacının tedarik edilmesi noktasında Körfez bölgesi Türkiye açısından stratejik önem arz etmeye başlamıştır. Aynı zamanda ülke ekonomisinin istikrarlı bir seyir izlemesi noktasında artan enerji fiyatlarıyla biriken Körfez sermayesi Türkiye ekonomisine yabancı doğrudan yatırımlar olarak girmiştir. Körfez sermayesi açısından Türkiye'nin büyüyen ekonomisi çekici bir pazar haline gelirken, Türki-

ye'nin ihracata dayalı ekonomisi bağlamında ise Körfez bölgesi önemli bir pazar olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Böylece, Türkiye ile KİK arasındaki ticaret hacmi 2002 yılında 2,1 milyar dolar iken, 2012 yılında 19 milyar doların üzerine çıkarak en yüksek seviyeye ulaşmıştır.⁵ Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ticaretinin ayırt edici yönü dış ticaret fazlası vermesidir. 2013 yılında Körfez ülkelerinin tümünün Türkiye'ye ihracatı 6,3 milyar dolar iken, Türkiye'den Körfez ülkelerine yapılan ihracat miktarı yaklaşık 9,5 milyar dolar seviyesinde olmuştur.⁶ Bu ticaretin yarısından fazlası BAE ve Suudi Arabistan ile yapılmaktadır. Körfez ülkelerinden Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar 2007 yılında 23 milyon dolar iken, 2012 yılında bu rakam 518 milyon dolar seviyesine yükselmiştir.⁷

Türkiye-KİK ilişkilerinin öne çıkan diğer boyutu, bölgesel gelişmeler hususunda çıkarların büyük ölçüde örtüşmesi dolayısıyla siyasal işbirliğinin kurulmasıdır. 2002 sonrası dönemde “komşularla sıfır sorun” ve “aktif dış politika” üzerine inşa edilen Türkiye'nin Ortadoğu politikası sayesinde Türkiye-KİK arasındaki siyasal işbirliği önemli bir mesafe kaydetmiştir. Bu dönemde Suriye-İsrail, Filistin-İsrail, İran-Batı ve Lübnan'daki farklı gruplar arasında yürütülen faaliyetleriyle Türkiye, Körfez ülkeleri açısından güvenilir bir ülke haline gelmiştir. Bölgesel sorunlarda diyaloga dayalı barışçıl çözümlerin üretilmesi noktasında büyük çaba harcaması ve bölgesel barış ve istikrarın tesisinde ciddi yükümlülükler altına girmesi Türkiye'ye Körfez ülkelerinin güvenini kazanmayı sağlamıştır. Bölgesel statükonun korunmasını; monarşik siyasal sistemlerinin istikrar ve güvenliği, bölgesel politikaları ve statülerinin sürdürülebilirliği açısından hayati seviyede gerekli gören Körfez monarşileri için bölgesel barış ve istikrarın korunması hususunda yapıcı rol üstlenen bir Türkiye, stratejik ortak olarak görülmüştür.

Özellikle, zayıf askeri kapasiteleri, küçük nüfusları ve kırılğan siyasal sistemleriyle Körfez ülkeleri; askeri kapasitesi, nüfusu, enerji rezervleri ve tarihi derinliğiyle İran'ı Körfez'in güvenlik ve istikrarına tehdit olarak görmektedirler. İran'ın Şii ideolojisini bölgesel menfaatleri doğrultusunda mümkün olduğunca devreye sokması, Ortadoğu coğrafyasında nüfuzunu artırması ve Körfez'de hegemonik statü kazanmaya çalışması Körfez ülkelerinin en temel güvenlik kaygılarına neden olmaktadır. İran'ı dengeleye-

bilecek askeri ve siyasal güçten yoksun bulunan bu ülkeler askeri kapasitesi, nüfusu, büyüyen ekonomik gücü, stratejik konumu ve tarihi mirasıyla Türkiye'yi dengeleyici güç olarak görmeye başlamışlardır. Körfez ülkelerini bu düşünceye yönlüten ana dinamik, Türkiye'nin son yıllarda bölgede çizdiği güvenilir ve yapıcı pozisyonudur.

Ne var ki, 2013 yılına gelindiğinde Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerinde siyasal işbirliği bağlamında görüş ayrılıkları oluşmaya başlamıştır. İlişkilerin siyasal anlamda olumsuz seyir izlemesinde en önemli dönüm noktası, 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen Mısır'daki askeri darbedir. Türkiye'nin bölgesel ve küresel düzeyde Mısır'da yaşanan darbeye en sert ve en net tavır alan ülke olması, darbenin bölgesel düzeydeki en ciddi destekçisi Suudi Arabistan ve BAE'yle ilişkilerinde gerilime yol açmıştır. Bu ülkelerle ilişkilerde yaşanan gerilim Türkiye'nin KİK ile ilişkileri üzerinde de olumsuz etki bırakmıştır. 2008 yılında KİK'in Türkiye'yi stratejik ortak olarak ilan etmesinin ardından her yıl düzenli olarak gerçekleştirilen Türkiye-KİK Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Toplantısı yaşanan görüş ayrılıkları nedeniyle 2013'te yapılmamıştır.

2002-2012 döneminde Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında oluşan karşılıklı saygı ve güven ortamı, 2013 yılında büyük darbe almıştır. Mısır darbesinde Türkiye'nin Müslüman Kardeşler safında yer alması ve darbe yönetimini doğrudan eleştirmesi, KİK'in en önemli ülkesi olan Suudi Arabistan'ı rahatsız etmiştir. Diğer taraftan, KİK'in önemli üyelerinden Katar'ın da Türkiye'ye benzer bir tavır takınarak Mısır darbesi konusunda Müslüman Kardeşlerin yanında yer alması, diğer Körfez ülkeleri nezdinde Türkiye'ye yönelik iki olumsuz algının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Birincisi, son on yılda bölgede yapıcı rol oynayarak ve bölgesel anlaşmazlıklar konusunda barışçıl çözümden yana tavır almak suretiyle bölge devletlerinin gözünde güven tazeleyen Türkiye profili olumsuz yönde değişmiştir. Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, Türkiye'nin Katar'ı yönlendirerek KİK içerisinde ayrılığa neden olduğunu ve üyelerin arasını bozduğunu iddia etmişlerdir.

İkincisi, başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkeleri, Ortadoğu'daki İslami veya ideolojik hareketleri kendi rejimlerinin güvenlik ve istikrarına yakın tehdit olarak görmeleri nedeniyle geleneksel olarak bu

hareketlerin karşısında olmuşlardır. Arap dünyasında pek çok ülkede açık veya gizli faaliyet yürüten Müslüman Kardeşler, Arap Baharı'yla yeni bir dinamizm kazanmış, Mısır'da Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle iktidara gelmiş, devrimin yaşandığı diğer ülkelerde ise bir şekilde iktidarın ortağı olmuştur. Müslüman Kardeşler'in bölgede nüfuz kazanması Katar dışındaki Körfez ülkeleri tarafından hayati tehlike olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye'nin, darbeyle iktidardan uzaklaşan Müslüman Kardeşler'i desteklemesi, Körfez ülkeleri açısından revizyonist politikaları nedeniyle tehlike olarak görülen daha önceki Mısır, İran, Suriye ve Irak'a ilişkin olumsuz algıyı andıran bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Böyle bir tarihi arka plan ve durum tespiti de dikkate alınarak, bu çalışmada Türkiye'nin Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, BAE, Bahreyn ve Umman'dan müteşekkil altı Körfez ülkesiyle ilişkilerinde 2013 yılında meydana gelen ekonomik, siyasal ve askeri alanlara ilişkin gelişmeler incelenecektir. Buna ek olarak, Türkiye-Ürdün ilişkilerinde yine bu dönemde meydana gelmiş olan önemli gelişmelere değinilecektir.

TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilişkilerinin ne düzeyde olacağı ve hangi yöne doğru evrileceği daha çok Türkiye'nin, Körfez'in merkezi ülkesi Suudi Arabistan'la ilişkilerinin seyriyle alakalıdır. Türkiye'nin büyük çaba harcayarak KİK ile inşa ettiği ekonomi, siyaset ve güvenlik alanlarındaki stratejik ortaklığın devamı, Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye yaklaşımındaki güven algısının varlığını sürdürmesine bağlıdır. Geçen on yılda meydana gelen gelişmeler açıkça göstermektedir ki, Ankara-Riyad arasındaki ikili ilişkiler geliştikçe, Türkiye'nin kurumsal düzeyde KİK ile ilişkileri de o düzeyde gelişme göstermiştir. Özellikle Suudi Arabistan'ın bölgesel stratejik menfaatlerinin temin edilebilmesi Riyad'ın bölgede güvenilir, Sünni ve güçlü bir müttefikle siyasal ve askeri işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Son on yılda izlediği dış politikayla Türkiye, Suudi rejiminin ihtiyaç duyduğu bölgesel müttefik türüne en uygun bölgesel güçtür.

Ancak 2013 yılı, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olacağı yönünde izler taşımaktadır. Daha önceki yıllarda bu

iki ülkenin Ortadoğu'da takip ettikleri dış politika çizgilerinin örtüşme durumu, 2013'te meydana gelen bazı gelişmeler nedeniyle kısmen geçerliliğini kaybetmiş görünmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında rol oynayan ana dinamik, 3 Temmuz'da Mısır'da meydana gelen darbeye dair Ankara ve Riyad'ın çok net bir şekilde farklı tutum almaları ve rakip pozisyonlara konumlanmalarıdır. Bu iki ülkenin Mısır darbesine yönelik farklı politikalar izlemesi ve zıt tarafları desteklemesi ilişkilerde gerilime yol açmıştır. Türkiye'nin Mısır'da yaşananları açık bir şekilde darbe olarak nitelendirerek yeni yönetimi tanımadığını ilan etmesi ve Suudi yönetimi tarafından tehdit olarak görülen Müslüman Kardeşler'e destek çıkması ve hatta rejim karşıtı gösteriler konusunda onu cesaretlendirmesi, Türkiye-Suudi Arabistan ikili ilişkilerinde güvensizliğe yol açmıştır. Her ne kadar Türkiye ile Suudi Arabistan, Mısır meselesinde çatışan tutum ve davranış içerisinde bulunmuşlarsa da tarafların birbirlerine ilişkin dengeli bir dış politika üslubu kullanmaları, ikili ilişkilerdeki gerilimin diplomatik bir krize dönüşmesine yol açmamıştır.

Aslında Arap Baharı sürecinde Türkiye'nin meydanlarda rejimlere karşı ayaklanan halkların yanında konumlanması, Suudi Arabistan'ın ise bu gösteri ve ayaklanmalara derin kaygıyla yaklaşması, Ankara ve Riyad'ın yeniden şekillenen bölgesel dengeler konusunda farklı kutuplarda yer alacaklarının işaretlerini vermişti. Bu durumun iki yıl gecikmesi, Beşşar Esed'in yönetimden indirilmesi konusunda Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye olan ihtiyacından kaynaklanmıştır. Fakat 2013 yılına gelindiğinde ve bilhassa sivil halka yönelik kimyasal silahların kullanılmasına rağmen ABD'nin Suriye'ye müdahale konusunda çekingen davranması ve Suriye'de Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) ve el-Nusra gibi aşırı İslami grupların güçlenmesini kendi rejiminin güvenliğine yakın tehlike olarak görmesi nedeniyle, Suudi Krallığı'nın Suriye politikası da dönüşmeye başlamıştır. Suriye'de Suudi Arabistan'ın stratejik çıkarları bağlamında Esed'in gitmesi yönündeki öncelikli politikası, aynı ülkede güçlenen aşırı İslami grupların ileride rejimin güvenlik ve istikrarına tehdit oluşturmasının önünü alma politikasıyla ika-me edilmiştir. Böylece, Suudi Arabistan'ın Suriye meselesinde Türkiye'ye bağımlılığı da azalmıştır.

Diğer taraftan, Mısır'da Müslüman Kardeşler'e karşı gerçekleştirilen

darbe ve hemen ardından bu örgütün başta Mısır olmak üzere Ortadoğu'daki nüfuzunun kırılmasına yönelik yürütülen politikalar, Suudi Arabistan ve Türkiye arasında rekabet ve anlaşmazlıkları gün yüzüne çıkarmıştır. Suudi Arabistan açıkça ve kararlılıkla Mısır'daki askeri yönetimi ekonomik, siyasal ve diplomatik anlamda desteklemiştir. Darbenin üzerinden daha birkaç saat geçmeden ilan edilen geçici hükümeti ilk tanıyan ülke Suudi Arabistan,⁸ yeni Mısır yönetiminin varlığını sürdürmesi amacıyla ivedilikle bir ekonomik yardım paketi açıklamıştır. 9 Temmuz'da Suudi Ekonomi Bakanı İbrahim el-Assaf tarafından açıklanan pakete göre, Suudi yönetimi 5 milyar dolar yardım taahhüdünde bulunmuştur.⁹ Bunu takiben BAE ve Kuveyt de 3 ve 4 milyar dolarlık yardım paketleri açıklarak¹⁰ Mısır sorununda Suudi Arabistan'la paralel politika izlemişlerdir. Toplamda 12 milyar dolar yardım yapılarak Müslüman Kardeşler'e karşı gerçekleştirilen askeri darbe, üç Arap ülkesi tarafından finanse edilmiştir.

İlişkilerde tansiyonun yükseldiği bu dönemde, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 28 Ağustos'ta Suudi Arabistan'a ziyaret gerçekleştirmek suretiyle iki ülke arasındaki gerilimi düşürmeye çalışmıştır.¹¹ Suudi mevkidaşı Suud el-Faysal'la Ciddede bir araya gelen Davutoğlu, başta Mısır ve Suriye olmak üzere bölgesel meseleler üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Görüşmelerin ardından bir açıklama yapan Davutoğlu, Mısır'da yaşananlar hakkında Ankara ve Riyad'ın farklı görüşlere sahip olduğunu, ancak bunun çözümü engelleyeceği anlamına gelmediğini ifade etmiştir.¹² Türkiye'ye döndükten sonra ziyaretin içeriğine ilişkin yaptığı basın açıklamasında Davutoğlu, bölgede Türkiye ve Suudi Arabistan'ın diyalog ve danışma içerisinde olması gereken birçok gelişme olduğuna değinerek, sorunların çözümü ve bölgesel istikrarın sağlanması noktasında iki ülkenin ne yapabileceğini istişare ettiklerini söylemiştir.¹³

2013 Hac sezonunda Kral Abdullah'ın Cumhurbaşkanı Gül'ü hacca davet etmesi taraflar arasındaki gerilimin azaltılması açısından önemli bir fırsat olmuştur. 12-18 Ekim tarihleri arasında Suudi Arabistan'da bulunan Cumhurbaşkanı Gül, 18 Ekim'de Kral Abdullah'la bir araya gelerek ikili ilişkiler ve son bölgesel gelişmeler üzerine görüşme gerçekleştirmiştir.¹⁴ Bu görüşmede Gül, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın siyaset, ekonomik güvenlik ve savunma alanlarındaki işbirliğinin önemine değinmiş, Türkiye'nin

Suudi Arabistan'ı stratejik ortak olarak gördüğünü ifade etmiştir.¹⁵ Suudi Arabistan'da olduğu esnada, Suudi yönetiminin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini reddetmesi üzerine de bir açıklama yapan Cumhurbaşkanı Gül, Suudi yönetiminin “anamlı bir cevap” verdiğini ifade ederek bu yönde verilen kararı desteklemiştir.¹⁶ Suudi Arabistan'ın bu kararıyla ilgili olarak Dışişleri Bakanı Suud el-Faysal'la görüşmesinde Davutoğlu da Türkiye'nin bu duruşu anlayışla karşıladığını ve tavırlarını desteklediklerini iletmiştir.¹⁷

2013 yılında Suudi Arabistan'dan Türkiye'ye en üst düzeyli ziyaret, 21-22 Mayıs'ta Başbakan Yardımcısı ve Savunma Bakanı Veliht Prens Selman bin Abdülaziz tarafından yapılmıştır. Veliht Prens Selman, iki ülke ilişkileri ve bölgesel gelişmeler üzerine görüşmeler gerçekleştirmek üzere Çankaya Köşkü'nde, Cumhurbaşkanı Gül'le bir araya gelmiştir.¹⁸ Yapılan toplantının ardından iki ülke arasında Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması imzalanmış,¹⁹ taraflar arasındaki askeri, güvenlik ve savunma alanlarındaki işbirliği daha da genişletilmiştir. Bu anlaşma uyarınca, Türkiye'nin kendi imkânlarıyla yerli üretimi olan insansız hava aracı ANKA'nın Suudi Arabistan için de üretileceği ilan edilmiştir.²⁰ Yine taraflar arası görüşmelerde Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin yerli üretimi lazer güdümlü füzesi CİRİT ve yerli tankı ALTAY'a da müşteri olduğu ileri sürülmüştür. Veliht Prens Selman'ın Türkiye'ye ziyareti, iki ülke arasında görüş ayrılığının ortaya çıktığı Mısır darbesinin öncesine gelmesi ziyaretin olumlu geçmesinde kilit rol oynamıştır.

Türkiye'nin Suudi Arabistan'la ekonomik ilişkilerine dair 2013 yılı gelişmelerine değinecek olursak, her şeyden önce Veliht Prens'in Türkiye ziyaretinde, iki ülke arasındaki ticaret hacminin beklentilerin altında olduğu ve bunun birkaç yıl içerisinde 20 milyar dolar seviyesine çıkartılması için çaba gösterilmesi kararlaştırılmıştır.²¹ Türkiye-Suudi ekonomik ve ticari ilişkilerinde müteahhitlik, inşaat sektörü, demir ve çelik en önemli kalemler olarak ön plana çıkmaktadır. Dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın beraberindeki 100 işadımıyla birlikte 4 Mart'ta başladığı üç günlük Suudi Arabistan ziyareti iki ülke arasındaki ticari ilişkilerde yeni fırsatlar doğurmuştur. Beraberindeki gazetecilerin sorularını cevaplayan Bakan Çağlayan, yapılan ziyaret sayesinde BMB Grup'un 450 milyon dolarlık Suudi Hava Yolları'nın personel lojmanının yapımını üstlendiğini açıkla-

mıştır. Bakan Çağlayan, yapılan görüşmelerde Suudi yetkililerin ürettikleri elektriğin fazlasını Türkiye üzerinden Avrupa'ya ihraç etmek istediklerini söylemiştir.²²

İki ülke ilişkilerinin ekonomik ve ticari boyutuna ilişkin 2013 yılında gerçekleşen diğer önemli gelişme, Türkiye-Suudi Arabistan Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 11. Dönem Toplantısı'nın Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın ve Suudi Ulaştırma Bakanı Jubarah bin el-Suraisry eşbaşkanlığında, Ankara'da 5-6 Kasım 2013'te gerçekleştirilmesidir. Ekonomi Bakanlığı'nda yapılan toplantı esnasında, Bekir Bozdağ ve el-Suraisry tarafından Türkiye-Suudi Arabistan Karma Ekonomik Komisyonu Protokolü imzalanmıştır.²³ Böylece iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin nasıl yürütüleceği bazı ilkelere bağlanmış, işadamlarına kolaylıklar getirilmiştir. Yıl içerisindeki diğer önemli gelişme ise Suudi Arabistan Sanayi ve Ticaret Bakanı Tevfik el-Rabia'nın katılımıyla 20 Kasım'da Türkiye'de düzenlenen Türkiye-Suudi Arabistan İş Forumu toplantısıdır. İki ülke ekonomi bakanlıklarının ortak katkılarıyla MÜSİAD Genel Merkezi'nde düzenlenen iş forumunda, iki ülke arasındaki ticaret hacminin her geçen yıl artış kaydettiği, 2012 yılında 5,85 milyar dolar ticaret hacmiyle artışın yüzde33 seviyesinde olduğu ve ticaret hacminin kararlılıkla yükseltileceği ifade edilmiştir.²⁴

Tablo 1: Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Hacmi, 2002-2013 (Para Birimi: Dolar)

2002		2012		2013	
İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
788.004.402	547.323.738	2.171.061.332	3.677.731.745	2.014.870.227	3.191.504.721

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Son olarak Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki ticaret hacmine ve ekonomik verilerine bakacak olursak, Suudi Arabistan, Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ticaretinde BAE'den sonra en fazla ticaret hacmine sahip ülkedir. 2002 yılında 1,3 milyar dolar seviyesinde olan toplam ticaret hacmi, 2013 yılına gelindiğinde yaklaşık beş kat artarak 5,2 milyar dolara yükselmiştir. 2013 yılında Türkiye, Suudi Arabistan'a 3,2 milyar dolar ihracat gerçekleştirirken, ithalatı ise 2 milyar dolar olmuştur.

TÜRKİYE-KATAR İLİŞKİLERİ

Son yıllarda iki ülke arasında artan ekonomik, ticari ve siyasal işbirliği 2013 yılında güçlenerek devam etmiştir. Her ne kadar Katar'la olan ticaret hacmi, Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerinde fazla bir yer tutmasa da, iki ülkenin Ortadoğu bölgesinde son zamanlarda yaşanan gelişmelere yönelik izledikleri politikaları büyük ölçüde örtüşmüştür. Dünyanın üçüncü büyük doğalgaz rezervlerine sahip ve dünyanın en büyük LNG ihracatçısı olan Katar, büyüyen ekonomisi ve artan bölgesel nüfuzu nedeniyle Türkiye için bölgede önemli bir ülke haline gelmiştir. Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler ve bölgenin barış ve istikrarının sağlanmasına ilişkin Ankara ve Doha arasındaki siyasal işbirliği son zamanlarda iyice güçlenmiştir. Katar, bölgede izlediği dengeli ve çok taraflı dış politika çizgisiyle Türkiye'yi bölgede etkili bölgesel aktör olarak görmekte ve ikili ilişkilerini karşılıklı saygı ve güven içerisinde mümkün olduğunca güçlendirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, Basra Körfezi'nde diğer ülkelere nispeten güçlü ve etkili bölgesel aktörler olan Suudi Arabistan ve İran'ı dengeleme hususunda Katar, Türkiye'yle ilişkilerine stratejik önem atfetmektedir.

Arap Baharı sürecinde dış politika öncelik ve hedeflerinin büyük oranda örtüşmesi, Türkiye ve Katar'ın bölgedeki gelişmelere yönelik siyasal işbirliğini iyice güçlendirmiştir. Her iki ülke de rejim karşıtı göstericilere ekonomik, siyasal ve diplomatik açıdan destek çıkmışlardır. Suriye krizinde Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar işbirliği yapmalarına rağmen Türkiye ve Katar, Suudi Arabistan'dan birçok noktada farklılaşmışlardır. Özellikle bu durum 2013 yazında, Suriye muhalefeti içerisindeki gelişmeler sonucunda daha da belirginleşmiştir. Suriye muhalefetinin siyasal ve askeri liderliğine kendine yakın kişileri geçirmeye çalışan Suudi Arabistan, yıl sonuna gelindiğinde bunda başarılı olmuştur. Böylece Suriye konusunda muhalefetin yönlendirilmesinde inisiyatif büyük ölçüde Suudi Arabistan'a geçmiştir. Suudi Arabistan öncülüğünde Türkiye ve Katar'dan bağımsız, Suriye'de Esed'e karşı savaşmak üzere İslami Cephe'nin oluşturulması bunun en somut göstergesidir. Diğer taraftan bölgede meydana gelen öteki önemli gelişme olan Mısır darbesi konusunda da Katar, Türkiye'ye benzer tavır almış ve Müslüman Kardeşler'i desteklemiştir.

Türkiye'den Katar'a yapılan üst düzey ziyaretlerin sıklığı iki ülke ara-

sındaki ilişkilerin mevcut düzeyinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. 2013 yılında Türkiye'den Katar'a yapılan üst düzey ilk ziyaret, yanına Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Enerji Bakanı Taner Yıldız'ı alan Başbakan Erdoğan'ın 29 Ocak'ta gerçekleştirdiği bir günlük Doha ziyaretidir. Karşılıklı ticari ilişkileri geliştirmek ve bölgedeki son gelişmeleri görüşmek amacıyla Katar'da temaslarda bulunan Başbakan Erdoğan, Katar Emiri Hamad bin el-Sani ve Katar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Casim bin Cabir el-Sani'yle görüşmeler gerçekleştirmiştir.²⁵ Türkiye'den Enerji Bakanı ve Dışişleri Bakanı'nın Başbakan'a refakat etmesi görüşmelerin temel gündem maddesinin ticari meseleler ve bölgesel sorunlar üzerine yoğunlaştığını göstermektedir. Yapılan görüşmelerde, Suriye krizi başta olmak üzere bölgede meydana gelen gelişmeler masaya yatırılmış, iki ülke arasında yakın siyasi diyalogun güçlendirilmesi için ekonomi, ticaret, enerji ve kültür alanlarındaki işbirliğinin artırılması için irade beyanında bulunulmuştur.

Türkiye'nin Doha Büyükelçiliği'nin yeni hizmet binasının açılışı ve iki ülke ilişkilerinin mevcut durumunun görüşülmesi amacıyla Başbakan Erdoğan'ın 4 Aralık'ta Doha'ya gitmesi, Türkiye'den Katar'a aynı yıl içinde yapılan ikinci üst düzey ziyaret olmuştur. Bu ziyarette Başbakan Erdoğan'a Enerji Bakanı Taner Yıldız, MİT Müsteşarı Hakan Fidan, Başbakanlık Müsteşarı Efkân Ala ve AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Mevlüt Çavuşoğlu eşlik etmiştir. Katar'ın yeni Emiri Şeyh Temim ile temaslarda bulunduktan sonra Doha Büyükelçiliği'nin açılış töreninde konuşan Başbakan Erdoğan, Türkiye ile Katar arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin seviyesi üzerinde durmuş, iki ülkenin 500 yıllık ortak geçmişe sahip olduğuna, dostluk ve kardeşliğin karşılıklı yatırımlarla artarak devam ettiğine değinmiştir.²⁶ Doha temaları esnasında Katar'la Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası meselelerde örtüşen politikalara sahip olduklarını vurgulamıştır.²⁷ Ayrıca Başbakan Erdoğan, iki ülke arasındaki insani ve kültürel ilişkilerin de her geçen gün arttığını söyleyerek, 2012 yılında Katar'dan Türkiye'ye gelen turist sayısının yüzde 85 artarak 14 bine yükseldiğini ifade etmiştir. Son olarak kültürel faaliyetler yürütmek üzere Türkiye'nin en kısa zamanda Katar'da Yunus Emre Kültür Merkezi kurmak suretiyle ilişkileri perçinlemeyi düşündüklerini ifade etmiştir.²⁸

Türkiye'den Katar'a yapılan bir diğer resmi ziyaret, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 22 Kasım'da yaptığı ziyaret olmuştur. Bu ziyaretin önemi, Haziran ayında Katar Emiri Hamad bin el-Sani'nin görevi, oğlu Temim bin el-Sani'ye devretmesinden sonra gerçekleştirilen ilk üst düzey ziyaret olmasıdır. Dışişlerinden yapılan açıklamaya göre ziyaretin amacının, Emir ve Dışişleri Bakanı'nın değişmesinden sonra başta Suriye olmak üzere gündemdeki sorunları değerlendirmek olduğu vurgulanmıştır.²⁹ Davutoğlu bu ziyaret sırasında, yeni Emir Şeyh Temim, Başbakan Nasır el-Sani ve Dışişleri Bakanı Muhammed el-Atiye ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.³⁰ Görüşmelerde ikili ilişkiler üzerinde durulmuş, iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması ve karşılıklı yatırımların geliştirilmesi konusunda mutabakata varılmıştır.³¹

*Tablo I: Türkiye-Katar Dış Ticaret Hacmi,
2002-2013 (Para Birimi: Dolar)*

2002		2012		2013	
İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
10.659.114	15.496.250	466.408.532	257.488.628	373.923.305	244.077.151

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Diğer taraftan, Türkiye-Katar ekonomik ve ticari ilişkileri analiz edilecek olursa, Tablo I'de görüldüğü gibi, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2002-2013 döneminde ciddi düzeyde katlanarak 600 milyon doların üzerine çıkmıştır. Dış ticaret bağlamında Katar, Türkiye'nin ticaret açığı verdiği ülkelerden biridir. Bunda, Türkiye'nin Katar'dan ithal ettiği doğalgaz etkili olmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacminde 2013 yılında, bir önceki yıl baz alındığında yaklaşık 100 milyon dolar düşüş yaşanmıştır. Türkiye, Katar'dan doğalgaz, petrol ürünleri ve plastik ürünleri ithal ederken, Türkiye'nin Katar'a ihracatını demir, çelik, elektronik eşya ve tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Katar'da inşaat sektöründe önemli bir paya sahip olan Türk müteahhitlik şirketleri hava limanlarından metro istasyonlarına, stadyumlardan büyük gökdelenlere milyon dolarlık ihaleler kazanmıştır. Katar'ın 2016 Dünya Kupası'na ev sahipliği yapacak olması nedeniyle önümüzdeki iki yıl içerisinde inşaat sektörü yatırımlarına daha fazla ihtiyaç duyulacağı için iki ülke arasındaki ticaret hacminin yukarı doğru seyir izlemesi ve Türkiye lehine değişmesi öngörülmektedir.

TÜRKİYE-BAE İLİŞKİLERİ

BAE, 8 milyonun üzerindeki nüfusuyla Körfez ülkeleri içerisinde Suudi Arabistan'dan sonra en kalabalık olan ülkedir. Petrol rezervleri düşünüldüğünde, 2013 yılı itibarıyla 97,8 milyon varil kanıtlanmış petrol rezervleri ile dünya petrol rezervlerinin yaklaşık yüzde 5,8'ini elinde tutan BAE,³² 2013'te günlük ortalama 3.646 varil petrol üretimiyle Körfez'de, Suudi Arabistan'dan sonra en fazla üretim yapan ülke olmuştur. Diğer taraftan 215,1 trilyon küp kanıtlanmış rezervleriyle BAE, İran, Katar ve Suudi Arabistan'dan sonra Körfez'in dördüncü büyük doğalgaz kaynaklarına sahiptir.³³ Dolayısıyla BAE, gerek bölgesel dengeler üzerinde gerekse küresel ekonominin istikrarında rol oynayan önemli bir aktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Körfez ülkeleri ve Ortadoğu'yla ekonomik, ticari ve siyasal ilişkileri bağlamında BAE önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye-BAE ilişkilerinde 2012 yılı bir milat olarak değerlendirilebilir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ve 100'ün üzerinde işadamını yanına alan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, 29 Ocak-1 Şubat tarihlerinde BAE'ye üç günlük resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş, Abu Dabi ve Dubai'de temaslarda bulunmuştur.³⁴ Bu, Türkiye'den BAE'ye 15 yıl aradan sonra cumhurbaşkanı düzeyinde yapılan ilk resmi ziyaret olmuştur.³⁵

BAE'ye yola çıkmadan önce havaalanında basın açıklaması yapan Cumhurbaşkanı Gül şöyle konuşmuştur: "Ziyaretim, gerek bölgesel gerekse küresel düzeyde önemli gelişmelerin yaşandığı bu dönemde, Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nin ve Körfez bölgesinin güvenlik ve istikrarına verdiği desteğin vurgulanması bakımından uygun vesile teşkil edecektir." Ayrıca, Cumhurbaşkanı Gül, kendisine refakat edecek olan yüzden fazla işadamlarının olmasını, BAE'ye duyulan yoğun ilginin ve değerlendirilmesi gereken potansiyelin büyüklüğüne yapılan vurgu olarak nitelendirmiştir.³⁶ BAE'de temaslarda bulunan Cumhurbaşkanı Gül, Emir Halife bin Zeyid el-Nahyan ile ikili ilişkileri değerlendirmiş; beraberinde götürdüğü işadamları ise müteahhitlik üzerine 3 milyar dolarlık anlaşma imzalamışlardır.³⁷

2013 yılına gelindiğinde diplomatik ziyaretler aynı sıklıkla devam etmiştir. Türkiye'den BAE'ye yapılan en önemli ziyaret kapsamında Başbakan Erdoğan, 23-24 Şubat'ta II. İletişim Forumu'na katılmak üzere ülkenin yedi emirliğinden birisi olan Şarrah Emirliği'nde resmi temaslarda

bulunmuştur. Erdoğan'a Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek eşlik etmiştir.³⁸ Ziyaret esnasındaki temaslarından gazetecilere bilgiler aktaran Başbakan Erdoğan, BAE yetkililerinin Türkiye'yi kendi evleri gibi gördüklerini ifade etmiştir.

Tablo II. Türkiye-BAE Dış Ticaret Hacmi, 2002-2013 (Para Birimi: Dolar)

2002		2012		2013	
İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
100.493.490	452.391.028	3.596.545.521	8.175.540.738	5.384.468.281	4.965.648.578

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin 2013 yılı değerlendirildiğinde, 2013 yılında 10,3 milyar dolar seviyesinde olan Türkiye'nin BAE'yle ticaret hacmi, Türkiye'nin Körfez bölgesiyle olan ticaret hacminin yüzde 60'ına tekabül etmektedir. Bu nedenle BAE, Türkiye'nin bölgedeki en büyük ticaret ortağıdır. Ancak 2012 yılında 11,7 milyar dolar seviyesinde olan ticaret hacmi, 2013 yılında 10.3 milyar dolar seviyesinde kalarak bir önceki yıla göre gerileme kaydetmiştir. Türkiye'nin BAE ile dış ticareti uzun yıllardır fazla veren bir seviyedeysen, 2013'te ilk defa ihracatı ithalatının altında kalmıştır. Türkiye'nin Mısır darbesine yönelik aldığı tutumun bunda etkisi olma ihtimali yüksektir. Ortadoğu'da büyük oranda Suudi Arabistan'la paralel hareket eden KİK ülkesi BAE, Türkiye'nin Suudi Arabistan'la ilişkilerinin seyrinden etkilenmektedir.

Türkiye'nin Mısır politikası BAE'nin Türkiye'ye ilişkin 'güvenilen ülke' algısını değiştirmiş olabilir. Nitekim Mısır darbesinin ardından Eylül ayında Türkiye ile BAE arasında, Türkiye'de yılda 85 milyon ton kömür ve 45 milyar kilovat elektrik enerjisi üretilmesine dair Ocak 2013'te imzalanan anlaşma iptal edilmiştir. BAE'den Türkiye'ye 12 milyar dolar yatırım öngören bu anlaşmanın Türkiye'ye danışılmadan tek tarafı olarak iptal edilmesi bölgedeki bazı meselelere yönelik fikir ayrılığının ekonomik maliyeti olarak durmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak açıklama yapan Enerji Bakanı Taner Yıldız, "umarım onların bu kararları siyasi nedenlere bağlı değildir, ancak Mısır ve Suriye'deki son gelişmeler onların bu kararını etkilemiş gözükmektedir"³⁹ diye konuşmuştur.

TÜRKİYE-KUVEYT İLİŞKİLERİ

Türkiye-Kuveyt ilişkileri, diğer Körfez ülkelerine paralel olarak ekonomik, ticari ve siyasi alanlarda son yıllarda önemli bir ivme kazanmış bulunmaktadır. Türkiye'nin 2. Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı Kuveyt'in toprak bütünlüğünü ve siyasi bağımsızlığını desteklemesiyle oluşan iki ülke arasındaki karşılıklı güven ortamı, AK Parti hükümetlerinin karşılıklı saygı ve güvene dayalı Ortadoğu açılımıyla oldukça güçlenmiştir. 2002-2012 döneminde iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin gelişmesine paralel olarak ekonomik, ticari, toplumsal ve kültürel ilişkiler de güçlenmiştir. Türkiye ve Kuveyt'ten işadamları ve firmaların karşılıklı olarak artan yatırımları sayesinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi katlanarak 600 milyon dolar seviyesine yaklaşmıştır.

2013'te iki ülke arasındaki diplomatik ve siyasi ilişkiler gelişerek devam etmiştir. Yıl içinde Türkiye-Kuveyt ilişkileri bağlamında üç önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan birincisi, Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Halid el-Hamad el-Sabah'ın 12-13 Şubat tarihlerinde Türkiye'ye yaptığı iki günlük resmi ziyarettir.⁴⁰ Yapılan görüşmelerde ikili ilişkiler ve başta Suriye ve Irak olmak üzere bölgesel gelişmeler konularında istişarelerde bulunulmuştur. Kuveytli mevkidaşıyla ortak basın toplantısı gerçekleştiren Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Kuveyt ve Türkiye'nin stratejik ortak olduğuna değinerek iki ülke arasında çok kapsamlı bir işbirliğinin olduğunu ve bölgesel sorunlarda benzer tavırlar sergilediklerini söylemiştir.⁴¹

İkili ilişkilerin tüm boyutlarıyla gözden geçirildiği ve iki ülke açısından önem arz eden bölgesel ve uluslararası gelişmeler hakkında fikir teatisinde bulunulduğu resmi ziyarette iki konu üzerine özel görüşmeler yapılmıştır. Birincisi, Kuveyt Emiri'nin Nisan ayı sonunda Türkiye'ye yapacağı resmi ziyaretin hazırlık aşamaları ele alınmış; ikincisi ise, iki ülke ilişkilerinde bir eylem planı üzerinde durulmuş ve bir "İşbirliği Ortak Komitesi" oluşturulması kararı alınmıştır.⁴² Basın toplantısında konuşan Kuveyt Dışişleri Bakanı Halid el-Hamad el-Sabah, Türkiye ve Kuveyt'in tarihi ve köklü ilişkilere sahip olduğuna değinerek, Türkiye'nin 2015-2016 BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini desteklediklerini ve 2014 yılında iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 45. yılı kutlamalarının yapılacağını ilan etmiştir.⁴³

2013 yılında, Türkiye-Kuveyt diplomatik ilişkileri bağlamında yaşanan bir diğer önemli gelişme Kuveyt Emiri Ahmed el-Cabir el-Sabah'ın beraberindeki heyet ile birlikte 29 Nisan'da Türkiye'ye resmi ziyaret yapmasıdır. Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı Gül ve Kuveyt Emiri Ahmed el-Sabah tarafından yapılan görüşmede, siyasi ve ekonomik konular başta olmak üzere iki ülke ilişkileri kapsamlı bir şekilde el alınmış, ikili ticaret hacminin ve karşılıklı yatırımların artırılması için atılması gereken adımlar ve alınması gereken önlemler detaylı bir şekilde masaya yatırılmıştır.⁴⁴ Kuveyt Emiri'nin ziyareti esnasında karşılıklı siyasi, ticari ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla Türkiye ve Kuveyt arasında havacılık, yükseköğretim, ulaştırma, hayvancılık, diplomasi, kültür ve sanat, vize muafiyeti gibi alanlarda sekiz ayrı anlaşma imzalanmıştır.⁴⁵

Bu anlaşmalardan Hizmet Pasaportu Hamillerinin Vizeden Muaf Tutulmasına İlişkin Anlaşma uyarınca, iki ülke arasında vize konusunda kolaylıklar sağlanacağı kararı alınmıştır. Böylece Türkiye'den Kuveyt'e seyahat edecek olanların gümrük kapılarında vizelerini alabilmeleri için hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.⁴⁶ Cumhurbaşkanı Gül, Kuveyt Emiri onuruna verdiği akşam yemeğinde yaptığı konuşmada, iki ülke ilişkilerinin geldiği düzeyden memnuniyetini dile getirmiş, bölgede yaşanan son gelişmelerle alakalı olarak Türkiye ve Kuveyt'in fikir birliğinde olduğunu ve aynı safta yer aldıklarının altını çizmiştir. Emir Ahmed el-Sabah ise iki dost ülkenin kalkınmasında kullanılmak üzere her iki ülkedeki tecrübe ve potansiyelden faydalanmanın önemine değinmiş, ortak kanaatleri pekiştirmeyi hedeflediklerini söylemiştir.⁴⁷

Türkiye-Kuveyt diplomatik ilişkileri bağlamında 2013 yılında meydana gelen üçüncü önemli gelişme, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 24 Ekim'de Kuveyt'e yaptığı resmi ziyarettir. Bu ziyarette, Davutoğlu ve Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Hamad el-Sabah başkanlığında I. Türkiye-Kuveyt İşbirliği Ortak Komitesi Toplantısı gerçekleştirilmiştir. İki ülke kurum ve kuruluşlarının üst düzey temsilcilerinin katılımıyla düzenlenen bu toplantıda iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel işbirliği imkânları ele alınmış, gelecek dönemde gerçekleştirilecek sektörel işbirliği faaliyetleri kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmiştir.⁴⁸ Aynı zamanda Davutoğlu'nun Kuveyt'teki temasları neticesinde vize muafiyeti sonuca

bağlanmış ve taraflar 1 Kasım'dan itibaren Türk vatandaşların vizelerini gümrük kapılarından alabileceği konusunda anlaşmıştır.⁴⁹

*Tablo III. Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Hacmi,
2002-2013 (Para Birimi: Dolar)*

2002		2012		2013	
İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
26.521.479	136.933.539	278.464.349	290.632.898	290.613.346	334.955.700

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Tablo III'te de görüldüğü gibi, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2002 sonrasında önemli ölçüde artış göstermiştir. 2012 yılında 568 milyon dolar olan iki ülke arasındaki ticaret hacmi, özellikle Türkiye'nin yaptığı ihracatın artmasıyla 2013 yılında 624 milyon dolara yükselmiştir. Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle olan ticaret hacmi dikkate alınarak bir önceki yıla mukayese edildiğinde Kuveyt, Umman'la birlikte 2013 yılında ihracatı artan iki ülkeden biri olmuştur. Son on yılda siyasal işbirliğinin önemli gelişme göstermesine rağmen Türkiye'nin Kuveyt'le ticaret hacmi beklentilerin altında kalmış, bir milyar dolar seviyesini aşamamıştır. İki ülke ekonomik ilişkilerinde diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi başlıca müteahhitlik, bankacılık, turizm, elektronik ürünler, tarım ve tekstil gibi alanlar yer almıştır.

TÜRKİYE-BAHREYN İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Bahreyn arasında son yıllarda gerçekleştirilen üst düzey karşılıklı ziyaretler ve görüşmelerle iki ülke siyasi ve ekonomik ilişkileri dikkate değer oranda dönüşüm geçirmiş ve oldukça güçlenmiştir. Türkiye'nin Bahreyn'le ilişkileri diğer Körfez ülkelerine paralel bir şekilde gelişmiş, iki ülke arasında karşılıklı güven ortamı tesis edilmiştir. Son yıllarda Ankara-Manama arasındaki üst düzey diplomatik ziyaretlerin sıklığı ve ikili ve bölgesel konularda benzer yaklaşımlara sahip olmaları ikili ilişkilerde yeni bir dönemi beraberinde getirmiştir. 4-5 Ağustos 2008 tarihinde Bahreyn Kralı Hamad bin İsa el-Halife'nin Türkiye'ye iki günlük resmi ziyaret gerçekleştirmesi, bu ülkeden Türkiye'ye devlet başkanlığı düzeyindeki ilk resmi ziyaret olmuştur. Bu ziyaretin bir diğer önemi, iki ülke arasında imzalanan Mutabakat Zaptı ile diplomatik temsilcilik hizmet binası tahsis

edilmiş, Bahreyn Türkiye'de ilk defa elçilik açmıştır.⁵⁰

14-15 Nisan 2009 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Bahreyn'e yaptığı iki günlük resmi ziyaretle karşılıklı ilişkiler daha da güçlendirilmiştir. Bahreyn Milli Meclisi'nde konuşma yapan ilk devlet başkanı olan Cumhurbaşkanı Gül, konuşmasında iki ülke ilişkilerinin siyasi, güvenlik ve ekonomik boyutlara sahip olduğuna değinmiş ve Türkiye ile Bahreyn arasında yeni bir sayfa açıldığını ifade etmiştir.⁵¹ Bahreyn Kralı Hamad bin İsa el-Halife de 2-5 Eylül 2011 tarihlerinde Türkiye'ye özel bir ziyaret gerçekleştirmiş, İstanbul'da Cumhurbaşkanı Gül'le bir çalışma toplantısı gerçekleştirmiştir. Görüşmelerde iki ülke arasındaki yakın ilişkiler gözden geçirilmiş, bütün alanlarda işbirliğinin derinleştirilmesi ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda ilişkilerin geliştirilmesi üzerinde mutabık kalınmıştır.⁵²

İki ülke arasında son yıllarda yapılan bu diplomatik ziyaretlerle işbirliği alanları genişleyen ve derinleşen Türkiye-Bahreyn ilişkilerin 2013 yılında da bu boyutuyla varlığını sürdürmüştür. 2013 yılında iki ülke ilişkileri açısından meydana gelen en önemli gelişme Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 24-25 Kasım 2013 tarihlerinde Bahreyn'e yaptığı resmi ziyaretidir. Bahreyn Dışişleri Bakanı Halid bin Ahmed bin Muhammed el-Halife'yle Manama'da ikili görüşme gerçekleştiren Davutoğlu, mevkiidaşısıyla ikili ilişkiler ve bölgesel gelişmeleri değerlendirmiştir. Görüşmelerin ardından ortak basın toplantısında konuşan Davutoğlu, Türkiye ve Bahreyn'in iki tarihi ve stratejik ortak olduğunun altını çizmiş ve iki ülke arasındaki ekonomik, turizm ve kültürel ilişkilerin her geçen gün geliştiğini ifade etmiştir.⁵³ Bakan Davutoğlu, ziyaretinin ikinci günü Manama'da gerçekleştirilen 12. Asya İşbirliği Diyalogu Bakanlar Toplantısı'na katılarak bir konuşma yapmış ve üye ülkelerle kültür, turizm ve terörizme karşı mücadele alanlarında yürütülen işbirliğinin önemine değinerek, Türkiye'nin dünyada yedinci büyük turizm durağı olarak tecrübelerini paylaşmaya hazır olduğunu açıklamıştır.⁵⁴

Diğer taraftan, 1 Nisan tarihinde Bahreyn'in başkenti Manama'da Arap-Türk Diyalog Forumu düzenlenmiştir. Aralık 2012'de kurulan Arap-Türk Diyalog Forumu'nda Türkiye'yi Cumhurbaşkanı Gül'ün Ortadoğu Başdanışmanı Erşat Hürmüzlü temsil ederken, Bahreyn tarafından Kral el-Halife iştirak etmiştir. Forumda konuşma yapan Bahreyn Kralı, karşılıklı üst düzey ziyaretler ve ekonomi alanında yapılan anlaşmalar sayesinde

Türkiye-Bahreyn ilişkilerinin güçlendiğinin altını çizmiş ve Arap dünyasının Türkiye'yle ilişkilerini geliştirmesi gerektiğine değinmiştir. Erşat Hürmüzlü ise bu forumun Türkiye ile Arap ülkeleri arasındaki bağların derinleşmesine, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere farklı alanlarda işbirliğinin gelişmesine hizmet edeceğini ifade etmiştir.⁵⁵

Tablo IV. Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Hacmi, 2002-2013 (Para Birimi: Dolar)

2002		2012		2013	
İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
18.942.815	15.496.250	158.922.208	208.808.526	172.478.045	199.064.954

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

İki ülke ekonomik ve ticari ilişkileri de son on yılda katlanarak devam etmiştir. Tablo IV'e bakıldığında, Türkiye ile Bahreyn arasındaki ticaretin 2002-2012 döneminde yaklaşık on kat artarak 400 milyon dolara seviyesine yaklaştığı görülür. Ancak 2013 yılında Türkiye'nin Bahreyn'e yaptığı ihracat, 2012'deki 208 milyon dolardan 199 milyon dolara düşmüştür; Türkiye'nin bu ülkeden ithalatı ise 2012'deki 158 milyon dolardan 2013'te 172 milyon dolara yükselmiştir.

TÜRKİYE-UMMAN İLİŞKİLERİ

İzlediği dış politika çizgisi ve bölgesel sorunlara yaklaşımı açısından Umman'ın Körfez ülkeleri içerisinde ayrı bir konumu bulunmaktadır. Coğrafi konumu açısından Körfez'in girişinde bulunan Umman, stratejik konumuyla bölgesel dengeler üzerinde etkili olabilmektedir. Türkiye, Körfez ülkeleri içerisinde görece bağımsız dış politika sergileyen Umman'a ayrı bir önem vermektedir. Türkiye-Umman ilişkileri geçen on yıl içerisinde başta siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel alanlar olmak üzere pek çok alanda önemli mesafe kaydetmiş bulunmaktadır. 2010 yılında 12-14 Nisan'da Cumhurbaşkanı Gül'ün Umman'a gerçekleştirdiği üç günlük resmi ziyaret, her alandaki ikili ilişkilere ivme kazandırmış, iki ülke diplomatik ilişkilerini yeni bir safhaya taşımıştı.⁵⁶ Bu ziyaretin önemi, iki ülke arasında 13 yıl aradan sonra devlet başkanı düzeyinde düzenlenen ilk resmi ziyaret olmasıydı.

İlişkilerin mevcut durumuna paralel olarak 2013'te de Türkiye ile Um-

man arasındaki karşılıklı üst düzey diplomatik trafik devam etmiştir. 28 Ocak'ta Umman Şura Meclisi Başkanı Halid bin Nasır el-Mevali, Türkiye'ye resmi bir ziyaret yapmış ve yetkililerle kapsamlı görüşmeler gerçekleştirmiştir. El-Mevali, Türkiye ziyareti kapsamında Başbakan Erdoğan, Meclis Başkanı Cemil Çiçek ve Cumhurbaşkanı Gül ile ayrı ayrı temaslarda bulunmuştur. El-Mevali'yle iki ülke ilişkilerini değerlendiren Meclis Başkanı Çiçek, Ortadoğu coğrafyasının kendine mahsus durumundan bahsederek, ülkelerin savunma alanında güçlü olmalarının altını çizmiş ve iki ülkenin bu alanda işbirliği yapabileceğini ifade etmiştir.⁵⁷ Cumhurbaşkanı Gül de El-Mevali'yi Çankaya Köşkü'nde kabul ederek iki ülke ilişkileri üzerine görüşmeler gerçekleştirmiştir. İki ülke arasındaki dostluk bağlarının tarihi kökleri olduğunu kaydeden Cumhurbaşkanı Gül, ziyaretin ve iki ülke meclisleri arasındaki yakın bağların, ilişkilerin geneline ayrı bir katkı sağlayacağını ifade etmiştir. el-Mevali ise, kadim bir geçmişi bulunan Türkiye-Umman ilişkilerinin her geçen gün daha da geliştiğini belirtmiş ve Türk şirketlerinin Umman'da üstlendikleri projelere ilişkin memnuniyetini dile getirmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin etkili bir ülke olarak bölgedeki meselelerde yönlendirici rolü bulunduğunun altını çizmiştir.⁵⁸ Meclis Başkanı el-Mevali, Başbakan Erdoğan ile de bir araya gelerek ikili ilişkiler ve bölgesel meseleleri değerlendirmiştir.⁵⁹

2013 yılının Türkiye-Umman ilişkileri açısından ayrı bir önemi vardır. 2013'te Türkiye-Umman diplomatik ilişkilerinin 40. yılını doldurması münasebetiyle iki ülke arasında yeni bir dinamizm söz konusu olmuştur. Diplomatik ilişkilerin tesisinin 40. yılı nedeniyle 23 Ekim'de Umman'a bir ziyaret gerçekleştiren Dışişleri Bakanı Davutoğlu, burada bir dizi temaslarda bulunmuştur. Umman'la ilişkilerin 40. yılında iki ülke arasındaki ilişkilerin ulaştığı noktayı inceleme fırsatı bulduklarını belirten Davutoğlu, savunma sanayii, ticaretin geliştirilmesi, turizm ve kültür anlaşmalarının imzalanmasıyla iki ülke ilişkilerine yeni ivme kazandırdıklarını ve ikili ilişkilere dair önemli kararlar aldıklarını ifade etmiştir. Ayrıca iki ülke arasında 350-400 milyon dolar olan ticaret hacmini en kısa sürede 1 milyar dolar seviyesine çıkarmayı hedeflediklerini açıklamıştır.⁶⁰

*Tablo V. Türkiye-Umman Dış Ticaret Hacmi,
2002-2013 (Para Birimi: Dolar)*

2002		2012		2013	
İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
71.926	31.162.799	52.849.681	268.561.905	150.394.496	373.987.603

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

2013'te Türkiye ile Umman arasındaki dış ticaret hacmi önemli bir artış gerçekleştirerek 500 milyon doların üzerine çıkmıştır. 2012'de 300 milyon doların biraz üzerinde olan dış ticaret hacmi, 2013'te 520 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Umman'dan Türkiye'ye yapılan ihracat 2013'de üç kat artarak 150 milyon doları bulmuştur. Türkiye'nin Umman'a ihracatı ise 400 milyon dolar seviyesine yaklaşmıştır.

TÜRKİYE-ÜRDÜN İLİŞKİLERİ

Türkiye-Ürdün ilişkileri, Ankara'da 2002'de iktidara gelen yeni yönetimin Ortadoğu'ya yaklaşımı ve izlediği politikaları sayesinde farklı işbirliği alanlarının doğmasıyla güçlenerek devam etmiştir. Karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesi sonucunda iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik, ticari, kültürel ve toplumsal ilişkilerin boyutu karşılıklı olarak derinleşmiştir. Bu dönemde Ankara-Amman ilişkilerinde tarihi dönüm noktası sayılabilecek gelişme, 2009'da Cumhurbaşkanı Gül'ün Ürdün'e yaptığı resmi ziyaretle yaşanmıştır. İki ülke devlet başkanlarının imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşması, Gümrük Anlaşması ve Vize Muafiyeti Anlaşması neticesinde ikili ilişkiler yeni evreye taşınmıştır.

2013 yılına gelindiğinde, Türkiye ile Ürdün arasındaki üst düzey diplomatik ziyaretler sayesinde ikili ilişkiler daha da ileri bir aşamaya taşınmıştır. Türkiye-Ürdün arasında 2013'te üç önemli diplomatik gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki ve en önemlisi, 5-6 Mart tarihlerinde Ürdün Kralı Abdullah'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği iki günlük resmi ziyarettir. Kala-balık bir işadamı heyetiyle Türkiye'de temaslarda bulunan Kral Abdullah, özellikle ekonomik ve ticari konularda Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan ile ikili ilişkileri kapsamlı bir şekilde istişare etmiştir. Kral Abdullah'la görüşmesinin akabinde düzenlenen ortak basın toplantısında konuşan Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye ve Ürdün arasında sağlam dostluk ve

kardeşlik bağlarına dayanan köklü ilişkiler olduğuna değinerek, ziyaretin ilişkilere yeni bir ivme kazandıracağını belirtmiştir. Kral Abdullah ise sözü konusu ziyaretiyle iki ülke ilişkilerinin daha ileri bir aşamaya taşınacağını belirtmiş, ticari, ekonomik, bilgi iletişim teknolojileri, enerji ve benzer alanlarda işbirliğini daha da geliştirmeyi istediklerini duyurmuştur.⁶¹

Ne var ki Kral Abdullah'ın, Türkiye'yi ziyaretinden sadece iki hafta sonra *The Atlantic* dergisine verdiği mülakatta Türkiye'ye ve Başbakan Erdoğan'a bazı konularda eleştiriler getirmesi rahatsızlığa neden olmuştur. *The Atlantic* dergisinin yayınladığı mülakata göre Kral Abdullah, Arap Baharı'nın bölgede yeni bir hilalin şekillenmesine zemin hazırladığını ve bu hilalin ise Mısır ile Türkiye hattındaki "Müslüman Kardeşler Hilali" olduğunu söylemiştir.⁶² Aynı mülakatta Başbakan Erdoğan hakkında Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin daha "itidalli versiyonu" ve demokrasiyi "otobüs yolculuğu" olarak gören bir lider olduğunu ifade etmiştir.⁶³ Bunun üzerine, Hükümet Sözcüsü ve Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç, konuyla alakalı yaptığı açıklamada "bu adamın böyle söyleyeceğini Anıtkabir'deki göz yaşlarından anlamıştım"⁶⁴ şeklinde konuşarak tepkisini dile getirmiştir. Verdiği mülakatın Türkiye'de rahatsızlığa neden olması üzerine Kral Abdullah, sözlerinin çarpıtıldığını ve verilen bilgilerin gerçeği yansıtmadığı yönünde açıklama yapmıştır.⁶⁵

İki ülke diplomatik ilişkileri bağlamında 2013'te meydana gelen diğer önemli gelişme, Ürdün Başbakanı Abdullah Ensar'ın 10-11 Mayıs'ta Türkiye'ye resmi ziyareti olmuştur. Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası Yıllık Toplantısı münasebetiyle Türkiye'ye gelen Başbakan Ensar, Cumhurbaşkanı Gül ile iki ülke ilişkilerini değerlendirme fırsatı bulmuştur. Ekonomik ve ticari ilişkilerin her geçen gün gelişme gösterdiğini vurgulayan Cumhurbaşkanı Gül, iki ülke ticaret hacminin 2012'de 900 milyon dolar olarak gerçekleştiğini ve Ürdün'ün Türkiye'ye ihracatının son dört yılda dört kat arttığını ifade etmiştir. Aynı görüşmede Başbakan Ensar ise ziyaretle sağlanan ivme sayesinde ikili ilişkilerin daha da artırılması ve verimli işbirliğinin her alanda geliştirilmesi için çalışmalarını sürdüreceklerini belirtmiştir.⁶⁶

İki ülke arasında 2013'te gerçekleşen son önemli diplomatik gelişme Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 10 Mayıs'ta Ürdün'e düzenlediği çalışma ziyaretidir. Başkent Amman'da Ürdünlü mevkidaşı Nasır Cevde ile bir ara-

ya gelen Davutoğlu, başta Suriye olmak üzere bölgesel meseleleri gündeme almıştır. Görüşmelerin ardından ortak basın açıklamasında, “Esed yönetiminin herhangi bir üyesinin bir sonraki aşamanın bir parçası olmasına razı olmayız” diye konuşan Davutoğlu, Suriye’de Esed’den sonra mevcut hükümette yer alanların görev almasının mümkün olamayacağını vurgulamıştır.⁶⁷

Tablo VI. Türkiye-Ürdün Dış Ticaret Hacmi, 2002-2013 (Para Birimi: Dolar)

2002		2012		2013	
İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
18.382.486	116.650.445	95.995.890	770.981.838	70.573.483	744.199.155

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Geçen on yıl boyunca, Türkiye ile Ürdün arasında yalnızca siyasal ve diplomatik ilişkiler değil, ekonomik ve ticari ilişkiler de oldukça gelişmiştir. İki ülke arasında karşılıklı vizelerin kaldırılmasının etkisiyle 2013 yılı itibariyle Ürdün’den Türkiye’ye gelen turist sayısı 100 bin rakamına ulaşmıştır. Ürdün’de 20’nin üzerinde Türk yatırımcı firma faaliyet göstermektedir. Bu firmaların toplam yatırımları 300 milyon doların üzerindedir. Son yıllarda Ürdün’de en büyük projelerden olan 1,3 milyar dolar tutarındaki Disi yeraltı kaynaklarından başkent Amman’a su taşıma projesinin yapımını “yap-işlet-devret” modeliyle 25 yıl boyunca GAMA enerji şirketi üstlenmiştir. 2009’da üstlenilen proje, 2013’te tamamlanarak işleme açılmıştır.⁶⁸ Son olarak, Tablo VI’da görüldüğü gibi iki ülke arasındaki ticaret hacmi son on yıl içinde katlanarak artmıştır. Ancak ikili ticaret hacmi 2012 yılıyla mukayese edildiğinde hem ihracat hem de ithalatın seviyesinin düşmesi sonucu 2013’te azalmıştır.

SONUÇ

2013’te Türkiye’nin Körfez ülkeleri ve Ürdün ile ilişkileri Arap Baharı’nın, özellikle Mısır’da gerçekleşen askeri darbeyle Arap kışına dönüşmesinden doğrudan etkilenmiştir. Bölgesel değişim sürecinin Suriye’de tıkanması ve Mısır’da tersine dönmesi üzerine bölgedeki statükocu ülkeler yeniden güç toplamış ve yeni işbirlikleri oluşturmuşlardır. Mısır’da darbeci Sisi iktidarına ilk günden itibaren ekonomik, siyasi ve diplomatik deste-

ğini esirgemeyen Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerinin, değişimci güçlerin başında gelen Türkiye ile ilişkilerinde ciddi bir gerilim ortaya çıkmıştır. Katar dışındaki Körfez ülkeleriyle siyaseten karşıt tarafları ve konumları savunan Türkiye'nin bu ülkelerle ekonomik ilişkileri de zedelenmiştir.

Ortadoğu'ya hakim olan istikrarsızlığın ve kaos ortamının sona erdirilmesi için Türkiye'nin önerdiği bölgesel işbirliği projeleri şimdilik etkisini kaybetmiş durumdadır. Ancak bölgedeki ekonomik, siyasi ve diplomatik ağırlığı devam eden Türkiye'nin, Körfez ülkeleri için öneminin devam edeceğini düşünmekteyiz. Bölgedeki en güçlü üç ülkeden biri olan Türkiye, orta ve uzun vadede İran konusundaki askeri ve siyasi tehdit algısı ile İsrail'in devam eden gayrimeşru konumu dolayısıyla Körfez için en muhtemel müttefik adayı olarak kalacaktır.

KRONOLOJİ

28 Ağustos	Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Mısır darbesi sonrası bölgesel gelişmeleri değerlendirmek üzere Suudi Arabistan'a bir ziyaret gerçekleştirdi.
12-18 Ekim	Suudi Arabistan Kralı Abdullah'ın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na hacca daveti üzerine Abdullah Gül, 12-18 Ekim tarihleri arasında hac vazifesi dolayısıyla Suudi Arabistan'da bulundu ve Kral Abdullah'la ikili ilişkiler üzerine görüşmeler gerçekleştirdi.
21-22 Mayıs	Suudi Arabistan Velihtı ve Savunma Bakanı Selman bin Abdülaziz, Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiş, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile görüşmeler yapmıştı. Bu ziyaret esnasında Türkiye-Suudi Arabistan arasında askeri, savunma ve güvenlik konularında işbirliğini derinleştirmeyi öngören Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması imzalandı.
29 Ocak	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, bölgede meydana gelen son gelişmeleri değerlendirmek ve karşılıklı ticari ilişkileri geliştirmek üzere Katar'a bir günlük resmi ziyaret yaptı.
4 Aralık	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin Doha Büyükelçiliği yeni hizmet binasının açılışını gerçekleştirmek için Katar'a gitti.
23-24 Şubat	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, II. İletişim Forumu'na katılmak üzere Birleşik Arap Emirlikleri'ni ziyaret etti ve Katarlı mevkidaşıyla ikili ilişkileri masaya yatırdı.
29 Nisan	Kuveyt Emiri el-Ahmed el-Cabir el-Sabah, beraberindeki heyetle birlikte Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret esnasında iki ülke arasında savunma sanayi, hizmet pasaportu, kültür ve sanat, diplomatik

- enstitüler, havacılık, ulaştırma, yüksek öğretim, hayvancılık ve hayvan sağlığı konularında işbirliğini öngören sekiz ayrı anlaşma imzalandı.
- 24 Ekim Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kuveyt'e resmi bir ziyaret yaptı ve I. Türkiye-Kuveyt İşbirliği Ortak Komitesi Toplantısı'na katıldı. Aynı zamanda iki ülke arasındaki vize meselesi görüşülerek 1 Kasım'dan itibaren gümrük kapılarından vize alınması kolaylığı getirildi.
- 24-25 Kasım Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 12. Asya İşbirliği Diyalogu Bakanlar Toplantısı'na katılmak üzere Bahreyn'e resmi ziyaret yaptı.
- 1 Nisan Bahreyn'in Başkenti Manama'da Arap-Türk Diyalog Toplantısı yapıldı.
- 23 Ekim Türkiye-Umman diplomatik ilişkilerinin 40. yılı münasebetiyle iki ülke arasında etkinlikler düzenlendi ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Umman'da temaslarda bulundu.
- 5-6 Mart Ürdün Kralı Abdullah Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi. Kral Abdullah ve Cumhurbaşkanı Abdullah Gül yaptıkları görüşmelerden sonra iki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve ticari ilişkileri daha ileriye taşımayı düşündükleri ifade ettiler.

NOTLAR

1. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>.
2. Türkiye Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>.
3. "GCC Names Turkey First Strategic Partner Outside the Gulf", *Gulf News*, 3 Eylül 2008.
4. Gülşah Neslihan Demir, "Körfez İşbirliği Konseyi: Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen", *Seta Analiz*, Sayı. 70, Ağustos 2013, s. 21, 22.
5. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>.
6. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr>.
7. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası.
8. "King Abdullah congratulates new Egyptian leader," *Arab News*, 4 Temmuz 2013.
9. "Saudi Arabia pledges \$5 million in aid to Egypt, CBS News, 9 Temmuz 2013.
10. "Egypt received \$7 billion of promised \$12 billion in Gulf aid", Reuters, 29 Eylül 2013.
11. Erdal Sağlam, "UAE Investment Casualty of Turkey's Egypt Policy", *Al Monitor*, 1 Eylül 2013.
12. "Turkey, Saudi Arabia agree on Syria, Egypt", *World Bulletin*, 28 Ağustos 2013.
13. "Türkiye Dışişleri Bakanının Basın Toplantıları", Türkiye Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>.
14. "Gül dönmeden önce Kral Abdullah'la görüştü", *Dünya Bülteni*, 18 Ekim 2013.
15. "Turkey treats relations with Saudi Arabia strategically", *Today's Zaman*, 18 Ekim 2013.

16. "Suudi restinde ilginç zamanlama", *Star*, 20 Ekim 2013.
17. "Suudi Arabistan'ın tavrını destekliyoruz", *Yeni Şafak*, 26 Ekim 2013.
18. "Suudi Velihaht Prensi Ankara'da", *TRT Haber*, 21 Mayıs 2013.
19. "Türkiye ve Suudi Arabistan savunma sanayinde işbirliği anlaşması imzalandı", *Zaman*, 21 Mayıs 2013.
20. "Suudi Arabistan'a ANKA sattık", *Yeni Şafak*, 22 Mayıs 2013.
21. "Suudi Prens Cumhurbaşkanı Gül ile görüştü", *Time Türk*, 21 Mayıs 2013.
22. "Suudi Arabistan'a yeni sınır kapısı", *Bugün*, 4 Mart 2013.
23. "Suudi Arabistan ile Karma Ekonomik Komisyon Protokolü", *aaqtisad*, 6 Kasım 2013.
24. "Hurmaya teşvik pazarı devleşiyor", *Yeni Şafak*, 20 Kasım 2013.
25. "Erdoğan Katar'a gidiyor", *Yeni Şafak*, 28 Ocak 2013.
26. "Başbakan Erdoğan Katar'da açılışa katıldı", *Akşam*, 4 Aralık 2013.
27. "Makası vermem", *Yeni Şafak*, 4 Aralık 2013.
28. "Başbakan Erdoğan Katar'da açılışa katıldı", *Akşam*, 4 Aralık 2013.
29. "Dışişleri Bakanı Davutoğlu Katar'a gidiyor", *Anadolu Ajansı*, 22 Kasım 2013.
30. <http://www.mfa.gov.tr>
31. "Davutoğlu Katar'ı ziyaret etti", *Al Jazeera Türk*, 24 Kasım 2013
32. BP Statistical Review of World Energy, June 2014.
33. BP Statistical Review of World Energy, June 2014.
34. "Cumhurbaşkanı Gül Birleşik Arap Emirliklerine Gidecek", *Haber Türk*, 27 Ocak 2012.
35. Türkiye Cumhuriyet Cumhurbaşkanlığı Resmi Sitesi.
36. "Gül, yüz işadamlıyla birlikte Birleşik Arap Emirlikleri'ne gitti", *Milliyet*, 29 Ocak 2013.
37. "Fikret Bila, Gül'ün de İşadamlarının da yüzü güliyordu", *Milliyet*, 3 Şubat 2012.
38. "Başbakan Erdoğan BAE'de Sharjah Emirliği'nde", *Zaman*, 23 Ocak 2013
39. Erdal Sağlam, "UAE Investment Casualty of Turkey's Egypt Policy", *Al Monitor*, 1 Eylül 2013.
40. Türkiye Dışişleri Bakanlığı.
41. "Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı", Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, 12 Şubat 2013.
42. "Davutoğlu'ndan Kuveyt'e tebrik", *Yeni Şafak*, 12 Şubat 20123.
43. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kuveyt Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı ile Ortak Basın Toplantısı, Türkiye Cumhuriyet Dışişleri Bakanlığı, 12 Şubat 2013.
44. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.
45. "Kuveyt Emiri el-Sabah Ankara'da", *Zaman*, 29 Nisan 2013.
46. "Bir ülkeyle daha vize kalkıyor", *Sabah*, 29 Nisan 2013.
47. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi.

48. “Türkiye’ye vize müjdesi”, *Yeni Şafak*, 24 Ekim 2013.
49. “Türkiye’ye vize müjdesi”, *Yeni Şafak*, 24 Ekim 2013
50. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi.
51. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi.
52. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi.
53. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.
54. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.
55. “Bahreyn’de Arap-Türk Forumu”, *CRL Online*, 2 Nisan 2013.
56. “Cumhurbaşkanı Gül Umman’da”, *Zaman*, 12 Nisan 2013.
57. “TBMM Başkanı Çiçek Umman Şura Meclisi Başkanı Mevali ile görüşür”, *Meclis Haber*, 28 Ocak 2013.
58. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi
59. “Başbakan, Umman Meclis Başkanı ile görüşür”, *TRT Haber*, 28 Ocak 2013.
60. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.
61. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi.
62. “Ürdün Kralı’ndan ilginç Erdoğan yorumları”, *Akşam*, 19 Mart 2013.
63. “Pişkin Kral”, *Yeni Şafak*, 19 Mart 2013.
64. “Arınç’tan Ürdün Kralı’na tepki”, *CNN Türk*, 20 Mart 2013.
65. “Erdoğan’ı eleştiren Kral U dönüşü yaptı”, *Haber 7*, 21 Mart 2013.
66. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı resmi internet sitesi.
67. “Davutoğlu Ürdün’de Esed’e sert çıktı”, *Sabah*, 11 Mayıs 2013.
68. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesi.

TÜRKİYE'NİN KUZAY AFRİKA POLİTİKASI

RAMAZAN ERDAĞ

Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Son yıllarda benimsediği aktif dış politika anlayışı doğrultusunda Türkiye 2013 yılında da Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirme siyasetini devam ettirmiştir. Türkiye dış politika-da anahtar rol olarak algıladığı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi retoriğini bu yıl da sürdürmüştür. Özellikle Kuzey Afrika ülkeleri ile ilişkilerinde Türkiye bölge ülkelerinin siyasal istikrarının sağlanmasını öncelikli mesele olarak ele alırken, karşılıklı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini de ihmal etmemiştir. Türkiye iç siyasetinde yaşanan olumsuz gelişmeler ve bölge ülkelerindeki siyasal istikrar ve güvenlik sorunları 2013 yılı açısından Türkiye-Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki ilişkilerin geliştirmesindeki en önemli engeli oluşturmuştur. Buna karşın Türkiye Kuzey Afrika ülkeleri ile olan siyasal, ekonomik ve sosyal ilişkilerini olanca hızıyla devam ettirmiştir.

TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKADA KUZEY AFRİKA'YA BAKIŞI

Türkiye Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmek amacıyla 1998 yılında “Afrika’ya Açılım Eylem Planı” hazırlamış ve uygulamaya koymuştur. Yeni strateji paralelinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından “Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi” hazırlanmıştır. Türkiye 2005 yılını “Afrika Yılı” ilan ederek Afrika kıtası ile siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesine yönelik olarak karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesi ve ticaret hacminin genişletilmesi yönünde adımlar atmaya başlamıştır.¹ Bu bağlamda Afrika’da yeni büyükelçilikler açan Türkiye, Türk Hava Yolları’nın (THY) bölgeye yeni uçuş hatları eklemesi ile birlikte söz konusu etkileşimi hızlandırmıştır. Afrika Açılımı Türkiye’nin Kuzey Afrika ülkeleri ile var olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini kıtanın diğer ülkeleri ile de geliştirme imkânı sağlamıştır.

Türkiye’nin Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ilişkileri tarihsel ve kültürel bir derinliğe sahip olmakla birlikte, Türkiye açısından Kuzey Afrika diğer kıtalarla bağlantı kurmada kilit bir role sahiptir. Türkiye’nin bölgeye karşı ilgisiz kalması Türkiye’nin Akdeniz bölgesinde etkinliğini zayıflatacaktır. Dolayısıyla Türkiye Afrika derinliğinde dış politika uygulayabilmek ve Akdeniz politikalarındaki etkinliğini artırabilmek için Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini geliştirmek ve diğer bölge politikaları ile arasında stratejik bir ilişki kurmak durumundadır.² Bu bağlamda Türkiye Kuzey Afrika ülkeleri ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Özellikle Arap Baharı süreci ile birlikte Türkiye bölge ülkelerindeki otokratik rejimlere karşı başlatılan halk ayaklanmalarını ve demokratikleşme çabalarını desteklemiştir. Ahmet Davutoğlu Arap Baharı sürecini Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri açısından “Soğuk Savaş’ın Ortadoğu’da sona ermesi”³ olarak tanımlamış ve Türkiye’nin bölge ülkelerine model olup olamayacağı tartışmaları başlamıştır.

Arap Baharı sürecinin etkileri ortaya çıkmaya başladığında Türkiye açısından da dış politika tercihlerinin test edilmesi gündeme gelmiştir. Türkiye’nin Arap Baharı sürecine temel yaklaşımı talep edilen dönüşümün çatışma ve bölünme riskleri minimize edilerek, dönüşümün etnik, dini ve mezhepsel bölünme yaşanmadan hayata geçirilmesi olmuştur. Türkiye bir

yandan bölge ülkelerindeki yönetimlerin yapısal reformları gerçekleştirmeleri konusunda beklentilerini dile getirirken, diğer yandan reform sürecinde siyasal, ekonomik ve tarihsel tecrübe paylaşımı konusunda da destek vermeye hazır olduğunu açıklamıştır.⁴ Arap Baharı süreci bölgede etkilerini göstermeye başladığı dönemde, Türkiye özellikle Suriye politikasında uluslararası alanda adeta yalnız bırakılmış, Libya'ya karşı gerçekleştirilen NATO operasyonuna katılımıyla dış politikada Batı yanlısı bir tutum sergilemekle eleştirilmiştir. Mısır'da yaşanan askeri darbeye karşı duruşu üzerineyse Mısır'da kurulan darbe hükümeti Türkiye ile diplomatik ilişkileri askıya almıştır. Bölge ülkeleri ile olan ilişkiler Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilese de, Türkiye var olan ilişkilerini devam ettirmek ve bölge denklemindeki yerini muhafaza etmek adına bölgeye olan ilgisini sürdürmüştür.

2013 yılı ortasından itibaren Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerini Mısır'da yaşanan askeri darbe şekillendirmeye başlamıştır. Türkiye Mısır'da seçimle işbaşına gelmiş olan Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin askeri darbe sonucu yönetimden devrilmesine karşı en sert tepki gösteren ülkelerden biri olmuştur. Darbeye karşı Batılı devletlerin sessiz kalması ya da düşük seviyede tepki vermiş olmaları Türkiye tarafından eleştirilmiştir. Başbakan Erdoğan "Demokrasiyi yok etmek için sadece darbe yapmak gerekmez. Çoğunluğu, çoğunluğun tercihlerini aşağılamak, çoğunluğun seçimini yok saymak da demokrasiyi yok etme girişimidir" diyerek Batı'nın Mısır'da yaşanan gelişmeleri darbe olarak tanımlamamasına tepki göstermiştir.⁵

TÜRKİYE-KUZAY AFRIKA EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin 2013 yılında Kuzey Afrika ülkeleri ile ekonomik ilişkileri geçmiş yıllarda olduğu gibi petrol ve doğalgaz alım anlaşmaları, Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi ve karşılıklı İş Forumları çerçevesinde devam etmiştir. 2013 yılı Ocak ayı başında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız petrol ve doğalgaz konularında görüşmelerde bulunmak üzere bölgeye yönelik Cezayir, Libya ve Katar'ı kapsayan bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Yıldız gezisinin ilk durağı olan Cezayir'de verimli bir ziyaret gerçekleştirdiğini ifade ederek, yıllık 56 kargo LNG (sıvılaştırılmış doğalgaz) anlaşmasına ilave kargo talebinde bulunduğunu açıklamıştır.

Bakan Yıldız Cezayir'in bu talebe Ocak ve Şubat ayları için olumlu yanıt verdiğini, Mart ayı için de ilave doğalgaz verilmesi konusunda çalışacaklarını açıklamıştır. Bakan Yıldız gezisinin ikinci durağı olan Libya'da ise TPAO adına ilave petrol sahası talebinde bulduklarını açıklamıştır. Yıldız "Türkiye, Libya'dan yıllık 7 milyon varil petrol alıyor. Bu da 1 milyon tona karşılık geliyor. Bu miktarın 10 milyon varile çıkarılmasını istedik. Değerlendirecekler. Üretimlerini arttırlırsa miktarı da artırebileceklerini söylediler. Bunun dışında TÜPRAŞ'ın Libya'dan aldığı miktar kadar (1 milyon ton) TPİC'in de petrol almasını talep ettik" diyerek Libya'da yaşanan çatışmalardan dolayı zarar gören elektrik alt yapısının yeniden inşasının da Türkiye'nin yer alma istediğini beyan etmiştir.⁶

2013 yılında Türkiye'nin bölge ile ekonomik ilişkileri bağlamında önemli gelişmelerden bir diğeri de, Türkiye'nin Afrika kıtasının en önemli kuruluşlarından biri olan Afrika Kalkınma Bankası Grubu'na (African Development Bank Group-AFDB) dahil olmasıdır. Türkiye Afrika Kalkınma Bankasına kıta dışından seçilen 26'ncı ülke olarak Afrika'daki yatırım ve işbirliği alanında etkinliğini artırmak adına önemli bir avantaj sağlamıştır. 1963'te kurulan ve yaklaşık 103 milyar dolar sermayeye sahip olan Afrika Kalkınma Bankası'na aralarında ABD, Çin, Japonya ve Brezilya'nın da bulunduğu 26 kıta dışı üye ülke bulunmaktadır. Türkiye söz konusu üyelikle Afrika kıtasındaki ticaret hacmini genişletme imkânı bulurken aynı zamanda inşaat ve altyapı projelerine düşük faizli kredi desteği sağlamış olacaktır.⁷

Türkiye'nin son dönemde Kuzey Afrika ülkelerine yönelik benimsemiş olduğu aktif dış politika anlayışının ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi çabalarının olumlu sonuç verdiğini söylemek mümkündür. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi 2002 yılında 1.266.596 dolar iken, bu rakam 2012 yılında 9.443.604 dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye-Kuzey Afrika dış ticaret hacmi 2013 yılı sonu itibarı ile bir önceki yıla göre 603.729 dolar artarak 10.047.333 dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri ile olan dış ticaret hacmi Türkiye'nin toplam dış ticaretindeki payı 2002 yılında yüzde 3,5 iken, 2013 sonunda bu oran yaklaşık iki katı artarak yüzde 6,6 olarak gerçekleşmiştir.

TÜRKİYE-FAS, CEZAYİR VE TUNUS İLİŞKİLERİ

BAŞBAKAN ERDOĞAN'IN BÖLGE TURU

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin son dönemde benimsediği aktif dış politika anlayışı ve yeni dış politika alanları oluşturma politikası bağlamında 2013 yılında Afrika kıtasına önemli ziyaretlerde bulunmuştur. Erdoğan Ocak ayında batı Afrika ülkelerinden Senegal, Gabon ve Nijer'i ziyaret etmiştir. Erdoğan'ın Afrika kıtasının kuzeyine yönelik ikinci ziyareti Haziran ayında gerçekleşmiştir. Erdoğan, Türkiye'de Gezi Parkı olaylarının yaşanmaya başladığı bir dönemde 3-6 Haziran 2013 tarihleri arasında Fas, Cezayir ve Tunus'u ziyaret etmiştir. Erdoğan'ın gezisinde ülkedeki güvenlik sorunları nedeniyle Libya yer almamıştır. Erdoğan ziyaretinde Arap Baharı sonrası dönemde Kuzey Afrika ülkelerine Türkiye'nin desteğini vurgulamış, karşılıklı ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Erdoğan'ın ziyaretinin Türkiye'de yaşanan Gezi Parkı protestolarının ve buna paralel olarak iç politikada yaşanan tartışmaların gölgesinde kaldığı söylenebilir.

Başbakan Erdoğan'ın, Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan yanı sıra iş adamlarının da katıldığı gezisinin ilk durağı olan Fas'ta, iktidar partisinin (Adalet ve Kalkınma Partisi) Genel Başkanı ve Başbakan Abdelillah Benkirane tarafından karşılanmıştır. Erdoğan ziyareti sırasında "ülkelerimiz arasında dış politika alanında dayanışma çok çok önemli. Bugüne kadar bu var. Son olarak UNESCO Dünya Mirası Komitesi adaylıklarımız için karşılıklı destek anlaşması yaptık. Bu çerçevede 2016 İslam Zirvesi ev sahipliği için verdiğiniz desteğe teşekkür ediyorum" diyerek Türkiye'nin 2015-2016 BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği ve İzmir'in EXPO-2020 adaylıkları için Fas'tan destek istenmiştir. Başbakan Erdoğan'ın Fas ziyaretinde Türkiye ile Fas arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Kurulmasına ilişkin bildiri de imzalanmıştır.⁸ Erdoğan söz konusu anlaşmanın imzalanmasına ilişkin olarak şunları söylemiştir. "Başbakanlar olarak bir yıl Fas'ta bir yıl Türkiye'de olmak üzere adeta Bakanlar Kurulu toplantısı yapar gibi bir araya geleceğiz. Bu toplantılarda bir yıl boyunca neler yap-

tık, bunları gözden geçireceğiz. Önümüzdeki yıl neler yapacağız, bunları gözden geçireceğiz. Böylece Türkiye ile Fas arasında atılacak adımlara hem çok daha farklı bir inovasyon kazandıracacağız hem diğer taraftan da halklarımız arasındaki bu bağılığı çok daha güçlendirmiş olacağız.”⁹ Erdoğan'ın ziyaretinde Fas Kralı VI. Muhammed'in görüşmeyi iptal etmesi ayrıca tartışmalara neden olmuştur. Bu nedenle iki gün olarak planlanan Fas ziyareti yarıda kesilmiştir.¹⁰ Türkiye-Fas ilişkilerine ilişkin olarak Fas Dışişleri Bakanlığı'na atanan Selahattin Mizvar'ı tebrik için arayan Ahmet Davutoğlu Türkiye-Fas ilişkilerinin “mükemmel düzeyde” olduğunu belirterek, ilişkilerin her alanda daha da geliştirilmesi için çaba göstereceğini söylemiştir.¹¹

Erdoğan gezisinin ikinci durağı olan Cezayir'de Başbakan Abdülmalik Sellal tarafından resmi törenle karşılanmıştır. Erdoğan, Meclis Başkanı el-Arabi Veld Halife ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir.¹² Erdoğan, Cezayir Ulusal Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada Ortadoğu'da yaşanan sorunlar konusunda uluslararası topluma Ortadoğu barışının inşasında daha aktif rol alması konusunda çağrıda bulunmuştur. Erdoğan, “İsrail bölgede istikrar ve güvenliğin ancak adil ve kapsamlı bir barış ile tesis edilebileceğini artık idrak etmelidir. Barış sürecinin ileri taşınabilmesi için bölgenin ve tüm dünyanın İsrail'i bu yönde bir tercih ortaya koyması için zorlaması gerekmektedir” diyerek bölge barışının sağlanması noktasında İsrail'in tutumuna dikkati çekmiştir. Erdoğan ziyareti esnasında Türkiye-Cezayir İş Forumu'na da katılmıştır. Burada yaptığı konuşmada özel sektörün yatırımlarını artırması için gerekli altyapı çalışmalarının oluşturulması hazırlıklarının başlatıldığını açıklamıştır.¹³ Erdoğan ayrıca Türkiye'nin son dönemde birçok ülke ile vize muafiyeti anlaşması yaptığını hatırlatarak, Cezayir ile de vizelerin kaldırılması çağrısında bulunmuştur. Başbakan konuşmasında Cezayir'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) üyeliğini desteklediğini belirtmiştir. Ziyarete Cezayir Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tahir Haccar tarafından Başbakan Erdoğan'a “İnsani ve Sosyal İlimler ile İnsanlığa Katkısı”ndan dolayı fahri doktora unvanı verilmiştir.¹⁴

Erdoğan Türkiye-Cezayir İş Forumu'nda yaptığı konuşmada “tarihimizin en ihtişamlı dönemleri, birlikte olduğumuz dönemlerdir. Biz Türkiye olarak, Cezayir ile olan ortak tarihimizle gurur duyuyoruz. Aynı gururu Cezayir halkının da duyduğunu memnuniyetle görüyorum” şeklinde açık-

lamalarda bulunarak Türkiye ile Cezayir arasındaki güçlü tarihsel ve kültürel bağlara dikkat çekmiştir. Erdoğan ayrıca iki ülke arasında 5 milyar dolara ulaşan ticaret hacminin en kısa zamanda 10 milyar dolara çıkarılmasını arzuladıklarını ifade etmiştir. Erdoğan konuşmasında 2006 yılındaki ziyareti esnasında Türkiye ile Cezayir arasında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın ardından belli ölçüde yatırımların gerçekleştirilmiş olmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Erdoğan, iki ülke arasındaki özel sektör yatırımlarının artırılması amacıyla heyetler arası yapılan görüşmeler neticesinde serbest ticaret anlaşması yapılması için müzakerelerin başlatılması konusunda görüş birliğine varıldığını ifade etmiştir.¹⁵

Erdoğan konuşmasında, Türkiye'nin Cezayir'den LNG alımına ilişkin anlaşmanın, sözleşme bitim tarihi olan 2014 yılından itibaren 10 yıl uzatılması konusunda anlaşmaya varılmasından duyduğu memnuniyeti şu sözlerle ifade etmiştir: "Evet çok ciddi bir [konsensüs] var görüyorsunuz. İnşallah çok daha fazla Cezayirli kardeşimizi, kendi evleri olan Türkiye'ye, aynı şekilde vatandaşlarımızı kendi evleri olan Cezayir'de görmek istiyoruz. İlişkilerimizdeki olumlu seyir ticaret rakamlarımıza da yansıyor. Ülkemiz Cezayir'in ithalatında 7, ihracatında ise 8. sırada yer alıyor. Aramızdaki ticaret hacmi geçtiğimiz yıl 5 milyar dolar seviyesine ulaştı. İstiyorum ki artık aramızdaki ticaret hacmi en kısa zamanda 10 milyar dolara ulaşsın, bunu yapmamız lazım. İkili ticaret hacmimizin her iki ülke lehine dengeli olarak yükselmesini arzu ediyoruz. Doğalgaz ithalatımızda Cezayir 4. sıradadır. Enerji alanındaki ilişkilerimizi inşallah daha da geliştireceğiz. Bu çerçevede, süresi 2014 yılında dolacak olan yılda 4 milyar metre-küp doğalgaz alım-satımına ilişkin sözleşmenin 10 yıl süreyle uzatılması konusunda anlaşmaya varılmasından ayrıca memnuniyet duydum, şükranlarımı ifade ediyorum."¹⁶

Erdoğan Kuzey Afrika gezisinin son durağı olan Tunus'ta Kartaca Başkanlık Havaalanı'nda Tunus Başbakanı Ali el-Urayyid ve diğer ilgililer tarafından karşılanmıştır. Erdoğan programı kapsamında Tunus Başbakanı el-Urayyid ile basına kapalı bir toplantı gerçekleştirmiştir.¹⁷ Toplantının ardından yapılan basın açıklamasında Erdoğan'a Türkiye'de yaşanan Gezi Parkı eylemleri hakkında sorular yöneltilmiştir. Erdoğan sorulara cevaben yaşananların basit bir çevre eylemi olmadığını, temelinde hükümetin ça-

lışmalarını engelleme girişimi bulunduğunu açıklamıştır. Erdoğan Türkiye-Tunus ilişkilerine ilişkin olarak Türkiye'nin Tunus'ta demokratikleşme yolundaki olumlu gelişmeleri desteklediğini ve bundan memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir.

Erdoğan, “Tunus halkının demokrasi barış ve refah yolunda kayda değer mesafeler kat etmekte olduğunu yerinde müşahede etmenin memnuniyetindeyiz. Bu ziyaret ile ikili ilişkilerimizi geliştirme fırsatı bulduk. Ortak kültürel mirasımıza da sahip çıkmamız gerektiğine inanıyoruz. Türk ve Tunus halkı arasında ortak bir kültür olduğunu söylüyoruz. Türkiye güçlü adımlarını Tunus'un yanında hissettirmiştir. Sayın Cumhurbaşkanımız da Tunus'u ziyaret etmiştir. Bu ikili ilişkilerimize verdiğimiz önemi göstermektedir. Türkiye, Tunus'un ileriye adım atmasında yanında olacaktır. Türkiye'den 50 firma Tunus'ta faaliyettedir. Bu firmaların büyük yatırımları bulunmaktadır. Bu ziyaretimizde değişik sektörden 215 iş adamı ile birlikte geldik. Karşılıklı yatırımlar her iki ülkeye büyük imkanlar sağlayacaktır. Bütün iş adamlarını Tunus'a yatırıma davet ediyorum. Ekonomik alanda Tunus'u artarak desteklemeye devam edeceğiz. Diğer alanlarda da yatırımlarımız ve desteğimiz devam edecek. Demokrasi ve ekonomi beraber giden konulardır. Bunların dengeli bir şekilde ilerlemesi lazım” şeklinde açıklamaları ile Türkiye ile Tunus arasındaki karşılıklı siyasi ve ekonomik ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır.¹⁸

Tunus Başbakanı Ali el-Urayyid ise yaptığı konuşmada ülkede yaşanan terör eylemlerine dikkati çekerek birlik ve beraberlik çağrısı yapmıştır Urayyid konuşmasında “Terörün hedefleri dikkat çekmek ve moralleri bozmak ve dağınıklığa yol açmaktır. Tunus halkına çağırım her zaman ortak hedeflere kilitlenmek ve bağlanmaktır. Birlik ve sorumluluk duygusuyla hareket etmemiz gerekiyor. Terörün peşini bırakmadan devam etmek gerekir. Suçluların yakalanması suçluların takip edilmesi ve Tunus'taki Türk kardeşlerimizin güvenliğini sağlamak için kardeş ülke Türkiye ile birçok alanda hareket etmekteyiz” diyerek Türkiye ile ilişkilerin önemini ön plana çıkarmıştır.¹⁹ Erdoğan'ın ziyaretinde Türkiye ile Tunus arasında oluşturulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin ilk toplantısı da gerçekleştirilmiştir.

Türkiye-Tunus İş Forumu'nda da konuşan Başbakan Erdoğan, Türkiye'nin Tunus'un özgürlük ve demokratikleşme konusunda attığı adımları desteklediğini şu şekilde ifade etmiştir. "Tunus'un, özgürlük, hak, adalet ve onur mücadelesinde emin adımlarla ilerlediğini görmek bizleri son derece memnun ediyor. Büyük İslam mütefekkeri, modern sosyal bilimlerin kurucusu İbn-i Haldun'un doğduğu bu topraklardan yeni bir demokrasi dalgasının yayılması tesadüfi değildir. Tunus halkının tarihe düştüğü bu not, inşallah gelecek nesiller için de yol gösterici olacaktır. Tunus Milli Kurucu Meclisi'nin ülkedeki bütün kesimlerin 'benim anayasam' diyeceği bir anayasa hazırlayacağına ve geçiş sürecinin suhuletle geride bırakılacağına inanıyorum. Bu süreçte, kardeşim Ali el-Urayyid başkanlığındaki uzlaşma hükümetinin birlik ve beraberlik içinde Tunus halkının yaralarını sarmak için büyük bir gayret sarf ettiğini görmek bizleri daha da umutlandırıyor. Değişim ve demokrasi tesisi; uzun zaman, sabır ve emek isteyen bir süreçtir. Türkiye, onurlu ve zorlu yürüyüşünde Tunus halkının yanındadır."²⁰

TUNUS'TAN ÜST DÜZEY ZİYARETLER

Tunus'tan ilk üst düzey ziyaret Mayıs ayı başında Tunus Hükümet Başkanı Ali Laradeyh tarafından gerçekleştirilmiştir. Laradeyh İstanbul'da Başbakan Erdoğan tarafından kabul edilmiş ve basına kapalı bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Tunus'ta 14 Ocak 2011'de gerçekleştirilen devrimin ardından Cumhurbaşkanı düzeyinde ilk ziyaret ise Mayıs ayı sonunda gerçekleşmiştir. Tunus Cumhurbaşkanı Muhammed Munsif Merzuki Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Munsif Merzuki'nin ziyareti sırasında Tunus ile Türkiye arasında Sosyal Güvenlik Anlaşması, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu ile Tunus Televizyon Kuruluşu arasında İkili İşbirliği Protokolü ve ODTÜ Teknokent ile Tunus'taki El Gazala Teknoloji Enstitüsü arasında Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül konuk Cumhurbaşkanı onuruna verdiği akşam yemeğinde yaptığı konuşmada Tunus'u Türkiye açısından "en ziyade dayanışmaya mazhar ülke" olarak tanımlamıştır. Cumhurbaşkanı Gül, Türkiye'nin Tunus'ta gerçekleştirilen Yasemin Devrimi'nin ardından hayata geçirilen reformları desteklediğini ifade etmiştir. Gül ayrıca

“Tunus modeli” tartışmalarını da hatırlatarak Tunus’un bölgedeki değişime öncülük ettiğini söylemiştir.²¹

Cumhurbaşkanı Muhammed Munsif Merzuki ayrıca Türkiye-Tunus İş Forumu’na katılmıştır.²² Konuk Cumhurbaşkanı TBMM’de yaptığı konuşmada ise “Türkler ile Araplar arasındaki ilişkiler çok derindir. Geçen yüz yılda kesintiye uğramıştır ancak şu anda çok iyi bir düzeydedir. Araplar şu anda Türkiye’nin tutumundan dolayı, Filistin’deki tutumundan dolayı çok memnuniyet duyuyor. Türk kardeşlerimize teşekkür ediyorum. Suriyeli mültecilere desteklerinizden dolayı da size teşekkür ediyorum. Türk ekonomisine büyük yük getirmekte ama yaptığınız yardıma teşekkür ediyorum” diyerek Türkiye’nin son dönemdeki bölge politikasına destek vermiştir.²³

TUNUS’TA SİYASİ CİNAYETLER

Tunus’ta 2013 yılında muhalif liderlerin öldürülmesi iç politikada gerginliğin artmasına neden olmuştur. Şubat ayı başında sol muhalefetin önde gelen isimlerinden ve aynı zamanda Demokratik Yurtseverler Hareketi’nin genel koordinatörü olan Şükrü Beleyid uğradığı silahlı saldırıda hayatını kaybetmiştir.²⁴ Temmuz ayında ise iktidardaki Ennahda Partisi’ne karşı muhalefeti ile tanınan Halk Cephesi Koalisyonu liderlerinden Muhammed Brahmi evinin önünde uğradığı saldırıda hayatını kaybetmiştir. Brahmi’nin öldürülmesinin ardından Tunus devriminin başladığı yer olan Sidi Bouzid’de protesto gösterileri düzenlenmiş ve saldırıya karşı uluslararası alandan da tepkiler gelmiştir. Saldırıya ilişkin olarak Türk Dışişleri Bakanlığı da yayınladığı mesajla suikastı kınadığını açıklamıştır.²⁵ Söz konusu suikastler ve muhalif gösterilerle birlikte ülkede siyasi gerilim tırmanmış ve yeni anayasa yazım çalışmaları da durmuştur. Eylül ayı sonunda ise Tunus’ta Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali’nin devrilmesine yol açan “Yasemin Devrimi”nin ardından gerçekleştirilen seçimlerde yüzde 37 oy alarak koalisyon hükümetini kuran Ennahda hareketi Tunus Genel İşçi Birliği’nin (UGTT) talebi karşısında hükümetten çekilmeyi kabul ederek, seçime kadar yönetimi geçiş hükümetine bırakacağını açıklamıştır.²⁶

LİBYA: SİYASAL İSTİKRAR ÇABASI

İÇ ÇATIŞMALAR SARMALINDA LİBYA

Kaddafi sonrası dönemde siyasi istikrar arayışında olan Libya’da mer-

kezi hükümet farklı bölgelerde etkili olan aşiretler ile radikal gruplar arasındaki çatışmaları önlemek için mücadele etmiştir. Yıl içerisinde siyasilere yapılan saldırılar siyasal açıdan istikrar arayışında olan Libya'yı oldukça etkilemiştir. Mart ayında Libya Genel Ulusal Kongre Başkanı ve Devlet Başkanı Muhammed Yusuf Magaryaf'a yönelik olarak Trablus'ta bir saldırı düzenlenmiştir. Saldırı uluslararası alanda tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye saldırının ardından yaptığı açıklamada Genel Ulusal Kongre'yi ve yeni hükümeti desteklemeye devam edeceğini beyan etmiştir.²⁷ Libya'da 2013 yılının en önemli gelişmelerinden biri de Başbakan Ali Zidan'ın Ekim ayında kaçırılması olmuştur. Başkent Trablus'ta kaldığı bir otelde kaçırılan Zidan'la ilgili olarak hükümet sözcüsü Muhammed Kaber yaptığı basın açıklamasında “Kimliği belirsiz kişiler, Zidan'ı başkent Trablus'ta kaldığı bir otelden zorla alarak bilinmeyen bir yere götürdü” diyerek Başbakan'ın kaçırılmasını doğrulamıştır.

Başbakan Zidan'ın eski El Kaide üyesi Ebu Enes el-Libi lakaplı Nezih Abdülhamid er-Rakii'nin CIA tarafından Trablus'tan kaçırılma operasyonuna destek verdiği için kaçırıldığı iddia edilmiştir.²⁸ Zidan'ın Kaddafi'ye karşı savaşan ve başkent Trablus'ta güvenliği sağlamak için İçişleri Bakanlığı'na destek veren eski militanlar tarafından kaçırılmasının ardından İçişleri Bakanlığı'na bağlı Yolsuzlukla Mücadele Şubesi'nde tutulduğu açıklanmıştır. Zidan serbest bırakılmasının ardından sosyal medya aracılığıyla “sağlık durumunun iyi olduğunu ve militanların kendisinden istifa etmesini istediğini” açıklamıştır.²⁹ Siyasal istikrarsızlığın devam ettiği dönemde Libya'da Başbakan'ın kaçırılma olayının ardından Kasım ayında Türkiye ziyaretinden dönüşte istihbarat servisi Başkan Yardımcısı Mustafa Nuh havaalanı çıkışında silahlı militanlar tarafından kaçırılmıştır.³⁰ Libya'da üst düzeyde yaşanan bu kaçırılma olayları siyasi karışıklığı daha da artırmıştır. Yılsonunda Trablus'ta başlatılan gösterilerin ardından halkın üzerine ateş açılması sonucundaysa çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir.

TÜRKİYE-LİBYA İLİŞKİLERİ

Türkiye Kaddafi sonrası dönemde Libya'daki geçiş hükümetini ve muhalifleri desteklemiştir. 2013 yılında Türkiye-Libya ilişkilerindeki en önemli gündem maddelerinden biri de Türk müteahhitlerin Libya'da ger-

çekteştirdikleri faaliyet ve projelerin karşılığında hak edişlerini alamamaları olmuştur. Türkiye'nin ekonomik açıdan dışa açılma ve Türk yatırımcıların uluslararası alanda faaliyet göstermeye başlamalarından itibaren önemli sorunlardan biri olan hak edişlerin ödenmemesi ya da geç ödenmesi meselesi sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Kaddafi yönetiminin devrilmesinin ardından Türk işadamlarının yaklaşık 1,5 milyar dolarlık alacağının tahsili yapılamamış, ilgili firmaların geçekleştirdikleri projeler için vermiş oldukları teminat mektuplarının da Libya nezdinde nakde çevrilmesi gündeme gelmiştir.³¹ Hak ediş ve teminat mektuplarının nakde çevrilmesi meselesi Türkiye-Libya arasındaki ekonomik ilişkilerde önemli bir güven bunalımı oluşturduğu gibi, siyasi ilişkiler açısından da temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Söz konusu sorunlar Libya Başbakanı Ali Zidan'ın şubat ayında Türkiye'ye geçekleştirdiği ziyarette de gündeme gelmiştir. Zidan söz konusu ziyaret sırasında Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan ile yaptığı görüşmede Libya'da çatışmalar nedeniyle durdurulan projelerin devam etmesi için Türk işadamlarına çağırıda bulunurken, “bu şirketlerin hemen iş başı yapmaları açısından hükümet bir karar aldı; hak edişlerin yüzde 50'sini hemen ödemeye hazırız” açıklamasını yapmıştır. Zidan kalan hak edişlerin ise yüzde 25'lik dilimlerle ödeneceğini belirtmiştir. Hak edişler ve tazminatlar konusunda Başbakan Erdoğan ise “bu yarım kalan işleri de müteahhit firmalarımızın bir an önce tekrar Libya'ya dönerek bitirmelerinin en büyük arzumuz olduğunu [kendilerine] ifade ettik” diyerek Zidan'ın Türk müteahhitlerine yaptığı çağırısı desteklemiştir.³²

Nisan ayında Libya Genel Ulusal Kongre Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Ahmeda Salih El Dali ve Komisyon üyesi 4 milletvekili Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Heyetin Dışişleri Bakan Yardımcı Naci Kuru ile geçekleştirdiği görüşme sonrasında Kuru “Libya'nın ihtiyaç ve öncelikleri doğrultusunda işbirliği taleplerine olumlu yanıt verdiğimizi, Libya'nın demokratikleşmesinde yeni anayasa yapımının önemli bir merhale teşkil edeceğini, bu çerçevede, ölkemizin gerekli desteği vermeye hazır olduğunu” belirterek, Türkiye'nin Libya'ya desteğini yinelemiştir.³³ Aralık ayı sonunda ise Türk Hava Yolları'nın (THY) Trablus'ta bulunan satış ofisine silahlı saldırı eylemi geçekleştirilmiştir. Saldırıda Muhasebe şefi Uğur Tezcan hayatını kaybetmiş, bir ofis personeli de yaralanmıştır. Saldırının ardından THY

Basın Müşaviri Ali Genç tarafından yapılan açıklamada saldırının hırsızlık amaçlı yapılma ihtimaline dikkat çekerken Başbakan Erdoğan konuya ilişkin yaptığı açıklamada Libya'daki terör eylemleri ve yasadışı silah ticaretinin ülkede güvenlik sorunlarına yol açtığını ve Libya'nın "her an ciddi tehdit altında" olduğunu vurgulamıştır.³⁴

SONUÇ

Türkiye 2013 yılında aktif dış politika yaklaşımı doğrultusunda Kuzey Afrika ülkelerine olan ilgisini devam ettirmiştir. Sene başından itibaren karşılıklı olarak gerçekleştirilen üst düzey ziyaretlerle birlikte siyasi ve ekonomik açıdan işbirliği ve bölge politikalarına yönelik ortak tavır alma gayreti devam etmiştir. Bu çalışmada ele alınan ülkelere Fas ve Cezayir iç politika bağlamında nispeten istikrarlı bir yıl geçirirken, Tunus ve Libya siyasal istikrar ve asayiş sorunları ile mücadele etmiştir. Bölge açısından en önemli gelişme ise Mısır'da seçimle işbaşına gelmiş olan Cumhurbaşkanı'nın askeri darbe sonucu görevden uzaklaştırılması olmuştur.

Özellikle sene ortasına kadar gerçekleştirilen temaslar neticesinde ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önemli mesafe kaydedilmiş, bölge ülkelerinin siyasi istikrar arayışında konusunda Türkiye'nin önemli desteği devam etmiştir. Ekonomik açıdan Türkiye doğalgaz alımı konusunda Cezayir ile mevcut anlaşmanın genişletilmesi konusunda prensip anlaşmasına varırken, Libya ile hak edişlerin ödenmesi konusunda da mesafe kaydetmiştir. Türkiye ayrıca 2013 yılında Afrika Kalkınma Bankası'na üye olarak kıtadaki yatırımların artırılması konusunda önemli bir avantaj elde etmiştir. Söz konusu üyelik Türkiye'den bölgeye yatırım yapacak firma ve işadamlarına önemli kredi desteği sağlayacaktır.

Türkiye Arap Baharı'nın ortaya çıkmasının ardından gösterdiği desteği, 2013 yılında siyasi açıdan önemli sorunlar yaşayan Tunus ve Libya'nın siyasal istikrarı açısından devam ettirmiştir. Bu yönüyle Türkiye'nin bölgenin siyasal, askeri ve ekonomik açıdan ilkeli politikası ve desteğinin devam ettiği görülmektedir. Türkiye söz konusu politikası ile bölgenin istikrarına katkı sağlayarak, dış politikada anahtar rol olarak gördüğü karşılıklı ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ve krizlerin fırsata dönüştürülmesi yaklaşımını sürdürmüştür.

KRONOLOJİ

- 5-7 Ocak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız Cezayir, Katar ve Libya'yı ziyaret etti. Bakan Yıldız'ın Cezayir ve Libya ziyaretinde özellikle petrol ve doğalgaz alımına ilişkin konular ele alındı.
- 21 Şubat Libya Başbakanı Ali Zidan Türkiye'yi ziyaret etti. Zidan Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan tarafından kabul edildi. Görüşmelerde Türk şirketlerinin Libya'daki alacakları, Arap Baharı ve Suriye'deki son gelişmeler ele alındı.
- 11 Nisan Libya Genel Ulusal Kongre Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı Ahmeda Salih el-Dali ve Komisyon üyesi 4 milletvekili TBMM Dışişleri Komisyonu Başkanı Volkan Bozkır'ın daveti üzerine Türkiye'yi ziyaret etti. Heyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Naci Kuru tarafından kabul edildi. Görüşmede Türkiye-Libya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler ele alındı.
- 10 Mayıs Tunus Hükümet Başkanı Ali Laradeyh Türkiye'yi ziyaret etti. Laradeyh Başbakan Erdoğan tarafından kabul edildi.
- 28-30 Mayıs Tunus Cumhurbaşkanı Muhammed Munsif Merzuki, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye resmî bir ziyaret gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanı Munsif Merzuki ziyaretinde Türkiye ile Tunus arasında ikili anlaşmalar imzalandı ve Türkiye-Tunus İş Forumu gerçekleştirildi.
- 3-6 Haziran Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Fas, Cezayir ve Tunus'u ziyaret etti. Erdoğan'ın ziyaretinde bölgede yaşanan son gelişmeler ile ikili ekonomik ilişkiler ele alındı. Ziyarete ayrıca ülkeler arası Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplantıları ve İş Forumları gerçekleştirildi.
- 28 Aralık THY'nin Trablus'taki satış ofisine silahlı saldırı düzenlendi. Saldırıda bir ofis personeli hayatını kaybederken, bir personel yaralandı.

NOTLAR

1. "Afrika Ülkeleri İle İlişkiler", <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>, Erişim: 20.02.2014.
2. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Yeni Uluslararası Konumu*, 35. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, s. 216.
3. "Soğuk Savaş şimdi de Ortadoğu'da bitiyor", *Radikal*, 27 Aralık 2012.
4. "Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri İle İlişkiler", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-ortadogu-ile-iliskileri.tr.mfa, Erişim: 17.02.2014.
5. "Türkiye Mısır'daki Darbeyi Kınadı", 05.07.2013, <http://www.amerikaninsesi.com/content/turkiye-misir-daki-darbeyi-kinadi/1696152.html>.
6. "Libya'dan yeni petrol sahası istedik", *Sabah*, 07 Ocak 2013.
7. "Afrika'nın kalkınmasına Türkiye imza atacak", *Sabah*, 12 Aralık 2013.

8. “Başbakan Erdoğan Fas’ta törenle karşılandı”, 03.06.2013, <http://www.aa.com.tr/tag/189370--basbakan-erdogan-fasta>.
9. “Erdoğan’ın ‘Mağrib Çıkarması’”, *Siyaset Dergisi*, Temmuz 2013, <http://www.siyasetdergisi.com.tr/Haber/BASBAKAN-ERDO%C4%9EAN'IN-%22MA%-C4%9ERIB-CIKARMASI%22/543>.
10. Kaci Racelma, “Moroccan King Declines to Meet With Erdogan”, *Al-Monitor*, 6 Haziran 2013.
11. “Ahmet Davutoğlu, Fas mevkidaşlarıyla görüştü”, *Türkiye*, 12 Ekim 2013.
12. “Başbakan Erdoğan Cezayir’de”, 04.06.2013, <https://www.aa.com.tr/tr/haberler/189665--basbakan-erdogan-cezayirde>.
13. “Cezayir’de Başbakan’a anlamlı sürpriz”, 05.06.2013, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/cezayirde-basbakana-anlamli-surpriz-88482.html>.
14. “Erdoğan’ın ‘Mağrib Çıkarması’”, *Siyaset Dergisi*, Temmuz 2013.
15. “Erdoğan’dan Cezayir için 10 milyar \$’lık hedef”, 05.06.2013, <http://ekonomi.haber7.com/dunya-ekonomisi/haber/1034930-erdogandan-cezayir-icin-10-milyar-lik-hedef>.
16. “Erdoğan’dan Cezayir için 10 milyar \$’lık hedef”, 05.06.2013, <http://ekonomi.haber7.com/dunya-ekonomisi/haber/1034930-erdogandan-cezayir-icin-10-milyar-lik-hedef>.
17. “Başbakan Erdoğan’a Tunus’ta hoşkulu karşılama”, 06.06.2013, <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/1035373-basbakan-erdogana-tunusta-coskulu-karsi-lama>.
18. “Başbakan’dan Tunus’ta ‘özür’ açıklaması”, *Hürriyet*, 06 Haziran 2013.
19. “Başbakan’dan Tunus’ta ‘özür’ açıklaması”, *Hürriyet*, 06 Haziran 2013.
20. “Erdoğan’ın ‘Mağrib Çıkarması’”, *Siyaset Dergisi*, Temmuz 2013.
21. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Tunus Cumhurbaşkanı Sayın Marzouki Onuruna Verdikleri Akşam Yemeğinde Yaptıkları Konuşma”, <http://www.tccb.gov.tr/konusmalar/371/86207/tunus-cumhurbaskani-sayin-marzouki-onuruna-verdikleri-aksam-yemeginde-yaptiklari-konusma.html>, Erişim: 22.02.2014.
22. TC Cumhurbaşkanlığı Resmi İnternet Sitesi, Konuk Devlet Başkanları, <http://www.tccb.gov.tr/konuk-devlet-baskanlari/255/86375/tunus.html>, Erişim: 18.02.2014.
23. “Tunus Cumhurbaşkanı TBMM Genel Kurulu’nda”, *Sabah*, 29 Mayıs 2013.
24. “Tunus’ta sol muhalefetin lideri Şükrü Beleyid’e suikast”, http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/02/130206_tunus_assasination_update.shtml, Erişim: 19.02.2014.
25. “Tunus’ta bir muhalif lider daha öldürüldü”, *Milliyet*, 26.07.2013.
26. “Tunus’ta ‘Arap Baharı’ hükümeti istifa ediyor”, *Zaman*, 29.09.2013.
27. TC Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, “Libya Genel Ulusal Kongre Başkanı Muhammed Yusuf Magaryaf’a Yönelik Saldırısı İlişkin Basın Açıklaması”, 10.03.2013.

28. “Libya Başbakanı Zidan kaçırıldı”, *Radikal*, 10 Ekim 2013.
29. “Libya başbakanı serbest”, <http://www.ntvmsnbc.com/id/25471598/>, Erişim: 19.02.2014.
30. “Libya istihbarat şef yardımcısı Türkiye dönüşünde kaçırıldı”, *Hürriyet*, 18 Kasım 2013.
31. “Türk müteahhitlere ikinci ‘Libya şoku’”, *Hürriyet*, 10 Aralık 2013.
32. “Libya Başkanı’ndan söz: Alacağınız ödenecek”, *Sabah*, 21 Şubat 2013.
33. TC Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakan-yardimcisi-koru-libya-genel-ulusal-kongre-dis-iliskiler-komisyonu-uyelerini-kabul-etti.tr.mfa>, Erişim: 23.02.2014.
34. “Trablus’ta THY ofisine kanlı baskın”, *Hürriyet*, 28 Aralık 2013.

TÜRKİYE'NİN İSRAİL- FİLİSTİN POLİTİKASI

YILDIRIM TURAN

Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Tarih boyunca Türkiye ile İsrail ilişkilerinde Orta Doğu'daki bölgesel istikrarsızlıktan kaynaklanan endişeler hakim olmuştur. Bu çerçevede çizilen ikili ilişkiler hep uçlar arasında gidip gelmiş ve istikrara ulaşamamıştır. 2010 yılındaki Gazze filo saldırısı ise, Türk vatandaşlarının ölümünden dolayı, Türkiye ile İsrail ilişkilerinde geri dönüşü olmayan bir yara açmış ve ilişkilerde uzun süre atlatılamayacak bir güven problemi su yüzüne çıkarmıştı. Daha önceleri liderler arasında olan güvensizlik problemi Türk vatandaşların ölümüyle sonuçlanan müdahaleyle, iki ülkenin halkları arasında da güvensizlik probleminin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Bu sebeple Türkiye'de İsrail karşıtı söylemin güç kazandığını ve bu durumun İsrail'de de aynı şekilde yaşandığını gözlemek mümkün olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler ikili ilişkileri durma noktasına getirmiştir. 2013 yılına geldiğimizde Türkiye İsrail arasında durma noktasına gelen ilişkilerin 3 yıllık bir aradan sonra ABD'nin de teşviki ile yeniden canlan-

dırılması çabalarının olduğunu görüyoruz. Bu anlamda en önemli gelişme ise, Türkiye açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilen İsrail'in özür dilemesi olmuştur. Özellikle ABD'nin bölgesel çekinceleri ve Arap Baharı bu süreci zorlamıştır. Değişen bölgesel dinamikler Türkiye ve İsrail arasında sınırlı düzeyde bir güvenlik işbirliğine ihtiyaç doğuruyor. Fakat hem Türkiye hem de İsrail'in demokratik siyasi sistemleri ikili ilişkilerde kamuoyunu önemli bir unsur olarak görmekte ve bu durumu daha da zor hale sokmaktadır.

ARAP BAHARI'NIN İKİLİ İLİŞKİLERE ETKİSİ VE "ÖZÜR" E GİDEN SÜREÇ

Mavi Marmara saldırısı ve sonrasında Arap Baharı'nın da etkisiyle birlikte, Türkiye açısından İsrail ile ilişkiler dış politika gündeminin arka sıralarında yer almaya başlamıştı. Bunun en büyük nedeni olarak bugüne kadar genellikle üçüncü meseleler üzerinden gerilen ilişkilerin Mavi Marmara ile iki ülke arasında direkt olarak (kan dökülmesi nedeniyle) kopma noktasına gelmiş olmasını ve iki ülke arasında doğrudan bir çatışma alanı doğmasını gösterebiliriz.¹ Bir diğer neden de 2013 yılına kadar gelen süreçte özellikle Suriye devriminin başlamasıyla Türkiye'nin ilgisinin öncelikli olarak Suriye'ye çevrilmesi olmuştur. Ayrıca ilişkilerin donmasında bir diğer neden de Türkiye'nin haklı talepleri olmuştur. Türkiye bu süreçte iki ülke arasında ilişkilerin yeniden tesisi için İsrail'in özür dilemesini, baskında öldürülen Türk vatandaşları için tazminat ödenmesini ve daha sonra Gazze'ye uygulanan ablukanın kaldırılmasını şart koşmuştu. Aradan geçen yaklaşık üç yıllık süreç içinde İsraili yetkililer yapmış oldukları açıklamalarda bu taleplerin İsrail açısından yerine getirilemeyecek talepler olduklarını beyan etmişler ve bu da krizin sürmesine vesile olmuştur. Tüm bu sebeplere rağmen İsrail, 22 Mart 2013'te ABD Başkanı Barack Obama'nın devreye girmesiyle Mavi Marmara olayından ötürü Türkiye'den özür diledi. İsrail tarafından, filo müdahalesine yönelik gelen özür, ilişkilerin normalleşmesi için ilk adımdı.

Özür konusunda ilk sinyaller ABD Başkanı Barack Obama'nın ziyareti öncesi yapılan bir basın toplantısında İsrail Başbakanlık sözcüsü Mark Regev tarafından Türkiye-İsrail ilişkilerinin ziyaret sırasında gündeme ge-

lebileceğini belirtmesiyle verilmişti. Regev İsrail'in Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmeye hazır olduğunu ve bunun her iki ülkenin de yararına olduğuna inandıklarını söyledi.² Bir gün sonra İsrail Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Yigal Palmor'un da Türkiye-İsrail ilişkilerinin ABD Başkanı Obama'nın ziyaretinin gündem maddeleri arasında yer aldığını söylemesiyle söylentilerin doğrulandığı görülmüştü.³

22 Mart 2013 tarihinde İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu'nun bürosundan yapılan açıklamada, İsrail'in Mavi Marmara saldırısındaki hatalarından ötürü Türkiye'den özür dilediği bildirildi.⁴ Açıklamada, Netanyahu'nun Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile 22 Mart tarihinde görüştüğü belirtildi ve liderlerin, "büyükkelçilerin yeniden atanması, Türkiye'de İsrail askerlerine karşı açılan davaların iptal edilmesi gibi iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi konusunda uzlaştığı" ifadelerine yer verildi. Netanyahu'nun, Mavi Marmara saldırısından ötürü duyduğu pişmanlığı dile getirdiğinin belirtildiği açıklamada, İsrail Başbakanı'nın "trajik sonuçların" kasti olmadığını, İsrail'in yaptığı soruşturmaya göre saldırıda "operasyonel hatalar" olduğunu söylediği kaydedildi. Ayrıca, İsrail Başbakanı Netanyahu'nun saldırıda hayatını kaybedenler nedeniyle İsrail'in "pişmanlığını ifade ettiği" ve tazminat ödeme sözü verdiği de belirtildi. Netanyahu açıklamada, Mavi Marmara saldırısıyla ilgili olarak can kayıplarına yol açmış olabilecek her türlü hatadan dolayı Türk halkından özür diledi. Gazze'ye yönelik sınırlamalar konusunda ise Gazze dahil Filistin topraklarındaki sivillerin hareketine ilişkin bazı sınırlamaların zaten kaldırıldığı ifade edilerek, sükunet korundukça bu durumun devam edeceği kaydedildi.

İsrail'in Türkiye'den özür dilemesi uluslararası kamuoyunda geniş yankı buldu. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, İsrail Hükümeti ile Türkiye'nin ilişkilerini düzelteren kararından memnuniyet duyduğunu belirtti ve ABD Başkanı Barack Obama'nın ilişkilerin normalleşmesi için oynadığı rolü de takdirle karşıladığı kaydedildi.⁵ Eski Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi ise İsrail'in Türkiye'den özür dilemesini, "Türk dış politikasının zaferi" olarak nitelendirirken yaptığı açıklamada: "İsrail, genellikle kimseden özür dilemez, ancak bu kez özür dilemek zorunda kaldı. Çünkü Türkiye, İsrail'in kolunun nasıl büküleceğini bildi"⁶ diye konuştu. NATO Sözcüsü Oana Lungescu ise "Bölgesel diyalog ve istikrarı ve uluslararası

işbirliğini ileriye götürecektir bu önemli adımı memnuniyetle karşılıyoruz” dedi. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton’ın sözcüsü Michael Mann da “Bu olumlu adımla ilgili haberlerden çok memnun olduklarını belirterek, Türkiye ve İsrail AB’nin önemli ortakları olduğunu ve ilişkilerinin iyileşmesi Ortadoğu’da barış ve güvenlik görmek isteyen herkesin çıkarına olduğunu” belirtmiştir.⁷

Türkiye açısından özürün çok önemli sonuçları olmuştur. Özür olayı hem iç hem de dış politik hedefler açısından büyük anlam ve önem taşımıştır. Türkiye böylece hem bölgesel hem de küresel siyasetteki yerini sağlamlaştırmıştır. Türkiye İsrail ile ilişkilerin normalleşmesi için 3 koşul sunmuştu; özür, tazminat, ve Gazze Ablukasının kaldırılması. Mart ayında gelen özür ile başlayan olumlu hava bir süre sonra değişmeye başladı. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İsrail’in söz verdiği 3 şarttan sadece özür şartının yerine getirildiğini, tazminat konusundaysa görüşmelerin sürdüğünü açıkladı.⁸

İlişkilerdeki bu iyileşmenin aslında konjonktürel, Suriye/İran eksenindeki gelişmelere bağlı ve bölgesel gelişmelerden bağımsız olarak düşünülmemeyeceği görülmektedir.⁹ Özellikle Suriye konusunda krizin başından itibaren Türkiye Suriye muhaliflerine açıkça destek verirken, İsrail ise uzun bir süre Suriye’deki gelişmeleri dışarıdan izlemiştir. İsrail açısından Esed rejiminin gitmesiyle İran’ın bölgeden dışlanması arzu edilirken, Esed sonrası radikal Sünni hareketlerin rejimi ele geçirmesi ve Suriye’deki özellikle kimyasal silahların varlığı İsrail’in Suriye’deki muhalefeti desteklemesini engellemiştir. Ancak ilerleyen aşamalarda Suriye’deki gelişmeler İsrail’in bu politikasını değiştirmesine vesile olmuştur. Özellikle İran Devrim muhafızlarının, İran askeri birimlerinin ve Hizbullah üyelerinin Suriye’de aktif bir biçimde savaşmaya başladığı haberlerinin duyulmasıyla İsrail’in Suriye siyaseti muhalefeti desteklemek yolunda değişmeye başlamıştır. Tüm bölge siyasetini İran odaklı okuyan ve İran’ı en büyük düşmanı olarak gören İsrail için bu gelişmeler çok daha tehlikeli görülmektedir.

Esed sonrası Suriye konusunda farklı beklentiler olsa da mevcut durum iki ülke arasında “ortak tehdit” algısı doğurmuştur. İkili ilişkilerin özür sayesinde normalleşme yoluna girmesine rağmen Türk-İsrail ilişkilerinin geçmiş dönemlerdeki gibi yakın işbirliğine dönüşmesinin zor olduğu görülmüştür. En önemlisi Türkiye-İsrail arasındaki ortak tehdit algısının

ne kadar örtüştüğü ve bunun yakın işbirliğine dönüşebileceği soru işareti olarak kalmıştır. Hem Türkiye hem de İsrail Esed rejiminin son bulmasını istemelerine rağmen, İsrail'in Suriye'de kurulacak yeni ve revizyonist bir hükümet konusunda çekinceleri vardır. 1973 savaşından beri Suriye ile çatışmaya girilmemesinden memnun olan İsrail kendisine karşı aktif ve saldırgan davranacak ve Golan Tepeleri'ni geri almak için savaşabilecek yeni bir rejim konusunda hassastır.¹⁰ İsrail'in asıl önceliği İran'dır. Bu yüzden Türkiye ve İran'ın Suriye yüzünden ilişkilerinin krize girmesine rağmen İsrail tarafından İran'a herhangi bir müdahalenin Türkiye tarafından ne kadar kabul göreceği tartışma oluşturacak bir diğer unsurdur. Bu anlamda ilişkilerdeki düzelmeye özellikle Suriye ve İran ekseninde bölgesel gelişmelere bağlı görülmektedir.

İSRAİLİN TÜRKİYE'DEN ÖZÜR DİLEMESİNİN BÖLGESEL VE KÜRESEL YANSIMALARI: ABD'NİN ROLÜ

Soğuk savaş ve sonrasında Amerikalı liderler, Türk dış ve güvenlik politikasının Türk ordusunun elinde olduğunu bilmelerine rağmen, demokratik Türkiye'nin Ortadoğu'da NATO ve İsrail'in kalesi olduğunu söylediler. Bugün ise Türkiye siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan gerçekten demokratik olmaya başlayınca ortaya nispeten Amerikan ve İsrail karşıtı bir ülke çıktığını söyleyebiliriz.¹¹

Arap-İsrail ittifakından arabuluculuk ümitleri boşa çıkan, İsrail'e karşı eleştirel söylemlerde bulunan, İran ile doğalgaz karşılığı altın ticareti yapan ve eskisi gibi ABD'nin uyumlu bir müttefiki olmayan, Ortadoğu'nun hızla değişen siyasetine paralel olarak kendisine bağımsız bir rol çizen Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinin çökmesi Washington yönetimi tarafından memnuniyetsizlikle karşılandı. Fakat Irak işgali ve Afganistan savaşından sonra Müslüman dünyasıyla ilişkilerini yeniden düzenlemek isteyen Washington yönetiminin Ortadoğu'nun çalkantılı siyasetini yönlendirebilmek için mümkün olduğu kadar çok müttefike ihtiyacı var ve bu yüzden Türkiye bir anlamda Washington için eldeki müttefiklerin en iyisi olarak görülmekteydi.¹²

Ayrıca ABD açısından son dönemde Suriye içinde artan gerginlik ve kimyasal silah kullanılmasına dair iddialar çerçevesinde gelişmelerin Lüb-

nan'a ve Ürdün'e sığrama riski ve bölgesel gelişmelerin seyrine dair olası bir uluslararası operasyon durumunda istihbarat paylaşımı Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesinde İsrail için hayati bir önem taşımaktaydı. ABD'li yetkililerin uzun zamandır iki ülkeyi bir araya getirme isteklerinde bu durumun rolü vardı. Mavi Marmara sonrası çıktığı her platform ve organizasyonda İsrail'in siyasetini eleştiren Türkiye, özellikle NATO içinde İsrail'i NATO bağlamında atılacak her türlü adımın dışında tutma politikası yürütmekteydi. Suriye'de yaşanan gelişmelere dair bilgi paylaşımı, ortak hareket etme ve olası bir operasyonda ABD'nin bölgedeki iki müttefikini aynı platformda bir araya getirme isteği ABD'nin İsrail'i özür konusunda ikna etmesinde önemli unsurlar oldu.¹³

MAVİ MARMARA SORUNU DIŞINDAKİ İLİŞKİLER

İsrail'in özür dilemesine kadar geçen sürede Mavi Marmara konusu dışında Türkiye ile İsrail arasında ilişkiler dar bir eksende gelişmiştir. İlk olarak Malatya'da kurulacak radar üssü tartışmalarında Türkiye'deki muhalefet İsrail'i gündeme taşımış ve kurulacak füze savunma sisteminin asıl vazifesinin İsrail'i korumak olduğu iddia edilmiştir. Diğer taraftan Mavi Marmara saldırılarında hayatını kaybedenlerin aileleri, saldırıda sorumlu olan İsraili yetkililer aleyhine Türkiye mahkemelerinde dava açmış ve bu dava İsrail kamuoyunda geniş yankı bulmuştur.¹⁴ Diğer taraftan ise Mart ayının başında İsrail güvenlik güçlerinin Mescid-i Aksa avlusuna girmesi ve ibadet etmek isteyen Filistinlilere şiddet uygulaması Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından kınanmıştır.¹⁵

2013 yılında İsrail'in Mavi Marmara özrü dışında iki ülke arasında herhangi bir olumlu gelişme yaşanmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zaten kopuk olan ilişkiler genelde iki ülkenin de liderleri tarafından çatışmacı bir siyaset diliyle ve dolaylı şekilde kurulmuştur. Bunu iki örnek üzerinden açıklayabiliriz.

İlk örnek ise, Erdoğan'ın Siyonizm hakkındaki sözleri olmuştur. BM'nin Viyana'da gerçekleşen "5. Medeniyetler İttifakı Forumu"nda Başbakan Erdoğan, Avrupa'da artan ırkçılığa değinerek birçok Müslümanın ayrımcılıkla karşılaştığını söyledi. Ardından "Tıpkı Siyonizm gibi, antisemitizm, faşizm gibi, İslamofobinin de bir insanlık suçu olarak görülmesi

kaçınılmaz hal almıştır” diyerek Siyonizm’i “İnsanlık suçu” olarak tanımlamıştır.¹⁶ Erdoğan’ın İslamofobinin insanlık suçu olması gerektiğini anlatırken ”Siyonizm” ve ”faşizm” kelimelerini bir arada kullanarak örnek vermesi İsrail tarafından hemen tepkiyle karşılandı.¹⁷ Şimon Peres Euronews’e yaptığı açıklamada Erdoğan’ın sözlerinin nefreti provoke ettiğini söylemiş, İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu tarafından ise Erdoğan’ın sözlerinin resmi olarak kınandığı açıklanmıştır.¹⁸ Erdoğan’ın tartışma yaratan sözlerine İsrail’in dışında ABD ve BM’den de tepki geldi. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon’un sözcüsü, “Genel Sekreter bu tür incitici ve kutuplaştırıcı yorumların, sorumluluk sahibi yönetim teması altında yapılan bir buluşmada sarf edilmesi talihsizliktir” dedi. Ayrıca sözcü BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon’un Erdoğan’ın konuşmasını toplantı sırasında çevirmen aracılığıyla dinlediğini belirterek, “Eğer Siyonizm ile ilgili ifade doğru tercüme edildiyse sadece yanlış değil, aynı zamanda Medeniyetler İttifakı’nın dayandığı temel ilkeler ile de çelişkilidir” diye konuştu. İsrail’den gelen sert kınamanın ardından ABD yönetiminden de eleştiri geldi. Amerikan Ulusal Güvenlik Konseyi sözcüsü Tommy Vietor Siyonizmin insanlık suçu olarak nitelendirilmesinin yanlış ve saldırgan bir tutum olduğunu söyleyerek, “Biz tüm inanç, kültür ve fikirden insanları nefret dolu eylemleri kınamaya ve farklılıkları aşmaya teşvik etmekteyiz” diye konuştu.¹⁹

20 Mart’ta, Erdoğan, Danimarka’ya bir ziyarette bulunduğu sırada, Viyana’da söyledikleriyle ilgili, “kimse söylediklerimi yanlış anlamasın. Herkes İsrail’e karşı olan eleştirilerimin, İsrail’in Filistin’e ve Gazze’ye karşı olan tutumuna yönelik olduğunu bilir” diyerek sözlerinin çarpıtıldığını belirtti. Erdoğan ayrıca, Danimarkalı bir gazeteye verdiği demeçte, yorumlarının anti-semitist olmadığını ve sadece İsrail’in politikalarını eleştirdiğinin altını çizdi.²⁰

Türk medyasında, Başbakan Erdoğan’ın İsrail’e sert çıkışının arka planında ise bir yandan Türkiye halkının ezici çoğunluğuyla Filistinlilere reva görülen muameleye duyduğu tepki ve böylelikle Arap kamuoyunda kazandığı sempati, diğer yandan Tel Aviv’in Mavi Marmara’da İsrail askerleri tarafından öldürülen silahsız Türk siviller nedeniyle özür dahi dilememe küstahlığına cevap olduğu yazıldı.²¹ Aynı yazıda, Erdoğan’ın sözleri üzerine İsrail’de *Haaretz* gazetesinde Dmitry Shumsky’nin 12 Mart tarihli bir

yazısı örnek gösterilerek İsrail'de bazı kesimlerin İsrail'in ırkçılık sorununun bulunduğunu kabul ettiklerine dikkat çekilmiştir.

İki ülke arasında kriz yaratan bir diğer olay da Erdoğan'ın 20 Ağustos 2013 tarihinde AK Parti Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı'nda Mısır darbesinin arkasında İsrail olduğuna dair sözleri olmuştur.²² Erdoğan konuşmasında Türkiye'de darbe girişimleri ve demokrasi dışı uygulamaları hatırlatan aşağıdaki sözlerle Mısır darbesinin arkasında İsrail'in olduğunu ima etmiştir.

“İşte şu anda Batı'nın demokrasi sandık değildir veya demokrasi sadece sandık değildir mantığı o zaman da işlendi ve şimdi bunu yine işlemek isteyenler var. Ama biz diyoruz ki demokrasinin yolu sandıktan geçer, sandık milli iradenin ta kendisidir. Şu anda işte Mısır'da uygulanan da budur. Mısır'da ne diyorlar 'demokrasi sandık değildir', arkasında neresi var, İsrail var. Mısır'da darbenin arkasında İsrail var, elimizde belgesi var. 2011 seçimleri öncesinde Fransa'da yapılan bir oturumda, Adalet Bakanıyla Fransa'dan bir entelektüel, o da Yahudi, orada aynen şu ifadeyi kullanıyorlar, 'Mısır'da Müslüman Kardeşler seçimi kazansa da onlar kazanamayacaktır, çünkü demokrasi seçim değildir.' Aynı, uygulama bu. O zaman Batı, demokraside tanımı yakalaması, öğrenmesi lazım. Bu yakalanmaz, öğrenilemezse demokrasinin tanımındaki bu çelişkiler, bu çatışmalar dünyayı bir başka yere doğru taşıyacaktır.”²³

Erdoğan'ın bu beyanatına ABD yönetimi, İsrail ve Mısır'dan tepki geldi. Beyaz Saray Sözcüsü Josh Earnest, “İsrail'in Mısır'daki olaylarda bir şekilde sorumluluğu olduğunu ileri sürmek saldırgan, delilsiz ve yanlış” ifadesini kullandı.²⁴ İsrail Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Yigal Palmor ise “Bu açıklama üzerinde yorum yapmaya değmeyecek açıklamalardan biridir”²⁵ diye söylese de daha sonra İsrail medyasından çok daha sert tepkiler geldi. *Yedioth Ahronoth* gazetesi yazarı Hagai Segal Türkiye'den Mavi Marmara nedeniyle özür dilenmesinin çok büyük bir hata olduğunu ve Türkiye'nin İran'dan sonra İsrail'in bölgedeki en sert düşmanı olduğunu yazdı. Yazıda Segal'in, İsrail hükümetinin Ankara'nın önünde diz çöktüğünü ve bunun karşılığında da yüzüne birçok kez tükürüldüğü gibi ağır ifadeler kullandığı görüldü. Segal özüre rağmen Başbakan Erdoğan'dan bir tek uzlaştırıcı bakış gelmediğini, hatta İsrail'i darbenin arkasında olmakla suçladığını yazarak Erdoğan'ın İsrail'in özrünü bir zayıflık olarak yorumladığını ve İsrail'e saldırmaya devam edebileceğini iddia ediyordu.²⁶

SONUÇ

Başlangıçta Türkiye'den özür dilenmesi, İsrail için kendini değişen Ortadoğu'ya uyarlamanın bir işareti olarak görülmüştü. Suriye'nin tüm komşularını olduğu gibi İsrail'i de tehdit eder duruma gelmesi, İsrail'i tavır değişikliğine zorlamıştır. Güvenlik kaygılarıyla ve içinden düştüğü yalnızlıktan kurtulmak isteyen İsrail aynı zamanda alışık olmadığımız bir tavırla Türkiye'den özür dileyerek güvenliği söz konusu olduğunda beklenmeyen bir tavır sergileyebileceğini de göstermişti.²⁷

Türkiye açısından baktığımızda Türkiye haklı olduğu bir davada kararlı duruşunun karşılığını almıştır.²⁸ İsrail'in Türkiye'nin isteklerini kabul etmesi Türk dış politikası için Türkiye'nin bölgesel ve küresel açıdan itibarını artırıcı bir gelişme olarak ön plana çıkmıştır. İsrail'le konuşabilen bir Türkiye, iyice sorunlu hale gelen Ortadoğu'da çoğu Arap devletleri tarafından da olumlu karşılanacaktı. Doğal olarak, söz konusu gelişmenin Ortadoğu Barış Sürecine de katkısının olacağı söylenebilirdi.

Tüm bunlara rağmen tazminat ve Gazze ablukasının kaldırılması konularındaki gelişmelerin yavaş seyretmesi ve özellikle tazminat konusunda sürecin yavaş ilerlemesi konusunda tarafların karşılıklı suçlamaları iki ülke arasındaki güven sorununun uzun yıllar boyunca kolay kolay atlatılamayacağını gösteriyor. Güven probleminin hem liderler düzeyinde hem de iki ülkenin halkları arasında derinleştiği 2013 yılındaki yaşanan olaylardan görülüyor. Özellikle Davos sonrası İsrail ile ilişkileri kişisel olarak da ele alan Erdoğan her platformda İsrail'i köşeye sıkıştırma siyasetine devam edecektir.

KRONOLOJİ

27 Şubat	Başbakan Erdoğan 5. Medeniyetler İttifakı Forumu'nun açılışında "Tıpkı Siyonizm gibi, antisemitizm, faşizm gibi, İslamofobi'nin de bir insanlık suçu olarak görülmesi kaçınılmaz hal almıştır" diyerek Siyonizm'i "İnsanlık suçu" olarak tanımlamıştır.
1 Mart	Başbakan Erdoğan'ın BM'nin "5. Medeniyetler İttifakı Forumu"nda İslamafobinin insanlık suçu olması gerektiğini anlatırken verdiği örnek İsrail tarafından kınanmıştır.
8 Mart	Türkiye Dışişleri Bakanlığı, İsrail güvenlik güçlerinin Mescid-i Aksa avlusuna girmesini ve ibadet etmek isteyen Filistinlilere şiddet uygulamasını kınadı.

- 19 Mart İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun Sözcüsü Mark Regev, Türkiye-İsrail ilişkilerinin ABD Başkanı Barack Obama'nın Kudüs ziyareti sırasında gündeme gelebileceğini belirterek, "İsrail, Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmeye hazır. Umarız, sürecin akışını değiştirme imkanımız olur" dedi.
- 20 Mart ABD Başkanı Barack Obama, üç günlük Ortadoğu turuna İsrail'den başladı. İsrail Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Palmor, Türkiye-İsrail ilişkilerinin ABD Başkanı Obama'nın İsrail ziyaretinin gündem maddeleri arasında yer aldığını belirtti. "Türkiye ve İsrail'in, çok yakın zamanda aralarındaki mevcut ihtilafı arkalarında bırakarak yeniden iyi ve arkadaşça bir ilişki kuracaklarını ümit ediyoruz" sözleriyle özür konusunda ilk sinyaller verildi.
- 22 Mart İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun bürosundan yapılan açıklamada, İsrail'in Mavi Marmara saldırısındaki hatalarından ötürü Türkiye'den özür dilediği bildirildi.
- 23 Mart Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, İsrail Hükümeti ile Türkiye'nin ilişkilerini düzeltme kararından memnuniyet duyduğunu bildirdi.
- 23 Mart İsrail Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yigal Palmor, Mavi Marmara ile ilgili teknik çalışmalar haftaya başlayacak açıklamasında bulundu.
- 25 Mart İsrail Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Oron, İsrail'in Türkiye'den özür dilemesinin ardından, ihtiyaç duyulan malzemelerin Gazze'ye girişine izin verilmeye başladığını söyledi.
- 30 Mart Filistin'in Ankara Büyükelçisi Maruf, İsrail'in Mavi Marmara'yla ilgili Türkiye'den özür dilemesini "Türk hükümetinin zaferi" olarak nitelendirdi.
- 8 Nisan Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı John Kerry'nin Türkiye ziyaretinde, İsrail ile ilişkilerin "tam normalleştirilmesine" ve Türkiye'nin İsrail-Filistin barış sürecine katkıda bulunabileceğine vurgu yaptı.
- 22 Nisan İsrail askerlerinin Mavi Marmara gemisi baskınıyla ilgili olarak ödenecek tazminat miktarının belirlenmesi için görüşmeler Ankara'da başladı.
- 23 Nisan İsrail parlamentosu Knesset'te Ermeni soykırımı iddialarıyla ilgili bir yasa hazırlanmasına karar verildi.
- 15 Mayıs Mavi Marmara hukuk heyetinden avukat Ramazan Arıtürk, Komor devleti adına İsrail aleyhine Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne yaptıkları dava başvurusunun incelemeye alındığını söyledi.
- 15 Temmuz Dışişleri Bakanı Davutoğlu, İsrail uçaklarının Türkiye'den kalkarak Suriye'yi vurduğu iddialarını yalanladı.
- 25 Temmuz Mavi Marmara kurbanlarına ödenecek tazminatın yasalara aykırı davranışının sonucu olduğunu kabul etmediğini, bu nedenle tazminat müzakerelerinin kilitlendiğini belirtti.

- 20 Ağustos Ak Parti Genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı'nda konuşan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, "Mısır'daki darbenin arkasında İsrail var, elimizde belgesi var" dedi.
- 6 Eylül "Mescid-i Aksa Muhafızı" Raid Salah, Türkiye'nin "Filistin davası"ndaki tutumunu değerlendirerek övgüyle bahsetti. Salah "Keşke bütün Arap liderler, Kudüs ve Mescid-i Aksa'ya destek olmak için Türkiye'nin oynadığı rolü örnek alsaydı" dedi.
- 29 Ekim BM İnsan Hakları Konseyi'nde İsrail'in Evrensel Periyodik İnceleme toplantısı yapıldı. İsrail'in BM kararlarına ve taraf olduğu pek çok uluslararası anlaşmaya aykırı hareket ettiğini dile getiren delegeler, Kudüs'teki kutsal alanlarda zaman zaman yapılan İsrail uygulamalarını da eleştirdi.

KRONOLOJİ

1. Özlem Tür, İsrail'in Özür Dilemesi Sonrası Türkiye-İsrail İlişkileri, *Ortadoğu Analiz*, Haziran 2013, Cilt: 5, Sayı: 54, s.29.
2. "Filistin konusunda tarihi nitelikte ödün vermeye hazırız", <http://www.aa.com.tr/tr/s/144884--odun-vermeye-haziriz>, 19 Mart 2013.
3. "Türkiye gündem maddelerinden biri olacak", <http://www.aa.com.tr/tr/s/145106--turkiye-gundem-maddelerinden-biri-olacak>, 20 Mart 2013.
4. "PM Netanyahu speaks with Turkish PM Erdogan", <http://mfa.gov.il/MFA/Press-Room/2013/Pages/Netanyahu-speaks-with-Erdogan.aspx>, 22 Mart 2013.
5. "Karar umut verici", <http://www.aa.com.tr/tr/s/146187--karar-umit-verici>, 23 Mart 2013.
6. "Türkiye İsrail'in kolunu nasıl bükeceğini bildi", <http://www.aa.com.tr/tr/s/146295--israilin-kolunu-nasil-bukecegini-bildi>, 23 Mart 2013
7. "İsrail Türkiye'den özür diledi", <http://www.aa.com.tr/tr/s/146053--israil-ozur-diledi>, 22 Mart 2013.
8. "İsrail Sadece bir şartı yerine getirdi", www.ntvmsnbc.com.
9. Özlem Tür, a.g.m. s. 32-33
10. Özlem Tür, a.g.m. s.32
11. Peter Aps ve Nick Tattersall, Türkiye Ortadoğu'da Kilit Öneme Sahip, *Turquie Diplomatique*, Ocak 2013, s.6-7.
12. Peter Aps ve Nick Tattersall, a.g.m.
13. Özlem Tür, a.g.m., s.32.
14. Ufuk Ulutaş, Türkiye'nin İsrail-Filistin Politikası 2012, Türk Dış Politikası Yıllığı 2012, SETA, 2013, s.217.
15. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan yazılı açıklamada, Mescid-i Aksa'nın tüm Müslümanlara açık olduğu ve İsrail'in kutsal mekanlara giriş konusunda herhangi bir sınırlama getirme hakkının bulunmadığına işaret edilen açıklamada şu ifadelere yer verilmişti: "İslam dünyasının en kutsal mekanlarından biri olan Mescid-i Aksa

- ile ilgili olarak yakın geçmişte yaşanan üzücü olaylar hala hatıralarda olup, İsrail'in geçmişte olduğu gibi gerginliklere yol açacak bu tür tutum ve davranışlardan kaçınması gereklidir. Uluslararası toplumun, bu tür hak ihlallerinin bir daha yaşanmaması için Doğu Kudüs'ü işgal altında tutan İsrail'e gereken tepkiyi bir an evvel vermesini bekliyoruz. Bu vesileyle, İslam aleminin en kutsal mekanlarından biri olan Mescid-i Aksa ile ilgili hassasiyetlerin dikkate alınması gerektiğini ve Müslümanlar açısından kutsiyeti çerçevesinde Kudüs'ün tarihi ve dini kimliğinin korunması için Türkiye'nin her türlü çabayı göstermeye devam edeceğini bir kez daha vurguluyoruz." "Türkiye İsrail'i kınadı", <http://www.aa.com.tr/tr/s/141073--israil-askerleri-mescid-i-aksayi-basti>, 8 Mart 2013.
16. "Başbakan Erdoğan: İslamofobi insanlık suçu görülmeli", *Radikal*, 27 Şubat 2013.
 17. Raphael Ahren, "Erdogan calls Zionism a 'crime against humanity'", *The Times of Israel*, 28 Şubat 2013.
 18. "Erdoğan'ın sözlerine İsrail'den kınama", *Milliyet*, 01 Mart 2013.
 19. "Erdoğan'a Siyonizm tepkisi", *Deutsche Welle Türkçe*, 01 Mart 2013.
 20. "Siyonizm insanlık suçudur", *Yeni Şafak*, 20 Mart 2013.
 21. Şahin Alpay, "Siyonizm İnsanlık Suçu mudur?", *Zaman*, 16 Mart 2013. Ayrıca bu yazıda Alpay Erdoğan'ın partisinden olmayan Türkiye Hükümetlerinin, BM Genel Kurulu'nun 1975'te Siyonizm'i bir tür "ırkçılık ve ırk ayrımcılığı" olarak niteleyen kararına destek verdiğini; 1991'de bunu geri alan karara da çekimser kaldıkları hatırlatarak Türkiye'nin bu konuda tarihsel olarak tutarlı bir devlet politikasının bulunduğuna dikkat çekiyor.
 22. "Erdoğan: Mısır'da darbenin arkasında İsrail var", *ntvmsnbc*, 20 Ağustos 2013.
 23. "Darbenin arkasında İsrail var", *Radikal*, 20 Ağustos 2013.
 24. "ABD'den Erdoğan'a tepki", *Deutsche Welle Türkçe*, 21 Ağustos 2013.
 25. "Erdoğan'ın sözlerine ABD, İsrail ve Mısır'dan tepki", *Hürriyet*, 21 Ağustos 2013. Ayrıca Palmor'un bu sözleri İsrail'in İstanbul Başkonsolosluğu tarafından yapılan yazılı açıklamayla kamuoyuna duyuruldu.
 26. Hagai Segal, "Sorry for apologizing", *YnetNews.com*, 29 Ağustos 2013.
 27. Mehmet Şahin, İsrail'in Türkiye'den Özür Dilemesinin Anlamı, www.orsam.org.tr, 25 Mart 2013.
 28. "Davutoğlu: Tüm talepler karşılandı", *Yeni Şafak*, 22 Mart 2013.

TÜRKİYE'NİN AVRUPA BİRLİĞİ POLİTİKASI

ALİ RESUL USUL

Prof. Dr., Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) Başkanı

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNİN GENEL YAPISI

Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle (AB) olan ilişkilerinin resmi tarihi Türkiye'nin AB'ye (o zamanki ismi ile AET) ortaklık anlaşması için başvurması ile başlamıştır. 1963 Ankara Ortaklık Anlaşması, Türkiye-AB ilişkilerinin yasal zeminini belirleyen asıl anlaşma olarak yerini alırken, 1987 yılında Özal hükümetinin AB'ye üyelik başvurusu yapması ile ilişkiler bambaşka bir mecraya girmiştir. 1996 Gümrük Birliği kararı ise Türkiye-AB ilişkilerini belirleyen önemli bir karar olarak hala tartışılmaktadır.

Bununla birlikte, üyelik bağlamında gerçek ilişkilerin 1999 Helsinki Zirvesi kararı ile başladığı bir vakıdır. Türkiye'nin resmen aday ülke hüviyetinde olduğunun ilan edilmesi ile Türkiye-AB ilişkileri uzunca bir süre Türkiye'nin gündemindeki en önemli konular arasına dahil olmuş ve hatta Türkiye'nin demokratikleşmesi ve Türkiye'nin insan hakları kaydının iyileştirilmesi açısından AB adaylığının katkıları çok önemli olmuştur.

Bununla birlikte, 2006 yılından itibaren Türkiye-AB ilişkileri çıkmaza girmeye başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin çıkmaza girmeye başlamasının temelinde iki genel sorun yatmaktadır. Kıbrıs sorununun adilane ve kalıcı bir şekilde çözülememesi ve bu konuda AB'nin izlediği yanlış siyaset ve bilhassa eski Fransa Cumhurbaşkanı'nın başını çektiği bazı etkin Avrupalı siyasetçilerin şu veya bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin üyelik sürecine takoz koyma ve süreci engelleme yönünde gösterdikleri çabalar.

AB'nin yanlış bir şekilde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ni (GKRY), Rumların Annan Planı'nı reddettikleri halde, 2004 yılında bütün bir Kıbrıs'ın temsilcisi şeklinde AB üyesi yapması ve peşinden de 2006 yılında Kıbrıs sorunu bahane gösterilerek Türkiye'nin adaylık sürecinin kısmen askıya alınması, Türkiye-AB ilişkilerine büyük bir darbe vermiştir. Hâlihazırda ilişkiler hala tam olarak rayına girememiştir.

Ancak, 2012 ve bilhassa 2013 yıllarında Türkiye-AB ilişkileri bağlamında vukuu bulan bazı gelişmeler umut vericidir. Kıbrıs sorunu ve Sarkozyy nedeni ile kilitlenmiş olan Türkiye-AB ilişkilerinin, bürokratlar seviyesinde de olsa, bir şekilde devam ettirilmesini sağlamak için düşünülen ve 12 Ekim 2011 tarihinde önerilen "Pozitif Gündem" duraklamış görülen müzakere sürecinin en azından teknik düzeyde devam etmesini ve Türkiye ile AB mevzuatının teknik düzeyde uyumunu gerçekleştirecek bir mekanizmanın kurulmasını sağlamıştır. Bu çerçevede, 8 müzakere faslına dair Çalışma Grupları oluşturulmuştur. Komisyon, bugüne kadar 3 müzakere başlığına (Şirketler Hukuku-6, Tüketicinin ve Sağlığın Korunması-28, Mali Kontrol-32) ilişkin 5 kapanış kriterinin karşılandığını Türkiye'ye bildirmiştir. Şüphesiz Pozitif Gündem Türkiye-AB ilişkilerinde belli bir olumlu durum yaratmıştır ancak bu gündemin müzakerelerin yerini alabilecek bir potansiyeli tabii ki mevcut değildir. Buna rağmen bu adım en azından siyaseten uygun atmosfer sağlanana kadar, zaman kaybetmemek için teknik düzeyde AB mevzuatına uyum sağlama noktasında faydalı olabilir.

22 NUMARALI FASLIN AÇILMASI

2013 yılı için, Türkiye-AB ilişkileri açısından şüphesiz en önemli gelişme 22. Faslin açılmasıdır. Ekim 2005'te başlayan süreç içinde Aralık 2013'e kadar 13 fasıl açılmıştı. 2006 yılında müzakerelerin fiilen başlaması

ile ilk başlık Bilim ve Araştırma faslı açılmış ve geçici olarak kapanmıştır. Son olarak da, İspanya'nın Dönem Başkanlığı sırasında 30 Haziran 2010 tarihinde "Gıda Güvenliği, Veterinerlik ve Bitki Sağlığına ilişkin 12. başlığın açılmasından sonra uzunca bir süre, 3,5 yıl siyasi engellemeler nedeni ile müzakerelere devam edilememiştir.

2013 İlerleme Raporu'nun açıklanmasının ardından 22 Ekim 2013 tarihinde Lüksemburg'da yapılan Genel İşler Konseyi toplantısında, 22 no'lu Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslının açılmasına ilişkin karar teyit edilmiştir. Hükümetlerarası Konferans (HAK) ise 5 Kasım'da Brüksel'de toplanmış ve 22. fasıl 3,5 yıllık bir gecikmeden sonra resmen müzakereye açılmıştır.

22. faslın açılması duraklama dönemine giren Türkiye-AB ilişkilerinin canlanmasına belli oranda hizmet edecek, en azından ilişkilerin daha da kötüye gitmesini belli oranda engelleyecektir. Ancak, tek başına bir müzakere faslının açılması Türkiye-AB ilişkilerinde var olan yapısal sorunların hemen çözümü noktasında yeterli olmayacağı açıktır. Gecikmeli de olsa 22. faslın açılmasında Fransa'da vukuu bulan siyasi değişimin etkin olduğu görülmektedir. Türkiye'nin AB üyeliğine büyük bir şiddetle karşı çıkan Sarkozy'nin Fransa başkanlık seçimlerini kaybetmesi ve Mayıs 2012'de François Hollande'ın Fransa'nın yeni cumhurbaşkanı olmasının bu konuda en büyük etken olduğu görülmektedir. Hollande hükümetinin Türkiye'nin AB üyeliği konusunda Sarkozy hükümetinden daha ılımlı baktığı görülmektedir.

2013 AB Komisyonu Genişleme Stratejisi Belgesinde, 22. fasıla ilave-ten, 23. (Yargı ve Temel Haklar) ve 24. (Adalet, Özgürlük ve Güvenlik) fasılların açılış kriterlerinin Türkiye'ye bildirilmesi gerektiği de ifade edilmiştir. Türkiye 2014 yılında yukarıdaki fasılların müzakereye açılmasını beklemektedir.

VİZE SERBESTİYETİ VE GERİ KABUL ANLAŞMASI

22. faslın açılması kadar bir diğer önemli gelişme de Türkiye-AB arasında vize serbestiyeti ve Türkiye-AB Geri Kabul Anlaşmasıdır. AB, Türkiye'nin her yönden hakkı olmasına rağmen vize serbestiyeti konusunda sürekli olarak Türkiye'nin haklı taleplerine olumsuz yaklaşmakta ve Tür-

kiye'de bu nedenle geri kabul anlaşmasını imzalamaya yanaşmamaktaydı. Uzunca bir süredir Türkiye ile AB arasında geri kabul anlaşması ve vize muafiyeti konusunda müzakereler devam etmekteydi ve aslında belli bir noktaya yaklaşmıştı. 2013 İlerleme Raporu'nda, vize diyalogu konusunda ilerleme kaydedildiği belirtilerek AB tarafından önerilen Yol Haritasına ve Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'nun yasalaşmasına da atıfla, ülkemiz yasadışı göçmenlerin iadesi bağlamında Geri Kabul Anlaşmasını (GKA) imzalamaya davet edilmiştir. AB Konseyi, Türk vatandaşlarına vize serbestisi sağlama nihai hedefiyle ülkemizle diyaloga başlanmasına dair Komisyonu yetkilendirme kararını 21 Haziran 2012 tarihinde almıştır. Karşılığında, Türkiye AB ile Geri Kabul Anlaşması'nı paraflamıştı. Ancak hala bazı pürüzlerin giderilmemesi nedeni ile anlaşmanın tam olarak kabulü için 16 Aralık beklenmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 4 Aralık tarihinde Brüksel'de AB İçişlerinden Sorumlu Komiser Malmström ve Genişleme ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Komiser Füle ile gerçekleştirdiği görüşmelerin sonunda 16 Aralık 2013 tarihinde Ankara'da Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanması ve vize muafiyeti diyalogunun başlatılması hususunda mutabık kalınmıştır. Buna göre, AB, Türkiye'ye yaklaşık 3,5 yıl sonra vize muafiyeti sağlayacak ve bunun karşılığında da Türkiye AB'ye geri kabul konusunda vermiş olduğu sözü tutarak, AB'ye Türkiye'den kaçak giriş yapanları geri alacaktır.

Bu konu Türkiye'de sıklıkla tartışılmaktadır. Vize muafiyeti anlaşmasına bazı yorumcular Türkiye'nin bir mülteci cenneti (ya da cehennemi) olacağını söyleyerek itiraz etmişlerdir. Eleştirilen konulardan biri de Türkiye'nin 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne imza koyarken sadece Batı'dan gelenlere mülteci statüsünün verileceğini ilan etmiş olmasıdır. Bu şerhin kaldırılması durumu yine tartışmalı bir mahiyet arz eder. Ancak, vize muafiyeti anlaşması ve geri kabul diyalogunun başlamasının Türkiye açısından faydalı olduğu görülmektedir. Uzunca bir süredir aslında Türkiye'nin hakkı olan vize muafiyetinde önemli bir noktaya gelinmesini küçümsemek gerekmektedir. Ayrıca, geri kabul diyalogunun neticesinde Türkiye'nin kaçak girişlere karşı daha etkin önlemler alması gerekecektir ki bu sürecin AB tarafından mali ve teknik olarak destekleneceği AB yetkilileri tarafından ifade edilmiştir.

GÜMRÜK BİRLİĞİ

Üyelik sürecinden bağımsız olarak Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye-AB ilişkileri bağlamında birçok Serbest Ticaret Anlaşmalarına imza atılmıştır. Bugüne kadar toplam 19 Serbest Ticaret Anlaşması (STA) imzalanmıştır (18 ülke ve EFTA). Bunlardan 17'si yürürlüktedir. 2013 yılı içinde Kosova'yla STA imzalanmıştır. STA'ların imzalanması Türkiye'de üretilen ürünlerin daha az kısıtlamaya maruz kalarak yabancı pazarlara girmesine vesile olması açısından önemlidir.

Bu bağlamda, AB-ABD arasında 8 Temmuz 2013 tarihinde müzakerelerine başladığı Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTYO) Anlaşması Türkiye açısından da önemlidir. Küresel ticaret hacminin önemli bir kısmını oluşturması nedeni ile ABD-AB arasındaki TTYO'ya paralel STA anlaşması için Türkiye'nin ABD ile yaptığı görüşmeler 2014 yılında da devam edecektir.¹

Türkiye-AB arasında 1996 yılından beri var olan Gümrük Birliği Mart 2013'te Türkiye'de tartışmaya açılmıştı. Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan'ın “Ya Gümrük Birliği'ni revize edelim, vizeyi kaldırın, ürünlerimize kotayı kaldırın, üçüncü ülkelerle serbest ticaret anlaşması yaparken ‘Türkiye de taraftır’ deyin; ya da Gümrük Birliği'nden çıkalım, bizimle de serbest ticaret anlaşması yapın” şeklindeki sözleri yeni bir tartışma çıkartmıştır.²

TÜRKİYE-AB ORTAKLIK KONSEYİ VE ORTAKLIK KOMİTESİ TOPLANTILARI

Türkiye-AB arasındaki en yüksek düzeyli karar alma organı olan Ortaklık Konseyi'nin 51'inci toplantısı 27 Mayıs 2013 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun başkanlığında gerçekleştirilen toplantıda, AB heyeti, AB Konseyi Dönem Başkanı İrlanda'nın Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri ve Ticaret Bakanı Eamon Gilmore; Avrupa Komisyonu ise Genişlemeden ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Komisyon Üyesi Ştefan Füle tarafından temsil edilmiştir. Toplantıda, AB üyelik müzakerelerindeki mevcut durum ve son dönemde reform sürecinde kaydedilen gelişmeler başta olmak üzere Gümrük Birliği'nin işleyişine ilişkin birtakım konular ele alınmış ve müktesebata uyum çalışmaları gözden geçirilmiştir.³

1963 Ankara Anlaşması kapsamında kurulan ve AB-Türkiye ilişkilerinin teknik düzeyde incelenmesini öngören “Türkiye-AB Ortaklık Komitesi’nin 121’inci Olağan Toplantısı” 12 Nisan 2013 tarihinde Brüksel’de gerçekleştirilmiştir. Toplantıda genel olarak Pozitif Gündem ile, Siyasi ve Ekonomik Kriterler, Adalet ve İçişleri, Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Enerji, Çevre ve İklim Değişikliği, Ulaştırma ve Mali Yardımlar başlıklarının ele alındığı basına yansımıştır.⁴

2013 İLERLEME RAPORU

16 Ekim 2013 tarihinde AB Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye İlerleme Raporu yayınlanmıştır. Raporda, başta Kürt sorununa çözüm sürecindeki iradesi olmak üzere, hükümetin demokratikleşme yolundaki adımları pozitif bir değerlendirmeye tabi tutulurken, Gezi Parkı olaylarında polisin tutumu, ifade ve basın özgürlüğü alanlarındaki sınırlandırmalar eleştirilmiştir. Diğer ilerleme raporlarında olduğu gibi, AB Komisyonu geniş bir şekilde raporda, Türkiye’nin siyasi ve ekonomik sistemini kapsamlı bir analize tabii tutarak, bu alanda alınan olumlu mesafeleri ve yapılması gerekenleri etraflıca tartışmaktadır. Ayrıca, müzakere sürecinde AB müktesebatına Türkiye’nin gösterdiği uyum da ele alınmaktadır.⁵

TÜRKİYE-AP İLİŞKİLERİ VE KPK TOPLANTILARI

Avrupa Parlamentosu (AP) Türkiye gündemine genelde iki alanda gelmektedir. AP’nin Türkiye hakkındaki raporları ve değerlendirmeleri ve Karma Parlamento Komisyonu (KPK). Genel olarak Türkiye-AB ilişkileri ve Türkiye’deki muhtelif tartışmalar bu toplantılarda ele alınır. 2013 yılının ilk toplantısı olan 71’inci toplantı 14-15 Şubat 2013 tarihlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde gerçekleştirildi. Toplantıya TBMM Başkanı Cemil Çiçek, dönemin AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Jean-Maurice Ripert ve Avrupa Parlamentosu üyeleri katıldı.

72. KPK toplantısı ise 27-28 Haziran 2013 tarihleri arasında Brüksel’de yapıldı. Avrupa Parlamentosu’nda gerçekleşen yılın ikinci KPK toplantısının gündem maddeleri Türkiye’deki Gezi Parkı eylemleri ve 22’nci fasıl olmuştur. Avrupa Komisyonu’nun Genişlemeden Sorumlu Üyesi Ştefan Füle ve AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış toplantıya katılmamışlardır.⁶

73. toplantıya Egemen Bağış da katılmıştır. 5-6 Aralık 2013 tarihlerinde, Ankara’da gerçekleştirilen 73’üncü KPK toplantısının açılış konuşması Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cemil Çiçek tarafından yapılmıştır. Toplantının “Türkiye-AB İlişkileri: Müzakere Sürecinde Mevcut Durum” konusunun tartışıldığı ilk oturumunun açılış konuşmasını ise Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış gerçekleştirmiştir.⁷

AP RAPORLARI

AP Dışişleri Komisyonu 21 Mart 2013 tarihinde, Hollandalı Milletvekili ve AP Türkiye Raportörü Ria Oomen-Ruijten’in hazırladığı 2012 İlerleme Raporu’nu 54’e karşı 4 oyla kabul etmiştir. Oylama sonrasında AP Dışişleri Komisyonu tarafından yapılan açıklamada, Türkiye’nin AB sürecindeki uygulamalarının olumlu ve olumsuz taraflarına değinilmiştir. Örneğin, AP Komisyonu Mayıs 2012’de başlatılan “Pozitif Gündem” sürecindeki çalışmaları, hayata geçirilen Üçüncü Yargı Paketi’nden Türkiye’deki olumlu gelişmeler olarak bahsedilmiş; ancak, tutukluluk sürelerinin kısaltılması ve özel mahkemelerin yetkilerinin azaltılmasına yönelik olarak Türkiye’nin yeni çalışmalar yapması gerektiğinin altı çizilmiştir. Ayrıca, AP Dışişleri Komisyonu, AB Konseyi’ne, yargı, temel haklar, özgürlük ve güvenlik konularını kapsayan 23’üncü ve 24’üncü başlıkları müzakereye açma çağrısında bulunmuştur.

AP 2012 Türkiye Raporu, 18 Nisan 2013 tarihinde Genel Kurul’da oylamaya sunulmuştur ve 75 hayır oyuna karşı, 451 evet oyu ile kabul edilmiştir. AP kararı 2012 İlerleme Raporu ile paralellik arz eder. Raporda Kopenhag kriterleri ışığında Türkiye’deki demokrasinin durumu ve insan hakları ve özgürlükler çerçevesinde bir takım eleştirilere yer verilmektedir.⁸

Ayrıca, 12 Haziran 2013 tarihinde Strasburg’da, AP Genel Kurulu’nda “Türkiye’deki Durum” konulu bir oturum düzenlenerek, Türkiye’deki Gezi Eylemleri AP’de etraflı bir şekilde değerlendirilmiştir. Gezi Parkı Eylemleri diğer AB kurumlarının da gündemini işgal etmiştir. Örneğin, AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton, 2 Haziran’da yaptığı açıklamada tüm taraflara itidal ve şiddetin durdurulması çağrısında bulunmuş ve polisin orantısız güç kullanımından endişe duyduğunu belirterek soruna barışçı bir çözüm bulunması dileğini iletmiştir.⁹

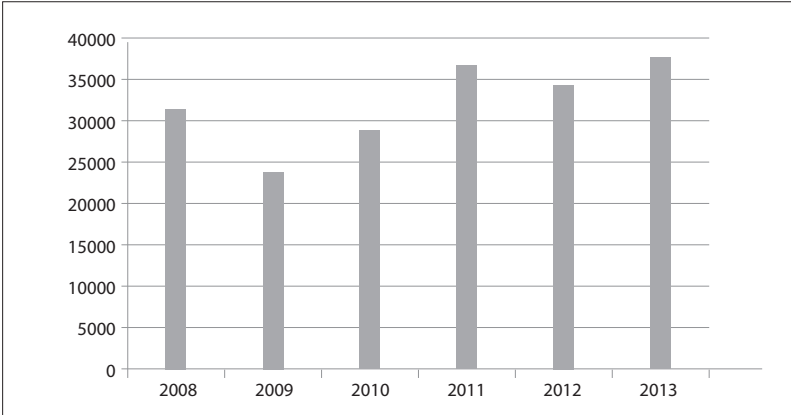
AB-TÜRKİYE KARMA İSTİŞARE KOMİTESİ (KİK) TOPLANTILARI

1963 tarihli Ankara Anlaşması'nın, taraflar arasındaki işbirliği ve temasların kolaylaştırılmasını, AB ile geliştirilecek diyalogun Türkiye'deki muhataplarının kurumsallaştırılmasını ve bu çerçevede bir yapılanmaya gidilmesini öngören 27'nci maddesine istinaden, 16 Kasım 1995 tarihinde oluşturulmuş olan AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi'nin (KİK) 32'nci toplantısı, 7-8 Kasım 2013 tarihlerinde Brüksel'de gerçekleştirilmiştir. KİK toplantısı öncesinde de KİK Temas Grubu toplantısı 15 Temmuz 2013 tarihinde Brüksel'deki Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi binasında yapılmıştı.¹⁰ Komite'nin Türk ve AB kanadının yeni göreve gelen eş başkanları Bendeve Palandöken ve Sloven Cveto Stantic yönetiminde yapılan toplantıda Türkiye'de ve AB'de yaşanan son gelişmeler ele alınmış ve 7-8 Kasım 2013'de yapılan 32'nci KİK toplantısının gündemi belirlenmiştir.

2013 TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ

Türkiye-Almanya ilişkileri bilindiği gibi çok boyutlu bir mahiyet arz eder. Hem Türkiye'nin en büyük ticari partneri hem de Almanya'da milyonlarca Türkün yaşaması Türkiye-Almanya ilişkilerini farklı bir hüvyete büründürmektedir. 2013 yılı için Türkiye-Almanya ticaret hacmi 37 milyar 885 milyon dolara ulaşmıştır.

Şekil 1: Türkiye-Almanya Ticaret Hacmi Milyon Dolar

Kaynak: TC Ekonomi Bakanlığı Verileri

Diğer yandan, Türkiye’de Temmuz 2013 itibarıyla 5.337 Alman şirketinin faaliyet göstermekte olduğu ifade edilmektedir ve Almanya Türkiye’ye en fazla turist gönderen ülke konumundadır. Türkiye’ye gelen her altı turistten birinin Alman olduğu hesaplanmaktadır.

2013 yılı Almanya ile Türkiye arasında üst düzey ziyaretlerin gerçekleştiği ve ikili ilişkilerin birçok düzlemde derinleştiği yıl olmuştur. Şansölye Merkel, Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan’ın davetine icabet ederek 24-25 Şubat 2013 tarihlerinde Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyarette, iki ülke arasındaki ilişkiler yanında Suriye gibi bölgesel ve uluslararası meselelere ilişkin konular da ele alınmıştır. Ayrıca, Türkiye-Almanya ticari ilişkilerinin gelişmesine yönelik olarak geziye Almanya’nın önde gelen firmaları da katılmış ve Türk-Alman işadamları arasında 300 işadamlarının katılımıyla bir İş Forumu düzenlenmiştir.¹¹

Diğer yandan 12 Mayıs 2013 tarihinde T.C. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile Alman mevkidaşı Westerwelle Türkiye-Almanya ilişkilerine kurumsal bir perspektif ve “stratejik boyut” kazandırmayı amaçlayan Stratejik Diyalog Mekanizması”nı (SDM) kuran Ortak Deklarasyonu Berlin’de imzalamışlardır. Buna göre, SDM kapsamında İkili İlişkiler, Terörle Mücadele, Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler ile Avrupa Ortaklığı Çalışma grupları 13 Mayıs 2013’te Berlin’de bir araya geldiler.¹² Benzer şekilde, Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Westerwelle ile 20 Nisan 2013’te İstanbul’da düzenlenen Suriye konulu çalışma toplantısında buluştu.¹³

Türkiye-Almanya ortak savunma ve güvenlik bağlamında 2013 yılında da bazı önemli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Örneğin, bu bağlamda, Almanya İçişleri Bakanlığı Müsteşarı 21-22 Ocak, İçişleri Bakanı Friedrich ise 5-7 Şubat 2013 tarihlerinde Türkiye’ye gelmişler ve resmi görüşmelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerde PKK bağlantılı kuruluşların terörizmin finansmanı, kara para aklama ve haraç toplama gibi yasadışı faaliyetlerin gündeme geldiği basına yansımıştır.¹⁴

Türkiye-Almanya ilişkilerinin önemli bir alanı da Almanya’da yaşayan, 1,1 milyonu Alman vatandaşı olan 3 milyonu aşkın Türklerin durumudur. 2013 yılı için bu bağlamda önemli gelişmelerden biri de Almanya’da 22 Eylül 2013 tarihinde yapılan genel seçimler neticesinde Alman Meclisine 11 Türk kökenli milletvekilinin girmiş olmasıdır.¹⁵

Ayrıca, Almanya'da Türkleri hedef alan Neo-Nazi cinayetleri hakkındaki yargı süreci 6 Mayıs 2013 yılında başlamıştır. Bilindiği gibi, Almanya'da 2000-2006 yılları arasında sekiz Türk, bir Yunan ve bir Almanın katledilmesinin faillerinin Nasyonal Sosyalist Yeraltı (NSU) isimli aşırı sağcı bir terör örgütünün mensupları olduğu ortaya çıkmıştır.

2013 TÜRKİYE-İNGİLTERE İLİŞKİLERİ

Türkiye-İngiltere ilişkilerinin tarihi bir derinliği olduğu malumdur. AB içinde de Türkiye-İngiltere arasında ciddi bir siyasi sorun bulunmamakta ve ilişkiler karşılıklı işbirliği çerçevesinde gelişmektedir. İkili siyasi ilişkilerin gelişmesi bağlamında son yıllardaki noktalardan biri de 2007 yılında imzalanan “Stratejik Ortaklık Belgesi” olmuştur. Bu çerçevede Türkiye ve İngiltere ikili, bölgesel ve uluslararası siyasi ve ekonomik konular hakkında karşılıklı görüş alma ve ortak hareket etme kararı almıştır.

Ayrıca 2011 yılında gerçekleştirilmeye başlanan “Tatlı Dil Forumu” projesi 2013 yılında da faaliyete devam etmiştir. Üçüncü toplantı, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün de katılımıyla 1-3 Kasım tarihlerinde Edinburgh'ta yapılmıştır. Bu foruma, bilindiği gibi, Türkiye ve İngiltere'den en üst seviyede siyaset, iş dünyası, bürokrasi ve akademiden temsilciler katılmaktadır. 2013 yılı forumu, AB'nin geleceği, Ortadoğu'daki sorunlar ve küresel iş dünyasının geleceği ile ilgili tartışmalı toplantıları da içermiştir. 2013 yılı Türkiye-İngiltere arasında karşılıklı üst düzey ziyaretlerin yoğun olarak gerçekleştiği bir yıl olmuştur. Örneğin, 6-8 Mart 2013 tarihlerinde Yemen'in Dostları Grubu toplantısı, 7 Mayıs 2013 tarihinde ise Somali Konferansı vesilesiyle, ayrıca 22 Ağustos 2013 tarihinde ikili konular ve bölgesel gelişmeler üzerinde görüş alışverişinde bulunmak üzere ve son olarak 22 Ekim 2013 tarihinde Suriye konulu Bakanlar toplantısına katılmak üzere Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu İngiltere'yi ziyaret etmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı William Hague İngiltere'nin İstanbul Başkonsolosluğu'na 2003 yılında düzenlenen terörist saldırısının 10. yıldönümü vesilesiyle yapılan anma törenine katılmak üzere 19-20 Kasım 2013 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiştir.

2013 TÜRKİYE-FRANSA İLİŞKİLERİ

Türkiye-Fransa ilişkileri siyasi anlamda Sarkozy döneminde olumsuz

bir gelişme yaşamış olsa da ilişkiler Sarkozy dönemi sonrasında normalleşmeye başlamıştır. “Ermeni Soykırımı”nın inkârının cezalandırılması yasa teklifi nedeniyle 2011 sonunda neredeyse durma noktasına gelen Fransa ile ilişkilerde Mayıs 2012’de Sarkozy yerine Hollande’ın seçilmesi ile birlikte görece iyileşme süreci başlamıştır. Bu bağlamda, Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun Temmuz 2012’de Paris’te Fransız mevkidaşı Fabius’la yaptığı görüşme Türkiye-Fransa ilişkilerinin artık normalleşmeye başlaması gereğinin ortaya konulması bakımından önem arz eder.

Türkiye-Fransa ilişkilerinde son yıllardaki en büyük sorunlardan biri de Fransa’nın Türkiye’nin AB sürecine sürekli engel olmaya çalışmasıydı. Bu konuda 2013 yılında önemli gelişmeler gerçekleşmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile Fransa Dışişleri Bakanı Fabius arasında 12 Şubat ve 16 Eylül 2013’te Paris’te yapılan görüşmelerin ardından, başlangıç olarak, 22. fasıl (Bölgesel Politikalar ve Yapısal Araçların Koordinasyonu) üzerindeki engelin kaldırıldığı açıklanmıştır. Ayrıca, Türkiye, Fransa’nın, AB üyelik sürecinde diğer dört fasıl (11., 17., 33. ve 34. fasıllar) üzerindeki engellemesini tamamen kaldırmasını talep etmektedir.

Cumhurbaşkanlığı düzeyinde de 2013 yılında Türkiye ve Fransa arasında bir dizi resmi ziyaretler ve görüşmeler yapılmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Fransa Cumhurbaşkanı Hollande, BM Genel Kurulu vesilesiyle buldukları New York’ta 24 Eylül 2013 tarihinde de görüşme imkânı bulmuşlardır. Benzer şekilde, Başbakan Erdoğan da Cumhurbaşkanı Hollande ile St. Petersburg’da düzenlenen G-20 Zirvesi çerçevesinde 5 Eylül 2013 tarihinde bir araya gelmişlerdir.

600 bine yakın Türk’ün yaşadığı Fransa’da 300 bin civarında Türk çift vatandaşıya sahiptir. Bu bakımdan Türkler, Fransa’da yaşayan göçmen toplumlar arasında nüfus açısından dördüncü sırada bulunmaktadır. Bu aynı zamanda Türkiye-Fransa yakınlaşmasına hizmet etmektedir. Örneğın, TURSAB verilerine göre, 2013 yılında Türkiye’ye gelen Fransız turistın sayısı bir milyonu aşmıştır.¹⁶ Ayrıca, Fransa ile ekonomik ve ticari ilişkiler istikrarlı bir gelişme içerisindedir. Türkiye’de bini aşkın Fransız sermayeli şirket faaliyet gösterirken, Fransa’da ise 350’den fazla Türk şirketi faaliyette bulunmaktadır. Fransız şirketleri Türkiye’de nükleer enerji, yenilenebilir enerji, savunma sanayii ve çeşitli altyapı projeleri ile ilgilenmektedirler.

Örneğin, Mayıs 2013'te Sinop Nükleer Santral Projesi Japonya-Fransa ortaklığındaki konsorsiyuma verilmiştir.

SONUÇ

2006 yılından beri Türkiye-AB ilişkileri zor günler yaşamaktadır. Kıbrıs sorunu nedeni ile Türkiye'nin AB üyeliği kısmen askıya alınmıştır ve durum 2013 yılında da devam etmiştir. Türkiye-AB ilişkileri bakımından 2013 yılının şüphesiz en önemli olayı 3,5 yıllık bir gecikmeden sonra yeni bir faslın müzakereye açılmasıdır. Türkiye 2014 yılında iki ayrı faslın daha açılmasını beklemektedir. 22. Faslın müzakerelere açılması şüphesiz çok önemli bir gelişme olsa da ilişkilerin rayına girmesi açısından yeterli olmadığı aşikardır. Bu konuda AB'nin öncelikle Kıbrıs sorununda bir çözüme gidilmesinde adilane bir davranış içine girmesi gerekmektedir. Bu durum 2013 yılında gerçekleşmemiştir.

KRONOLOJİ

14-15 Şubat	71. KPK toplantısı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gerçekleştirildi.
24-25 Şubat	Şansölye Merkel Türkiye'yi ziyaret etti.
21 Mart	AP Dışişleri Komisyonu Hollandalı Milletvekili ve AP Türkiye Raporörü Ria Oomen-Ruijten'in hazırladığı 2012 İlerleme Raporu'nu kabul etti.
12 Nisan	Türkiye-AB Ortaklık Komitesi'nin 121'inci Olağan Toplantısı Brüksel'de gerçekleştirildi.
18 Nisan	AP 2012 Türkiye Raporu, Genel Kurul'da oylamaya sunuldu ve kabul edildi.
6 Mayıs	Almanya'da Türkleri hedef alan Neo-Nazi cinayetleri hakkındaki yargı süreci başladı.
12 Mayıs	Dışişleri Bakanı Davutoğlu ile Alman mevkidaşı Westerwelle Türkiye-Almanya ilişkilerine kurumsal bir perspektif ve "stratejik boyut" kazandırmayı amaçlayan Stratejik Diyalog Mekanizması'nı (SDM) kuran Ortak Deklarasyonu Berlin'de imzaladı.
27 Mayıs	Türkiye-AB arasındaki en yüksek düzeyli karar alma organı olan Ortaklık Konseyi'nin 51'inci toplantısı Brüksel'de gerçekleştirildi.
12 Haziran	Strasbourg'da, AP Genel Kurulu'nda "Türkiye'deki Durum" konulu bir oturum düzenlendi.
21 Haziran	AB Konseyi, Türk vatandaşlarına vize serbestisi sağlama nihai hedefiyle Türkiye ile diyaloga başlanmasına dair Komisyonu yetkilendirme kararını aldı.
27-28 Haziran	72. KPK toplantısı Brüksel'de yapıldı.

- 22 Eylül Almanya'daki genel seçimler neticesinde Alman Meclisine 11 Türk kökenli milletvekili girdi.
- 16 Ekim AB Komisyonu 2013 Türkiye İlerleme Raporu'nu yayınladı.
- 22 Ekim Lüksemburg'da yapılan Genel İşler Konseyi toplantısında, 22 no'lu Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslının açılmasına ilişkin karar teyit edildi.
- 1-3 Kasım Türkiye-İngiltere arasında kurulan Tatlı Dil Forumu üçüncü toplantısını Edinburgh'ta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün iştiraki ile gerçekleştirdi.
- 5 Kasım Hükümetlerarası Konferans (HAK) Brüksel'de toplanarak 22. nolu başlığın açılmasına resmen karar verdi.
- 7-8 Kasım AB-Türkiye Karma İstişare Komitesi'nin (KİK) 32. toplantısı Brüksel'de yapıldı.
- 4 Aralık Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Brüksel'de AB İçişlerinden Sorumlu Komiser Malmström ve Genişleme ve Komşuluk Politikasından Sorumlu Komiser Füle ile yaptığı görüşmeler neticesinde Vize ve Geri Kabul Anlaşması konularında anlaşmaya varıldı.
- 5-6 Aralık 73. KPK toplantısı Ankara'da yapıldı.
- 16 Aralık Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanması ve vize muafiyeti diyalogunun başlatılması hususunda Türkiye-AB delegasyonları Ankara'da mutabakata vararak süreci resmen başlattılar.

NOTLAR

1. "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı": Türkiye İçin Bir Değerlendirme, (TEPAV), Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı. http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1386154451-1.TEPAV_Sunumu.pdf.
2. <http://www.aksam.com.tr/ekonomi/gumruk-birligi-icin-masaya-yumruğu-vurma-vakti/haber-181525>.
3. http://www.abhaber.com/index.php?option=com_content&view=article&id=50174:turkiye-ab-51-ortaklik-konseyi-toplantisi-yapildi&catid=219&Itemid=837.
4. <http://mobil.tobb.org.tr/DuyuruResimleri/1170-2.pdf>.
5. Avrupa Komisyonu: "Türkiye İlerleme Raporu 2013", Brüksel, 16 Ekim 2013, SWD 417. http://www.abgs.gov.tr/files/strateji/2013_ilerleme_raporu_tr.pdf
6. <http://www.cnnturk.com/2013/dunya/06/28/gergin.kpk.toplantisi/713386.0/index.html>.
7. <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&baslik=KARMA+PARLAMEN-TO+KOM%EF%BF%BDSYONU+TOPLANTISI+ANKARA%EF%BF%BD-DA+YAPILDI&id=3537>.
8. http://www.abgs.gov.tr/files/haberler/2013/ap_raporu_turkiye_tr_ceviri.pdf.

9. <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&id=3438&baslik=T%EF%BF%BDRK%EF%BF%BDYE%EF%BF%BDDEK%EF%BF%BD+OLAYLAR+AVRUPA+PARLAMENTOSU%EF%BF%BDNDA+ELE+ALINDI>.
10. http://www.abhaber.com/index.php?option=com_content&view=article&id=54311:t%C3%BCrkiye-ab-kik-ortak-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1&catid=219:ozel-haberler&Itemid=837.
11. http://www.abhaber.com/index.php?option=com_content&view=article&id=48352:merkel-in-turkiye-ziyareti-alman-basininda-yer-almaya-devam-ediyor&catid=214:manset-haber&Itemid=915.
12. <http://www.news-eu.com/haber/6180-turkiye-ve-almanyadan-39stratejik39-hamle.html>.
13. <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/4/20/sarayda-suriye-zirvesi>.
14. http://www.icisleribasin.gov.tr/default_B0.aspx?id=17.
15. <http://www.dw.de/federal-mecliste-11-t%C3%BCrk-k%C3%B6kenli-milletvekili/a-17106853>.
16. http://www.tursab.org.tr/dosya/8533/aralik2013_8533_4033855.pdf.

TÜRKİYE'NİN ABD POLİTİKASI

EYÜP ERSOY

Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Adayı

Türkiye-ABD ilişkileri, Türkiye'nin ülkesel, bölgesel ve küresel politikalarını etkileyen ülke temelli en önemli ikili ilişkisi olma niteliğini sürdürmektedir.¹ İlişkilerin kuruluşundan bu yana devam eden, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 11 Eylül sonrası gelişmeler gibi küresel ölçekteki ve devlet yönetimlerinin değişmesi gibi ülkesel ölçekteki dönüşümlerden etkilenmeyen bu durumun temelinde, Türkiye-ABD ilişkilerinin bir 'ortaklıktan' öte bir 'ittifak' olması yatmaktadır.² Türkiye-ABD ilişkilerinin kurucu parametresi, Soğuk Savaş'ın başlangıcı ile ortaya çıkmış, Türkiye'nin NATO üyeliği ile kurumsal bir yapı kazanmış, iki ülke arasında 26 Mart 1976'da imzalanan Türk-Amerikan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması ile sabit bir yasal statüye kavuşmuş güvenlik işbirliğidir. Dolayısıyla, Türkiye-ABD ilişkileri bir ittifak ilişkisidir.

Uluslararası siyasette ittifaklar, iki veya daha fazla taraf arasında başta ortak çıkarları muhafaza etmek üzere müşterek hedeflere yönelik yapılan

güvenlik işbirlikleridir. Ne var ki ittifakların yapısı, tarafların müşterek hedefler için yaptıkları katkıların, hedeflere ulaşıldığında elde edecekleri faydaların veya hedeflere ulaşamadığında maruz kalacakları zararların nispetiksel olarak farklılaşması sonucunda çoğunlukla asimetriktir. Bu yapısal niteliğe ek olarak, Türkiye-ABD ittifakını asimetrik kılan üç husus daha bulunmaktadır. İlk olarak, taraflardan biri küresel bir güç, diğeri ise bölgesel bir güçtür. Bu durum, tarafların, siyasi zihniyet tarzlarında ve diplomatik eylem tercihlerinde farklılaşmayı beraberinde getirmektedir. Örneğin, küresel bir güç ile bölgesel bir gücün çıkar algılamaları ve hesaplamaları ile bu algı ve hesaplamalar üzerinde icra ettikleri politikalar doğal olarak birbirinden farklıdır. Bu durum, Türkiye-ABD ilişkilerinde de geçerlidir. İkinci olarak, Türkiye-ABD ilişkilerine hakim olan unsur güvenlik siyasetidir. Bu nedenle, siyasi ve askeri ilişkiler, iki ülke arasındaki ilişkilerin düşünsel ve eylemsel boyutlarında baskın bir yere sahipken, iktisadi ve içtimai ilişkiler ikincil derecede kalmıştır ve kalmaya devam etmektedir. Üçüncü olarak, Türkiye-ABD ilişkilerinin gündeminin daimi konusu, Türkiye'deki siyasi, iktisadi ve içtimai iç gelişmelerdir. Özetle, Türkiye-ABD ilişkileri, asimetrik bir ittifaktır.

Asimetrik ittifaklar, özünde bir tarafın diğer tarafa daha fazla bağımlı olduğu güvenlik işbirlikleridir. Asimetrik ittifakların bir özelliği, ittifakı oluşturan tarafların güç kapasiteleri, güvenlik ihtiyaçları veya alternatif ittifak olasılıkları gibi parametrelerin değişmesi ile ittifakın şartlarının asimetrik bağımlılık/özerklik dengesini değiştiren parametrelere göre yeniden oluşturmak amacıyla müzakere edilmesidir. Türkiye-ABD asimetrik ittifakında da taraflar arasındaki bağımlılık/özerklik dengesinin değişen şartlara göre yeniden müzakere edilmesi sürekli bir olgudur ve iki ülke arasındaki sorunların arkasındaki başlıca sebeptir.

Bu çalışma, asimetrik ittifak ilişkilerini Türkiye-ABD ilişkilerinde 2013 yılında görülen gelişmeler örneğinde tetkik etmektedir. İlk olarak, Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen temel parametreler, ikili ilişkileri etkileyen unsurların kaynakları bakımından incelenmektedir. İkinci olarak, Türkiye-ABD ilişkilerindeki işbirlikleri sebepleri, süreçleri ve sorunları noktasında analiz edilmektedir. Üçüncü olarak ise, Türkiye-ABD ilişkilerinde bağımlılık/özerklik dengesinin yeniden kurulmasına ilişkin gelişmeler ele alınmaktadır.

ASİMETRİK İTTİFAK: TEMEL PARAMETRELER

Asimetrik ittifak ilişkilerini belirleyen parametre güvenlik işbirliği olsa da asimetrik ilişkileri etkileyen muhtelif parametreler bulunmaktadır. Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen temel parametreler, bu parametrelerin kaynakları bakımından incelenebilir. Bu kaynaklar ise, ülkesel, ikili ilişkiyel ve bölgesel kaynaklardır.

Harici siyaset, haric-i siyaset değildir. Türkiye-ABD ilişkileri de hem Türkiye hem de ABD içindeki başta siyasi olmak üzere, iktisadi ve içtimai gelişmelerden etkilenmektedir. Türkiye'deki iç gelişmeler, ikili ilişkilerdeki asimetriyi oluşturan bir unsurdur. ABD yönetimi, Türkiye'deki iç gelişmelere yönelik çeşitli sebeplere istinat eden söylemsel tavırlar almaktadır. Bu söylemsel tavırlar neticesinde, Türkiye'deki iç gelişmeler, Türkiye-ABD ilişkilerinin gündemindeki yerini 2013 yılında da muhafaza etmiştir. Bu asimetrik durum, özellikle ABD tarafında doğal ve gerekli bir durum olarak telakki edilmektedir. Örneğin, ABD'nin Ankara eski büyükelçilerinden Eric Edelman'a göre Türkiye ve ABD arasında "dış ve iç politikada derin görüş ayrılıkları" bulunmaktadır ve bunların samimi biçimde konuşulması gerekmektedir.³ Buradaki iç politika, Türkiye'nin iç politikasıdır.

2013 yılında, Türkiye iç siyasetindeki birçok gelişme Türkiye-ABD ilişkilerinin gündemini oluşturmuştur. Örneğin, demokratik açılım sürecine dair ABD tarafından çok sayıda açıklama gelmiş ve ABD yönetiminin bu sürece yönelik tutumu çeşitli değerlendirme ve eleştirilere konu olmuştur.⁴ Başkan Obama'ya göre "barışçıl bir çözüm yalnızca Türkiye'nin şiddetle hırpalanmış Güneydoğu bölgesinde yaşayan milyonlarca vatandaşın hayatlarını iyileştirmekle kalmayacak aynı zamanda tüm Türkiye halkı için gelecek jenerasyonlar boyunca güvenlik ve refah anlamına" gelecektir.⁵ Türkiye'deki insani hak ve özgürlükler konusu, ikili ilişkilerin gündemindeki bir başka sürekli konu olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Şubat ayında yayınladığı "Türkiye 2013 İnsan Hakları Raporu" ABD yönetiminin bu konudaki tavrını resmi olarak ortaya koymuştur.⁶ Özellikle, Mayıs sonunda başlayan Gezi Parkı eylemleri Türkiye-ABD ilişkilerinin önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir.⁷

ABD içindeki gelişmeler de Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemektedir. Bu bağlamda 2013 yılındaki en önemli olay, Başkan Obama'nın 2012 so-

nunda yapılan ABD başkanlık seçimlerini kazanıp 20 Ocak'ta yemin ederek ikinci kez başkanlık koltuğuna oturmasıdır. Öte yandan, ABD iç siyasetinde her yıl tekrarlandığı görülen gelişmelerden birisi, 24 Nisan tarihinde Başkan Obama'nın 1915 Olayları'na dair yaptığı açıklama olmuştur.⁸ Ek olarak, ABD iç siyasetinde Obama yönetiminin dikkatini ve enerjisini kendisine çeken gelişmeler, ABD'nin genel dış politikasını etkilediği gibi Türkiye-ABD ilişkilerini de dolaylı bir şekilde etkilemektedir.⁹ ABD'deki Türkiye kökenli ABD'lilerin veya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının kamu diplomasisi faaliyetleri de Türkiye-ABD ilişkilerini sınırlı da olsa etkilemektedir. Son olarak, doğrudan ikili ilişkilere dair olmasa da, ABD Merkez Bankası'nın takip ettiği para politikaları, tüm dünya ekonomilerini olduğu gibi, Türkiye ekonomisini de etkilemektedir.¹⁰

Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen temel parametrelerin ülkesel kaynakları olduğu gibi, ikili ilişkilerin yapısı da bu temel parametrelere kaynaklık etmektedir. İki devlet arasında gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler, Türkiye-ABD ilişkilerine çeşitli derecelerde tesir edebilmektedir. Ayrıntılı listesi çalışmanın sonuna ekli olan kronolojide görülebilecek karşılıklı üst düzey ziyaretler, iki ülke politika yapıcılarının müşterek meselelere dair doğrudan istişare, müzakere ve pazarlık yapmalarına imkan sağlayarak, ikili iletişim kanallarının pürüzsüz işlemesine ve tarafların algı, eğilim ve konumlarını muhataplarına açık ve anlaşılır biçimde aktarmalarına olanak tanımaktadır. 2014 yılında öne çıkan ziyaretlerden ilki 1 Şubat'ta ABD Dışişleri Bakanı olarak göreve başlayan John Kerry'nin 1 Mart tarihinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ilk yurtdışı ziyaretidir.¹¹ Kerry bir ay sonra, 6-7 Nisan tarihlerinde Türkiye'ye bir ziyaret daha gerçekleştirmiştir.¹² Aynı ay içinde, ABD Dışişleri Bakanı Kerry, 20-21 Nisan tarihlerinde, bu defa Suriye Halkının Dostları Grubu'nun toplantısına katılmak üzere Türkiye'ye gelmiştir.¹³ İki ülke arasındaki en üst düzey ziyaret ise Başbakan Erdoğan'ın 16-21 Mayıs tarihlerinde gerçekleştirdiği ABD ziyaretidir.¹⁴

Siyasi ilişkilere paralel olarak, aşağıda ayrıntılı şekilde incelenecek olan askeri alandaki ilişkiler de ikili ilişkilerin temel parametrelerindedir. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler, siyasi ilişkiler kadar gelişme kaydedememiştir. Bu durum, ilişkinin yapısal asimetrisini göstermektedir. İkili ticaret ve yatırım ilişkileri, ülkelerin bu yönde ifade ettiği temenni ve beklenti-

lerin aksine iki ülkenin de genel dış ekonomik ilişkilerinde vasat bir seviyede seyretmektedir.¹⁵ Nispeten düşük ticaret hacmine karşın, ikili ticari ilişkilerde Türkiye aleyhine seyreden dış ticaret açığı mevcuttur.¹⁶ ABD ile AB arasında müzakere edilmesi planlanan ve özünde bir serbest ticaret antlaşması olan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki olası olumsuz etkileri de bu ortaklığı Türkiye ile ABD arasındaki ekonomik gündemin sürekli bir parçası haline getirmiştir.¹⁷

Türkiye-ABD ilişkilerini etkileyen temel parametrelerin ülkesel ve ikili ilişkisel kaynaklarına ilaveten bölgesel kaynakları da mevcuttur. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin kuzey coğrafyasına yönelik tesis edilen güvenlik işbirliği, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin güney coğrafyasına yönelik tadil edilmiştir.¹⁸ Aşağıda teferruatlı bir tahlile tabi tutulacak Türkiye-ABD bölgesel ilişkilerine etkide bulunan temel parametrelerin bölgesel kaynakları dört kısma ayrılabilir. İlk olarak, iki devletin stratejik ilgi coğrafyasındaki bir ülkenin içindeki gelişmeler, Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemektedir. Suriye iç savaşı buna bir misaldir. İkinci olarak, Türkiye'nin iki devletin stratejik ilgi coğrafyasındaki bir ülke ile ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemektedir. Türkiye-İsrail ilişkileri buna bir misaldir. Üçüncü olarak, iki devletin stratejik ilgi coğrafyasındaki iki ülke arasındaki ilişkiler, Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemektedir. İran-İrak ilişkileri buna bir misaldir. Dördüncü olarak ise, ABD'nin iki devletin stratejik ilgi coğrafyasındaki bir ülke ile ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkilerini etkilemektedir. ABD-İran ilişkileri buna bir örnektir. Son bir husus olarak, ikili ilişkilerdeki asimetrik unsurlardan biri de iki devletin stratejik ilgi coğrafyasını neredeyse tamamen Türkiye'nin mücavir olduğu coğrafyanın teşkil etmesidir.

ASİMETRİK İŞBİRLİĞİ: SEBEPLER, SÜREÇLER, SORUNLAR

Tekrar etmek gerekirse, Türkiye-ABD ilişkileri, temelinde güvenlik işbirliğine dayalı asimetrik bir ittifaktır ve tüm ittifak ilişkilerinde olduğu gibi ikili ilişkilerin ana eksenini siyasi ve askeri işbirliği teşkil etmektedir. Türkiye-ABD yakın işbirliği, Başkan Obama'nın seçilmesinden sonra ilk ikili yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapması, başkanlığının ilk döneminde en çok telefon görüşmesini Başbakan Erdoğan ile yapması ve yüz yüze görüş-

melerinde en fazla zaman ayırdığı yabancı devlet adamının yine Başbakan Erdoğan olması gibi örneklerde görülebilir.¹⁹

Türkiye-ABD işbirliği, tüm stratejik işbirliklerinde olduğu gibi, iki esasa dayanmaktadır. Birinci esas müşterek menfaatlerdir. Türkiye ve ABD, ortak çıkarları doğrultusunda güvenlik işbirliği tesis etmişler ve değişen koşullara ve gelişen olaylara göre bu işbirliğini pratik politik eylemlere dönüştürmüşlerdir. Biri küresel güç, diğeri bölgesel güç olan iki devletin tehdit algılamaları ve fırsat anlayışları örtüştüğü ölçüde işbirliği alanları genişlemiş ve işbirliği derecesi artmıştır. İkinci esas ise tarafların birbirlerinin imkanlarından karşılıklı istifade etmeleridir. Bu durum aynı zamanda karşılıklı ihtiyaç ilişkisidir. Tarafların işbirliği ilişkisinde karşı tarafa sunabilecekleri ve diğer taraftan ihtiyaç duydukları imkanlar, coğrafi, diplomatik, askeri, ekonomik, sosyal veya söylemsel tabiatlı olabilirler. Bölgesel gelişmeler karşısında ABD'nin Türkiye'nin dengeleyici politikalarına duyduğu ihtiyaç bu duruma genel bir örnektir.²⁰

Türkiye-ABD işbirliği, muhtelif sebeplere dayalı olarak asimetrik bir işbirliğidir. Burada, Türkiye-ABD *ilişkilerinin* asimetrisinin değil, Türkiye-ABD *işbirliğinin* asimetrisinin tartışıldığı belirtilmelidir.²¹ İlk olarak, iki devletin stratejik ilgi ve işbirliği coğrafyasındaki mevcudiyetlerinin tabiatları birbirinden farklıdır. “ABD'nin, Türkiye-ABD ikili ilişkilerinin gündemindeki Orta Doğu, Kafkaslar, Doğu Akdeniz gibi birçok bölgedeki varlığı politiktir. Diğer bir ifadeyle, bir bölge-dışı aktör olarak ABD, bu bölgelerde izlediği politikalar ile var olmaktadır.”²² Bir devletin çeşitli coğrafyalardaki siyasi mevcudiyeti ve bu siyasi mevcudiyetin derecesi şartlara bağlıdır. Örneğin, ABD'nin, iki devletin stratejik ilgi ve işbirliği coğrafyasındaki siyasi mevcudiyeti Soğuk Savaş sonrası dönemde muhkem hale gelmiştir. Diğer taraftan, “Türkiye'nin bu bölgelerdeki varlığı her şeyden önce ontolojiktir. Diğer bir ifadeyle, Türkiye, bu bölgeleri oluşturan ülkelerden biridir, bu bölgelerin bir paçasıdır.”²³ Bu varoluşsal farklılaşma, Türkiye-ABD işbirliğinde, tarafların işbirliği alanlarında takip ettikleri çeşitli amaçlara, bu amaçlar arasında yaptıkları öncelik sıralamalarına ve bu amaçlara ulaşmak için kullandıkları araçlara dair yaklaşım ve tavırlarında farklılaşmaları da beraberinde getirmektedir. Burada son bir nokta olarak, “bir bölgede ontolojik olarak var olmanın, her zaman o bölgede politik

olarak var olma anlamına gelmeyeceğinin altı çizilmelidir.²⁴

Türkiye-ABD işbirliğini, asimetrik bir işbirliği haline getiren sebeplerin ikincisi, iki devletin ortak stratejik ilgi ve işbirliği coğrafyasındaki politikalarında kendi menfaat -veya fayda- maliyet hesaplamalarına göre tayin ve takip ettikleri hedefler ile bu hedefler arasında yaptıkları öncelik sıralamalarındaki farklılaşmadır. Türkiye ve ABD, ilgili coğrafyalarda tek bir hedef takip etmemektedirler ve buna karşın takip ettikleri hedefler dizisi aynı olabilir. Türkiye-ABD işbirliği noktasında önemli olan, iki devletin takip ettikleri hedefler arasında yaptıkları öncelik sıralamasıdır. İki devletin farklılaşan öncelik sıralamaları, uygulanan politik eylemlerin zamanlamaları ve politik eylemlere tahsis edilen maddi, düşünsel veya söylemsel kaynakların nicelik ve nitelikleri gibi konularda işbirliğinin dengesini bozan ayrışmaları ortaya çıkarmaktadır. Suriye iç savaşına dair Türkiye-ABD işbirliğinde bu durum rahatlıkla müşahade edilebilir.²⁵ Mısır özelinde, özellikle demokratik seçimler yolu ile Mısır halkı tarafından cumhurbaşkanı seçilmiş Muhammed Mursi yönetimine yönelik 3 Temmuz'da yapılan askeri darbeden sonra Türkiye ve ABD'nin Mısır'a yönelik politikalarında işbirliğini bir çıkmaza sokan yine yukarıda değinilen farklılaşmadır.²⁶

Türkiye-ABD işbirliğini, asimetrik bir işbirliği haline getiren sebeplerin üçüncüsü ise, tarafların takip ettikleri hedeflere ulaşmak için kullanmayı tercih ettikleri araçlardaki farklılaşmadır. Bu durumda, 2005-2008 yılları arası görev yapmış ABD Ankara büyükelçilerinden Ross Wilson'un da dediği gibi, Türkiye ve ABD işbirliğinde tarafların yöntemleri “zaman zaman farklı -hatta çok farklı- olabil[mektedir].”²⁷ Dış politika araçlarına dair farklılaşmanın temelinde, yukarıda da değinildiği üzere, tarafların araçların kullanıma yönelik yaptıkları menfaat hesapları ve uygunluk telakkileri yatmaktadır. Bu araçlar, tarafların tercihlerine göre değişiklik arz etmektedir. Suriye'deki iç savaşa dair Türkiye'nin ABD ile birlikte hareket etmek kaydıyla tercih ettiğini ilan ettiği askeri yöntemler ile ABD'nin bu mevzudaki işbirliğini pratikte yürütmeyi tercih ettiği diplomatik yöntemler arasındaki farklılık, Türkiye-ABD işbirliğinin istikrarını olumsuz etkilemiştir.²⁸

Türkiye-ABD asimetrik işbirliği, 2013 yılında, siyasi, askeri, iktisadi ve içtimai alanlarda muhtelif kapsam ve derecelerde sürmüştür. Siyasi alanda, bölgesel seviyede, “iradelerinin hükümsüzleştirildiği ve hükümsüzleştirile-

mediği zaman mahkum edildiğini düşünen Arap halklarının, adil bir hürriyet ve hür bir adalet talepleriyle, mesuliyetsiz ve meşruiyetsiz gördükleri iktidarlara karşı başlattıkları içtimai mücadelenin Arap dünyasında ortaya çıkardığı siyasi dönüşüm süreci” şeklinde tanımlanabilecek Arap Baharı süreci, ikili ilişkide önemli bir gündem oluşturmuştur. Ancak, Arap Baharı sürecindeki Türkiye ve ABD işbirliği, vasat söylem muvafakati ve asgari eylem mutabakatı tarzında gerçekleşmiştir.²⁹ Örneğin, Mısır'da 3 Temmuz askeri darbesine yönelik söylem ve eylemlerinde, Türkiye ve ABD darbeye ve darbe sonra gelişmelere dair istişarelerde bulunmuşlar; ancak benimstedikleri söylem ve icra ettikleri eylemlerde bir mutabakata varamamışlardır.³⁰ Hatta Türkiye’de, ABD yönetiminin askeri darbeye, darbe yönetimine ve darbe sonrası gelişmelere yönelik politikasını, askeri darbeyi meşru gören ve aynı zamanda meşru gösteren bir politika olarak değerlendiren şüpheli yaklaşımlar olmuştur.³¹

İki devletin siyasi işbirliği gündemini 2013 yılında ekseriya İran, Suriye, Irak ve İsrail teşkil etmiştir. İran, İran’a yönelik ABD’nin tek taraflı tatbik ettiği yaptırımlar, ABD-İran ilişkilerinde Türkiye’nin arabuluculuğu ve P5+1 (BM Güvenlik Konseyi 5 Daimi Üyesi + Almanya) ile İran arasındaki müzakereler bağlamında Türkiye-ABD işbirliğinin konusu olmuştur. İlk olarak, İran’a yönelik ABD yaptırımları, bu yaptırımlara karşı İran’ın aldığı tedbirler ve Türkiye’nin tavrı noktasında Türkiye-ABD işbirliğinin sorunlu bir maddesi olarak gündemdeki yerini korumuştur.³² ABD, Türkiye’ye tanıdığı muafiyetleri ise devam ettirerek muhtemel sorunları en aza indirmek istemiştir.³³ Buna rağmen, ABD’nin yaptırımları dolaylı olarak ihlal ettiğini düşündüğü Türkiye-İran altın ticareti yıl boyunca azalarak devam etmiştir.³⁴ İkinci olarak, beklentilerin aksine, Türkiye’nin ABD ile İran arasındaki arabuluculuk rolü 2013 yılında büyük oranda geçersiz hale gelmiştir.³⁵ Üçüncü olarak, büyük oranda Ruhani yönetiminin yıl boyunca yaptığı diplomatik açılımların neticesi olarak, P5+1 ile İran, 24 Kasım’da Cenevre’de basitçe İran’a yönelik yaptırımların gevşetilmesine karşılık İran’ın 6 ay süre ile nükleer programını durdurması şeklinde özetlenebilecek bir nükleer anlaşma imzalamıştır.³⁶ Müzakere sürecinde Türkiye’nin müdahil olmadığı anlaşma, Türkiye-ABD işbirliğindeki hassas bir konuda getirdiği geçici rahatlama ile olumlu bir gelişme olmuştur.

Suriye, Türkiye ve ABD'nin geniş çaplı diplomatik ve dar çaplı operasyonel işbirliği yaptığı bir konu olmuştur. Suriye Halkının Dostları Grubu inisiyatifinde yakın işbirliği yapan Türkiye ve ABD, Suriye konusunda 28 Şubat'ta Roma'da, 20 Nisan'da İstanbul'da, 22 Mayıs'ta Amman'da ve 22 Haziran'da Doha'da tertip edilen uluslararası toplantı ve konferanslara katılmış ve Suriye'deki iç savaşa ve iç savaş sonrası döneme dair ortak bir diplomatik tavır sergilemişlerdir.³⁷ Öte yandan, Suriye'deki iç savaşa müdahale edilmesini müdafaa eden Türkiye, ABD'den Suriye'de insani yardım koridoru açılması, uçuşa yasak bölge oluşturulması ve muhaliflere geniş ölçekte silah yardımı yapılması gibi operasyonel taleplerde bulunmuştur.³⁸ Bu talepler, ABD yönetimi nezdinde mevcut şartlar dahilinde uygulanabilir talepler olarak görülmemiştir.³⁹ 21 Ağustos günü Şam'ın Guta banliyösünde kimyasal silah kullanılarak sivillerin katledilmesi ve böylece ABD'nin daha önce Suriye'ye müdahale için ilan ettiği kırmızı çizginin geçilmesi de ABD'nin bu tavrını değiştirmemiştir.⁴⁰ Buna karşın, Suriye'den Türkiye'ye yönelik olası füze saldırılarına karşı Türkiye'nin talebi üzerine NATO bünyesinde Patriot hava savunma sistemleri Adana, Gaziantep ve Kahramanmaraş'a konuşlandırılmıştır.⁴¹ Türkiye ve ABD'nin Suriye'de/li muhaliflere silah yardımı yaptığına dair haberler de basına yansımıştır.⁴²

Irak, Türkiye-ABD ilişkilerinde geleneksel rollerin tersine döndüğü bir mevzu olmuştur. Türkiye'nin, Irak ile bütünleşme ve Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile ilişkilerini geliştirme arayışından ABD yönetimi rahatsız olmuş ve böylesi bir arayışın, Irak merkezi hükümetini dışlaması halinde ve dışladığı ölçüde Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar vereceği endişesini sıklıkla ifade etmiştir. Türkiye'nin IKBY ile ekonomik ilişkilerini özellikle enerji alanında hızla geliştirme ve enerji anlaşmaları ve somut projeler ile istikrarlı ve sürdürülebilir bir zemine oturtma siyaseti çerçevesinde attığı diplomatik adımlar, dolaylı olarak IKBY ile Irak Merkezi Bağdat Yönetimi (IMBY) arasındaki iç gerilimin bir parçası haline gelmiştir. Bu durum da Irak iç siyasetindeki en etkili dış aktör olan ABD'nin gelişmelere yönelik söylemsel düzeyde faal bir tavır almasına yol açmıştır.⁴³ "Tarihin garip bir cilvesi" olarak, Türkiye, ABD yönetimi tarafından, izlediği IKBY ile yakınlaşma politikası ile Irak'ın toprak bütünlüğüne ve siyasi istikrarına zarar vermekle tenkit edilmiştir.⁴⁴ Türkiye'nin dış enerji bağımlılığını,

enerji kaynaklarını çeşitlendirme yöntemi ile azaltma ve bölgesel enerji merkezi olma politikası, ABD tarafında İKBY'nin iç politik bağımlılığını azalttığı ve bağımsızlık hevesini artırdığı yönünde kaygı ile karşılanmış ve bu durum Türkiye-ABD işbirliğini Irak'ta sıkıntılı bir sürece sokmuştur.⁴⁵

İsrail, 2013 yılında, Türkiye'nin sert eleştirilerinin muhatabı olmaya devam etmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın, Şubat ayında Viyana'da düzenlenen Medeniyetler İttifakı 5. Küresel Forumu'nda yaptığı konuşmada, "tıpkı Siyonizm gibi, tıpkı antisemitizm gibi, tıpkı faşizm gibi, İslamofobinin de bir insanlık suçu olarak görülmesi kaçınılmaz hal almıştır" şeklindeki ifadesi ABD yönetimi tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁴⁶ Beyaz Saray, Başbakan Erdoğan'ın sözlerini "saldırgan ve yanlış" olarak nitelerken, Dışişleri Bakanı Kerry "itiraz edilebilir" şeklinde nitelemiştir.⁴⁷ İlâveten, ABD Kongresi'nin 89 üyesi Başbakan Erdoğan'a hitaben bir mektup yazarak bu sözlerini geri almasını istemişlerdir.⁴⁸ 22 Mart Cuma günü ise Başkan Obama'nın teşviki ve arabuluculuğu neticesinde, İsrail Başbakanı Binyamin Netenyahu'nun Başbakan Erdoğan ile telefon görüşmesi yaparak Mavi Marmara Olayı'ndan ötürü özür dilemesi, Türkiye ile ABD'nin İsrail politikalarındaki ayrışmayı sınırlı da olsa azaltması bakımından hassas bir diplomatik adım olmuştur.⁴⁹

Güvenlik işbirliğine müstenit bir ittifak olarak Türkiye-ABD ilişkileri, siyasi alana ilâveten askeri alanda da sürmektedir. Mutat üst düzey askeri ziyaretler ve müşterek tatbikatlara ek olarak, 2013 yılında Türkiye-ABD askeri işbirliği iki mevzuda öne çıkmıştır. Birincisi, savunma sanayi alanında iki devlet arasındaki işbirliğinin başlıca örneği olan F-35 Müşterek Taarruz Uçağı projesidir. Beşinci nesil savaş uçağı olan F-35, liderliğini ABD'nin yaptığı uluslararası bir konsorsiyumun finansmanı ile yine ABD'li Lockheed Martin şirketi tarafından geliştirilmektedir. Projeye 2007 yılında dahil olan Türkiye, projenin mali ve operasyonel sorunlarının artması neticesinde başlangıçta yapmayı planladığı tedarik miktarını azaltmaya ve nihai tedarik kararını ertelemeye eğilimli hale gelmiştir.⁵⁰ Türkiye'nin proje ile ilgili iki temel endişesi bulunmaktadır. İlk olarak, projenin maliyeti başlangıç tahminlerinin çok ötesine geçmiş ve giderek de artmaktadır.⁵¹ İkinci olarak, ABD'nin uçakların yazılım kaynak kodlarını Türkiye ile paylaşmaya yanaşmamasıdır.⁵² Projenin umumi kaderine dair şüpheler hala devam

etmektedir.⁵³ Türkiye-ABD askeri işbirliğine dair ikinci mevzu ise, Suriye'den Türkiye'ye yönelik olası füze saldırılarına karşı Türkiye'nin talebi üzerine NATO bünyesinde Patriot hava savunma sistemlerinin Adana, Gaziantep ve Kahramanmaraş'a konuşlandırılması olmuştur. Askeri caydırıcılığa dayalı bu karar, 2013 boyunca Türkiye kamuoyunda çok boyutlu tartışmaların konusu olmuştur.⁵⁴

Türkiye ile ABD'nin terörle mücadelede işbirliğine dair 2013 yılında üç gelişme öne çıkmıştır. Birincisi, Türkiye'nin demokratik açılım süreci dahilinde etnik ayrılıkçı PKK terör örgütü ile dolaylı görüşmeler gerçekleştirmesidir. Demokratik açılım sürecinin bir parçası olarak PKK terör örgütünün barışçıl yollar ile eylemlerine son vermeye ikna edilmesine dair görüşmeler, ABD tarafınca "ne merkezinde ne de çok kenarında" olacak şekilde yakından takip edilmiştir.⁵⁵ ABD tarafından görüşmelerin olumlu karşılandığına dair resmi ve gayr-i resmi çok sayıda açıklama gelmiştir.⁵⁶ Mayıs ayında ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan Küresel Terörizm Raporu'nda da PKK, bir terör örgütü olarak yer almıştır.⁵⁷ İkincisi, Üsame bin Ladin'in damadı olan Süleyman Ebu Geyt'in MİT ve CIA'in ortak bir operasyonu ile Ankara'da gözaltına alınması olmuştur.⁵⁸ ABD tarafı Ebu Geyt'in doğrudan ABD'ye sınır dışı edilmesini isterken, Türkiye, kanunlarının buna izin vermemesi nedeniyle Ebu Geyt'i Ürdün'e sınır dışı etmiştir.⁵⁹ Ebu Geyt, Ürdün'de ABD istihbarat yetkilileri tarafından yakalanıp ABD'ye götürülmüştür.⁶⁰ Üçüncüsü, 1 Şubat tarihinde DHKP-C terör örgütüne mensup bir teröristin ABD Büyükelçiliği'ne yönelik gerçekleştirdiği intihar saldırısıdır.⁶¹ Saldırıda güvenlik görevlisi Mustafa Akarsu hayatını kaybederken, gazeteci Didem Tuncay yaralanmıştır. Olay sonrası Türkiyeli ve ABD'li yetkililer müşterek terör tehditleri karşısında ortak hareket etme iradelerini teyit eden beyanlarda bulunmuşlardır.

İktisadi alanda, daha ziyade işbirliğindeki asimetrinin bir tezahürü olarak, 2013 yılında bir kısım gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle, ticari ilişkilerin geliştirilmesi iki tarafın da ortak hevesi olarak göze çarpmaktadır.⁶² 2013 yılında Türkiye'nin ABD'ye ihracatı 5,6 milyar \$, ABD'den ithalatı ise 12,6 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir.⁶³ Bu göstergeler, 2012 yılında sırasıyla 5,6 milyar \$ ve 14,1 milyar \$ şeklinde gerçekleşmişti. Dolayısıyla, 2013 yılında Türkiye-ABD ticaret hacmi bir önceki yıla göre azalmıştır.

Daha ayrıntılı olarak, 2013 yılında ABD, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı 7., en fazla ithalat yaptığı 5. ülke olmuştur.⁶⁴ Bu göstergeler 2012 yılında sırasıyla 9. ve 4. olarak gerçekleşmişti. Dolayısıyla, 2013 yılında hem mutlak hem göreceli olarak Türkiye'nin ABD'ye ihracatı artmış, ABD'den ithalatı azalmıştır. Yatırım ilişkilerinde de özellikle Türkiye'nin işbirliğini geliştirme isteği göze çarpmaktadır.⁶⁵ 15-17 Nisan tarihlerinde ABD'de Türkiye Yatırım Haftası Başbakan Yardımcısı Ali Babacan ve çok sayıda Türkiyeli işadamlarının iştiraki ile muhtelif şehirlerdeki etkinlikler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.⁶⁶ 2013 yılında, ABD'nin Türkiye'ye doğrudan dış yatırımları 345 milyon \$ civarında olmuştur.⁶⁷ Son olarak, ABD ile AB arasında müzakere edilmesi planlanan ve özünde bir serbest ticaret anlaşması olan Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'nın Türkiye ekonomisi üzerindeki olası olumsuz etkileri 2013 yılında ikili iktisadi ilişkilerin gündemini sürekli meşgul etmiştir. Türkiye, müzakere sürecine dahil olmayı veya en azından ABD ile paralel bir STA müzakere süreci yürütmeyi istemektedir.⁶⁸

İçtimai alanda ise, Türkiye-ABD işbirliği düşük seviyede devam etmiştir. 2013 yılında ABD'deki Türkiye lobileri çeşitlenen ve güçlenen faaliyetleri ile dikkat çekerken iki ülke bilim ve teknoloji alanında işbirliğine yönelik adımlar atmıştır.⁶⁹

ÖZERKLİK VE BAĞIMLILIK: ASİMETRİNİN DENGESİNİ ARAMAK

Güvenlik işbirliğine dayalı asimetrik bir ittifak olan Türkiye-ABD ilişkisi, Türkiye'nin ABD'ye ABD'nin Türkiye'ye olduğundan daha fazla bağımlı olduğu bir ilişki şeklidir. Yukarıda ifade edildiği üzere, asimetrik ittifakların bir özelliği ittifakı oluşturan tarafların güç kapasiteleri, güvenlik ihtiyaçları veya alternatif ittifak olasılıkları gibi parametrelerin değişmesi ile ittifakın şartlarının asimetrik bağımlılık/özerklik dengesini değiştiren parametrelere göre yeniden oluşturmak amacıyla müzakere edilmesidir. Türkiye, ABD ile asimetrik ittifak ilişkisinde, son yıllarda 'stratejik özerklik' olarak tanımlanabilecek bir arayışın yansıması olarak, görece daha bağımsız politikalar tasavvur ve tatbik etme çabasıdadır. Diğer bir ifadeyle, ABD ile ilişkisinde, bağımlılık/özerklik dengesini daha fazla özerklik

lehine tadil etmeye müteveccih tedbirler almakta ve adımlar atmaktadır. Burada öncelikle, Türkiye'nin stratejik özerklik çabasının altında yatan sebepler Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında tahlil edilecek, sonra ise bu hedefe yönelik Türkiye'nin aldığı tedbirler ve ABD'nin aldığı karşı-tedbirler örnekler ile tetkik edilecektir.

Türkiye'nin ABD ile asimetrik ittifak ilişkisinde stratejik özerklik arayışının altında yatan sebeplerden birisi, iki devletin ortak stratejik ilgi coğrafyalarına yönelik politikalarının doğasının farklılaşmasıdır. Ezcümle, ABD, bir ricat siyaseti, Türkiye ise bir terakki siyaseti takip etmektedir. ABD, çeşitli nedenlere dayalı olarak, "Türkiye-ABD ilişkilerinin gündemindeki bölgelerden siyasi ve askeri olarak kademeli olarak çekilme politikasının sinyallerini" verirken, Türkiye, "gelişmekte olan ekonomik kalkınmasını sürdürülebilir kılmak ve bölgesel sistemde etkinliğini ve etkisini artırmak istemesi nedeniyle, bu bölgelerde kademeli olarak diplomatik ve ekonomik açılım politikası izlemektedir."⁷⁰ Örnek olarak, "Obama yönetimi, Irak'tan askeri ve politik olarak çekilirken, Erdoğan yönetimi Irak'a yönelik ekonomik ve politik bir açılım politikası izlemektedir ve Kuzey Irak örneğinde bu politikasında başarılı görünmektedir."⁷¹ Kademeli açılım politikaları takip eden Türkiye, kademeli çekilme politikaları takip eden ABD ile ilişkisinde, iki devletin ortak stratejik ilgi coğrafyalarına yönelik politikalarında diplomatik manevra alanını genişletme, daha rahat inisiyatif alabilme ve daha güçlü irade ortaya koyabilme gibi gayelere yönelik olarak bağımlılık/özerklik dengesini daha fazla özerklik lehine tadil etme çabasıdır.

Türkiye'nin stratejik özerklik arayışının altında yatan sebeplerden bir diğeri, yine ABD'nin ricat siyaseti takip ederken, Türkiye'nin terakki siyaseti takip etmesi ile alakalıdır. ABD, kademeli olarak çekildiği coğrafyalarda, hem bu coğrafyaları teşkil eden devletlerin arasında hem de bu devletleri teşkil eden devlet-altı yapıların arasında bir güç dengesi tesis edilmesi ve bu güç dengesinin sürdürülmesi politikasını uygulamaktadır. Bölgesel seviyede, birbirine yakın güçte ve birbiriyle mücadele halindeki devletler olması, ülkesel seviyede ise birbirine yakın güçte ve birbiriyle mücadele halindeki devlet-altı unsurların olması, ricat sürecindeki ABD'nin *divide et impera* (böl ve yönet) siyasetinin başarısı için hayati önemdedir. Türkiye ise, kademeli olarak açıldığı coğrafyalarda, hem bu coğrafyaları teşkil eden

devletlerin arasında hem de bu devletleri teşkil eden devlet-altı yapıların arasında bir çıkar birliği tesis edilmesi ve bu çıkar birliğinin sürmesi politikasını uygulamaktadır. Ülkesel ve bölgesel işbirliği, terakki sürecindeki Türkiye'nin bütünleşme siyasetinin başarısı için hayati önemdedir. Dolayısıyla, Türkiye-ABD arasındaki sıkıntılar "taktik seviyesinde" değil, stratejik seviyededir.⁷² ABD'nin stratejik çıkarları, ayrışma ve ayrışan unsurlar arasındaki güç dengesinde yatarken, Türkiye'nin stratejik çıkarları bütünleşmede yatmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye çıkar birliğine dayalı bölgesel bütünleşme siyasetinde, ABD'ye olan bağımlılığını azaltma ve daha özerk politikalar uygulama çabasıdadır. Bir örnek olarak, Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini geliştirme ve bu çabanın ABD'de yarattığı rahatsızlığın temelinde iki devletin izlediği meta-stratejilerin farklılaşması yatmaktadır.⁷³ ABD yönetimi, ne eski müşterisine yeni patron istemekte ne de IKBY'nin Irak içindeki diğer unsurlardan daha güçlü ve baskın olmasını dilemektedir.

Türkiye'nin stratejik özerklik arayışının altında yatan sebeplerden üçüncüsü, iki devletin ortak stratejik ilgi coğrafyaları noktasında, ABD'nin bölge-dışı, Türkiye'nin ise bölge-içi aktörler olmasıdır. Bu nedenle, Türkiye'nin bölgesel ilişkilerinde, ABD'nin "bu ilişkilere taraf olmama veya üçüncü bir taraf olma gibi stratejik seçenekleri bulunuyorken, Ankara kaçınılmaz olarak her zaman bölgesel ikili ilişkilerinde taraflardan biridir ve bu ikili ilişkilerin mevcut durumundan ve ikili ilişkilerin gelecekteki durumundan birinci derecede sorumludur."⁷⁴ Ek olarak ABD, "Türkiye-ABD ikili ilişkilerinin gündemindeki bölgelerdeki gelişmelere yönelik olarak bekle ve gör politikası izleyebilme seçeneğine sahipken, Türkiye'nin özellikle bir parçası olduğu bölgelerde böyle bir politika izleme rahatlığı bulunmamaktadır."⁷⁵ ABD'nin bölge-dışı bir aktör olması neticesinde izleyebildiği bekle ve gör politikaları, Türkiye için bekle ve zarar gör şeklinde tecelli edebilmektedir. İki devletin Suriye'deki iç savaşa yaklaşımlarındaki farklılaşmanın sebebi budur. Suriye'deki iç savaş ve çeşitli yansımaları ABD için dolaylı bir tehdit teşkil ederken, Türkiye için doğrudan bir tehdit teşkil etmektedir. Türkiye, iki devletin ortak stratejik ilgi coğrafyalarına yönelik siyasetinde, ilişkilerinin ve hususen müdahalelerinin zamanlamasını ve kapsamını daha özerk şekilde tayin edebilmek için ABD ile arasındaki asimetric ittifak ilişkisinde daha fazla stratejik özerklik arayışı içerisindedir.

Türkiye, ABD ile ilişkisinde, bağımlılık/özerklik dengesini daha fazla özerklik lehine tadil etmeye müteveccih tedbirler almakta ve adımlar atmaktadır. ABD ise bazı alanlarda Türkiye'nin aldığı tedbirlere karşı kendi tedbirlerini almaktadır. ABD'nin aldığı mutad tedbirlerden birisi, Türkiye'nin icra ettiği politikalara karşı uluslararası kamuoyu oluşturma ve Türkiye'deki siyasi yönetim üzerinde söylemsel baskı oluşturmaktır. ABD ulusal medyasının aynı zamanda uluslararası medyanın büyük kısmını teşkil etmesinin getirdiği gündem oluşturabilme kabiliyetinin 2013 yılındaki en tartışılan örneğini, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan'ın şahsında Türkiye'nin özerk istihbarat politikalarını hedef alan ABD medyasında çıkan haberler oluşturmuştur. 10 Ekim'de *The Wall Street Journal* gazetesinde çıkan "Türkiye'nin İstihbarat Şefi Suriye'de Kendi Mecrasını Tayin Ediyor" başlıklı bir haberle başlayan bu söylemsel baskı politikası, art arda gelen haberler ile devam etmiş ve Ekim ayı boyunca Türkiye'nin gündemini meşgul etmiştir.⁷⁶

Savunma sanayindeki işbirliği Türkiye-ABD ittifakının ana dinamiğini oluştururken, bu işbirliğinde Türkiye'nin ABD'ye bağımlılığı ittifakı asimetric kılan önde gelen unsurlardan biridir. 2013 yılında, Türkiye-ABD ilişkilerinde savunma sanayi alanında işbirlikleri devam ederken, Türkiye bağımlılık/özerklik dengesinin kendi lehine değişmesi, ABD ise kendi aleyhine değişmemesi için bir kısım tedbirlere başvurmuştur. Örneğin, Türkiye'ye iki firkateyn hibesini öngören tasarı, ABD Kongresi'nin yasama döneminin bitmesiyle rafa kalkmış ve yine ABD Kongresi 10 adet insansız hava aracının (İHA) Türkiye'ye teslimini engellemiştir.⁷⁷ Türkiye, İHA'ları PKK terör örgütü ile mücadelede önemli askeri araçlar olarak görmektedir.⁷⁸

Bu konuda 2013 yılındaki en hassas gelişme, Türkiye'nin 2007 yılından beri gündeminde olan uzun menzilli bölge hava ve savunma sistemi projesinde, Savunma Sanayi İcra Komitesi'nin (SSİK) ihaleye katılan teklifler arasında nihayet bir karara varmış olmasıdır.⁷⁹ SSİK, Eylül ayındaki toplantısında, 4 milyar dolarlık ihaleye teklif veren taraflardan Çin Hassas Makine İthalat ve İhracat Şirketi'nin FD-2000 sistemini ABD'nin Patriot, Rusya'nın S-400 ve Fransız-İtalyan Eurosam Samp-T sistemlerine kıyasla daha tercih edilir bulmuştur. Türkiye'nin kararında iki unsur etkili olmuştur. İlki, Çin'in sisteminin diğer sistemlere göre daha ucuz maliyetli olu-

şudur. İkincisi ve daha önemlisi, yalnızca Çin tarafının Türkiye'nin ihale şartlarından müşterek üretim ve teknoloji transferi konusuna olumlu yaklaşmış olmasıdır. Böyle bir durumda uzun vadede, Türkiye'nin bu alanda dışa bağımlılığının azalması mümkün olabilecek ve Türkiye'nin bu alanda kendi geliştireceği yerel projeler sürdürülebilir hale gelecektir.

Ne var ki, Türkiye'nin kararı, Türkiye-ABD ilişkilerinde kronik bir gerginliğin başlangıcını oluşturmuştur. ABD'nin Türkiye'nin kararına muhalefetinin iki gerekçesi bulunmaktadır. İlki, ihaleyi kazanan Çin firmasının Şubat ayında ABD'nin yaptırımlar listesine girmiş olmasıdır.⁸⁰ İkincisi, Çin sistemlerinin NATO sistemleri ile operasyonel uyumunun bulunmadığı iddiasıdır.⁸¹ ABD muhafazakar medyasında, Türkiye'nin bu tercihi ile NATO'yu tehlikeye soktuğuna dair yorumlar yer almıştır.⁸² NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen de bu konudaki endişelerini dile getirmiştir.⁸³ Süreç içerisinde, ABD Kongresi de tartışmaların Türkiye'nin kararına muhalefet eden taraflarından biri haline gelmiştir.⁸⁴ Karara Türkiye içinden gelen bir eleştiriye göre ise, Türkiye bu karar ile kendisini NATO'dan tecrit eder hale gelmiştir.⁸⁵ Tüm bu endişe, eleştiri ve muhalefete karşın Türkiye, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç gibi üst düzey yetkililerin ağzından, kararın sadece Türkiye'nin menfaatleri gözetilerek alındığını ve başka devletlerin bu kararda herhangi bir söz hakkı bulunmadığını teyit etmiştir.⁸⁶ Türkiyeli yetkililer, bu kararın sebeplerini ABD'li meslektaş ve mevkidaşları ile yaptıkları görüşmelerde izah etmişlerdir.⁸⁷

Türkiye'nin savunma ve güvenlik alanında, genelde dışarıya, özeldense ABD'ye bağımlılığını azaltmaya ve kendi yerel imkanlarını geliştirmeye yönelik attığı bu adımın ABD tarafında böylesi bir muhalefet ile karşılaşmasının stratejik nedenlerinden birisi, Türkiye'nin ABD ile arasındaki ittifak ilişkisinde asimetrinin dengesini kendi lehine değiştirme çabasının ciddi bir parçası olmasıdır. Asimetrik ittifaklar, asimetrik güvenlik işbirlikleridir ve bir tarafın güvenlik ihtiyaçlarında diğer tarafa olan bağımlılığını azaltması, ittifakın temel yapısının değişmesi anlamına gelmektedir. Çin Füzeleri tartışmasında, Türkiye'nin kararlılığının ve ABD'nin muhalefeti- nin arkasında yatan esas saik bu olmuştur. Burada, projenin uygulama safhasına henüz geçilmediği ve devam eden ABD muhalefeti karşısında Tür-

kiye'nin ne derece direnebileceğini zamanın göstereceği ifade edilmelidir.

SONUÇ: ÇOK KUTUPLU BİR SİSTEMDE ASİMETRİK İTTİFAKLAR

Türkiye-ABD ilişkileri, Türkiye'nin ülkesel, bölgesel ve küresel politikalarını etkileyen ülke temelli en önemli ikili ilişkisi olma niteliğini 2013 yılında da muhafaza etmiştir. Başta siyasi ve askeri alanlarda olmak üzere iki devlet stratejik tercihleri ve taktik eylemleri uyduğu ölçüde işbirliğine gitmişlerdir. Öte yandan, iki devlet arasında, ilişkilerinin yapısının ortaya çıkardığı bir kısım sorunlar ve sıkıntılar da yaşanmıştır.

Türkiye-ABD ilişkileri bir ittifak olması sebebiyle, iki devlet arasındaki işbirliği devam edecektir. Asimetrik bir ittifak olması nedeniyle, değişen ülkesel, bölgesel ve küresel şartlara göre ittifakın bağımlılık/özerklik dengesi müzakere edilmeye devam edecektir. Türkiye-ABD ilişkileri bağlamında, iki parametre bu dengenin yeniden tespit edilmesinde etkin olacaktır. Bunlardan ilki, ABD'nin göreceli olarak aşınan küresel hükümlerinin istikbalidir. Yükselen güçler ile birlikte çok kutuplu bir yapıya evrilme sürecinde olan uluslararası sistemde ABD'nin konumu ve takip edeceği küresel ve bölgesel politikalar, Türkiye-ABD ilişkilerini ABD tarafından etkileyecek başlıca parametredir. Türkiye tarafından iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyecek başlıca parametre ise Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının ve askeri modernizasyonunun istikbalidir. İç dengeleme adı verilen bir ülkenin iç etkenler ile güçlenmesi, veya dahili kuvvet temerküzü, Türkiye-ABD ilişkilerindeki bağımlılık/özerklik dengesinin Türkiye lehine değişmesini temin edecek başlıca parametredir.

KRONOLOJİ

14-16 Ocak	Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Hadi Sinirlioğlu, ABD'ye bir ziyaret gerçekleştirdi.
20 Ocak	ABD Başkanı Barack Obama, 6 Kasım 2012 tarihinde gerçekleşen ABD başkanlık seçimlerini kazanmasından sonra, resmi olarak yemin ederek, ikinci kez ABD başkanlık koltuğuna oturdu.
1 Şubat	John Forbes Kerry, sefeli Hillary Clinton'dan sonra ABD Dışişleri Bakanı olarak göreve başladı.
1 Şubat	Terör örgütü DHKP-C'ye mensup bir terörist, Ankara'daki ABD büyükelçiliğine yönelik intihar saldırısı düzenledi. Saldırıda büyükelçiliğin güvenlik görevlisi Mustafa Akarsu hayatını kaybetti.

- 4 Şubat ABD Savunma Bakanlığı Müsteşarı Ashton Carter istişarelerde bulunmak üzere Ankara'yı ziyaret etti.
- 27-28 Şubat ABD Hazine Bakanlığı Müsteşarı David S. Cohen, Türkiye'yi ziyaret etti.
- 1-2 Mart ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Türkiye'yi ziyaret etti. John Kerry ziyaretinde, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile görüşmelerde bulundu. Görüşmelerin gündemini ağırlıklı olarak Suriye'deki iç savaş ve teröre karşı işbirliği oluşturdu.
- 6-7 Nisan ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, bir kez daha Türkiye'yi ziyaret etti. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile ikili görüşmelerde bulunan Kerry, Türkiyeli meslektaşları ile bilhassa Orta Doğu'daki gelişmeleri ele aldı.
- 14-21 Nisan Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, G-20 ve IMF toplantılarına katılmak üzere beraberinde geniş bir heyetle ABD'yi ziyaret etti.
- 20-21 Nisan ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Suriye Halkının Dostları Grubu Çekirdek Toplantısı'na katılma üzere Türkiye'ye geldi. 21 Nisan'da Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bir araya geldi.
- 15-17 Mayıs Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, ABD'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Başbakan Erdoğan bu ziyaretinde, ABD Başkanı Barack Obama, ABD Başkan Yardımcısı Joe Biden, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ve ABD Temsilciler Meclisi Başkanı John Boehner ile görüşmelerde bulundu. Başbakan Erdoğan'a Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ve kabineden beş bakan eşlik etti. Görüşmelerde Türkiye-ABD ilişkilerinin gündemini teşkil eden konuların neredeyse tamamı değerlendirildi.
- 23 Eylül-4 Ekim Cumhurbaşkanı Abdullah Gül beraberinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile birlikte Birleşmiş Milletler'in 68. Genel Kurul görüşmelerine katılmak üzere geniş katılımlı bir heyetle ABD'ye gitti. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, ABD Başkanı Barack Obama ile BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un verdiği öğle yemeğinde sohbet etti.
- 16-19 Kasım Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, ABD'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Davutoğlu ziyaretinde, ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, ABD Savunma Bakanı Chuck Hagel ve Beyaz Saray Millî Güvenlik Danışmanı Susan Rice ile görüştü.
- 31 Ekim ABD Savunma Bakanlığı Müsteşarı Jim Miller, Türkiye'yi ziyaret etti. Ziyaretin gündemini büyük ölçüde Türkiye'nin Çinli bir şirkete verdiği yüksek irtifa füze savunma sistemi projesi oluşturdu.

NOTLAR

1. Türkiye-ABD ilişkilerine dair 2013 yılında yayınlanan akademik çalışmalara örnek olarak bakınız, Kadir Üstün ve Kılıç Buğra Kanat, "US-Turkish Relations: In Search of A New Paradigm," *Mediterranean Quarterly*, Sayı. 24, No. 4, 2013, s. 82-91; Meliha Benli Altunışık, "The Middle East in Turkey-US Relations: Managing the Alliance," *Journal of Balkan and Near East Studies*, Sayı. 15, No. 2, 2013, s. 157-173; Cenap Cakmak ve Gökhan Güneysu, "Turkish-American Relations during Obama Era: Unfulfilled Expectations," *Turkish Studies*, Sayı. 2, 2013, s. 193-211.
2. ABD yönetimi, resmi internet sayfasında 'ortaklık' kavramını tercih etmektedir. Bakınız, "Fact Sheet: U.S. Turkey Partnership," *The White House*, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/05/16/fact-sheet-us-turkey-partnership%20/>. Nisan 2009'da ABD Başkanı Barack Obama'nın ortaya attığı 'model ortaklık' kavramı da burada hatırlatılmalıdır. Bu kavrama eleştirel bir yaklaşım için bakınız, Nuh Yılmaz, "US-Turkey Relations: Model Partnership as an 'Empty Signifier'," *Insight Turkey*, Sayı. 13, No. 1, 2011, s. 19-25.
3. Melek Çağlar, "Türkiye ile ABD Arasında Samimi Diyalog Şart", *Amerika'nın Sesi*, 14 Kasım 2013.
4. Abdülkadir Selvi, "Yeni Süreçte ABD'nin Pozisyonu," *Yeni Şafak*, 21 Ocak 2013; Alparslan Esmer, "Washington'dan Öcalan'ın Açıklamasına Destek," *Amerika'nın Sesi*, 3 Mart 2013.
5. Pınar Ersoy, "İlişkilerimize Zarar Vermek İsteyenler Başarısız Oldu," *Milliyet*, 10 Şubat 2013.
6. "Turkey 2013 Human Rights Report," *US Department of State*, <http://www.state.gov/documents/organization/220551.pdf>.
7. Constanze Letsch ve Ian Traynor, "Turkish Protests: John Kerry Voices Concern over Police Use of Force," *The Guardian*, 4 Haziran 2013; Ali H. Aslan, "Gaz Bulutu Amerika'da," *Zaman*, 10 Haziran 2013.
8. Açıklamanın aslı metni için bakınız, "Statement by the President on Armenian Remembrance Day," *The White House*, 24 Nisan 2013; İlhan Tanır, "1915 Olayları: Obama 'MedsYeghern' Tabirinden Şaşmadı," *BBC Türkçe*, 24 Nisan 2013.
9. Ömer Taşpınar, "Yeni Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri," *Sabah*, 28 Ocak 2013; Ali H. Aslan, "Küçük Dişli, Büyük Dişli," *Zaman*, 15 Nisan 2013.
10. Fercan Yalınkılıç, "Fed, Türkiye'de Emlak Piyasasının Hızını Kesebilir," *The Wall Street Journal* Türkiye, 26 Haziran 2013; Kerim Karakaya ve Fercan Yalınkılıç, "Türkiye Piyasaları Fed Kararı İle Sonbaharda Sarsılabilir," *The Wall Street Journal* Türkiye, 19 Ağustos 2013.
11. "Joint Press Conference by Mr. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of Turkey and Mr. John Kerry, the U.S. Secretary of State, 1 March 2013, Ankara," *Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs*, 1 Mart 2013.
12. "Remarks With Turkish Foreign Minister Ahmet Davutoglu," *US Department of State*, 7 Nisan 2013; Sedat Ergin, "Kerry Gezisinin Dökümü," *Hürriyet*, 9 Nisan 2013.

13. Karen DeYoung, "Kerry Says US will Expedite New Aid to Syrian Opposition," *Washington Post*, 21 Nisan 2013.
14. "Joint Press Conference by President Obama and Prime Minister Erdogan of Turkey," *The White House*, 16 Mayıs 2013.
15. Serdar Karagöz, "Türkiye-ABD Ticari İlişkilerinde Eyleme Geçme Zamanı," *USA Sabah*, 9 Mayıs 2013.
16. Melek Çağlar, "ABD-Türkiye Ticaretinde Denge Arayışı," *Amerika'nın Sesi*, 29 Ocak 2013.
17. Kemal Kirisci, "Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership," *Brookings*, Eylül 2013.
18. Bu yönde bir değerlendirme için bakınız, Ahmet Davutoğlu, "With the Middle East in Crisis, US and Turkey Must Deepen Alliance," *Foreign Policy*, 15 Kasım 2013.
19. Cengiz Çandar, "Kızım Frank Sana Söylüyorum, Gelinim Barack Sen Anla," *Radikal*, 2 Şubat 2013.
20. Ali H. Aslan, "Beyaz Saray Randevusunun Şifreleri," *Zaman*, 13 Mayıs 2013.
21. İşbirliği, bir ilişki şeklindedir. Her işbirliği, bir ilişkidir, ancak her ilişki, bir işbirliği değildir. İlişki, rekabet ilişkisi de olabilir.
22. Mehmet Yegin ve Eyüp Ersoy, *Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru* (Ankara: USAK, 2013), s. 32.
23. A.g.e.
24. A.g.e. Ayrıca, "Türkiye'nin son dönemdeki dış politikasını kısaca, ontolojik olarak var olduğu bölgelerde politik olarak da var olma ve politik olarak var olduğu bölgeleri genişletme gayreti olarak tanımlayabiliriz." A.g.e.
25. Ömer Taşpınar, "Yeni Dönemde Türkiye-ABD İlişkileri," *Sabah*, 28 Ocak 2013.
26. David D. Kirkpatrick, "Army Ousts Egypt's President; Morsi is Taken into Military Custody," *New York Times*, 3 Temmuz 2013; Barçın Yınanç, "The Israelization of the AKP and the US' Dilemma," *Hürriyet Daily News*, 23 Temmuz 2013; "Turkey Steps Up Criticism of West over Egypt Massacre," *Today's Zaman*, 15 Ağustos 2013.
27. Melek Çağlar, "Türkiye ile Yöntemlerimiz Farklı Olsa da Hedeflerimiz Aynı," *Amerika'nın Sesi*, 25 Ocak 2013.
28. "Türkiye, Suriye'ye Sınırlı Harekatla Çözüm Sıcak Bakmıyor," *The Wall Street Journal*, 30 Ağustos 2013. Bilindiği üzere, Türkiye geniş çaplı bir harekat olması gerektiğini savunmuştu.
29. Eyüp Ersoy, "Suudi Arabistan ve Arap Baharı," *USAK*, 27 Haziran 2013.
30. "US Secretary of State Calls Turkish Foreign Minister to Discuss Latest Situation in Egypt," *Hürriyet Daily News*, 4 Temmuz 2013.
31. Serdar Turgut, "Mısır'ı Satan ABD Türkiye'yi de Satar mı?" *Haber Türk*, 8 Temmuz 2013.
32. İran'ın Türkiye-İran ilişkileri bağlamında almayı düşündüğü tedbirlerine bir örnek olarak bakınız, "To Evade US Sanctions, Iran to Trade Oil for Turkish Ships," *Sunday's Zaman*, 26 Şubat 2013.

33. "US Renews Iran Sanctions Waivers For Turkey, China, Others," *Today's Zaman*, 6 Haziran 2013.
34. Dorian Jones, "Turkey Aids Iran Through Gold Trade," *Voice of America*, 24 Ocak 2013; Asli Kandemir, "Exclusive: Turkey to Iran Gold Trade Wiped Out by New U.S. Sanction," *Reuters*, 15 Şubat 2013.
35. Türkiye'nin arabulucu rolüne dair beklentilere bir örnek olarak bakınız Mahsa Rouhi, "Iran and the US Need A Middleman-or Two," *The Christian Science Monitor*, 29 Ocak 2013.
36. Anlaşma öncesi değerlendirmeler için bakınız, Ali H. Aslan, "İran'ın Açılımı: İllüzyon Mu Gerçek Mi?" *Zaman*, 23 Eylül 2013; Yıldız Yazıcıoğlu, "ABD-İran Yakınlaşması Türkiye'yi Etkiler," *Amerika'nın Sesi*, 7 Kasım 2013.
37. Bu toplantılar sonrasında ilan edilen ortak sonuç bildirgelerine bir örnek olarak bakınız, "Joint Statement of the Participating Countries in the Istanbul Meeting on Syria, 20 April 2013," *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, 20 Nisan 2013.
38. Utku Çakırözer, "AKP'nin ABD'yi İkna Taktiği: Müdahale Etmezseniz Radikal İslamcılar Güçlenir," *Cumhuriyet*, 30 Ocak 2013; "Erdogan: Turkey Would Support U.S.-led No-fly Zone in Syria," *Haaretz*, 10 Mayıs 2013.
39. Bu durumun sebeplerine dair bir örnek değerlendirme için bakınız, Ömer Taşpınar, "ABD Ziyareti Öncesi Gündem ve İroni," *Sabah*, 29 Nisan 2013.
40. Muhalifler saldırıdan Esed rejimini sorumlu tutarken, Esed rejimi bu iddiayı reddetmiştir. İlgili BM raporuna göre saldırı vakidir!
41. "NATO Support to Turkey," *NATO*, 21 Şubat 2013.
42. Serkan Demirtaş, "Turkey, US Cooperate on Aid to Syrian Rebels," *Hürriyet Daily News*, 21 Haziran 2013.
43. Serkan Demirtaş, "Bağdat-Erbil Gerilimi, Türkiye-ABD İlişkilerini de Geriyor," *BBC Türkçe*, 8 Ocak 2013; Ali H. Aslan, "Obama'nın Yemini ve Irak'ta Aksak Tango," *Zaman*, 21 Ocak 2013.
44. Fikret Bila, "Ricciardone'nin Mesajları," *Milliyet*, 7 Şubat 2013; Thomas Seibert, "Turkey Builds Closer Oil Links with Kurds, Angering US," *The National*, 15 Şubat 2013.
45. Alparslan Esmer, "Amerika Türkiye İle Iraklı Kürtlerin Yakınlığından Kaygılı," *Amerika'nın Sesi*, 29 Nisan 2013; Robert Olson, "A Withering Alliance: US Foreign Relations and Turkey," *Today's Zaman*, 27 Mayıs 2013.
46. "Başbakan Erdoğan: İslamofobi İnsanlık Suçu Görülmeli," *Radikal*, 27 Şubat 2013.
47. Elad Benari, "White House on Erdoğan's Statements: Offensive and Wrong," *ArutzSheva*, 1 Mart 2013; "Remarks With Turkish Foreign Minister Ahmet Davutoğlu After Their Meeting," *US Department of State*, 1 Mart 2013.
48. "ABD'den Erdoğan'a Uyarı Mektubu," *Radikal*, 14 Mart 2013.
49. "İsrail Özur Diledi, Tazminat Ödeyecek," *Zaman*, 22 Mart 2013; Max Fisher, "Yes, Netanyahu's Apology to Turkey is a Very Big Deal," *The Washington Post*, 22 Mart 2013.

50. "Turkey Delays Purchase of F-35 Fighter Jets from US," *Today's Zaman*, 11 Ocak 2013.
51. "F-35 Warplane Costs Driven Up by Production Choice: US General," *Reuters*, 18 Şubat 2013.
52. Burak Bekdil, "Lockheed Dispute Clouds Turkey's F-35 Commitment," *Hürriyet Daily News*, 26 Şubat 2013.
53. Adam Ciralsky, "Will It Fly?" *Vanity Fair*, 16 Eylül 2013.
54. Örneğin bakınız, Semih İdiz, "Patriots in Turkey: Defensive, Offensive or Symbolic?" *Al Monitor*, 22 Ocak 2013.
55. Ali H. Aslan, "ABD Barıştan Neler Kazanır?" *Zaman*, 14 Ocak 2013.
56. Bakınız, Alparslan Esmer, "Scowcroft: 'Türkiye PKK'yla Görüşmeler Konusunda Öncülük Etmeli'," *Amerika'nın Sesi*, 28 Ocak 2013.
57. Alparslan Esmer, "ABD'den Yeni Küresel Terörizm Raporu," *Amerika'nın Sesi*, 31 Mayıs 2013.
58. "US Wants Turkey to Extradite Bin Laden Son-In-Law: Report," *Hürriyet Daily News*, 6 Şubat 2013.
59. "Turkey Deport Bin Laden Son-In-Law to Jordan," *Today's Zaman*, 7 Mart 2013.
60. "Türkiye'nin Ürdün'e Gönderdiği El Kaide'nin 2 Numarasını CIA Aldı," *T24*, 7 Mart 2013.
61. Joe Parkinson ve Emre Peker, "Bomber Strikes at US Embassy in Turkey," *The Wall Street Journal*, 2 Şubat 2013; Piotr Zaleski, "The US Embassy Bombing in Turkey: The Unusual Suspects," *Time*, 2 Şubat 2013.
62. Mehtap Çolak Yılmaz, "Türkiye-ABD Ticari İlişkileri Geliştirilmeli," *Amerika'nın Sesi*, 18 Nisan 2013.
63. TÜİK, Ülkelere Göre Dış Ticaret, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.
64. A.g.e.
65. "Gül Invites US Companies to Raise Investments in Turkey," *Hürriyet Daily News*, 25 Eylül 2013.
66. Kadir Dikbaş, "ABD ile Ticaret ve Yatırımlar," *Zaman*, 16 Nisan 2013.
67. "Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni," *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, Şubat 2014.
68. Bakınız, Bahadır Kaleagasi ve Barış Onarlı, "Why Turkey Belongs to Transatlantic Economy," *The Hill*, 12 Mart 2013; "Turkey Needs Place at Table as Part of FTA Talks Between EU and US," *Anadolu Agency*, 26 Mart 2013.
69. Örneğin bakınız, "TAA Hold Annual Turkic American Convention in Washington," *Today's Zaman*, 24 Şubat 2013; "ABD ve Türkiye Bilim-Teknoloji Alanında İşbirliğini Genişletiyor," *Amerika'nın Sesi*, 4 Mayıs 2013.
70. Mehmet Yegin ve Eyüp Ersoy, *Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru*, s. 33.
71. A.g.e.

72. Lale Kemal, "Turkish-US Conflicts are at Tactical Level," *Today's Zaman*, 4 Şubat 2013.
73. Enis Berberoğlu, "Despite US Opposition, Oil Trade with Iraq is Legal, PM Erdoğan Says," *Hürriyet Daily News*, 8 Şubat 2013; "Analysts: Turkey's Energy Moves in Northern Iraq not Upsetting Turkish-US Ties," *Today's Zaman*, 8 Şubat 2013.
74. Mehmet Yegin ve Eyüp Ersoy, *Türkiye-ABD İlişkileri: Çok Boyutlu Bir Ortaklığa Doğru*, s. 32.
75. A.g.e., s. 33.
76. Bakınız, Adam Entous ve Joe Parkinson, "Turkey's Spymaster Plots Own Course on Syria: Hakan Fidan Takes Independent Tack in Wake of Arab Spring," *The Wall Street Journal*, 10 Ekim 2013; Ömer Taşpınar, "ABD Medyasında MİT Dalgası," *Sabah*, 21 Ekim 2013; Aslı Aydıntaşbaş, "Şu Hakan Fidan Meselesi," *Milliyet*, 24 Ekim 2013.
77. "ABD'den Türkiye'ye Fırkateyn Hibesi Tasarısı Kadük Oldu," *Zaman*, 3 Ocak 2013; "Report: US Cancelled Delivery of Predators to Turkey," *Today's Zaman*, 21 Ekim 2013.
78. "Ambassador Tan: US Rhetoric at Times Resembles Iran's on the Issue of Iraq," *Today's Zaman*, 8 Ocak 2013.
79. Kararın hemen öncesine ait bir yorum için bakınız, Lale Kemal, "Türkiye Kendi Patriot'larını Almaya Hazırlanırken," *Taraf*, 3 Ocak 2013.
80. "US-Sanctioned Chinese Firm Wins Turkey Missile Defense System Tender," *Reuters*, 26 Eylül 2013.
81. "US Concerned about Turkey's Choice of Chinese Missile System," *Reuters*, 28 Eylül 2013.
82. Bir örnek olarak bakınız, Michael Rubin, "Turkey Endangers NATO," *Commentary*, 3 Ekim 2013.
83. Mette Fraende, "NATO Head Expresses Concern about Turkey's Chinese Missile Deal," *Reuters*, 7 Ekim 2013.
84. Burak Bekdil, "Congress to Ankara: No China Interoperability with US Money," *Hürriyet Daily News*, 12 Aralık 2013.
85. Lale Kemal, "Turkey's Self-Isolation and Chinese Missiles," *Today's Zaman*, 28 Ekim 2013.
86. Örneğin bakınız, "Turkey Defends Choice of Chinese Defense System, Says Interests Matter," *Today's Zaman*, 1 Ekim 2013.
87. "Turkey, US Holds Talks on China Missile Deal," *Hürriyet Daily News*, 2 Kasım 2013.

TÜRKİYE'NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI

EMRE ERŞEN

Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Avrupa ve Asya arasındaki stratejik konumu ve Hazar havzasında bulunan zengin enerji kaynakları bakımından özellikle Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişkiler gündeminde hızla öne çıkan bir bölge haline gelen Güney Kafkasya'daki siyasi ve ekonomik dengeler 2013 yılında iki temel dinamiğe bağlı olarak şekillenmiştir. Bunlardan ilki, bölgenin üç ülkesi Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'da birbiri ardına gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimleridir. Seçimler sonucunda Ermenistan'da Serj Sarkisyan, Azerbaycan'da da İlham Aliyev görevlerine bir dönem daha devam ederken, Gürcistan'da ise iktidardaki "Gürcistan Hayali" koalisyonunun adayı olan Giorgi Margvelaşvili 2004 yılından beri görevini sürdürmekte olan Mihail Saakaşvili'nin yerine cumhurbaşkanı seçilmiştir.

2013 yılında Güney Kafkasya'yı etkileyen ikinci önemli dinamik ise AB ve Rusya arasında eski Sovyet coğrafyasında hız kazanan rekabettir. AB'nin 2008 yılında üç Güney Kafkasya ülkesinin yanı sıra Belarus, Ukrayna ve

Moldova ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek için başlatmış olduğu “Doğu Ortaklığı” programı çerçevesinde 28-29 Kasım tarihlerinde Vilnius'ta düzenlenen zirvede Gürcistan ve Moldova hükümetleri AB ile derin ve kapsamlı serbest ticareti de içeren ortaklık anlaşmasını imzalama kararı almışlardır. Ermenistan ise AB ile benzer bir anlaşma imzalamak yerine Rusya'nın liderliğinde eski Sovyet cumhuriyetleri arasında ekonomik bütünleşmeyi öngören gümrük birliğine katılacağını açıklamıştır. Moskova'nın ileride “Avrasya Birliği” adı altında kapsamlı bir bütünleşme modeline dönüşmesini arzu ettiği bu oluşum ile AB'nin Doğu Ortaklığı programı arasında tercih yapma zorunluluğu ise bölgenin tüm liderleri üzerinde ciddi bir baskı yaratmıştır.

Ukrayna'da Viktor Yanukoviç hükümetinin Moskova'nın telkinleri sonucunda Vilnius Zirvesi'nden hemen önce AB ile imzalayacağı ortaklık anlaşmasından vazgeçmesinin akabinde ülkenin pek çok şehrinde hükümete karşı başlayan geniş katılımlı halk gösterileri, AB ve Rusya'nın projeleri arasında kesin bir tercih yapmanın bölge liderleri için pek de kolay olmadığını göstermektedir. Bu açıdan her ne kadar ülkelerinde yapılan son seçimlerden zaferle çıkmış olsalar da Güney Kafkasya'nın üç liderinin de eski Sovyet coğrafyasındaki bu yeni dinamikten belirgin bir biçimde etkilendiği söylenebilir. Ancak öte yandan Yukarı Karabağ, Güney Osetya ve Abhazya gibi çözümlenmemiş ihtilaflarla ilgili gelişmelerin de 2013 yılında bölgesel dengeleri önemli ölçüde etkilemeye devam ettiğine dikkat çekmek gerekir.

Güney Kafkasya'ya komşu olmasının yanı sıra bölge ülkeleriyle yoğun siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri nedeniyle önemli bir aktör olarak görülen Türkiye de 2013 yılında bölgeye yönelik politikasını bu yeni dinamikler ışığında belirlemeye çalışmıştır. Bu kapsamda 2013 yılı içinde Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile zaten güçlü olan ilişkileri yeni projeler ve ikili anlaşmalarla daha da pekiştirilirken Ermenistan'la bir süredir tıkanmış olan diplomatik diyalog sürecinin yeniden açılabilmesi için girişimleri artmıştır. Bu çerçevede Güney Kafkasya'nın Türk dış politikası gündeminde 2013 yılında da ön sıralarda yer almaya devam ettiğini söylemek mümkündür.

TÜRKİYE’NİN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASININ ANAHATLARI

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun jeopolitik olarak Balkanlar ve Ortadoğu ile birlikte Türkiye’nin “yakın kara havzası” içinde değerlendirdiği Güney Kafkasya, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının en öncelikli alanlarından birisini oluşturmaktadır.¹ Türkiye bölgenin komşusu olduğu için Güney Kafkasya’da meydana gelen her türlü siyasi ve ekonomik gelişmeden de doğrudan etkilenmektedir. Öte yandan tarihsel ve kültürel olarak da bölge ülkeleri ile Türkiye arasında güçlü bağlar mevcuttur. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ise Hazar havzasının zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının Batı’ya taşınması yönünden de Güney Kafkasya Türk dış politikası açısından öne çıkan bir bölge haline gelmiştir.

Türkiye’nin Güney Kafkasya politikasının en önemli hedefleri arasında bölge ülkelerinin bağımsızlıklarının güçlendirilmesi, toprak bütünlüklerinin korunması ile ekonomik ve siyasi istikrarlarının sağlanması bulunmaktadır. Bu kapsamda Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’ın Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesine büyük önem veren Türkiye, ayrıca Güney Kafkasya’daki çözümlenmemiş ihtilafların barışçı yollardan çözümü için de uluslararası platformlarda büyük çaba göstermiştir.² Örneğin Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ sorununun çözümü için 1992’de kurulan AGİT Minsk grubu bünyesinde etkin olarak görev almış, 2008 yılında patlak veren beş günlük Rusya-Gürcistan savaşından sonra ise bölgesel meselelerin yine bölge ülkeleri arasında çözülebilmesi amacıyla bir “Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu” kurulması önerisinde bulunmuştur.³

Türkiye’nin Güney Kafkasya politikasının bir başka önemli ayağı da Asya ve Avrupa arasında stratejik enerji ve ulaştırma koridorlarının kurulmasında bölge ülkeleri ile yakın işbirliği sağlamaktır. 2006 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı ve 2007’de faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğalgaz Boru Hattı’nın yanı sıra Azerbaycan ve Gürcistan ile birlikte 2007’de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi başlatılmıştır. 2012 yılında ise Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan anlaşma ile Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) projesi hayata geçirilmiştir. 2018’de tamamlanması beklenen bu boru hattı daha sonra Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya üzerinden inşa edilecek olan Trans

Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP) ile birleşecek ve Avrupa'ya doğalgaz taşıyan ana damarlardan birisi haline gelecektir.⁴

Enerjiden bölgesel güvenliğe, askeri ilişkilerden kültürel işbirliğine kadar pek çok alanda Türkiye'nin Güney Kafkasyadaki en önemli ortağı Azerbaycan'dır. 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasını takiben iki ülke arasında hızla gelişen stratejik ilişkiler çoğu zaman “bir millet iki devlet” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kapsamda sadece İlham Aliyev'in cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye ve Azerbaycan arasında yüzden fazla ikili anlaşma ve protokol imzalanmıştır. 2010 yılında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi de 2011'den bu yana düzenli toplantılarına devam etmektedir. Ayrıca 2012'de Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan dışişleri bakanları arasında da düzenli üçlü toplantılar yapılmaya başlanmıştır. İkili ticarete ise 2013 yılı sonu itibariyle Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ticaret hacmi 3,3 milyar dolara yaklaşmıştır.⁵ Bu açıdan da Azerbaycan Türkiye'nin bölgedeki en önemli ticaret ortağı olma özelliğini korumaktadır.

Türkiye'nin Güney Kafkasya politikası açısından Gürcistan da kilit önemde bir ülkedir. Başta enerji ve ulaştırma olmak üzere bölgesel ekonomik işbirliği projelerinin neredeyse tümünde Türkiye ve Azerbaycan'la ortak hareket eden Gürcistan'ın özellikle 2004'teki “Gül Devrimi” sonrasında Türkiye ile siyasi ve kültürel ilişkileri de hızla güçlenmiştir. Hâlihazırda iki ülke vatandaşları turistik amaçlı seyahatlerinde karşılıklı olarak 90 güne kadar vize muafiyetinden faydalanırken Batum'daki havalimanı da iki ülke tarafından ortak olarak kullanılmaktadır. Ayrıca 2011 yılında imzalanan bir anlaşma uyarınca Türkiye ve Gürcistan vatandaşları diğer ülkeye sadece kimlikleri ile giriş yapabilmektedirler.

İki ülke arasındaki ticari ilişkiler de hızla gelişmektedir. Türkiye Gürcistan'ın ihracatında ikinci, ithalatında birinci ortağı konumundadır. Ayrıca Gürcistan'da bir milyon doların üzerinde yatırımı bulunan yirmiden fazla Türk firması bulunmaktadır. Tüm bu gelişmelere bağlı olarak 2011 yılında Gürcistan Parlamentosu tarafından onaylanan “Ulusal Güvenlik Konsepti” belgesinde de Türkiye'den “stratejik ortak” olarak bahsedildiği dikkat çekmektedir. Özellikle 2008'deki savaştan sonra Rusya ile ilişkileri kopma noktasına gelen Gürcistan yönetimi için Türkiye bu açıdan da önemli bir bölgesel müttefik olarak görülmektedir.

Türkiye'nin Güney Kafkasya'nın üçüncü ülkesi Ermenistan'la ilişkilerinde ise çok ciddi sorunlar varlığını korumaktadır. Halen aralarında diplomatik ilişki bulunmayan iki ülkeyi birbirine bağlayan sınır kapıları Yukarı Karabağ sorununa bağlı olarak 1992 yılından beri kapalıdır. Ermenistan'ın Yukarı Karabağ dâhil Azerbaycan topraklarının yaklaşık olarak beşte birini işgal etmeye devam etmesi ise Azerbaycan'ı bölgedeki en önemli müttefiki olarak gören Türkiye'nin Ermenistan'a yönelik politikasını da yakından etkilemektedir. Nitekim Ankara-Erivan ilişkilerinin normalleşmesi için 2007 yılında İsviçre'nin arabuluculuğu ile başlatılan diplomatik süreç de temel olarak bu nedenden ötürü başarısızlığa uğramıştır.⁶

İki ülke arasında diğer bir önemli sorun da Ermenistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun 1915'te Ermenilere karşı "soykırım yaptığı" iddiasına resmi düzeyde destek vermesidir. Ayrıca Erivan'ın Türkiye-Ermenistan sınırını oluşturan Kars Anlaşması'nı tanımadığını açıklaması ve Ermenistan Bağımsızlık Bildirgesi ve Ermenistan Anayasası'nda soykırım ve Doğu Anadolu'da toprak talepleri ile ilgili tartışmalı bazı ifadelerin yer alması da Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesini engellemektedir.

İki sınır komşusuyla yaşadığı bu ciddi sorunlar ister istemez Erivan'ı siyasi, askeri ve ekonomik açılardan neredeyse tamamen Rusya'ya bağımlı hale getirmiştir. Ancak yine de ülkenin yıllar içinde hızla göç vermekten ve fakirleşmekten kurtulamadığı görülmektedir. Halkın önemli bir bölümünün yoksulluk sınırının altında yaşadığı Ermenistan'la ilişkilerde normalleşme sağlanması bu açıdan da Güney Kafkasya'da kalıcı barış, refah ve istikrarın sağlanması anlamında Türk dış politikası için büyük önem taşımaktadır.

TÜRKİYE-AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ

2012 yılında TANAP projesini hayata geçirerek stratejik ortaklık yolunda büyük bir adım daha atan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler 2013 yılında da güçlenmeye devam etmiştir. Özellikle 17 Aralık'ta Azerbaycan'ın Şahdeniz-2 sahasından çıkarılacak doğalgazın işletilmesi ve TANAP ve TAP aracılığıyla Avrupa'ya taşınmasına yönelik olarak nihai yatırım anlaşmalarının imzalanması çok önemli bir gelişmedir. 35 milyar dolarlık dev bir yatırımla gerçekleştirilecek olan bu projenin imza törenine Azerbaycan, Karadağ, Yunanistan, Gürcistan, Hırvatistan, Bulgaristan, Ar-

navutluk, İtalya ve İngiltere'nin üst düzey hükümet temsilcileri katılırken, törende Türkiye'yi temsil eden Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız da bu projenin hayata geçirilmesiyle Avrupa'nın doğalgaz sorununun büyük ölçüde çözüleceğine dikkat çekmiştir.⁷ 24 Aralık'ta ise Azerbaycan hükümeti Türkiye'nin TANAP'taki payının artırılması talebine olumlu oy vermiş ve bizzat Aliyev'in talimatıyla Türkiye'nin projedeki payı yüzde 20'den yüzde 30'a yükseltilmiştir.⁸

Siyasi ilişkiler alanında ise özellikle 9 Ekim'de Azerbaycan'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde belirgin bir ivme meydana gelmiştir. Toplam dokuz adayın yarıştığı seçimlerde Cumhurbaşkanı Aliyev oyların yüzde 85'ini alarak üçüncü bir dönem daha Azerbaycan'ı yönetmeye hak kazanırken Azeri muhalefeti bir araya getiren "Milli Şura" koalisyonunun adayları olan Cemil Hasanlı oyların ancak yüzde 5'ini alabilmiştir.⁹

Aliyev'in seçimlerden sonra ilk yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapması ise iki ülke arasındaki ilişkilerin yakınlığına işaret eden önemli bir örnektir. Nitekim 13 Kasım'da Ankara'ya gelen Aliyev'e Cumhurbaşkanı Gül tarafından Türkiye'nin en önemli nişanı olan devlet nişanı takdim edilirken, Aliyev de aynı şekilde Gül'e Haydar Aliyev nişanını takdim etmiştir. İki cumhurbaşkanı arasındaki görüşme sonrasında düzenlenen basın toplantısında ise Gül bir kez daha Türkiye'nin Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne verdiği önemin altını çizmiştir. Aliyev de "Türkiye ne kadar güçlü olursa Azerbaycan da o kadar güçlü olacaktır" ifadesini kullanarak iki ülke arasındaki stratejik ilişkilerin önemine vurgu yapmıştır.¹⁰

Aliyev'in ziyareti esnasında ayrıca Türkiye ile Azerbaycan arasındaki Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin üçüncü toplantısı da yapılmıştır. İki ülke arasında yedi anlaşma ve protokolün imzalandığı konseyin ardından düzenlenen basın toplantısında ise Başbakan Erdoğan üçüncü kez cumhurbaşkanlığına seçilen Aliyev'i tebrik etmiş ve Türkiye-Azerbaycan işbirliğinin Güney Kafkasya'da barış, istikrar ve refahın temini için önemine dikkat çekmiştir. İki ülke arasındaki ticaret hacmini 2020 yılına kadar 15 milyar dolar seviyesine yükseltmeyi amaçladıklarını belirten Erdoğan, bir kez daha TANAP projesinin önemini vurgulamış ve ayrıca Iğdır'dan Nahçıvan'a doğalgaz taşınması amacıyla yeni bir projenin de gündeme alındığını

belirtmiştir. Aynı zamanda iki ülkenin ileride Balkanlarda doğalgaz alanında ortak yatırım yapmak için görüştükleri de ifade edilmiştir.¹¹

Erdoğan ayrıca Kars-Tiflis-Bakü demiryolu projesinin de tamamlanmak üzere olduğunu hatırlatarak bu stratejik demiryolunun Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan Marmaray hattı ile birleşmesi sonrasında Güney Kafkasya ve Anadolu üzerinden Pekin'den Londra'ya kadar kesintisiz olarak ulaşmanın mümkün olacağına vurgu yapmıştır.¹² Erdoğan'ın bu sözleri Azerbaycan'ın Türkiye'nin son dönemde izlemekte olduğu "merkez ülke" stratejisinin başarısı için ne denli önemli bir ülke haline geldiğini işaret etmesi bakımından da önemlidir.

1994'te ilan edilen ateşkese rağmen nihai bir barış anlaşmasının imzalanmadığı Yukarı Karabağ ihtilafına ilişkin olarak ise Türkiye ve Azerbaycan arasındaki anlayış birliği Aliyev-Erdoğan görüşmesi sonrasında bir kez daha teyit edilmiştir. Aliyev bu soruna ilişkin olarak Birleşmiş Milletler tarafından alınan kararların uygulanmamasını eleştirirken Türkiye'nin Yukarı Karabağ ile ilgili olarak Azerbaycan'a verdiği büyük destek için teşekkür etmiştir. Erdoğan ise bu sorunun Türkiye için bölgedeki barışın ve istikrarın sağlanması açısından çok önemli olduğunu söyleyerek meselenin barışçı yollardan çözülmesi noktasında Ankara'nın Azerbaycan'a "koşulsuz desteğinin" devam ettiğinin altını çizmiştir.¹³

Erdoğan ayrıca AGİT Minsk grubunun üyeleri olan ABD, Rusya ve Fransa'nın sorunun çözümü için daha fazla gayret göstermesi gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁴ Benzer bir vurgu Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 16-17 Temmuz'da gerçekleşen Azerbaycan ziyaretinde de öne çıkmıştır. Mevkidışı Memmedyarov ile görüşen Davutoğlu bu meseleye ilişkin olarak Türkiye'nin görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

"Uluslararası toplum için muhasebe yapmak vakti gelmiştir. Minsk Grubu yirmi yılı aşkın süredir çaba sürdürüyor. Biz bu çabaları takdir ediyoruz fakat bu çabalar netice vermiyor. Herkesin Minsk Grubunun başarısız olma nedenlerini sorgulaması lazım. Eşbaşkanlar daha aktif çalışmalıdır. Minsk Grubu üyelerine de görev düşüyor. Türkiye de Minsk Grubu üyesi fakat süreci eşbaşkanlar yürüttüğü için biz gereken katkıyı yapamıyoruz. Biz Türkiye olarak sorunun çözülmesi için atılacak bütün olumlu adımlara destek vereceğiz."¹⁵

Bu kapsamda özellikle Aliyev'in Ankara ziyaretinin ardından Ankara'nın

Yukarı Karabağ sorununun çözümü için diplomatik girişimlerine hız verdiği görülmektedir. Örneğin 21-22 Kasım tarihlerinde Moskova'ya giden Erdoğan, Putin'le görüşmesinde Minsk grubunun 1992 yılında kurulmasına rağmen soruna bir çözüm bulamamasını eleştirmiştir.¹⁶ Ayrıca iki yıl aradan sonra ilk kez 19 Kasım'da AGİT'in Viyana'daki merkezinde bir araya gelen Aliyev ve Sarkisyan arasındaki görüşme de Ankara tarafından yakından takip edilmiştir. Görüşme sonrasında basına herhangi bir açıklama yapılmazken iki ülke dışişleri bakanları 5-6 Aralık'ta Kiev'deki AGİT toplantısında bir araya gelerek Yukarı Karabağ sorununun çözümü için müzakerelere devam etme kararı almışlardır.

Yukarı Karabağ sorununun çözümüne yönelik tüm bu olumlu gelişmelere rağmen Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki cephe hattında kısa süreli çatışmaların meydana gelmeye devam ettiğine ise özellikle dikkat çekmek gerekir. Örneğin 11 Mart'ta Fuzuli ilçesi yakınlarında Ermenistan güvenlik kuvvetleri tarafından açılan ateş sonucu bir Azerbaycan askeri hayatını kaybetmiştir. Bu tür gerginlikler bir taraftan Azerbaycan ve Ermenistan arasında geniş kapsamlı bir barış anlaşması yapılması olasılığını zayıflatırken diğer taraftan da Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkilerinde de yeni bir başlangıç yapmasının önüne geçmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı Gül'ün Ermenistan'da yeniden cumhurbaşkanı seçilen Sarkisyan'a gönderdiği tebrik mesajının bile Azerbaycan hükümet yetkilileri tarafından tepkiyle karşılandığı iddia edilmiştir.¹⁷

Ermenistan dışında Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin seyri açısından belirleyici olan bir başka önemli aktör de Rusya'dır. Moskova'nın özellikle 2013 yılında Güney Kafkasya ülkelerine yönelik en temel hedefi ise bu ülkeleri kendi liderliğindeki Gümrük Birliği'ne katılmaya ikna etmek olmuştur. Özellikle zengin petrol ve doğalgaz kaynakları nedeniyle Azerbaycan'ın Putin'in üçüncü devlet başkanlığı döneminin en iddialı projesi olarak gösterilen Gümrük Birliği'ne katılması Moskova için projenin nihai başarısı için büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan 15 Ağustos'ta Putin'in yedi yıl aradan sonra Bakü'ye yapmış olduğu çalışma ziyareti de cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde Rusya'nın Aliyev'e desteği şeklinde yorumlanmıştır.¹⁸

Putin'in Bakü ziyareti esnasında Rusya ve Azerbaycan arasında ayrıca enerji, ulaşım ve havacılık gibi alanlarda pek çok anlaşma imzalanmıştır.

Buna karşın Aliyev'in Rusya'nın önerdiği tür bir Gümrük Birliği'ne katılma konusunda oldukça çekimser kaldığı görülmektedir. Nitekim Kasım ayında Vilnius'ta yapılan Doğu Ortaklığı zirvesinde Azerbaycan ve AB arasında imzalanan vize kolaylığı anlaşması da Aliyev yönetiminin Rusya ile AB arasında bir denge politikası izlemeye çalıştığını göstermiştir. Söz konusu politika hem AB hem de Rusya ile önemli siyasi ve ekonomik ilişkileri bulunan Türkiye için de uygun görünmektedir. Ancak Azerbaycan'ın bu iki ekonomik alternatif arasında yapacağı nihai tercihin orta ve uzun vadede Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini de yakından etkileyeceği öngörülebilir.

TÜRKİYE-ERMENİSTAN İLİŞKİLERİ

2010 yılında Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin Ankara ve Erivan arasındaki diplomatik ilişkilerin normalleşmesini öngören 2009 tarihli protokollerin Ermenistan Anayasası'na ve Bağımsızlık Bildirgesi'ne aykırı olamayacağı yönündeki gerekçeli kararının ertesinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak donma noktasına gelen Türkiye-Ermenistan ilişkileri 2013 yılı sonuna doğru yeniden hareketlenmeye başlamıştır.

Bu bağlamda en dikkat çekici gelişme Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun 12 Aralık'ta Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) dışişleri bakanları toplantısı için Erivan'a gitmesi ve bu ziyaret kapsamında Ermenistan Dışişleri Bakanı Eduard Nalbandyan ile görüşmesidir. Yaklaşık bir buçuk saat süren bu görüşmeye ilişkin olarak yaptığı açıklamada Davutoğlu iki ülke arasındaki diyalog sürecinin yeniden başlatılmasının önemini aşağıdaki sözlerle vurgulamıştır:

“Son dönemde toplantılarımızda biraz daha kesinti söz konusuydu. Bugün bu görüşmelerimizi paylaşmaktan büyük bir memnuniyet duyduk. Daha çok ikili konular üzerinde durduk ama bölgesel perspektifimizi de paylaştık. Çok açık yürekli ve samimi bir görüşme oldu. Bu tür temaslarda bir seferde sorunların bütünüyle çözüldüğü ve hatta çözümün hemen oluştuğu izlenimine kapılmak doğru değil. Ancak görüşmeden, diyalog kurmadan, meseleyi açık yüreklilikle konuşmadan da o meselenin çözümü mümkün değil. Psikolojik eşğin aşılması ve görüşmelerimizin daha yakından senkronize edilmesi önem taşıyordu. O bakımdan faydalı bir görüşme oldu.”¹⁹

Her ne kadar Davutoğlu ile Nalbandyan arasındaki bu görüşmeden normalleşme sürecinin geleceğine ilişkin olarak çok belirgin bir karar çık-

mamişsa da bu görüşmenin gerçekleşmiş olmasının bile iki ülke ilişkileri açısından başlı başına önemli bir olay olduğu söylenebilir.²⁰ Zira Davutoğlu'nun ziyareti, 2009'da dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın yine KEİ kapsamında gerçekleşen bir toplantı için Erivan'a gitmesinden sonra Türkiye'den Ermenistan'a dışişleri bakanı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olmuştur. Bu ziyaret ayrıca Türkiye ve Ermenistan arasında normalleşmeyi öngören protokollerin onay prosedürünün iki ülke tarafından askıya alınmasından sonra Ankara'nın süreci yeniden canlandırmak için başlattığı en önemli girişim olarak da dikkat çekmektedir.

Hiç şüphesiz Davutoğlu'nun Erivan'da Nalbandyan'la görüşmeye karar vermesinde Azerbaycan ve Ermenistan arasında Yukarı Karabağ sorununa ilişkin olarak yeniden başlayan görüşmeler etkili olmuştur. Nitekim 5-6 Aralık'ta Kiev'de düzenlenen AGİT Bakanlar Konseyi toplantısına katılan Davutoğlu zirve esnasında Rusya, Azerbaycan ve İsviçre dışişleri bakanlarıyla bir araya gelerek Yukarı Karabağ meselesinin çözümü için sürdürülen uluslararası girişimlere Türkiye'nin desteğini teyit etmiştir.²¹

Türk yetkililer özellikle 2010'dan itibaren çeşitli vesilelerle Yukarı Karabağ sorunu çözülmeden Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesinin mümkün olamayacağını ifade etmektedirler. Ermenistan yönetimi ise Ankara'nın Yukarı Karabağ sorununun çözümünün ikili ilişkilerin iyileştirilmesi için bir ön koşul olarak dayatmasına tepki göstermektedir. Hatta bu meseleye ilişkin olarak Nalbandyan 10 Nisan'da yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin yaklaşımının Yukarı Karabağ sorununun çözümüne "bilinçli şekilde engel olma" izlenimi yarattığını söylemiştir.²²

Davutoğlu'nun ziyareti öncesinde Ankara'nın Erivan'a Yukarı Karabağ'ın etrafında Ermenistan güçlerinin işgali altında bulunan yedi bölgenin ikisinden çekilmesi karşılığında Türkiye-Ermenistan sınırının açılmasını teklif ettiği yönündeki haberler ise bizzat Davutoğlu tarafından yalanlanmıştır. "Ne benim tarafımdan, ne de herhangi bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisi tarafından böyle somut bir öneri hiçbir zaman basınla paylaşılmadı ve gündeme getirilmedi" şeklinde konuya açıklık getiren Davutoğlu bu tür spekülatif yorumlara itibar edilmemesi gerektiğini hatırlatmıştır.²³

Özellikle orta ve uzun vadede Türkiye-Ermenistan ilişkilerini yakından etkileyecek olan bir başka önemli gelişme ise Ermenistan'ın Rusya li-

derliğindeki Gümrük Birliği'ne girmeye karar verdiğini açıklamasıdır. Bu bağlamda öteden beri oldukça güçlü seyretmekte olan Rusya-Ermenistan ilişkilerinin 2013 yılında daha da yakınlaştığı görülmektedir. Nitekim 18 Şubat'ta yapılan Ermenistan cumhurbaşkanlığı seçimlerini yüzde 59 oy alarak kazanan Sarkisyan'ın 11 Mart'ta ilk yurtdışı ziyaretini Moskova'ya yapmış olması da Rusya ve Ermenistan arasındaki ilişkilerin yakınlığına işaret etmektedir. Eylül'de bir kez daha Moskova'ya giderek Putin'le bir araya gelen Sarkisyan bu ikinci ziyaretinde ise Ermenistan'ın Rusya liderliğindeki Gümrük Birliği'ne girmeye karar verdiğini açıklamıştır.²⁴ Erivan'ın bu kararı üzerine AB ile Ermenistan arasında imzalanması öngörülen ortaklık ve derin ve kapsamlı serbest ticaret anlaşması da rafa kaldırılmıştır.

2 Aralık'ta ise bu sefer Rus-Ermeni Bölgelerarası Forumu toplantısına katılmak üzere Putin Ermenistan'ı ziyaret etmiş ve Erivan'ın Gümrük Birliği'ne katılma kararını desteklediğini açıklamıştır. Bu ziyarette ayrıca Moskova'nın Erivan'ın 300 milyon dolarlık doğalgaz borcunun yarısını silmesine karşılık olarak Ermenistan'ın ArmRosgazprom doğalgaz şirketinin de tamamen Rusya'nın Gazprom şirketine satışına karar verilmiştir. Rusya ayrıca Ermenistan'a sattığı doğalgazın da fiyatını düşürmüştür.²⁵

Tüm bu gelişmelerin akabinde 25 Aralık'ta Moskova'da yapılan Gümrük Birliği zirvesinde Ermenistan'ın birliğe katılımı için bir yol haritası belirlenmiştir. Erivan'ın 2014 yılı içinde Gümrük Birliği'ne üye olmasından sonra ise Ermenistan'ın siyasi ve ekonomik olarak tamamen Moskova'ya bağımlı hale geleceği öngörülebilir. Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecinin önemli bir amacının da Ermenistan'ı bir ölçüde de olsa Rusya'nın ekseninden çıkarmak olduğu düşünüldüğünde bu yeni gelişmenin Türkiye'nin Güney Kafkasya politikasının geleceği açısından da önemli etkiler yaratacağını söylemek mümkündür.

TÜRKİYE-GÜRCİSTAN İLİŞKİLERİ

1 Ekim 2012'de Gürcistan'da yapılan parlamento seçimleriyle ülkenin en zengin işadamı olan Bidzina İvanişvili liderliğindeki "Gürcistan Hayali" koalisyonunun iktidara gelmesiyle Güney Kafkasya ülkelerinden birinde ilk kez muhalefetteki bir parti serbest seçimler yoluyla hükümeti kurma fırsatını elde etmiştir. Dış politikasını Batı dünyasından uzaklaşma-

dan Rusya'yla ilişkilerini belli bir ölçüde tamir etme hedefi üzerine kuran İvanişvili hükümetinin bu söylemi ise başta Türkiye'deki bazı çevrelerde tedirginlik yaratmış, 2004'teki Gül Devrimi ve 2008'deki Rus-Gürcü savaşından sonra Saakaşvili'nin Türkiye'yi öncelikli ortak olarak değerlendiren dış politikasının tamamen değişeceğine yönelik endişeler artmıştır.²⁶ Bu bağlamda İvanişvili'nin özellikle Aralık 2012'de Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile ilgili çekincelere sahip olduğunu söylemesi Türkiye-Gürcistan ilişkilerinin geleceğiyle ilgili soru işaretlerine yol açmıştır.

2013 yılında yaşanan gelişmeler sayesinde ise bu korkuların yerini yeniden iyimserliğe bıraktığını söylemek mümkündür. Örneğin İvanişvili Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile ilgili sözlerini sarf ettikten hemen sonra Bakü'ye yaptığı resmi ziyarette Gürcistan'ın projeye olan desteğinin devam ettiğini teyit etmiştir.²⁷ Ayrıca Gürcistan hükümetinin yeni dış politika yaklaşımına rağmen Tiflis ile Moskova arasındaki ilişkilerde çok belirgin bir iyileşme meydana gelmemiştir. Nitekim İvanişvili başbakan seçildikten sonraki ilk resmi ziyaretini de Moskova'ya değil, Brüksel'e yapmıştır.

Aralarındaki siyasi çekişmeye rağmen Saakaşvili ile İvanişvili'nin uzlaşması sonucunda 7 Mart 2013'te Gürcistan parlamentosunda kabul edilen 19 maddelik "Dış Politikanın Ana Yönelimleri" isimli belgede de AB ve NATO üyeliği Gürcistan'ın en önemli dış politika önceliği olarak tanımlanmıştır. Her ne kadar belgede 2008 savaşından sonra Rusya ile tamamen kopan ilişkilerin geliştirilmesi arzusu teyit edilmekteyse de Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan devletlerle Gürcistan'ın diplomatik ilişki kuramayacağı özelliği özellikle belirtilmesi Tiflis ve Moskova arasındaki ilişkilerinin normalleşmesinin uzun zaman alacağını göstermektedir.²⁸

27 Ekim'de gerçekleşen Gürcistan cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında da Tiflis'in Batı ile ilişkilerinin güçlenmeye devam ettiği söylenebilir. Anayasaya göre üçüncü bir dönem daha cumhurbaşkanı olamayacağı için seçimlerde David Bakradze'yi aday gösteren Saakaşvili'nin bu desteğine rağmen İvanişvili'nin desteklediği aday olan 44 yaşındaki Georgi Margvelaşvili oyların yüzde 62'sini alarak Gürcistan'ın yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2 Kasım'da ise İvanişvili başbakanlık görevini 31 yaşındaki eski İçişleri Bakanı Irakli Garibaşvili'ye devrettiğini açıklamıştır. 2010 yılında parlamento tarafından kabul edilen anayasa değişiklikleri sonucunda

cumhurbaşkanının yetkilerinin bir bölümünün başbakana devredilmesiyle Gürcistan'daki siyasi sistemin daha çok parlamenter demokrasi modeline yaklaştığına da özellikle dikkat çekmek gerekir.

18 Kasım'da yapılan yemin töreninde Margvelaşvili bir kez daha Gürcistan'ın AB ile bütünleşmesine önem vereceklerini teyit etmiş, ayrıca komşu ülkeler olan Türkiye, Azerbaycan ve Ermenistan'la da ilişkilerin geliştirileceğini vurgulamıştır.²⁹ Margvelaşvili her ne kadar Rusya ile kopan ilişkileri yeniden teyit etmeyi arzu ettiklerini söylemişse de 25 Ekim tarihinde Minsk'teki BDT toplantısına katılması için kendisine yapılan daveti geri çevirmesi oldukça önemlidir. Nitekim Başbakan Garibaşvili de parlamentodan güvenoyu aldıktan sonra yaptığı açıklamada Gürcistan'ın AB ve NATO üyeliğinin kendileri için doğru yol olduğunu söyleyerek adım adım Avrupa'ya doğru ilerlemeye devam edeceklerinin altını çizmiştir.³⁰

Gürcistan'ın iki yeni liderinin verdikleri bu mesajlardan sonra Margvelaşvili'nin cumhurbaşkanı seçildikten sonraki ilk resmi yurtdışı ziyareti kapsamında 28-29 Kasım'da Vilnius'taki Doğu Ortaklığı zirvesinde AB ile ortaklık ve derin ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmasını parafe etmesi şaşırtıcı olmamıştır. Eylül 2014'e kadar Tiflis ve Brüksel arasındaki nihai imzaların atılmasından sonra ise Gürcistan'ın AB ile ilişkilerinin kurumsal açıdan oldukça sağlam bir temel kazanacağı söylenebilir.

Son dönemde stratejik tercihini oldukça net biçimde Batı'dan yana koyan Gürcistan yönetimi açısından Türkiye sadece coğrafi olarak değil, siyasi ve ekonomik anlamda da Avrupa'ya ve NATO'ya açılan bir kapı gibi görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'yle ilişkilerin geliştirilmesi Gürcistan için 2013 yılında daha da önemli bir hedef haline gelmiştir. Nitekim 14 Şubat'ta resmi bir ziyaret kapsamında Ankara'ya gelen Başbakan İvanişvili ile Cumhurbaşkanı Gül, TBMM Başkanı Cemil Çiçek ve Başbakan Erdoğan arasında yapılan üst düzey görüşmeler de bu durumu teyit etmiştir.

Ankara ziyaretinde özellikle Türkiye ve Gürcistan arasındaki yıllık 1,5 milyar dolarlık ticaret hacminin geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapan İvanişvili, bu kapsamda Türk işadamlarının Gürcistan'a daha fazla yatırım yapmaları için her türlü kolaylığın gösterileceğini söylemiştir. İkili görüşmelerde ayrıca Gürcistan tarafından 1944 yılında Orta Asya ülkelerine sürgüne gönderilen Ahıska Türklerinin de durumu gündeme gelmiş ve iki

ülke yetkilileri yaklaşık yetmiş yıl aradan sonra Ahıska Türklerinin memleketlerine geri dönmeleri için gerekenin yapılması hususunda anlaşmışlardır.³¹ Ayrıca Gürcistan'ın Türkiye'nin 2015-2016 dönemi için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine destek vereceği ifade edilmiştir. Tüm bu gelişmelere istinaden Başbakan Erdoğan Türkiye ve Gürcistan arasındaki yakın ilişkileri şu sözlerle teyit etmiştir:

“Gürcistan’la ilişkilerimiz komşuluk ilişkilerinin çok ötesinde bir anlam ifade ediyor. Türkiye olarak komşumuz Gürcistan’ın barış ve istikrarına ekonomik gelişmesine NATO’yla olan ilişkilerine ve entegrasyona büyük önem ve destek verdik. Uluslararası tanınmış sınırları içerisinde toprak bütünlüğüne ve egemenliğine desteğimizin tam olduğu Gürcistan’la ilişkilerimiz bundan sonra artarak devam edecektir.”³²

İvanişvili'nin Ankara ziyaretinin ardından Cumhurbaşkanı Saakaşvili de önce Nisan'da, sonra da Eylül'de olmak üzere iki kez Türkiye'ye gelmiştir. İlk gezisinde Saakaşvili sırasıyla İnegöl, İstanbul ve Ankara'ya uğramıştır. İnegöl'de Kafkas Folklor ve Kültür Derneği'nin etkinliğinde bir konuşma yapan Saakaşvili, bisikletten düşerek kolunu incitmesi nedeniyle gazete manşetlerine yansıyan gezinin İstanbul durağında ise Başbakan Erdoğan'la Dolmabahçe'deki çalışma ofisinde görüşmüş ve ayrıca Nurol Yönetim Kurulu Başkanı ve Gürcistan Fahri Konsolosu Nurettin Çarmıklı'ya da “Üstün Hizmet Madalyası” takdim etmiştir. Saakaşvili daha sonra Ankara'ya geçerek Cumhurbaşkanı Gül ile görüşmüştür.

18 Eylül'de gerçekleşen ikinci Türkiye ziyaretinde ise Saakaşvili Samsun'un Çarşamba ilçesiyle Ordu'nun Fatsa ve Ünye ilçelerine giderek burada yaşayan Gürcü asıllı Türk vatandaşlarına çifte vatandaşlık beratı vermiştir. Bu vesileyle yaptığı konuşmalarda Türk ve Gürcü halkları arasında son dönemde güçlenen dostluk ilişkisine vurgu yapan Saakaşvili iki ülke vatandaşlarının artık karşılıklı olarak rahatça Türkiye'ye ve Gürcistan'a girip çıkabilmelerinin de önemini dikkat çekmiştir.³³

İvanişvili ve Saakaşvili'nin bu ziyaretlerine karşılık Dışişleri Bakanı Davutoğlu da 27-28 Mart tarihlerinde Gürcistan'ı ziyaret etmiş ve Tiflis'te mevkidaşı Maia Panjikidze ve Başbakan İvanişvili'nin yanı sıra Parlamento Başkanı David Usupashvili ve Yeniden Entegrasyondan Sorumlu Devlet Bakanı Paata Zakareishvili ile görüşmüştür. Daha sonra Batum'a geçen

Davutoğlu ilki 8 Haziran 2012'de Trabzon'da gerçekleşen Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan Dışişleri Bakanları l Toplantısının ikincisine katılmıştır.  ülkeyi ilgilendiren meselelere ilişkin olarak bölgesel işbirliğinin geliştirilmesini hedefleyen bu toplantıda Davutoğlu ayrıca Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ile de görüşme imkânı bulmuştur.³⁴

2013 yılı Türkiye ve Gürcistan arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesi açısından da oldukça verimli bir yıl olmuştur. Yunus Emre Enstitüsü tarafından kurulan Tiflis Türk Kültür Merkezi faaliyete geçtiği 2012 yılından beri 40'ın üzerinde kültür sanat faaliyeti düzenlemiş ve ayrıca Tiflis İvane CavakhiŐvili Devlet niversitesi bünyesinde hizmet verdiği merkezde yaklaşık 900 kişiye Türkçe ğretmiŐtir.³⁵ Ayrıca 2012'nin sonunda Yunus Emre Enstitüsü ile Gürcistan yetkilileri arasında varılan mutabakat uyarınca Gürcistan'daki okullarda Türkçe'nin seçmeli ders olarak okutulması için girişimlere de hız kazandırılmıŐtır.

DEĞERLENDİRME

2013 yılında Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan'la siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda ilişkileri güçlenmeye devam ederken yeniden başlayan diyalog girişimlerine karşın Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde çok belirgin bir iyileşme kaydedilemediği görülmektedir. Bu açıdan özellikle Yukarı Karabağ sorununun çözümsüz kalmasının Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişiminin önündeki en büyük engeli teşkil etmeye devam ettiği görülmektedir. Gürcistan'da ise Abhazy ve Güney Osetya'daki mevcut durum nedeniyle yaşanabilecek olası gelişmeler Türkiye'nin Güney Kafkasya politikası açısından önemini korumaktadır.

Dolayısıyla Türkiye'nin bölgedeki çıkarları açısından öncelikle her  sorunun da kapsamlı bir bölgesel diyalog çerçevesinde zme kavuşturulması gerekmektedir. Her ne kadar Başbakan Erdoğan tarafından daha önce bu amaçla gündeme getirilen Kafkasya İstikrar ve İŞbirliği Platformu nerisi bugüne kadar gerçekleŐememiŐ olsa da 2012 yılından bu yana Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan dışişleri bakanları arasında yapılan düzenli toplantılar bu anlamda Güney Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması bakımından önemli bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bu toplantıların Ermenistan'ın yanı sıra Rusya ve İnan gibi diğer bölgesel aktörleri ve

Minsk grubu çerçevesinde ABD ve AB'yi de içine alacak şekilde genişletilmesinin Güney Kafkasya'daki ihtilafların çözümünde önemli adımlar atılmasına vesile olacağı öngörülebilir. Nitekim Türkiye'nin son dönemde Minsk grubunu bölgede daha etkin bir aktör haline getirmeye çalışması da bu bakımdan oldukça önemlidir.

Öte yandan bölgedeki çözümlenmemiş ihtilafların yanı sıra AB'nin Doğu Ortaklığı programı ile Rusya'nın Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği projeleri arasında hız kazanan rekabetin de önümüzdeki dönemde Güney Kafkasya'da kalıcı barışın tesisi açısından tehdit oluşturduğu söylenebilir. Rusya ile ilişkileri uzun bir süredir gergin seyreden Gürcistan bu konuyla ilgili olarak tercihini net olarak AB'den yana yapmış gibi görünmektedir. Ermenistan ise Rusya'nın liderliğindeki Gümrük Birliği'ne katılmaya karar vererek yakın zamanda Moskova'nın siyasi ve ekonomik ekseninden ayrılmaya niyetli olmadığını göstermiştir. Halen AB ile Rusya arasında bir denge politikası izlemeye çalışan Azerbaycan'ın nihai kararı Güney Kafkasya'daki jeopolitik dengeler açısından belirleyici olacaktır.

Ancak Ukrayna'da meydana gelen en son gelişmeler de göz önüne alınacak olursa Rusya ve Batı arasında eski Sovyet coğrafyasında yeniden hız kazanan nüfuz mücadelesi nedeniyle ortaya çıkabilecek yeni gerginliklerden en fazla etkilenecek bölgelerden birinin de Güney Kafkasya olacağıının unutulmaması gerekir. Bu yeni durum aynı anda hem AB ve NATO hem de Rusya ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkilere sahip bir ülke olarak Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasını da kaçınılmaz olarak yakından etkileyecektir.

KRONOLOJİ

14 Şubat	Gürcistan Başbakanı İvanişvili resmi ziyaret kapsamında Ankara'ya gelmiştir.
18 Şubat	Ermenistan'da yapılan seçimlerde oyların yüzde 59'unu alan Sarkisyan yeniden cumhurbaşkanı seçilmiştir.
7 Mart	Gürcistan parlamentosunda kabul edilen "Dış Politikanın Ana Yönelimleri" isimli belgede AB ve NATO üyeliği Gürcistan'ın en önemli dış politika önceliği olarak tanımlanmıştır.
11 Mart	Cumhurbaşkanı Sarkisyan seçimlerden sonraki ilk yurtdışı ziyaretini Moskova'ya yapmıştır.
27-28 Mart	Dışişleri Bakanı Davutoğlu resmi ziyaret kapsamında Gürcistan'ı zi-

- yaret etmiş ve Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan dışişleri bakanları üçlü toplantılarının ikincisine katılmıştır.
- 7-9 Nisan Türkiye'ye gelen Cumhurbaşkanı Saakaşvili sırasıyla İnegöl, İstanbul ve Ankara'da temaslarda bulunmuştur.
- 16-17 Temmuz Dışişleri Bakanı Davutoğlu resmi ziyaret kapsamında Azerbaycan'da temaslarda bulunmuştur.
- 15 Ağustos Rusya Devlet Başkanı Putin yedi yıl aradan sonra ilk kez Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir.
- 3 Eylül Moskova'ya yaptığı ziyarette Cumhurbaşkanı Sarkisyan Ermenistan'ın Rusya liderliğindeki Gümrük Birliği'ne girme kararını açıklamıştır.
- 18 Eylül Cumhurbaşkanı Saakaşvili Samsun ve Ordu'ya gelerek bazı Gürcü asıllı Türk vatandaşlarına çifte vatandaşlık beratı vermiştir.
- 9 Ekim Azerbaycan'da yapılan seçimlerde oyların yüzde 85'ini alan Aliyev yeniden cumhurbaşkanı seçilmiştir.
- 27 Ekim Gürcistan'da yapılan seçimlerde oyların yüzde 62'sini alan Margvelaşvili cumhurbaşkanı seçilmiştir.
- 2 Kasım Gürcistan'da Başbakan İvanişvili görevini eski İçişleri Bakanı İrakli Garibaşvili'ye devretmiştir.
- 13 Kasım Cumhurbaşkanı Aliyev'in Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan arasında üçüncü Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi toplanmıştır.
- 19 Kasım Aliyev ve Sarkisyan yaklaşık iki yıllık bir aradan sonra ilk kez AGİT'in Viyana'daki merkezinde bir araya gelmişlerdir.
- 28-29 Kasım Aliyev, Sarkisyan ve Margvelaşvili AB'nin Doğu Ortaklığı kapsamında yapılan Vilnius Zirvesi'ne katılmışlardır. Zirvede Margvelaşvili AB ile derin ve kapsamlı serbest ticaret anlaşmasını da içeren ortaklık anlaşmasını Gürcistan adına parafte etmiştir.
- 2 Aralık Rusya Devlet Başkanı Putin Rus-Ermeni Bölgelerarası Forumu toplantısına katılmak üzere Ermenistan'ı ziyaret etmiştir.
- 5-6 Aralık Azerbaycan ve Ermenistan dışişleri bakanları Kiev'de yapılan AGİT Bakanlar Konseyi toplantısında bir araya gelmişlerdir. Aynı toplantıda Dışişleri Bakanı Davutoğlu da Azeri, Rus ve İsviçreli mevkidaşlarıyla Yukarı Karabağ sorununu görüşmüştür.
- 12 Aralık Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) dışişleri bakanları toplantısı için Erivan'a giden Dışişleri Bakanı Davutoğlu ayrıca Ermeni mevkidaş Nalbandyan ile görüşmüştür.
- 17 Aralık Şahdeniz-2 sahasından çıkarılacak doğalgazın işletilmesi ve TANAP ve TAP aracılığıyla Avrupa'ya taşınmasına yönelik olarak nihai yatırım anlaşmaları Azerbaycan'da düzenlenen bir törenle imzalanmıştır.
- 24 Aralık Cumhurbaşkanı Aliyev'in talimatıyla Türkiye'nin TANAP projesindeki payı yüzde 20'den yüzde 30'a yükseltilmiştir.

25 Aralık Moskova'da yapılan Gümrük Birliği zirvesinde Ermenistan'ın birliğe katılımı için bir yol haritası belirlenmiştir.

NOTLAR

1. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, İstanbul: Küre Yayınları, 2001, s. 118.
2. "Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler", http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa.
3. Detayları ile ilgili olarak bkz. İgor Torbakov, "Turetskiy Pakt dlya Kavkaza", *Gazeta.ru*, 18.08.2008, http://www.gazeta.ru/comments/2008/08/18_a_2814298.shtml; Burcu G. Punsmann, "The Caucasus Stability and Cooperation Platform: An Attempt to Foster Regional Accountability", *ICBSS Policy Brief*, No. 13, 2009; Eleni Fotiou, "'Caucasus Stability and Cooperation Platform': What is at Stake for Regional Cooperation?", *ICBSS Policy Brief*, No. 16, 2009.
4. Yaklaşık 870 km uzunluğunda olması planlanan ve temelleri 2014 yılında atılacak olan TANAP'ın 2020'de yıllık 16 milyar metreküp kapasiteye ulaşması hedeflenmektedir. Bu kapasitenin 2023'te 23 milyar metreküpe, 2026'da ise 31 milyar metreküpe çıkacağı öngörülmektedir. Azerbaycan'ın Şahdeniz-2 sahasından çıkarılacak doğalgaz TANAP'la Türkiye'nin Batı sınırına getirildikten sonra TAP üzerinden İtalya'ya taşınacaktır.
5. "Ülkelere Göre Dış Ticaret Hacmi ve Dengesi", <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/1BD6EE84-98A9-105B-265A8DFD3265ACFB/eko07a.xls>.
6. Türkiye ve Ermenistan arasında 10 Ekim 2009 tarihinde Zürih'te imzalanan "Diplomatik İlişkilerin Tesisi" ve "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi" protokollerinin geçerlilik kazanabilmesi için iki ülkenin parlamentolarında onaylanması gerekmektedir. Ancak 12 Ocak 2010'da Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin protokollerin Ermenistan Anayasası'nın ve Bağımsızlık Bildirgesi'nin ruhuna aykırı olamayacağını belirten gerekçeli kararının ardından Ermenistan hükümetinin protokollerin onay sürecinin dondurulduğunu açıklamasından sonra Türkiye de protokollerin onaylanması sürecini askıya almıştır.
7. "Şahdeniz 2'de İmzalar Atıldı", 17 Aralık 2013, *Al Jazeera Turk*, <http://staff.aljazeera.com.tr/haber/sahdeniz-2de-imzalar-atildi>.
8. "TANAP'ta Türkiye İstedliğini Aldı", *Sabah*, 24 Aralık 2013.
9. Seçimlerle ilgili kapsamlı bir rapor için bkz. Nesrin Sarıahmetoğlu, "Azerbaycan'da Cumhurbaşkanlığı Seçimleri: Beklentiler ve Gerçekler", *ORSAM Rapor*, No. 170, 2013.
10. "Yaşasın Can Azerbaycan", *Hürriyet*, 13 Kasım 2013.
11. Görüşmenin detayları için bkz. "Yukarı Karabağ Sorunu, Bizim de Sorunumuzdur," 13 Kasım 2013, <http://www.basbakanlik.gov.tr/>.
12. A.g.e.
13. A.g.e.

14. A.g.e.
15. “Dışişleri Bakanı Davutoğlu: ‘Türkiye ve Azerbaycan Ezelden Ebede İki Kardeş Ülkedir’”, 16 Temmuz 2013, <http://www.mfa.gov.tr/>.
16. “Erdoğan’dan Putin’e, Kafkaslara Barışı Beraber Getirelim”, *Türkiye*, 28 Kasım 2013.
17. “Gül Sarkisyan’ı Tebrik Etti, Azerbaycan Açıklama İstedi”, *Taraf*, 23 Şubat 2013.
18. Gönül Şamilkızı, “Putin Azerbaycan’a Gidiyor”, *TRT Türk*, 30 Temmuz 2013, <http://www.trtturk.com/haber/putin-azerbaycana-gidiyor.html>.
19. “Çözümün Anahtarı Bölgesel İşbirliği”, 12 Aralık 2013, <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/cozumun-anahtari-bolgesel-isbirligi/56650#1>.
20. Erivan merkezli Regional Studies Center (RCS) düşünce kuruluşunun başkanı Richard Giragosian’ın ziyarete ilişkin görüşleri için bkz. “Ermenistan’a Önemli Ziyaret”, *Al Jazeera Turk*, 12 Aralık 2013, <http://staff.aljazeera.com.tr/haber/ermenistana-onemli-ziyaret>.
21. Servet Yanatma, “Azeri-Ermeni Zirvesi Olumlu, Davutoğlu Erivan’a Gidiyor”, *Zaman*, 6 Aralık 2013.
22. “Erivan’dan Ankara’ya Suçlama”, *Al Jazeera Turk*, 10 Nisan 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erivandan-ankaraya-suclama>.
23. “Davutoğlu: Samimi Görüşme Gerçekleştirdik”, *TRT Türk*, 12 Aralık 2013, <http://www.trtturk.com/haber/davutoglu-nalbantyanla-bir-araya-geldi.html>.
24. “Putin’in Bakü Ziyareti Etkili Oldu, Ermenistan Gümrük Birliği’ne Giriyor”, *Zaman*, 3 Eylül 2013.
25. “Ermeni Gazını Ruslar Yönetecek”, *Al Jazeera Turk*, 24 Aralık 2013, <http://test-temp.aljazeera.com.tr/haber/ermeni-gazini-ruslar-yonetecek>.
26. Bkz. Orhan Gafarlı, “Cumhurbaşkanlığı Seçimleri Sonrasında Güney Kafkasya ve Türkiye”, 30 Kasım 2013, <http://www.bilgesam.org/tr/...>
27. “Azerbaycan’la Gürcistan Arasında Hiçbir Sorunlu Konu Kalmadı”, *Zaman*, 3 Ocak 2013.
28. Belgenin tam metni için bkz. “Osnovniye Napravleniya Vneşney Politiki Gruzii”, 7 Mart 2013, <http://www.apsny.ge/2013/pol/1362718907.php>.
29. “Gürcistan’da Yeni Cumhurbaşkanı Göreve Başladı”, *CNN Türk*, 17 Kasım 2013, <http://www4.cnnturk.com/2013/>.
30. “Gürcistan Başbakanı: Batı Yolunda İlerleyeceğiz, Rusya İle İlişkileri Onaracağız”, *Euractiv*, 21 Kasım 2013, <http://www.euractiv.com.tr/genisleme/...>
31. “Erdoğan: Avrupa’da Terör Konusunda 10 Yıldır Neticeyi Göremiyoruz”, *Radikal*, 14 Şubat 2013.
32. “Gürcistan ile Ticaret 1.5 Milyar Doları Aştı”, 14 Şubat 2013, <http://www.akparti.org.tr/site/haber/38044/gurcistan-ile-ticaret-15-milyar-dolari-asti>.
33. “Saakaşvili’den Fatsa’ya Tarihi Ziyaret”, *Star*, 18 Eylül 2013.
34. “Türkiye–Azerbaycan–Gürcistan Dışişleri Bakanları Üçlü Toplantısı”, 28 Mart 2013, <http://www.mfa.gov.tr/...>
35. “Tiflis’te Türkçe Ders Kitapları Dağıtıldı”, *Yeni Şafak*, 14 Şubat 2014.

TÜRKİYE'NİN DOĞU ASYA POLİTİKASI

KADİR TEMİZ

Araş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi

Doğu Asya'da Çin'in yükselişi ve bu yükselişe karşı bölgesel ve küresel aktörlerin cevabı bölgeyi Soğuk Savaş'tan sonra ilk defa ciddi bir kırılma noktasına getirdi. Soğuk Savaş'a kadar iktisadi milliyetçilik, iki taraflı güvenlik mekanizmaları ve siyasal otoriteryanizm neredeyse bütün ülkelerin iç ve dış politikalarını etkilemişti. 1980'li yıllarda dünyadaki neo-liberal dönüşümün etkileri Doğu Asya'da doğrudan görülmeye başlandı. Soğuk Savaş sonrası ise iktisadi bağımlılık, çok taraflı güvenlik mekanizmaları ve demokratikleşme sadece Doğu Asya değil Güneydoğu Asya'nın siyasal, iktisadi ve sosyal gelişim süreçlerini doğrudan etkiledi.

Bu süreç 2000'li yıllarla beraber Çin'in yükselişi, Japonya'nın göreceli olarak ekonomik etkisinin azalması ve ABD'nin hegemonik söylem yerine daha fazla "çok taraflılık" ve karşılıklı bağımlılığı öneren yeni dış politika vizyonu ile beraber yeni bir aşamaya geldi. 2013 yılı içerisinde Doğu Asya'nın bu güvenlik düzenini sarsabilecek potansiyele sahip olan Güney

Çin Denizi'ndeki ada sorunları (Japonya-Çin arasındaki Senkaku-Diaoyu adası sorunu), Tayvan sorunu, Çin'in ADIZ'ı (Air Defence Identification Zone) çok önemli bir araç olarak kullanmaya başlaması, kronikleşmiş bir sorun ve çatışma bölgesi olarak Kore Yarımadası'nda karşılıklı restleşmeler ciddi bir krizin göstergesi olarak okunabilir.

Bu geçiş sürecinin evrileceği muhtemel yönü belirleyecek olan bölge ülkeleri ise hem iç hem de dış politikalarında oldukça sıkıntılı günler yaşamaktadırlar. Japonya'da Shinzo Abe ile başlayan yeni muhafazakar siyasi hareketlenmenin yıllardır Liberal Parti politikaları ile yönetilen Japonya'yı nasıl bir siyasi, ekonomik ve sosyal reform sürecinin beklediği henüz belli değil. Bir bakıma Çin'in yükselişine karşı bir tepki olarak okunabilecek Japon muhafazakarlığı, bir yandan iç siyasetteki gerilimi diğer yandan dış politikada Çin'in saldırgan politikalarını ne derecede uyumlu bir politika ekseninde sürdürebilir sorusunun önemini korumasına neden oluyor.

Çin'de ise 2013 yılının Mart ayında resmi olarak görevine başlayan yeni devlet başkanı Xi Jinping'in ilk reform hamlelerini parti içindeki yolsuzluklar üzerinden yapıyor olması Çin'de yeni bir iktidar kavgasının da başladığının göstergesi olarak okunabilir. Çin'in bir yandan sürekli büyümeye bağlı ekonomik ve siyasi istikrarı tartışılırken diğer yandan modernleşen ve gittikçe Batılılaşan hayat tarzı ile büyük şehirlerde oluşan yeni orta sınıfın siyasi meşruiyet arayışı devam etmektedir. Parti ve devlet elitinin bu tartışmalara karşı iç politikada milliyetçilik dış politikada ise çok taraflı diplomasi ile meşruiyet arayışı içinde olduğu söylenebilir. Ancak bu tartışmalar ve meşruiyet arayışları Çin'in hem küresel hem de bölgesel politika çerçevesinde mevcut statükoya karşı meydan okuyarak değişim taraftarı olduğu iddiasını ortadan kaldırmamaktadır. Tayvan sorunu, Güney Çin Denizi'ndeki ada sorunlarının hemen hepsi mevcut sorunları ile Çin'in aleyhine bir durum arz etmektedir. Bu sebeple 2013 yılında hemen hemen bütün bölgesel sorunlarda çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Tayvan ile Çin arasında son yılların en üst düzey diplomatik müzakereleri başlarken diğer yandan Çin ADIZ ile Güney Çin Denizi'ndeki statükoya karşı meydan okumuştur.

Güney ve Kuzey Kore'de statüko her an ciddi bir çatışma riski içeriyor olsa da sorunun çözümü için atılacak adımlar ne bölgesel ne de küresel

güçler tarafından desteklenmektedir. Dolayısıyla bu belirsizlik her iki ülkenin iç ve dış politikasını bu sorun üzerinden inşa etmelerinin de önünü açmaktadır. Kuzey Kore’de yeni lider Kim Jong-un hakkında medyada çıkan haberlerin pozitif ve negatif algı oluşturma yarışına girmelerinden de anlaşıldığı üzere Kuzey Kore yeni bir değişim sürecinin içindedir. Büyük bir ihtimalle Çin’in iç ve dış politikasının nasıl şekilleneceği bir şekilde Kuzey Kore’yi de yakından etkileyecektir.

Güney Kore ise Doğu Asya’nın Japonya’dan sonraki ekonomik kalkınma mucizesi imajını korumaya devam etmektedir. 2013 yılına yeni devlet başkanı Park Geun-hye ile başlayan Güney Kore’nin en önemli sorunları arasında ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği, ekonomi yönetimi ve ciddi meydan okumalara sahne olan dış politika sorunları gelmektedir. Bir önceki iktidarın aksine Park dönemi Kuzey Kore ile daha ılımlı ilişkiler geliştirme çabası içindeyken Çin ve Japonya’nın agresif politikalarına karşı ABD’yi bir denge unsuru olarak kullanma çabasındadır. Bu süreç de ister istemez iç politikada güçlü muhalif partilerin eleştirileri ile karşılaşmaktadır. Buna rağmen 2013 yılında Güney Kore tansiyonun sürekli yüksek olduğu Kuzey Kore ve nükleer silah sorunu dışında ciddi bir meydan okuma ile karşılaşmamıştır.

Doğu Asya’da bölgesel ve ikili ilişkiler yeni ittifaklar ve kurumsal organizasyonlardaki değişim hamleleri ile şekillenirken Türkiye’nin bu hareketli bölge ile ilişkileri halen beklenen düzeyde değildir. Türkiye’nin Doğu Asya ülkeleri ile ilişkilerinin en temel belirleyicisi olan ekonomik ilişkiler de henüz Türkiye’nin istediği olgunluğa erişememiştir. Buna rağmen Türkiye bölgenin en dinamik ve etkili iki ülkesi olan Japonya ve Çin ile dengeli ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. 2013 yılında bir yandan Japonya ile gerçekleştirilen teknoloji yoğun ekonomik ilişkiler diğer yandan bölgenin yükselen gücü olan Çin Halk Cumhuriyeti ile de yeni yatırım alanları ile ilişkiler yeni bir evreye doğru seyretmektedir.

ÇİN HALK CUMHURİYETİ

Başlangıcından bugüne kadar Türkiye-Çin ilişkilerinin en önemli konularının arasında mevcut ekonomik ilişkiler ve Uygur sorunu yer almıştır. Son dönemlerde sosyal ve kültürel alanlarda karşılıklı yapılan faaliyetlerin de ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik önemli adımlar olduğu iddia edile-

bilir. Bu kapsamda 2012 yılını Türkiye'de Çin yılı olarak kutlanmasının ardından 2013 yılı da Çin'de Türkiye yılı olarak kutlanmıştır. Bu kutlama faaliyetleri süresince bir yandan iki ülkenin birbirine karşı önyargılı tutumu kırılırken diğer yandan da siyasi ve ekonomik ilişkilerin yeniden ele alınması gibi bir fırsat doğmuştur.

Türkiye-Çin ilişkileri açısından 2013 yılının en önemli ekonomik ve siyasi konusu Türkiye'nin uzun menzilli füze savunma sistemi için açtığı ihaleye ekonomik ve teknik açılardan en uygun öneriyi Çinli CMCC şirketinin getirmesi olmuştur. Konu bir anda başta ABD olmak üzere Fransa, İtalya ve Almanya gibi NATO ittifakının önemli ülkelerinin gündemine girmiştir. Başlangıçta sadece ekonomik ve teknolojik menfaatlerin ön plana çıkarıldığı bir olay olarak görülen füze savunma sisteminin satın alınması, ihalede Çinli bir şirketin ön sıralara çıkmasından dolayı jeopolitik ve stratejik bir tartışmaya dönüşmüştür. Ekim ayından beri devam eden tartışmalar henüz bir sonuca varmasa da Çin dışında ihaleye başvuran Batılı şirketlerin hem ekonomik hem de teknolojik olarak avantajlı bir öneri getirememelerinden dolayı Çinli şirketin avantajı devam etmektedir.

Türkiye bu konuda tarafsızlık, ulusal çıkarlar ve ekonomik menfaatler vurgusu yaparak konunun NATO ittifakı ile doğrudan ilişkili olmadığını savunmaktadır. Nitekim bu konuda Savunma Bakanı ve Başbakan'ın da açıklamaları sorunu yumuşatma açısından önem teşkil etmiştir. Çinli şirketten yapılan açıklamada da konunun siyasi ve ideolojik açıdan değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanırken teknik açıdan sorun yaratabilecek birçok konunun NATO savunma sistemleri ile uyumlu bir şekilde ele alınabileceği dile getirilmiştir.¹

2013 yılının en önemli dış politika konularından biri olan Suriye'deki iç savaş Çin ve Türkiye'nin ortak bir gündemi olarak kabul edilebilir. Türkiye, Suriye iç savaşında muhalif grubun yanında yer alarak politikasını şekillendirirken Çin, özellikle Rusya ile beraber hareket ederek BM'de Suriye aleyhine çıkabilecek tasarıları veto etmektedir.² Bu politikasını bir başka devletin iç ilişkilerine müdahale edilemez söylemi ile meşrulaştırmaya çalışan Çin, Suriye'deki sorunun barışçıl yollarla ve diplomatik yöntemlerle çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Her iki ülke diplomatik kanalları kullanarak birbirlerini doğrudan eleştirmese de yıl içinde Çin'in devlet

haber ajansında geçen bazı haberlerde Suriye'deki iç savaşta Türkiye'nin muhaliflere açık desteği eleştirilmiştir.³

Çin ile Türkiye arasında önemli olmasına rağmen çok fazla ön plana çıkarılmayan sorunlardan biri Uygur sorunudur. Dönem dönem ciddi sonuçlar doğuran olayların meydana geldiği Çin'in Xinjiang Özerk Bölgesi'nde Uygurların ekonomik, sosyal ve siyasi sorunları hala çözüm beklemeye devam etmektedir. Özellikle 2013 yılının Nisan ve Mayıs aylarında meydana gelen olaylar sonucu yine birçok masum insan hayatını kaybetmiş ya da haksız sorgulamalar sonrası gözaltına alınmıştır. Konuyla ilgili açıklama yapan Bağımsız Doğu Türkistanlılar Birliği Başkanı Mehmet Nilkalı, Çin tarafından kasıtlı olarak çıkartılan olayların genellikle Doğu Türkistan'da olmasına dikkat çekmiştir. Çin'in farklı bahaneler üreterek, Uygur halkına uyguladığı şiddet ve işkenceyi her geçen gün arttırdığını belirten Nilkalı, en son Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinde 14 Uygur gencinin Çin polisi tarafından vurularak öldürüldüğünü ifade etmiştir.⁴

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler üst düzey devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri ile devam etmiştir. Çin'in kuzeydoğusundaki liman şehri Dalian'de düzenlenen 2013 Dünya Ekonomi Forumu'na (WEF) katılan Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Li Keqiang ile görüşmüştür.⁵ Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu Ocak ayında 6 günlük Çin ziyareti gerçekleştirerek ÇKP (Çin Komünist Partisi) politbüro üyeleri ve siyasilerle çeşitli görüşmelerde bulunmuştur.⁶

Diğer yandan Çin'in İzmir'de bir başkonsolosluk açma fikrini ilgili makamlara ileten Çin Halk Cumhuriyeti Büyükelçiliği Maslahatgüzarı Elçi-Müsteşar Wang Xiaoning, İzmir Büyükşehir Belediyesi Başkan Vekili Dr. Sırrı Aydoğan'ı makamında ziyaret etmiştir.⁷ Ayrıca, Çin Komünist Partisi (ÇKP) Merkez Komite Politbüro üyesi ve ÇKP Merkez Komite Tanıtım Bakanı (Başbakan Yardımcısı düzeyinde) Liu Qibao, 24-27 Ekim tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ ile heyetler arası görüşmelerde bulunmuş ayrıca Qibao, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁸

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker Nisan ayında Çin'i ziyaret etmiştir.

Eker, gerçekleştirdiği ziyarette Çin Kalite Kontrol, Denetim ve Karantina İdaresi Başkanı Zhi Shuping'le bir araya gelmiştir. Görüşmenin ardından Gıda Güvenliğine İlişkin Mutabakat Zaptı imzalanarak Türkiye'nin Çin'e daha fazla gıda ürünü ihraç edebilmesinin de önü açılmıştır.⁹ Diğer yandan Zeytin ve Zeytinyağı Tanıtım Komitesi (ZZTK), Çin'in Şanghay şehrinde düzenlenen Food Hospitality China Fuarı'nda (FHC 2013) Türk zeytinini ve zeytinyağını tanıtmıştır. Konu hakkında bir açıklama yapan ZZTK Başkanı Metin Ölken, geçen yılki tanıtım sonucunda, 2011'de 477 ton olan zeytinyağı ihracatının 1045 tona ulaştığını ve 3 milyon dolar gelir elde edildiğini belirtmiştir. 2013 yılının başından Kasım ayına kadar 819 ton zeytinyağı ihracatına karşılık 3 milyon 201 bin dolar gelir sağlanmıştır.¹⁰ Gıda sektöründeki canlanmanın bir göstergesi olarak Antalya ile Çin arasında "kardeş hal protokolü" imzalanmış ve Antalya Toptancı Hali ile Urumçi Hali arasında, ticari entegrasyon ve bilgi alışverişi sağlanması, yatırım, pazar ve diğer konularda iş birliğine gidilmesi amaçlanmıştır.

2013 yılında Türkiye'den Çin'e yatırım yapan sektörlerde de bir artış yaşanmıştır. Türkiye'den bir mobilya şirketi ilk defa hızla büyüyen lüks pazarı ile Avrupalı markaların odak noktası haline gelen Çin'in Guanzhou şehrinde mağaza açmıştır.¹¹ Türkiye-Çin arasındaki ekonomik ilişkilerde anti-dumping uygulamaları da önemli bir yer tutmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden biri de Çin'den gelen ürünlerin kalitesi ve rekabet etkenleri olmuştur. Bu çerçevede Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti menşeli, kalınlığı 0,2 milimetreyi geçmeyen, alüminyumdan mesnetsiz yapraklar ve şeritlerin Türkiye'ye dumpingli fiyatlarla ihraç edildiği ve bu durumun yerli üretim dalında zarara neden olduğu iddiası nedeniyle dumping soruşturması açılmıştır.

Çin ve Türkiye arasındaki kültürel ilişkiler de 2013 yılında hız kazanmıştır. 2013'ün Çin'de Türkiye yılı olarak kutlanması kapsamında Çin devlet televizyonu CCTV'nin Discovery isimli kanalında altı bölümden oluşan Türkiye tanıtım filmi yayınlanmıştır.¹² Yine aynı kutlamalar çerçevesinde Shanghai Müzesi'nde, "Anadolu Medeniyetleri: Neolitik Çağ'dan Osmanlı İmparatorluğu'na" başlığı ile bir sergi açılmıştır. Bu sergide Türkiye'nin en önemli müzeleri olan Topkapı Sarayı, İstanbul Arkeoloji Müzesi ile Türk İslam Eserleri Müzesi'ne ait 121 eser ziyaretçilerin ilgisine sunulmuştur.¹³

İki ülke arasındaki kültürel ilişkiler Çin'in bu yıl 32.'si düzenlenen Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nda konuk ülke olmasıyla farklı bir aşamaya taşınmıştır. Çin, fuara 100'ün üzerinde yayınevi, Çin edebiyatının önemli 15 yazarı ve ülkenin en bilinen 17 sanatçısıyla katılmıştır.¹⁴ Aynı şekilde yayıncılık dünyasının önemli fuarlarından biri olan 20. Pekin Uluslararası Kitap Fuarı'na onur konuğu olarak katılan Türkiye toplam bin eserle fuara katılmıştır.¹⁵

İki ülke arasında eğitim alanında da ilişkilerin hızla geliştiği gözlemlenmektedir. Bu çerçevede 2013 yılında Gaziantep Üniversitesi, Çin'in Hebei Üniversitesi ile işbirliği çerçeve anlaşması imzalamıştır. Ayrıca Prof. Dr. Yunus Söylet yönetimindeki İstanbul Üniversitesi heyeti, 4-10 Kasım 2013 tarihleri arasında Çin'e akademik işbirliği ziyareti düzenlemiş ve gezi kapsamında birçok üniversite ile görüşüp ikili anlaşmalar imzalamıştır.¹⁶

JAPONYA

Son yıllarda Türkiye ve Japonya arasında özellikle ekonomik alanda yükselişe geçen ilişkiler, 2013 yılında Marmaray projesi, Gebze-İzmir Ottoyol inşaatı ve Sinop'ta yapılacak Türkiye'nin ikinci nükleer santrali gibi milyar dolarlık projelerle zirveye çıkmıştır. Japonya Başbakanı Shinzo Abe'nin son altı ayda iki kez Türkiye'ye gelmesi iki ülke ekonomik ilişkilerinin ulaştığı seviyenin en iyi göstergelerinden biri olmuştur.

2013 yılının Ekim ayında Türkiye ile Japonya arasında nükleer enerji, bilim ve teknoloji alanında işbirliğine dair ortak bildirge imzalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Japonya Başbakanı Şinzo Abe tarafından imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Japonya Arasında Stratejik Ortaklık İlişkisi Tesisine İlişkin Ortak Bildirge" ile Bakanlar nükleer enerji alanında uzmanların eğitilmesi de dahil olmak üzere iki ülke arasındaki eğitim alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla Türkiye'de uluslararası niteliklere haiz bir bilim ve teknoloji üniversitesi kurulması hususunda fikir birliğine varmış ve bu amaçla Türk ve Japon temsilcilerinden oluşan bir komite oluşturulmuştur.¹⁷

İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler farklı organizasyonlarla geliştirilmeye çalışılmıştır. İstanbul Tekstil ve Hammaddede İhracatçıları Birliği'nin (İTHİB) bu yıl sekizincisini düzenlediği kumaş tasarım yarışmasında yönetim kurulu başkanı İsmail Gülle bu yıl ilk kez cumhurbaşkanlığı hima-

yesinde 36 ülkede Türk kültürünü geliştirmek için faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü, Japonya'nın Tokyo Bunka Gakuen Moda Üniversitesi ile işbirliği sağlandığını ifade etmiştir.¹⁸

Ekonomik ilişkilerdeki olumlu havayı finans piyasalarına da yansıtmak isteyen Türkiye ve Japonya bu çerçevede ortak hareket etmeye başlamışlardır. Tokyo Borsası ve Osaka Borsası'nın birleşmesi ile kurulan Japonya Borsaları Grubu, ürünlerin ortak listelenmesi için Hindistan ve Türkiye borsaları ile birleşmiştir. Ayrıca Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), daha önce kuruluş izni verilen Bank Of Tokyo Mitsubishi UFJ Turkey A.Ş.'ye, Türkiye'de faaliyet izni vermiştir.¹⁹

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler de üst düzey ziyaretlerle devam etmiştir. Mart ayında Japonya'yı ziyaret eden Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, Japonya Başbakanı Şinzo Abe ile görüşmüş ve Japon lideri Ankara'ya davet etmiştir. Japonya Başbakanı Şinzo Abe, Mayıs ayında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın daveti üzerine Ankara'ya resmi ziyarette bulunmuştur. Ekim ayında Marmaray projesinin açılışı için tekrar İstanbul'a gelen Şinzo Abe, Japonya ve Türkiye arasında nükleer enerji anlaşması imzalamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin önemine dikkat çeken Japonya Başbakanı Şinzo Abe, "Dünyaya barış ve istikrar getirmek için çalışmakta olan Türkiye ve Japonya, geniş Asya kıtasını doğu ve batı uçlarından destekleyen iki kantattır" demiştir. Yine aynı gezi kapsamında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş, Japonya Başbakanı Shinzo Abe ile görüşmüştür.²⁰

Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar da yıl içinde Japonya'ya ziyaret düzenlemiş ve depremler konusunda incelemelerde bulunmuştur. Bu kapsamda Bakan Bayraktar, 1923 yılı Kanto depremiyle birlikte yerle bir olan ve yeniden inşa edilen Başkent Tokyo hakkında bilgi almış ve deprem fay hattı üzerinde bulunan Türkiye'nin son 10 yılda deprem konusunda büyük bir bilinçlenme meydana geldiğini ifade etmiştir.

Japonya ve Türkiye arasında tarihi ve kültürel bağlara işaret etmesi bakımından önem ifade eden ve Japonya açıklarında 1890 yılında batan Ertuğrul Firkateyni ile ilgili Türkiye'nin Tokyo Büyükelçiliği'nde sergi düzenlenmiş ve serginin açılışını Japonya Başbakanı'nın eşi Akie Abe yapmıştır. Yine kültürel ilişkiler çerçevesinde Tokyo Yunus Emre Türk Kültür Merkezi organizasyonunda düzenlenen Türk Tatar Kültür Haftası etkinliği

ile Tataristan, Amerika, Türkiye ve Japonya'da yaşayan Tatarlar Tokyo'da buluşmuştur. Eğitim alanında da ikili ilişkilerin geliştiği gözlemlenmiş ve bu kapsam da Yunus Emre Enstitüsü ve Dokkyo Üniversitesi arasında imzalanan işbirliği protokolü ile birlikte Türkçe dersleri akademik dönem başlangıcı olan Nisan ayından itibaren seçmeli ders olarak verilecek.²¹

GÜNEY KORE

2013 yılında Güney Kore ve Türkiye arasında ekonomik ve kültürel ilişkiler ön plana çıkmıştır. Türkiye ve Güney Kore arasında siyasi hiç bir sorun bulunmazken ikili ilişkileri ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda daha ileriye taşıyacak faaliyetler yapılmıştır.

Karşılıklı ziyaretlerle geliştirilmeye çalışılan diplomatik ilişkiler her iki ülkeden üst düzey siyasetçi ve bürokratların katılımıyla 2013 yılında da devam etmiştir.

Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar 12-16 Mayıs 2013 tarihlerinde Güney Kore'yi ziyaret etmiştir. Güney Kore Çevre Bakanı Yoon Seong-Kyu'yla, iki ülkede çevre ve şehircilik alanlarında yapılan çalışmaların ele alan bir görüşme gerçekleştiren Erdoğan, ziyaret esnasında Güney Kore Kara, Altyapı ve Ulaştırma Bakanı Suh Seung-Hwan'la bir araya gelmiş ve iki Bakanlığın çalışmaları hakkında fikir teatisi gerçekleştirmiştir. Ekim ayında ise Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Güney Kore'nin Daegu şehrinde düzenlenen 22. Dünya Enerji Kongresi'ne katılmıştır. Türkiye standını gezen Yıldız, Güney Koreli heyetlerle sohbet etmiştir.

Diğer yandan TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in davetine icabet ederek 8-11 Ekim 2013 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret eden Güney Kore Ulusal Meclis Başkanı Kang Chang-Hee, 9 Ekim 2013 tarihinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından kabul edilmiştir. Kang Chang-Hee Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la da 10 Ekim 2013 tarihinde görüşmüştür.²²

Güney Kore ve Kuzey Kore arasındaki siyasi ve askeri sorunlar karşısında barışçıl diplomasiyi destekleyen Türkiye, kriz dönemlerinde Kore sorunuyla ilgili endişelerini her iki tarafa da iletmıştır. Bu çerçevede 2013 Nisan ayında Dışişleri Bakanlığı, Kore Yarımadası'nda tırmanışa geçen gerilimden endişe duyduğunu ifade etmiştir.²³

İki ülke arasındaki kültürel ilişkiler de 2013 yılı içinde hız kazanmıştır. 31 Ağustos-22 Eylül tarihleri arasında "İstanbul-Gyongju 2013 Dünya

Kültür Expo” etkinlikleri gerçekleştirilmiştir ve bu etkinlikler kapsamında 35 farklı mekânda 28 ayrı program düzenlenmiştir.²⁴

2013 yılı ekonomik ilişkiler açısından da önemli bir geçiş süreci olarak okunabilir. Mayıs ayında Türkiye ile Güney Kore arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması (STA) yürürlüğe girdi ve serbestleşmeye başlayacak mal ticareti kapsamında, tarafların 10 yılda kademeli olarak tüm tarife satırlarının yüzde 90’ında gümrük vergilerini sıfırlamaları kararlaştırıldı.²⁵ Eylül ayında da Türkiye ile Güney Kore arasındaki ticareti geliştirmek için önemli adımlar atıldı. Bursa Ticaret ve Sanayi Odası (BTSO) ve Bursa Tekstil ve Konfeksiyon AR-GE Merkezi (BUTEKOM) ile Kore Tekstil Geliştirme Enstitüsü arasında işbirliği anlaşması parafe edildi. Diğer yandan Güney Kore Uluslararası Ticaret Derneği Başkanı Gwi Il Jung, Kore Mobilya Sanayi Derneği Genel Sekreteri Yong Won Lee, İstanbul İhracatçı Birlikleri İstanbul Ağaç Mamulleri ve Orman Ürünleri İhracatçı Birlikleri’nden Neriman Varol ve Kore firma temsilcilerinden oluşan heyet Bursa Ticaret ve Sanayi Odası’na (BTSO) ziyaret etti. Yine Kamu İhale Kurumu ile Kore Cumhuriyeti Kamu İhale Hizmetleri arasında işbirliğini artırmak amacı ile mutabakat zaptı imzalandı.²⁶

Türkiye’nin Doğu Asya Ülkeleri ile Dış Ticareti 2012-2013 (TL)²⁷

Ülkeler	2012		2013	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
Çin	38.369.809.775	5.107.325.489	47.048.984.248	6.869.624.860
Japonya	6.480.950.856	597.180.331	6.580.541.681	779.587.537
Güney Kore	10.187.296.845	949.468.439	11.672.061.842	887.907.777
Kuzey Kore	6.353.538	429.254	6.451.499	12.081.149
Filipinler	283.854.475	259.931.643	339.563.017	258.208.991
Tayvan	3.710.068.931	215.410.292	3.714.196.608	225.064.283
Hong Kong*	201.300.003	607.021.786	186.593.674	802.079.412
Makao*	521.934	352.377	5.839.244	14.508.995

* Çin’e ait Özel Yönetim Bölgesi

DEĞERLENDİRME

Türkiye’nin 2013 yılında Doğu Asya ülkeleri ile ilişkisi diğer yıllara bakıldığında önemli ölçüde çeşitlenerek gelişmektedir. Doğu Asya ülke-

lerinin hiçbirisi ile doğrudan siyasi bir sorunu bulunmayan Türkiye ekonomik ve kültürel ilişkileri güçlendirme yolunu tercih etmiştir. Bu tercih muhtemelen ilerleyen yıllarda Doğu Asya'nın dinamik ve değişken bölge politikalarını yakından takip edecek donanımı da beraberinde getirecektir.

Özellikle ticaret hacmi verileri dikkate alındığında bütün Doğu Asya ülkeleri ile yapılan ithalatta artış yaşanmıştır. İhracat rakamlarında ise Güney Kore'de ve Filipinler'de çok ufak bir düşüşün dışında diğer ülkelerde artış yaşanmıştır. Sektörel çeşitlenmenin de bu rakamların artışında önemli bir etkisi olmuştur. Örneğin Çin piyasasında hazır giyim ve gıda sektörlerinin hızlı yükselişi dikkat çekmektedir. Bunun dışında dış yatırım olarak Japonya, Güney Kore ve Çin sermayelerinin de Türkiye'de özellikle otomotiv, enerji ve değerli maden sektörlerinde yatırım yaptıkları gözlemlenmektedir.

Ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli bir katkı olarak düşünüleceğimiz kültürel ilişkilerde de artış yaşanması Türkiye'nin Doğu Asya ülkelerinin yeni dinamizmini takip etmeye başladığının bir göstergesi olarak okunabilir. Bunlara rağmen gerek bölgesel organizasyonlar yolu ile çok taraflı gerekse bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerin önünde bazı engeller bulunmaktadır. Öncelikle coğrafi ve kültürel uzaklık Türkiye ve bölge ülkelerinin birbirinden farklı sorunlarla yüzleşmesine sebep olmaktadır. Bu da ikili ilişkilerde tarafların farklı gündemlere ve sorunlara sahip olmasına neden olarak ekonomik ve siyasi ilişkileri yakından etkilemektedir.

Diğer bir sorun da bölge ülkelerindeki siyasi, sosyal ve ekonomik değişimi takip edecek ve gerekli bilgi donanımına sahip yetenekli uzman eksikliğidir. Gerek Türkiye'de gerekse de bölge ülkelerinde karşılıklı siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin takip edilebileceği, edinilen bilgilerin paylaşılıp analiz edilebileceği ortak çalışma alanları mevcut değildir. Buna rağmen son yıllarda gerek bölge ülkelerinde gerekse de Türkiye'de karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin olumlu sonuçları kısa vadede olmasa bile orta vadede Doğu Asya ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkileri daha iyi bir seviyeye taşıyacağı açıktır.

KRONOLOJİ

- 12 Ocak CHP genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu 6 günlük Çin ziyareti gerçekleştirerek ÇKP politbüro üyeleri ve siyasilerle çeşitli görüşmelerde bulunmuştur.
- 5 Mart Japonya'ya üç günlük ziyaret düzenleyen Savunma Bakanı İsmet Yılmaz, Japonya Başbakanı Şinzo Abe ile görüşmüş ve Japon liderini Ankara'ya davet etmiştir.
- 20 Nisan İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Mehdi Eker Çin'i ziyaret etmiştir.
- 2-3 Mayıs Japonya Başbakanı Şinzo Abe, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın daveti üzerine Ankara'ya resmi ziyarette bulunmuştur.
- 12-16 Mayıs Çevre ve Şehircilik Bakanı Erdoğan Bayraktar Güney Kore'yi ziyaret etmiştir.
- 11 Eylül Çin'in Dalian şehrinde düzenlenen 2013 Dünya Ekonomi Forumu'na (WEF) katılan Başbakan Yardımcısı Ali Babacan, Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Li Keqiang ile görüşmüştür.
- 8-11 Ekim Güney Kore Ulusal Meclis Başkanı Kang Chang-Hee, TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in davetine icabetle Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ayrıca, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la da görüşmüştür.
- 24-27 Ekim ÇKP Merkez Komite Politbüro üyesi ve ÇKP Merkez Komite Tanıtım Bakanı Liu Qibao, Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ ile heyetler arası görüşmelerde bulunmuştur. Ayrıca Qibao, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile de bir görüşme gerçekleştirmiştir.
- 30 Ekim Türkiye ile Japonya arasında nükleer enerji, bilim ve teknoloji alanında işbirliğine dair ortak bildirge Recep Tayyip Erdoğan ve Şinzo Abe tarafından İstanbul'da imzalanmıştır.

NOTLAR

1. "Türkiye'nin füze savunması Çin'den", *ntvmsnbc*, 26 Eylül 2013 <http://www.ntvmsnbc.com/id/25468858/>.
2. "Friction at the U.N. as Russia and China Veto Another Resolution on Syria Sanctions", <http://www.nytimes.com/2012/07/20/world/middleeast/russia-and-china-veto-un-sanctions-against-syria.html>.
3. "Turkey reopens border gate with Syria" http://news.xinhuanet.com/english/world/2013-11/07/c_132865437.htm.
4. "Çin farklı bahanelerle Uygur Türklerine baskı uyguluyor" *Zaman*, 16 Aralık 2013
5. "Li Keqiang Babacan'la görüştü" <http://turkish.cri.cn/781/2013/09/11/1s152037.htm>.

6. “Kılıçdaroğlu'nun ilk dış gezisi Çin'e” <http://siyaset.milliyet.com.tr/kilicdaroglu-nun-ilk-dis-gezisi-cin-e/siyaset/siyasetdetay/12.01.2013/1654325/default.htm>.
7. “İzmir'e Çin başkonsolosluğu” <http://www.yeniasir.com.tr/Ekonomi/2013/06/28/izmir-cin-baskonsoloslugu>.
8. http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-kronolojisi_2013-10-ekim.tr.mfa
9. “Gıdaya Çin yolu açıldı” http://www.zaman.com.tr/ekonomi_gidaya-cin-yolu-acildi_2080531.html.
10. “Çin'e zeytinyağı çıkarması yapılıyor” http://www.zaman.com.tr/ekonomi_cine-zeytinyagi-cikarmasi-yapiliyor_2166238.html.
11. “Çin'de mağaza açan ilk Türk markası oldu” <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24454031.asp>.
12. “Çin televizyonu Ege'yi tanıttacak” <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/24861038.asp>.
13. “Anadolu medeniyetleri Çin'de” <http://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/895788-anadolu-medeniyetleri-cinde>.
14. “Çin Uluslararası İstanbul Kitap Fuarı'nın onur konuğu” <http://turkish.cri.cn/781/2013/11/03/1s153221.htm>.
15. “Türkiye Çin seddini kitaplarla aşacak” <http://www.ih.com.tr/turkiye-cin-seddini-kitaplarla-asacak-dunya-295826>.
16. “İstanbul Üniversitesi Çin'de 5 üniversite ile anlaşma imzaladı” <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/25115875.asp>.
17. “Türkiye ve Japonya Stratejik Ortak” <http://www.aa.com.tr/tr/turkiye/245620--turkiye-ve-japonya-quot-stratejik-ortak-quot>.
18. “Japonlardan Osmanlı koleksiyonu” <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/12/27/japonlardan-osmanli-koleksiyonu>.
19. http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Duyurular/BDDK_Kurul_Kararları/124065520.pdf.
20. “Japonya Başbakanı Marmaray için İstanbul'da” <http://www.sabah.com.tr/Dunya/2013/10/28/japonya-basbakani-marmaray-icin-istanbulda>.
21. “Japon öğrencilerin gözdesi Türkçe” <http://www.sabah.com.tr/Egitim/2013/04/16/japon-ogrencilerin-gozdesi-turkce>.
22. http://www.mfa.gov.tr/dis-politika-kronolojisi_2013-10-ekim.tr.mfa.
23. “Türkiye gelişmelerden endişeli” <http://www.aa.com.tr/tr/rss/159193--turkiye-gelistmelerden-endiseli>.
24. <http://www.istanbul-gyeongju.com/en/>.
25. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130430-7.html>.
26. “Türkiye ile Kore, kamu ihale hizmetleri alanında işbirliği yapacak” http://www.zaman.com.tr/ekonomi_turkiye-ile-kore-kamu-ihale-hizmetleri-alaninda-isbirligi-yapacak_2047759.html.
27. T.C Ekonomi Bakanlığı.

TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASI

NAZİF MANDACI

Prof. Dr. İzmir Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarının Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun jeopolitik görüşleri doğrultusunda şekillendiğini söylemek mümkündür. Türkiye'yi bir bölgesel gücün ötesinde global anlamda önemli aktör seviyesine taşımakla birlikte, Davutoğlu'nun Balkanlara yönelik politik stratejisinin çok boyutlu okunması gerekmektedir. Agnew'in de belirttiği gibi, dünya siyasetini jeopolitik pencereden okumak stratejinin kurgusuna küresel ölçekten başlamayı ve bölgesel ile ulusal ölçekleri bunun içine konumlandırmayı gerektirmektedir.¹ Bu açıdan, Türkiye'nin Balkan bölgesine yönelik siyaseti belirli kırmızı çizgilere tabi kalmak şartıyla küresel siyasetinin bir saçayağı olarak alınmalıdır. Bu kırmızı çizgiler, içişlerine saygı, egemenlik haklarına saygı, eşitlik ve yapıcı komşuluk üzerinden çizilmiştir. Türkiye'nin bu noktada beklentisi, Balkan devletlerinin "ortak sahiplenme" ruhu içinde bölgesel sorunlarını gittikçe genişleyen işbirliği, dayanışma ve bütünleşme içinde çözebilmesi olmuştur.

Balkanlar şu anda büyük istikrarsızlık yaşayan Ortadoğu'dan çok farklıdır ve Türkiye'nin 2010'un başlarında Ortadoğu'ya dair öngörü ve beklentilerinin önündeki engeller bu bölgede yoktur. Artık serpilmeye başlayan demokrasi, çoğulculuk, gittikçe genişleyen ve liberalleşen ekonomiler, göreceli hız kesen milliyetçilik, Transatlantik yapılar eklenmesi sürecinin engel tanımadan devam etmesi Davutoğlu'nun liberal kurumsalci vizyonunun hayata geçmesi açısından Ortadoğu'dan çok daha verimli bir zeminin varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye her ne kadar informal düzlemde bağlarını güçlendirmeye devam ettiyse de, özellikle 2013 yılında daha çok yüksek profilli diplomasi ile Balkanlarla ilgili stratejisinin ivme kaybetmesini önlemeyi hedeflemiş görünmektedir.

Türkiye'nin Balkanlar'la ilişkisini, yukarıda açıklanan beklentileri doğrultusunda olmak kaydıyla, daha formal çerçeveye çekmiş olmasının ardında pek çok sebep bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi kuşkusuz kapısına kadar gelmiş bulunan Arap Baharı'dır. Ne yazık ki, bu yıl içinde yarattığı dışsallıklar nedeniyle diplomatik mesainin çok büyük bir bölümü Suriye krizine ayrılmıştır. Yine de Türkiye Balkanlar'da barışın sağlam bir biçimde tesis edilmesi açısından önemli girişimlerde bulunmuştur. Yukarıda da belirtildiği üzere, Türkiye'nin küresel bir oyuncu olması hedefi çerçevesinde Balkanlar'a yönelik politikalarını değerlendirmenin sayısız yararı vardır. Bu durum Türkiye'nin öteden beri çok önemli Türk azınlıklar meselesi ile bölgedeki genel güç dengesi politikalarını harmonize etmesinde karşılaşılan bazı zorlukları açıklamakta da yararlı olabilir. Örneğin, Türkiye son yıllarda küresel ölçekte önemli bağışçı ülkelerden biri haline gelmiştir. TİKA'dan yapılan açıklamaya göre Türkiye 121 ülkeye toplam 3,4 milyar dolar yardımda bulunmuştur. Bu meblağın büyük kısmı (2,1 milyar dolar) özel sektör tarafından karşılanmıştır. 2011'de yapılan 2.363 milyar doların yaklaşık yüzde 6,3'ü Balkanlara ayrılmıştır.² Bununla birlikte, 2012'de paylar açıklanmamakla birlikte, Suriye'deki kriz ve mültecilerden kaynaklanan sorunlar nedeniyle bu bölgeye daha az pay ayrılmış olması muhtemeldir.

Türkiye ayrıca bölgede önemli bir eğitim merkezine dönüşmektedir. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'ndan (YTB) yapılan açıklamaya göre 2013 yılında 150 ülkeden 140 bin öğrenci Türkiye'deki lisans ve lisansüstü seviyede eğitim almak üzere başvurmuş, bunlardan 4 bini kabul almıştır. Bunların arasında diplomatik ilişkiler açısından sıkıntılı bulunduğumuz İsrail ve Ermenistan'dan gelen öğrenciler de bulunmaktadır.³

Şüphesiz Orta Asya'dan ve Balkanlar'dan gelen öğrenciler bursiyerlerin çoğunluğunu teşkil etmektedir. Bununla birlikte, Türkiye'nin Afrika açılımı nedeniyle özellikle Balkanlar'dan gelen öğrencilere ayrılan kontenjanların daha da daralacağı yönünde bir endişe bulunmaktadır. Bu da Türkiye'nin global siyaseti ile bölgesel siyaseti arasındaki dengeleri kurmak adına ne kadar güçlü bir finansal yapıya sahip olması gerektiğine dair iyi bir örnek olarak alınmalıdır.

2013 yılı Türkiye'nin Balkanlar'da toplumsal uzlaşma, devletler arası yakınlaşma ve bölgeselleşme sürecine önemli katkılar yaptığı yıllardan biri olarak anılacaktır. Aşağıda da tartışıldığı gibi, Türkiye özellikle Sırbistan ve Bosna Hersek arasında oluşturulan Troyka mekanizması ile bölgenin Transatlantik yapılarına entegrasyonu önünde büyük engel teşkil eden yerleşmiş çatışmaların çözümü sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bunun yanı sıra, bölgedeki devletlerin karşılıklı bağımlılığının sağlanması yoluyla barış ve istikrarın sağlanması açısından Trans-Adriyatik Boru Hattı'nın (TAP) uluslararası konsorsiyum tarafından kabul görmesi ve yapımına karar verilmesi diğer en önemli gelişmedir. Türkiye 2012 yılında kriz ortamından etkilenen Balkan ulusları açısından ekonomik bir model olmakla birlikte, 2013'de AB'nin yavaşça toparlanması ve Türkiye'nin ekonomisindeki nispi gerileme bu imajını biraz sarsmış görünmektedir. Öte yandan, Haziran 2013'te yaşanan Gezi Parkı olayları Türkiye'nin sanıldığı kadar istikrarlı siyasal bir yapısının olmadığını, demokratik bir model olarak alınamayacağına savunan kesimlerin elini biraz daha güçlendirmiştir. Bütün bunlara rağmen, Türkiye bölgedeki en etkin ekonomik ve siyasal aktörlerden biri konumunu istikrarla sürdürmektedir. Bunun nedenlerinden biri özellikle Türk yatırımlarının bölgede hız kesmemiş olmasıdır. Dış yatırıma ve finansal desteğe çok büyük ihtiyacı olan Balkan ulusları açısından hala dinamizmini sürdüren ve büyüyen Türk ekonomisi önemli kaynaklar sağlamaya devam etmiştir.

TÜRKİYE-BOSNA HERSEK-SIRBİSTAN ÜÇLÜ MEKANİZMASI (TROYKA) VE BALKANLAR'DA İSTİKRAR VE BARIŞIN SAĞLANMASI AÇISINDAN ÜSTLENDİĞİ ROL

Troyka danışma mekanizması Türkiye, Bosna-Hersek ve Sırbistan arasında Ekim 2009'da Türkiye'nin girişimleriyle oluşturulmuştur. Taraflar Balkanlar'daki siyasal ve ekonomik gelişmeleri düzenli bir biçimde de-

ğerlendirmek amacıyla olduklarını deklare etmişlerdir. Türkiye'nin bölge siyaseti açısından Sırbistan son yıllarda kilit önem kazanmıştır. Troyka Türkiye'ye önemli bir pazar olmasının yanı sıra kârlı Rusya pazarına da arka kapı açan Sırbistan ile daha da yakınlaşma fırsatı sağlamıştır. Bununla birlikte, Belgrad'ın Bosna'daki federal yapıların işletilmesinde önemli güçlükler çıkaran Bosna Sırp Cumhuriyetine hamilik ettiği de düşünülecek olursa, Sırbistan ile olumlu ilişkiler Türkiye'nin Batı Balkanlar'a yönelik politikaları açısından da hayati önem taşımaktadır. Öte yandan, Troyka Sırbistan ve Bosna Hersek arasındaki ilişkilerin yumuşaması açısından da önemli roller oynamıştır. Örneğin, Bosna ilk kez Belgrad'a bir büyükelçi göndermiş, Sırp parlamentosunda Srebrenitsa katliamını kınayan bir açıklama kabul edilmiştir. Devlet başkanları düzeyindeki zirvelerden ilki 24 Nisan 2010'da İstanbul'da yapılmıştır. Bu zirve sonunda Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi başkanlığını o dönem yürüten Haris Slajdzic ve Sırp Devlet Başkanı Boris Tadic İstanbul Deklarasyonu'nu imzalamışlardır. Zirvede Boşnak ve Sırp taraflar AB ve Transatlantik yapılar katılmak konusundaki taahhütlerini yinelemişlerdir. Türkiye de bu süreç içerisindeki desteğini bir kez daha teyit etmiştir. Daha da önemlisi Balkan ülkelerinin AB hedeflerinin gerçekleşmesiyle Balkanlardaki bölgesel entegrasyonun da tamamlanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca Türk tarafı Bosna Hersek Devlet Başkanı Slajdzic'in Belgrad'ı ikili temaslar yapmak üzere ziyaret edeceğini açıklamıştır. Bu olumlu hava Bosna Sırp Cumhuriyeti parlamentosunun görüşmelere Bosna Hersek Başkanlık Konseyi'nin Sırp üyesinin katılması nedeniyle deklarasyonu tanımadığını açıklamasıyla biraz bozulmuştur. Aslında Bosnalı Sırp'ların tepkisini çeken Sırbistan Devlet Başkanı Tadic'in Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünü ve egemenliğini taahhüt eden bir belgeye imzasını koyması olmuştur.⁴

Türkiye bu sorunu gidermek için Sırbistan Karadordjevo'da 26 Nisan 2011'de yapılacak zirveye Bosna Hersek Başkanlık Konseyi'nin Boşnak, Sırp ve Hırvat tüm üyelerinin katılımını zaruri gördüğünü ve umduğunu deklare etmiştir. 2011'deki zirveye Bosna'daki etnik grupların Başkanlık Konseyindeki Sırp ve Hırvat üyeleri Nebojsa Radmanovic ve Zeljko Komasic de katılmışlardır. Bosna'daki etnik grupların en yüksek temsilcilerinin bir uluslararası toplantıda bir araya gelmeleri 1995'teki Dayton'dan bu yana bir iltir ve bu başarının Türk diplomasisinin hanesine yazılması gerekmektedir. Bununla birlikte, bu olumlu hava Sırbistan Devlet Başkanı Nikolic'in

Hırvatistan sınırları dahilindeki Sırp Krajina Cumhuriyeti'nin (Republika Srpska Krajina) egemen bir devlet olduğunun tanınması yönündeki demecleriyle sarsılmıştır. Tepki gösteren Bosnalı Hırvatların temsilcisi Komsic Karadjordjevo'daki zirvenin yapıcı sonuçlarla devamı olarak lanse edilen ve Ankara'daki zirve için önemli etkileri olacağı beklenen Sırp Devlet Başkanı Nikolic'in ev sahipliği yapacağı toplantıya katılmayacağını açıklamıştır.⁵ Böylelikle, Mayıs 2013'teki Troyka zirvesinin hemen öncesinde gerilim artmıştır. Nihayetinde Izetbegovic ve Radmanovic Nisan 2013'te Belgrad'daki bu toplantıya katılmışlardır. Türkiye açısından Bosna'daki etnik grupların temsilcilerinin sürece dahil olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, 2013 Mayıs'ındaki zirve öncesinde Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun temaslarındaki en önemli amaçlardan biri bu husustur.

2013 yılı Sırbistan tarafının Troyka mekanizmasına oldukça büyük önem atfettiğini gösteren bazı gelişmelere sahne olmuştur. İlk önce Sırbistan Devlet Başkanı Nikolic'in Bosna Hersek'te yaşayan herkesi Bosnalı diye tanımladığı beyanatu gelmiştir. Tabii bu durum Bosna'daki Sırp Cumhuriyeti'nin Devlet Başkanı Milorad Dodik'in büyük tepkisini çekmiştir. Arkasından uzun yıllardır Srebrenitsa'daki katliamı bir soykırım olarak tanınamakta direnmesiyle uluslararası toplumun tepkisini çeken Nikolic Sırbistan adına özür dilemiştir. Bu yüzden, Bosnalı Sırp'ların Devlet Başkanlığı Konseyi'ndeki temsilcisi Radmanovic'in Mayıs 2013'te Ankara'daki zirveye katılıp katılmayacağı konusu gündeme gelmiştir. 2013 yılında Türkiye'nin Troyka zirvesine ev sahipliği yapması kararlaştırıldığından diplomatik temasların Bahar aylarından itibaren başladığı görülmektedir. Mayıs ayında Saraybosna'da yapılan dışişleri bakanları seviyesindeki toplantılarla 2009'dan beri sürdürülen mekanizma sekizinci defa işletilmiştir.⁶ Bu son toplantıda Mayıs'ın ortasında Türkiye'de yapılacak üçüncü Troyka devlet başkanları zirvesine hazırlık yapılması planlanmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu Sırp meslekdaşı Ivan Mrkic ve Bosna Bakanlar Konseyi Başkanı Zlatko Lagumdzija ile bölgesel ve ekonomik işbirliği, Transatlantik yapılar ve AB'ye entegrasyon konularını içeren geniş bir gündem üzerinde durmuşlardır. Şüphesiz gündemin ilk maddesini Bosna'daki tüm etnik grupların zirvede temsili meselesi oluşturmuş olmalıdır.

14-15 Mayıs'taki devlet başkanları zirvesine Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Sırbistan Devlet Başkanı Tomislav Nikolic, Bosna Başkanlık Konseyi'nin Boşnak, Sırp ve Hırvat üyeleri Bakir Izetbegovic,

Neobjsa Radmanovic ve Zeljko Komsic katılmışlardır. Bu toplantı bir anlamda son zamanlarda diplomatik gündeminin büyük kısmını işgal eden Ortadoğu, bilhassa Suriye sorununa rağmen, Türkiye'nin Balkanlar bölgesini ihmal etmediğini göstermek açısından üçüncü taraflara bir mesaj olarak algılanmalıdır. Nihayetinde, Çankaya'dan gelen açıklama da aynı yönde olmuştur.⁷ Öte yandan, 19 Nisan'da Brüksel'de Kosova ve Sırbistan arasında imzalanan kuzey Kosova'daki Sırp'ların siyasal entegrasyonu açısından büyük önem taşıyan anlaşmanın estirdiği olumlu havayı Türkiye'nin kullanmak istediği görülmektedir. Diğer bir nokta, bu zirvenin 1 Haziran'da yani Hırvatistan'ın AB'ye üye olmasının hemen öncesine denk gelmesidir. Taraflar Balkan uluslarının demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve özellikle anlaşmazlıkların diyalog yoluyla çözülmesi yönünde atacakları adımları mükafatlandıracağını ilan eden AB'nin bu taahhütüne sadık kaldığını ispatlayan önemli bir tarihsel olayın arefesinde Ankara'da biraraya gelmişlerdir.

Ankara'daki toplantı “geleceği beraber inşa etmek” mottosu altında başlamıştır. Liderler yaptıkları konuşmalarda ortak bir biçimde 2009'dan beri süren Troyka mekanizmasının kurumsallaştığının ve bölgenin refahı, çatışmaların çözümlenmesi ve de bölgesel ortaklıklar açısından önemli getirileri olduğunun altını çizmişlerdir. Zirvenin sonunda yayınlanan Ankara Deklarasyonu'nda taraflar istikrarlı, güvenli ve müreffeh Balkanlar'ın yaratılması açısından ortak beklentilere sahip olduklarının altını çizmişler, AB üyeliği sürecinde karşılıklı destek vermek ve edinilen tecrübeleri paylaşmak hususunda anlaşmışlardır. Türk tarafı söz konusu Balkan ülkelerinin AB ve diğer Transatlantik yapılarla bütünleşmesi sürecine desteğini tekrarlamış, siyasal alanların dışında ekonomi, kültür, ortak tarihi miras, eğitim, savunma ve güvenlik alanlarında yardım ve tecrübesinden yararlanacağı taahhüdünü vermiştir. Zirvenin sonunda üç ülkenin ekonomi bakanları tarafından Ekonomik ve Ticari İşbirliği Deklarasyonu açıklanmış ve taraflar Troyka formunun ticari ilişkileri düzenlemek açısından model olarak alındığını, bu doğrultuda da bir Üçlü Ticaret Komitesi kurulduğunu ilan etmişlerdir.

Hiç kuşkusuz Türkiye'nin etkin rol aldığı bu uzlaşma sürecindeki en dikkat çekici gelişmelerden bir tanesi Sırbistan'ın milliyetçi görüşleriyle tanınan devlet başkanının Srebrenitsa'daki katliamlar nedeniyle ülkesi adına özür dilemesidir.⁸ Bununla birlikte, hemen altı çizilmelidir ki, Başkan

Nikolic daha önce Hague'de yargılanan Seselj'in kurduğu aşırı milliyetçi Sırp Radikal Partisi'nin bir üyesi olmasına karşın, ülkesinin çıkarlarının AB üyeliğini gerektirdiği gerekçesiyle bu partiden ayrılmış ve AB yanlısı kendi partisini kurmuştur. Burada aslan payını yine de AB'nin Sırp demokrasisi üzerindeki etkisine vermek gerekmektedir. Her ne kadar Nikolic önemli bir siyasal figür olarak sivrilmesinden sonra Bosna'da soykırım iddialarını reddeden demeçleriyle dikkat çekmişse de, vermiş olduğu bu mesaj önemlidir. Nikolic'in bu açıklamayı Kosova'da başarıyla sonuçlandırılan müzakerelerin AB kamuoyunda yarattığı olumlu izlenimi daha da güçlendirmek amacıyla yapmış olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte, özellikle gittikçe büyük güç rolüne ısınan Rusya'nın bölgede yakın müttefiki olduğu düşünülen bir ülkeyi Batıya çekme çabalarının olumlu sonuçlar verdiğinin de altı çizilmelidir. Bu tabii ki Türkiye'nin de çıkarlarına uygun bir gelişmedir.

Öte yandan, Türkiye'nin Müslüman Boşnaklar aracılığıyla Bosna Hersek'in iç işlerine karıştığını defaatle ifade eden Bosnalı Sırp'ların sürece katılması Türkiye açısından önemli bir diplomatik başarıdır. Türkiye'nin bu yapıcı katkılarının Batılı müttefikleri tarafından takdir ile karşılanması özellikle yükselen Rus tehdidi düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir. Fakat, Bosna Hersek'te aşağı yukarı tüm taraflar Türk tarafının bol vaatlerde bulunduğunu fakat beledikleri karşılığı alamadıklarını çeşitli platformlarda ifade etmektedirler. Bunun arkasında Türk yatırımcıların pazarı yeterince kârlı bulmamaları ya da ülkeyi, özellikle pazar olma potansiyeli bulunan Bosna Sırp Cumhuriyeti tarafını, yeterli derecede güvenli görmemeleri ve devletin tam olarak operasyonel olamamasından kaynaklanan bürokratik engeller, düzensizlik ve karmaşıklıktan muzdarip olmaları bulunmaktadır. Somun'a göre Türk yatırımcılar yine de bölgede, özellikle artan bir ivmeyle Sırbistan'da, azımsanamayacak projelere imzasını atmaktadırlar. Özellikle inşaat ve mühendislik hizmetleri gittikçe gelişen bir sektör olarak göze çarpmaktadır. Somun Türk, Sırp ve Bosnalı şirketlerin inşaat, enerji, iletişim ve gıda sektörlerinde özellikle Ortadoğu ve Afrika'da karlı ortaklıklar kurduklarını belirtmektedir.⁹ Şüphesiz, aradaki siyasal sorunların diplomatik yollarla çözülmesinin yatırım ve ticaretin önündeki engelleri kaldırması beklenmektedir. Gerçekten de bu bakımdan 2013 yılının Mayıs ayındaki Troyka zirvesinin sonuçları olumludur.

SIRBİSTAN: KİLİT ÜLKE

Üçlü müzakereler Türkiye'nin son dönemde bölgede normalleşme ve istikrarın sağlanmasında kilit ülke olarak Sırbistan'ı gördüğünün işaretlerini vermektedir. Türkiye ve Sırbistan yakınlaşması aslında Ankara'nın bölgede izlediği politikanın genel hatları açısından şaşırtıcı olmasa da, yakın zamana kadar Ankara'ya duygusal bağlarla bağlı diğer uluslar tarafından oldukça dikkatli izlenmektedir. Türkiye Sırbistan ile 2009 yılında bir serbest ticaret anlaşması imzalamış ve arzu edilen hızda olmasa da de iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Bugün Türkiye yaklaşık 600 milyon Avro ticaret hacmi ile Sırbistan'ın ticaret yaptığı ülkeler arasında 17. sıradadır. Mart 2013'te Türkiye'yi ziyaret eden Sırbistan Dış Ticaret ve İletişim Bakanı Rasim Ljajic Sırbistan'da Türkiye'nin 30 yatırımcı ile 600 İtalyan, 400 Alman ve 400 Sloven yatırımcının çok arkasında kaldığının altını çizmiştir.¹⁰ Sırbistan özellikle Rusya pazarına giriş açısından Türkiye için önemli bir ülke olmakla birlikte, Türk yatırımcıların henüz bu durumu yeterince değerlendiremediğinin altı çizilmelidir. Şüphesiz diğer Balkan ülkeleri ile karşılaştırıldığında Sırbistan karşılaştırmalı kalabalık nüfusu ile potansiyel arzeden önemli bir pazardır. Özellikle AB ile olan Avrupa Anlaşması'nın imzalanmasından sonra Sırbistan'ın Türk yatırımcılar açısından daha anlamlı bir pazar haline gelmesi beklenmelidir.

Sırbistan'ın Türkiye ile ilişkilerinde bazı kırmızı çizgilere kesinlikle uyulmasını istediği bilinmektedir. Türkiye özellikle Kosova'yı dünya üzerinde tanıyan ilk devletlerden biri olduğundan Sırp kamuoyunda Türkiye algısı oldukça kırılmalıdır. Bunun ekonomik olduğu kadar diplomatik açıdan ne tür sorunlar yaratabileceğini gösteren bir gelişme 2013 yılının sonunda yaşanmıştır. Başbakan Erdoğan'ın 23 Ekim 2013'te Prizren'de yaptığı Türkiye ve Kosova arasındaki yakınlığa dair konuşması Sırbistan kamuoyunda büyük tepki yaratmıştır. Daha da ilginç, bu konuşma dost Arnavutlar da dahil olmak üzere bölgedeki çeşitli çevrelerde bir "Yeni Osmanlılık" tartışmasını tetiklemiş görünmektedir. Sırbistan Başbakanı Ivica Dacic bunu Sırbistan'a yönelik bir provokasyon olarak tanımlamış ve dahası AB'yi Türkiye'yi bu tavrından dolayı uyardırmaya hatta gerekirse cezalandırmaya çağırmıştır. Aslında konuşma çok da kışkırtıcı bir içeriğe sahip olmamakla birlikte,¹¹ Sırp milliyetçilerinin çok uzun zamandır dilediklerideki "Kosova Sırbistan'dır" tezine tamamen tezattır. Dahası Sırp Kral Dushan'ın kasabası Prizren'den bu açıklamanın gelmesini manidar

bulmuşlardır.¹² Bununla birlikte, bu kriz diplomatik alana da sirayet etmiştir ve Sırp devlet başkanı Tomislav Nikolic Türkiye Sırbistan'dan resmi bir özür dileyene kadar Troyka toplantılarına iştirak etmeyeceğini açıklamıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun Başbakan Erdoğan'ın konuşmasının milliyetçi kesim tarafından abartıldığı ve Türkiye'nin tüm taraflara karşı eşit durmakta olduğuna dair açıklamaları da Aralık ayında Belgrad'da yapılması planlanan zirveyi kurtaramamıştır. Yıl sonuna kadar da Belgrad'ın istediği türden bir özür Ankara'dan gelmemiştir.¹³ Sırbistan'ın böylesine sert bir tepki vermesinin ardındaki diğer önemli bir neden ise ülkenin 3 Kasım'da yapılacak yerel seçimlere hazırlanıyor olmasıdır. Unutulmamalıdır ki Sırbistan'da Kosova meselesi hemen tüm siyasal partiler açısından çok hassas bir konu olarak ele alınmaktadır.¹⁴ Böylelikle, yeni Troyka zirvesinin Saraybosna'da 2014 yılında yapılacağı açıklaması yapılmıştır.

KOSOVA VE ARNAVUTLUK: STRATEJİK PARTNERLER

Türkiye açısından Balkanlar'daki çözüme kavuşmayı bekleyen en önemli sorunlardan biri kuşkusuz Kosova ile ilgili olanıdır. Türkiye'nin bölgede önemli bir ticari ve stratejik partner olarak gördüğü Sırbistan ile arasındaki mayınlı bölge Kosova'nın küresel anlamda tanınmasına Ankara'nın şu ana kadar vermiş olduğu destektir. Nisan 2013 içinde AB'nin arabuluculuğu altında sonuçlandırılan 15 maddelik anlaşma Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi, Kosova'daki Sırp azınlığın siyasal anlamda tam entegrasyonunun sağlanması ve Sırbistan'ın da AB üyeliği önünde önemli bir virajın aşılması açısından önemlidir. Anlaşmalar aslında Kosova'daki sistemi biraz daha karmaşık bir yetki paylaşımına doğru taşımıştır. Uygulamadaki güçlükler açısından konuşmak için erken olsa da bu anlaşma Kosova meselesinde önemli bir ilerleme olarak alınmalıdır. Türkiye bu sürece direkt olarak dahil olmamıştır, fakat ilişkilerin normalleşmesi Türk dış politikasının bölgesel sahiplenme politikasına hizmet etmektedir. Öte yandan, bu anlaşma Türkiye'nin önem verdiği bir diğer sorun açısından, yani Bosna Hersek'teki federal yapının işletilmesine dair meseleler açısından önemli bir örnek olarak görülmelidir. Her ne kadar, Kosova Arnavutları anlaşmayı Kosova'nın tüm uluslararası örgütlere katılımı açısından önemli bir gelişme olarak yorumlasa da, Sırbistan Kosova'nın bağımsızlığının hiç bir koşul altında tanımayacağını deklare etmiştir. AB ise 28 Ekim 2013'te Kosova'yı İstikrar ve Ortaklık Süreci müzakerelerini başlatarak ödüllendirmiştir.

Türkiye Kosova'nın güvenliği ve ekonomik anlamda refahı açısından önemli katkılarda bulunan bir ülkedir. İki ulus arasındaki tarihsel yakınlık resmi ilişkilere de yansımaktadır. Kosova Ekonomiden Sorumlu Başbakan Yardımcısı Mimoza Kusari Lila'nın 2012'de İstanbul'a yaptığı bir ziyaret sırasında belirttiği gibi Kosova'daki 10 büyük firmadan yedi tanesi Türk'lere aittir. Türkiye ile ilişkilerin daha da genişlemesi, daha fazla yatırım yapılması doğrultusunda Kosova'daki hükümetler büyük kolaylıklar sağlamaya devam etmişlerdir.¹⁵ 2012 ortalarında Kosova'da kayıtlı Türk şirketi sayısının 875 civarında olduğu ve toplam yatırımın da 82,5 milyon Avroya ulaştığı görülmektedir. Türk şirketleri telekomünikasyon ve inşaat sektörlerinde önemli bir paya sahip olmuşlardır. Öte yandan, daha önceki yıllarda Banka Kombetare Tragte ve Eximbank gibi finans şirketleri ile ortaklıkları sayesinde Türk yatırımcılar Kosova'daki ticari kredilerin yüzde 7'sini sağlamaktadır.¹⁶

2013 yılı Ocak ayı başlarında Kosova'nın devlet iletişim şirketi PTK'nın yüzde 75'inin özelleştirilmesi ile ilgili ihaleye Avrupalı dev şirketler British Telecom ve France Telecom ile birlikte Turkcell de katılmıştır. Turkcell'in bu ihaleyi kazanması durumunda yaklaşık 1,5 milyondan fazla aboneli olan bir mobil hattı işletmesi söz konusudur. Bununla birlikte, Kosova idaresi taraflardan gelen talep üzerine ihalenin bir süreliğine ertelenmesine karar vermiştir. Turkcell'in başarılı olması halinde daha evvel özelleştirilen elektrik dağıtım şirketi KEK'ten sonra en karlı yatırımlardan biri olacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin bu ülkedeki ekonomik üstünlüğünün önemli göstergelerinden biri Ekim ayında Başbakan Erdoğan tarafından açılan ve Limak Holding tarafından inşa edilen Priştine Adem Yaşari Uluslararası Havalimanıdır. Limak Holding ve Kosova International Airport JSC konsorsiyumu tarafından bu tesislere 140 milyon Avro harcanmıştır.¹⁷ Söz konusu konsorsiyum havalimanının 20 yıllık işletme hakkını da almıştır.

Söz konusu havalimanının açılışı sırasında Başbakan Erdoğan'ın yapmış olduğu açıklama sadece Sırbistan kamuoyunun değil, görülebildiği kadarıyla Kosova'da ve Arnavutluk'ta da bazı milliyetçi kesimlerin tepkisini çekmiştir. Özellikle AK Parti hükümetinin açıkça yeni Osmanlıcı stratejiler izlediğine¹⁸ ve Türkiye'nin Arnavutların hassas olduğu dinsel hususlarda baskıcı bir tutum izlemeye başladığı iddiaları çeşitli basın organlarında yer almıştır. Örneğin, Kosova Parlamentosu bağımsız milletvekili Alma Lama'nın başbakanın Kosova ziyaretinden önce İstanbul'da yaptığı bir ziya-

retten edindiği izlenimleri ve de eleştirileri içeren yazısı Arnavut diasporası tarafından yoğunlukla paylaşılmıştır.¹⁹ Bu milliyetçi dalganın biraz da yaklaşmakta olan (1 Kasım) yerel seçimlerle alakalı olduğunun altı çizilmelidir. Bununla birlikte, yaklaşık bir ay sonra Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan Kosova Dışişleri Bakanı Enver Hoxhaj söz konusu eleştirilerin hükümetleri adına fazla bir ehemmiyeti bulunmadığını, iki ülke arasındaki ilişkilerin bu tür tartışmalarla sarsılamayacağını belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Kosova'daki hükümetlerin, devletlerinin diplomatik anlamda tanınması, KFOR içindeki rolü ve Transatlantik yapılarla eklemlenmesi açısından önemli rol oynayan Türkiye ile ilişkileri aynı düzlem üzerinde sürdürmeyi hayati gördüklerinin altı çizilmelidir.

Türkiye ile Anavutluk arasındaki ilişkiler 2013 yılında da olumlu biçimde gelişmeye devam etmiştir. 2012'de "Balkan Savaşlarından Balkan Barışına" konferansına katılmak üzere İstanbul'a gelen Arnavutluk Dışişleri Bakanı ile yapmış olduğu ortak basın toplantısında belirttiği üzere Davutoğlu, Arnavutluk'u Balkanlar'da en önemli stratejik partner olarak görmektedir. Türk girişimcilerin bu yıl itibarıyla Arnavutluk'a yaptığı yatırımların 1 milyar doları aştığı bilinmektedir. Türkiye, Arnavutluk'un NATO'ya üyeliğine önemli destek vermiş, AB ile 1 Nisan 2009'da yürürlüğe giren Ortaklık ve İstikrar Antlaşması'nı olumlu karşılamıştır. Türkiye güvenlik sektöründe Arnavutluk'a verdiği desteği sürdürmüş; yüzlerce Arnavut subay NATO standartlarında eğitimlerini Türkiye'de almış ve Türkiye'deki harp okullarına kayıt olmuştur. Türkiye Arnavutluk ordusunun NATO standartlarına ulaşmasına da destek vermiş, bu ülke ile geçmiş yıllarda askeri hibe anlaşmaları imzalamıştır. Arnavutluk ile ticari ilişkiler 2013 yılında da hacim kazanmaya devam etmiştir. ENKA, Gintaş Armada, Metal Yapı, Aldemir, Servomatik inşaat ve inşaat malzemesi, Çalık Holding/Türk Telekom, Makro-Tel/Hes Kablo iletişim, Çalıkbank/Şekerbank-BKT bankacılık, Kürüm, Ben-Oner, Dedeman madencilik, Universal Hastaneler grubu, Univers-Alb sağlık, Albanian Airlines-Evsen ortaklığı ulaştırma alanlarında bölgeye önemli yatırımlar götüren Türk şirketleridir.²⁰ 2013 yılında bunlara Aydınlar İnşaat Şirketi de katılmıştır. Bu şirket yaklaşık 146 milyon avroya mal olacak ve Arnavutluk'un elektrik ihtiyacının yaklaşık yüzde 7'sini karşılaması planlanan beş hidroelektrik santralin yapım ihalesini kazanmıştır.²¹ Öte yandan, Kürüm Holding ülkenin Elbasan'daki en büyük demir döküm fabrikasının ve dört hidroelektrik

santralinin özelleştirilmesi ihalelerini kazanmıştır. Arnavutluk'un hemen yanbaşındaki diğer küçük Balkan ülkeleri, Makedonya, Kosova, Karadağ açısından bir ticaret üssü niteliğinde olması, Arnavutluk ile imzalanan serbest ticaret anlaşmasının sağladığı özellikle vizeye dair olanaklar, teşvikler (örneğin belirli sayıda istihdam sağlayan işletmelere arsa sağlanması, ödüllendirmeler), çifte vergilendirmenin olmayışı ve ENKA tarafından inşa edilen Durres'i Prizren, Priştina ve Makedonya ile bağlayan otobanın varlığı bu ülkeyi yatırımcılar için cazip kılmaktadır.²² Öte yandan, Arnavut işadamlarının ve vatandaşlarının Türkiye'de gayrimenkul aldıkları ve ortaklıklar kurdukları bilinmektedir.

Arnavutluk'un ekonomisi son yıllarda önemli atılımlar yapmıştır. Avrupa'daki son finansal krizden Türkiye gibi etkilenmeyen ülke, uluslararası ekonomiye eklenmekte Türkiye'yi önemli bir köprü olarak görmeye devam etmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi, özellikle ekonomisi genişleyen Arnavutluk açısından enerji sorunu daha da önem kazanmaktadır ve bu sektörde Türk firmaları oldukça etkin bir paya sahip olmaya başlamışlardır. Arnavutluk özellikle hidroelektrik enerji üretiminde Avrupa çapında önemli bir aktör olarak sivrilmektedir. Kaygusuz'a göre ülke 443 gigawat enerji potansiyeliyle dünya üzerindeki toplam hidroelektrik gücünün yüzde 1,2'sini karşılayabilecek durumdadır.²³ Bununla birlikte, Enver Hoca'nın patolojik kendine yeterli bir ulus yaratma arzusu nedeniyle dış dünyaya kapattığı komünist Arnavutluk'tan kalma eski teknoloji hidroelektrik santraller ülkenin bu potansiyelini açığa çıkarmaya elverişli görünmemektedir. Bu durum hidroelektrik tecrübesi olan Türkiye açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Öte yandan, Arnavutluk bölgede önemli bir tarım ülkesidir. Bunu kazanca havale etmesi açısından ihracat önemlidir, fakat özellikle ambalajlama tesislerinin azlığı ve KDV eksikliği ülkenin AB piyasasına açılmasının önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Bu alanda da Türk yatırımcılar faaliyet göstermektedir ve daha fazla yatırım için potansiyel bulunmaktadır.²⁴ Arnavutluk'un tarım potansiyelini de iyi değerlendiremediğinin altı çizilmelidir. Topraklarının yüzde 40,5'ini kullanabilmektedir, fakat tarım tekniklerinin ilkel kalması, sulama altyapısından kaynaklanan sorunlar ve tarım sanayinin kavruk kalmış olması bu ülkenin beklenen sıçramayı yapmasını önlemektedir. Arnavutluk bu alanda da Türk yatırımcılarını beklemektedir.

TRANS-ADRİYATİK BORU HATTI (TAP) VE BALKANLAR'DA İSTİKRAR

Türkiye ile olumlu ilişkileri bulunan Sali Berişa'nın Eylül'de görevini devrettiği Edin Rama hükümeti ilişkilerin kurumsallaşmış olduğunu kanıtlayan bir siyaset izlemektedir. Böylelikle, iki ülke arasındaki resmi ilişkiler hız kesmeden 2013 yılı içinde de sürmüştür. Arnavutluk ve Türkiye arasındaki stratejik ortaklığı pekiştiren bir diğer gelişme Hazar ve Ortadoğu gazının Avrupa'ya taşınmasında taşıma yolu olarak Trans-Adriyatik Boru Hattının (TAP) hızla gündeme taşınmasıdır. TAP Avrupa'nın Rus gazına olan bağımlılığının önlenmesi ve daha büyük rezervleri bulunan bölgelerden transferler ile kıtanın artan ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemli bir projedir. Rusya'nın toplam rezervi 32,9 trilyon metreküptür, bununla birlikte, hem Hazar hem de ileride eklenmesi düşünülen Ortadoğu bölgesi toplamda 101.3 trilyon metreküplük bir hacme sahiptir. Plana göre Şahdeniz 2 yatağından gelen doğalgaz Türkiye, Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'nın Tarando bölgesine aktarılacaktır.²⁵ 14 Şubat 2013'te Arnavutluk, İtalya ve Yunanistan TAP üzerinde resmi olarak anlaşmaya varmışlardır. 2013 yılı içinde bu ülkeler arasında ikili ya da üçlü anlaşmalar ardı ardına imzalanmış,²⁶ TAP ile ilgili siyasal ve ekonomik komiteler oluşturulmuştur. 17 Aralık 2013'te Azerbaycan'da taraflar hat konusunda anlaşmaya varmışlardır. İngiliz BP, Azeri SOCAR, Norveçli Statoil konsorsiyumu tarafından inşa edilecek TAP için ihaleye 2014 yılı içinde çıkılacağı ve inşaatı 2015 yılında başlanacağını ilan edilmiştir. Bu çerçevede Sahdeniz konsorsiyumu Yunanistan'a 1,5, Arnavutluk'a 1 milyar avruluk yatırım yapılacağını açıklamıştır,²⁷ ki bu özellikle Arnavutluk açısından çok önemli bir meblağdır.

Şahdeniz konsorsiyumunun TAP'ı Nabucco-Batı'ya tercih etmesinin bazı önemli sonuçları bulunmaktadır. Birincisi, TAP Avusturya'da nihayetlenmesi düşünülen Nabucco Hattına önemli bir rakiptir ve gerçekleşmesi halinde Bulgaristan ve Romanya gibi bölge ülkelerinin transit ülke olarak yakın geleceğe dair ekonomik beklentilerinin sonunu getirmektedir.²⁸ Bu özellikle Türkiye Bulgaristan ilişkileri açısından önemli sonuçları da beraberinde getirebilecektir. Bununla birlikte, Avrupa'ya doğalgaz akışını sağlayan Güney Koridoru oldukça kapsamlı bir projedir ve Nabucco ile karşılaştırıldığında TAP Batı Avrupa'nın ihtiyaçlarına kesin bir çözüm sunmamaktadır. Romanya ve Bulgaristan kısa vadede kaybedenler arasındadır, bununla

birlikte Türkiye'nin bir enerji merkezi olmasından uzun vadede nemalanacaklarına kuşku yoktur. Çünkü TAP taşıma kapasitesi açısından hala Rus doğalgazı ile rekabet edecek durumda değildir ve Rus gazına Avrupa'nın bağımlılığını kısa vadede azaltması beklenmemektedir.²⁹ Bununla birlikte, Nabucco direkt Batı Avrupa'ya doğalgaz transferini sağlayacaktır. Her iki hat da Azerbaycan'ın Avrupa ve Balkanlar'da önemli bir oyuncu olarak yer almasını sağlayacaktır (Harita 1).³⁰ Öte yandan, TAP hiç kuşkusuz Rus Gazprom'un Balkanlardaki üstünlüğünü sona erdirecek ve Azeri SOCAR'ı önemli aktörlerden biri yapacaktır. SOCAR Arnavutluk'ta yeraltı gaz depolama tesisi anlaşması yapmıştır ve Yunanistan'daki doğalgaz dağıtım şirketi DESFA'nın büyük ortağıdır. Bu şirket Yunanistan ve Bulgaristan arasındaki 170 kilometrelik doğal gaz hattının işletmesini yürütmektedir.³¹ Aslında böylelikle, TAP'ın Yunanistan'a ulaşmasıyla Bulgaristan'da dolaylı yoldan bu hatta bağlanacaktır.

TAP uzun süredir ekonomik krizle boğuşmakta olan Yunanistan için oldukça önemli bir kazanım olarak görülmelidir. Yunanistan ABD Büyükelçisi Christos Panagopoulos'a göre TAP Yunanistan'a 2 milyar dolar civarında yatırımın yanısıra, ülkenin en büyük derdi haline gelen işsizliğin azaltılması açısından hayati kazanımlar getirecektir. Hattın inşası için yaklaşık 2.000 kişinin istihdam edilmesi beklenmektedir. Öte yandan, hattın yan yapısal yatırımları ise 10.000 civarında Yunanlıya iş sağlayacaktır.³² Dahası, özellikle 2013 yılında daha fazla kendini hissettiren Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı ve mücavir ekonomik bölge sorunları

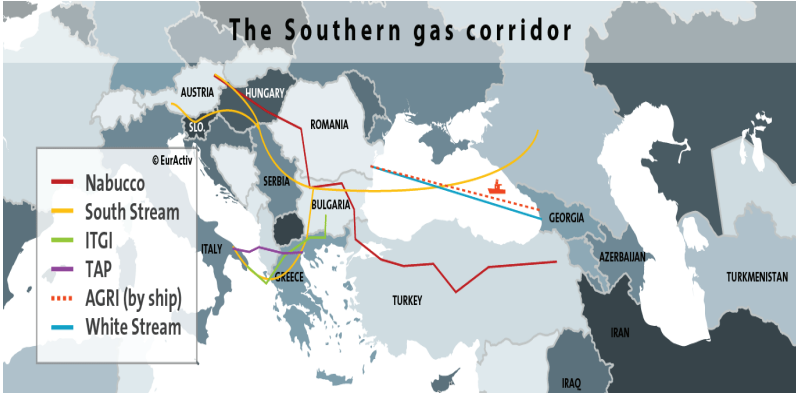
Harita 1: TAP

nedeniyle ilişkiler gerilmişken, Yunanistan ve Türkiye arasında karşılıklı bağımlılığı arttırması nedeniyle TAP önemli bir gelişme olarak görülmelidir. TAP ayrıca Yanya-Adriyatik Boru Hattı'nın gerçekleşmesini ve nihayetinde Güney Koridoru hattının tamamlanmasını mümkün kılacak çok önemli bir projedir (Harita 2).³³ Yanya-Adriyatik boru hattı Arnavutluk, Karadağ, Bosna Hersek ve Hırvatistan'a uğramaktadır (Harita 3).³⁴ Doğalgaz hattı, ülkeleri ekonomik anlamda karşılıklı bağımlı hale getirmek isteyen AB'nin koşulluluk politikalarından çok daha büyük etki yaratma potansiyeli ile dikkat çekmektedir. Bu hat ile ilgili çalışmalar 2007'de başlamış ve taraflar hattı 2012 içinde bitirmeyi planlamışlardır. Bununla birlikte, bu hattın kârlı olabilmesi açısından TAP gibi bir projeye ihtiyaç bulunmaktadır. Bir anlamda doğalgaz bölgedeki siyaset sahnesine yeni aktörler katmakta ve uluslararası denklemleri karmaşıklaŐtırmaktadır. Öte yandan, boru hatları büyük bir sinerji ve işbirliğini gerektirmektedir. Diplomatik ilişkiler bağlamında başlayan işbirliğinin ve karşılıklı bağımlılığın bölgenin istikrarına katkıda bulunması nedeniyle boru hatları meselesi dikkatle takip edilmelidir.

Boru hatları Türkiye'nin AB üyesi Balkan üyeleri ile ilişkilerinin geleceğini belirleyecek önemli bir faktördür. Romanya, Türkiye'nin bölgedeki en büyük ticari partnerlerinden biri olarak konumunu devam ettirmektedir. 2013 Mart'ının ortasında Romanya Dışışleri Bakanı Corlatean Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Aralık 2011'deki Romanya Devlet Başkanı Basescu ve Cumhurbaşkanı Gül arasında gerçekleştirilen Sratejik Ortaklık Deklarasyonu'nun Eylem Planı'nı imzalamıştır. Romanya tarafı özellikle Türk tarafından gelecek yatırımlarla iki ülke arasındaki ekonomik hacmin 10 milyar dolara taşınmasını hedeflediklerini belirtmiştir. Geçen yılın rakamlarıyla iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 4,3 milyar dolar civarındadır. Türk sermayeli kayıtlı şirket sayısı 12.858'e ve orta ve küçük ölçekli bu işletmelerce yapılan yatırımlar yaklaşık 600 milyon dolara ulaşmıştır.³⁵

ROMANYA, BULGARİSTAN VE MAKEDONYA İLE İLİŞKİLER

Türkiye yaklaşık 167 farklı proje ve 6 milyar dolarla Romanya'ya yatırım yapan ülkeler arasında en ön sıralardadır. Türkiye'nin 2002 yılından bu yana bu ülkede yaptığı yatırımlar ise 32 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam Romen yatırımcıların yaptıklarının (2012'ye kadar yaklaşık 16 milyon dolar) yanında devasa kalmaktadır. Ülkede hemen tüm sektör-

Harita 2: Güney Gaz Koridoru

Harita 3: Yanya-Adriyatik Boru Hattı

lerde Türk yatırımlarını bulmak mümkündür. Bununla birlikte, Turkish Credit Bank'ın 85 ve Garanti Bankası'nın 51 şubesi Türkiye'nin ekonomik ilgisini daha da görülür hale getirmektedir. Türk Ekonomi Bakanlığı'nın verdiği bilgilere göre, Romanya Türkiye'nin 16. büyük ekonomik partneridir. 2012 yılı içinde Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı 2,4 milyar, ithalatı 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin büyük kısmı sanayi ürünleri, teknolojik gereçler ve madenler üzerine kurulmuştur.³⁶

Hiç kuşkusuz Romanya Türkiye-AB ilişkileri açısından önemli bir partnerdir. Romanya ayrıca 2013'ün ortasında Güneydoğu Avrupa Ekonomik İşbirliği Süreci'nin (SEECP) dönem başkanlığını devralmıştır.

Türkiye'nin bir süredir izlediği siyaset bu platformu ekonomik işbirliğinin ötesinde bir bölgesel politik forum haline getirmeyi amaçlamaktadır. Bunun nedeni, Türkiye'nin ileride AB üyesi diğer Balkan ülkeleri ile birlikte dayanışmacı bir iç topluluk, bir Balkan bloku yaratılmasını arzu etmesidir. Bu ana kadar Türkiye'nin bu stratejisi Türkiye'nin AB üyeliğinin farklı bir yoldan bölgedeki eski Türk kontrolünün yeniden inşası olarak gören radikal gruplar tarafından eleştirilmiştir. Özellikle, Bulgaristan bu konuda ayak direyen ülkelerdendir. Romanya karşılaştırmalı olarak Bulgaristan'dan daha farklı bir Türk algısına sahiptir ve ülkeye yapılan yatırımlarla bu algının daha da olumlu yönde değiştiğini söylemek mümkündür. Romanya'daki ve Moldova'daki Gagavuz Türkleri ve Tatar azınlık bu ülkeler ile Türkiye arasında büyük sorunlar yaratmamıştır. Bulgaristan'da ise Türk azınlık radikal grupların hedefindedir. Son yapılan ziyarette Romanya Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun bu konudaki hedeflerini göz ardı etmeyeceğinin ve SEECP'in reformasyonu sürecine olumlu katkı vereceklerinin altını çizmiştir.³⁷

Bulgaristan'da Türk dış politikasını ilgilendiren en önemli gelişmelerden bir tanesi bu ülkedeki siyasal kriz ve genel seçimlerdir. 20 Şubat 2013'te Bulgaristan'da büyüyen sokak gösterilerinin ardından Başbakan Boyko Borisov'un istifasıyla ülkede 12 Mayıs'ta erken genel seçimlere gidilmiştir. Borisov'un partisi Bulgaristan'ın Avrupa Kalkınması için Vatandaşlar Partisi (GERB) oyların yüzde 31'ini elde etmiş olmakla birlikte 240 sandalyeli mecliste çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu seçimlerde Türk azınlığın Hak ve Özgürlükler (HÖH) partisi oyların yaklaşık yüzde 11'ini toplayarak ülkedeki siyasal aritmetiğin önemli aktörü konumunu sürdürmüştür. Bu arada Türk azınlığa taarruzları ve Türkiye karşıtlığı ile bilinen radikal ATAKA da yüzde 7 oy alarak meclise girmeyi başarmıştır. Dışişlerinin verilerine göre seçimlerde oylarını Türkiye'de kullanmak isteyenlerin sayısı yaklaşık 62.500 kadardır. En büyük katılım ise 23 bin seçmenle Bursa'dan olmuştur.³⁸ Bu seçimlerde HÖH ülkedeki Türk ve Müslüman azınlığın oylarını hedefleyen diğer 3 parti ile de rekabet etmek zorunda kalmıştır. Bu partiler arasında en göze batan HÖH'den ayrılan Kasım Dal ve Korman İsmailov'un kurduğu Hürriyet ve Şeref Halk Partisi'dir (HŞHP). Genelde radikal partilerin ortaya çıkması merkezde bulunan partilerin siyasal söylemini sertleştirdiği düşünülecek olursa, AK Parti hükümetinin pek çok platformda açık destek verdiği ve Türkiye'deki diasporayı yönlendirdiği

HŞHP'nin HÖH'ün mutedil siyasal tutumunu etkileyeceği beklenmiştir. Bununla birlikte, HÖH'ün seçim kampanyası azınlığın anayasal haklarını kullanmasına tam izin verilmediği ve üstü örtülü ayrımcılıkla karşı karşıya bulduklarına dair söylemin ötesine geçememiş görünmektedir. Öte yandan, HŞHP Bulgaristan'daki Türk azınlığın gerçek temsilcisi olmak istediği üzerinde durmuş, HÖH'ün tersine genel konulardan daha çok lokal konulara eğilmiştir. HŞHP'nin öne çıkardığı diğer bir konu, Türkiye ve Bulgaristan'daki Türk azınlık ilişkilerinin daha derinleştirilmesi olmuştur. Bu parti eski kral Simeon Sakskoburggotski'nin liderliğindeki İstikrar ve Gelişme için Ulusal Hareket (NDSV) ile seçim ittifakına gitmiştir.

12 Mayıs seçimlerinin sonucu HŞHP açısından büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Türk seçmen daha önceki seçimlerdeki gibi Türk seçmeni hedefleyen alternatifler çıkmasına rağmen HÖH'ün topluluğun gerçek siyasal temsilcisi olduğunu teyit etmiştir. Türkiye'de yaklaşık 100 bin civarında kayıtlı Bulgar vatandaşı Türk bulunmakla birlikte, oy kullanmaya sadece 60 bini gitmiştir. AK Parti'nin tüm çabalarına rağmen HŞHP bu oyların sadece 8 binini kendi hanesine yazdırabilmiştir. Bununla birlikte, HŞHP'nin rekabeti HÖH'e Bulgaristan genelinde yaklaşık 50 bin oya – alınan toplam oyun sekizde birine– ve aşağı yukarı 2 sandalyeye malolmuştur.³⁹ HŞHP yüzde 4'lük ulusal barajı aşarak Bulgaristan parlamentosuna vekil göndermek amacını gerçekleştirememiştir. Oyların sadece yüzde 1,63'ünü almış, seçim ittifakı yaptığı NDSV ile birlikte meclis dışında kalmıştır. Öte yandan, HÖH 36 sandalye elde etmiştir. Bu sonucun Bulgar Meclis aritmetiği ve HÖH'ün siyasal pozisyonu açısından önemli etkileri olmuştur. Seçimlerde hiçbir parti çoğunluğu sağlayamamıştır. Birinci sıradaki GERB Sosyalistler HÖH'e koalisyon teklif ettiyse de olumlu yanıt alamamıştır. Bununla birlikte, HÖH ile Bulgaristan Sosyalist Partisi de mecliste çoğunluğu iki sandalye ile kıl payı kaçırdıklarından bir koalisyon hükümeti kuramamışlardır. Bu tabloya bakıldığında HŞHP'nin Bulgaristan'daki Türklere nasıl önemli bir siyasal kayba sebebiyet verdiği daha net anlaşılmaktadır. Sonuçta, bu iki partinin verdiği destekle Sosyalist Parti'den Plamen Oresharski'nin başkanlığındaki teknokratlar hükümeti meclisten güven oyu alarak göreve başlamıştır.

Tablo 1: 2013 Yılında Türkiye'nin Balkanlar'la Dış Ticareti⁴⁰

Ülke	İhracat (1000 \$)	İthalat (1000 \$)
Yunanistan	1.401.822	4.206.020
Romanya	2.617.102	3.592.568
Bulgaristan	1.971.369	2.760.265
Arnavutluk	267.997	82.384
Slovenya	666.224	304.256
Hırvatistan	201.649	193.262
Bosna-Hersek	274.222	124.330
Kosova	279.172	9.951
Makedonya	294.150	81.513
Karadağ	29.146	11.515
Sırbistan	440.691	251.957
GENEL TOPLAM	7.041.722	7.412.001

Makedonya Türkiye'nin Balkanlar'da ticari anlamda büyüyen pazarlarından biri olarak göze çarpmaktadır. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu'nun açıklamalarına göre, Türkiye özellikle son yıllarda turizm ve sağlık sektöründe bu ülkeye yatırımlarda bulunmayı düşünmektedir. Türkiye Arnavutluk'ta olduğu gibi bu ülkenin de hidroelektrik potansiyelini geliştirme istekliliğinden yararlanabilir. Makedonya hükümeti Crna nehri üzerinde bir dizi hidroelektrik santrali kurulmasını hedeflemektedir. Öte yandan, doğalgaz şebekelerine ortaklar aranmaktadır. Balkanlara doğalgazın ulaşması bu tür yatırımlarının fizibilitesini ve de karlılığını arttıracak gibidir. Türkiye ve Makedonya arasında özellikle Yunanistan'ın yarattığı krizler nedeniyle başlayan yakınlaşma bu ülkenin Türkiye'den gelecek yatırımlarla ilgili önemli kolaylıklar sağlamasına yol açmıştır. Örneğin, 1990'lı yıllarda iki ülke arasında yatırımların teşviki ve korunması, serbest ticaret ile ilgili ikili anlaşmalar imzalanmış ve özellikle Türk yatırımcılara vergilendirme hususunda büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Batı Avrupa ile ticaret açısından da Makedonya, Türkiye için önemli bir transit ülkedir. Tıpkı geçmişte Via Egnati'nin Roma'yı Ortadoğu'daki dominyonlarına bağlaması gibi, Makedonya'da kesişen yollar, özellikle PAN-Avrupa Ulaştırma Koridoru'nun bazı kısımları, Türkiye açısından bu ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarını önemli kılmaktadır.

Makedonya ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi hızla büyümektedir, ama Türk işadamlarının Almanya, İtalya, Rusya, Hollanda, Avusturya gibi ülkelerle rekabet etmeleri gerekmektedir. Yunanistan krize girmeden önce bu ülkedeki finans sektörüne önemli yatırımlar yapmış, ve kriz döneminde de büyük ölçüde elindekileri tutmayı başarmıştır. Türkiye'nin 2010 yılına kadar genellikle küçük işletmelerden gelen toplam yatırımı 180 milyon dolar civarında kalmıştır. Fakat Üsküp'teki Büyük İskender Havalimanı'nın ve İştıp'deki diğer bir havaalanının ihalesini TAV'ın alması ve Şişecam'ın yine büyük bir tesis kurmasıyla birlikte toplam yatırım 2010'dan sonra 500 milyon doları aşmıştır. 1999'dan itibaren Türkiye finans sektörüne de girmiştir. Ziraat Bankası'nın yanısıra, DemirHalk Bankası'nın yerine kurulan Halk Bankası önemli yatırımlardır. Bunun yanısıra Europa Göz Hastanesi, Cevahir Holding'in yürüttüğü toplu konut ve AVM projeleri, çeşitli Türk firmalarının özelleştirme çerçevesinde devraldığı alimünyum, ambalaj, tekstil tesisleri bunlara eklenmelidir.⁴¹ Ayrıca 2011'de Gevgeli-ja'da Ramada 70 milyon dolarlık bir yatırımla bir otel yaptırmıştır.⁴² Türk yatırımcılar açısından ülkedeki yaygın yolsuzluk, kötü işleyen bürokrasi ve pek de güven duyulmayan yargı sistemi gibi bazı sorunlar bulunmaktadır. Bununla birlikte, Makedonya AB ile 2006'dan beri aday ülke statüsü ile ilişkilerini sürdürmektedir. Bu bağlamda, çeşitli reformlar yapılmıştır ve Makedonya'nın bu konudaki performansı hiç de fena değildir.

Türkiye ile Makedonya arasındaki ilişkilerde buradaki Türk azınlığın önemli bir yeri bulunmaktadır. Azınlık siyasal platformda Türk Demokratik Partisi (TDP), Türk Hareket Partisi (THP) ve Türk Milli Birlik Hareketi (TMBH) olmak üzere üç siyasal parti tarafından temsil edilmektedir. Buradaki Türk azınlık küçük olduğundan –yaklaşık 80 bin– aslında siyasal partiler enflasyonu meclisteki temsil güçlerini zayıflatmaktadır. 2011'den beri Türk azınlık iki vekil Erdoğan Saraç (TMBH) ve Kenan Hasip (TDP) tarafından temsil edilmektedir. Öte yandan, azınlıklara ayrılan kontenjan itibarıyla bir Türk devlet bakanı (Hadi Nezir) ve Anayasa Mahkemesinde de bir Türk yargıç (Salih Murat) bulunmaktadır. Türk diplomasisi geçmiş yıllarda Türk azınlığın ortak siyasal çatı altında toplanması açısından gerekli girişimlerde bulunmuştur. Örneğin, 2000'lerin başlarında sivil toplum örgütleri benzer bir çatı altında toplanabilmiştir. Bununla birlikte, siyasal anlaşmazlıklar devam etmiştir. Bu anlaşmazlıklar büyük olasılıkla 2014 Nisan'ında yapılması planlanan cumhurbaşkanlığı ve genel seçimlere

kadar da sürecektir. Makedonya'da 2001'deki Ohri Anlaşması ile azınlıklar özellikle nüfusun yüzde 20'sini aştıkları yerlerde geniş kültürel özerkliliklere sahip olmuşlardır. Türk azınlık açısından sorun 1990'lardan beri büyüyen Arnavut milliyetçiliği ve ona tepki olarak gelişen Slav milliyetçiliğidir. Arnavutların toplam nüfus içindeki oranları Makedonya'daki siyasal güç paylaşımındaki payları açısından önemli olduğundan Türkler yavaşça tepki göstermeye başladıkları bir asimilasyon süreci ile karşı karşıya kalmışlardır.

Bununla birlikte, Türkiye'nin Balkanlar'daki Arnavutlarla stratejik ortaklığı bu konuda kararsız bir politika izlemesine sebep olmuştur. Buradaki bir panele katılan TMHB lideri Adnan Kahil Türkiye'nin özellikle bu sorunlarına kayıtsız olduğundan şikayetçi olmuştur. Özellikle, Arnavutların yoğun bulunduğu yerel idareler altında Türkçe sınıfların azalması Türk azınlığın tepkisini arttırmaktadır. Kahil'e göre işsizlik nedeniyle Türk gençlerinin şansını Türkiye'de aramaları ve diğer göçler nedeniyle nüfus küçülmektedir. Maddi imkansızlıklar, öğretmen ve ders araçları yokluğu nedeniyle de Türk kimliği gittikçe kaybolmaya yüz tutmaktadır.⁴³ Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'nin yatırımlarında izleyeceği bilinçli politikalarla Türk azınlığın istihdam sorununa yanıt vermesi beklenebilir. Bununla birlikte, Makedonya'daki Türk azınlığın genelde tarımla uğraşması ve de Türk gençlerinin eğitimlerini üniversite düzeyine taşıyamamaları kalifiye eleman sorununa yol açmaktadır. Bir anlamda Makedonya'nın müreffeh bir ulus olması sorunların bir nebze çözümlenmesine yardımcı olacaktır, fakat, buradaki Türklerin sorunları şehirleşme, eğitim düzeyinin yükselmesi gibi daha köklü yapısal değişimleri gerektirmektedir.

SONUÇ

Türkiye Balkanlar bölgesinde deklare etmiş olduğu prensipleri ihlal etmeksizin politikalarını geliştirmeye devam etmektedir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun çeşitli diplomatik ve akademik platformlarda sıklıkla ifade ettiği gibi, Ankara Balkanlar'da kendisi açısından hayati bir öneme haiz olan istikrarın sağlanmasının buradaki ulusların NATO ve AB gibi Batılı kurumların üyesi olmalarına bağlı olduğunu düşünmektedir. Bununla birlikte, Türkiye bu kurumlar içinde, örneğin AB içindeki İskandinav uluslarına benzer biçimde, Balkanlı bir gruplaşmanın olmasını, bu gruba dayanışmacı bir ruh kazandırılmasını çıkarlarına uygun bulmaktadır. Şüphesiz, Türkiye açısından bu durum NATO ve AB içinde kendisine

daha kuvvetli bir pozisyon kazandıracaktır. Öte yandan, özellikle Rusya'nın büyük güç statüsünü özümsemesi ve politikalarını bu doğrultuda uygulamaya koyması Türkiye açısından Balkanlar'ın Transatlantik yapılara entegrasyonunun bir geri sayıma dönmesine neden olacak gibidir. Ankara'nın bu yargıyı doğrular yönde verdiği en önemli sinyal Troyka sürecinde üstlendiği roldür. Türkiye buradaki ulusların kendi aralarındaki sorunları ivedilikle çözmesi açısından ekonomik ve siyasal entegrasyon çabalarının ivme kazanmasına yardımcı olmak istemektedir. Her ne kadar, Türkiye'nin emperyal geçmişi bazı kesimleri korkutmakta –ve hatta bazen de Türk tarafından gelen bazı hamasi çıkışlar durumu kötüleştirmekte– ise de Balkanlı uluslar Türkiye'nin bu çabalarına cevap vermişlerdir. Türkiye'nin ekonomik anlamda entegrasyonu siyasal alanlara taşıma isteğine bu yüzden kuşkuyla bakan kesimler olduğu görülmektedir. Türkiye'nin AB içinde bir Balkan dayanışmasına liderlik etmesi ideali herkes tarafından çok da hoş karşılanmamaktadır. Örneğin, SEECP'in mini bir Avrupa Konseyi seviyesine çıkarılması fikrine Bulgarların muhalefeti sürmektedir.

Öte yandan, Türkiye Balkanlar'da istikrar ve barışın sağlanması açısından gerekli karşılıklı bağımlılığın sağlanmasına önemli biçimde aracılık edileceği düşünülen enerji hatları açısından ne kadar önemli bir ülke olduğunu tekrar gösterme fırsatını bulmuştur. Tüm Avrupa'da olduğu gibi Balkanlar'da da özellikle enerji sektörüne yatırımlarla etkin bir güç haline gelen Rusya'ya alternatif yaratılması meselesi Türkiye'yi Balkanlar açısından da önemli stratejik bir partner konumuna taşımaktadır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya'nın bir atlama tahtası konumuna gelen Sırbistan'da radikal milliyetçi partilerin siyasal iktidardan izole edilmesi ve Sırbistan ile AB arasındaki ilişkilerin hızla serpilmesi Türkiye ve Batılı müttefiklerinin Rusya'nın bölgeden uzaklaştırılması hedefleri açısından olumlu bir gelişmedir. Rusya'ya olan enerji bağımlılığının alternatif rotalar vasıtasıyla azaltılması, dolayısıyla Rusya'nın Balkan siyasetinin dışına itilmesi ile Balkanlar'daki gerilimlerin gittikçe azalacağını düşünen kesimler açısından TAP ya da Yanya-Adriyatik gibi projeler önemlidir. Bununla birlikte, TAP'ın kısa erimli ve nispeten ucuz bir proje olması nedeniyle tercih edilmesi aslında Türkiye açısından Nabucco gibi devasa ve çok daha kârlı bir projenin gölge altında kalmasına neden olmuştur. Yine de TAP gibi projeler Avrupa ve Balkanlar'ın enerji ihtiyacını karşılamaktan uzak olduğundan Nabucco'nun çöpe atıldığını düşünmek yanlış olacaktır. Bu

arada enerji meselesinin yavaşça Azerbaycan'ı Balkanlar'da bir aktör haline getirmekte olduğunun da altı çizilmelidir.

Türkiye Balkanlar açısından Almanya, İtalya, Avusturya ve Rusya gibi ülkelerle birlikte önemli ticaret partnerlerinden biri olma konumunu sürdürmüştür. Balkanlar özellikle AB'nin ödüllendirme stratejisi nedeniyle Türkiye açısından AB pazarlarına ulaşma adına bir arka kapı olarak görülebilir. Yunanistan'daki kriz nedeniyle Türk işadamlarının özellikle süt ürünleri ve hayvancılığa yönelik yatırımlarla AB'nin bu sektörlerdeki Türk ürünlerine uyguladığı vetoyu aşmasının mümkün olduğu görülmektedir. Öte yandan, benzer bir ödüllendirme politikasıyla destek verdiği Sırbistan'a yapılan yatırımlarla Türk işadamları için Rusya pazarına giriş de kolaylaşmaktadır. Bununla birlikte, Sırbistan kilit bir ülke olarak sivrilse de, bu ülkelerde bürokrasi, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğünün sağlanamamasından mütevellit sorunlar Türk yatırımcıları düşündürmektedir. Bu yüzden Troyka mekanizmasının üstüne düştüğü konulardan birinin bu olması hiç de şaşırtıcı değildir. Diğer taraftan, Türk yatırımcıların istekli olması ve Türk diplomasisinin girişimleri sayesinde bu engellerden bazıları aşılabılmıştır. Sorun özellikle Batı Balkanlar'daki devlet yapısına dairdir ve AB'nin Ortaklık ve İstikrar Politikaları çerçevesinde sürdürdüğü koşulluluk stratejisi bu anlamda Türkiye'nin de işine yaramaktadır. Bu devasa yapısal sorunların aşılması Türk diplomasisinin işi değildir ve bu sorunlar ancak AB'nin kaynaklarını buraya sevk etmesi ve rehberlik üstlenmesi ile çözülebilecek gibidir. Türkiye'nin Balkanlar'ın AB üyeliğini neden desteklediği buradan bakıldığında böylelikle daha net anlaşılmaktadır.

Türkiye özellikle sosyal kapitalin artırılması açısından da önemli işlevler yüklenmiştir. Balkanlı öğrencilere Türk üniversitelerinde verilen burslar bu toplumların daha üretken olmalarının önünü de açmaktadır. Keza buradaki Türk okulları da dolaylı yoldan da olsa bu amaca hizmet etmektedirler. Bu aynı zamanda Balkanlar'da kültürel anlamda benzerliklerin fark edilmesi ve bir bölgesel kimliğin yaratılması açısından da önemli bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Balkanlar eskiden olduğu gibi Türkiye açısından Avrupa'ya açılan bir kapı değildir, artık daha da ötesinde Türkiye'nin küresel seviyedeki hedefleri açısından tamamlayıcı bir unsur haline gelmiştir. Bu durum karar vericilerin dikkatli politikalar izlemelerini ve Türkiye'nin göze görülür bir biçimde yükselen imajını zedeleyecek davranışlardan kaçınmasını gerektirmektedir. Türkiye sadece güçlü ekonomi-

si ile değil, hukukun üstünlüğü, demokratik siyasetin işlerliği, toplumsal barışın seviyesi ile de Balkanlar'daki ulusların modeli olma potansiyeline sahip olmak zorundadır. Unutulmamalıdır ki, bu güçlü ulusu etkileyecek olumsuzlukların Balkanlar'ı da etkileyecek olması, Halliday'in "tek ülke narsizmine"⁴⁴ indirgenemeyecek kadar yalın bir gerçekliktir.

KRONOLOJİ

8 Mayıs	Bosna Hersek'e ziyaret gerçekleştiren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 14-15 Mayıs tarihlerinde Ankara'da gerçekleşecek Türkiye-Sırbistan-Bosna Hersek Üçlü Devlet Başkanları Zirvesi'ne daha önce Sırbistan Cumhurbaşkanı Tomislav Nikolić'in açıklamalarına tepki amacıyla katılmayacağını bildiren Bosna-Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Hırvat üyesi Jelyko Komšić'i ikna etti.
14-15 Mayıs	Türkiye'de gerçekleştirilen Devlet Başkanları Zirvesi'ne katılmak üzere Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Sırbistan Devlet Başkanı Tomislav Nikolic, Bosna Başkanlık Konseyinin Boşnak, Sırp ve Hırvat üyeleri Bakir Izzetbegovic, Neobjsa Radmanovic ve Zeljko Komsic Türkiye'ye geldiler.
6 Mart	Türkiye'yi ziyaret eden Sırbistan Dış Ticaret ve İletişim Bakanı Rasim Ljajic, TUSKON'un düzenlediği Ekonomik Forum'da yaptığı konuşmada iki ülke arasında ekonomik ve siyasî anlamda iyi ilişkiler geliştiğini belirtti.
23 Ekim	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Kosova'ya yaptığı ziyaret kapsamında Kosova Başbakanı Haşim Taçi ve Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ile görüşmeler gerçekleştirdi. Ziyaret esnasında Erdoğan'ın Prizren'de yaptığı konuşma Sırpların tepkisine yol açtı.
2 Aralık	Kosova Dışişleri Bakanı Enver Hoxhaj Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunarak Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile temaslarda bulunup Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Prizren konuşmasından kaynaklanan eleştirilerin hükümetleri adına fazla bir ehemmiyeti bulunmadığını, iki ülke arasındaki ilişkilerin bu tür tartışmalarla sarsılmayacağını belirtti.

NOTLAR

1. John Agnew, *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, Londra-New York, Routledge, 2003, s. 6.
2. "Turkey donated 3.4 billion in aid in 2012", *Today's Zaman*, 29 Ekim 2013.
3. "Turkey becoming regional education base", *Today's Zaman*, 6 Kasım 2013.
4. Hajrudin Somun, "Sarajevo-Belgrade-Ankara again", *Today's Zaman*, 1 Mayıs 2013.
5. Hajrudin Somun, "Sarajevo...".
6. "FM visits Sarajevo for tripartite Turkey, Bosnia, Serbia meeting", *Today's Zaman*, 7 Mayıs 2013.

7. “Gül to host summit with leaders of Serbia, Bosnia and Herzegovina”, *Today’s Zaman*, 10 Mayıs 2013.
8. “Serbian nationalist president apologizes for Srebrenica massacre”, *Today’s Zaman*, 1 Nisan 2013.
9. Somun, “Sarajevo.
10. “Serbia seeks agricultural investments from Turkey”, *Today’s Zaman*, 5 Mart 2013.
11. Başbakan Erdoğan’ın tepki çeken açıklaması şöyledir: “Hepimiz ortak bir tarihin, ortak bir kültürün, ortak bir medeniyetin, birbirine dost, birbirine akraba, birbirine kardeş olduğu bir yapının insanlarıyız. Unutmayın, Türkiye Kosova’dır, Kosova Türkiye’dir.” *Hürriyet*, 25 Ekim 2013, (son girildiği tarih 18 Mart 2013).
12. “Davutoglu says Erdogan’s remarks misunderstood in Serbia”, *Today’s Zaman*, 27 Ekim 2013.
13. “Serbia postpones trilateral meeting with Turkey over Kosovo remarks”, *Today’s Zaman*, 1 Şubat 2014,
14. Eski Sırbistan Dışişleri Bakanı Vuk Draskovic’in konu ile ilgili açıklaması için bkz; “Sırbistan Türkiye ilişkileri hiç bir zaman sarsılmaz”, *Haberler.com*
15. “Türkiye-Kosova ilişkisi kışkandırıyor”, *Dünya*, 14 Nisan 2012.
16. “Türkiye’nin Kosova’daki yatırımları ekonomik işgal olarak görülüyor”, *Kosova Port*, 1 Ağustos 2012.
17. “Kosova Havaalanını Başbakan açacak”, *Akşam*, 20 Ekim 2013.
18. Rron Kryeziu, “Yeni Osmanlı Ruhu (Fantazma Neo-Otomane)”, *Telegrafı*, 27 Ekim 2013.
19. Alma Lama, “Başbakan Erdoğan’a Kosova ziyareti vesilesiyle açık mektup (Letter e hapur Erdoganit per viziten ne Kosove)”, *Lajma Fundit*, 25 Ekim 2013.
20. Esra Biçer ve Büşra Doğru, “Arnavutluk-Türkiye İlişkileri”, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları (TUIÇ), 28 Nisan 2013.
21. Enerji Enstitüsü, “Türk şirketinden Arnavutluk’a 146 milyon Avroluk enerji yatırımı”, 12 Haziran 2016.
22. “Türk yatırımcılarını baştacı eden ülke: Arnavutluk” (Arnavutluk İstanbul Başkonsolosu Emal Muça ile röportaj), *Kobieför*, 1 Ağustos 2013.
23. Peter Ç. Tase, “Turkey and Albania, strategic partnership in a globalized world”, *Today’s Zaman*, 2 Ağustos 2013.
24. Tase, a.g.m.
25. Enerji Enstitüsü, “Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya TAP projesini imzaladı”.
26. Bkz. Trans-Adriatic Pipeline web site, <https://www.trans-adriatic-pipeline.com/>
27. “Tap için ihaleye 2014’te çıkılacak, inşaat 2015’te başlayacak”, *Enerji Gazetesi*, 13 Aralık 2013, <http://www.enerjigazetesi.com/tap-icin-ihaleye-2014%E2%80%B2te-cikilacak-in%C5%99aat-2015%E2%80%B2te-baslayacak/>
28. Zaur Shiriyev, “Why TAP? Pipeline politics in an economically fragile Europe”, *Today’s Zaman*, 25 Temmuz 2013.
29. Shiriyev, a.g.m.

30. "Trans-Adriyatik boru hattında son gündem," *Gerçek Gündem*, 16 Aralık 2013.
31. Shiriyev, a.g.m.
32. Shiriyev, a.g.m.
33. Euractiv.com, "Europe's southern gas corridor: the great pipeline race", 29 Mayıs 2012.
34. Mili Prelevic, "For the 60 million gas", *CG Ekonomist*, 9 Haziran 2008.<http://www.cgekonomist.com/?broj=11&clanak=561&lang=en> (son girildiği tarih 18 Mart 2013).
35. "Romanian FM details inking of strategic partnership with Turkey", *Today's Zaman*, 14 Mart 2013.
36. TC Ekonomi Bakanlığı, "Romanya", <http://www.economy.gov.tr/index.cfm?sayfa=countriesandregions&country=RO®ion=8> (son girildiği tarih 18 Mart 2013)
37. "Romanin FM details inking.." *Today's Zaman*.
38. "Bulgaristan seçimlerinde Müslüman oylarına üç parti talip", *Zaman*, 10 Mayıs 2013.
39. Abdullah Bozkurt, "Turkey and the 2013 elections", *Today's Zaman*, 24 Mayıs 2013,
40. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dış Ticaret İstatistikleri, http://tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 (son girildiği tarih 18 Mart 2013).
41. Sadeta Bekiroska, Ersin Baki, "Makedonya'da ticari ilişkiler ve Makedonya'daki yatırım imkanları", TC Üsküp Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği sunumu, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload/F30C1618-D8D3-8566-4520DC85C9877758/Makedonya.ppt> (son girildiği tarih 18 Mart 2013).
42. "Makedonya'da Türk yatırımları", *Sabah*, 2 Şubat 2011, <http://www.sabah.com.tr/Turizm/2011/06/02/makedonyada-turk-yatirimlari> (son girildiği tarih 18 Mart 2013).
43. Necdet Sivaslı, "Balkanlarda asimile oluyoruz çığlığı", *Avrupa*, 25 Kasım 2013, <http://www.avrupagazete.com/necdet-sivasli/20794-balkanlar%E2%80%99dan-asimile-oluyoruz-%C3%A7i%C4%9Fli%C4%9Fi.html> (son girildiği tarih 18 Mart 2013).
44. Aktaran Philip Robins, "The 2005 BRISMES Lecture: A Double Gravity State: Turkish Foreign Policy Reconsidered", *British Journal of Middle Eastern Studies*, 33:2 (2006), s. 200.

TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA POLİTİKASI

KILIÇ BUĞRA KANAT

SETA Washington

Türkiye ile Orta Asya arasındaki ilişkiler 2013 yılında Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler sebebiyle Türk dış politikasının öncelikleri arasında yer almadı. Bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerdeki gelişmeler bu dönemde bir önceki dönemle aynı ivmeyi göstermesine rağmen siyasi ve stratejik ilişkiler uzun zamandan bu yana üzerinde konuşulan ve umulan gelişmeleri gösteremedi. Bu durum artık Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerde üzerinde en çok konuşulan unsur olarak ortaya çıktı. Her seferinde gözlemciler ve uzmanlar Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesi ve güçlenmesi için bazı adımların atılmasını beklerken bu konuda beklenen atılımlar bir türlü yapılamadı. Dolayısıyla Orta Asya'nın Türk dış politikasındaki konumunda önceki senelere göre herhangi bir yükseliş olmadı.

Soğuk Savaş'ın bitiminden bu yana bölgedeki kültürel, etnik ve sosyal yapının Türkiye ile olan yakınlığı bu bölgede Türkiye'nin daha aktif bir politika izlemesi gerektiğine yönelik beklentilerin artmasına sebep olmuş-

tu. Toplumlar ve kültürler arasındaki yakınlığın sosyal ilişkiler yanında ülkeler arasındaki siyasi ilişkileri de derinleştirmesi bekleniyordu. Türkiye bir yandan Orta Asya ülkelerini Orta Doğu ülkelerine yakınlaştıracak bir köprü, öte yandan da bu ülkeleri Avrupa Birliği gibi enerji ihtiyacı süreki olarak büyüyen bir pazara bağlayacak bir hat olarak görülmüştü. Bunun yanında özellikle Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan ettiği ilk zamanlarda Türkiye siyasi yapısı bir model olarak da görülmüştü. Ancak geride bırakılan yıllara bakıldığında bu beklentilerin birçoğunun proje ve düşünce seviyesinde kalmış olduğu görülmektedir. Toplumsal olarak da hem Türkiye hem de Orta Asya ülkelerinde ikili işbirliğinin artırılması konusunda açık bir destek bulunmasına rağmen bu projeler ve stratejik yakınlaşma bir türlü hayata geçirilemedi.

Bölgenin Türkiye'ye olan coğrafi uzaklığı ve 1990'lı yıllarda büyük beklentilerle başlanan açılımlar sonrası yaşanan "hayal kırıklığı"nın verdiği çekingenlik bu ilişkilerin artırılamamasının en büyük sebepleri arasında gösterilegelidi. Bu sırada özellikle 2000'li yılların başından itibaren farklı küresel ve bölgesel güçlerin Orta Asya'ya yönelik politikaları da bu durumu etkiledi. Amerika'nın 11 Eylül sonrasında Afganistan'a yönelik operasyonu ve bölge ülkeleriyle güvenlik temelli ilişkiler geliştirmesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgede artan ekonomik ve demografik etkisi ve Rusya Federasyonu'nun 1990'lardaki sarsılmadan sonra bölgeye yönelik yeniden kararlı bir strateji geliştirmeye başlaması Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarını da etkiledi. Ancak Türkiye'nin son yıllarda artan ekonomik gücü, küresel etkinliği ve Türk dış politikasında farklı bölgelere yapılan yeni açılımlar orta ve uzun vadede Orta Asya'ya yönelik yeni bir başlangıcı beraberinde getirebilir.

Bu noktada Türkiye'nin bu açılımının bir önceki döneme göre daha hazırlıklı ve daha iyi planlanmış bir strateji ile oluşturulması gerekiyor. Bölgede değişen güç dengeleri ve uluslararası sistemde güç projeksiyonunu mümkün kılan unsurların dönüşümü bölgeye yönelik çok boyutlu ve çok katmanlı politikaların başarı ihtimalinin daha fazla olacağını gösteriyor. İlişkilerin Türkiye'ye yönelik kısmında daha önceki dönemlere nazaran hem bürokratik planlanma hem de sivil toplum ve iş dünyası ile koordinasyon alanlarında daha iyi hazırlanmış bir stratejinin geliştirilmesi ge-

rekiyor. Bu dönemde özellikle bölgeyi, bölge kültürünü ve dillerini bilen insan gücü açığının kapatılmasının öncelikli hedeflerin arasında yer alması gerekiyor. Bunun yanında Türkiye'nin bazı alanlarda farklı bölgesel güçlerle işbirliği ve koordinasyonlar kurarak bölgeye yönelik koalisyonlar ve partnerlikler inşa etmesi şart. Bu alanda jeopolitik dengeler daha dikkatli bir şekilde gözönünde tutularak planlanmış bir stratejinin takip edilmesine, yaşanan eski tecrübelerle bakılacak olursa daha fazla ihtiyaç duyulacak.

Kısacası Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında önceki dönemlere göre daha farklı bir çizgi takip etmesi gerekiyor. Son yıllarda uluslararası sistemin geleceğine yönelik çalışmalarda yükselen güçler arasında gösterilen Türkiye'nin, Orta Asya gibi zorlu ve kapalı bir bölgeye yönelik politikalarında bölgesel dengeleri göz önünde bulundurması ve özellikle bölgeye ilgi duyan diğer küresel aktörlerle bölgenin yararı için işbirliği yapmaya hazırlıklı olması gerekiyor. Dolayısıyla yeni Türkiye'nin yeni Orta Asya politikası bir yandan bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden bir bürokratik ve kurumsal yapı ve bu yapıyla koordine olabilecek bir iş dünyası ile aktif bir sivil toplum etkileşimi gerektirirken, diğer yandan da bölge ülkelerinin Orta Asya'ya yönelik siyasetleri ve bölgesel öncelikleri konusunda farkındalığı şart kılmaktadır.

Böyle bir politika hazırlığı Türkiye'nin, dış politikada sahip olduğu farklı güç unsurlarını dengeli ve koordineli bir şekilde kullanmasını gerektiriyor. Bundan önce büyük ölçüde ekonomik ve kültürel güç araçlarını kullanarak Orta Asya'da bölgesel etki yaratmaya çalışan Türk dış politikasının, bundan böyle daha geniş kapsamlı ve yumuşak güç ile birlikte daha geleneksel, diplomatik ve stratejik güç projeksiyonları yapabilecek seviyeye ulaşması gerekiyor. Bunun yanında yapılacak dış politika planlamasında Orta Asya cumhuriyetlerinin artan etkinliği ve bu devletlerin bölgede etkin olmak isteyen güçlerin birbirleriyle ilişkilerini etkileyebilme kapasitesi de dikkate alınarak bölge konusunda Türkiye ile diğer güçler arasında çıkması muhtemel gerginliklere ve çekişmelere de hazırlıklı olunması gerekiyor. Bunun yanında Orta Asya'da oluşabilecek güvenlik problemleri ve askeri anlamda bu ülkelerin kendini geliştirebilmesi için Türkiye'nin askeri anlamda da bu ülkelerle işbirliğini geliştirmesi gerekebilir. Özellikle Amerikan askerinin Afganistan'dan çekilmesi sonrasında Orta Asya bölgesinde doğabilecek

güvenlik boşluğu ve olası risklere müdahalede bölge ülkelerine sağlanacak destek, Türkiye'nin bölgedeki askeri geleceği için oldukça önemli olacaktır. Bu tip bir işbirliği bölge ülkeleriyle yapılacak güvenlik konulu müzakerelerin ve istişarelerin artırılması ile mümkün olacaktır. Bunun yanında son yıllarda giderek artış gösteren bölge ülkelerindeki etnik çatışmalar konusunda da Türkiye'nin yapıcı ve uyuşmazlık çözücü bazı mekanizmaları geliştirmesi gerekmektedir. Zira son yıllarda özellikle Oş şehrinde meydana gelen çatışmalar etnik çatışmaların yayılmasının tüm bölgeyi istikrarsızlığa sürükleyebileceğini ve bunun da öncelikle bölgede ucu açık bazı iç savaş ve kamplaşmaları doğurabileceğini, aynı zamanda uzun vadede de Türkiye'nin bölgedeki çıkarlarını tehdit edebileceğini gösteriyor.

Türkiye'nin bölgede hedeflediği amaçlara ulaşabilmesi ve yeni bir Orta Asya politikasının başlatılabilmesi için Türkiye Orta Asya ilişkilerinin seviyesi ve yoğunluğu artırılmalı ve bu etkileşimler daha düzenli ve stratejik hale getirilmelidir. Liderlerin bir araya geldiği zirve toplantılarında daha fazla öne çıkan ikili ilişkiler bu zirve sonrasında daha fazla kurumsallaştırılarak daha rutin ve çok katmanlı hale getirilmelidir.

2013 yılında Türkiye'nin Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler sebebiyle daha az ilgilenebildiği Orta Asya'nın, en kısa zaman zarfında üzerinde daha fazla durulması hem Orta Asya cumhuriyetlerinin hem de Türkiye'nin ortak çıkarına olacaktır. Aşağıda 2013 yılında bölge ile Türkiye arasında gerçekleşen görüşme ve imzalanan anlaşmaların ülke ülke değerlendirmeleri sunulmuştur. Aşağıdaki değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere Türkiye'nin Orta Asya ile ilişkilerinde öne çıkan üç ülke Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan olarak görülmektedir. Bu üç ülkeyle büyük oranda 2012 senesinde başlatılan stratejik ve ekonomik ilişkiler 2013 yılı boyunca aynı ivmeyle devam etmiş ve ikili ilişkilerde hedeflenen ticaret hacmine ulaşabilmek için yapılan çalışmalar da sürdürülmüştür. Artık düzenli olarak gerçekleştirilen zirve toplantıları da 2013 yılında devam etmiş, devlet ve hükümet başkanları düzeyinde görüşmeler ve toplantılar gerçekleştirilmiştir. Ancak aşağıdaki değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere her ne kadar ikili ilişkilerde bazı önemli adımlar atılmış olsa da aynı seviyede başarı ve istikrar çok taraflı ilişkiler ve bölgesel bir örgütlenme bazında kendini gösterememiştir. Türkiye'nin Şangay İşbirliği Örgütü ile ilişkilerinde yaşanan

bazı gelişmeler haricinde Türkiye'nin de içinde yer aldığı bir bölgesel ekonomik ve siyasi işbirliği örgütlenmesi gerçekleştirilememiştir. Rusya Federasyonu'nun öncülük ettiği Avrasya Ekonomik Topluluğu bu amacı gerçekleştirmekten oldukça uzak ve şu noktada yetersiz olarak görülmektedir.

İKİLİ İLİŞKİLER

KAZAKİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Kazakistan Türkiye ilişkileri 2013 yılında, 2012 yılında yapılan anlaşma ve müzakerelerin koyduğu hedeflere ulaşmak için yapılan çalışmalara sahne oldu. Hatırlanacağı üzere 2012 yılında Başbakan Erdoğan'ın Kazakistan gezisi sırasında iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi oluşturulmuştu. Bu konseyin öncelikli hedefi iki ülke arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha yüksek bir seviyeye çıkmasını sağlamaktı. Bunun yanında bu gezi sırasında iki ülke arasında Yeni Sinerji-Ortak Ekonomi Programı da imzalanmıştı. Bu anlaşmanın spesifik olarak temel hedefi ekonomik ilişkileri güçlendirmek ve çeşitlendirmek, iki ülke arasındaki ticaret hacmini 10 milyar dolar seviyesine çıkarmaktı. 2013 senesinde iki ülke arasında yapılan görüşmelerin büyük bir bölümü bu ekonomik hedef doğrultusunda meydana geldi.

2013 yılının Ocak ayında bu hedefe ulaşmak için ilk adımlardan biri Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu'nun Kazakistan'a yaptığı gezi ile gerçekleşti. Hisarcıklıoğlu Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile yaptığı görüşmede ikili ticaret hacmi ile iki ülke arasındaki yatırım ortaklığı miktarının daha da artırılması konusunda görüşmelerde bulundu. Hisarcıklıoğlu, 2012 yılında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Nazarbayev arasında belirlenen 10 milyar dolar hedefine ulaşabilmek için önümüzdeki dönemde çeşitli ekonomik faaliyetlerin yapılacağını ve Türk işadamlarının yatırım amaçlı olarak daha sık bir şekilde Kazakistan'a geleceğini ifade etti.¹ Hisarcıklıoğlu bu gezisi sırasında aynı zamanda Kazakistan Başbakanı Serik Ahmedov ile de ikili bir görüşmede bulundu. Bu görüşmede de taraflar ekonomik ilişkilerin artırılması konusundaki çalışmalara hız verilmesi gerektiğinin altını çizdi. Görüşme sonrası Başbakan Ahmedov yaptığı açıklamalarda Kazakistan'ın da Türkiye'de olduğu gibi güçlü bir oda sistemi kurmak istediğini ve bunun başarılması

halinde iki ülke arasındaki ticaret hacminin ciddi bir biçimde artacağına altını çizdi. Bu sebeple iki taraf Kazakistan'ın bu ticaret odası hamlesini başarabilmesi için Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin bilgi ve tecrübe paylaşımı yapmasına yönelik de anlaşmaya vardı.²

Ocak ayı sonrasında yapılan resmi temaslar ve gerçekleştirilen toplantılarda sürekli olarak ticaret hacminin yükseltilmesi gündeme geldi. Bu sürekli görüşmeler aynı zamanda Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasındaki yeni bir atılım olarak da algılandı. Daha önce uzmanlar tarafından "tacir devlet" olma yolunda bir dış politika izlediği söylenen Türkiye özellikle Ortadoğu ülkelerine yönelik politikalarında bu amacı öne çıkarırken bu son gelişmelerden sonra Orta Asya ile ilişkilerde de bu hedef daha fazla gündeme gelmiş oldu. Bu sebeple bu hedefe yönelik kararlılık farklı isimler tarafından sürekli olarak ifade edildi. Örneğin Nisan ayı içinde Rize'de yapılan geniş katılımlı bir toplantıda bu sefer Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı Türkiye Kazakistan ilişkilerine aynı açıdan yaklaşarak ticaret hacminin 10 milyar seviyesine çıkarılmasının gereğine değindi. Türkiye-Kazakistan ilişkilerini konu alan bu kadar geniş çapta bir toplantıya Türkiye'yi temsilen Gümrük ve Ticaret Bakanı'nın katılması da zaten ilişkilerin hangi açıdan gelişmekte olduğunu gözler önüne sermekteydi.³

Türkiye gibi Kazakistan tarafı da ikili ilişkilerin ekonomik ayağının bundan böyle meydana gelecek yakınlaşmanın temel dinamiği olacağını sıklıkla ifade etti. Bu konuda Kazakistan'ı temsilen yapılan konuşmalarda da Türkiye tarafının sürekli dile getirdiği ekonomik hedefin sıklıkla altı çizildi. Örneğin Kazakistan'ın Ankara Büyükelçisi yaptığı açıklamalarda karşılıklı ekonomik yatırımlara vurgu yaparken Kazakistan vatandaşlarının Türkiye'de özellikle turizm ve emlak piyasasında yaptıkları yatırımlarının da altını çizdi. Bu dönemde Kazakistan için özellikle Kars-Tiflis-Bakü demiryolunun açılışının ileride iki ülke arasındaki ekonomik hacmi daha da artıracığı sıklıkla Kazakistan'ın Türkiye'deki temsilcileri tarafından dile getirildi.⁴ Ayrıca önümüzdeki dönemde bu tip bir projenin stratejik yansıması da bölgedeki ekonomik ve jeopolitik dengeleri değiştirmesi bakımından oldukça önemli olacaktır. Bunun yanında 2013 senesi içinde Kazakistan'da kurulması planlanan Türk-Kazak Ortak Sanayii Bölgesi de ekonomik görüşmeler sırasında üzerinde çokça durulan unsurlar arasında yer aldı.⁵

İkili ilişkilerin diplomasi ayağı sadece üst düzey görüşmelerle sınırlı kalmadı. Liderlerin ikili ve çok taraflı zirvelerde yaptığı görüşmelerin yanında daha alt düzey bazı diplomatik gelişmeler de bu dönemde öne çıktı. Bu gelişmeler her ne kadar beklenen ölçüde gerçekleşme de uzun vadede diplomatik açıdan daha alt kademelerde ve daha kurumsal olarak ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunması bakımından önemliydi. Geçen sene Kazakistan vatandaşlarının hem turistik hem de yatırımcı olarak sıklıkla ziyaret ettiği Antalya'ya bir konsolosluk açmıştı. Bu sene de Türkiye Kazakistan'ın Aktau şehrine bir konsolosluk ofisi açtı. İki şehirde de konsoloslukların asıl hedefinin ticari ve ekonomik ilişkileri kolaylaştırmak olduğu konusunda hemen hemen herkes hemfikir. Daha sonraki aylarda iki ülke arasında turizm konusunda işbirliğinin gerçekleşmesi amacıyla yapılan bir anlaşma da yürürlüğe girdi. Anlaşma temel olarak iki ülkenin turizm konusunda işbirliğinin teşvik edilmesini, karşılıklı turizm hareketinin artırılmasını ve üçüncü ülkelere turist çekilmesini amaçlıyordu.⁶ Kazakistan'ın son yıllarda Türkiye'ye yaptığı turizm yatırımlarının yanında Türkiye'den turizm konusunda da bilgi ve tecrübe paylaşımı çalışmaları devam ediyor.

İkili ilişkilerde ekonomik kalkınma konusunda oldukça kararlı bir tavır sergileyen iki ülke yukarıda da ifade edildiği gibi çokuluslu ve bölgesel örgütlenmeler konusunda daha yavaş bir seyir izlediler. Özellikle Avrasya Ekonomik Birliği'nin tartışılmaya başlandığı bir süreçte Kazakistan'daki bazı yetkililer, Türkiye'nin bu tip bir birliğe dahil olmasının jeopolitik öneme değinmeye başladı. Bu durum Rusya'nın Ukrayna'nın içişlerine fazlasıyla karışması ve sonrasında meydana gelen kriz ile Ukrayna'ya yönelik askeri müdahale neticesinde daha da güçlendi. Bu süreçte Rusya'nın giderek agresifleşen dış politikasına karşılık Kazakistanlı yetkililer Türkiye'nin örgüte dahil olmasının yaratabileceği dengeleyici etkiye dikkat çekmeye çalıştı.⁷ Özellikle Kazakistan'da da önemli bir miktarda Rus azınlık bulunuyor oluşu ve Rusya'nın azınlıkların korunması temelinde yapmaya başladığı askeri müdahaleler bu durumu daha da ciddi bir boyuta taşıdı. Bu sebeple Ukrayna'nın mevcut durumunu iki ülke de yakından takip etmek durumunda. Bu kriz sırası ve sonrasında meydana gelebilecek jeopolitik gelişmeler Türkiye ve Kazakistan ilişkilerini de önemli ölçüde etkileyebilir.

İki ülkenin stratejik işbirliği konusunda bazı adımları atması ve bu konuda çıkabilecek bazı krizlere karşı önceden hazırlıklı olması gerekiyor.

Bunun yanında ilişkilerin oldukça ihmal edilen askeri ve güvenlik işbirliği alanlarının önümüzdeki dönemde güçlendirilmesi önemli bir gereklilik. Halen sadece subay yetiştirme konusunda yapılan işbirliği çerçevesinin daha farklı alanlarda sürdürülmesi ve özellikle savunma sanayii konusunda iki ülkenin işbirliği imkanlarının arttırılması önümüzdeki dönemde ilişkilerin stratejik boyut kazanmasının önemli bir ayağı olacak. 2013 yılının Mayıs ayında bu konuda olası işbirliğinin ilk sinyali Kazakistan Savunma Bakanı Adilbek Dzhaksybekov'un Türkiye ziyareti sırasında verildi. Ziyaret sırasında Aselsan'da ve TAI'de incelemelerde bulunan Dzhaksybekov aynı zamanda Savunma Bakanı İsmet Yılmaz ve Genelkurmay Başkanı Necdet Özel ile de görüşmelerde bulundu.⁸ Bunun yanında bu görüşmelerin hemen öncesinde Nisan ayında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Kazakistan'ı ziyaret ederek iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Ortak Strateji Planlama Grubu'nun toplantısına eşbaşkanlık etti. Bu ziyaret sırasında da bir dizi üst düzey görüşmelerde bulunan Ahmet Davutoğlu iki ülke arasındaki ulaştırma, enerji ve ticaret ilişkilerinin güçlendirilmesinin önemini vurguladı.⁹

Kısaca iki ülke ilişkilerinin ekonomik boyutu 2013 senesinde çokça konuşulan ve üzerinde durulan bir unsur olarak ortaya çıktı. İkili ticaret hacminin artırılması, ekonomik ilişkilerin çeşitlendirilmesi ve karşılıklı yatırım imkanları sıkça vurgulandı. Üst düzey görüşmelerin de birçoğu ekonomik ve ticari ilişkiler bağlamında yapıldı. Bu durum uzun vadede Türkiye'nin bölge ekonomisinde oynayacağı rolün artabileceğini gözler önüne seriyor. Yine bu dönemde konuşulmaya başlayan Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği ile ilişkilerine yönelik tartışmalar, ekonominin yanında stratejik ve jeopolitik anlamda Türkiye'nin alması gereken roller hakkında gerekli hazırlıkların ve altyapı çalışmalarının yapılması gerektiğini gösteriyor.

2012 yılı Türk-Kırgız ilişkileri açısından da önemli bir yıl olmuştu. 2012 yılının başında Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atanbayev Türkiye'yi ziyaret etti. İki ülke ilişkileri bu geziden sonra hızla gelişmeye ve güçlenmeye başladı. Tıpkı Kazakistan ile olduğu gibi Kırgızistan ile de

ekonomik ilişkilerin ve ticaret hacminin artırılması ana öncelik olarak ortaya çıktı. Bu gezi sırasında aynı zamanda aralarında “Türkiye ve Kırgızistan İlişkilerinde Yeni Tarihî AŞamaya İlişkin 20. Yıl Dönümü Ortak Bildirisi”, “Türkiye ile Kırgızistan Arasında 2012–2013 Yılları İŞ Birliği Planı” ile “Adli YardımlaŐma Anlaşması Onay Belgeleri”nin bulunduğu bir dizi ikili işbirliği anlaşması imzalandı.¹⁰ 2012 senesi boyunca da Kırgızistan’a yapılan üst düzey ziyaretler devam etti. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dışışleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Türk Dili Konuşan Ülkeler İŞbirliği Konseyi’nin ikinci zirvesine katılmak için Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’e daha sonra da Atanbayev Ankara’ya ziyarette bulundular.

2013 yılında ikili ilişkilerdeki bu üst düzey görüşme trafiği devam etti. 2013 yılının Nisan ayında bu sefer Başbakan Erdoğan Kırgızistan’a resmi ziyarette bulundu. Bu ziyaret sırasında ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ile ticaret hacminin artırılması gündeme geldi. Öncelikle 2012 yılında imzalanan iki senelik işbirliği anlaşmasının maddeleri 2013 yılı içerisinde büyük oranda geçerliliğini korudu. 2012 yılı sonu itibariyle 302 milyon dolar olan ticaret hacminin 1 milyar dolar seviyesine yükseltilmesi görüşmeler sırasında iki ülke ilişkilerinin geleceği ile ilgili belirlenen ana hedef olarak ortaya çıktı.¹¹ Tıpkı Kazakistan ile olduğu gibi Kırgızistan ile de ikili ekonomik ilişkilerin çeşitlendirilmesi ve mevcut ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi öncelikli mevzu haline getirildi. Erdoğan’ın gezisi sırasında iki ülke lideri Karma Ekonomik Konseyi ile İŞ Konseyi’nin çalışmalarının daha düzenli ve verimli bir hale getirilmesinin ekonomik ilişkilerinin gelişmesi için oldukça önemli olduğunu vurguladı.

Başbakan Erdoğan ayrıca bu gezisi sırasında Baku-Tiflis-Kars demiryolunun Orta Asya’yı Hazar Denizi üzerinden Avrupa’ya bağlayacağı ve bu niteliğiyle Kırgızistan’ın da bu projeye katılmasının iki ülkenin de yararına olacağını vurgulandı. Başbakan Erdoğan’ın bu ziyareti sırasında iki ülke arasındaki enerji konusunda yapılacak işbirliği imkanları ve fırsatları da masaya yatırıldı. Özellikle hidroelektrik terminalerin inşası konusunda iki ülke arasında yapılabilecek olası işbirliği çalışmaları gündeme geldi. Başbakan Erdoğan ve beraberindeki heyet konuyla ilgili yaptığı açıklamalarda su kaynakları oldukça bol olan Kırgızistan’da bu tip enerji yatırımlarının artırılmasının önemine değinirken, mühendis ve müteahhitlerin önümüz-

deki dönemde bu tip çalışmalara daha fazla önem vermesi gerektiği konusu üzerinde de sıklıkla durdu.¹² Erdoğan'ın Bişkek'e yaptığı bu ziyarete aralarında Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun da bulunduğu kalabalık bir grup kabine üyesi, işadamı ve bürokrat eşlik etti. Son iki senedir Kırgızistan'a yapılan bu gezilerde temel gündem maddesi iki ülke arasında farklı işbirliği alanları keşfi olarak ortaya çıkıyor. Bu süreçte bir yandan iki ülke birbirinin ekonomik kapasiteleri hakkında fikir sahibi olurken diğer yandan da hangi alanlarda ortaklık ve işbirliği geliştirebileceği meselesi üzerinde duruluyor. Bunların yanında Türkiye'nin Kırgızistan'a ekonomik olarak desteği de sürüyor. 2013 yılının Mayıs ayında Türkiye bir önceki sene verilmesine karar verilen 100 milyon dolarlık kredinin 38,5 milyonluk dilimini de serbest bıraktı.¹³

Türkiye Kırgızistan ilişkilerinde 2012 yılında ivme kazanan bu yakınlaşmanın 2013 yılında aynı hızla devam ettiği gözler önüne serildi. Üst düzey görüşmeler ve iki ülke lideri arasında ortaya çıkan yakınlık iki ülke ilişkilerinin önümüzdeki dönemde daha da ileri bir seviyeye geleceğinin işareti olarak okunabilir. Son birkaç senedir özellikle iki ülke lideri iyi bir kişisel ilişki ve siyasi yakınlık meydana getirdi. Bu yakınlığın sonucu olarak da iki ülke kamuoyunda da karşılıklı olarak sıcak bir ilişki oluşmaya başladı. 2013 senesinde belki de belirli bir seviyede devam eden ilişkilerde farklılık ortaya çıkması ekonomik temelli yakınlaşmanın yavaş yavaş enerji ve ulaştırma gibi daha stratejik alanlara yayılmaya başlaması ile oldu. Bu durum bir yandan ilişkilerin çeşitlendirilmesini sağlarken öte yandan da ilişkilerin daha stratejik bir boyut kazanması için oldukça önemliydi. Ancak geçen seneki ikili ilişkilerin analizinde değinildiği gibi mevcut olan bu yakınlaşmanın daha sürdürülebilir bir nitelik kazanması ve geliştirilebilmesi için şu an büyük oranda liderler seviyesinde yakalanan bu atmosferin kurumsallaştırılarak farklı seviye ve katmanlarda ve daha düzenli bir şekilde devam ettirilmesi gerekiyor. Dikkat edilirse bu genel olarak tüm Orta Asya cumhuriyetleri ile Türkiye'nin ikili ilişkilerindeki ortak bir mesele olarak ortaya çıkıyor. Bunun yanında ikili ilişkilerde yaşanan çeşitlenmenin diğer bir boyutu da son yıllarda iki ülkede yaşanan siyasi gelişmeler ve Kırgızistan'ın demokratikleşme süreci ile ilgilidir. Özellikle Kırgızistan'da yaşanan siyasi dönüşüm bu noktada siyasi anlamda iki ülkeyi birbirine daha fazla yakınlaştırıyor.

İKİLİ İLİŞKİLER: TÜRKMENİSTAN-TÜRKİYE

Türkiye ile Türkmenistan ilişkilerinde 2012 yılı içinde oldukça önemli gelişmeler yaşanmıştı. Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov seçimleri kazanmasının hemen ardından ilk yurtdışı gezisini Türkiye'ye yapmış ve oldukça kalabalık bir heyetle yapılan bu gezi sırasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve başta denizcilik ve enerji olmak farklı alanlarda da işbirliği başlatılması konusunda önemli adımlar atılmıştı. 2013 yılında iki ülke liderleri de 2012 yılında atılan bu adımları takip ederek ilişkilerde sağlanan seviyeyi aynı şekilde devam ettiren bir yandan da yeni işbirliği alanları arayışını sürdürmeye devam etti. 2012 yılında Berdimuhamedov'un yaptığı geziyi takiben 2013 senesinde bu sefer Cumhurbaşkanı Abdullah Gül kalabalık bir heyetle Türkmenistan'a ziyarette bulundu.

Cumhurbaşkanı Gül'ün gezisi ikili ilişkilerde önemli bir adım olarak görüldü. Türkmenistan tarihinin ilk devlet nişanı Abdullah Gül'e verilirken gezi sırasında Türkiye ile Türkmenistan arasında da aralarında bilim, teknoloji, kültür, diplomasi ve enerji alanlarının bulunduğu 12 farklı alanda işbirliği anlaşması imzalandı.¹⁴ Türkmenistan ile ilişkilerde de Türkiye temel önceliği mevcut ticari ilişkilerin güçlendirilmesi ile ekonomik ilişkilerin çeşitlendirilmesine ayırdı. Bunun yanında yapılan üst düzey ve liderler arasındaki toplantılarda enerji sektöründe muhtemel işbirliği çalışmalarını konusu öne çıktı. Bu çalışmaların önemli bir kısmında Türkmen gazının Avrupa'ya Türkiye üzerinden akmasını sağlayacak projeler konusundaki müzakereler yer aldı. Özellikle Türkmenistan'ın TANAP projesine dahil olması konusu görüşmeler sırasında iki ülke ilişkileri gözlemcileri tarafından sıklıkla dile getirildi.¹⁵

Türkmenistan ile ikili ilişkilerdeki bir başka önemli adım da bu sefer Başbakan Erdoğan'ın Ağustos ayı içinde Türkmenistan'a yaptığı resmi ziyareti. Orta Asya cumhuriyetleri yapılan bu zirve toplantıları bir yandan liderler arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasına katkıda bulunurken öte yandan da yapılan ekonomik anlaşmaların en üst düzeyde takibi için oldukça faydalı bir fırsat sağlıyor. Başbakan Erdoğan'ın ziyareti sırasında ikili ticaret hacminde bir önceki seneye göre meydana gelen yüzde 23'lük artış konusunda duyulan memnuniyet dile getirilirken bundan sonra özellikle inşaat

ve gemicilik alanında iki ülke arasında başlatılması gereken işbirliği çalışmaları konuşuldu.¹⁶ Hazar Denizi kıyısında yapılması planlanan Türkmenbaşı Limanının temel atma töreni de bu ziyaret sırasında gerçekleştirildi. Türk şirketler tarafından inşası gerçekleştirilecek olan Türkmenbaşı Limanı'nın hem yolcu taşıma hem de yük taşıma kapasitesi oldukça yüksek ve içinde ayrıca bir tersanesinin de bulunduğu oldukça geniş bir kompleks olması planlanıyor. Bu liman Türk müteahhitlerinin Türkmenistan'da 2013 senesinde başlattığı en büyük projelerden biri olma özelliği taşıyor. 2013 yılının ilk aylarında diğer bazı Türk şirketleri de Aşkabat'a 2,2 milyar dolar harcanarak yapılacak yeni havaalanı ihalesi ile 5 milyar dolara malolması beklenen Olimpiyat Köyü inşaatlarının ihalesini almıştı.¹⁷

Başbakan Erdoğan'a bu gezisi sırasında Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan ile Enerji Bakanı Taner Yıldız ile kalabalık bir işadamı heyeti de eşlik etti. Ekonomik ilişkilerde yaşanan bu gelişmeler iki ülkenin ticaret hacmini ve karşılıklı yatırımları artırırken iki ülke arasında stratejik açıdan ilişkilerin çok daha etraflı olarak geliştirilmesi konusunda hâlâ atılması gereken adımlar olduğu gözden kaçmıyor. Türkiye, enerji ihracatı konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını aşmaya çalışan Türkmenistan'a bu alanda destek vererek bölgedeki jeopolitik dengelere daha fazla müdahil olabilir. Önümüzdeki yıllarda ikili ilişkilerin doğası Türkmenistan'ın bu hedefleri doğrultusunda geliştirilebilir.

SONUÇ

2013 senesi Türk dış politikası için oldukça zorlu bir yıl olmasına rağmen Orta Asya konusunda büyük oranda 2012 yılında başlatılan proje ve inisiyatiflerin önemli bir bölümü 2013 yılında da devam etti. Dahası bu proje ve belirlenen ekonomik hedeflerin birçoğu bizzat ülke liderleri tarafından yapılan üst düzey görüşmeler yoluyla yakından takip edildi. Hedeflerin Türkiye'nin Orta Asya ile ilişkilerinin daha önceki dönemlerinin aksine daha rasyonel ve realist bir şekilde belirlenmesi bu ilişkilerdeki gelişmenin sürdürülebilmesi açısından oldukça yardımcı oldu. Bunun yanında ekonomik ilişkilerin çeşitlendirilmesi konusunda atılan adımların ilişkilerin önümüzdeki yıllarda geliştirilebilmesi açısından da oldukça önemli olduğu görüldü. Ancak bazı stratejik alanlarda işbirliği imkanlarının ko-

nuşulmasına rağmen bu alandaki gelişmeler yine beklendiği seviyeye çıkamadı. Bunun yanında her ne kadar Türk dili konuşan devletler zirvesi gibi bazı çok uluslu ve bölgesel toplantılar 2013 senesinde devam etmiş olsa da Türkiye'nin de içinde olduğu yeni bir bölgeselleşme ve bölgesel entegrasyon süreci başlatılmadı. Avrasya Ekonomik Birliği konusunda Türkiye'nin olası üyeliğinin konuşuluyor oluşu bu konudaki tek gelişmeydi.

Bu noktada elbette bir önceki yılın sonuç bölümünde ifade edildiği gibi bölgedeki devletlerin stratejik hassasiyetleri dikkate alınarak ve mümkün olduğunca farklı devlet ve uluslararası örgütlerle koalisyonlar oluşturularak çalışılması bu hedefe ulaşmada daha olumlu sonuçlar doğuracaktır. Yine bunun yanında özellikle 2014 yılı sonrasında Türkiye'nin bölgede oluşabilecek güvenlik sorunları ve bölge devletleri arasında yaşanabilecek problemlere zamanında yapıcı müdahalelerde bulunabilmesi, Türkiye'nin bölgedeki olumlu etkisini daha da arttıracak ve Orta Asya'da da Türkiye'yi bir norm oluşturucu ve oyun kurucu aktörlerden biri haline getirebilecektir.

2013 yılı boyunca görülmüştür ki 2012 yılında Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile stratejik işbirliği başlığı altında atılan adımlar büyük oranda devam ettirilmiş ve ülkeler bu hedefe ulaşabilmek konusunda önemli bir kararlılık sergilemiştir. 2014 yılında bu hedefler aynı şekilde en üst seviyede takip edilmeli ve mümkünse farklı alanlarda yeni hedefler de belirlenebilmelidir. Bu üç ülkeyle ilişkileri Türk dış politikasının bölgedeki pivotu olarak görmemiz halinde bundan sonra Türkiye'nin hedeflemesi gereken, bir yandan bu üç ülkeye kendi aralarında yakınlıklarını artıracak bazı adımları atmaları konusunda yardımda bulunmak, öte yandan da bu ülkelerle çok taraflı bir inisiyatif başlatmaktır.

Bunun yanında bölgedeki diğer cumhuriyetler olan Özbekistan ile Tacikistan konusunda da Türk dış politikasının bir açılım başlatması önemli bir gerekliliktir. Bu iki devletin Türkiye ile bu cumhuriyetler arasında ortaya çıkabilecek herhangi bir bölgesel oluşumun dışında kalması, bölgede jeopolitik bir kutuplaşma ile Orta Asya cumhuriyetleri arasında oluşacak bir gerginliğin kapısını açabilir. Elbette bu tip bir projenin hayata geçirilmesi konusunda siyasi bir karar verilmesi durumunda bölgedeki jeopolitik dengeler dikkate alınarak Rusya ve Çin gibi devletlerin bölgedeki etkinliği de gözönünde bulundurulmalıdır. Türkiye'nin bölgeden coğrafi uzaklığı

ve diğer bölge güçlerinin kapasiteleri dikkate alındığında bu tip girişimlerde Türkiye'nin bölgeye yönelik kendi vizyonuna yakın bazı devlet ve örgütlerle işbirliği ve koordinasyon içinde hareket etmesi hem Türkiye'nin hem de bölgenin yararına olacaktır.

KRONOLOJİ:

- 18 Ocak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Rıfat Hisarcıklıoğlu Kazakistan'a bir ziyaret gerçekleştirdi. Söz konusu ziyarette Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile bir araya gelen Hisarcıklıoğlu, iki ülke arasındaki ekonomik ve yatırım işbirliğinin geliştirilmesini öngören konularda temaslarda bulundu.
- 9-10 Nisan Başbakan Erdoğan Kırgızistan'a resmi ziyarette bulundu. Erdoğan'ın Kırgızistan'da Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ile görüşmesinde ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ile ticaret hacminin artırılması gündeme geldi.
- 20 Nisan Rize Ticaret Borsası'nda "Bağımsızlığın 22. Yılında Kazakistan-Türkiye İlişkileri" temalı toplantı yapıldı. Rize'de düzenlenen toplantıya Türkiye'den Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati Yazıcı katılırken, Kazakistan'dan ise Ankara Büyükelçisi Canseyit Tüymebayev katıldı.
- 29-31 Mayıs Cumhurbaşkanı Abdullah Gül beraberindeki kalabalık bir heyetle Türkmenistan'a resmi bir ziyarette bulundu. Cumhurbaşkanı Gül'ün Türkmenistan'a gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında Türkiye ve Türkmenistan için oldukça önemli tarihi şahsiyetlere ait türbelerin yeniden inşası ve restorasyonu projelerine ilişkin taslak protokoller, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov nezaretinde TİKA Başkanı Dr. Serdar Çam ve Türkmenistan Bakanlar Kurulu Başkanı Yardımcısı Sapardurdy Toyliyev tarafından imzalandı.
- 7 Ağustos İki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkileri kolaylaştırmak amacıyla Türkiye Kazakistan'ın Aktau şehrine konsolosluk ofisi açtı.
- 24-25 Eylül Kazakistan Savunma Bakanı Adilbek Dzhaksybekov Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirerek ziyaretin birinci gününde Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz ile bir araya geldi. Ziyaretin ikinci günü ise Türkiye'de savunma sanayi çalışmaları yapılan merkezleri ziyaret etti.
- 15 Ağustos Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov'un davetlisi olarak Türkmenistan'a günü birlik resmi bir ziyaret gerçekleştirip iki ülke ilişkileri ve bölgesel meseleler üzerine temaslarda bulundu.

NOTLAR

1. <http://en.trend.az/regions/casia/kazakhstan/2109636.html>.
2. <http://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Eng/Detay.php?rid=2059&lst=MansetListesi>.
3. <http://ekonomi.haber7.com/turkiye-ekonomisi/haber/1016284-bakan-yazici-kazakistan-icin-hedef-buyuttu>.
4. http://www.timeturk.com/tr/2013/03/08/yeni-demir-yolu-kazakistan-turkiye-ti-cari-hacmini-15-milyar-dolara-cikaracak.html#.U_gjb15PQpE.
5. http://www.zaman.com.tr/yorum_kazakistan-turkiye-koku-derin-kardeslik_2183676.html.
6. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/07/20130725M1-2-1.pdf>.
7. <http://www.yenisafak.com.tr/diziler-haber/turkiye-kazaklarin-denge-unsuru-ol-du-23.11.2013-580801>.
8. <http://en.tengrinenews.kz/military/Kazakhstan-Defense-Minister-visits-military-plants-in-Turkey-22838/>.
9. <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-kazakistan-a-resmi-bir-ziyaret-gerceklestirdi.tr.mfa>.
10. <http://www.turkkon.org/icerik.php?no=107>.
11. <http://www.beyazgazete.com/video/anahaber/trt-1-66/2013/04/11/basbakan-kirgizistan-da-397832.html>.
12. <http://en.trend.az/regions/casia/kyrgyzstan/2137579.html>.
13. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23281934.asp>.
14. <http://www.tccb.gov.tr/news/397/86271/guls-state-visit-to-turkmenistan-fortifies-bonds-between-turkey-and-fatherland.html>.
15. <http://www.reuters.com/article/2013/05/30/gas-turkmenistan-turkey-idUSL5N0EB26M20130530>.
16. <http://www.aa.com.tr/en/rss/215791--turkey-turkmenistan-economic-relations-to-be-improved-turkish-pm>.
17. <http://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/12798-turkmenistan-and-turkey-launch-construction-of-international-port.html/>.

TÜRKİYE'NİN KIBRIS POLİTİKASI

SİBEL AKGÜN

Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

2013, Türkiye'nin Kıbrıs politikasında Annan Planı döneminden beri "Çözumsuzlük Çözüm Değildir" ilkesinin devam ettirildiği yıllardan biri oldu. Türkiye, Şubat ayında GKRY'de (Güney Kıbrıs Rum Yönetimi) yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra tüm platformlarda müzakerelerin bir an önce başlaması ve tarafların ortak çıkarına-yararına olacak bir çözümün en kısa sürede sonuçlandırılması yönünde bir politika takip etti. Ancak yıl sonu itibari ile bu konuda herhangi bir gelişme yaşanmadı ve liderler düzeyinde resmi müzakereler başlatılamadı. Türkiye, yine bu yıl adanın güneyinde daha önceki yıllarda bulunan hidrokarbon yataklarından istifade edilmesi konusunda net tutumunu devam ettirdi ve bu kaynağın adanın her iki halkının ortak çıkarı için kullanılmasını istedi. 2013 yılında KKTC (Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti) ile olan yakın ilişkiler ve temaslar sürdürülmeye devam edildi. 2013 yılında Türkiye'nin en önemli projesi olan "KKTC Su Temin Projesi" planlandığı gibi devam ettirildi ve yılsonunda büyük kısmı tamamlandı.

KIBRIS SORUNUNDA MÜZAKERE SÜRECİ

Kıbrıs sorununda 2013, yıllardan beri yaşanan müzakere süreci içinde beklenen ivmenin yakalanamadığı ve tabiri caizse son derece verimsiz ve kısır döngülerle geçen bir yıl oldu. Bunda GKRY'nin içinde bulunduğu ekonomik krizin yanı sıra Şubat 2013'te yeni cumhurbaşkanı seçilen Nikos Anastasiadis hükümetinin "Ortak Açıklama Metni" ısrarı önemli rol oynadı.

Taraflar en son Mart 2012'de bir araya gelmişler ve GKRY'de yaşanan ekonomik krizden dolayı bir türlü yıl sonuna kadar müzakere süreci başlatılmamıştı. 2013 yılı başı ise güneyde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini bekleme süreci ile geçti. 24 Şubat'ta GKRY'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde 2004 yılında Annan Planı'na "evet" oyu kullanılması için irade beyan eden DİSİ (Demokratik Seferberlik Partisi) Genel Başkanı Nikos Anastasiadis yüzde 57 oy alarak yeni başkan seçildi.¹

Anastasiadis'in güneyde cumhurbaşkanı seçilmesi geçmiş dönemdeki Annan Planı'na tutumundan dolayı olumlu karşılandı ve çözüm sürecinin hızlanacağı veya ivme kazanacağı beklentisi yarattı. Kıbrıs Türk tarafının "masaya gel" çağrılarına, önceleri ekonomik zorlukları mazeret göstererek süre isteyen Anastasiadis, KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile ilk kez 30 Mayıs'ta bir yemekte bir araya geldi².

30 Mayıs'taki yemekte KKTC Cumhurbaşkanı Eroğlu ve GKRY Cumhurbaşkanı Anastasiadis müzakerelere Ekim ayında başlama kararı aldı. Ancak Anastasiadis ilk olarak Maraş'ın kendilerine verilmemesi halinde masaya gelmeyeceğini; daha sonra Türkiye'yle doğrudan müzakere masasına oturmak istediğini söyledi. Ayrıca Anastasiadis, müzakere sürecini doğrudan kendisinin yürütmeyeceğini açıkladı ve Güney Kıbrıs'ta çözüm karşıtı olarak bilinen DİKO (Demokrat Parti) partisine olan yakınlığıyla tanınan Andreas Mavroyannis'i, 20 Temmuz'da Özel Temsilci olarak atadı. Bunun üzerine KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu da Osman Ertuğ'u müzakereleri yürütmekle görevli Özel Temsilci olarak atadı³.

GKRY Cumhurbaşkanı Anastasiadis ardından liderler görüşmesi yapılabilmesi için bir ortak açıklama üzerinde anlaşılması gerektiğini, bunun ön şartları olduğu ileri sürdü. Eylül ayından beri, liderler görüşmesini mümkün kılabilmek için üzerinde çalışılan bu ortak açıklama konusunda çözüm üretilemedi. Anastasiadis, müzakerelere başlamak için tarafların tek egemenlik

konusunda mutabık kaldıklarını belirten bir metin yayınlanmasını istiyordu⁴

KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, Eylül ayında BM Genel Kurulu çalışmalarına katılmak için gittiği New York'ta Genel Sekreter Ban Ki-moon ile de görüştü. Görüşmede, Kıbrıs sorunuyla ilgili yoğunluklu müzakerelere Ekim ayında başlanması ve kısa sürede sonuç alınması önerisini götürerek, en kısa zamanda çözüm beklentisini dile getiren Cumhurbaşkanı Eroğlu, müzakerelerin yıl sonuna kadar tamamlanarak, bir anlaşmaya varılabileceğini, bunu çok taraflı konferansın izleyebileceğini, ulaşılabilecek anlaşmanın 2014 Mart'ında eşzamanlı referanduma sunulabileceğini Ban'a aktardı.⁵

24 Eylül'de BM Genel Kurulu çalışmaları nedeniyle New York'ta bulunan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Venizelos'un buluşmasında Kıbrıs müzakere süreci ile ilgili olarak yeni bir öneri ortaya çıktı. Görüşmede iki dışişleri bakanının önerisiyle ilk kez KKTC ve GKRY Cumhurbaşkanları Özel Temsilcilerinin eş zamanlı olarak Atina ve Ankara'yı ziyareti gündeme geldi ancak bu girişimde sonuçsuz kaldı.⁶ Kıbrıs Türk tarafı, ilgili tüm çevrelerin de dahil olduğu bir diplomasi trafiğiyle 14 Aralık tarihinde son bir öneri yaptı. Bu önerideki egemenlik anlayışı, dış dünyaya karşı bir olgu olarak, BM şartındaki üye ülkelerin egemen eşitliği çerçevesinde ele alınırken; bu egemenliğin Kıbrıs Türk ve Kıbrıs Rum halklarından kaynaklandığı, bir tarafın diğeri üzerinde egemenlik, otorite ve yetki iddia edemeyeceği net şekilde ifade edildi.⁷

Türkiye, 2013 yılında aktif bir şekilde adadaki müzakerelerin bir an önce başlaması ve en kısa sürede olumlu olarak sonuçlandırılması politikasını devam ettirdi. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu özellikle müzakerelerin, ortak açıklama krizinden dolayı Ekim ayında başlatılamaması nedeni ile Aralık ayında ardı ardına Atina ve Kıbrıs ziyaretleri yaptı. 13 Aralık'ta Atina'da önce Başbakan Andonis Samaras, ardından da Dışişleri Bakanı Evangelos Venizelos ile görüşen Davutoğlu, mevkidaşı ile birlikte düzenlediği ortak basın toplantısında tam üç kez Atina'dan KKTC'ye geçeceğini söyleyerek, Türkiye'nin Kıbrıs müzakerelerinin kısa sürede başlaması konusundaki isteğini ve çözüm için siyasi iradesini göstermek istedi.⁸

Davutoğlu açıklamasında, "Türkiye ile Yunanistan ortak bir perspektife yaklaştıkça, Ada'da da hissedilecektir. İki ülkenin de çözüm için görüş ayrılıkları yok. Kıbrıs 50 yıldır süregelen bir mesele. Her şey konuşuldu, tartışıldı.

Yeni taleplerde bulunmak bir sonuç getirmez. Müzakerelere geçilmesi vakti geldi. Doğu Akdeniz'de barış Kıbrıs'tan başlar” dedi.⁹

14 Aralık'ta KKTC'ye giden Ahmet Davutoğlu, Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile Türkiye Dışişleri KKTC-TC heyetleri arasında Cumhurbaşkanlığı'nda gerçekleştirilen toplantı sonrasında ortak basın açıklaması yaptı. Davutoğlu ortak aklı temsil ettiğini belirttiği heyetler arası görüşme ve Cumhurbaşkanı Eroğlu ile yaptığı baş başa görüşmeye atıfta bulunarak, “Her iki toplantıda da ortak anlayışı görmekten duyduğum memnuniyeti ifade etmek istiyorum” dedi. Kıbrıs konusunda Kıbrıs Türk tarafının yürüttüğü politikalara tam destek verdiğini belirten Davutoğlu şöyle konuştu:

“Kıbrıs Türk halkı ciddi müzakereler yürüttü, büyük bir müktesebata sahip oldu... Kıbrıs Türk tarafı ve KKTC olarak çok rasyonel, son derece akılcı ve tutarlı bir müzakere süreçlerini de yönettiniz. 2004'te aslında barışa çok yaklaşmıştı. O zaman yürütülen müzakerelerde barış gerçekleşmiş olabilirdi ama Kıbrıs Rum tarafı bu barışı reddetti. Bunu hiç unutmamak lazım. İkincisi Kıbrıs Rum Tarafı'na ve Anastasiadis'e mesajımız şudur: Dünyada hiçbir uluslararası sorun yoktur ki Kıbrıs kadar tartışılmış olsun. Şimdi siyasi irade zamanıdır. 2-3 aylık bu metin müzakereleri de dahil, Kıbrıs Türk Tarafı gerektiğinde ne kadar esnek davranabileceğini ortaya koymuştur. İnşallah bu açıklama metni üzerinde bir mutabakat oluşacaktır. Ama önemli olan liderlerin göstereceği kararlılıktır. Artık kalıcı bir barışı harekete geçirecek, gerçek bir müzakereyi başlatmalarını bekliyoruz. Uluslararası toplum, başta BM olmak üzere, artık bu donmuş krizi çözmek için taraflar üzerindeki ikna edici adımı herkesin ortaya koymasına gerekir... İki taraflı, iki kurucu devletin iradesine dayalı bir egemenlik anlayışına dayalı bir çözümü artık devreye sokmak gerekir”.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Adadaki temasları Kıbrıslı Rumların tepkisini çekti. Rum Yönetimi, Davutoğlu'nun KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile yaptığı basın toplantısında kullandığı ifadeleri, “müzakerelerin başlaması olasılığını torpillemek” olarak değerlendirdi. GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis'in sözcüsü Hristos Stilianidis, müzakerelere yeniden başlamayı şu aşamada düşünmediklerini açıkladı. Eroğlu ile Davutoğlu basın toplantısında, Kıbrıs'taki çözüm parametrelerinin belli olduğunu belirterek, “eşit bir egemenliğin” olması gerektiğini vurguladılar.¹¹

Dolayısı ile 2013 yılı, Kıbrıs görüşmelerinde resmi olarak hiçbir müzakerenin yapılamadığı ve yıl sonu itibari ile kısır döngü haline gelmiş bir yıl oldu. Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen diplomatik anlamda herhangi bir somut adım atılmadı. Ancak 2013 yılı sonuna doğru adada spor alanında yaşanan bir gelişme ileriki dönemlere yönelik adanın kuzeyinde ve güneyinde birleşme anlamında büyük umut doğurdu.

GKRY'de faaliyetlerini sürdüren Kıbrıs Futbol Federasyonu (KOP) ile KKTC'de faaliyet yürüten Kıbrıs Türk Futbol Federasyonu (KTFF) arasında 2000 yılında başlayan ve Kıbrıs'ta 1955'ten bu yana ayrı olan futbolun tek çatı altında yeniden birleştirilmesine yönelik görüşmeler, KKTF Başkanı Hasan Sertoğlu'nun 2012 sonu ve 2013 yılındaki girişimleriyle olgunlaşma noktasına geldi. Taraflar 5 Kasım'da Zürih'te Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği (FIFA) Başkanı Sepp Blatter ve Avrupa Futbol Federasyonları Birliği (UEFA) Başkanı Michel Platini ile bir araya geldi. Toplantı sonrası ortaya çıkan taslak metne taraflar imza atarken, metnin her iki futbol federasyonunun yönetimleri tarafından onaylanması gerektiği üzerinde mutabakata varıldı.¹²

Anlaşmaya göre KTFF, KOP'un doğal üyesi olacak, KTFF'ye bağlı kulüpler de KOP'a dolaylı üye sayılacaktır. KOP, FIFA'nın ve UEFA'nın resmi üyesi sıfatıyla Kıbrıs'taki tüm futbol organizasyonları konusunda yetkili olurken, KTFF üyeleri ise KOP ve diğer yönetim kurullarında görev alabilecektir. 7 maddelik metinde Kıbrıs'taki futbolun birleştirilmesi ve geliştirilmesinin FIFA ve UEFA tüzüklerine ve "Uluslararası Spor Kurallarına" bağlı kalarak hazırlandığına vurgu yapıldı. Düzenlemenin yalnızca futbolla ilgili olduğu ve siyasi konulara emsal teşkil etmediği de ayrıca belirtildi. Taraflar anlaşmanın uygulanması için dört Türk ve dört Rum üyeden oluşacak bir "Yönlendirme Komitesi" kurulmasına karar verdi. Buna ek olarak KTFF ile ilgili kararlar için KOP'un başka bir ek komite kuracağı da açıklandı.¹³

Tarafların anlaşmayı herhangi bir zamanda, tek taraflı veya karşılıklı olarak feshedebileceği ifade edilse de 29 Kasım 2013'te KTFF Genel Kurulunda 42 üyenin (kulübün) oybirliği, KOP'ta on yedi üyenin (kulübün) on ikisinin oyu ile kabul edildi. Ön anlaşma olarak kabul edilen anlaşma metninin detaylandırılması ve nihai anlaşma haline getirilmesi işi 2014 yılına kaldı.¹⁴

Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan Rusya'da yayınlanan "Rossiyskaya Gazeta"ya verdiği mülakatta varılan ön anlaşmayı olumlu bulduğunu ifade etti ve şunları söyledi:

“Güney Kıbrıs, Kuzey Kıbrıs’ın ne söyleyeceğini biliyor. Aynı şekilde Kuzey Kıbrıs da Güney Kıbrıs’ın ne söyleyeceğini biliyor. Hepimiz müzakere masasına oturalım ve bu konuya bir son verelim. Belki de en sonunda birleşik bir adaya sahip olacağız. Çünkü Kıbrıs’ın AB’de olduğundan bahsedildiği zaman, birleşik bir adadan söz edilmiyor. Geçtiğimiz günlerde Kuzey Kıbrıs futbol federasyonu ile Güney Kıbrıs futbol federasyonu arasında tüm adayı temsil etme ve uluslararası futbol müsabakalarına tek bir takım olarak katılma konusunda anlaşma imzalandı. Ben bu adımın olumlu etkilerini siyasi süreçte de görmek istiyorum”.¹⁵

Kıbrıs müzakereleri açısından sönük geçen 2013 yılı, ön anlaşma da olsa en azından spor alanında iki tarafın birbiri ile yakınlaştığı ve kısmi olarak uzlaştığı bir yıl olarak tarihe geçti. Gelecek yıl anlaşmanın nihai olarak neticendirilmesi ve sonuçlarının yaşanmaya başlanması, Kıbrıs sorununun çözümüne hız katacak en önemli gelişme olacaktır.

DOĞU AKDENİZ’DE ENERJİ KONUSU

GKRY’nin 2011 yılı sonunda Doğu Akdeniz’de başlattığı hidrokarbon arama çalışmaları sonrası 12’nci Parselde (Afrodit) doğalgaz bulunduğunu açıklanması 2012 ve 2013 yıllarında Kıbrıs adasının içinde ve dışında birçok tartışmalara neden oldu.

Öncelikle sorun, bulunan doğalgazın miktarı ile ilgiliydi. GKRY’de yayınlanan *Fileleftheros* gazetesi “12’nci Parselde 60 Milyar Euro’luk Petrol... Noble’nin Araştırmaları Muazzam Bir Potansiyelin Kapılarını Açıyor” başlığıyla manşete çektiği haberinde, Noble, Delek ve Avner şirketlerinin faaliyette bulunmakta olduğu 12’nci parselde yapılan ve kısa zaman önce tamamlanan 2 ve 3 boyutlu detaylı sismografik araştırmaların, bu sonuca işaret ettiğini yazdı. Gazete, Teksas’ta Noble Energy şirketi ile birlikte verileri yorumlayan uzman şirketlerin, hali hazırda, 12’nci parselde 24 bin 600 ayak (yaklaşık 7 bin 500 metre) derinlikte, doğalgaz yataklarının altında, 1,2 ile 1,4 milyar varil arasında, çok iyi perspektiflere sahip petrol yatakları olduğu sonucuna ulaştıklarını anlattı. Bu petrol yataklarından istifade edilmesi konusundaki perspektiflerin çok iyi olduğunu gösterdiğini kaydeden gazete, uzmanların hesaplamalarına dayanarak, bunun, yapılan anlaşmalar uyarınca, Rum kesiminin payına yaklaşık 60 milyar Euro gelir düştüğü anlamına geldiğini vurguladı. Gazete, 12’nci

parseldeki petrol ve doğal gazla ilgili görüntünün, sismografik verilerin uzmanlar tarafından değerlendirilmesinin tamamlanmasıyla, 2014 yılının Nisan ayında tamamlanmış olacağını da ekledi.¹⁶

Noble Enerji, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bir araya geldiği dünyadaki büyük banka ve yatırım şirketlerinin analistlerine, GKRY'nin iddia ettiği durumun tersine, bulunan doğalgaz rezervlerinin beklentilerin altında olduğu ve bu nedenle ikinci gerekirse üçüncü kez doğrulama sondajı yapılması gerektiğini ifade etti. Bu durum üzerine GKRY Enerji Bakanı Yorgos Lakkotripis, Ekim ayı sonunda 6 ay içinde yeni teyit sondajının yapılacağı açıklandı.¹⁷

Bu konuda diğer önemli tartışma ilk sondajda teyit edilen ve sondaj sonrasında çıkması muhtemel doğalgazın nasıl ve hangi yollardan dünya pazarına aktarılacağı konusunda yaşandı. GKRY'de yayınlanan *Simerini* gazetesi, "Türkiye Üzerinden Botu Hattı Operasyonu" başlığıyla yayımladığı haberinde, Kıbrıs'ın yoğun diplomatik ve siyasi oyunun tam ortasında bulunduğu, bu oyunun önemli derecede İsrail'in Türkiye karşısındaki tavrını, aynı zamanda bölgedeki doğalgazın ihracat yöntemlerini şekillendirmesinin beklendiğini yazdı. Haberin devamında, enerji sektöründeki güçlü oyuncuların, sahip oldukları nüfuzla, İsrail'i her şekilde Türkiye'ye doğru itmeye çalıştığına dair işaretler olduğu belirtilmiştir. Ayrıca İsrail içinden kaynakların, Tel Aviv'in şu an Leviathan yatağında çıkacak doğalgazı borularla Türkiye'ye nakletme olasılığını, seçenekleri dışında bırakmadığını ifade ettiklerini de kaydedilmiştir.¹⁸

Gazete enerji uzmanları tarafından şartların değişmekte olduğunu gördüğünü, 12'inci parselde faaliyette bulunmakta olan İsraili Delek şirketinin başkanı Gideon Tadmor'un kısa zaman önce, İstanbul'da düzenlenen bir enerji toplantısında, doğalgazın borularla Türkiye'ye taşınması olasılığının bir seçenek olduğunu ve bunun doğalgazın uluslararası piyasalara kanalize edilmesi için en ucuz çözüm olduğunu söylediğini aktardı. Gazeteye göre, Noble Energy şirketinin başkanı Charles Davidson ise şirketinin, İsrail üzerinden Mısır veya Ürdün'e dönecek boru hattı olasılığını gözden geçirmekte olduğunu söyledi.¹⁹

GKRY zorlama bir yöntem olarak çıkarılacak olan doğalgazın Akdeniz ve Ege üzerinden Yunanistan'a deniz altından uzatılacak boru hattı veya güneyde inşa edilecek sıvılaştırma terminali sonrası gemilerle taşınması konusunda gö-

rüş beyan ederken İsrail dışında ABD'den de yapılan açıklamalar farklı oldu. Turcas Enerji A.Ş. Yönetim Kurulu Üyesi ve ABD Dışişleri Bakanlığı eski sözcüsü Matthew J. Bryza, Doğu Akdeniz doğalgazını Avrupa'ya taşımak için en mantıklı yolun Türkiye olduğunu söyledi. Bryza, Turcas Enerji olarak İsrail'den, Türkiye'ye uzanacak boru hattının yapımına talip olduklarını belirtti. Enerji taşımacılığında Güney Koridoru'nun artık kaçınılmaz bir gerçek olduğunun altını çizen Bryza, Kıbrıs'taki doğalgazın ticari ve jeopolitik bakımdan mantıklı bir proje olarak değerlendirilmesi gerektiğine işaret etti. Bryza, "Kıbrıs Cumhuriyeti'nden adanın Kuzey kesimine", oradan da bir boru hattı vasıtasıyla Türkiye ve Yunanistan'a uzanacak bir hattın ekonomik bakımdan en cazip ve en mantıklı güzergâh olduğunu dile getirdi. Bryza, Akdeniz doğalgazının Kıbrıs ve İsrail'den Avrupa'ya nakledilmesi olasılığına da değindi.²⁰

Türkiye'nin bu konudaki tutumu, öncelikli olarak adada bulunan veya bulunacak olan her türlü doğal kaynakta iki toplumunda hakkı olduğu ve hakkaniyetli bir biçimde paylaşılmasıdır. İkincisi, doğalgazın taşınma güzergâhının da Türkiye olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Enerji Bakanı Taner Yıldız, Habertürk televizyonunda katıldığı Teketek programında bu konuda şu sözleri söylemiştir: "Sürdürülebilir politika, İsrail veya Güney Kıbrıs gazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya aktarılmasıdır. Güney Kıbrıs'la işbirliği konusunda KKTC'nin bu kaynaklardan payını alması bizim olmazsa olmazımızdır. Güney Kıbrıs'ın bu anlamda olumlu moda gireceğine inanıyoruz. Enerji gerginliğin değil, barışın gerekçesiye, bu konuda da barışın gerekçesi olarak kullanılacağına inanıyoruz".²¹

Mart ayı başında GKRY'nin ekonomik krizden dolayı Doğu Akdeniz'den elde edilecek doğal kaynakların olası bir borçlanma modeline teminat olarak gösterme düşüncesinin gündeme gelmesine de Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Ali Babacan tepki göstermiştir. Babacan, 25 Mart'ta Finlandiya'da AB'ye aday ülkelerin katıldığı gayri resmi toplantı sonrası Anadolu Ajansına yaptığı açıklamada, "Tamamen kendilerine ait olmayan, kendi kontrollerinde olmayan bir kaynağı kendi borçlarına garanti göstermek uluslararası hukuk açısından sağlam bir yol değil. Zaten kreditorler de bunu düşünür. Rumlar 'teminat gösterdim' de dese, yarın KKTC'den insanlar dava açmaya başladığında o teminatın değeri kalmaz, geçerli bir teminat olmaz. Dolayısıyla bunun da borç konusunda geçerli bir metot olduğunu düşünmüyorum" dedi.²²

Kıbrıs'ta 2013 yılı, 2011 yılından beri gündemde olan doğalgaz konusundaki gelişmelerin ve tartışmaların ekseninde devam etti. Bu konuda en önemli başlıklar, doğalgazın miktarı ve hangi yollarla dünya pazarlarına ulaştırılacağı idi. Ancak 12. Parselde bulunan doğalgazın miktarı konusunda yeni sondaj çalışmalarına ihtiyaç duyulması, tarafların bu konuda daha çok bekle-gör politikası takip etmesine yol açtı.

TÜRKİYE-KKTC İLİŞKİLERİ

2013 yılı Türkiye-KKTC ilişkilerinde hemen hemen her alanda tam bir işbirliği ve ortak irade gösterildiği bir yıl oldu.

Türkiye öncelikli olarak Kıbrıs Türk tarafı ile birlikte müzakerelerin bir an önce başlatılması ve en kısa sürede sonuçlandırılması için çaba sarf etti. 7 Kasım'da İsveç Başbakanı Fredrik Reinfeldt ile düzenlediği ortak basın toplantısında soruları cevaplayan Türkiye Başbakanı Recep Tayip Erdoğan, St. Petersburg'daki G-20 Zirvesi'nde Ban ile yaptığı görüşmede müzakerelerin en kısa sürede sonuçlandırılması önerisini ortaya koyduğunu aktardı. Türkiye ve Yunanistan ile İngiltere'nin garantör ülke olarak Kıbrıs görüşmelerinde daha aktif rol alabileceğini dile getiren Erdoğan, "Burayı artık bir neticeye kavuşturalım. Oyalama devam etmesin. Güney Kıbrıs kararlıysa Kuzey Kıbrıs'a da aynı şekilde gerekli telkinleri yapabiliriz. Yunanistan da bu telkinleri yapmış olsun. BM Genel Sekreteri'nin riyasetinde bu işi neticelendirelim, diyoruz" şeklinde konuştu.²³

Eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın Kıbrıs'ta çözüm planını hatırlatan Erdoğan, "Annan planı artık adeta rafa kaldırıldı, buzdolabına kondu. Şimdi artık bir Ban Ki-moon planı herhalde oluşacak. O zaman bu planı oluşturalım, adımı da artık atalım ve neticeye kavuşturalım" ifadelerini kullandı.²⁴

Yine 2 Aralık'ta Atina'da yayımlanan haftalık *Real News* gazetesinin Kıbrıs sorunuyla ilgili sorularını cevaplayan Türkiye Cumhuriyeti AB Bakanı Ege-men Bağış, Kıbrıs'ta demokratik iki farklı oluşum bulunduğuna dikkati çekerek, tarafların politikayı bir kenara bırakıp gerçeği görmeleri gerektiğini kaydetti. Türkiye'nin amacının ve umudunun bu iki demokratik hükümeti bir şemsiye altında birleştirmek olduğunu ifade eden Bağış, şöyle konuştu: "En büyük planımız ve umudumuz budur. Bunlar, iki halk tarafından da kabul edilmesi için Kıbrıslılar (Kıbrıslı Türkler ve Rumlar) tarafından yapılmalı.

Kıbrıslılar ayrıntılara bakmadan bir çözüme varırsa, bu ne olursa olsun, Türkiye bunların seçimini destekleyecektir".²⁵

Bağış, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin başında 2004'te Annan Planı'na "Evet" diyen Nikos Anastasiadis'in bulunmasından dolayı çözüm konusunda iyimser olduğunu belirterek, çözüm için hiçbir zaman geç olmadığını söyledi. Annan planının geçmişte kaldığını ancak yeni bir Ban Ki-moon planı olabileceğini ifade eden Bağış, "Annan planı kabul edilmiş olsaydı Kıbrıs şu anda ekonomik krizi yaşamayacaktı ve AB'nin en müreffeh ülkesi olacaktı. Ancak hiçbir zaman geç değil. Her iki taraftan da yeni bir al-ver usulüyle Annan planında gerekli değişiklikleri yapabiliriz" diye konuştu.²⁶

İki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli başlıklarından birini de 2011 yılının Mart ayında yapımına başlanan ve "Asrın Projesi" olarak nitelendirilen "KKTC Su Temin Projesi" oluşturmuştur. Türkiye'nin Anamur ilçesinde Dragos Çayı üzerinde inşa edilen Alaköprü barajından KKTC'nin Girne ilçesi yakınlarında inşa edilen Geçitkale Barajı'na bağlanacak olan ve denizin altında 250 metre derinliğe askılara yerleştirilecek özel yapım borularla geçişi sağlanacak olan su temini projesi, 2013 yılı içinde hızla yapılmaya devam etti. Proje ile KKTC'ye yılda 75 milyon metreküp su temin edilecek ve suyun yarısı içme suyu, yarısı sulama için kullanılacaktır.²⁷

2013 yılı sonu itibari ile KKTC Su Temin Projesi'nde Alaköprü ve Geçitkale barajlarının yapımında son aşamaya gelinmiştir. Proje kapsamında deniz altına döşenecek 160 borudan 150'si tamamlanarak, Aralık ayının ilk haftası deniz isale hattında ikinci boru batırma işlemi yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu, projenin kara hatlarının planlandığı gibi Mart 2014'te bitirileceğini, deniz geçişi ile ilgili projenin bitim tarihinin Eylül 2014 olduğunu ancak ilgili müteahhit firmaya 20 Temmuz'da bitmesi için ısrar edeceklerini belirtmiştir.²⁸

Dolayısı ile 2013 yılı Türkiye- KKTC ilişkileri açısından verimli ve yapıcı geçmiştir. Türkiye gerek Kıbrıs sorununda müzakere sürecinin bir an önce başlatılması gerekse adanın en mühim ihtiyaçlarından biri olan su temini konusunda KKTC ile yakın işbirliği içerisinde olmuştur.

SONUÇ

2013 yılı Türkiye'nin Kıbrıs politikasında aktif çabalarını ve çözüm isteğini devam ettirdiği yıllardan biri oldu. Adada 2012 yılının sonunda yapılan son müzakerelerden sonra GKRY'de 2013'ün ilk aylarında gerçekleştirecek olan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden dolayı ilk aylar bekleme süreci ile geçti. Şubat ayında GKRY cumhurbaşkanı seçilen Nikos Anastasiadis'in Annan Planı döneminde plana "evet" oyu verilmesi yönündeki tutumundan dolayı 2013 yılı başında çözüm için umutlar en yüksek noktaya çıktı.

Ancak hem GKRY'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz hem de Anastasiadis'in geçmiş dönemdeki tutumunun aksine müzakerelerin başlatılması için tek egemenliğin kabul edildiği ortak metin açıklamasından sonra masaya oturacağını açıklamayı, yıl sonuna kadar bitmek bilmeyen karşılıklı suçlamalara neden oldu. En son Aralık ayında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun eş zamanlı olarak Yunanistan ve KKTC ziyaretleri ile kriz aşılma istendi. Davutoğlu'nun müzakerelerin zaten yıllardan beri tek egemenlik zemininde yapıldığının kabul edildiği ve kısa bir ortak metin ile bu durumunun tekrar teyit edilmesinin mümkün olduğunu belirtmesi de karşı tarafı ikna etmeye yeterli olmadı. Dolayısı ile 2013 yılı Kıbrıs sorununun müzakere sürecinde hiçbir görüşmenin yapılmadığı yıllardan biri oldu. Böylece liderlerin Mart 2012'de yaptıkları son zirveden sonra müzakereler 1,5 yıldır başlatılamamış oldu.

Adada 2011 yılı sonunda bulunan doğalgazın miktarı ve hangi yollardan dünya pazarlarına aktarılacağı da 2013 yılında hep gündemde olan bir konu oldu. GKRY'nin ilan ettiği on üç parselden on ikincisinde bulunan doğalgazın istenen düzeyde olmayabileceği ve yeni sondaj teyitleri ile devamının olup olmadığı araştırılmasının 2014 yılına sarkması söz konusu oldu. Ayrıca GKRY bulunan ve bulunma ihtimali olan yeni kaynakların dünya pazarlarına İsrail ve/veya Yunanistan üzerinden, bunlarda olmazsa inşa edilecek sıvılaştırma terminali ile gemilerle taşınması senaryoları bölgesel ve küresel aktörler tarafından rasyonel karşılanmadı. Doğalgazın en rasyonel biçimde Kıbrıs'a 80 km. uzaklıkta bulunan ve halihazırda enerji nakil hatlarında geçiş koridoru olarak tecrübe sahibi olan Türkiye üzerinden oluşturulacak güzergah ile dünya pazarlarına ulaştırılması hep gündemde oldu. Konu, gaz miktarının bilinmemesi nedeniyle önümüzdeki dönemlerde açıklığa kavuşacak.

2013 yılı Türkiye'nin Kıbrıs politikasında KKTC ile ilişkilerin her aşamada istenen ve arzu edilen bir düzeyde gerçekleştirildiği bir yıl oldu. İki ülke devlet adamlarının karşılıklı olarak ziyaretleri yıl boyu devam etti. Özellikle Türkiye tarafından yapımına 2011 yılında başlanan ve 2013 yılı sonu itibari ile sona yaklaşan KKTC Su Temin Projesi, gelecek için büyük umutlar yaratan bir proje oldu. Adanın genelinin su kaynakları konusunda yaşadığı sıkıntı da göz önünde bulundurulduğunda "Asrın Projesi" olarak adlandırılan su projesi gelecek için başarılı bir yatırım olarak değerlendirildi. Adada bulunan hidrokarbon yatakları ve su, gelecek için en kıymetli değerler olarak görülmektedir ve çözüm sürecine olumlu yansımaları olacak konulardır.

KRONOLOJİ

- 24 Şubat GKRY yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde DİSİ Başkanı Nikos Anastasiadis ikinci turda yüzde 57 oy oranı ile cumhurbaşkanı seçildi.
- 25 Mart KKTC Başbakanı İrsen Küçük, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile Ankara'da bir araya geldi.
- 18 Nisan KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ve Meclis Başkanı Hasan Bozer, Türkiye AB Bakanlığı heyetini kabul etti.
- 29 Nisan Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay, bir günlük çalışma ziyareti kapsamında KKTC'ye geldi.
- 30 Mayıs KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile GKRY Başkanı Nikos Anastasiadis Kıbrıs'taki BM Misyon Şefi ve BM Genel Sekreteri'nin Kıbrıs Özel Temsilcisi Lisa Buttenheim'in ara bölgedeki ikametgahında çalışma yemeğinde bir araya geldi.
- 30 Haziran Türkiye Cumhuriyeti TBMM Başkanı Cemil Çiçek, KKTC Meclis Başkanı Hasan Bozer'i Dolmabahçe Sarayında kabul etti.
- 20 Temmuz Türkiye Cumhuriyeti TBMM Başkanı Cemil Çiçek, Lefkoşa'da 20 Temmuz Barış ve Özgürlük kutlamalarına katıldı.
- 28 Temmuz KKTC'de Milletvekilliği Erken Genel Seçimleri yapıldı.
- 26 Eylül KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu New York'ta Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile de bir araya geldi.
- 27 Eylül Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay ve Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez ile beraberindeki heyet, KKTC'ye geldi. Atalay ve heyeti resmi temaslarının ardından Hala Sultan İlahiyat Koleji binası açılışı ile bir dizi temel atma törenine de katıldı.
- 28 Eylül KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu New York'ta BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon ile görüştü. Eroğlu, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile de bir araya geldi.

- 2 Ekim KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu'nun Özel Temsilcisi Osman Ertuğ ile GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis'in müzakereci olarak atadığı Andreas Mavroyannis Lefkoşa ara bölgede bir araya geldi.
- 5 Kasım KTFF ile KOP arasında 2012 yılı sonundan beri yapılan müzakereler sonucu İsviçre'nin Zürih kentinde iki ülkedeki futbol kulüplerinin birleştirilmesi için ön taslak metin imzalandı.
- 14 Kasım KKTC Başbakanı Özkan Yorgancıoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Başbakan Yardımcısı Beşir Atalay'ı Başbakanlık konutunda kabul etti.
- 21 Kasım KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile GKRY Cumhurbaşkanı Nikos Anastasiadis ara bölgede bir araya geldi
- 14 Aralık TC Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bir günlük ziyaret için adaya geldi. Davutoğlu, KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, Başbakan Özkan Yorgancıoğlu, Meclis Başkanı Sibel Siber ve Dışişleri Bakanı Özdil Nami ile çalışma toplantıları yaptı.

NOTLAR

1. "Güney Kıbrıs'ta Zafer Anastasiadis'in", 28.03.2013, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/guney-kibris-ta-zafer-anastasiadis-in>.
2. "Eroğlu'nun Anastasiadis'le Buluşması Bu Akşam", 30.06. 2013, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/106805/PageName/KIBRIS_HABERLERI.
3. "Ertuğ, Özel Temsilci Andreas Mavroyannis'i Telefonla Arayarak Tebrik Etti", 30.07.2013, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/110760/PageName/KIBRIS_HABERLERI.
4. "Şikâyet Edenler Kim", *Star Kıbrıs*, 30.11.2013, <http://www.starkibris.net/index.asp?haberID=167883>.
5. "Eroğlu: Yıl Sonuna Kadar Kapsamlı Bir Uzlaşmayı Hedefliyoruz" *Kıbrıs Postası*, 30.09.2013, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/115576/PageName/KIBRIS_HABERLERI.
6. "Kıbrıs Sorununda Önemli Gelişme: Karşılıklı Ziyaret", 20.02.2014, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/115139/PageName/KIBRIS_HABERLERI.
7. "Derviş Eroğlu: Downer Rumların Lehine Bir Tavrı İçine Girdi", 30.11.2013, <http://www.abhaber.com/index>.
8. Yorgo Kırbaçi, "Türkiye ile Yunanistan Müzakerelere Cesaret Verilmesi İçin Anlaşta", *Hürriyet*, 13 Aralık 2013.
9. *a.g.k.*
10. "Eroğlu:Aramızda Tam Bir Görüş Birliği Vardır",20.12.2013, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/121404/PageName/KIBRIS_HABERLERI.
11. "Mevcut Koşullarda Masaya Oturmamız", *Milliyet*, 15 Aralık 2013.
12. "Kıbrıs'ta Ambargoya Futbol Çözümü", *Radikal*, 6 Kasım 2013.

13. Gökçe Aytulu, "Futbolun Annan Planı", *Hürriyet*, 22 Aralık 2013.
14. "Güney Basını: Metin Değişmez", *Yeni düzen*, 1 Aralık 2013.
15. "Erdoğan'dan KKTF- KOP Yorumu", *Yeni düzen*, 20 Ocak 2014.
16. "12. Parselde 60 Milyar Euroluk Petrol İddiası", 20.12.2013, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/58/news/121596/PageName/GUNEY_KIBRIS.
17. "Güney Kıbrıs'ta Doğalgaz Konusunda Gerçeklik Zamanı", 15.11.2013, <http://www.abhaber.com/index>.
18. "Güneyde 1. 5 milyar Varillik Petrole Teyit", 20.12.2013, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/121727/PageName/KIBRIS_HABERLERI.
19. *a.g.k.*
20. "Byrza: Akdeniz Gazı İçin En Mantıklı Yol Türkiye", *Enerji Gazetesi*, 02.01.2014. <http://www.enerjigazetesi.com/bryza-akdeniz-gazi-icin-en-mantikli-yol-turkiye/>.
21. "Taner Yıldız'dan Doğalgaz Açıklaması", 20.02.2013, http://haber.kibris.com/mob_n.php?n=taner-yildizdan-dogalgaz-aciklamasi-2013-05-22.
22. "Kimin Kaynağını Kime Teminat Gösteriyorlar", 28.05.2013, <http://www.aa.com.tr/tr/s/147331--kimin-kaynagini-kime-teminat-gosteriyorlar>.
23. "Erdoğan: Kıbrıs'ta Ban Ki-moon Planı Oluşturalım", 11.11.2013, http://www.kibrispostasi.com/index.php/cat/35/news/118390/PageName/KIBRIS_HABERLERI.
24. *a.g.k.*
25. "Egemen Bağış: Kıbrıslı Türkler ve Rumlar Evli Çift Gibi", 12.01.2014, <http://www.gundemkibris.com/egemen-bagis-kibrisli-turkler-ve-rumlar-evli-cift-gibi-72593h.htm>.
26. *a.g.k.*
27. "Kıbrıs'a Su Taşıyacak Borular Hazır", 20.01, 2014, http://www.timeturk.com/tr/2013/12/13/kibris-a-su-tasiyacak-borular-hazir.html#.Uu_RpWylpdg.
28. "Veysel Eroğlu: Su Projesi Söz Verilen Tarihten Önce Bitirilecek", 03.03.2013, <http://www.haberler.com/veysel-eroglu-su-projesi-soz-verilen-tarihten-once-5615235-haber/>.

TÜRKİYE'NİN SAHRAALTI AFRİKA POLİTİKASI

ABDURRAHİM SIRADAĞ

Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye'nin son yıllarda Sahraaltı Afrika ülkeleri ile artan ilişkileri, Türk dış politikasının (TDP) çok boyutlu bir derinlik kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası politikadaki yeni gelişmeler ve Türkiye'deki değişen iç dinamikler, Türkiye'nin Afrika ile olan ilişkilerinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye-Afrika ilişkileri, TDP'de en fazla ihmal edilen konulardan birisi olmuştur. Bu makale Türkiye'nin Sahraaltı Afrika bölgesi ile siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkilerini incelemekte ve bu coğrafi bölge ile artan ilişkilerini etkileyen dinamikleri ve sorunları araştırmaktadır. Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ülkeleri ile gelişen ilişkilerinin doğru bir zeminde değerlendirilebilmesi için Sahraaltı Afrika teriminin kısa tarihi ve bu bölgenin uluslararası politikadaki yeri ve önemi kısaca ele alınacaktır.

SAHRAALTI AFRİKA TERİMİ

Sahraaltı Afrika terimi hem coğrafi hem de siyasi bir tanım olarak kullanılmaktadır. Coğrafi bir tanım olarak Sahraaltı Afrika, Sahra çölünün güneyindeki bölgeyi belirtmektedir. Sahra kelimesi Arapçadaki “sahara” sözcüğünden türemiş olup “çöl” anlamına gelmektedir. Özellikle de Batı’da “Sahraaltı Afrika” terimi akademide, medyada ve siyaset dünyasında sıkça kullanılmaktadır.¹ Bu terim, Kuzey Afrika bölgesi (Mısır, Libya, Tunus, Cezayir ve Fas) hariç tüm Afrika ülkelerini kapsamaktadır. Bununla birlikte bu terimin kullanımı ve sınırları çok açık olarak belirlenmemiştir. Örneğin, Sudan coğrafi olarak bir Sahraaltı Afrika ülkesi olmasına rağmen kendisini bir Arap ülkesi olarak görmektedir. Yine aynı şekilde, Sudan, BM tarafından Kuzey Afrika ülkesi olarak sınıflandırılmaktadır. Kuzey Afrika’daki ülkelerin Afrika kıtasından ayrı olarak gösterilmesinin sebebi daha çok siyasi gerekçelerle açıklanabilir. Sahraaltı Afrika terimi Batılı kaynaklarda daha çok “siyah Afrika” olarak bilinmektedir. Gerek “siyah Afrika” gerekse “Sahraaltı Afrika” terimi Batılıların Afrika kıtasını tasvir etmek için geliştirdikleri Avrupa merkezli kavramlardır.

SAHRAALTI AFRİKA BÖLGESİNE GENEL BİR BAKIŞ

Güney Sudan’ın 2011 yılında Sudan’dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi ile birlikte Afrika kıtasında bağımsız ülke sayısı 55’e ulaşmıştır. 55 ülkenin 50’si ise Sahraaltı Afrika bölgesinde bulunmaktadır. Sahraaltı bölgesi dünyada nüfus oranı en hızlı değişen ve artan bölgelerden birisidir. 2007 yılında 800 milyon olan nüfusun, 2050 yılında 1,5 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. BM raporlarında dünyanın en az gelişmiş ülkeleri olarak kabul edilen 49 ülkenin 34’ü Sahraaltı Afrika bölgesinde bulunmaktadır.² 1990 yılından beri fakirliğin sürekli arttığı bölgede yer alan ülkelerin çoğu fakirlik, hastalıklar, iç savaşlar, çatışmalar, askeri darbeler, eğitim sorunu ve altyapı yetersizliği, kötü yönetim gibi birçok sorun ile karşı karşıyadır. Örneğin bölgenin nüfusunun yüzde 40’ı temiz su ihtiyacını karşılayamazken yüzde 50’si de fakirlik sınırının altında yaşamaktadır. Sahraaltı Afrika ortalama yaşam süresinin dünyada en az olduğu bölgedir.

Yapısal sorunlarına rağmen bu bölgedeki bazı ülkeler dünyanın en hızlı gelişen ülkeleri arasındadır. Bölgenin yıllık büyüme oranı yüzde 6 civa-

rındadır. Bölgedeki kimi ülkeler doğal kaynaklar ve yeraltı zenginlikleri açısından ciddi bir potansiyele sahiptir. Örneğin Nijerya ve Angola zengin petrol rezervleriyle öne çıkarken, Güney Afrika, Tanzanya ve Gana gibi ülkeler de dünyada en fazla altın üreten ülkeler arasında bulunmaktadır. Sahraaltı Afrika aynı zamanda dünya politikasında da önemli bir yere sahiptir. Özellikle Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya gibi uluslararası aktörler bu bölgedeki ülkeler ve örgütler ile son yıllarda ekonomik ve politik ilişkilerini güçlendirmektedirler. Aynı şekilde Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya gibi eski sömürü ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri de, Sahraaltı Afrika ülkeleri ve örgütleri ile tarihi, ekonomik ve siyasi ilişkilerini çok güçlü bir şekilde devam ettirmektedirler.

Çin'in 2011 yılında Afrika'daki toplam ticaret hacmi 114 milyar dolar iken,³ bu rakam 2013 yılında 163 milyar dolara ulaşmıştır.⁴ 2011 yılından itibaren Afrika'nın en büyük dördüncü ticaret ortağı olan Hindistan'ın bu kıta ile toplam ticaret hacmi ise 2000 yılında 7 milyar dolar iken, 2010-2011 yıllarında bu rakam 57 milyar dolara çıkmıştır.⁵ ABD petrol ithalatının yüzde 22'lik dilimini Afrika ülkelerinden karşılamaktadır.⁶ Fransa ise eski bir sömürü ülkesi olarak hem Afrika'nın en büyük üçüncü ticaret ortağı hem de Avrupa Birliği (AB) içinde Afrika'nın en büyük ticaret ortağıdır.

TÜRKİYE-SAHRAALTI AFRİKA İLİŞKİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ: SORUNLAR VE DİNAMİKLER

Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ülkeleri ile olan ilişkilerini olumsuz etkileyen üç önemli faktör bulunmaktadır. Bunlar sırası ile iç politik gelişmeler, Türkiye'nin çevre ülkeleri ile olan ilişkileri ve Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yeri ve konumudur. Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türkiye yeni bir kimlik arayışına girmiş, iç siyasetteki politik ve ekonomik gelişmeler dış politikanın şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır. 1923-1990 yılları arasında Türkiye Batı odaklı bir dış politika geliştirerek Osmanlı döneminden kalan güçlü ve köklü Afrika ilişkilerini en düşük seviyede tutmuştur. Türkiye, iç sorunlarından dolayı 1950'li ve 60'lı yıllarda bağımsızlıklarını kazanan Afrika ülkelerini en son tanıyan ülkeler arasında yer almıştır.⁷ Türkiye'deki terör sorunu, ekonomik istikrarsızlık, siyasal belirsizlik, koalisyon hükümetleri⁸ ve katı bir biçimde uygulanan laiklik ilke-

sinin toplumsal gruplar arasında yarattığı bölünmeler TDP'nin Sahraaltı Afrika bölgesi ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir denilebilir.

Türkiye'de 1990 ile 2002 yılları arasında iç politikadaki siyasi ve ekonomik krizler sebebi ile 15 farklı dışişleri bakanı görev yapmıştır. Bu durum TDP'nin istikrarlı, tutarlı, ve aktif bir şekilde gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu duruma etki eden bir diğer önemli konu ise Türk ordusunun cumhuriyetin kuruluşundan bu yana siyasal işleyişe aktif bir biçimde müdahil olmasıdır. Türk ordusu TDP'yi daha çok güvenlik parametreleri içinde değerlendirmiş ve özellikle de Batı ile ilişkilerinin derinleştirilmesinde çok büyük bir rol oynamıştır. Türkiye tarihinde askerinin siyasete sürekli müdahalede bulunması TDP'nin tek yönlü bir siyaset geliştirmesinde önemli bir faktör olmuştur.⁹

İkinci önemli faktör ise Türkiye'nin komşu ülkelerle olan ilişkileridir. Türkiye 1923 ile 1990 yılları arasında komşu ülkelerle olan ilişkilerini sağlam bir zeminde geliştirememiş, TDP'de komşu ülkelerle olan ilişkilerde sürekli bir güven bunalımı yaşanmıştır. Yine bu dönemde TDP sadece Kıbrıs, Ermenistan, ve Yunanistan sorunları ile sınırlandırılmıştır, Türkiye çevre ülkelerle olan sorunların içine hapsolmuş, farklı kıta ve ülkelerle yapıcı ve güçlü ilişkiler geliştirememiştir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile birlikte TDP'de birçok önemli gelişme yaşanırken geleneksel dış politikanın Türkiye'nin milli çıkarlarına uygun olmadığı görüşünün ortaya çıkması ile mevcut paradigma da sorgulanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda tek yönlü dış politikanın yerini çok boyutlu bir dış politika anlayışı almıştır. Özal döneminde komşu ülkelerle olan ilişkilerde iyileşmeler görülürken, Türkiye'nin Batı ile olan güçlü ilişkileri Özal döneminde daha da derinleşti. 1990'daki Körfez Savaşı Türkiye'nin dış politikasını olumsuz olarak etkileyen çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Körfez Savaşında Batılı müttefiklerin yanında yer alan Türkiye'nin 1990'lı yılların sonunda ortaya çıkan yeni dünya düzeninde yine Batı'nın yanında olduğu görüşünün güçlenmesine neden olmuştur.¹⁰ Çevre ülkelerle olan kronikleşmiş sorunlar TDP'nin global vizyonunu ve ufkunu daraltarak Türkiye'nin uluslararası arenada daha zayıf ve Batı'ya daha bağımlı bir aktör olarak kalmasına neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin Sahraaltı Afrika bölgesi ile politika geliştirmesini olumsuz etkilemiştir.

Üçüncü faktör ise 1923 ile 1990 yılları arasında Türkiye'nin uluslararası sistemdeki yeridir. Türkiye'nin dış politikadaki tutarsız duruşu Sahraaltı Afrika ilişkilerini olumsuz anlamda etkilemiştir. Türkiye bu yıllar arasında Batı merkezli bir dış politika takip etmiş ve uluslararası sorunlar karşısında kendi çıkarlarına uygun bir dış politika geliştirememiştir. Bu durum Türkiye'nin uluslararası arenada yalnızlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Özellikle de Kıbrıs sorunu karşısında Türkiye, uluslararası arenada hiç destek bulamamıştır. Örneğin, Türkiye, 1951 ve 1953 yıllarında, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda Fas'ın bağımsızlığı konusunun ertelenmesi yönünde oy kullanmıştır. Yine aynı şekilde Tunus'un bağımsızlığı söz konusu olduğunda Türkiye, bu durumun Fransa'nın iç sorunu olduğunu belirtmiştir. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ırkçı politikalar nedeni ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nden çıkarılması teklifini de reddetmiştir.¹¹ Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın, Süveyş Kanalını millileştirme sürecinde Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın yanında yer almıştır.¹² Türkiye ayrıca Bağlantısızlar Hareketi'nde sürekli Batılı ülkelerin temsilcisi gibi hareket ederek Afrika ile olan ilişkilerine zarar vermiştir.¹³

Türkiye, Sahraaltı Afrika ülkeleri ile sadece siyasi ve ekonomik alanlarda değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, tarım ve insani yardım alanlarında da ilişkilerini çok boyutlu bir şekilde geliştirmektedir. 2005 yılından bu yana Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ile ilişkilerinde ciddi gelişmeler kaydedilmektedir. Bunu sağlayan temel etkenleri beş ana başlık altında incelemek mümkündür.

İç gelişmeler(1): İç politikadaki gelişmeler TDP'nin şekillenmesinde çok büyük bir rol oynamaktadır.¹⁴ Örneğin 1998 yılında Türkiye, Afrika ile siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel ilişkilerini güçlendirmek için "Afrika Eylem Planı" nı kabul etmiş, fakat bu eylem planındaki stratejileri uygulamada başarısız olmuştur. Bu başarısızlığın temel nedeni Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik kriz olarak açıklanabilir.¹⁵ 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) 10 yılı aşkın bir süre içinde iktidarda kalması, Türkiye'de siyasi istikrarın oluşmasında ve güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. 1998 Afrika Eylem Planı'nı uygulamaya koyan iktidar partisi, Afrika ile olan ilişkilerini hızlı bir biçimde derinleştirmektedir. Örneğin Türkiye'nin 2009 yılından önce Sahraaltı Af-

rika ülkelerinde toplam büyükelçilik sayısı 7 iken bu sayı bugün tüm Afrika kıtasında 40'a ulaşmak üzeredir. Aynı şekilde 2002 yılında Türkiye'de Sahraaltı Afrika ülkelerinden sadece 8'inin büyükelçiliği bulunurken bu sayı bugün 27'ye ulaşmıştır.¹⁶

TDP'deki değişen parametreler(2): 2000'li yıllara kadar TDP'nin çok güçlü bir sivil karaktere sahip olduğu ifade edilemez. Türk ordusu 2000'lere kadar Türk dış politikasının belirlenmesinde ve uygulanmasında en önemli aktörlerden birisi olmuştur.¹⁷ AK Parti, TDP'de geliştirdiği Stratejik Derinlik Doktrini (SDD) ile birlikte gerek komşu ülkelerle gerekse diğer bölgelerle olan ilişkilerinde büyük bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirmektedir.¹⁸ Türk ordusunun TDP'deki rolü AK Parti iktidarı ile azalmaya başlamış, TDP'nin sivil karakteri güçlendirilmiştir.¹⁹ AK Parti döneminde geliştirilen SDD'nin unsurları şu şekilde özetlenebilir: (a) Özgürlük ile güvenlik arasında bir denge kurmak, (b) Çevre ülkelerle sıfır problem politikasını geliştirmek, (c) Dünya politikasında proaktif bir barış diplomasisi geliştirmek, (d) Çok yönlü bir dış politika geliştirmek ve yeni aktörlerle, ülkelerle ve kıtalarla stratejik ortaklıklar kurmak, (e) Uluslararası ilişkilerin çözümünde aktif bir rol oynamak ve uluslararası örgütlerde aktif sorumluluklar almak.²⁰

2002 yılında AK Parti iktidarı ile birlikte TDP'nin geleneksel politikalarında bir zihniyet değişimi gerçekleşmiştir. SDD'nin gelişmesinde AK Parti hükümetinde dışişleri bakanı olarak görev yapan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun önemli katkıları olmuştur. Davutoğlu tarafından kaleme alınan ve 2001 yılında ilk baskısı yapılan *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adlı kitap, AK Parti iktidarının dış politikasının şekillenmesinde büyük bir rol oynamıştır.²¹ Davutoğlu kitabında özellikle de Türkiye'nin Soğuk Savaş yıllarında kullandığı dış politika söyleminden uzaklaşması gerektiğini, Türkiye'nin bir Afro-Avrasya ülkesi olduğunu belirterek Türkiye'nin sadece bir Avrupa ülkesi olmadığını, aynı zamanda Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkesi olduğunu vurgulamaktadır. Davutoğlu kitabında Türkiye'nin bir çevre ülkesi olarak tanımlanamayacağını, TDP'de SDD'nin uygulanması ile birlikte Türkiye'nin merkezi bir güç olabileceğinin altını çizmektedir.

SDD'nin TDP'de getirdiği değişimin ve dönüşümün bir sonucu olarak

Türkiye, Afrika ile ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesine büyük bir önem vermiştir. Türkiye ayrıca SDD'nin bir politikası olarak Afrika'daki uluslararası örgütlerle de güçlü stratejik ortaklıklar geliştirmektedir. Örneğin, 2008 yılında Afrika Birliği (AfB) Türkiye'yi stratejik ortağı olarak kabul etmiştir. Türkiye aynı zamanda Sahraaltı Afrika'daki bölgesel örgütlerle de güçlü ilişkiler geliştirmektedir. Bu kapsamda 2008 yılında ilk defa İstanbul'da bir Afrika zirvesi düzenlenmiş, bu zirveye 50'ye yakın ülkenin üst düzey temsilcileri katılmıştır. Türkiye II. Afrika zirvesini de 2014 yılında bir Afrika ülkesinde yapmayı planlamaktadır. Ankara'nın 2005 yılından beri sürdürdüğü çok yönlü aktif Afrika politikası sonucunda Türkiye 2009-2010 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi (BMGK) geçici üyeliğine seçilmiştir. Adaylık sürecinde 53 Afrika ülkesinden 51'inin Türkiye'yi desteklemesi Ankara'nın bölgeye yönelik açılımının meyvelerini verdiğinin işareti olarak okunabilir.²²

Türkiye, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomi Topluluğu (ECOWAS), Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (IGAD), Doğu Afrika Topluluğu (EAC) ve Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA) gibi önemli Sahraaltı Afrika bölgesel kuruluşlarıyla da güçlü stratejik ilişkiler geliştirerek bu örgütlere akredite olmuştur. 2008 yılında Türkiye Afrika Kalkınma Bankası'nın bir üyesi olarak kabul edilmiştir. Türkiye ayrıca Afrika ile ilişkilerini güçlendirmek için 2005 yılını Afrika yılı olarak kabul etmiştir. SDD'nin uygulanması amacı ile üst düzey ziyaretler ile siyasi ilişkiler güçlendirilmeye başlanmıştır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2009 yılında Kenya ve Tanzanya'yı, 2010 yılında Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kamerun, ve Nijerya'yı, 2011 yılında ise Gana ve Gabon'u ziyaret etmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 19 Ağustos 2011 yılında Somali'yi ziyaret ederek 1992 yılından bu yana Somali'yi Avrupa kıtasından ziyaret eden ilk başbakan olmuştur.²³

Türkiye SDD'ye uygun olarak BM Barış Gücü Operasyonları aracılığı ile de Afrika'nın çatışma bölgelerinde barışın ve güvenliğin inşasında önemli sorumluluklar almaktadır. BM'nin Afrika'daki toplam 6 barış gücü operasyonunun 5'inde aktif görev alan Türkiye, bu operasyonlara finansal, insan kaynağı ve teknik alanlarda katkıda bulunmaktadır. 2011 yılında Türkiye BM'nin 4. En Az Gelişmiş Ülkeler (EAGÜ) Konferansı'na ev sa-

hipliği yapmış ve konferansa katılan ülkelerin kalkınması için 200 milyon dolar bağışta bulunmuştur. Ayrıca 21 Mart 2010 tarihinde Mısır'ın eş-başkanlığında "Darfur'un Yeniden İnşası ve Kalkınması için Uluslararası Donörler Konferansı"nı Mısır'da düzenlemiş ve konferansta Türkiye Darfur'un yeniden inşası için 70 milyon dolar yardımda bulunmuştur.²⁴ 2012 yılında Türkiye'nin resmi yardımlarının yüzde 31,37'si Afrika ülkeleri için kullanılmıştır. Türkiye, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ile de Afrika'nın ekonomik ve sosyal alanlarda gelişmesinde katkıda bulunmaktadır. 2002 yılında TİKA'nın Afrika'da hiçbir ofisi bulunmazken bugün TİKA'nın kıtada toplam 9 ofisi bulunmaktadır. Türkiye, 2000 yılından itibaren 3000'den fazla Afrikalı öğrenciyeye de yüksek öğrenim bursu vermektedir.²⁵

(3) Ekonomik ilişkiler: Siyasi istikrar ile ekonomik istikrar arasında güçlü bir ilişki vardır. Türkiye'de uzun zamandır varolan siyasi istikrarsızlıklar ekonomik krizleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum farklı kıta ve bölgelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini olumsuz yönde etkilemiştir. AK Parti döneminde Afrika ile ilişkilerin geliştirilmesinde Türk işadamlarına yeni iş imkanlarının oluşturulması TDP'nin önemli amaçlarından birisi haline gelmiştir. Örneğin, Türkiye'nin 2002 yılından önce Sahraaltı Afrika ülkeleri ile olan toplam ticaret hacmi 742 milyon dolar iken bu rakam 2012 yılında 6.5 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Afrika kıtasında toplam ticaret hacmi ise 2005 yılında 9 milyar dolar iken bu rakam 2012 yılında 20 milyar dolara ulaşmıştır.²⁶

(4) Türkiye'nin Afrika kıtasındaki tarihi mirası: Osmanlı Devleti'nin Afrika kıtasında 16. yüzyıla kadar giden güçlü bir tarihi ilişkisi bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki ülkelerle çok güçlü siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri vardı. Osmanlı Devleti, aynı zamanda doğu Afrika'da Portekiz'in, kuzey Afrika'da ise İspanya'nın sömürü faaliyetlerine karşın bölge ülkeleri ile siyasi, askeri ve ekonomik anlaşmalar yaparak sömürü ülkelerin bu bölgedeki etkisini azaltmayı hedeflemiştir.²⁷ Osmanlı aynı zamanda Sahraaltı Afrika bölgelerindeki Müslüman toplulukları ile de güçlü bağlar oluşturmuştur. Örneğin Osmanlı 1862 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki Müslümanların dini ve eğitim alanlarındaki sorunlarının çözümüne yardımcı olmak için Osmanlı alimi olan Ebubekir Efendi'yi Ümit Burnu'na göndermiştir.²⁸

(5) Liderlik faktörü: Afrika Eylem Planı'nın AK Parti hükümeti tarafından uygulamaya konulmasında Başbakan Erdoğan'ın liderlik özelliği, Türkiye'nin Afrika ile ilişkilerinde derinlik kazanmasına katkıda bulunmaktadır. 1998 yılında Afrika'ya Açılım Eylem Planı'nın uygulamaya konulamamasını dönemin koalisyon hükümetindeki liderlik sorunu ile de açıklayabiliriz. Güçlü liderler siyasi kararların uygulanmasında kritik bir görev alabilirken, liderlik sorunu olan hükümetlerin kararların uygulanmasında etkisiz kalabildikleri görülebilmektedir. Örneğin, 2005 yılında Başbakan Erdoğan'ın ilk defa Güney Afrika ve Etiyopya'yı muhalefet liderlerinin eleştirilerine rağmen ziyaret etmesi Erdoğan'ın kararlılığını ve liderlik özelliğini ön plana çıkarmaktadır.

TÜRKİYE'NİN SAHRAALTI AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

2013 yılı Türkiye ile Sahraaltı Afrika ülkeleri arasında üst düzey ziyaretlerin yoğun olarak gerçekleştiği bir yıl olmuştur. Karşılıklı olarak yapılan üst düzey ziyaretler Türkiye'nin 2005 yılından itibaren eyleme koyduğu Afrika Politikasının SDD'ye uygun olarak derinleşmesine ciddi anlamda katkıda bulunmaktadır. 2013 yılında cumhurbaşkanlığı düzeyinde Türkiye'ye gerçekleştirilen ilk üst düzey temas Gana Cumhurbaşkanı John Dramani Mahama'nın Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak 21-23 Ocak tarihlerinde yaptığı ziyaret olmuştur. 2011 yılında Abdullah Gül'ün bu ülkeyi ziyareti ile Türkiye-Gana ilişkileri gelişmeye başlamış, 2013 yılında da bu ilişkiler güçlenerek devam etmiştir. Gana Cumhurbaşkanı bu ziyaretinde Türkiye ile derinleşen siyasi, ekonomik, kültürel ve sanayi alanlarında iki ülke arasındaki ilişkilerin 2011 yılı itibari ile gelişmeye başladığını belirtmiş, Türkiye'nin 2015-2016 yıllarındaki BMGK geçici üyelik adaylığına ve UNESCO Dünya Miras listesi adaylığına destek verceklerini ifade etmiştir. Bu ziyarette Türkiye ile Gana arasında diplomasi, savunma sanayisi, kültür, eğitim, basın, yayın ve ekonomi alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır.²⁹

Kamerun Cumhurbaşkanı Paul Biya Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak 26-27 Mart 2013 tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunurken iki ülke arasındaki stratejik ilişkileri geliştirmek amacıyla savunma sanayisi, eğitim, enerji, denizcilik, televizyon, diplomasi ve maden-

cilik alanlarında anlaşmalar imzalanmıştır.³⁰ Ziyaret Kamerun'dan cumhurbaşkanlığı düzeyinde yapılan ilk ziyaret olması münasebeti ile büyük bir önem taşımaktadır. Kamerun Cumhurbaşkanı 27 Mart 2013 tarihinde İstanbul'da "Türkiye-Kamerun Ticaret ve Yatırım Forumu"na katılarak burada özel sektör temsilcileri ile bir toplantı yapmıştır. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Kamerun'u 16-17 Mart 2010 tarihinde Türkiye'den cumhurbaşkanlığı seviyesinde ilk defa bu ülkeyi ziyaret eden Cumhurbaşkanı olarak Kamerun ile çok yönlü ilişkilerimizin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca, 9-12 Aralık 2013 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak Türkiye'ye gelen Benin Cumhurbaşkanı Thomas Boni Yayi Türkiye ile dört farklı alanda anlaşma imzalamıştır.³¹

Başbakan Erdoğan 6-11 Ocak 2013 tarihlerinde Sahraaltı Afrika ülkelerinden sırası ile Gabon, Nijer ve Senegal'e milletvekilleri ve 300 kişilik bir işadamı heyeti ile birlikte resmi bir ziyaret düzenlemiştir. Ziyaretin ilk durağı olan Gabon'da Türk ve Gabonlu işadamlarına hitap eden Erdoğan, Gabon ile ilişkilerin her alanda geliştirilmesi gerektiğini belirterek Türkiye'nin 2015 yılı için Afrika ile ticaret hacminin 50 milyar dolar olarak hedeflendiğini söylemiştir. Başbakan Erdoğan ayrıca işadamlarına Sahraaltı bölge ülkeleri ile çok boyutlu ikili işbirliğinin artırılması ve bu yönde ortak stratejilerin geliştirilmesinin ortak çıkarlarımız için önemli olacağını vurgulamıştır. Burada özellikle Afrika ülkeleri ile ekonomik ve ticari işbirliğinin kurumsallaşması için ortak iş konseylerinin kurulmasının gerekli olduğu da ifade edilmiştir.³²⁻³³

2011 yılında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Gabon ziyareti; 2012 yılında da Gabon Cumhurbaşkanı Ali Bongo Ondimba'nın Türkiye ziyareti ile Türkiye-Gabon ilişkilerinde tarihi bir adım atılmıştır. Gabon'daki ziyaretin ardından Nijer'e geçen Erdoğan Nijer Devlet Başkanı Muhammed Yusuf ile bir araya gelerek ikili ilişkilerin geliştirilmesi için görüşmelerde bulunmuşlardır. Erdoğan Nijer'de Türk İş Formu'na katılmış ve Nijer ile ekonomi, ormancılık, diplomatik, sağlık ve ticaret alanlarında önemli anlaşmalar imzalamıştır. Burada TİKA tarafından yaptırılan Türkiye-Nijer Dostluk Ormanı ve Parkı'nın açılışı yapılmış ve Nijer ile yüzde 89'u çöl olan ülkenin yeşillendirilmesi için bir proje anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca ülkede TİKA tarafından yaptırılan 161. su kuyusunun açılışı da

Başbakan Erdoğan tarafından yapılmıştır. Başbakan Senegal'de de Türkiye-Senegal İş Formu'na katılmış ve burada özel sektör temsilcileri ile bir araya gelmiştir.³⁴

Türkiye, Doğu Afrika bölgesinde bulunan Somali ile de siyasi, sosyal ve insani yardım alanlarında ilişkilerini geliştirmeye devam etmektedir. Özellikle de Başbakan Erdoğan'ın 19 Ağustos 2011 yılında Somali'ye yaptığı ziyaretin ardından Türkiye-Somali ilişkileri gelişmeye başlamıştır. Somali, Soğuk Savaş döneminden sonra çatışma, savaş, terör faaliyetleri, insani kriz gibi sorunlarla mücadele etmektedir. Erdoğan'ın ziyareti ile birlikte Ankara Somali'ye Türk Büyükelçiliği'ni 1 Kasım 2011 tarihinde açmıştır. Türkiye'nin Somali ile tarihi ilişkileri 16. yüzyıla kadar gitmektedir. Türkiye Somali'deki büyükelçiliğini 1979 yılında açmasına rağmen 1991 yılında ülkede iç savaşın çıkması nedeni ile kapatmıştır.³⁵ Türkiye'nin Somali ile gelişen ilişkileri TDP'nin geleneksel parametrelerinin nasıl değiştiğini ortaya koymaktadır. Geleneksel TDP, özellikle de tek boyutlu bir dış politika geliştirerek Türkiye'nin uluslararası politikada pasif bir aktör olmasına neden olmuştur.

Türkiye'nin Somali ile artan ilişkilerini üç faktör ile açıklayabiliriz. Birincisi kriz ve çatışma bölgelerinde aktif bir rol olarak ahlaki sorumluluğun gereği olarak uluslararası barışa katkıda bulunmak; ikincisi ise Türkiye'nin farklı kıta ve bölgelerle işbirliğini artırarak ticari ve siyasi ilişkilerini güçlendirmek; üçüncü faktör ise Türkiye'nin sahip olduğu jeo-stratejik vizyonu sebebi ile Türkiye'nin uluslararası politikada pasif ve edilgen değil aktif bir aktör olarak yer edinme isteğidir.³⁶ Türkiye 2011 yılından beri Somali'ye 360 milyon ABD doları yardımda bulunmuştur. Ayrıca eğitim, yol, çöp toplama tesislerinin inşası, sağlık, güvenlik ve ulaştırma alanlarında ve Somali ulusal ordusunun inşası gibi konularda da Somali'nin yeniden inşasında aktif bir rol almaya başlamıştır.³⁷

Örneğin, Türkiye 1000 civarında Somalili öğrenciyi Türkiye'de eğitim görebilmeleri için burs tahsis etmiş ve ayrıca Somali'de Türk Kızılay'ı tarafından her gün 15.000 kişinin temel ihtiyaçları karşılanmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin kurduğu dört sahra hastanesinde Somalililer ücretsiz olarak sağlık hizmetleri alabilmekte ve ülkede 90 civarında doktor ve 300 civarında da sağlık personeli bu hastanelerde hizmet etmektedir.³⁸ Türki-

ye Somali'deki iç savaşı durdurmak ve bu ülkede kalıcı istikrarı sağlamak için bir dizi uluslararası anlaşmanın imzalanması için adımlar atmıştır. Bu bağlamda Türkiye, 13 Nisan 2013 tarihinde Somali Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud ve Somaliland Cumhurbaşkanı Ahmet Muhammed Silanyo'yu Ankara'da ağırlamış ve Somali ile Somaliland arasında Ankara Bildirisi imzalanmıştır. 18 Mayıs 1991 yılında ülkenin kuzeybatısında Somali Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını ilan eden Somaliland Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını dünyada hiçbir ülke tanımamaktadır. Ankara'nın çabaları ile birlikte iki cumhurbaşkanı ilk kez ülkedeki iç savaşı durdurmak ve kalıcı barışı oluşturmak için bir araya geldi.³⁹ Bu anlaşma ile Türkiye taraflar arasındaki anlaşmazlıkların diyalog yolu ile ve şiddete başvurmada çözülmesini amaçlamıştır. Yine bu anlaşma Ankara'nın Afrika'daki sorunların çözümünde aktif bir rol aldığını gösteren önemli delillerden birisi olarak kabul edilmektedir.

Dışişleri bakanlığı düzeyinde Gine, Mali ve Burkina Faso ülkelerinin dışişleri bakanları 2013 yılında ikili ilişkilerini geliştirmek için Türkiye'ye resmi ziyarette bulunmuşlardır. Ayrıca dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ikili ilişkileri artırmak için 2013 yılında Gabon, Kongo, Nijer, Senegal, Somali ve Sudan'a resmi ziyaret düzenlemiştir.⁴⁰ Türkiye 18-21 Ağustos 2008 tarihinde I. Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'ne ev sahipliği yapmış, zirvede "Afrika-Türkiye Ortaklığı İstanbul Deklarasyonu" kabul edilmiştir. Ortak deklarasyonda ortaya konulan stratejilerin hayata geçirilmesi ve yeni stratejiler geliştirilmesi için çeşitli izleme mekanizmaları kurulmuştur. Bu çerçevede "I. Türkiye-Afrika İşbirliği Kıdemli Memurlar Toplantısı" 15 Aralık 2010 tarihinde İstanbul'da, 19 Haziran 2013 tarihinde de Addis Ababa'da "II. Türkiye-Afrika İşbirliği Kıdemli Memurlar Toplantısı" gerçekleştirildi. Bu toplantılarda 2005 yılından itibaren gelişen Türkiye-Afrika ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele alınarak ilişkilerin derinleştirilmesi için stratejiler geliştirildi. Bu toplantıya Afrika Birliği'nin temsilcileri, NEPAD (Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortaklık Girişimi)'ın kurucu ülkeleri, kıtadaki bölge altı ekonomik toplulukların temsilcileri de katılarak Türkiye-Afrika ilişkilerinin geleceğine yönelik stratejiler geliştirildi.⁴¹

Tablo 1: Türkiye'nin Afrika ile Ticareti (2005-2013)

İhracat (Milyar \$)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sahraaltı Afrika Bölgesi	1.086	1.469	1.946	3.212	2.738	2.257	3.633	3.913	4.103
Kuzey Afrika	2.544	3.096	4.029	5.850	7.415	7.025	6.700	9.443	10.042
Toplam	3.630	4.565	5.975	9.062	10.153	9.282	10.333	13.356	14.145

İthalat (Milyar \$)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sahraaltı Afrika Bölgesi	1.632	2.233	2.821	2.060	1.700	1.725	3.424	2.613	2.522
Kuzey Afrika	1.584	1.676	2.285	3.535	2.237	3.098	3.342	3.308	3.508
Toplam	3.216	3.909	5.106	5.595	3.937	4.823	6.766	5.921	6.030

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/>

Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkilerinde 2002 ile 2013 yılları arasında ciddi bir değişim yaşanmıştır. Sahraaltı bölgesi ile toplam ticaret hacmimiz 2000 yılında 742 milyon dolar iken 2005'te bu rakam 3 milyar dolara, 2008 yılında yaklaşık olarak 6 milyar dolara yaklaşmıştır. 2012 yılında ise bu bölge ile toplam ticaretimiz 7,5 milyar dolara ulaşmıştır. Tüm Afrika kıtasında toplam ticaret hacmimiz 2005'te 7 milyar dolar iken, 2009 yılında yaklaşık 15 milyar dolar, 2012 yılında ise 20 milyar dolar olmuştur. Küresel ekonomik krizin de etkisi ile 2013 yılında Türkiye-Afrika arasındaki toplam ticaret hacminde çok büyük bir değişim görülmemekle birlikte 21 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ülkeleri ile olan toplam ticaret hacmi ise 7 milyar dolara ulaşarak sınırlı bir artış görülmüştür.⁴² Türk inşaat sektörü de Afrika kıtasında ticari ve ekonomik ilişkilerimizin gelişmesinde ciddi katkıda bulunmaktadır. Türk inşaat sektörü 1972-2013 yıllarında 101 ülkede 253 milyar dolarlık proje gerçekleştirmiş, bu projelerin yüzde 19'u Afrika kıtasındaki ülkelere gerçekleşmiştir.⁴³

Türkiye 2013 yılında Sahraaltı Afrika ülkelerindeki daimi temsilciliklerinin sayısını artırmaya devam etmiştir. 2009 yılına kadar Türkiye'nin Sahraaltı Afrika ülkelerinde toplam 7 daimi temsilciliği bulunurken tüm kıtadaki temsilcilik sayısı ise 12 idi. 2013 yılında Türkiye Eritre, Cibuti, Çad ve Gine ülkelerinde daimi temsilciliklerini açarak Doğu Afrika bölgesindeki tüm ülkelere daimi temsilciliği olan bir ülke olmuştur. Türkiye'nin

tüm Afrika kıtasındaki toplam daimi temsilcilik sayısı 2013 yılında 35’e ulaşmıştır.⁴⁴ Türkiye Afrika kıtasında daimi temsilcilik sayısını artırması ile birlikte dünyada en çok temsilciliği olan ülkeler sıralamasında 7’nci sıraya yükselmiştir.⁴⁵ 2013 yılında ayrıca Türkiye ile Sahraaltı Afrika ülkeleri arasındaki artan siyasi ilişkilere paralel olarak Ruanda, Zambiya, Gine, Kongo, Benin ve Fildişi Sahili ülkeleri de Ankara’da daimi temsilciliklerini açmışlardır. 2008 yılında Sahraaltı Afrika ülkelerinden sadece 5’inin Ankara’da daimi temsilciliği bulunurken tüm Afrika kıtasından toplam 10 ülkenin daimi temsilciliği bulunmaktaydı. 2013 yılı itibari ile bu sayı 27’ye yükselmiştir.⁴⁶ Türkiye aynı zamanda 2013 yılında 2005 yılında başlattığı “Afrika Açılım Politikası” nı “Afrika Ortaklık Politikası” na⁴⁷ dönüştürerek kıta ile olan stratejik ilişkilerine derinlik kazandırmıştır.

THY, Sahraaltı Afrika ülkeleri ile ulaşım ve turizm imkanlarını geliştirmek ve Türk işadamlarına yeni yatırım alanları oluşturmak için uçuş sayılarını sürekli artırmaktadır. Bu bağlamda THY Sahraaltı bölgesinde 29 farklı ülkeye uçarak 35 farklı noktada hizmet vermektedir.⁴⁸ THY’nin uçuşları ile bu bölgeden ülkemize gelen Afrikalı sayısı 2008 yılında 60 bin civarında iken, 2013 yılında bu sayı 111.745’e yaklaşmıştır. Ayrıca 2013’te ülkemizden Sahraaltı bölge ülkelerine gidenlerin sayıları da 120.000’e ulaşmıştır.⁴⁹

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Ankara’da 3-4 Eylül 2013 tarihlerinde “Afrika Stratejileri Sektörel Değerlendirme Toplantısı” nı tertip ederek Türkiye’nin Afrika kıtasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerinin derinleştirilmesine yönelik stratejiler geliştirmiştir. Toplantıya katılan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu 21. yüzyılın Afrika yüzyılı olacağını ifade etmiş, dünya politikasında güçlü olmak isteyen aktörlerin Afrika kıtası ile ilişkilerini geliştirmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Davutoğlu konuşmasında, Türkiye’nin Afrika ile ekonomik ilişkilerinin son yıllarda geliştiğini belirterek 2005 yılında Etiyopya’da sadece bir Türk firmasının bulunduğunu ve bu firmanın sadece toplam 50 milyon ABD dolarında bir yatırım yapabildiğini belirterek bugün ise bu ülkede 341 Türk şirketinin bulunduğunu ve toplam 3 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiğini belirtmiştir.⁵⁰ Davutoğlu’nun bu örneği ile Türkiye’nin Sahraaltı Afrika ülkeleri ile ticari ve ekonomik alanında son yıllarda çok büyük bir ilerleme yaşandığını ifade edebiliriz.

Türkiye Sahraaltı bölge ülkelerinde Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), Diyanet, Kızılay ve Türk STK'ları aracılığı ile eğitim, sağlık, kültürel ve tarım gibi birçok farklı alanda faaliyet göstererek uluslararası politikada yumuşak gücünü artırmaktadır. TİKA Kuzey Afrika'da 3, Sahraaltı bölgesinde ise toplam 7 koordinasyon ofisi ile 37 farklı ülkede sağlık, eğitim gibi birçok farklı alanda insani yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır. Bugüne kadar tüm Afrika ülkelerinde yaklaşık 2000'e yakın proje gerçekleştiren TİKA su sorunu olan ülkelerde de su kuyuları açmaktadır. Örneğin, Nijer, Etiyopya, Sudan, Burkina Faso, Mali, Somali ve Batı Afrika ülkelerinde 300'ün üstünde su kuyusu açmıştır.⁵¹ TİKA ayrıca "Afrika Tarımsal Kalkınma Programı" ile de Sahraaltı Afrika bölgesinde 13 farklı ülkede tarımın gelişmesi için altyapı faaliyetlerine destek olmaktadır. YTB aracılığı ile Türkiye'de binlerce Afrikalı öğrenci Türk üniversitelerinde eğitim görmektedirler. Afrika'da pek çok ülkede faaliyet yapan Kızılay son iki yılda Somali'ye 34 bin ton insani yardım ulaştırdı.⁵² İnsani Yardım Vakfı (İHH) Afrika'da en büyük insani yardım faaliyetlerini gerçekleştiren Türk STK'sı olarak Sahraaltı Afrika bölgesinde binlerce su kuyusu açmıştır. 2013 yılında Somali'de TİKA ile birlikte bir tarım okulu açan İHH ayrıca Afrika'da 2007 yılında geliştirdiği "Afrika Katarakt Projesi" kapsamında binlerce kişinin göz sağlığına kavuşmasını sağlamıştır.⁵³

İHH, Somali'de 16 yıldır aktif bir şekilde insani yardım faaliyetlerini yürütmektedir. İHH'nın bu ülkedeki faaliyetleri arasında Tarım Okulu Projesi, Katarakt Projesi, Su Kuyusu Projesi ve Eğitim Projesi gibi birçok farklı alanda yardım projeleri bulunmaktadır. Örneğin, İHH tarafından yaptırılan ülkenin en büyük eğitim kompleksinin açılışını 18 Mayıs 2013 tarihinde Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmut, Türkiye'nin Mogadişu Büyükelçisi Dr. Kani Torun ve İHH Başkan Yardımcısı Hasan Aynacı birlikte yapmışlardır. Anadolu Eğitim Merkezi isminin verildiği bu eğitim kompleksi, okul binaları, yatakhaneler, spor salonları, cami, yemekhane, Kur'an kursları gibi birçok farklı birimlerden oluşmaktadır. Binlerce Somalili yardıma muhtaç ve yetimlerin ücretsiz olarak eğitim gördüğü bu kurumda ayrıca ülkedeki farklı etnik grup ve kabilelerden gençler de eğitim alabilmektedirler. Kabile ve etnik gruplar arasındaki çatışmaların

yoğun olarak yaşandığı Somali'de, Anadolu Eğitim Merkezi farklı kabileler ve etnik gruplardan gelen öğrencilere verdiği eğitim imkanı ile⁵⁴ ülkede barışın ve güvenliğin tesis edilmesine de büyük bir katkıda bulunmaktadır. 2007 yılından itibaren Afrika'da "Katarakt Projesi"ni gerçekleştiren İHH, toplam 291.004 kişinin göz sağlık muayenesini ücretsiz olarak gerçekleştirmiştir. 2013 yılında ise Sahraaltı bölgesindeki farklı ülkelerde toplam 303.754 kişinin göz sağlık muayenesi, 73.073 kişinin de katarakt ameliyatı yapılmıştır.⁵⁵

Tablo 2: Türkiye'nin Sahraaltı Afrika'daki Bazı Ülkelerle Ticareti (2005-2013)

İhracat (Milyon \$)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sudan	145	216	179	234	247	227	243	279	268
Etiyopya	109	91	145	163	229	174	275	394	364
Kenya	50	85	98	233	70	86	199	138	129
Tanzanya	23	27	30	52	55	89	170	130	140
Güney Afrika	315	598	653	1.238	866	369	510	381	619
Nijerya	98	83	133	280	257	250	393	438	412
Gana	31	32	84	100	72	96	218	223	179
Angola	26	44	47	182	151	109	220	234	263
Senegal	34	40	65	90	95	83	2	128	119
Liberya	47	9	100	158	177	67	61	104	109
Fildişi Kıyısı	26	29	32	39	59	47	65	76	85
<i>Toplam</i>	904	1.254	1.566	2.509	1.802	1.597	2.356	2.525	2.687

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/>

Tablo 3: Türkiye'nin Sahraaltı Afrika'daki Bazı Ülkelerle Ticareti (2005-2013)

İthalat (Milyon \$)									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sudan	7	7	8	9	7	5	9	11	26
Etiyopya	30	23	42	39	35	40	41	46	57
Kenya	1	3	12	12	5	13	14	17	14
Tanzanya	10	16	11	14	11	14	21	26	43
Güney Afrika	1.259	1.793	2.172	1.502	1.103	889	1.954	1.289	1.479
Nijerya	31	87	147	79	146	220	365	113	149
Gana	73	57	41	46	102	194	292	303	202
Angola	9	26	982	16	8	276	340	1	8
Senegal	461	576	1	1	1	1	2	2	5
Liberya	11	2	977	3	1	7	3	24	11
Fildişi Kıyısı	33	43	86	118	90	97	138	121	132
Toplam	1.895	2.623	4.479	1.839	2.612	1.756	3.179	1.953	1.996

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/>

Yukarıdaki tablolara (2 ve 3) göre Türkiye'nin Sahraaltı bölgesindeki en büyük ticari ortağı Güney Afrika Cumhuriyeti'dir. 2005 yılında bu ülke ile Türkiye'nin toplam ticareti 1,5 milyar dolar civarında iken 2013 yılında bu rakam 2 milyar doları aşmıştır. Sudan, Nijerya, Etiyopya ve Gana ülkeleri de bu bölgedeki en büyük ticari ortaklarımız arasındadır. 2005 yılında Türkiye'nin Sahraaltı bölgesi ile toplam ticaret hacmi 3 milyar dolar iken 2007 yılında bu rakam 7 milyar doları aşmıştır. 2007 yılındaki ekonomik krizin de etkisi ile Türkiye'nin bu bölgede 2012 yılındaki toplam ticareti 5 milyar dolara düşmüştür. Öte yandan 2013 yılındaki toplam ticaretimiz ise 5 milyar dolara ulaşmıştır.

2011 ve 2012 yıllarında dünyada dış yardımlarını en çok artıran ülke olan Türkiye, acil insani yardımlar sıralamasında dünyada 4. sıraya ulaşmıştır. Türkiye aynı zamanda 2016'da ilk defa düzenlenecek olan "Dünya İnsani Yardım Zirvesi"ne de ev sahipliği yapacaktır.⁵⁶ Son yıllarda Afrika'da insani yardım alanındaki faaliyetleri Türkiye'nin dünya siyasetindeki etkisinin artmasına katkıda bulunmaktadır.⁵⁷

SONUÇ

Türkiye 2005 yılından itibaren Sahraaltı Afrika bölgesi ile ilişkilerini SDD'ye uygun olarak güçlendirmektedir. 2013 yılında Türkiye ile Sahraaltı Afrika ülkeleri ilişkilerinde ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle de Türkiye bu bölgedeki ülke ve bölge-altı örgütlerle siyasi, ekonomik ve kurumsal işbirliğine büyük önem vermiş ve 2013 yılında Türkiye Afrika'da en fazla temsil edilen ilk dört ülke arasına girmiştir. 2013 yılında Türkiye ile Sahraaltı Afrika bölgesi arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde bir önceki yıllara göre büyük bir değişiklik görülmemiştir. Bununla birlikte Türkiye, Sahraaltı Afrika bölgesi ile ticari ve ekonomik ilişkilerin kurumsallaştırılmasına yönelik birçok hukuki ve siyasi adımlar atmıştır. Türkiye bu bölgede izlediği çok boyutlu dış politika stratejisi ile dünya siyasetinde siyasi ve ekonomik alanlarda gücünü artırmaya devam etmiştir. Öte yandan ilişkilerin derinlik kazanmasında ilişkilerin sürekliliği ve Afrika üzerine uzman diplomatların ve akademisyenlerin de yetiştirilmesi ilişkilerin geleceği için büyük bir önem kazanmaktadır.

KRONOLOJİ

6-7 Ocak	Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz Türkiye Cumhurbaşkanı'nı temsil eden Gana Cumhurbaşkanı'nın yemin törenine katılması.
6-7 Ocak	Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın Gabon ziyareti.
8-9 Ocak	Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın Nijer ziyareti.
6-11 Ocak	Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Gabon, Nijer ve Senegal ülkelerine ziyareti.
10-11 Ocak	Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın Senegal ziyareti.
20-22 Ocak	TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in İslam İşbirliği Teşkilatı Parlamento Birliği'nin 8. Konferansı münasebeti ile Sudan ziyareti.
21-23 Ocak	Gana Cumhurbaşkanı John Dramani Mahama'nın Türkiye ziyareti.
27-28 Ocak	Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'ın 20. Afrika Birliği (AfB) zirvesine katılması.
23 Şubat	Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın Somali ziyareti.
24-25 Şubat	Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın Sudan ziyareti.
26-27 Mart	Kamerun Cumhurbaşkanı Paul Biya'nın Türkiye ziyareti.
5 Nisan	Gine Dışişleri Bakanı'nın Türkiye ziyareti.
6-7 Nisan	Mali Dışişleri Bakanı'nın Türkiye ziyareti.
8-10 Mayıs	Burkina Faso Dışişleri Bakanı'nın Türkiye ziyareti.
26 Mayıs	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın Sudan ziyareti.
12-14 Haziran	Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'ın Kongo ziyareti.

- 25-30 Eylül Somali Başbakanı Abdi Ferah Şerdun'un Türkiye ziyareti.
 29 Ekim Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud'un Türkiye ziyareti.
 9-12 Aralık Benin Cumhurbaşkanı Thomas Boni Yayi'nin Türkiye ziyareti.

NOTLAR

1. http://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Sub-Saharan_Africa.html (11 Ocak 2014).
2. <http://unohrlls.org/about-ldcs/facts-and-figures-2/> (16 Ocak 2014).
3. http://english.mofcom.gov.cn/article/zt_minister/lanmua/201102/20110207420927.shtml (7 Ocak 2014).
4. <http://allafrica.com/stories/201212090143.html?page=2> (10 Ocak 2014).
5. https://www.sc.com/en/resources/global-en/pdf/Research/Africa_India_trade_and_investment_Playing_to_strengths.pdf (2 Ocak 2014).
6. Tom Cargill, "Our Common Strategic Interests: Africa's Role in the Post-G8 World", London, Chatham House, 2010, s. 29.
7. Elem E. Tepeciklioğlu, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Afrika çalışmaları Dergisi*, c.1, n. 2, 2012, s. 66.
8. a.g.e., s. 181-2.
9. Abdurrahim Siradag, "The Making of the New Turkish Foreign and Security Policy towards Africa: The Rationale, Roots and Dynamics", *Africa Insight*, c. 43, n. 1, 2013, s. 19.
10. Sabri Sayarı, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, n. 1, 2000, s. 170-1.
11. Elem E. Tepeciklioğlu, "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, c.1, n. 2, 2012, s. 67.
12. a.g.e., s. 71.
13. a.g.e., s. 73.
14. Ionnis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", Hellenic Foundation For European and Foreign Policy, Working Paper No 8/2010, Athens, s. 6.
15. Abdurrahim Siradag, "*Causes, Rationales and Dynamics: Exploring the Strategic Security Partnership between the European Union and Africa*", (Basılmamış doktora tezi), Leiden: Leiden University, 2012, s. 103.
16. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (20 Şubat 2014).
17. Joshua W. Walker, "Introduction: The Sources of Turkish Grand Strategy - 'Strategic Depth' and 'Zero-Problems' in Context", *LSE IDEAS*, London School of Economics and Political Science, London, UK, 2011, s. 9.
18. Joshua W. Walker, "Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine", *Insight Turkey*, c. 9, n. 3, 2007, s. 45.

19. Joshua W. Walker, "Introduction: The Sources of Turkish Grand Strategy - 'Strategic Depth' and 'Zero-Problems' in Context", *LSE IDEAS*, London School of Economics and Political Science, London, UK, 2011, s. 11.
20. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "*Sorumluluk ve Vizyon: 2014 Yılına Girerken Türk Dış Politikası*", Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2014, s. 4.
21. Joshua W. Walker, "Introduction: The Sources of Turkish Grand Strategy - 'Strategic Depth' and 'Zero-Problems' in Context", *LSE IDEAS*, London School of Economics and Political Science, London, UK, 2011, s. 11. s. 6-7.
22. <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi-adayligimiz.tr.mfa> (20 Şubat 2014).
23. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (20 Şubat 2014).
24. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (20 Şubat 2014).
25. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (20 Şubat 2014).
26. <http://www.turkey4unsc.org/icerik.php?no=44> (20 Şubat 2014).
27. Numan Hazar, "The Future of Turkish–Africa Relations. *Foreign Policy (A Quarterly of the Foreign Policy Institute)*, c. XXV, n. 3–4, 2000, s.109–10.
28. Selim Argün, "*The life and Contribution of the Osmanli Scholar, Abu Bakr Effendi: towards Islamic Thought and Culture in South Africa*", (Basılmamış master tezi), Johannesburg, Johannesburg Üniversitesi, 2000, s. 1.
29. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/84984/ganadan-cumhurbaskani-duzeyinde-ilk-ziyaret.html> (23 Şubat 2014).
30. <http://www.tccb.gov.tr/konuk-devlet-baskanlari/255/85528/kamerun.html> (23 Şubat 2014).
31. http://www.mfa.gov.tr/benin-cumhurbaskani-yayi-turkiye_de.tr.mfa (24 Şubat 2014).
32. <http://www.bekirbozdag.com.tr/haberler/78-haberler/198-basbakan-recep-tayyip-erdogan-gabon-a-gitti> (20 Haziran 2014).
33. Türkiye Sahraaltı Afrika bölgesinden 12 ülke ile ortak iş konseyi anlaşması bulunmaktadır.
34. <http://www.tika.gov.tr/haber/turkiye-afrikada/464> (20 Haziran 2014).
35. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (15 Haziran 2014).
36. Rapor, Abdihakim Aynte, "Turkey's Increasing Role in Somalia: An Emerging Donor?", *Al Jazeera*, 22 Mart 2012 <http://studies.aljazeera.net/ResourceGallery/media/Documents/2012/3/22/201232213350836734Turkeys%20Increasing%20Role%20in%20Somalia.pdf> (15 Haziran 2014).
37. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (15 Haziran 2014).
38. *ibid.*

39. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/85760/somali-ve-somaliland-arasindaki-sorunlarin-cozumune-turkiye-katkisi.html> (15 Haziran 2014).
40. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “2014 Yılına Girerken Dış Politikamız”, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2014, s. 97.
41. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (23 Şubat 2014).
42. <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7145D543-D8D3-8566-4520DF-B6CC4A86BA> (21 Şubat 2014).
43. <http://africa.mfa.gov.tr/turkiye-afrika.tr.mfa> (22 Şubat 2014).
44. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (25 Şubat 2014).
45. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, “Sorumluluk ve Vizyon: 2014 Yılına Girerken Türk Dış Politikası”, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2014, s. 22.
46. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (25 Şubat 2014).
47. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (25 Şubat 2014).
48. <http://www.turkishairlines.com/en-ba/flights-tickets/flights-destinations/?departure=sarajevo&continent=all&class=economy>(19 Haziran 2014).
49. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> (19 Haziran 2014).
50. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-afrika-stratejileri-sektorel-degerlendirme-toplantisinin-acilisinda-yaptiklari-konusm.tr.mfa (21 Şubat 2014).
51. <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/265974--afrika-tika-sayesinde-suya-kavusuyor> (27 Şubat 2014).
52. <http://www.kizilay.org.tr/Haber/KurumsalHaberDetay/1082> (25 Şubat 2014).
53. <http://katarakt.ihh.org.tr/> (27 Şubat 2014).
54. <http://afrika.ihh.org.tr/tr/main/news/2/somalinin-en-buyuk-yetimhanesinin-acilisini-y/1723> (19 Haziran 2014).
55. <http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/katarak-ameliyatlari/289> (19 Haziran 2014).
56. <http://www.kdk.gov.tr/sayilarla/turkiyenin-dis-yardimlari/35> (28 Şubat 2014).
57. Mehmet Ozkan, “Does ‘Rising Power’ Mean ‘Rising Donor’? Turkey’s Development Aid in Africa”, *Africa Review*, c. 5, n. 2, 2013 s.139.

TÜRKİYE'NİN LATİN AMERİKA POLİTİKASI

MUSTAFA YETİM

Araş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

2013 yılı süresince Türkiye'ye yöneltilen temel eleştirilerden bir tanesi iç politik gelişmeler nedeni ile Ankara'nın uluslararası alanda yalnızlaşma yaşadığı şeklinde olmuştur. Söz konusu eleştirilerin belli oranda gerçekliği yansıttığı söylenebilirse de, Türkiye'nin 2013 yılı boyunca gerçekleştirdiği diplomatik ve siyasi atılımların geçmiş yıllara oranla daha önemsiz olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Bunun en açık örneğini Türkiye'nin 2013 yılında Latin Amerika ile gerçekleştirdiği ilişkilerde görebiliriz. 2013 yılı içerisinde de Türkiye, genel itibari ile, 1998'de benimsediği "Latin Amerika ve Karayipler" eylem planına sadık kalmış ve bu çerçevede bölge ülkeleri ile çok yönlü diplomatik ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye özen göstermiştir. Bu çerçevede Ankara bölge ülkelerinin hemen hemen hepsi ile ikili ilişkileri çeşitlendirmek, ticari ilişkilerin artması için altyapı çalışmalarını hızlandırmak ve Latin Amerika'daki bölgesel örgütlerle ilişkileri yoğunlaştırmak için önemli bir çaba sarf etmiştir. Bu

gelişmelerin sonucunda bölge ülkeleri ve Türkiye arasında ticari, kültürel ve siyasi ilişkiler belli bir aşamaya ulaşsa da, henüz bu durum hedeflenen noktanın önemli oranda uzağında yer almaktadır. Sonuç olarak 2013 yılında da Türkiye-Latin Amerika ilişkileri yavaş fakat sağlam temellere dayalı bir ilerleme kaydetmiştir.

TÜRKİYE-LATİN AMERİKA İLİŞKİLERİ: GENEL BİR BAKIŞ

Dünyanın her bölgesinin kendine ait stratejik, ekonomik ve kültürel önemi olduğu söylenebilir. Söz konusu üç alanda Latin Amerika da en az diğer bölgeler kadar önemli bir potansiyeli bünyesinde barındıran fakat henüz bölgesel ve küresel güç olma hedefi güden çoğu devlet tarafından değeri yeterince kavranmamış bir bölgedir. Bu durumun son yıllarda değiştiği görülebilir. Bölgenin ekonomik potansiyelini değerlendirmek isteyen Çin, ABD, AB ve Rusya gibi küresel güçler ile¹ Türkiye, Hindistan ve Endonezya gibi bölgesel güçler bölge üzerinde belli oranda rekabet etmektedirler. Türkiye'nin bu rekabette ne derece başarılı olabileceği her şeyden önce bölge ülkeleri ve örgütleri ile geliştireceği ve kurumsallaştıracağı ekonomik ve siyasi ilişkilere bağlıdır. Bu çerçevede Türkiye'nin 2013 yılı süresince de daha önceki yıllarda olduğu gibi dört temelden oluşan stratejisini izlemeye devam ettiği söylenebilir. Söz konusu temel stratejiler şu şekilde özetlenebilir: Öncelikle bölge ülkeleri ile ikili ziyaretler gerçekleştirmek ve uzun yıllar kesilmiş ve sınırlı durumda olan ilişkilere yeniden bir ivme kazandırmak, Ankara'nın önem verdiği bir nokta olmuştur. İkinci önemli nokta ise, oluşan pozitif diplomatik havayı somut adımlar atarak kurumsallaşma yönünde ilerletebilmektir.

Bu çerçevede Ankara tarafından bölge örgütlerinde gözlemci ya da doğrudan üyelik, bölge örgütlerinin Türkiye'de toplantı yapmasını sağlama ve son olarak bölge ülkeleri ile yeni oluşumlara gitme temel hedefler olarak belirlenmiştir. Ayrıca bölge ülkelerinde konsolosluklar, fahri konsolosluklar, nihayetinde diplomatik temsilcilikler açan Türkiye, siyasi ilişkileri çeşitlendirmek amacı ile ayrıca bölge ülkeleri ile parlamento dostluk grupları ve siyasi istişare mekanizmalarını da geliştirmektedir. 2013 itibarı ile Türkiye'nin 9 ülkede yani Arjantin, Brezilya, Şili, Küba, Meksika, Kolombiya, Venezuela, Peru ve Ekvador'da büyükelçilikleri ve Brezilya'nın Sao

Paulo şehrinde bir Başkonsolosluğu olduğu düşünüldüğünde diplomatik ilişkilerin kurumsallaşma yönünde belli bir aşamayı geçtiği görülür. Ayrıca 2013 yılında yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye, Panama, Dominik Cumhuriyeti, Nikaragua ve Kosta Rika gibi bölge ülkeleri ile büyükelçilik açma konusunda mutabakata varılmıştır. Bu gelişmeler somutlaştığı takdirde bölgedeki büyükelçilik sayısı 14'e ulaşacaktır.²

Üçüncü nokta ise diplomatik gelişmeler sonucunda ya da söz konusu gelişmelere paralel olarak ekonomik ilişkileri yoğunlaştırmak ve ticari ilişkilerin kurumsallaştırılmasını sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmedeki en önemli aşama ise bölge ülkeleri ile Serbest Ticaret Anlaşmasının (STA) imzalanmasıdır. Bu anlaşma ile Türkiye tarafından pazarlanması planlanan malların bölge ülkelerine girişinin serbestliği ya da daha düşük vergilerle girmesi amaçlanmaktadır. Türkiye bölge ülkeleri ile STA imzalamak için özel bir çaba göstermektedir. Bu bağlamda Dış Ekonomik İlişkiler Kurumu (DEİK) hemen hemen her yıl bölge ülkeleri ile İş Konseyleri toplantıları gerçekleştirmekte ve STA'ların imzalanma aşamasına geçebilmesi için gerekli çalışmaları yürütmektedir. Bu bağlamda Türkiye 2013 yılı içerisinde özellikle Ekvador ve Meksika ile STA anlaşmalarını nihayete erdirmek amacı ile çaba sarf etmiştir.³ Son olarak vergi muafiyeti ve hava yolu ulaşımı ile ilgili anlaşmalar ile Türkiye bölge ülkelerine havayolu seferleri düzenlemeye ya da bu seferleri yoğunlaştırmaya başlamıştır.

SİYASİ İLİŞKİLER: SINIRLI FAKAT ÖNEMLİ ZİYARETLER

2013 yılı içerisinde Türkiye'ye gerçekleştirilen en önemli ziyaret Türkiye-Meksika ilişkilerininin 85. yılını kutlamak üzere "reformcu başkan" olarak bilinen Birleşik Meksika Devletleri Cumhurbaşkanı Enrique Peña Nieto'nun eşi Angelica Rivera De Pena ile 16-17 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirdiği ziyarettir.⁴ Bu ziyaretin imzalanan anlaşmalar, geliştirilen siyasi diyaloglar ve kurumsallaşan ilişkiler dışında en önemli boyutu 1928'de başlayan ikili ilişkilerden sonra Meksika'nın devlet başkanı seviyesinde ilk defa Ankara'ya ziyaret gerçekleştirmesidir.⁵ "İlişkilerin 150 yıl önce Osmanlı döneminde başladığını, ancak diplomatik ilişkilerin 1928'de kurulduğunu vurgulayan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, son dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığını vurgulamıştır. Bu bağlamda Dı-

şişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun 2013 yılı içerisinde iki kez, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın ise Gelişmekte Olan Ülkeler-20 (G-20) toplantısı vesilesi ile yine iki kez Meksika'yı ziyaret ettiğine dikkat çeken Gül, "Türkiye ve Meksika arasında özellikle ekonomik potansiyeli harekete geçirmeyi" planladıklarını belirtmiştir. "Mevcut ilişkileri iki ulusun menfaati için" geliştirme yönünde kararlı olduklarını vurgulayan Nieto ise, Türkiye ile "çok sağlam ilişki" kurduklarını ve "imzalanan belgelerin çokluğunun da oluşturulacak farklı mekanizmaları" gösterdiğini vurgulamıştır.⁶

Bu önemli ziyaret esnasında Nieto ayrıca 18 Aralık tarihinde DEİK/Türkiye-Meksika İş Konseyi Toplantısı'na da katılmıştır. Yapılan açıklamalarda iki ülke arasında STA müzakerelerine başlanılacağı vurgulanmıştır. Ayrıca karşılıklı vergi muafiyetleri, yatırımların teşviki anlaşmaları ve hava ulaştırma anlaşması gibi iki ülke arasındaki ekonomik ve ulaşım engellerini aşmaya yönelik adımlar atılmıştır. *Milliyet* gazetesine gönderdiği makalede Nieto, bölgesel güçler olarak büyüme potansiyelini değerlendirmek amacı ile bölge ülkelerinin baş harflerinden ismini alan MIKTA Girişimi'nin (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye, Avustralya) kurulduğunu belirtmiştir.⁷ Bu oluşumun ilk toplantısı 25 Eylül'de gerçekleşmiştir.⁸ DEİK/Türkiye-Meksika İş Forumu'nda konuşan DEİK Başkanı M. Rıfat Hisarcıklıoğlu ise Gül ve Nieto arasında imzalanan "21. Yüzyılda Stratejik Ortaklık" deklarasyonu ile "Türkiye ve Meksika'nın, önemli iki stratejik ortak ülke olarak küresel ve bölgesel alanlarda ortak politikalar üreteceğini" vurgulamıştır.⁹ Nieto'nun ziyaretinden bir süre önce Meksika Dışişleri Bakanı Jose Antonio Meade Kuribrena, Nieto'nun ziyaretinin hazırlıklarını yürütmek üzere Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında 30 Temmuz tarihinde Davutoğlu ile iki ülke arasındaki ilişkilerin durumunu görüşmüştür.¹⁰

Bölgeden Türkiye'ye bir diğer önemli ziyaret ise 2-6 Ocak arasında Brezilya Dışişleri Bakanı Antonio Patriota'nın V. Büyükelçiler Konferansı'nda Türk büyükelçilerine konuşma yapmak üzere Türkiye'ye gelmesidir.¹¹ Bu ziyaret çerçevesinde 3 Ocak tarihinde Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Konfederasyonu'nun (TUSKON) konuğu olarak burada bir konuşma yapan Antonio, "Türkiye ve Brezilya'nın ekonomik gelişim süreci açısından önemli benzerlikler taşıdığını" ve ekonomik ilişkilerin daha da geliştirilmesi açısından 1 Ocak tarihinden itibaren yürürlüğe giren çifte vergilen-

dirme anlaşmasının önemli olduğuna dikkat çekmiştir.¹² Bir diğer önemli gelişme ise 7 Ekim tarihinde Kosta Rika Dışişleri Bakanı Enrique Castillo Barrantes'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyarettir. Barrantes ile gerçekleştirdiği ikili görüşmelerin ardından ortak basın toplantısında açıklama yapan Davutoğlu, Türkiye'nin Kosta Rika'da büyükelçilik açma niyetini tekrarlamıştır. Barantes ise Türkiye'nin söz konusu girişimine Kosta Rika'nın olumlu yaklaşımını belirtmiştir.¹³

İki dışişleri bakanının gerçekleştirdiği görüşmeler sonucunda aldığı diğer önemli bir karar ise, 2014 yılında Kosta Rika'nın başkanlığını yürüteceği Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC) ile Türkiye arasında Türkiye'de troyka toplantısının yapılmasıdır. Bir diğer önemli gelişme ise Kosta Rika ve Türkiye'nin STA çalışmalarını başlatma yönünde mutabakata varmasıdır. Barrantes'in 2013 yılı içerisinde Türkiye'ye ikinci kez geldiğini ve bir kez de kendisi ile New York'ta görüştüklerini belirten Davutoğlu, yapılan görüşmeler sonucunda iki ülke arasında hava ulaştırma anlaşması imzalandığını ve ticari işbirliği anlaşması, karma ekonomik komisyon kurulması ve iş adamları arasında ziyaretlerin artırılması yönünde irade teyidinin yapıldığını vurgulamıştır. 1940'lerden günümüze Kosta Rika'nın kesintisiz bir şekilde demokrasi ile yönetildiğine ve kişi başına gelir açısından bölgede ilk sırada yer aldığına dikkat çeken Davutoğlu, söz konusu özelliklerin iki ülke arasında önemli ekonomik ve diplomatik gelişmelerin önünü açacağını ifade etmiştir. Türkiye 2013 yılı içerisinde Meksika, Kolombiya, Peru ve Şili arasında oluşturulan Pasifik İttifakı'na üye olduğunu belirten Davutoğlu, Ankara'nın bu ittifak ile Kosta Rika arasındaki ilişkilerin gelişmesine önem verdiğine dikkat çekmiş ve Kosta Rika'nın gelecek sene söz konusu ittifaka üye olacağını belirtmiştir.¹⁴

2013 yılı Türkiye ve Latin Amerika siyasi gelişmeleri açısından belirtilebileceğimiz başka bir gelişme ise Nikaragua'nın ülkemize dışişleri bakanlığı seviyesinde ilk ziyaretini düzenlemesidir. Bu bağlamda Nikaragua Dışişleri Bakanı Samuel Santos Lopes Davutoğlu'nun daveti üzerine 12-13 Eylül tarihlerinde Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede iki ülke dışişleri bakanları ikili ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacı ile önemli temaslar gerçekleştirmiş ve belli alanlarda mutabakata varmışlardır. İkili görüşmeler sonucunda Kosta Rika ile olduğu gibi çifte vergilendirme-

nin kaldırılması, karşılıklı ve ortak yatırımların teşvik edilmesi ve serbest ticaretin önündeki engellerin hafifletilmesi alanlarında iki ülke dışişleri bakanı mutabakata varmıştır. Bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye ve Nikaragua ekonomik işbirliği anlaşmasının imzalanması, karşılıklı olarak büyükelçiliklerin açılması ve Nikaragua'ya Türkiye'den uçak seferlerinin başlatılması konularında da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.¹⁵

EKONOMİK GELİŞMELER: SÜREKLİLİK VE SINIRLI İLERLEME ÇERÇEVESİNDE TİCARİ İLİŞKİLER

2013 yılı geçmiş yıllarda zemini oluşturulan ticari ilişkilerin sınırlı da olsa ilerletilebilmesi dolayısıyla Türkiye'nin genel Latin Amerika politikasına uygun bir dönem olmuştur. Süreklilik ve belli aşama kaydederek gelişen bölge ile ticari ilişkilere 2013 yılındaki bazı gelişmelerin diğer yıllardan daha farklı ve önemli şekilde katkı yaptığı söylenebilir. Diğer yıllardan farklı şekilde ortaya çıkan önemli katkılardan bir tanesi DEİK'in bölge ülkeleri ile yaptığı İş Konseyi toplantılarını yoğunlaştırması ve böylece ticari ilişkilerin gelişmesinin önündeki engellerin aşılmaya başlanmasıdır. Bu bağlamda DEİK, Latin Amerika ülkeleri olan Venezuela, Şili, Arjantin, Brezilya, Meksika, Kolombiya ve Ekvador gibi ülkelerle, kurduğu İş Konseyleri vasıtasıyla bir araya gelebilmiş ve Türkiye ile bölge ülkeleri arasında önemli bir köprü vazifesi görmüştür. Çeşitli vesilelerle gerçekleştirilen İş Konseyi toplantılarında bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticari fırsat ve engeller tartışılmakta ve ikili ilişkileri geliştirmek amacıyla geleceğe yönelik stratejiler benimsenmektedir. Söz konusu toplantılar ve yürütülen diğer faaliyetlerde farklı vergilendirme sistemleri, pazarlarda iyi tanınmama, karşılıklı ziyaretlerin yetersizliği ve coğrafi uzaklık gibi konuların bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki ticari potansiyele olumsuz etki yaptığı belirlenmiş¹⁶ ve bu yöndeki olumsuzlukları gidermesi için siyasilere raporlar ve ülke bültenleri hazırlanmıştır. 2013 yılı içindeki diğer önemli gelişme ise Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) ülkeleri ile STA anlaşmalarının nihayete erdirilmesi yönünde gösterilen diplomatik çabadır. Aşağıda detaylı bir şekilde incelenecek olan MERCOSUR ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilerin serbestliğinin sağlanması bölge ülkeleri ve Türkiye arasında önemli ticari ve siyasi potansiyeli ortaya çıkaracaktır. Herşeyden önce böl-

ge ile olan ithalat ve ihracat ilişkilerimizin yüzde 50'sine yakın bir oranın MERCOSUR ülkeleri ile olduğu dikkate alınırsa söz konusu STA anlaşmasının ne derece önemli olduğu anlaşılabilir.¹⁷

Tablo 1. Türkiye'nin MERCOSUR ülkelerine ihracatı (milyon dolar)¹⁸

Ülke	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
MERCOSUR	346	470	516,4	894,2	1.238	1.534	1.397
Brezilya	229,9	318	388,1	614	884	1.003	937,6
Arjantin	61,1	107	73,6	179,1	214,1	317	318,2
Venezuela	41,7	27,7	36,4	44,2	84,2	156,2	76
Uruguay	8,3	14,4	10,5	31,8	30	46	44,1
Paraguay	1,5	3,1	7,6	24,8	25,9	12,1	20,8

Tablo 2. Türkiye'nin MERCOSUR ülkelerinden ithalatı (milyon dolar)¹⁹

Ülke	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
MERCOSUR	1.761	2.491	1.554	2.172	3.171	2.584	2.387
Brezilya	1.172	1.423	1.105	1.347	2.074	1.770	1.409
Arjantin	417,5	789,8	225,8	281,1	490,6	368	394
Venezuela	132,5	198,3	120,8	150	153,3	198	194
Uruguay	36	26,3	30	171,8	230,8	98	109
Paraguay	2,9	53,2	72,0	221,9	229,4	150	281

Genel itibarıyla değerlendirildiğinde Türkiye'nin MERCOSUR ile olan dış ticaret hacminin 2012 yılına göre yaklaşık 334 milyon dolar gerilediğini görmekteyiz. Böylelikle 2012 yılında toplamda 4.118 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 3.784 milyon dolara gerilemiştir. Söz konusu gerileme ihracat alanında yaklaşık 137 milyon dolar iken ithalatta ise 197 milyon dolar civarındadır. Türkiye'den dolar çıkışını ve bu duruma bağlı olarak cari açığı azalttığı için ithalattaki gerileme bir dereceye kadar olumlu görülse de, bölgeye yönelik ihracatta 2012 yılına göre artış olmaması

olumsuz bir durumdur. Söz konusu gerilemenin temel nedenini Brezilya ile dış ticaret hacmimizin azalmasına bağlayabiliriz. Yukarıdaki iki tablodan da anlaşılacağı üzere özel olarak MERCOSUR ülkeleri içinde genel olarak Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde en fazla ihracat-ithalat ilişkisine sahip olduğumuz ülke Brezilyadır. Brezilya ile ticaret hacmimizin 2012 yılına oranla 426 milyon dolar gerilediğini ve böylece 2012'de yaklaşık olarak 2.773 milyon dolar olan dış ticaret hacmimizin 2.347 milyon dolara gerilediğini görmekteyiz. Böylelikle diğer dört MERCOSUR ülkesi olan Arjantin, Venezuela, Paraguay ve Uruguay ile dış ticaret hacmimiz 2013 yılında 2012 yılına oranla 92 milyon dolar artmış olsa da Brezilya ile ticari ilişkilerde yaşanan gerileme MERCOSUR ile olan dış ticaret hacmimizde toplamda 334 milyon dolar kayıp yaşamasına yol açmıştır.

Tablo 3. Türkiye ile Orta Amerika-Karayip Ülkeleri arasındaki Dış Ticaret (milyon dolar)²⁰

Yıl	İthalat	İhracat
2006	335	548
2007	448	549
2008	560	829
2009	475	597
2010	622	598
2011	903	629
2012	1.064	770
2013	1.362	1.004

Türkiye ve Orta Amerika-Karayipler arasındaki ticari ilişkilerde ise MERCOSUR ülkelerinin aksine önemli oranda bir artış görülmektedir. 2012 yılında yaklaşık 1.834 milyon dolar olan Türkiye ve Orta Amerika-Karayip ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminin 2013 yılında 532 milyon dolar artışla 2.366 milyon dolara ulaştığı anlaşılmaktadır. Böylelikle 2013 yılında 2012 yılındaki dış ticaret hacminin yüzde 30'u kadar bir artış olmuştur. Söz konusu artışın 234 milyon dolarlık kısmını ihracat oluştururken yaklaşık 300 milyon dolarlık kısmını ithalat oluşturmaktadır. Bu nedenle az miktarda da olsa yani yaklaşık 70 milyon dolar bir dış ticaret açığı söz konusudur. Latin Amerika'nın diğer önemli iki ülkesi Küba ve

Meksika ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacminin 2013 yılında önemli bir artış göstermesine rağmen henüz istenilen seviyeye ulaşmadığı söylenebilir.

Bu bağlamda 2013 yılında Küba ile olan dış ticaret hacmimizde yaklaşık yüzde 100 bir artış görülmektedir. Fakat söz konusu oran yüksek olsa da miktar olarak iki ülke arasındaki ticari ilişkiler Türkiye'nin bölgeye yönelik ticari hedefleri göz önüne alınırsa oldukça düşük seviyededir. 2012 yılında Türkiye ile Küba arasında 16,4 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 2013 yılında 30,3 milyona varmıştır. Böylece 2013 yılında Türkiye'nin Küba'dan gerçekleştirdiği ithalat 10 milyon dolar artarken Küba'ya ihracatı 4 milyon dolar artmış fakat Türkiye Küba ile dış ticaret ilişkisinde 2 milyon dolarlık bir dış ticaret açığı vermiştir.

Tablo 4. Türkiye ile Küba arasındaki Dış Ticaret (milyon dolar)²¹

Yıl	İthalat	İhracat
2006	1,0	8,7
2007	1,4	32,2
2008	0,48	20
2009	1,6	10,5
2010	1,6	15,2
2011	2,8	9,5
2012	6,3	10,1
2013	16,3	14

Türkiye ile Meksika arasındaki dış ticaret hacmi 2012 yılında 1.073 milyon dolar seviyesindeyken 2013 yılında söz konusu seviye 1.239 milyon dolara ulaşmıştır. 2012 yılına oranla 2013 yılında iki ülke arasındaki ithalatta yaklaşık 230 milyon dolar ihracatta ise 30 milyon dolar bir artış görülmüştür. Böylelikle Türkiye Meksika ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerde de 2013 yılında yaklaşık 740 milyon dolar dış ticaret açığı vermiştir.

Tablo 5. Meksika-Türkiye Ticaret Verileri (milyon dolar)²²

Yıl	İthalat	İhracat
2006	261,9	140,8
2007	352,1	196,8
2008	379,8	152,2
2009	335,2	93,3
2010	494,6	145,5
2011	699,4	145,2
2012	867,2	206,1
2013	1.000	239

Latin Amerika'nın entegrasyon girişimlerinden bir diğeri 1969'da Bolivya, Kolombiya, Ekvador, Peru, Venezuela ve Şili'nin kurduğu AND Milletler Topluluğu'nun (Comunidad Andina)²³ aşağıda incelenen iki önemli ülkesi ile Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin 2013 yılında benzer seviyede kaldığı söylenebilir. Aşağıdaki iki ülke Şili ve Ekvador ile Türkiye arasında 2012 yılında 797 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 2013 yılında sadece 5 milyon dolar artmış ve 802 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır.

Tablo 6. Şili-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (milyon dolar)²⁴

Yıl	İthalat	İhracat
2006	441.2	34.8
2007	324.1	41.8
2008	200.4	50.3
2009	134.7	37.4
2010	311.7	81.2
2011	474.3	130.6
2012	466.2	174.3
2013	406	219

2013 yılında Şili ile olan dış ticaret hacmimiz 2012'deki 640 milyon dolar seviyesinden 625 milyon dolara gerilemiştir. Ekvador ile 2012 yılında 157 milyon dolar olan dış ticaret hacmimiz 20 milyon dolarlık bir artış ile 177 milyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Böylece bu iki ülke ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerde statik bir durumun devam ettiği söylenebilir.

Tablo 7. Ekvador-Türkiye Dış Ticaret Hacmi (milyon dolar)²⁵

Yıl	İthalat	İhracat
2006	71,1	26,3
2007	97,2	24,8
2008	104,7	68,2
2009	77,4	16,4
2010	68,2	29,5
2011	102,9	50,1
2012	105,6	51,3
2013	98,1	79,2

SONUÇ

Yukarıdaki tablolar, siyasi gelişmeler ve gerçekleştirilen ziyaretlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri ikili ilişkilerin ortaya çıkarabileceği ekonomik ve siyasi potansiyelin farkında olmasına rağmen henüz mevcut potansiyeli ortaya çıkarabilecek düzeyde ikili ilişkileri geliştirememiştir. Türkiye Brezilya, Meksika ve Arjantin'in yanısıra son dönemde bölgenin diğer önemli ülkeleri olan Kosta Rika, Kolombiya, Ekvador ve Nikaragua ile de siyasi ilişkiler geliştirme çabasındadır. Siyasi ilişkileri ekonomik ilişkilerin gelişmesi için önemli bir köprü olarak değerlendiren Türkiye bölge ülkelerinde açtığı ve açmayı planladığı büyükelçilik ve elçilik sayılarını 2013 yılı içerisinde artırmıştır. Bu gelişmelere rağmen 2013 yılında Türkiye ile yukarıdaki MERCOSUR ülkeleri arasındaki dış ticaret hacminde belirli oranda düşüş görülmüştür. AND gurubu ülkelerinden Şili ve Ekvador ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin genel seyrini koruduğunu söylenebilir. MERCOSUR ülkelerinden özellikle Brezilya ile yaşanan dış ticaret gerilemesi Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayipler bölgesine yaptığı toplam dış ticaret miktarını önemli oranda etkilemiştir. Bunun sebebi ise Türkiye'nin bölgedeki en önemli ticari ortağının bölgesel ve küresel konularda benzer politikalar yürüttüğü Brezilya olmasıdır.

Tablo 8. 2002-2011 Arası Türkiye'nin Latin Amerika Ülkelerine İhracatı (milyon dolar)²⁶

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Orta Amerika ve Karayipler	166	334	411	548	549	829	597	598	629	770	1.004
Güney Amerika	131	193	274	341	514	901	678	1.237	1.840	2.192	2.130

Tablo 9. 2002-2011 Arası Türkiye'nin Latin Amerika Ülkelerinden İthalatı (milyon dolar)²⁷

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Orta Amerika ve Karayipler	169	209	287	335	448	560	476	623	903	1.064	1.362
Güney Amerika	1.012	1.271	1.747	2.131	2.671	3.260	2.286	2.942	4.500	4.080	3.667

Fakat Meksika, Küba, Ekvador ve Orta Amerika ve Karayipler bölgesindeki ülkeler ile ticari ilişkilerde görülen yoğunlaşma 2013 yılında da bölgeye yönelik dış ticaret hacminin artış trendini sınırlı oranda da olsa devam ettirmiştir. Bu bağlamda 2012 yılında Latin Amerika ile Türkiye arasında 2.962 milyon dolar seviyesinde gerçekleşen ihracat yaklaşık 170 milyon dolar artarak 3.134 milyon dolara varmıştır. Diğer taraftan bölgeden Türkiye'ye yönelik ithalat ise 2012 yılında 5.144 dolar iken bu rakam 2013 yılında 115 milyon dolar gerileyerek 5.029 milyon dolar olmuştur. Böylece Türkiye'nin 2013 yılında 2012 yılına oranla bölgeden ithalatında 115 milyon dolarlık bir kayıp yaşanırken, bölgeye ihracatında 170 milyon dolarlık bir ilerleme görülmüştür. Böylece Türkiye, bölge ile gerçekleştirdiği ticari ilişkilerde 2012 yılına oranla 55 milyon dolarlık dış ticaret artırımını gerçekleştirmiştir. Yani 2012 yılında bölgeye yönelik gerçekleşen 8.106 milyon dolarlık dış ticaret hacmi 2013 yılında 8.163 milyon dolar olmuştur. Her ne kadar ticari ilişkiler sınırlı oranda ilerlese de, yukarıda da vurgulandığı gibi varılan dış ticaret hacmi henüz hedeflenen ve planlanan ithalat ve ihracat miktarının oldukça gerisindedir.

KRONOLOJİ

- 16-17 Aralık Birleşik Meksika Devletleri Cumhurbaşkanı Enrique Pena Nieto'nun eşi Angelica Rivera De Pena ile Türkiye ziyaret düzenlemiştir.
- 30 Temmuz Meksika Dışişleri Bakanı Jose Antonio Meade Kuribrena'nın Ankara'ya ziyareti bu tarihte gerçekleşmiştir.
- 02-06 Ocak Brezilya Dışişleri Bakanı Antonio Patriota Türkiye'yi ziyaret etmiştir.
- 07 Ekim Kosta Rika Dışişleri Bakanı Enrique Castillo Barrantes Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir.
- 12-13 Eylül Nikaragua Dışişleri Bakanı Samuel Santos Lopes Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiştir.

NOTLAR

1. "3. Türk-Latin Amerika Karatipler Kongresi Stratejik İşbirliği", *Tasam*, 2014, s. 5.
2. T.C. Dışişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Kosta Rika Dışişleri Bakanı ile Yaptığı Ortak Basın Toplantısı, 07.10.2013. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-kosta-rika-disisleri-bakani-ile-yaptigi-ortak-basin-toplantisi_-07_10_2013_-ankara.tr.mfa; Nikaragua'dan Ülkemize Dışişleri Bakanı Düzeyinde İlk Ziyaret, 13.09.2013, http://www.mfa.gov.tr/nikaragua_dan-ulkemize-disisleri-bakani-duzeyinde-ilk-ziyaret.tr.mfa.
3. 2013'teki çeşitli İş Konseyi toplantılarına aşağıdaki adreslerden ulaşılabilir; Ekvador Ankara Büyükelçisi İle Öğle Yemeği, *DEİK*, 16.01.2013, http://www.deik.org.tr/KonseyIcerik/5024/Ekvador_Ankara_B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isi_ile_%C3%96%C4%9Fle_Yeme%C4%9Fi.html; Meksika Devlet Başkanı Enrique Pena Nieto, *DEİK/Türk-Meksika İş Konseyi Toplantısına Katıldı*, 18.12.2013, http://www.deik.org.tr/5335/Meksika_Devlet_Ba%C5%9Fkan%C4%B1_Enrique_Pena_Nieto_DE%C4%B0K_T%C3%BCrk_Meksika_%C4%B0%C5%9F_Konseyi_Toplant%C4%B1s%C4%B1na_kat%C4%B1ld%C4%B1.html.
4. "Meksika ve Türkiye: İki Dost, Ortak ve Müttefik Ülke", *Milliyet*, 15.12.2013; "Meksika Cumhurbaşkanı Türkiye'de", *Habertürk*, 16.12.2013.
5. "Gül, Meksikalı Mevkidaşı Onuruna Yemek Verdi", *Sabah*, 17.12.2013.
6. "Türkiye İle Meksika Arasındaki İlişkileri Her Alanda Daha İleri Taşıma Konusunda Kararlıyız", 17.12.2013. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/88060/turkiye-ile-meksika-arasindaki-iliskileri-her-alanda-daha-da-ileri-tasima-konusunda-kararliyiz.html>.
7. "Meksika ve Türkiye: İki Dost, Ortak ve Müttefik Ülke", *Milliyet*, 15.12.2013.
8. "The First Meeting of MIKTA Foreign Ministers was held on the sidelines of UN General Assembly", <http://www.mfa.gov.tr/the-first-meeting-of-mikta-foreign-ministers-was-held-on-the-sidelines-of-the-un-general-assembly.en.mfa>. 12.02.2014.

9. Meksika Devlet Başkanı Enrique Pena Nieto, DEİK/Türk-Meksika İş Konseyi Toplantısına Katıldı, 18.12.2013, http://www.deik.org.tr/5335/Meksika_Devlet_Ba%C5%9Fkan%C4%B1_Enrique_Pena_Nieto_DE%C4%B0K_T%C3%BCrk_Meksika_%C4%B0%C5%9F_Konseyi_Toplant%C4%B1s%C4%B1na_kat%C4%B1ld%C4%B1.html.
10. “Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Meksika Dışişleri Bakanı Jose Antonio Meade Kuribrena ile biraraya geldi”, 30.07.2013. <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-meksika-disisleri-bakani-kuribrena-ile-biraraya-geldi.tr.mfa>.
11. Dışişleri Bakanlığı Kronoloji, <http://www.mfa.gov.tr/sub.tr.mfa?e5d7ddad-b4b9-4f2e-8b05-4b856756ccbb>.
12. “Brezilya Dışişleri Bakanı TUSKON’un Konuğu Oldu”, <http://tuskon.org/?p=content&gl=faaliyetler&cl=faaliyet&i=616> (10.01.2014).
13. “Turkish FM meets his Costa Rican Counterpart”, Anadolu Ajansı 07.10.2013, <http://www.aa.com.tr/en/news/237447--turkish-fm-meets-his-costa-rican-counterpart>.
14. “Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu’nun Kosta Rika Dışişleri Bakanı ile Yaptığı Ortak Basın Toplantısı”, 7.10.2013, Ankara, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-kosta-rika-disisleri-bakani-ile-yaptigi-ortak-basin-toplantisi_-07_10_2013_-ankara.tr.mfa.
15. “First Foreign Ministerial Visit From Nicaragua to Turkey”, 13.09.2013, <http://www.mfa.gov.tr/first-foreign-ministerial-visit-from-nicaragua-to-turkey.en.mfa>.
16. Söz konusu İş Konseyleri toplantıları ve oluşturulan raporlar için bakınız: DEİK Amerika İş Konseyleri, www.deik.org.tr.
17. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr>.
18. TÜİK, www.tuik.gov.tr.
19. TÜİK, www.tuik.gov.tr.
20. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr>.
21. Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr>.
22. TÜİK, www.tuik.gov.tr.
23. Mustafa Yetim, “Türkiye’nin Latin Amerika Politikası 2011”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011*, Editörler: Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul, Seta Yayınları, Ankara, 2012, s. 649.
24. TÜİK, www.tuik.gov.tr.
25. TÜİK, www.tuik.gov.tr.
26. TÜİK verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr.
27. TÜİK verilerinden derlenmiştir. www.tuik.gov.tr.

TÜRKİYE’NİN AFGANİSTAN VE PAKİSTAN POLİTİKASI

SALİH DOĞAN

Keele Üniversitesi, Doktora Adayı

Dünya siyaseti ve gündemindeki yerini ve önemini 2013 yılında da korumuş olan Afganistan ve Pakistan coğrafyası, Türkiye’nin de aktif dış politika izlediği bir bölge olmuştur. Tabii ki Türkiye’nin her iki ülke ile olan ilişkileri de yakınlığı da diğer dünya ülkelerine göre farklı olmakla birlikte, özellikle tarihten gelen siyasi ve kültürel bağlar günümüz ilişkilerinin çok daha kolay ve hızlı gelişmesini sağlamaktadır. Türkiye’nin, ilk olarak Pakistanlı büyük filozof, şair ve politikacı Muhammed İkbal’in “Asya’nın Kalbi” olarak adlandırdığı Afganistan’da devam eden güvenlik sorunu ve istikrarsızlığın çözümünü bölgesel işbirliğinde görmesi, her iki ülke ile yürütülen ilişkilere de direkt olarak yansıtılmıştır.

Türkiye’nin Afganistan ve Pakistan’a olan siyasi yaklaşımının birbirinden farklı iki ülkeye uygulanan farklı politikalar olarak şekil almaması, komşu iki Müslüman ülkenin birbirleri ile ilişkilerini ilerletmesi ve sıcak diyalog kurmalarını sağlamıştır. Bu noktada hem Afganistan hem de Pakis-

tan ile olan yakın dostluk ve kardeşlik duygularının zarar görmemesi için çaba gösteren Türkiye, ayrıca bu iki ülkenin birbirlerine olan güvensizliklerinin ve hasmane duygularının sona ermesi için ciddi mesai sarf etmiş ve halen de etmektedir.

Türkiye'nin hem NATO'ya üye hem de Müslüman nüfusu ağırlıklı bir ülke olması Afganistan sorunu konusunda, konu ile ilgili yerel ve uluslararası birçok kesim tarafından muhatap olarak kabul edilen bir aktör olmasını sağlamaktadır. Her ne kadar muharip asker göndermemiş olsa da, NATO bünyesindeki ISAF'ta almış olduğu görevler başta ABD olmak üzere bütün NATO ülkeleri tarafından takdir edilmektedir. Diğer yandan muharip olmayan Türkiyeli askerlerin içinde yer almış olduğu sivil inisiyatifler Afganistan ve Pakistan yönetimleri tarafından saygıyla karşılanmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin bölgede uygulamış olduğu sivil yaklaşım merkezli dış politikası, Türkiye'yi her iki ülke nezdinde de model ülke konumuna taşımaktadır.

2013 ve 2014 yılları Afganistan'ın ve bölgenin geleceği için büyük önemi haiz yıllardır. 2013 yılında Pakistan'da gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı seçimi ülke tarihi açısından son derece önemlidir. Pakistan'daki genel seçimler sonucunda ülke tarihinde seçilmiş bir hükümet ilk defa görev süresinin sonuna kadar iktidarda kalarak iktidarın sivil hükümetler arasında el değiştirmesini sağlamış bulunmaktadır.¹ Afganistan'daki cumhurbaşkanlığı seçimi de ilk defa seçilmiş bir başkanın koltuğunu seçilmiş başka bir başkana devrediyor olması hasebiyle ülkenin demokratikleşmesi yolunda önemli bir adım olacaktır.²

Dolayısıyla bölge ülkeleri için önümüzdeki birkaç yıl, 2001 sonrası kazanımların kaybedilmeyip bilakis pekiştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Türkiye de ülkedeki şiddetin tekrar artmaması, güvenlik ve istikrarın sağlanması, radikal fikir ve hareketlerin güç kazanmaması, Afganistan'ın güçlü bir güvenlik birimi ve iyi bir yönetişime sahip olması noktasında 2013 yılında da önceki yıllarda olduğu gibi aktif bir rol oynamıştır. Bu bağlamda Kabil Bölge Komutanlığı görevinin devam ettirilmesi, Türkiye-Afganistan-Pakistan Üçlü Zirve Süreci'ni destekleyen çalışmalar yapılması, İl İmar Ekiplerinin faaliyetleri ve İstanbul Sürecinin 3. Konferansı 2013 içerisinde bahsedilmesi gereken hususların başında gelmektedir.

Bunların yanında karşılıklı gerçekleştirilen ikili ziyaretler, Taliban tarafından kaçırılan 8 Türk mühendisin serbest bırakılması ve 2014 sonrasında faal duruma geçmesi beklenen NATO Kararlı Destek Misyonu'na Türkiye'nin de çerçeve ülke olarak katılmayı planlaması yine 2013 yılı için önemli olaylardandır.

KABİL BÖLGE KOMUTANLIĞI

Aralık 2001'de Bonn Konferansı'na istinaden kurulan Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) öncelikle Kabil ve çevresinin güvenliğini sağlama misyonu ile göreve başlamışken, Ekim 2003'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı ile görev alanı tüm Afganistan topraklarına yayılmıştır.

Türkiye, Afganistan'da 2002 ve 2005 yıllarında iki kez Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti (ISAF) Komutanlığını üstlenmiştir. 2007 yılında ise Kabil Bölge Komutanlığı'nın liderliğini 8 aylığına devralan Türkiye, 1 Kasım 2009 tarihinde yeniden Kabil Bölge Komutanlığı (KBK) sorumluluğunu 1 yıl süre ile devralmıştı. NATO'nun Afganistan'da faaliyet gösteren birimi Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvveti çerçevesinde Kabil Bölge Komutanlığı görevini Kasım 2009'dan beri devam ettiren Türkiye'nin bu görevi, 20 Eylül 2012 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetlerince alınan kararla 1 Kasım 2013 tarihine kadar bir yıl daha sürdürmesi kararlaştırılmıştı.³

2013 yılı içerisinde alınan son bir kararla birlikte ise Kasım 2009'dan bu yana toplamda beş kez görev süresi uzatılmış olarak, Türkiye'nin Kabil Bölge Komutanlığı'nı ISAF'ın görev süresinin sona ereceği 31 Aralık 2014 tarihine kadar devam ettirmesi kararlaştırılmıştır. Bu görev süresinin üst üste beş kez uzatılarak Türkiye tarafından devam ettirilmesi kararının altında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Afgan halkıyla kurduğu yakın ilişki, iletişim becerisi ve bu görevde sergilemiş olduğu üstün başarı yatmaktadır. Yürütülen bu görev, Türkiye'nin Afganistan'da güvenlik ve istikrarın oluşturulması ve bu ortamın sürdürülebilirliğinin sağlanması noktasında ortaya koymuş olduğu katkılardan birisini teşkil etmektedir. Aralık 2013 itibarıyla ISAF bünyesinde 998 askerimiz görev yapmaktadır.⁴

TÜRKİYE-AFGANİSTAN-PAKİSTAN ÜÇLÜ ZİRVE SÜRECİ

Son yıllarda Türkiye, geçmişle kıyaslanamayacak şekilde birçok ulus-

lararası krizde etkin bir aktör olarak yer alma ve katkıda bulunma gayretindedir. Gösterdiği bu çaba sadece devlet eliyle olmamakta, sivil toplum örgütleri de bu çabanın içerisinde aktif bir biçimde yer almaktadır. Bu bağlamda Afganistan ile Pakistan arasında gerçekleştirilen arabuluculuk çabası oldukça önemlidir.

6 Kasım 2013 tarihinde Ankara’da düzenlenen “Uluslararası Arabuluculuk Eğilimleri” çalıştayında bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Davutoğlu arabuluculuğun farklı boyutları olduğunu söyleyerek bunları “ülke içerisinde, ülkeler arasında, bölgesel ve küresel arabuluculuk girişimleri” olarak sıraladı. Türkiye’nin izlediği aktif dış politikanın birçok arabuluculuk girişimini gerçekleştirmesini sağladığını belirten Davutoğlu, Afganistan-Pakistan üçlü zirvelerinden de bu kapsamda bahsederek “İstanbul’da her yıl birçok arabuluculuk toplantıları düzenliyoruz. Şimdi de İstanbul’da bir BM Arabuluculuk Merkezi açmaya hazırlanıyoruz” dedi.⁵ Türkiye’nin bu konudaki rolünü daha da ileriye taşıma amaçlı düşünülen bu projenin BM nezdinde de Türkiye’nin saygınlığını artırmada önemli bir rol oynayacağı söylenebilir.

Afganistan ve Pakistan arasındaki karşılıklı güven inşasına katkıda bulunmak amacıyla Ankara’nın inisiyatifiyle başlatılan Türkiye-Afganistan-Pakistan Üçlü Zirve Süreci, bu anlamda 2007’den bu yana önemli bir görev ifa etmektedir. Son olarak 11-12 Aralık 2012 tarihinde gerçekleştirilen 7. Üçlü Zirve’ye yine Ankara ev sahipliği yapmıştır. 2013 yılının son aylarında yapılması planlanan 8. Zirve ise Şubat 2014’e ertelenmiştir. Her ne kadar 2013 yılında bir zirve gerçekleşmemiş olsa da 7. Zirve’nin yansımaları olarak ikili ve üçlü ziyaretler sırasında anlaşmalar imzalanmış ve eğitim, sağlık, ekonomi ve güvenlik alanında ortak çalışmalar devam ettirilmiştir.

İL İMAR EKİPLERİ (PRTS)

Türkiye’nin Afganistan’da barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik katkılarının yanı sıra sıradan bir Afganistanlının günlük hayatını iyileştirmeye yönelik yapmış olduğu projeler ve göstermiş olduğu çabalar da büyük önem arz etmektedir. Afganistan’ın yeniden imarı ve toplum olarak kalkınabilmesine yönelik sosyo-ekonomik projelere, eğitim ve sağlık alanındaki hizmetlere ve özellikle yerel yönetimlerdeki yönetişim becerisinin geliştirilmesi ve

desteklenmesine Türkiye büyük önem vermektedir.⁶

Bu bağlamda Kasım 2006'da Afganistan'ın Vardak vilayetinde kurulan İl İmar Ekibine (Provincial Reconstruction Team) ek olarak ülkenin kuzeyinde yer alan Cevizcan vilayetinde de ikinci bir İl İmar Ekibi 21 Temmuz 2010 tarihinde kurulmuştu. Bugüne kadar her iki il imar ekibinin gerçekleştirdiği projelerde eğitim, sağlık ve tarım gibi alanlara öncelik verilerek direkt olarak Afgan halkının yaşam kalitesine olumlu etkide bulunulması hedeflenmiştir.

Geçiş sürecinin sona ermesi ile birlikte İl İmar Ekipleri'nin yetkilerinin de yabancı ülkelere alınıp Afgan paydaşlara devredilecek olmasından dolayı halihazırda açık olanlar sırayla kapatılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de Vardak İl İmar Ekibi'nin faaliyetlerini 12 Ağustos 2013 tarihi itibarıyla sona erdirmiştir. İl İmar Ekibi'nin kullanmış olduğu yerleşkenin Türk-Afgan Dostluk Lisesi'ne dönüştürülmesini müteakiben de Afgan makamlarına devredilmesi kararı alınmıştır.⁷ Aynı İl İmar Ekibine bağlı olarak faaliyet gösteren Vardak Vilayeti Türk-Afgan Polis Eğitim Merkezi ise 27 Mayıs 2013 tarihinde Vardak Valiliği'ne devredilmiştir. Cevizcan'da bulunan İl İmar Ekibi ise faaliyetlerine 2013 yılında da devam etmiş, 2014 sonu itibarıyla ise Afgan paydaşlara devredilmesi kararı alınmıştır.

İSTANBUL SÜRECİ: 3. BAKANLAR KONFERANSI

Türkiye, Afganistan ve Pakistan ile kurmuş olduğu iyi ilişkilerin yine Türkiye'ye sağladığı özel konum sayesinde iki ülke yetkililerini Üçlü Zirveler vasıtasıyla birçok defa bir araya getirme başarısını göstermiştir. 24 Eylül 2013 tarihinde BMGK açılış oturumundaki konuşmasında Üçlü Zirve Süreci ile alakalı olarak "Hedefimiz bir diyalog, güven, karşılıklı anlayış ve uzlaşma atmosferi yaratmaktır. Güvenli, müreffeh ve barışçı bir Afganistan olmasında hepimizin çıkarı vardır." açıklamasında bulunan Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, bölgesel işbirliğinin ve sahiplenmenin şart olduğunu dile getirmiştir.⁸

Cumhurbaşkanı Gül'ün bu konuşmasında vurguladığı bölgesel işbirliğinin Üçlü Zirve Süreci dışındaki en etkili örneklerinden bir tanesi, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Afganistan Dışişleri Bakanı Zalmai Resul'un eşbaşkanlıklarında 2 Kasım 2011 tarihinde başlatılan "Afganistan

için İstanbul Konferansı” sürecidir. İlk konferans sonrasında “Güvenli ve İstikrarlı bir Afganistan için Bölgesel Güvenlik ve İşbirliğine Dair İstanbul Süreci” başlıklı belgenin kabul edilmesiyle İstanbul Süreci’nin çerçevesi belirlenmiştir. Süreç, katılımcı bölge ülkeleri ve destekçi ülkeler arasındaki siyasi diyalogun geliştirilmesini, Güven Artırıcı Önlemlerin (GAÖ) hayata geçirilmesini ve bunların sayesinde nihai olarak da odak noktasında Afganistan olan bölgesel bir işbirliğinin güçlendirilmesini hedeflemektedir.

İstanbul Süreci’nin en önemli özelliklerinden bir tanesi Afganistan liderliğinde yürütülmesidir. Zira sürecin İkinci Bakanlar Konferansı da 14 Haziran 2012 tarihinde Kabil’de gerçekleştirilmiştir. Bu konferans sonrasında öncelikli olarak geliştirilmesi kabul edilen yedi GAÖ’nün (Terörizmle Mücadele, Uyuşturucuyla Mücadele, Afet Yönetimi, Ticari Fırsatlar, Ticaret Odaları İşbirliği, Bölgesel Altyapı, Eğitim) tamamında katılımcı ülke olarak yer alan Türkiye, ayrıca Terörizmle Mücadele GAÖ’süne de Afganistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile birlikte eşlider ülke olmuştur. 2012 Eylül’den itibaren katılımcı ülkelerden ilgili uzmanların katılımıyla teknik grup toplantıları düzenlenmiş ve güven artırıcı önlemlerin uygulama planlarının hazırlığı yapılmıştır.

Bununla birlikte 14 Haziran 2012 tarihinden bu yana da toplam 10 Kıdemli Memurlar Toplantısı (KMT) yapılmıştır. En son 23 Eylül 2013 tarihinde BM 68. Genel Kurul Toplantıları kapsamında New York’ta gerçekleştirilen toplantıda Türkiye’nin, halihazırda eşlidi olduğu Terörizmle Mücadele GAÖ çerçevesinde bir etkinliğe ev sahipliği yapacağı açıklanmıştır. Kıdemli Memurlar Toplantıları işleyişi bakımından bu süreç içerisindeki bölgesel işbirliği ve sahiplenmeyi gösteren en önemli faaliyetlerden biridir. İki oturum halinde düzenlenen toplantıların birinci oturumunda bölge ülkeleri süreç ile alakalı kararlar alırken, ikinci oturumda ise bu kararlar destekçi ülkelerin görüşüne ve bilgisine sunulmaktadır.

İstanbul Süreci’nin 26 Nisan 2013 tarihinde yapılan Üçüncü Bakanlar Konferansı’na Kazakistan’ın eski başkenti Almatı ev sahipliği yapmıştır. Konferansa Afganistan ve Kazakistan Dışişleri Bakanları eşbaşkanlık etmiş ve bu süreçte geliştirilen altı GAÖ’ye dair uygulama planları kabul edilmiştir. Afganistan’ın liderliğinde, bölge ülkelerinin de sahiplenmesiyle süreçte ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir. Önümüzdeki dönemde de halihazırda

kabul edilen “Güvenlik Artırıcı Önlemler”in uygulama planlarının hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Türkiye, bir sonraki (IV.) Bakanlar Konferansı’nın Çin Halk Cumhuriyeti’nde gerçekleşecek ve Çin’in Afganistan ile birlikte sürecin eşbaşkanlığını yönetecek olmasını desteklemektedir. İstanbul Süreci’nde Afganistan dahil 14 bölge ülkesi¹ ve 15 destekçi ülke² yer almaktadır.

Ayrıca Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün de katıldığı 16 Ağustos 2013 tarihinde Azerbaycan’ın Gebele şehrinde toplanan Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) Üçüncü Zirvesi Sonuç Bildirisinde de katılımcı ülke³ devlet başkanları “Afganistan’ın egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve ulusal birliğini desteklediklerini vurgulayarak, yalnızca 2014 öncesi geçiş dönemi sırasında değil değişimin yaşanacağı 2015-2024 yıllarını kapsayan on yılda da bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi için güvenliğe, istikrara ve ülkenin kalkınmasına İstanbul Süreci gibi kapsamlı girişimler vasıtasıyla daha fazla katkıda bulunmaya hazır olduklarını”⁹ belirtmişlerdir.

NATO KARARLI DESTEK MİSYONU (RESOLUTE SUPPORT MISSION)

Afganistan’ın güvenlik sorumluluğunun ISAF’tan Afgan Ulusal Güvenlik Güçleri’ne devrine ilişkin Geçiş Süreci’nin beşinci ve son aşamasının 18 Haziran 2013 tarihinde hayata geçirilmesi ile birlikte NATO birliklerinin görev tanımı da muharip askerlikten destekleyici role dönüşmüş oldu.¹⁰ Bu görev tanımı değişikliği ile birlikte de Afganistan’da var olan yabancı asker sayısı uzun bir süre sonra ilk defa 100 binin altına düşürüldü. 2014 sonu itibarıyla Geçiş Süreci’nin tamamlanması ile birlikte de ISAF misyonu sona ermiş olacak.

Öte yandan, ISAF misyonunun sona ermesi NATO’nun Afganistan’daki varlığının da sona ermesi anlamına gelmemektedir. NATO, Kararlı Destek Misyonu (Resolute Support Mission) adı altında 2015 yılında

1. Bölge Ülkeleri: Afganistan, Azerbaycan, Birleşik Arap Emirlikleri, Çin halk Cumhuriyeti, Hindistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan.

2. Destekçi Ülkeler: Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, Avustralya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Irak, İngiltere, İspanya, İsveç, İtalya, Japonya, Kanada, Mısır, Norveç.

3. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye ve Türkmenistan.

ISAF'ın yerini alması planlanan ve eğitim, destek ve danışmanlık odaklı bir birim kurma çalışmalarına halihazırda başlamış durumdadır. ABD, Almanya ve İtalya ile birlikte Türkiye de bu misyona Çerçeve Ülke olarak katılmayı öngörmektedir. Bu bağlamda Türkiye, 2014 sonrası uluslararası güçlerin Afganistan'da asker buldurmasına olanak sağlayacak olan ABD ile imzalanması gereken İkili Güvenlik Anlaşması (Bilateral Security Agreement-BSA) ve NATO ile imzalanması gereken Kuvvetler Statüsü Anlaşması'nın (Status of Forces Agreement-SOFA) imzalanması konusunda destekçi konumundadır.

Türkiye, ISAF Misiyonu çerçevesinde Afgan Ulusal Ordusu (Afgan National Army - ANA) ile Afgan Polis Gücü'ne (Afgan National Police-ANP) vermiş olduğu eğitim desteğini devam ettirmektedir. 2001'den bu yana Afganistan'da eğitilen ANA askerlerinin sayısı 17.500'e ulaşırken, Türkiye'de de yaklaşık olarak 3.250 askere eğitim verilmiştir. 5 Mart 2011'de imzalanan Mutabakat Muhtırası'yla orta kademe Afgan polis memurlarına da Sivas Polis Mesleki Eğitim Merkezi'nde eğitim vermeye başlanmış ve 2013 sonu itibarıyla yaklaşık 1500 polis memuru mezun olmuştur.

TÜRKİYE-PAKİSTAN İKİLİ ZİYARETLER

Türkiye'nin Pakistan politikası da tıpkı Afganistan politikasında olduğu gibi bölgesel istikrar ve barışın sağlanması ve korunması üzerine kuruludur. Bu noktada önemli bir rolü olan Pakistan'ın gelişen demokrasisinin güçlendirilmesi, terörizm ve radikal hareketlerle mücadelesi ve sosyo-ekonomik kalkınma çabaları konularında Türkiye Pakistan'a büyük destek vermektedir.

Pakistan'da 2013 yılı içerisinde önce 11 Mayıs'ta genel seçimler, akabinde ise 30 Temmuz tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. Genel seçimlerde birinci olan Navaz Şerif liderliğindeki Pakistan Müslüman Ligi-Navaz Partisi (PML-N), hükümeti tek başına kurmuştur. Pakistan tarihinde ilk defa sivil bir hükümetin görev süresini tamamlayarak yerini başka bir sivil hükümete bıraktığı seçimler sonrasında Navaz Şerif başbakanlık koltuğuna oturmuştur. 30 Temmuz tarihinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini de PML-N'nin adayı Memnun Hüseyin kazanmış ve 8 Eylül 2013 tarihi itibarıyla da cumhurbaşkanı olarak görevine başlamıştır.

Bu seçimler sonrasında Ankara ve İslamabad yönetimleri arasındaki karşılıklı ziyaretler ve ikili görüşmeler üst düzeye çıkmış ve iki ülke arasındaki ilişkilerin pekiştirilmesine vesile olmuştur. 7 Aralık 2010'da ilki düzenlenen Türkiye-Pakistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) toplantılarının¹¹ üçüncüsü Pakistan İslam Cumhuriyeti Başbakanı Navaz Şerif'in 16-19 Eylül tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında yapılmıştır. İki ülke başbakanlarının eşbaşkanlığını yaptığı toplantıda ticari ilişkilerin artarak devam ettirilmesi ve özellikle de enerji alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi hususlarının üzerinde durulmuştur.

Son yıllarda üst üste Pakistan'da yaşanan sel felaketleri ve ekonomik durgunluktan dolayı iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler arzulanan seviyeye ulaşmamış olsa da 2011 ve 2012 yıllarında yaşanan durgunluktan sonra tekrar ivme kazanmaya başlamıştır. Bunda Mayıs 2012'de İslamabad'da yapılan YDİK İkinci Toplantısı ve imzalanan anlaşmaların da etkisi olmuştur. Bir yılı aşkın bir süreden sonra Eylül 2013'te Üçüncü Toplantı için tekrar Ankara'da bir araya gelen iki ülke yetkilileri, toplantı kapsamında enerji, ticaret, ulaştırma, güvenlik, kültür, kentsel gelişim ve belediye hizmetleri alanlarında işbirliğine yönelik anlaşmalar ve mutabakat muhtıraları imzalamışlardır. Böylelikle YDİK toplantıları vasıtasıyla imzalanan belge sayısı 40'a ulaşmıştır.¹² Türkiye ile Pakistan arasında Tercihli Ticaret Anlaşması imzalanmasına yönelik müzakerelerin 5. ve 6. tur görüşmeleri de yine 2013 yılında gerçekleştirilmiştir.¹³

Resmi ziyaretler ve imzalanan anlaşmalar dışında da Türkiye-Pakistan ilişkileri 2013 yılında oldukça parlak seyretmiştir. Örneğin, Pakistan'ın ilk metrobüs projesi Türkiye-Pakistan işbirliği ile yapılarak 10 Şubat 2013 tarihinde açılmıştır. Gelişen ekonomik ilişkiler kapsamında 2011'de İBB Ulaşım A.Ş. ile Pencap Eyaleti Hükümeti arasında imzalanan danışmanlık anlaşmasına göre yapımına başlanan ve 11 ayda tamamlanan 27 km uzunluğundaki Lahor Metrobüs Hattı'nın inşaat ihalesinin bir kısmı ile ilk 8 yıllık işletmesini de bir Türk şirketi kazanmıştır.¹⁴ Açılışa katılan Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ iki ülkenin ticari ve ekonomik alanda işbirliğini artırması gerektiğine vurgu yaparak, bu sayede ilişkiler gereken düzeye taşınmış olur derken, Pencap Eyaleti Başbakanı Şahbaz Şerif de metrobüs hattının Pakistan'da şehir içi ulaşım için yapılan en büyük ve en modern

yatırım olduğunu belirterek bu projeyi Lahor'a kazandıran Türk iş adamlarına teşekkür etmiştir.

Türk Hava Yolları da Afganistan ve Pakistan ile gelişen ilişkilerin bir göstergesi olarak bu ülkelere yaptığı uçuşlara 2013 yılı içinde yeni destinasyonlar eklemiştir. Afganistan'da başkent Kabil'den sonra Mezar-ı Şerif'e de direkt seferler 19 Kasım 2013 tarihi,¹⁵ Pakistan'da da Karaçi ve İslamabad'ın ardından Lahore seferleri 28 Kasım 2013 tarihi itibarıyla başlamıştır.¹⁶

Navaz Şerif'in resmi Türkiye ziyareti sırasında 18 Eylül 2013 tarihinde İstanbul'da Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu'nun düzenlediği Türkiye-Pakistan Ticaret ve Yatırım Forumu'na Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan ve Pakistan Başbakanı Navaz Şerif katılmıştır. Düzenlenen forumda Türk Eximbank ile Pakistan arasında 300 milyon dolarlık kredi sağlama anlaşması imzalanmıştır. Çağlayan, Pakistan ile Türkiye arasındaki ticaret hacminin bu sene 875 milyon dolar olduğunu belirterek Pakistan'daki ekonomik gelişmelere dikkat çekmiştir. Ayrıca 2011'de belirlenen 2 milyar dolarlık hedefe ulaşılabilmesi için de Türkiye-Pakistan arasında yapılması öngörülen tercihli ticaret anlaşmasının bir an önce yürürlüğe girmesi gerektiğini dile getiren Çağlayan, "bu sayede her iki ülkenin ticaret hacmi de ikiye katlar" demiştir.¹⁷ Forum'da bir konuşma yapan Pakistan Başbakanı Navaz Şerif de ülkesinde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmelere dikkat çekerek Türkiyeli iş adamlarına "gelin, Pakistan'da iş ortağımız olun" çağrısında bulunmuştur.¹⁸

Gelişen ikili ilişkilerin bir göstergesi de Van'da yaşanmıştır. Başbakan Erdoğan, 26 Ekim 2013 tarihinde Pakistan Pencap Eyaleti Başbakanı Şahbaz Şerif ile Van'da görüşmüştür. 2011'deki deprem sonrasında Van'da yeni yapılan bir okula sağladıkları katkılardan dolayı bir de konuşma yapan Şahbaz Şerif, Pakistan'daki sel felaketi sonrasında Başbakan Erdoğan'ın ziyaretini ve yapılan 100'lerce milyon dolarlık yardımı hatırlatmıştır. Türkiye'nin ve Türkiyeli yatırımcıların Pakistan'daki çalışmalarına da değinen Şerif, "Bundan biz görebiliyoruz ki Türkiye Pakistan arkadaşlığı canı gönülden ve kıyamete kadar devam edecektir" demiş ve konuşmasını "Yaşasın Türkiye-Pakistan dostluğu" sözleriyle tamamlamıştır.¹⁹

Ayrıca, bütün bu gelişmelerin dışında Türkiye, Pakistan'ın siyasi, ekonomik ve diğer sorunlarını belirli bir sistematik içerisinde çözebilmesine yar-

dımcı olmak ve gerekli desteğin sağlanması adına uluslararası iradeyi güçlendirmek ve harekete geçirmek amacıyla 2008'de oluşturulan Demokratik Pakistan'ın Dostları Grubu'nu (DPDG) da aktif olarak desteklemektedir.

ENERJİ ALANINDAKİ İŞBİRLİĞİ ÇALIŞMALARI

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, 2 Mart 2013 tarihinde beraberindeki heyetle birlikte Afganistan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret, Türkiye'den Afganistan'a bu bakanlık seviyesinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olması nedeniyle tarihi bir özelliğe de sahiptir.²⁰ İki ülke arasındaki ilişkilerde özellikle enerji alanında geliştirilebilecek projelerin ve Türkiye'den Afganistan'a yapılabilecek yatırımların konuşulduğu bu ziyaret kapsamında 8 bakan ve son olarak da Cumhurbaşkanı Hamid Karzai ile görüşen Yıldız, "Burada hem kamu olarak, TPAO olarak hem de özel sektör olarak birçok işte bulunmak istiyoruz" açıklamasında bulundu.²¹ Afganistan'da altın aranması ile ilgili 4 ihalenin ve petrol arama ve üretilmesi ihalesinin 1/3 ortaklık bazında kazanılması ile 8 doğalgaz kuyusunun rehabilitasyon çalışmalarına başlanmasının Türk şirketlerince yapılması ve ilk planda TPAO'nun 100 milyon dolarlık bir yatırımında bulunacak olması,²² Türkiye-Afganistan arasındaki ekonomik ilişkilerde özellikle enerji alanında büyük bir adım atıldığını göstermektedir. Afganistan'da elektrik üretim sektörüne toplamda 30 milyar dolarlık bir yatırım yapılabilme potansiyelinin de olduğu düşünüldüğünde Bakan Yıldız'ın Afganistan ziyareti, iki ülke arasındaki ticaret hacmini kısa sürede çok yukarılara çekebilme imkanı doğurmuştur.

AFGANİSTAN'DA KAÇIRILAN TÜRKİYELİ VATANDAŞLAR

22 Nisan 2013 tarihinde Afganistan'ın doğusunda bulunan Logar vilayetindeki Azra bölgesine zorunlu iniş yapan bir helikopterdeki 8 Türk mühendis Taliban tarafından rehin alındı.²³ 2003'ten bu yana 6 kez Taliban'ın Türkiyeli işçi ve mühendisleri rehin alma eylemleri gerçekleşmiş ve daha sonra bu kişiler serbest bırakılmışlardı.²⁴ Kaçırılma olayının haber alınmasından hemen sonra ise Türkiye, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığına bağlı birimler üzerinden girişimlerde bulunarak kısa bir süre içerisinde rehin alınan vatandaşların sağlık durumlarının iyi olduğuna dair bilgi paylaşımında bulundu. Rehinelere ellerinde olduğu bilgisini onaylayan Taliban

Sözcüsü Zebihullah Mücahid de yaptığı açıklamada rehinelere durumunun iyi olduğunu ve Taliban lider kadrosunun Türk rehinelere hakkında henüz bir karar almadığını açıklamıştı.²⁵

Logar İl Şura Başkanı Abdulveli Vekil de Taliban'ın Türk rehinelere güvenli bir bölgeye götürdüğünü belirterek, "Bu olay gerçekleşeli Taliban ile temas halindeyim. Özellikle aralarında Türklerin de bulunduğunu duyunca tüm işimi bırakıp buna yoğunlaştım. Artık Türk kardeşlerime serbest bırakılana kadar elimden gelen çabayı göstereceğim" açıklamasında bulundu.²⁶ Hem Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) hem de Afgan yetkililerin çabaları sonucunda Taliban önce 12 Mayıs'ta 4 kişiyi serbest bırakırken,²⁷ 2 gün sonra diğer 4 kişiyi de serbest bıraktı. Taliban Sözcüsü Mücahid de elektronik posta yoluyla yaptığı basın açıklamasında rehinelere tamamının iyi niyet göstergesi olarak serbest bırakıldığını belirterek, "Taliban, Türk halkı ve Türk devleti ile iyi ilişkiler geliştirmek istiyor. Daha önce diğer 4 tanesi serbest bırakılan Türklerin geri kalan 4'ü de yetkili makamlara teslim edilmiştir. Bu Türk vatandaşlarının serbest kalmasında dost ve kardeş ülke Türkiye'nin Müslüman olması en önemli etken olmuştur" açıklamasında bulundu.²⁸

Ayrıca 9 Ocak 2011 tarihinde Taliban tarafından kaçırılan inşaat teknisyeni Sertaç Dikilitaş, MİT'in uzun süredir devam eden girişimleri sonucu 2 yıldan fazla bir zaman sonra 30 Mart 2013 tarihinde serbest bırakılmıştı.²⁹ 16 Nisan 2013 tarihinde kaçırılan tır şoförü Kerim Yeşil ise Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun girişimleri neticesinde 14 Temmuz 2013 tarihinde Cevizcan'daki İl İmar Ekibine teslim edilmişti.³⁰ Rehin alınan Türkiyeli vatandaşların tamamının başlarına bir olay gelmeden serbest bırakılmaları, Türkiye'nin bölgedeki varlığı ve yumuşak gücünün her kesim üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Afganistan'da yaşanan Geçiş Süreci'nde sona yaklaşılması ile birlikte uluslararası toplum nezdinde ülkenin önemini ve ilgisini yitirebileceği ihtimalleri bir süredir konuşulmaktaydı. Özellikle NATO bünyesinde Afganistan'da asker bulduran ülkelerin vermiş olduğu kayıplardan dolayı geri çekilme ile birlikte Afganistan'a olan ilgilerinin azalması olasılığı mevcut-

tur. Türkiye ise bu konuda en az eskisi kadar kararlı adımlar atmakta, Afganistan ve Pakistan ile işbirliklerini zenginleştirerek geliştirmeye yönelik politikalar izlemektedir. Bunun yanında Türkiye, Afganistan'daki sorunun çözümünde bölgesel ve küresel aktörlerin istikrar ve barış sürecine dahil olmalarının önemine vurgu yapmakta ve bu konuda özellikle Pakistan ile sürekli iletişim halinde bulunmaktadır.

2014 sonu itibarıyla başlayacak olan Dönüşüm On Yılı'nda Afganistan'ın, ekonomik olarak uluslararası kamuoyunun ciddi miktarlarda desteğine ihtiyaç duyacağını bilen Türkiye, Afganistan ile ekonomik ilişkilerini artırma adına hem devlet hem de STK'lar ve özel kuruluşlar eliyle Afganistan'a yatırımlar yapmakta ve Afgan halkının günlük hayatına pozitif etki edecek projeler yürütmektedir. Pakistan ile de her iki ülke başbakanının da çok defa dile getirdiği üzere potansiyelin çok altında bir ticaret hacmine sahip olan Türkiye, bu konuda da ciddi yatırımlar da bulunarak kısa bir süre içerisinde 2 milyar dolarlık bir ticaret hacmine ulaşmayı hedeflemektedir.

Pakistan Başbakanı Navaz Şerif'in Türkiye'ye olan özel ilgisiyle birlikte 2013'te hızla yükselen ikili ilişkilerin önümüzdeki yıllarda da artarak devam etmesi her iki ülkenin de temennisi olarak görülmektedir. Türkiye'nin 2014 sonrası Afganistan'daki varlığını devam ettirmesi ise "Afganistan, Türkiye'den destek istediği sürece Türkiye orada bulunmaya ve yardım etmeye devam edecektir" temel politika çizgisine dayanmaktadır.

KRONOLOJİ

2 Mart	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Afganistan'a ziyareti kapsamında 8 bakan ve Cumhurbaşkanı Hamid Karzai ile görüşmüştür.
4 Mart	Türkiye-Afganistan Dışişleri Bakanlıkları arasında Bilişim Alanında İşbirliği Mutabakat Metni Ankara'da imzalandı.
19 Nisan	Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Afganistan Meclis Başkanı Abdül Rauf İbrahimi ile görüştü.
22 Nisan	Afganistan'ın Logar vilayetindeki Azra bölgesine zorunlu iniş yapan bir helikopterdeki 8 Türk, Taliban tarafından esir alındı.
26 Nisan	Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kazakistan'ın ev sahipliğinde Almatı'da düzenlenen İstanbul Süreci Üçüncü Bakanlar Konferansı'na katıldı.
11 Mayıs	Pakistan'da yapılan genel seçimler sonucunda birinci parti olarak çıkan Navaz Şerif liderliğindeki Pakistan Müslüman Ligi-Navaz (PML-N), Hükümeti tek başına kurmuştur.
12-14 Mayıs	22 Nisan tarihinde kaçırılan 8 Türk mühendis serbest bırakıldı.

- 27 Mayıs Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Afganistan Yüksek Barış Konseyi Başkanı ve Cemiyet-i İslami Partisi Başkanı Salahuddin Rabbani'yi Çankaya Köşkü'nde kabul etti.
- 21 Haziran Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi Feridun Sınırlıoğlu ABD'nin Afganistan ve Pakistan Özel Temsilcisi James Dobbins ile Ankara'da bir araya geldi.
- 30 Temmuz Pakistan'da yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde iktidar partisi PML-N'in adayı Memnun Hüseyin (Mamnoon Hussain) Pakistan'ın 12. Cumhurbaşkanı seçildi. Hüseyin, 8 Eylül 2013 tarihinde de Cumhurbaşkanlığı görevine başladı.
- 30 Ağustos Afganistan Dışişleri Bakanı Zalmai Resul Ankara'ya bir ziyaret gerçekleştirdi.
- 16-19 Eylül Pakistan Başbakanı Navaz Şerif Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulundu.
- 19 Aralık D8 Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılmak üzere İslamabad'da bulunan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, toplantı öncesinde Pakistan Başbakanı Navaz Şerif tarafından kabul edildi.
- 22-24 Aralık Başbakan Erdoğan beraberindeki heyetle birlikte Pakistan'a resmi bir ziyarette bulundu.

NOTLAR

1. Salim Çevik, "Pakistan Seçimleri," *Sabah*, 18 Mayıs 2013.
2. Salih Doğan, "Afganistan'da Başkanlık Seçimlerine Doğru," *Ortadoğu Analiz*, Cilt 6 Sayı 61, Mart-Nisan 2014, s. 86-89, (Ankara: ORSAM).
3. http://www.mfa.gov.tr/no_-222_-20-eylul-2012_-ulkemizin-isaf-kapsaminda-ka-bil-bolge-komutanligi-liderligini-bir-yil-daha-surdurmesi-hk_.tr.mfa
4. "2014 Yılına Girerken Dış Politikamız," T.C. Dışişleri Bakanlığı, bkz. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2014-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
5. http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-davutoglu-norvec-disisleri-bakani-brende_yle-birlikte-uluslararası-arabuluculuk-egilimleri-calistayi_na-katil.tr.mfa (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
6. "2014 Yılına Girerken Dış Politikamız," T.C. Dışişleri Bakanlığı, bkz. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2014-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
7. <http://www.tika.gov.tr/haber/tika-afganistanda-gerceklestirdigi-663-proje-ile-kalkinma-isbirliginde-onemli-adimlar-atti/475> (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2014).
8. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/87180/gercek-anlamda-demokratik-temsil-kabiliyetine-sahip-etkin-ve-hesap-verebilir-bir-guvenlik-konseyi-ge.html> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2014).
9. <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/86784/basarili-bir-zirve-gerceklestirdik.html> (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2014).

10. "NATO, güvenliği tamamen Afganistan'a devretti," *Zaman*, 18 Haziran 2013 (Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2014).
11. <http://www.kdk.gov.tr/sayilarla/yuksek-duzeyli-isbirligi-mekanizmalari/8> (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2014).
12. "2014 Yılına Girerken Dış Politikamız," T.C. Dışişleri Bakanlığı, bkz. http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2014-yilina-girerken-dis-politikamiz.pdf (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
13. http://www.ekonomi.gov.tr/upload/DE79BC91-D8D3-8566-45209703202B91-DA/eko_bak_faal_rap_2013.pdf (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
14. Erkan Yiğitsözlü, "İstanbul'un metrobüs projesi Pakistan'a taşındı," *Hürriyet*, 10 Şubat 2013, (Erişim Tarihi: 17 Mayıs 2014).
15. http://www.dha.com.tr/turk-hava-yollari-mezari-serif-seferleri-basladi_554825.html (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2014).
16. <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/11/28/thynin-lahore-seferleri-basladi> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2014).
17. "Eximbank signs \$300 mln deal with Pakistan at Tuskon meeting," *Today's Zaman*, 18 Eylül 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
18. 'Ulaşımında İşbirliği,' <http://www.haber5.com/ekonomi/ulasimda-isbirligi> (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
19. "Başbakan'dan Çarpıcı Açıklamalar," *Sabah*, 26 Ekim 2013, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/10/26/basbakan-erdogan-konusuyor>.
20. www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/Yayinlar/EnerjiSuveCevreBulteni13.pdf (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
21. <http://www.trthaber.com/haber/ekonomi/taner-yildiz-afganistanda-76845.html> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
22. <http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2013/03/05/afganistanda-altin-bulduk> (Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2014).
23. "Taliban detain Turks in eastern Afghanistan," *Al-Jazeera*, 22 Nisan 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
24. Hakan Boz, "Türkiye'nin AFPAK Politikaları Kaçırılan Türkleri Kurtarır mı?," *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 26 Nisan 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
25. "Afganistan: 'Türk rehinelere durumu iyi'," *BBC*, 23 Nisan 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
26. "Afganistan'da kaçırılan Türklerle ilgili önemli açıklama," *Radikal*, 23 Nisan 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
27. "Afganistan'da kaçırılan 8 Türk'ten 4'ü serbest," *T24*, 12 Mayıs 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
28. "Taliban'ın Kaçırıldığı Türkler Serbest," *CNN Türk*, 14 Mayıs 2014.
29. "Kaçırılan teknisyeni MİT kurtardı," *ntvmsnbc*, 31 Mart 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).
30. "Afganistan'da kaçırılan tır şoförü Kerim Yeşil serbest," *İHA*, 14 Temmuz 2013, (Erişim Tarihi: 26 Mayıs 2014).

TÜRKİYE’NİN GÜNEYDOĞU ASYA POLİTİKASI

ÜMİT ALPEREN

Araş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Türkiye’nin Güneydoğu Asya ülkeleri ile ilişkilerinde, 2013 yılında kısmi bir hareketlenme olmuş ise de uzun yıllardır devam eden durağanlıkta ciddi bir değişikliğin meydana geldiği söylenemez. Güneydoğu Asya jeo-politikasında ve jeo-ekonomisinde küresel boyutları olan Çin, ABD, Japonya, Hindistan gibi güçlü aktörlerin etkinliği mevcuttur. Siyasi ve askeri olarak dünyanın en sıcak bölgesi kabul edilen Ortadoğu’da bölgesel bir güç olan Türkiye’nin, Güneydoğu Asya’dan coğrafi uzaklığı da ilişkilerin arzulanan düzeye çıkmasının önünde bir engel olarak durmaktadır. Diğer yandan Türkiye ve Güneydoğu Asya ülkelerinin “gelişen ülkeler” konumunda olmaları, bu ülkelerin birbirleriyle değil bölgelerindeki gelişmiş ülkelerle daha fazla işbirliği yapmalarına neden olmaktadır. Siyasi, ekonomik ve teknolojik olarak çevrelerindeki gelişmiş ülkelerle daha fazla işbirliği isteği ve zarureti bu ülkelerin enerjisinin büyük bir kısmını almaktadır. Dolayısıyla coğrafi olarak daha uzak ve aynı konumda olan ülkelerle

ilişkilerini arttırma kapasiteleri de sınırlı kalmaktadır. Aşağıdaki tablo 1'de de görüleceği üzere Türkiye ve Güneydoğu Asya ülkeleri arasındaki ticaret hacimleri de oldukça düşüktür. 2012 yılına oranla 2013 yılında bölge ülkeleri ile Türkiye arasında ticaret hacminin Türkiye aleyhine arttığı görülmektedir.

Güneydoğu Asya bölgesi Türkiye perspektifinden analiz edilirken, Türkiye'ye coğrafi, kültürel ve tarihsel yakınlık ve ülkelerin sahip olduğu ekonomik, askeri ve siyasi kapasite açısından bir sınıflandırmaya gidilmesi gerekmektedir. Bu perspektiften şöyle bir sınıflandırmaya gitmek mümkündür. Türkiye'ye coğrafi olarak daha yakın, siyasi, ekonomik, teknolojik ve askeri olarak Güneydoğu Asya'nın diğer ülkelerine göre ilişkilerin ilerlemesi bağlamında oldukça yüksek potansiyeli barındıran Hindistan birinci eksenini oluşturmaktadır.¹ Birbirlerine kültürel, tarihsel, dinsel ve coğrafi olarak yakın olan Malezya, Endonezya ve Singapur ikinci eksenini oluşturmaktadır. İkinci gruptaki ülkelerle Türkiye arasında din ve tarih bağı bulunması ayrıca önem arz etmektedir. Üçüncü grubu da coğrafi ve kısmen kültürel olarak Çin'e ve Hindistan'a yakın olan ve Hindini şeklinde adlandırılan Vietnam, Laos, Tayland, Kamboçya ve Myanmar oluşturmaktadır. Bu gruptaki ülkeler, bölgesel güçler olan Hindistan, Çin ve küresel güç ABD'nin arasında bölge için yaşanan rekabette kendilerine oyun alanı açmaya çalışan aktörlerdir. Bu yazıda yukarıda belirtilen bağlamda, Türkiye'nin 2013 yılı içerisinde, Güney Asya'nın bazı ülkelerine ve Güneydoğu Asya ülkelerine yönelik nasıl bir dış politika izlediğinin, ekonomik, siyasi vb. ilişkilerde ne yönde değişimlerin meydana geldiğinin incelenmesi hedeflenmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin Güney ve Güneydoğu Asya ülkeleri ile dış ticareti 2012-2013 (milyon \$)

Ülkeler	Hacim		Denge	
	2012	2013	2012	2013
Hindistan	6635	6955	-5052	-5781
Bangladeş	981	1200	-552	-809
Sri Lanka	122	128	-47	-54
Nepal	15	16	-8	-9
Vietnam	1304	1774	-1124	-1559
Tayland	1488	1525	-1136	-1077
Malezya	1444	1503	-1113	-959
Singapur	666	708	221	3
Kamboçya	59	87	-49	-66
Myanmar	10	33	1	17
Laos	5	8	1	3
Maldivler	7	6	7	6
Brunei	1	5	1	5
Doğu Timor	0	0	0	0
Bhutan	0	0	0	0
TOPLAM	12737	13948	-8850	-10280

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı²

2013 YILINDA HİNDİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Demografik, ekonomik ve siyasi olarak bölgenin en güçlü ülkesi olan ve küresel siyasette her geçen gün etkinliği artan Hindistan ile Türkiye ilişkileri 2013 yılında karşılıklı üst düzey ziyaretler ile ciddi bir atılım gerçekleştirmiştir. Türkiye ile Hindistan arasında hiçbir siyasi sorun bulunmamasına rağmen son yıllara kadar Türkiye-Hindistan ilişkilerinin, Türkiye'nin Pakistan ile olan "duygusal" ilişkisi nedeniyle, Pakistan-Türkiye ilişkisinin ve Keşmir sorununun psikolojik gölgesi altında olduğunu söylemek mümkündür.³ Türk-Hint ilişkileri son yıllarda Pakistan'ın gölgesinden çıkmaya başlamıştır. 2011 yılında Yeni Delhi Büyükelçisi olarak atanan Burak Akçapar'a göre, Türk-Hint ilişkilerinin diğer aktörlerin "gölgesi" altından gelişmesi gerekmektedir.⁴ Akçapar'a göre Türkiye, Keşmir sorununda taraflardan birinin yanında görünmektense sorunun çözümüne katkı sağlayan, arabulucu konumunda olmayı yeğlemektedir.⁵

Hem Türk tarafında hem de Hint tarafında ilişkileri geliştirmek için 2013 yılındaki karşılıklı ziyaretlerdeki artış dikkati çekmektedir. 18-19 Şubat 2013 tarihlerinde Türkiye-Hindistan siyasi istişare toplantısı çerçevesinde Dışişleri Bakanı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu hem Türk-Hint ilişkilerini tartışmak hem de bölgesel sorunları konuşmak amacıyla Yeni Delhi'yi ziyaret etmiştir.⁶ Bu ziyaret sonrasında Hindistan medyası Pakistan'ın Türk-Hindistan ilişkilerinde engel teşkil ettiğini gündeme taşımıştır.⁷ Fakat Hindistan'ın Ankara Büyükelçisi Susmita Gongulee Thomas, Pakistan ve Hindistan'ın genellikle çoğu konuda farklı düşüncede olmalarına rağmen bu durumun Türkiye-Hindistan ilişkilerini olumsuz etkilememesi gerektiğini belirtmiştir.⁸ Müsteşar Sinirlioğlu'nun Yeni Delhi ziyaretinden sonra 26 Temmuz 2013 tarihinde Hindistan'dan Türkiye'ye 10 yıllık bir aradan sonra ilk defa Dışişleri Bakanı düzeyinde bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.⁹ Her iki ülkenin dışişleri bakanı da bu ziyareti Türk-Hint ilişkilerinde yeni bir sayfa olarak değerlendirmiştir. Hindistan Dışişleri Bakanı Salman Hürşit'in gerçekleştirmiş olduğu Türkiye ziyaretinde, iki ülke arasında stratejik işbirliği, savunma, ekonomi ve siyasi alanlarda ortak çalışmaların yapılması yönünde karar alınmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu iki ülke dışişleri bakanları arasında düzenli istişarelerin yapılmasını umduğunu belirtmiştir. Ayrıca Davutoğlu ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi için de karma ekonomik komisyonun toplanması yönünde çalışmaların yapıldığını da ifade etmiştir.¹⁰ Davutoğlu Türk-Hint ilişkilerinin sistematik bir zemin üzerine oturması için 2014-15 yıllarına yönelik bir eylem planı üzerinde çalışılacağını söylemiştir.¹¹

Şüphesiz Türk-Hint ilişkilerinde 2013 yılında meydana gelen en önemli gelişme, 15 yıl aradan sonra Hindistan Cumhurbaşkanı Pranab Mukherjee'nin 5-7 Ekim tarihleri arasında Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün davetlisi olarak gerçekleştirmiş olduğu Türkiye ziyaretidir.¹² Bu ziyarette ikili ilişkilerin yanı sıra terörizm ve Hindistan'ın Nükleer Tedarikçiler Grubuna dâhil edilmesi için Türkiye ile işbirliği konusu ele alınmıştır.¹³ Ayrıca, Çankaya Köşkünde gerçekleşen ziyaret sonrasında iki ülke arasında, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) ile Hindistan Cumhuriyeti Mikro, Küçük ve Ortak Ölçekli İşletmeler Bakanlığı Ulusal Küçük İşletmeler İşbirliği arasında Mutabakat

Muhtırası, Arşiv Alanında İşbirliğine Dair Protokol, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ile Hindistan Devlet Televizyonu Doordarshan arasında İşbirliği Protokolü, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile All India Radio arasında Radyo Programları Alanında İşbirliği Protokolü, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ile Hindistan Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Dairesi arasında Bilim ve Teknoloji İşbirliği Protokolü, İstanbul Üniversitesi ile Jamia Millia Islamia Üniversitesi arasında Mutabakat Muhtırası, Atatürk Üniversitesi ile Delhi Üniversitesi arasında Mutabakat Muhtırası, Kadir Has Üniversitesi ile Delhi Üniversitesi arasında Mutabakat Muhtırası, Kadir Has Üniversitesi ile Jawaharlal Nehru Üniversitesi arasında Mutabakat Muhtırası, Kadir Has Üniversitesi ile Jamia Millia Islamia Üniversitesi arasında Mutabakat Muhtırası ve Mevlana Üniversitesi ile Haydarabat Üniversitesi arasında Mutabakat Muhtırası olmak üzere 11 adet işbirliği antlaşması imzalanmıştır.¹⁴

Türkiye ve Hindistan'ın 2013 yılı toplam GSYİH'leri 3 trilyon dolar civarında olmasına rağmen iki ülke arasındaki ticaret hacmi 2012 yılında 6.635 milyar dolarken 2013 yılında 6.955 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında Türkiye'nin Hindistan ile dış ticaret açığı 5.052 milyar dolarken, 2013 yılında da ticaret açığı Türkiye'nin aleyhine büyümüş ve 5.781 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁵ Ticaretin yanı sıra her iki ülkede karşılıklı yatırımlar da yapılmaktadır. Türkiye, Hindistan'da turizm, tekstil, inşaat alanında yatırımlarını sürdürürken, Hindistan da Türkiye'de enformasyon teknolojileri, hidrokarbonlar, boru hatları ve demiryolu inşaatlarına yatırım yapmaktadır. Bu çerçevede, 2013 yılının ilk ayında T.C. Başbakanlık Yatırım Ajansı ile Hindistan Endüstri Konfederasyonu arasında doğrudan yatırımlar konusunda Mutabakat Zaptı imzalanmıştır.¹⁶ Ayrıca Türkiye ve Hindistan gümrük idareleri arasında Yeni Delhi'de Karşılıklı İdari Yardım Antlaşması (KİYA) imzalanmıştır. KİYA'yı imzalayan Gümrük Müsteşarı Ziya Altunyaldız, bu antlaşmanın ticaret hacminin ve yatırımların artırılmasında ve gümrük sorunlarının etkin bir şekilde çözülmesinde önemli bir araç olacağını ifade etmiştir.¹⁷

Ticari ilişkilerin yanı sıra 2013 yılında, iki ülke arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla özel sektörün ve çeşitli kurumların da faaliyet içerisinde olduğu görülmektedir. Nisan 2013'te, Batı Akdeniz Kalkınma

Ajansı (BAKA) tarafından düzenlenen “INCOM 2013 Türkiye-Hindistan Yatırım ve İşbirliği Fırsatları Toplantısı”nın ikincisi Antalya'nın Kemer ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıda bir konuşma yapan BAKA Sekreteri Tuncay Engin, 2012'deki INCOM 2013 Türkiye-Hindistan Yatırım ve İşbirliği Fırsatları Toplantısında 8,5 milyon dolarlık antlaşmanın imzalandığını belirtmiştir.¹⁸ Türk-Hint ticaretini geliştirmek amacıyla diğer bir toplantı da 5 Aralık 2013'te “Türkiye-Hindistan-Orta Asya Ticaret ve Yatırım Forumu” adı altında TUSKON (Türkiye İşadamları ve Sanayicileri Konfederasyonu) tarafından Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu (FICCI) ve Türk-Hint İşadamları Derneği (İTBA) işbirliği ile İstanbul'da düzenlenmiştir. Hindistan İstanbul Başkonsolosu Manish Gupta, Türk şirketlerini Hindistan'da yapılacak olan 1 trilyon dolarlık altyapı yatırımlarına katılmaya davet etmiştir. Ayrıca TUSKON Başkanı da bu forumun iki ülke arasındaki ticaret hacminin artışında etkili olacağını belirtmiştir.¹⁹

2013 YILINDA ENDONEZYA VE DOĞU TİMOR-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Endonezya arasındaki tarihi ve dini bağlara, aralarında hiçbir siyasi sorunun bulunmamasına ve dostane ilişkilere rağmen, her iki ülke de uzun yıllar kendi bölgelerine odaklanmaları nedeniyle arzulanan düzeyde bir ilişki geliştirememişlerdir. Fakat özellikle 2004'ten sonra Türkiye'nin çok boyutlu dış politika çabaları ile Türkiye-Endonezya ilişkilerinin bir ivme kazandığını söylemek mümkündür. Türkiye ve Endonezya, doğrudan işbirliklerinin yanı sıra İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), D-8, G-20 gibi bölgesel ve uluslararası örgütler aracılığı ile de işbirliklerini sürdürmektedirler.

2013 yılının, Türkiye-Endonezya ilişkileri bağlamında oldukça hareketsiz geçtiği söylenebilir. Kasım ayında Endonezya Temsilciler Meclisi'nin Halk Temsilciler Konseyi Sekreteryası ve beraberindeki heyet, Türkiye-Endonezya Dostluk Grubu Başkanvekili Ziyaeddin Akbulut'u ziyaret etmiştir.²⁰ Bu görüşmede Türkiye-Endonezya Dostluk Grubu Başkanvekili Ziyaeedin Akbulut, Türkiye ve Endonezya arasındaki ekonomik ilişkilerin arzulanan düzeyde olmadığını ve daha ileri düzeye taşımak için gayret edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ekim ayında da Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, Endonezya Hac Bakanı Darima Ali ile Mekke'de bir araya gelmiştir.²¹

Türkiye-Endonezya ticaret hacmi T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın verilerine göre 2013 yılında, 2.221 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılında iki ülke arasındaki ticari dengesizlik 1.552 milyar dolar iken 2013 yılında da 1.759 milyar dolara yükselmiştir.²² Türkiye, Endonezya'dan genellikle hammadde ve ara malı ithal etmektedir. Türkiye'nin Endonezya'dan belli başlı ithal kalemlerini tekstil elyafı ve mamulleri, bitkisel yağlar, tabii kauçuk-sentetik kauçuk-rejenere kauçuk, işlenmiş sıvı ve katı yağlar oluşturmaktadır. Türkiye'nin Endonezya'ya ihracatında ise başlıca kalemleri, hububat ve mamulleri, tekstil elyafı ve mamulleri, makina cihazları ve elektrikli makine ve cihazları oluşturmaktadır.²³ Haziran ayından itibaren de Türk Hava Yolları Endonezya'nın başkenti Cakarta'ya direk uçuşlara başlamıştır. Cakarta Havaalanı'nda düzenlenen törene katılan Maliye Bakanı Mehmet Şimşek yaptığı konuşmada THY'nin iki ülke arasındaki ticaretin gelişmesine katkıda bulunacağını ve THY'nin Cakarta seferlerinin Endonezya'nın turizm kaynaklarının değerlendirilmesinde köprü görevi göreceğini belirtmiştir.²⁴

Türkiye 20 Mayıs 2000 tarihinde Endonezya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Doğu Timor ile de yakın ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. 2002 yılında Doğu Timor Türkiye tarafından tanınmış ve Cakarta Büyükelçiliği de Doğu Timor'a akredite edilmiştir. Türkiye Doğu Timor'a BM bünyesinde askeri gözlemciler ve polis görevlileri göndererek yeni kurulan bu ülkenin istikrarına ve gelişimine katkıda bulunmuştur.²⁵ Şubat 2013 tarihinde de Türkiye'nin Endonezya Büyükelçisi Zekeriya Akçam güven mektubunu sunmak amacıyla Doğu Timor'a yaptığı ziyarette Devlet Başkanı Taur Matan Ruak tarafından karşılanmıştır. Devlet Başkanı Taur Matan Ruak, Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye, dostluklarını güçlendirmeye Doğu Timor olarak hazır olduklarını vurgulamıştır.²⁶

2013 YILI MALEZYA-SİNGAPUR-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Malezya, Türkiye'nin Asya-Pasifik'e açılan kapısı konumunda iken, Türkiye ise Malezya'nın Avrupa'ya açılan kapısı konumundadır. Fakat Türkiye-Malezya arasında siyasi hiçbir sorun bulunmamasına ve iki ülke arasında dini ve kültürel bağların olmasına rağmen, iki ülke arasındaki siyasi ilişkiler 2011 yılına kadar oldukça durgun olagelmıştır. Türkiye-Malezya

ilişkilerinin son zamanlara kadar soğuk olmasında, Malezya'nın iç ve dış politikası, Türkiye'nin İsrail ile yakın ilişkileri, son dönemlere kadar etkisini sürdüren Türkiye'deki başörtüsü yasağı gibi faktörlerin rol oynadığı söylenebilir. Her iki ülkenin de gelişen ülke olması ve ekonomik ilişkilerinde *know-how'a* öncelik vermeleri, ilişkilerinde yakın bölgelerindeki gelişmiş ülkeleri seçmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda Malezya Başbakan'ı Tun Mahathir'in 1981-2003 yılları arasında takip ettiği "Doğuya Yönel" politikası, (*Look East Policy*) Malezya'nın dış politikada öncelikle Japonya ve Güney Kore ile yakınlaşmayı, teknoloji ithal etmeyi ve böylece 2020 yılına kadar gelişmiş ülke konumuna gelmeyi hedeflemekteydi.²⁷ Bu çerçevede, Türkiye'nin kendi bölgesinde AB, ABD gibi ülkelerle daha sıkı işbirliğine girmeye çalışması, Malezya'nın da kendi bölgesinde özellikle ASEAN çerçevesinde ilişkilere yoğunluk vermesi, coğrafi olarak yakın olmayan iki yakın ülkeyi birbirinden uzun bir süre temassızlaştırmıştır.

Türkiye-Malezya ticaret hacmi 2012 yılında 1.444 milyar dolar iken, 2013 yılında 1.503 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye-Malezya ticaretinde 2013 yılında, Türkiye aleyhine olan ticari açık 2012 yılına oranla 154 milyon dolar azalarak 959 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁸

Coğrafi olarak 710 kilometre kare yüzölçümüne, yaklaşık 5,5 milyon nüfusa sahip olan Singapur, hacimsel boyutunun aksine lojistik ve finans merkezi olmasıyla dünyada adından çokça bahsettirmektedir. Singapur ile Türkiye arasında hiçbir sorun bulunmamakta ve ilişkiler artarak gelişmektedir. 2013 yılı Türkiye-Singapur ilişkileri bakımında hem ekonomik hem de siyasi anlamda oldukça hareketli geçmiştir.

2-7 Ocak tarihlerinde yapılan "Büyükelçiler Konferansında", Singapur Dışişleri ve Adalet Bakanı K. Shanmugam, Türk Büyükelçilere "Asya'nın Yükselişi" başlıklı bir konuşma yapmıştır.²⁹ Konuk Dışişleri Bakanı bu ziyaretinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca K. Shanmugam, TBMM'nin 2013 yılının Ocak ayı içerisindeki ilk yabancı misafiri olmuştur. Konuk Dışişleri Bakanı Türkiye-Singapur Parlamentolararası Dostluk Grubu Başkanı Osmaniye Milletvekili Dr. Suat Önal ve TBMM Başkanı Cemil Çiçek ile görüşmüştür.³⁰ 3 Temmuz 2013 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da Singapur'a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret kapsamında Davutoğlu, Singapur Cumhurbaşkanı

Tony Tan Keng Yam, Başbakan Lee Hsien Loong, Dışişleri ve Adalet Bakanı Kasiviswanathan Shanmugam ve Meclis Başkanı Halimah Yakob ile bir araya gelmiştir. Bu ziyarette ikili ilişkiler, bölgesel ve ekonomik konular ele alınmıştır. Ayrıca Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun, "Singapur'dan yatırımları çekmek, Türkiye'ye turistlerin gelmesini temin etmek, dış ticaretimizi artırmak, Singapur'u ASEAN bölgesine yönelik ticaretimize bir üs olarak değerlendirmek istiyoruz" ifadeleri Türkiye'nin Singapur vizyonunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.³¹

Singapur, Türkiye'nin Doğu Asya ve Güneydoğu Asya'da ticari açık vermediği nadir ülkelerdendir. 2012 yılında 666 milyon dolarlık bir ticari hacim gerçekleşirken, 2013 yılında bu rakam 708 milyon dolara yükselmiştir. Fakat 2012 yılında, Türkiye lehine 221 milyon dolarlık bir ticari dengesizlik varken 2013 yılında bu rakam 3 milyon dolara inmiştir.³² Singapur ve Türkiye birbirleri için ekonomik ve ticari olarak büyük fırsatlar sunmaktadır. Singapur'un Ankara Maslahatgüzarı Lorling Lee, kendisi ile yapılan bir röportajda, Türkiye'nin ticaret ve yenilik (*inovasyon*) konusunda Singapur'u sıçrama tahtası olarak kullanabileceğini aynı şekilde Singapur'un da Türkiye'den faydalanabileceğini ifade etmiştir.³³ Bu çerçevede Temmuz ayının başında Dışişleri Bakanı Davutoğlu Singapur ziyaretinde, Türkiye-Singapur arasında bir an evvel Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmasını temenni ettiğini belirtmiştir.³⁴

2013 YILINDA HİNDİÇİNİ ÜLKELERİ-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Hindiçini ülkeleri ile Türkiye arasındaki coğrafi uzaklık, hem Hindiçini ülkelerinin hem de Türkiye'nin dış politika öncelikleri nedeniyle ilişkiler sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin Hindiçin'i ülkeleri ile siyasi ilişkileri yok denebilecek kadar azdır. Türkiye'nin Hindiçini ile olan ekonomik ilişkilerinde Vietnam ve Tayland öne çıkmaktadır.

Türkiye-Myanmar ekonomik ve siyasi ilişkileri çok düşük seviyede olagelmıştır. Türkiye 2012 yılında Güneydoğu Asya'ya açılım çerçevesinde Myanmar'da elçilik açmıştır. Myanmar'ın Rohingya/Arakan bölgesinde Müslümanlar ile Budistler arasında çıkan çatışmaların Müslüman katliamına dönmesi ve merkezi Myanmar hükümetinin olayları önlemekte yetersiz kalması Türkiye'yi harekete geçirmiştir. Bu çerçevede Dışişleri Bakanı

Davutoğlu'nun olayların çıkması ile başlattığı 2012 yılındaki ziyaret trafiği 2013 yılında da devam etmiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, 13-15 Kasım 2013 tarihinde İİT Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu ve Türkiye'nin öncülüğünde kurulan İİT Rohingya Temas Grubu ile Myanmar'a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette hem Myanmarlı yetkililerle görüşülmüş hem de çatışma alanı olan Arakan bölgesine bir ziyaret gerçekleştirilmiştir.³⁶

Türkiye'nin Hindiči ülkeleri ile dış ticareti 2012-2013 (Milyon \$)

Ülkeler	Hacim		Denge	
	2012	2013	2012	2013
Burma (Myanmar)	10	33	1	17
Laos	5	8	1	3
Vietnam	1304	1774	-1124	-1559
Tayland	1488	1525	-1136	-1077
Kamboçya	59	87	-49	-66

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı³⁵

Ayrıca Arakan bölgesinde yaşanan insani drama başta TİKA ve Türk Kızılayı olmak üzere Türk Sivil Toplum kuruluşları duyarsız kalmayarak bölgede çalışmalara başlamışlardır.

Türkiye'nin, Hindičini ülkeleri arasındaki en büyük ticari ortağı T.C. Ekonomi Bakanlığı'nın 2013 rakamlarına göre Hindičini'nin en önemli ülkelerinden birisi olan Vietnam'dır. Fakat Türkiye'nin Vietnam'dan yaptığı ithalat, ihracatının neredeyse 10 katıdır. Diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1978'den itibaren henüz başbakan ve cumhurbaşkanlığı düzeyinde bir ziyaret olmamış olsa da düşük düzeydeki ilişkilerin diğer Hindičini ülkelere oranla aktif olduğu söylenebilir. Ocak ayında Vietnam'ın Ankara Büyükelçisi Nguyen The Cuong, Antalya Valisi Ahmet Altıparmak'ı ve Antalya Büyükşehir Belediyesi'ni ziyaret etmiştir.³⁷ Ayrıca Vietnam Sosyal Bilimler Akademisi (VASS) Afrika ve Orta Doğu Çalışmaları Enstitüsü (IAMES), T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) ve Türkiye'nin Hanoi Büyükelçiliği 5 Nisan 2013'de Vietnam'ın başkenti Hanoi'de "Yeni Kalkınma Konseptinde Vietnam ve Türkiye" konulu bir seminer düzenlemişlerdir. Bu seminerde uluslararası ortam çerçevesinde ikili ilişkiler ele alınmıştır.³⁸

Türkiye'nin Hindičini bölgesindeki diğer en büyük ticari ortağı Tayland'dır. 2013 yılı Türkiye-Tayland ilişkileri açısından hareketli geçmiştir. 5-7 Temmuz tarihleri arasında Tayland Başbakanı Yingluck Shinawatra ve beraberindeki heyet çeşitli temaslarda bulunmak üzere Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Tayland Başbakanı başta Cumhurbaşkanı Abdullah Gül olmak üzere Bařbakan Erdoğan ve Türk iř dnyasıyla görüşmelerde bulunmuştur. Görüřmeler çerçevesinde Türkiye ile Tayland arasında "Hükümlülerin Nakline Dair Anlařma", "Ortak Eylem Planı" ve diplomasi akademileri arasındaki "İşbirliği Mutabakat Muhtırası" imzalanmıştır. Taylandlı heyetlerle görüşmelerde bulunan DEİK Türk-Tay İř Konseyi Bařkan Yardımcısı Cemil akar, iki ilke arasında Serbest Ticaret Antlaşması (STA) imzalanması konusunda nabız yoklandığını, bu bağlamda da Türk-Tay Ortak Eylem Planı (2013-2018) imzalanmasıyla dostane ilişkilerin yatırımlara ve ticari ilişkilere de yansıtılmasının kararlaştırıldığını belirtmiştir.³⁹ Ayrıca Tayland Başbakanı Yingluck Shinawatra'nın Türkiye ziyareti öncesi *Aksiyon* dergisine verdiği mülakatta, hükümetinin "Güney-Müslüman Aılıma" başlattığını ve Bařbakan Erdoğan'dan ülkesindeki açılıma destek isteyeceğini belirtmesi de Türk-Tay ilişkilerinin yakınlığının ve samimiyetinin bir göstergesi olarak görülebilir.⁴⁰

2013 yılında Türk-Tay ilişkilerinin ekonomik boyutunda da bazı dikkat çekici gelişmeler olmuştur. Tayland'ın başkenti Bangkok'da ilk defa "Türk İhraç Ürünleri Fuarı" 28 Kasım tarihinde İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından düzenlemiştir.⁴¹ Ayrıca Tayland "Atiker Sıralı Otogaz" firmasına yüzde 100 Türk sermayeli ilk Türk şirketi sertifikası vermiştir.⁴²

DEĞERLENDİRME

2013 yılı Güney ve Güneydoğu Asya bölgesinden Türkiye'ye başbakan ve cumhurbaşkanı seviyesinde üst düzey ziyaretlerin yoğun olduğu bir yıl olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin 2013 yılında da devam eden Myanmar'daki insani drama karşı başlattığı "insani diplomasi" hiç şüphesiz Türkiye'nin kendinden uzak bir coğrafyada yeri geldiğinde etkin olabileceğini göstermesi açısından dikkate şayandır. Fakat yukarıda da sıklıkla dile getirdiğimiz üzere hem Türkiye'nin bölgeye coğrafi uzaklığı hem de kendi coğrafyasındaki siyasi, askeri ve ekonomik sorunlar Türkiye'nin bölgeye

harcamak istediği enerjisini tüketmektedir. Türkiye için geçerli olan bu durum Türkiye'ye bakan yönüyle bölge ülkeleri için de geçerlidir. Ayrıca Güneydoğu Asya ülkeleri de bölgede, ABD, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin büyük etkisinin olduğu bölgesel güç dengesi içerisinde kendilerine yaşam alanı açmaya çalışırken enerjilerini tüketmektedirler. Bu ortaya çıkan durum da bölge ülkelerinin kendilerinden uzak güçlerle etkileşim içerisine girmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır.

Güneydoğu Asya ülkeleri ve Türkiye ile ilgili olarak diğer bir gerçek ise her iki tarafın da “gelişmekte olan ülkeler” konumunda bulunmaları ve kendilerine ait yüksek teknolojilerinin bulunmamasıdır. Bundan dolayı her iki taraf da ilişkilerini genellikle *know-how* elde edebilecekleri ülkelerle daha fazla geliştirmek istemektedirler. Her iki tarafın da gelişmekte olan ülke olmasının ortaya çıkardığı diğer bir sorun alanı ise ticaret hacimlerinin sınırlı kalmasıdır. Tarafların ticaret hacimlerinin arttırılması arzusunda olmalarına rağmen her iki tarafın da ortalama aynı teknoloji ile ortalama aynı ürünleri üretmeleri, tarafların ticaret hacmini istenilen düzeyde arttırmaktan ziyade rakip durumuna getirmektedir. Bu nedenle ikili ilişkilerde özellikle açık alanlar çok iyi tespit edilmelidir. Bu bağlamda Türkiye, Malezya, Endonezya vb. gibi ülkelerle birbirlerinin zayıf olduğu bölgelerde ekonomik, siyasi vb işbirliği yapabilir ve ortaklıklar kurabilir. Mesela Türkiye, Malezya ve Endonezya ile güçlü olduğu Orta Asya'da işbirliği yaparken, bu ülkeler de kendi bölgelerinde Türkiye ile işbirliğine gidebilirler. Hakeza bu Afrika ve Latin Amerika pazarı için de geçerlidir. Aksi takdirde ikili ticaretin gelişen ülkeler arasında belirli bir limitinin olduğu aşıkârdır.

2012 yılında Myanmar'da meydana gelen ve 2013'de de devam eden insanlık dramı gibi olaylar gösterdi ki, eğer Türkiye bölgede bulunan potansiyel sorun alanlarını oluşturan Açe, Arakan, Patani ve Moro'da çıkabilecek insani dramları önlemek ve önlemekte etkin olmak istiyorsa bölge ile ilişkilerini ekonomik ilişkilerin ötesine taşımalıdır. Bu bağlamda, tarihsel, kültürel, siyasi vb. bakımlardan kendine yakın gördüğü ülkelerle başta olmak üzere ilişkileri ekonomik faktörün ötesine taşımalı ve her yönüyle stratejik ilişkiler geliştirebileceği bölgesel ortaklar belirlemelidir. Ayrıca bölgesel örgütlerle ilişkilerini mümkün olduğunca yoğunlaştırmalıdır.

KRONOLOJİ

- 2-7 Ocak 2-7 Ocak tarihleri arasında düzenlenen “Büyükelçiler Konferansında”, Singapur Dışişleri ve Adalet Bakanı K. Shanmugam, Türk Büyükelçilere “Asya’nın Yükselişi” başlıklı bir konuşma yaptı.
- 31 Ocak T.C. Başbakanlık Yatırım Ajansı ile Hindistan Endüstri Konfederasyonu arasında doğrudan yatırımlar konusunda Mutabakat Zaptı imzalandı.
- 18-19 Şubat Türkiye-Hindistan siyasi istişare toplantısı çerçevesinde Dışişleri Bakanını Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu Yeni Delhi’yi ziyaret etti.
- 21-23 Şubat Malezya Başbakanı Necib Bin Razak, 28 yıl aradan sonra Türkiye ziyaret eden ilk Malezya Başbakanı oldu.
- 18 Şubat Türkiye’nin Endonezya Büyükelçisi Zekeriya Akçam güven mektubunu Doğu Timor Devlet Başkanı Taur Matan Ruak’a sundu.
- 5 Nisan Vietnam Sosyal Bilimler Akademisi (VASS) Afrika ve Orta Doğu Çalışmaları Enstitüsü (IAMES), T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAM) ve Türkiye’nin Hanoi Büyükelçiliği Vietnam’ın başkenti Hanoi’de “Yeni Kalkınma Konseptinde Vietnam ve Türkiye” başlıklı bir seminer düzenledi.
- 29 Nisan Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA) tarafında düzenlenen INCOM 2013 Türkiye-Hindistan Yatırım ve İşbirliği Fırsatları Toplantısı’nın ikincisi Antalya’nın Kemer ilçesinde gerçekleştirildi.
- 3 Temmuz Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Singapur’u ziyaret etti.
- 5-7 Temmuz Tayland Başbakanı Yingluck Shinawatra ve beraberindeki heyet çeşitli temaslarda bulunmak üzere Türkiye’yi ziyaret etti.
- 26 Temmuz 10 yıllık bir aradan sonra ilk defa Hindistan Dışişleri Bakanı düzeyinde ilk ziyaret gerçekleştirildi. Hindistan Dışişleri Bakanı Salman Hurşit Türkiye’yi ziyaret etti.
- 5-7 Ekim 15 yıl aradan sonra Hindistan’dan ilk defa Cumhurbaşkanı düzeyinde Türkiye’ye ziyaret gerçekleştirildi. Cumhurbaşkanı Pranab Mukherjee, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün davetlisi olarak Türkiye’ye geldi.
- 13 Ekim Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez ile Endonezya Hac Bakanı Darima Ali ile Mekke’de bir araya geldi.
- 14-15 Kasım Türkiye, Endonezya, Cibuti, Malezya, Mısır ve Suudi Arabistan’dan oluşan Myanmar Temas Grubu Myanmar’a ilk ziyaretlerini gerçekleştirdi.
- 6 Kasım Endonezya Temsilciler Meclisi Halk Temsilciler Konseyi Sekreteryası ve beraberindeki heyet, Türkiye-Endonezya Dostluk Grubu Başkanvekili Ziyaeddin Akbulut’u ziyaret etti.
- 13-15 Kasım Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Myanmar’ı ziyaret etti.
- 28 Kasım Tayland’ın başkenti Bangkok’da ilk defa “Türk İhrac Ürünleri Fuarı” İstanbul Ticaret Odası (İTO) tarafından düzenlendi.
- 5 Aralık “Türkiye-Hindistan-Orta Asya Ticaret ve Yatırım Forumu” TUSKON tarafından Hindistan Ticaret ve Sanayi Odaları Federasyonu (FICCI) ve Türk-Hint İşadamları Derneği (İTBA) işbirliği ile İstanbul’da düzenlendi.

NOTLAR

1. Hindistan, Bangladeş, Nepal, Sri Lanka ve Bhutan Güney Asya olarak adlandırılmaktadır. Fakat yazımızda Güneydoğu Asya başlığı altında genelştirmemizin mazur görüleceğini ümit ediyorum.
2. “Ülkelere göre dış ticaret”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa...>
3. “Turkey-Pak ties pose hurdle to India’s entry to NSG club”, *The Times of India*, 21 Şubat 2013.
4. “H.E. Dr. Burak Akçapar, The Ambassador of Turkey to India”, <http://diplomacyandforeignaffairs.com/h...>
5. “H.E. Dr. Burak Akçapar, The Ambassador of Turkey to India”, <http://diplomacyandforeignaffairs.com/h...> Selçuk Çolakoglu, “Turkey-India relations in the framework of Ankara’s new South Asian strategy”, <http://www.safpi.org/news/article/2012/turkey-india-relations-framework-ankara-s-new-south-asian-strategy>.
6. “Türkiye-Hindistan siyasi istişare toplantısı Yeni Delhi’de düzenlendi.”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye...>
7. “Turkey-Pak ties pose hurdle to India’s entry to NSG club”, *The Times of India*, 21 Şubat 2013., “Turkish-Indian ties can grow despite Pakistan concern”, *Today’s Zaman*, 10 Mart 2013.
8. “Turkish-Indian ties can grow despite Pakistan concern”, *Today’s Zaman*, 10 Mart 2013.
9. “Türkiye-Hindistan İşbirliği”, <http://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiye-hindistan-isbirligi-95144.html>.
10. “Hindistan Türkiye arasında işbirliği güçleniyor”, <http://www.abhaber.com/index.php?option=com>.
11. “Dışişleri Bakanı Davutoğlu “Son 10 yılda Türkiye ve Hindistan’ın”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani...>
12. “Türkiye’yi ziyaret eden Hindistan Cumhurbaşkanı Mukherjee ülkesine döndü.”, *Zaman*, 8 Ekim 2013.
13. “President Pranab Mukherjee returns home after Belgium, Turkey visit”, *NDTV*, 8 Ekim 2013.
14. “11 İşbirliği Antlaşması İmzalandı”, *Sabah*, 7 Ekim 2013.
15. “Ülkelere göre dış ticaret”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa...>
16. Türkiye Hindistan’ın ‘odağında’, *Dünya*, 31 Ocak 2013.
17. “Türkiye-Hindistan arasında KİYA Anlaşması imzalandı.”, <http://www.gtb.gov.tr/haberler/...>
18. “Türk – Hint İş Zirvesi Başladı.”, http://www.dha.com.tr/turk-hint-is-zirvesi-basladi_463480.html.
19. “Türkiye-Hindistan-Orta Asya Ticaret ve Yatırım Forumu”, <http://www.tuskon.org/?p=content...>
20. “Endonezya Bölgesel Temsilciler Meclisi Yasama Kurulu heyeti TBMM’de” <http://www.resmi-gazete.org/tbmm/endonezya-heyeti-tbmmde-31831.html>.

21. “Diyaret İşleri Başkanı Görmez, Endonezya Hac Bakanı Darima Ali ile Mekke’de bir araya geldi.”
<http://www.diyaret.gov.tr/en/icerik/diyaret-isleri-baskani-gormez...>
22. “Ülkelere göre dış ticaret”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa...>
23. “Endonezya 2013”, <http://www.ekonomi.gov.tr/upload...>
24. “Cakarta (Endonezya) seferleri başladı.”, <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/ku-rumsal...>
25. “Türkiye-Doğu Timor ilişkileri”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye...>
26. “Türkiye Doğu Timor ile ilişkilerini geliştiriyor.”, *Yenişafak*, 18 Şubat 2013.
27. Asmadyr Idris ve Ömer Kurtbağ, “Malaysia-Turkey Relations in History and Today”, 19.11.2013, <http://www.mei.edu/content/malaysia-turkey-relations-his-tory-and-today>.
28. “Ülkelere göre dış ticaret”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa...>
29. “Singapur Dışişleri ve Adalet Bakanı Shangmayam büyükelçilere hitap etti” <http://www.mfa.gov.tr/singapur...>
30. “Singapur Dışişleri Bakanı’na Osmaniye Karatepe kilimi hediye edildi.”, *Zaman*, 23 Ocak 2013.
31. “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Singapur’a resmi bir ziyaret gerçekleştiriyor”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri...>
32. “Ülkelere göre dış ticaret”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index...>
33. “Singapur, Türkiye için sıçrama tahtası olabilir”, <http://www.aa.com.tr/tr/u/272431...>
34. “Dışişleri Bakanı Davutoğlu Singapur’a resmi bir ziyaret gerçekleştiriyor”, <http://www.mfa.gov.tr/disisleri...>
35. “Ülkelere göre dış ticaret”, <http://www.ekonomi.gov.tr/index...>
36. “Davutoğlu Myanmar ziyaretini değerlendirdi.” *Akşam*, 15 Kasım 2013.
37. “Türkiye-Vietnam ilişkileri”, <http://www.sondakika.com/haber/haber-turkiye-vietnam-iliskileri-...>
“Vietnam’dan kardeşlik teklifi”, <http://www.antalya.bel.tr/content.asp...>
38. Selçuk Çolakoğlu, “Türkiye-Vietnam ilişkilerinde stratejik vizyon arayışları”, <http://www.usak.org.tr/analiz...>
39. “Tayland, Türkiye ile STA için nabız yokluyor.”, *Dünya*, 12 Temmuz 2013.
40. “Güney sorunumuzu Türkiye gibi çözeceğiz”, *Aksiyon Dergisi*, 01 Temmuz 2013.
41. “Tayland’da ilk defa Türk ürünleri fuarı düzenlenecek”, <http://www.cihan.com.tr/news/Tayland...>
42. “Tayland’ın yüzde 100 türk sermayeli ilk şirketi Atiker”, *Akşam*, 18 Mayıs 2013.

TÜRKİYE'NİN RUSYA POLİTİKASI

FATİH ÖZBAY

Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü

1990'larda yaşanan rekabet-işbirliği sarmalından 2000'li yıllara işbirliğini öne çıkaran adımlarla giren Türkiye-Rusya ilişkileri tarihinde belki de ilk defa bu kadar uzun süre ekonomik, ticari, siyasi, turizm ve kültürel alanlarda oldukça dikkat çeken olumlu bir grafik yakalamayı başarmış olmanın rahatlığını taşıyordu. Ancak, iki tarafı da tatmin eden bu rahatlık 2011 yılından itibaren küresel ve bölgesel bir takım gelişmelerin etkisini de üzerinde hissetmeye başladı. 2000'li yıllara bu atmosferde giren Türkiye-Rusya ilişkileri Mart 2011'den itibaren adeta bir "Suriye testi"nden geçmeye başladı. Yine aynı dönemde Avrupa Birliği (AB) ile ilişkilerde gözlemlenen durgunluk ve Türkiye'nin AB'ye karşı Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) seçeneğini üst perdeden ve daha sık dile getirmesi iki ülke ilişkilerinin bu sefer tamamen başka bir boyutunu öne çıkardı.

Hiç şüphesiz ki Suriye meselesi 2013'te de iki ülkenin diplomatik karnalarını oldukça zorlayan bir test olmaya devam etti. Taraflar Suriye üye-

rindeki farklı amaç ve çıkarlarına rağmen aralarında yoğunlaşan ekonomik ve ticari ilişkilere öncelik vererek geçen iki yılı hasarsız bir şekilde atlatabilme başarısını göstermişlerdi. Bir başka iki ülke arasında ciddi sorun oluşturabilecek potansiyele sahip olay, askeri mühimmat taşıdığı gerekçesiyle Rusya'dan kalkan Suriye yolcu uçağının Türkiye tarafından Ankara'ya zorla indirilmesi bile tarafların makul yaklaşımları neticesinde kriz sebebi olmaktan çıkartılmıştı. Ancak bu durum acaba 2013 yılı için de geçerli olacak mıydı? ŞİÖ konusunun daha sık gündeme gelmesi beraberinde acaba Türkiye gerçekten AB'ye alternatif mi arıyor sorularının 2013 yılı boyunca gündemde kalmasına neden oldu.

SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER

2013 yılı ikili ilişkiler açısından oldukça önemli bir ziyaretin arkasından başladı. Bu ziyaret, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 3 Aralık 2012'de Türkiye'ye yaptığı iş ziyaretiydi. Putin bu ziyarette Rusya-Türkiye Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin (ÜDİK) 3. toplantısına katılmıştı. Ziyaretten önce yapılan ertelenme spekülasyonlarına rağmen Aralık 2012'de gerçekleşen Putin'in Türkiye ziyareti tam tersine ikili ilişkilerin aslında ne kadar sağlam bir zemine oturduğuna yönelik yorumlar yapılmasına sebep oldu. Bu yüzden, Suriye krizi gibi önemli bir sınavdan geçen Türk-Rus ilişkileri 2013 yılına bu ziyaretin olumlu rüzgârıyla girdi diyebiliriz.

ÜDİK, Dmitri Medvedev'in Rusya Federasyonu Devlet Başkanı olarak 11-12 Mayıs 2010 tarihlerinde gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde kurulmuştu. ÜDİK'e bağlı olarak iki ülke arasında sivil toplum düzeyindeki temaslar üzerine yoğunlaşan bir "Türk-Rus Toplumsal Forumu" da bulunmaktadır. ÜDİK yapısı itibariyle adeta iki ülke Bakanlar Kurulu gibi faaliyet göstermektedir. ÜDİK'in ilişkilerdeki önemi oldukça fazladır. Öncelikle iki ülke arasındaki üst düzey siyasi diyaloga oldukça seviyeli bir katkı sağlıyor. İlişkiler doğrudan her yıl masaya yatırılabilir. En önemlisi ÜDİK, iki ülke arasındaki ilişkileri yıllardan beri hep söylenen çok boyutlu ortaklık seviyesine yükseltmek için çok faydalı bir platform görevi görüyor. 2010 yılında kurulan ÜDİK Türkiye ve Rusya'nın özellikle bölgesel konulardaki farklı yaklaşımlarına rağmen başarılı bir şekilde düzenli olarak

devam etti. Türkiye benzer toplantıları “komşularla sıfır sorun” politikası çerçevesinde Suriye, Irak ve Mısır ile de yapmaktaydı ama yaşanan gelişmeler sebebiyle artık yapılamaz hale geldi. Bu açıdan bakıldığında, bazı bölgesel sorunlara yönelik farklı yaklaşımlara rağmen Türkiye ile Rusya arasındaki ÜDİK toplantısının devam etmesi oldukça dikkat çekici bir gelişme olarak görülebilir.

2013 yılına girildiğinde iki ülke arasındaki üst düzey resmi temaslar devam etti. Bu anlamda ilk resmi görüşme, Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ile Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Mihail Bogdanov arasında 9 Ocak 2013'te Moskova'da gerçekleşen görüşmeydi. Sinirlioğlu ve Bogdanov arasındaki görüşmenin ağırlıklı konusu beklenildiği gibi Suriye'deki gelişmelerdi ve görüşmeden Ortadoğu'daki konularda iki ülke arasında diyaloga devam kararı çıktı. Yine, Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Hasan Göğüş, 22 Şubat 2013'te Moskova'da Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Vladimir Titov'la bir araya gelmiş ve Balkanlarda yaşanan gelişmeleri değerlendirmişti.

Ancak, karşılıklı diplomatik ziyaretlerle 2013 yılı başı itibariyle iyi başlayan ilişkilerde ilk olumsuz gelişmenin sinyali yine 2013 yılının ilk günlerinde ortaya çıktı. Suriye'de yaşanan iç savaş ve Türkiye sınırındaki çatışmalar üzerine, Türkiye'nin talebiyle NATO misyonu çerçevesinde Hollanda ve Almanya'nın gönderdiği Patriot hava savunma sistemleri 2013 yılının Ocak ayı içerisinde Türkiye'ye ulaştı. Patriot füzelerinin Türkiye'nin Güneydoğu bölgesine konuşlandırılmasıyla Türkiye-Rusya ilişkilerinde ilk önemli sorun da böylece ortaya çıkmış oldu. Her ne kadar savunma amaçlı füzeler olsalar da Patriot füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi Rusya'nın tepkisini çekti.

Daha Kasım 2012'de Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Aleksandr Lukaşeviç, “Türkiye'nin Suriye sınırında askeri yoğunluğunu artırması endişeli bir sinyal. Türk meslektaşlarımıza başka bir önerimiz olacak. Acilen Suriye'de iç diyalogun başlatılması için Suriyeli muhaliflere yönelik kendi etki potansiyellerini kullansınlar” açıklaması yapmıştı.¹ Hatta Rusya'nın eski Hava Kuvvetleri Komutanı Anatoliy Kornukov, Türkiye'nin güneyine yerleştirilen Patriotların Suriye'den gelebilecek tehditlerden ziyade, Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ve Kolektif Güvenlik An-

laşması Örgütü (KGAÖ) çerçevesindeki partnerlerine yönelik olduğunu söyledi. Kornukov, “Bu eylem son tahlilde BDT, KGAÖ ve dolayısıyla her şeyden önce Rusya’ya karşı yapıldı” açıklaması yaptı.²

İlginç bir şekilde, Patriot füzeleri yüzünden sorun yaşayan iki ülke ilişkileri bir başka sebepten hem her iki ülke kamuoyunda hem uluslararası kamuoyunda gündem olmayı başardı. 2013 yılı Ocak ayının sonunda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bir televizyon programında, Türkiye’nin AB’ye 50 yıldır tam üye yapılmadığını ifade ederek, kendisinin daha önce Rusya Devlet Başkanı Putin’e “Bizi Şanghay 5’lisine alın, AB’yi unutalım” dediğini açıkladı. Hatta Başbakan Erdoğan “İkisi birbirine alternatif mi?” sorusuna “Şanghay Beşlisi daha iyi, çok daha güçlü” yanıtını verdi.³ Hem Türkiye hem de Rusya’da uzun süre tartışılan bu teklif, Batı’da da ilgiyle takip edildi.

Türkiye’nin seçimi anlamına gelen bu tartışmanın bir tarafında Türkiye’nin neredeyse 60 yıldır kapısında beklediği AB, diğer tarafında Rusya ve Çin’in patronluğunu yaptığı ŞİÖ bulunmaktaydı. Tartışmayı ilginç kılan ise, AB ile ŞİÖ’nün aslında yapısal ve işlevsel anlamda birbirlerinin dengi olmadıkları gibi biri olmazsa diğeri olur şeklinde bir alternatif yapıya sahip olmamalarıydı. Türkiye gibi bir NATO ülkesinin ŞİÖ’de tam üye olarak bulunmasına başta Rusya ve Çin olmak üzere, örgüt üyelerinin hazır olup olmadığının yanısıra, örgütün Türkiye’yi hazmetme kapasitesinde olup olmadığı da tartışmalıydı. Bu anlamda Başbakan Erdoğan’ın ŞİÖ’yü sık sık dile getirmesi AB’ye bu söylemlerle Rusya üzerinden mesaj gönderme olarak yorumlandı.⁴ ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Victoria Nuland, Başbakan Erdoğan’ın ŞİÖ ile ilgili sözlerine ilişkin, “Açıkçası, Türkiye’nin aynı zamanda bir NATO üyesi olduğu göz önüne alındığında, bu ilginç olur” açıklaması yaptı.⁵

Bu tartışmalar devam ederken iki ülke arasındaki iş çevreleri de aralarındaki ilişkileri daha da yakınlaştırmının yollarını aramaktaydılar. 1 Şubat 2013’te Rusya Federasyonu Büyükelçiliği’nde Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) bünyesinde faaliyet gösteren Türk-Rus İş Konseyi’nin yeni seçilmiş Başkanı Tuncay Özilhan’ın başkanlığındaki heyet ile bir görüşme gerçekleştirildi. Görüşmede iki ülkenin iş çevreleri arasındaki diyalogun genişletip etkinleştirileceği konusunda ümitler ifade edildi. Rus-Türk iliş-

kilerinin ticaret ve ekonomi, turizm ve yatırım gibi alanlarda geliştirilmesi perspektifleri konusunda fikir alışverişinde bulunuldu. Farklı yönlerde ikili işbirliğinin varılan yüksek seviyesi ve ciddi başarıları memnuniyetle kaydedildi.⁶

Bu manada, Türkiye-Rusya ilişkilerinin ekonomi ayağında 2013 yılının ilk ciddi adımı Samsun'da atıldı. Samsun-Kavkaz Demiryolu Feribot Hattı 19 Şubat 2013'te yapılan resmi açılış töreniyle hizmete girdi. Karadeniz kıyısında atılan dev ortaklığın temelleri, Rusya Ulaştırma Bakanı Maksim Sokolov ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı Binali Yıldırım'ın katılımıyla Samsun Limanı'nda atıldı. Rusya Federasyonu Ulaştırma Bakanı Sokolov hattın, iki ülke arasındaki komşuluk ilişkilerinin yanı sıra dostluk ilişkilerinin de geliştiğinin bir göstergesi olduğunu söyledi. 2005 yılında başlayan ve 2010 yılında resmi sözleşmelerin imzalanmasıyla deneme seferlerine geçilen proje ile Türkiye ve Rusya'yı birbirine bağlayacak demiryolu, denizyolu kombine taşımacılığının yapılması öngörülmektedir.⁷ 20 Şubat 2013'te ise iki ülke arasındaki bir başka önemli konuda, Türkiye'de inşa edilecek Akkuyu Nükleer Santrali inşaat projesi çerçevesinde ilk inşaat-montaj kontratı imzalandı.

Bu kadar yoğun siyasi gelişmelerin yanısıra iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler kısmen de olsa gündem olmayı başardı. 9 Nisan 2013 tarihinde İstanbul'da Rusya Büyükelçiliği tarafından hazırlanan Rus-Türk ilişkilerine dair fotoğraf sergisinin açılış töreni gerçekleştirildi. Yine İstanbul'da 15-21 Nisan 2013 tarihlerinde Rus Kültürü Festivali düzenlendi.

Üniversiteler arası ilişkiler de bu dönemde artmaya başladı. 20 Şubat 2013'te Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Cumhuriyeti başkenti Kazan'daki Rusya İslam Üniversitesi'nde (RİÜ) Türkiye Cumhuriyeti Başkonsolosu Sabri Tunç Angılı'nın katıldığı Türk Dili ve Kültürü merkezinin açılış töreni düzenlendi. Kazan Federal Üniversitesi (KFÜ) Şarkiyat ve Uluslararası İlişkiler Enstitüsü'nde Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin açılış töreni düzenlendi. Merkez, KFÜ ile Yunus Emre Enstitüsü arasında işbirliği anlaşması çerçevesinde kuruldu. Mayıs 2013'te Rusya Devlet Beşeri Bilimler Üniversitesi (RGGU) ile Türkiye'nin Artvin ve Kadir Has üniversiteleri arasında işbirliğine dair iki anlaşma imzalandı. Bu dönem iki ülke ilişkilerinde, her ne kadar Türkiye'de pek yankı bulmasa da, ortak

yapım bir televizyon dizisi bile yer aldı. Rusya'nın devlet kanalı 1. Kanal'da, Rusya'da geniş bir izleyici kitlesine sahip olan "Muhteşem Yüzyıl" dizisine rakip olarak 200 bölüm olarak yayınlanması planlanan Rus-Türk televizyon dizisi "Yasemin" ilk bölümüyle izleyicilerin karşısına çıkmasına rağmen çok düşük reytingler sonrası 24. bölümle ekranlara veda etmek zorunda kaldı.⁸ 29 Kasım 2013 tarihinde İstanbul'da Slav Alfabesinin 1150. Yıldönümü münasebetiyle 1. Tüm Türkiye Rus Dili Olimpiyatı'nın finali gerçekleştirildi.

Siyasi ilişkiler ayağı ise hiç hız kesmeden devam ediyordu. 17 Nisan 2013'te Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bir araya geldi. Türkiye-Rusya ÜDİK alt organı Ortak Stratejik Planlama Grubu'nun 3. Toplantısı çerçevesinde bakanlar Çırağan Sarayı'nda bir görüşme yaptılar. Görüşmede ikili ilişkilerin yanı sıra Suriye krizi, Kıbrıs Sorunu ve Ortadoğu barış süreci gibi uluslararası konular da ele alındı. Bu görüşmede Lavrov, Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed'in istifasını ön koşul olarak sunmanın yanlış olacağını belirtti. Rus bakana göre öncelikle savaşın herkesin silah bırakması gerekiyordu.⁹ Böylece Türkiye ile Rusya arasında yaşanan Suriye krizine yaklaşım farkı bir kez daha teyit edilmiş oldu.

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile yaptığı görüşmenin detaylarını CNN Türk yayınında anlattı. Davutoğlu'nun sözleri de aslında Türkiye-Rusya arasında Suriye konusunda görüş ayrılığı olduğuna işaret etmekteydi. Lavrov ile çok detaylı görüşmeler yaptıklarını ifade eden Davutoğlu, ülkelerin herhangi bir konuda yüzde yüz mutabık kalmalarının gerekmediğini, önem taşıyanın, mutabık kalınmayan konularda diyalog kanallarını kesmeden, birlikte bir çözüm arayışı içine girilmesinin sürdürülmesi olduğunu belirtti. Davutoğlu, Rusya ile olan görüş ayrılığının temelindeki yaklaşım farkına ilişkin ise "Rusya, BM Güvenlik Konseyi'ni Suriye konusunda harekete geçirmenin, daha önce yaşanan Libya tecrübesi dolayısıyla doğru olmadığı kanaatinde. Libya'da kendilerinin yanıltıldıklarını düşünüyorlar. O, tabii P5 içinde ayrı bir müzakere konusudur. Bizi doğrudan ilgilendiren bir husus değil. Biz ise BM sisteminin derhal ve acilen, insanlık trajedisini durdurmak üzere harekete geçmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu, bir görüş ayrılığıdır" dedi.¹⁰

Ancak iki ülke arasında yine de mutabık kalınan noktalar vardı. Her iki ülke de Suriye'nin stratejik önemi, toprak bütünlüğünün korunması, Suriye halkının iradesinin tecelli etmesi konusunda görüş birliği içindelerdi. Türkiye bir an önce bir geçiş hükümeti kurulması ve bütün yürütme erkinin bu hükümete devredilmesi konusunda ısrarcıydı. Böyle bir geçiş hükümetinin başarılı olması için de Beşşar Esed'in tümüyle görevden çekilmesi ve yetkilerini bu hükümete devretmesi gerekiyordu. Rusya ise Esed konusunu özellikle tartışma konusu yapmayarak bunun yapılabileceği görüşüne sahipti.

17-20 Nisan tarihlerinde Antalya'da Rus-Türk Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu 12. Dönem Toplantısı düzenlendi. Rusya, Türkiye'nin ticari partnerleri arasında ikinci sırada olmasına rağmen Rusya'nın Türkiye'nin dış ticaret hacmindeki payı yüzde 9,3 seviyesindeydi. Türkiye ise Rusya'nın ticari partnerleri arasında 7. sırayı alıyordu. Rusya'nın dış ticaret hacminde Türkiye'nin payı ise yüzde 4,7 idi.¹¹ İki ülke sık sık aralarındaki ticaret hacmini 100-150 milyar dolar seviyesine çıkarma hedefinden bahsetseler de henüz bu aşamaya gelinememiştir.

Tüm bunlar yaşanırken 26 Nisan 2013'te Türk dış politikası açısından çok dikkate değer bir adım atıldı. Türkiye, 23 Mart 2011'de ŞİÖ nezdinde Diyalog Ortağı Statüsü kazanmak üzere başvuruda bulunmuştu. Yaklaşık iki yıl sonra Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ın üye olduğu ŞİÖ'de Türkiye'ye resmi olarak "Diyalog Ortağı" statüsü verildi. Türkiye'nin ŞİÖ'nün diyalog ortağı olduğunu resmileştiren memorandum 26 Nisan 2013 Cuma günü Kazakistan'ın Almatı kentinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Şanghay İşbirliği Örgütü Genel Sekreteri Mezentsev tarafından imzalandı. Böylece yılın hemen başında gündeme gelen ŞİÖ tartışmaları yepyeni ve önemli bir boyut kazanmış oldu.

İkili görüşmeler dışında 2013'ün ilk yarısında iki ülke üst düzey yetkilileri arasında yapılan telefon görüşmelerinin ana konusu da Suriye krizi idi. Aralarındaki görüş farklılığına rağmen 26 Haziran 2013'te Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile bir telefon görüşmesi yaptı. Görüşmede taraflar ağırlıklı olarak yine Suriye konusunu ele aldı ve karşılıklı değerlendirmelerde bulundular. Diplomatik kaynaklardan edinilen bilgiye göre, görüşme Lavrov'un talebi üzerine gerçekleşmişti.¹²

Hemen arkasından 27 Haziran 2013'te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan bir telefon görüşmesi yaparak ikili ilişkiler ve Suriye'deki durumu değerlendirdiler.

Artık ikili veya çoklu üst düzey görüşmelerde ajandanın ilk maddesini doğal olarak Suriye krizi oluşturmaktaydı. Davutoğlu, Güneydoğu Asya Uluslar Topluluğu'nun (ASEAN) 46. Dışişleri Bakanları Toplantısı için geldiği Brunei'nin başkenti Bandar Seri Begavan'da Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile bir araya geldiğinde de genel olarak Suriye konusunu ele aldıklarını ifade etti. Türkiye'nin taşıdığı kaygıları Lavrov ile paylaştığını dile getiren Davutoğlu, "Rusya ve Çin'in BM Güvenlik Konseyi'ndeki özel konumu dolayısıyla şu ana kadar BM maalesef Suriye'deki trajediye herhangi bir çözüm üretecek formül bulamadı. Bir anlamda BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesindeki görüş ayrılıkları BM'yi bloke etti. Rusya'nın ve Çin'in vetoları, bunu Çin dışişleri bakanı ile özellikle dünya ekonomisi üzerinde olabilecek etkileri de dahil olmak üzere komşu ülke olarak duyduğumuz kaygıları paylaştım" açıklaması yaptı.¹³

Her iki ülkenin de ilişkilerin gidişatını etkilememesi için olağanüstü çaba göstermelerine rağmen, iki ülke arasındaki ilişkilerde görüş ayrılığına sebep olan Suriye krizi ilişkileri çok çeşitli şekillerde etkilemeye devam etmekteydi. 30 Mayıs 2013'te Adana'da El-Kaide militanlarına yönelik düzenlenen operasyonda bir şüphelinin evinde iki kilo sarın gazı bulunduğu iddia edildi. Adana Emniyeti'nden bu konuda yapılan açıklama üzerine Rusya konuyla ilgili Türkiye'den açıklama beklediğini ifade etti. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye'den El-Kaide terör örgütüyle irtibatlı El-Nusra üyesi şüphelilerde ele geçirilen sarın gazı olayı ile ilgili açıklama beklediklerini söyledi.¹⁴ Beklenen açıklama 3 Temmuz 2013'te geldi. Türkiye'nin Rusya Büyükelçisi Aydın Sezgin, Moskova'da *Komsomolskaya Pravda* gazetesinin düzenlediği basın toplantısında, Türkiye'de polis tarafından Suriye militanlarına yönelik düzenlenen operasyonda ele geçirilen malzemenin kimyasal silah olmadığını açıkladı. Sezgin, "El konulan malzemenin antifriz olduğu anlaşıldı. Bu konuda, Rusyalı meslektaşlarımızı bilgilendirdik" dedi.¹⁵

İki ülke arasında Suriye krizi konusunda anlaşmazlık devam ederken aynı tarihte yeni bir görüş ayrılığı daha ortaya çıktı. 3 Temmuz 2013'te

Mısır'da askeri bir darbe gerçekleştirildi. Mısır ordusu, Genelkurmay Başkanı Abdülfettah El Sisi komutasında ilk defa seçimle başa geçen 5. Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanlığının sona erdiğini, ülkede anayasanın askıya alındığını, yeni cumhurbaşkanlığı seçimlerinin en kısa zamanda gerçekleştirileceğini duyurdu. Cumhurbaşkanı Mursi ev hapsine, Müslüman Kardeşler yöneticilerinden bazıları da gözaltına alındı. Türkiye darbenin en başından itibaren sert bir şekilde eleştirilerde bulundu ve seçilmiş cumhurbaşkanının görevden alınmasına karşı çıktı. Türkiye'nin darbeye açık ve net bir şekilde eleştiriler getirmesine rağmen Rusya sessiz kalmayı ve yeni yönetimle yakınlaşma aramayı tercih etti. 5 Ağustos 2013'te Başbakan Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin bir telefon görüşmesi daha yaptılar. Görüşme hakkında yapılan resmi açıklamalarda Suriye ve Mısır konusunda atılması gereken adımların ele alındığı bildirildi.

İki ülke ilişkilerinde gündemin ilk maddesini oluşturan Suriye krizinde 2013 Ağustos ayı sonlarında tüm dünyayı şok eden bir katliam yaşandı. Esed güçlerinin Şam'ın Doğu Guta bölgesine düzenlediği kimyasal silah saldırısında aralarında çok sayıda kadın ve çocuğun bulunduğu 1.300 kişi hayatını kaybetti. Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye'de kimyasal silah kullanımına ilişkin iddiaların derhal açıklığa kavuşturulması gerektiğini belirterek, rejim güçlerince kimyasal silah kullanılmak suretiyle gerçekleştirilen saldırılar sonucunda yüzlerce sivilin hayatını kaybettiğine dair haberlerin büyük bir endişeyle izlendiğini, iddialar doğruysa uluslararası camianın insanlığa karşı suç teşkil eden bu kabul edilemez vahşet karşısında gereken duruşu sergilemesi ve tepkiyi göstermesinin kaçınılmaz olduğunu açıkladı. Yüzlerce kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan kimyasal silah saldırısı Türkiye ile Rusya arasındaki anlaşmazlık konularına bir yenisini eklemiş oldu ekledi. Rusya kimyasal silah saldırısının rejim güçlerince değil muhafillerce yapılmış olabileceği görüşünde ısrar etti.

Kimyasal silah saldırısına tüm dünyadan tepkiler yükselirken Suriye'ye bir askeri müdahale yapılması seçeneği de ilk defa ciddi bir şekilde gündeme geldi. ABD Başkanı Barack Obama, saldırıdan Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esed hükümetini sorumlu tuttu. Obama'ya göre, kendi halkına kimyasal silah ile saldıran rejim artık kırmızı çizgileri aşmıştı. Ancak, tüm dünyanın askeri bir operasyonun nasıl ve ne zaman yapılabileceğini tar-

tıştığı bir sırada Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin, Suriye'ye askeri müdahale seçeneğini engellemek ve ABD'nin önüne geçmek amacıyla beklenmedik bir öneride bulundu.¹⁶ Rusya, askeri müdahale yerine rejimin elindeki tüm kimyasal silahların alınması ve imha edilmesini teklif ederek Esed rejimini adeta uçurumun kenarından kurtardı. ABD ve Rusya, Suriye'nin elindeki kimyasal silahların yok edilmesi konusunda anlaşmaya vardı.

Bu gelişme, uluslararası kamuoyuna Suriye'ye askeri operasyona en baştan karşı olan Rusya'nın diplomatik başarısı olarak yansdı. Ancak bu durum Türkiye'nin Suriye krizinde elini oldukça zayıflattı. Rusya'nın atmış olduğu akıllıca adımlar, Putin'in çok ustaca yürüttüğü diplomasi, Suriye konusunda diplomatik anlamda Rusya'yı bir anda ön plana çıkardı. Belki iki ülke Suriye konusunda Esed'in en azından seçimlere girmemesi ve Esed'siz bir yeni dönemin başlaması konusunda anlaşabilirlerdi. Ancak yaşanan bu gelişmeden sonra, Türkiye'nin Suriye konusunda büyük güçlerin görüş ve pozisyonlarında çok büyük bir değişiklik yaşanabileceği konusundaki ümitleri azaldı.

Başbakan Erdoğan, 5 Eylül 2013'te G-20 zirvesi için Saint Petersburg'a gittiğinde Rusya Devlet Başkanı Putin ile zirve sırasında ikili bir görüşme yaptı. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da bu görüşmeden bir gün sonra, 6 Eylül 2013'te Rus mevkidaşı Sergey Lavrov ile bir araya geldi. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Rusya'nın St. Petersburg kentinde düzenlenen G20 liderler zirvesi kapsamında Rus mevkidaşı Lavrov ile bir araya geldi. Görüşmelerde ele alınan konu özellikle Suriye'deki krizdi. Ancak tüm bu telefon veya yüzyüze görüşme trafiğine rağmen iki ülkenin Suriye politikaları hala ayrı frekanslarda devam etmekteydi. Türkiye, bütün gücüyle Suriye'deki insani boyutu artık tahammül sınırlarını çoktan aşmış olan krize uluslararası bir müdahale ile çözüm bulunmasından yanaydı. Ancak Başbakan Erdoğan, Arjantin'den Türkiye'ye dönüşünde Esenboğa Havalimanı'nda yaptığı açıklamada Suriye'ye müdahale konusunda Rusya'nın ikna olmadığına görüldüğünü söyledi.¹⁷ Çok yakın siyasi diyaloga karşın iki ülke de pozisyonlarını değiştirmediler.

2013 yılı Ekim ayında, ŞİÖ tartışmalarından sonra iki ülke ilişkilerini yakından ilgilendiren bir başka tartışma daha başladı. 24 Ekim 2013'te

Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Minsk'te gerçekleşen Avrasya Ekonomik Konseyi toplantısında Türkiye'nin Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasındaki Gümrük Birliği'ne ye olmak istediğini açıkladı. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Gümrük Birliği'ne katılma talebinin kendisine Türkiye'den geldiğini söyleyerek, "Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılma isteğiyle ilgili benimle görüştü. Türkiye büyük bir ülkedir ve bizim ortak sınırlarımız var" açıklaması yaptı. Nazarbayev, Batı'da kendisine sık sık sorulan "Eski Sovyetler Birliği'ni mi oluşturmak istiyorsunuz?" Şeklindeki soruların Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne ye olmasıyla biteceğinden emin olduğunu dile getirerek "Türkiye büyük bir lke, Gümrük Birliği'ne alabiliriz. Hem bu Şekilde konuşulan konuları da kapatmıŐ oluruz" diye konuştu.¹⁸ Ertesi gün Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılma talebini değerlendirdi. *Kommersant* gazetesine konuşan Lavrov, "Gümrük Birliği kapalı bir oluşum değil. Talepler yapıcı bir Şekilde karŐılanıyor" dedi.¹⁹ Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesi tartışmaları yapılırken Rusya'da iki ülke ekonomik iliŐkelerini yakından ilgilendiren bir gelişme yaşandı. 23 Ekim 2013'te Türkiye'nin yaŐ meyve ve sebze ihracatında ilk sırada olan Rusya'nın en büyük hali Pokrovskiy halinin bir cinayet sonrası kapatılması Türk ihracatçıları zor durumda bıraktı.

9 Kasım 2013'te Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile telefonda görüştü. Lavrov'un talebi üzerine gerçekleşen görüşmede, İran'ın nükleer programına ilişkin 5+1 ülkeleri ile İran arasında Cenevre'de devam eden müzakereler, Suriye'deki durum ve Kasım ayında Moskova'da düzenlenecek Türkiye-Rusya 4. DİK toplantısına ilişkin hazırlıklar ele alındı. Tataristan'ın başkenti Kazan'da 20 Kasım 2013 tarihinde ilk Rus-Türk Toplumsal Forumu toplantısı düzenlendi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 22 Kasım'da gerçekleşecek Rusya ziyaretinin arifesinde, Türkiye ve Rusya Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Moskova'da bir araya gelerek Suriye krizini görüştü. Moskova'ya giden Dışişleri Bakanlığı MŐteŐarı Feridun Sinirlioğlu, Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı ve Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Ortadoğu zel Temsilcisi Mihail Bogdanov ile yine Suriye krizini ele aldı.

2013 yılı Kasım ayı içinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye

ile Rusya arasında ortak bakanlar kurulu gibi çalışan ÜDİK toplantısı için bulunduğu St. Petersburg'da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le bir araya geldi. Ziyarete Erdoğan'a Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız, Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım, Kültür ve Turizm Bakanı Ömer Çelik eşlik etti. Özellikle iki liderin bu ziyaret sonrası yaptıkları ortak basın toplantısı çok ilgi çekti. Putin, Türkiye ile ilişkilerin soğuması için bir neden görmediğini, belli konularda farklılıklar olabileceğini, ancak bunun ilişkilerin soğumasına yol açmayacağını, tam aksine daha sıkı temasa geçilip ortak zemin arandığını ifade etti. Başbakan Erdoğan S.Petersburg'da yapılan görüşmede de ŞİÖ konusunu gündeme getirdi. Putin'e "Şanghay İşbirliği Teşkilatı'na Türkiye'yi alın ve bizi AB sıkıntısından kurtarın" dedi. Bu şekilde ikili ilişkilerin gündemine bir kez daha ŞİÖ oturmuş oldu. Ancak Putin, Erdoğan'ın basın toplantısındaki esprili tavrına karşılık çok ciddi ve sakın bir şekilde "Türkiye'nin uluslararası arenada aktif oluşu uluslararası örgütlere katılımını gerektiriyor" değerlendirmesinde bulundu.²⁰

SONUÇ

2013 yılı aralarındaki ekonomik, ticari, siyasi, turizm ve kültürel alandaki ilişkileri çok boyutlu ortaklık seviyesine çıkararak Türk-Rus ilişkilerinin ciddi bir Suriye dayanıklılık testinden geçtiği bir yıl olarak öne çıktı. ŞİÖ ve Gümrük Birliği üyeliği gibi tartışmalar 2013 yılının iki ülke ilişkilerindeki diğer önemli tartışma maddeleriydi. Suriye krizi Türkiye-Rusya ilişkilerini bütün bir yıl boyunca ciddi bir şekilde meşgul etti. İki ülkenin bu durumu ikili ilişkilerini olumsuz etkileyecek seviyeye getirmemeye oldukça dikkat ettikleri görüldü. Kasım ayında yapılan son resmi üst düzey ziyaret bunda başarılı olduklarını da ortaya koydu. Bu durum ilişkilerin artık "kriz yönetimi" aşamasını geçip "kriz çözümü" aşamasına geldiğini göstermesi açısından önem arz ediyor. İlişkilerde her şeye rağmen önemli bir tecrübe birikimi ve kurumsallaşmanın oluşturulduğu görülmektedir. İki ülke ilişkilerinin doğası Suriye krizi gibi çıkar çatışmalarını üretebilecek potansiyele her zaman sahiptir. Ancak, 1992 sonrası ikili ilişkilerin en zor yıllarından birisi diyebileceğimiz 2013'te kazanılan tecrübe, çatışmaların ikili alanda ciddi soğukluklara dönüşmesinin önlenmesi ve işbirliği alanla-

rının öne çıkarılması anlamında da büyük bir potansiyele sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İki ülke ilişkilerinin rasyonel ve pragmatik tek seçeneğinde bu olduğu görünmektedir.

KRONOLOJİ

- 9 Ocak Türkiye Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu ile Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Mihail Bogdanov arasında Moskova'da gerçekleşen görüşmede Suriye'deki gelişmeler ve diğer Ortadoğu sorunları gündemegeldi.
- 1 Şubat Rusya Federasyonu Büyükelçiliğinde Türk-Rus İş Konseyi'nin yeni seçilmiş Başkanı Tuncay Özilhan'ın başkanlığındaki heyeti ile bir görüşme gerçekleştirildi.
- 19 Şubat Samsun-Kavkaz Demiryolu Feribot Hattı yapılan resmi açılış töreniyle hizmete girdi.
- 20 Şubat Türkiye'de Ruslar tarafından inşa edilecek Akkuyu Nükleer Santrali inşaat projesi çerçevesinde ilk inşaat-montaj kontratı imzalandı.
- 17 Nisan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, İstanbul'a bir ziyaret gerçekleştirdi ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ile bir araya geldi.
- 17-20 Nisan Antalya'da Rus-Türk Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu 12. Dönem Toplantısı düzenlendi.
- 26 Nisan ŞİÖ'de Türkiye'ye resmi olarak "Diyalog Ortağı" statüsü verildi.
- 5 Eylül Başbakan Erdoğan G-20 zirvesi için gittiği Saint Petersburg'ta Rusya Devlet Başkanı Putin ile ikili bir görüşme yaptı.
- 24 Ekim Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Minsk'te gerçekleşen Avrasya Ekonomik Konseyi toplantısında, Türkiye'nin Rusya, Kazakistan ve Beyaz Rusya arasındaki Gümrük Birliği'ne üye olmak isteğini açıkladı.
- Kasım Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye ile Rusya arasında ortak başkanlar kurulu gibi çalışan ÜDİK toplantısı için bulunduğu St. Petersburg'da Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'le bir araya geldi.

NOTLAR

1. "Rusya, Türkiye'nin sınıra Patriot füzeleri yerleştirilmesinden endişeli", *Zaman*, 22 Kasım 2012.
2. Raketne kompleksi "Patriot" v Turtsii napravleni protiv Rossii, sşitayet eks-glavkom VVS Kornukov. <http://interfax.az/view/563865>.
3. "Putin'e "Şangay Beşlisi" Teklifi", *Rusya'nın Sesi*, 25.01.2013. http://www.rsfmradio.com/2013_01_26/Putin-e-sangay-beslisi-teklifi/.
4. "AB Mesajı Aldı", *Deutsche Welle*, 02 Mart 2013. <http://www.dw.de/ab-mesaji-aldi/a-16641483>.

5. “Şangay Çıkışına ABD’den Yanıt”, 29 Ocak 2013. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/sanghay-cikisina-abdden-yanit>.
6. http://www.turkey.mid.ru/hron/pr_t_36.html.
7. “Samsun-Kavkaz tren ferri hattı hizmete açıldı”, <http://www.tcdd.gov.tr/home/detail/?id=2028>.
8. Rus Yasemin Hürrem’e direnemedi. *Hürriyet*, 20 Ekim 2013.
9. “Lavrov: Suriye’de herkes silah bıraksın”, *Radikal*. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/lavrov-suriyede-herkes-silah-biraksin-1130004>.
10. http://turkish.ruvr.ru/2013_04_19/Rusya-ile-gorush-ayriligi-var-diyalog-suruyor/
11. TÜİK verileri.
12. *Anadolu Ajansı*, 26 Haziran 2013.
13. <http://www.hurriyet.com.tr/planet/23627695.asp>.
14. “Rusya, Türkiye’den sarin gazı açıklaması bekliyor”, *haber7com*: <http://www.haber7.com/dis-politika/haber/1033271-rusya-turkiyeden-sarin-gazi-aciklamasi-bekliyor>.
15. “Büyükelçi Sezgin: Suriyelilerden ele geçirilen kimyasal silah değil”, *CHA*, 3 Temmuz 2013.
16. “Suriye krizi: Rusya kimyasal silah planını ABD’ye iletti”, *BBC Türkçe*, 11 Eylül 2013. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2013/09/130911_rusya_kimyasal_onerisi.
17. *Akşam*, 08 Eylül 2013.
18. *Hürriyet*, 25 Ekim 2013.
19. *Kommersant*, 25 Ekim 2013.
20. “Şangay’a Alın AB’den kurtarın”, *Yeni Şafak*, 23 Kasım 2013. <http://www.yenisafak.com.tr/politika/sangaya-alin-abden-kurtarin-585183>.

KATKIDA BULUNANLAR

HASAN BASRİ YALÇIN | Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

ENES BAYRAKLI | Yrd.Doç.Dr., Türk-Alman Üniversitesi Uluslararası ilişkiler Bölümü

ALİ BALCI | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

ERMAN AKILLI | Yrd. Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

KEMAL İNAT | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

NEBİ MİŞ | Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

İSMAIL NUMAN TELCİ | Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

MUHİTTİN ATAMAN | Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

İSMAIL AKDOĞAN | Araş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi

RAMAZAN ERDAĞ | Yrd. Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

YILDIRIM TURAN | Yrd.Doç.Dr., Sakarya Üniversitesi Uluslararası ilişkiler Bölümü.

EYÜP ERSOY | Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Adayı

EMRE ERŞEN | Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

KADİR TEMİZ | Araş. Gör., Namık Kemal Üniversitesi

NAZİF MANDACI | Prof. Dr. İzmir Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

KILIÇ BUĞRA KANAT | SETA Washington

NAZİF MANDACI | Prof. Dr. İzmir Yaşar Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

SİBEL AKGÜN | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

ABDURRAHİM SIRADAĞ | Yrd. Doç. Dr., Uluslararası Saraybosna Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

MUSTAFA YETİM | Araş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

SALİH DOĞAN | Keele Üniversitesi, Doktora Adayı

ÜMİT ALPEREN | Araş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

FATİH ÖZBAY | Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü

Yıllık çalışmasının temel motivasyonu Türkiye dış politikasını daha iyi anlama noktasında pratiklerin depolandığı bir arşiv ortaya koymaktı. Bu doğrultuda yayınlanan Türk Dış Politikası

Yıllığı bu sayı ile birlikte beşinci kitabına ulaştı. Daha önceki yıllıkların gördüğü ilgi bize çalışmanın temel amacı olan Türk dış politikasına ilişkin arşiv oluşturma çabasının değerli ve karşılığı olan bir hedefe sahip olduğunu gösterdi.

Arap Devrimleri ile başlayan bölgesel istikrarsızlığın yeni güvenlik riskleri oluşturması nedeniyle 2013 yılı Türkiye dış politikası açısından gerilimli geçmiştir. Arap Devrimleri'nin Suriye'de sekteye uğramasıyla birlikte başlayan yeni bölgesel dinamikler Türkiye'nin daha önceki dönemlerde uyguladığı politikalarda ciddi değişikliklere gitmesini kaçınılmaz kılmıştır. 2008 ve sonrasında Avrupa'da yaşanan ekonomik kriz ve etkileri ile birlikte düşünüldüğünde Arap Devrimleri'nin otoriter sistemlere geri dönüş çizgisine kayması, Avrupa Birliği'nin Rusya sınırlarına dayanmasıyla ortaya çıkan güç mücadelesi, ABD'nin işgal ettiği Irak'tan çıkarken bıraktığı yapay siyasi yapılar nedeniyle bölgenin bir istikrarsızlık sarmalına sürüklenmesi ve bununla birlikte harekete geçen Sünni-Şii gerilimi Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları önemli ölçüde değiştirmiştir. Değişen bu yeni koşullara birçok nedenden dolayı uyum sağlamakta zorlanan Türkiye, 2013 yılında ciddi dış politika krizleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

